Biblioteca „ASTRA"
SIBIU

UNIVERSITATEA DIN IAŞI

11 MAR 2014

BIBLIOTECA CENTRALĂ „ASTRA" SIBIU

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE"

Director: IORGU IORDAN

VOLUMUL V
(1938)

IAŞI — INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ALEXANDRU ŢEREK — IAŞI

80278

[illegible]
[illegible]
UTIL[illegible]

UNIVERSITATEA DIN IAŞI

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE"

Director: IORGU IORDAN

VOLUMUL V
(1938)

IAŞI — INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ALEXANDRU ŢEREK — IAŞI
1243

80278

Pentru tot ce privește administrația și redacția cei interesați se vor adresa INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ, Facultatea de Litere și Filozofie, Iași.

CUPRINSUL.

STUDII.

Pag.

Iorgu Iordan, Pluralul substantivelor în limba romînă actuală 1
G. Ivănescu, Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică 55
H. Mihăescu, Despre începuturile sufixului romanic frc. *-ment*, it., span., port., *-mente* 140

NOTE.

Al. Graur, Glosar din comuna Reviga (Ialomiţa) . . . 156
Iorgu Iordan, Intregiri la articolul precedent . . . 179
Leo Spitzer, Additions aux remarques sur l'argot roumain 183
C. Armeanu, Argot ieşean 185
D. Florea-Rarişte, Din limbajul şcolarilor (studenţi şi elevi) 194
Gh. Bogaci, Adv. şi interj. *alivanta*; *aer* 'procovăţ'; *ciffir-tuşcî*; *creştin* 'om'; v. rom. *holeac*; *guleai*; *lua*; *stroi* . 229
George-Mihail-Dragoş, Argot basarabean 237

RECENSII.

Carlo Battisti, *Fonetica generale* (G. Ivănescu) . . 264
Einar Löfstedt, *Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax* (H. Mihăescu) 279
François Thomas, *Recherches sur le développement du préverbe latin ad-* (H. Mihăescu) 282
J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin* (D. Şt. Marin) 284
Giulio Bertoni, *Lingua e Poesia (Saggi di critica letteraria)* (Petre Ciureanu) 288
Bruno Migliorini, *Lingua contemporanea* (Petre Ciureanu) 291

Pag.

Carlo Battisti, *I nomi dell'Alta Venosta* (Iorgu Iordan) . 295
Sextil Puşcariu, *Études de linguistique roumaine* (Iorgu Iordan) 299
Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne.* I: *Limba latină*; II: *Limbile balcanice* (G. Ivănescu) 302
Ernst Gamillscheg, *Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischen (Romania Germanica* II) (V. Astărăstoaiei) 313
Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine.* I: *Emploi des mots à flexion* (I. Weisbucb) 318
Atlasul lingvistic romîn I (G. Ivănescu) 323
B. P.-Hasdeu, *Cuvente den bătrâni. Texte alese, ed. J. Byck* (V. Croitoru) 331
Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti* (Iorgu Iordan) 335
Emil Petrovici, *Graiul Caraşovenilor. Studiu de dialectologie meridională* (Valentin Gr. Chelaru) . . . 344
Dr. Petru Iroaie, *Cîntece populare istro-romîne* (P. Caraman) 350

NOTIŢE BIBLIOGRAFICE.

Pubblicazioni dell'Istituto di Filologia Romanza della R. Università di Roma (Iorgu Iordan) 359
Publications de la Faculté des Lettres de l'Université d'Istanbul: *Travaux du Séminaire de Philologie Romane* I (Iorgu Iordan) 361
Dr. Karl Tagliavini, *Rumänische Konversations-Grammatik* (Iorgu Iordan) 362
Sextil Puşcariu şi Ion Breazu, *Antologie Romînă* (Iorgu Iordan) 363
Cronică: *Ovid Densusianu †; Moses Gaster †; N. S. Trubetzkoy †; Dela Administraţia «Buletinului»* (Iorgu Iordan) 364
Indreptări şi adăugiri 366
Indice 368

PLURALUL SUBSTANTIVELOR IN LIMBA ROMÎNĂ ACTUALĂ.

Modul cum se formează pluralul substantivelor românești [1] cunoaște, în momentul de față, anumite particularități, care merită a fi cercetate mai de aproape. Nu-i greu de observat că, față de trecut (și nu mă gîndesc la un trecut prea îndepărtat), situația actuală prezintă numeroase deosebiri, importante mai ales prin semnificația lor.

Deaceea am crezut că se impune o cercetare amănunțită a acestor particularități, pentruca apoi, pe baza faptelor constatate, să încercăm a descoperi cauzele modificărilor în discuție, precum și drumul pe care tinde să se îndrepte limba noastră. Căci se poate vorbi, cu drept cuvînt, de o adevărată tendință morfologică în domeniul flexiunii substantivale, tendință care, ca toate manifestările lingvistice similare, va avea de rezultat o simplificare a sistemului flexionar [2].

Trebue precizat din capul locului că nu-i vorba de modificări profunde, structurale, care să transforme din temelie vechia stare de lucruri. Precum vom vedea imediat, dezinențele pe care le cunoaștem încă dela originile limbii noastre există întocmai și astăzi. N'a dispărut niciuna din ele, dupăcum iarăși nu s'a născut vreuna nouă [3]. Ceeace a început să se schimbe și continuă, supt ochii noștri, cu o

1. Am în vedere numai dacoromîna (împreună cu dialectele ei).

2. Constatări de acest fel am făcut cu privire la morfologia verbului în vol. II al prezentului *Buletin*, pag. 47 urm.

3. Absolut nouă, cel puțin ca aspect propriu zis. Altfel, vom constata că la substantivele feminine terminate în *a* accentuat este pe cale să se formeze o nouă dezinență.

repeziciune impresionantă este repartiţia morfemelor. Dar să nu anticipez asupra expunerii faptelor.

Pentru a putea urmări cu mai mare uşurinţă evoluţia fenomenului, socot util să descriu, pe scurt, formarea pluralului la substantive, aşa cum ni s'a transmis din latineşte şi cum o cunoaştem, în linii generale, pînă astăzi.

Substantivele masculine, indiferent de declinarea căreia aparţin, adică de terminaţia singularului, primesc la plural dezinenţa *i* (sonant sau consonant): *tată—taţi; codru—codri, lup—lupi; cîne—cîni.* Deoarece nu numai în istoria limbii noastre, ci şi în discuţia de faţă modificările provocate de *i* în aspectul consoanelor [1] precedente joacă un rol foarte important (şi dă romînei un caracter aparte, care o deosebeşte de celelalte idiome romanice), trebue amintit că cele mai multe consoane se alterează supt influenţa lui *i* imediat următor. Astfel explozivele velare *c, g* şi cele dentale *t, d* se africatizează, prefăcîndu-se respectiv în *č, ğ, ts, dz* (cu unele transformări ulterioare, care nu interesează aici); *s* devine *ş*, iar *z, j*; *l* s'a înmuiat şi apoi a dispărut; dialectal (mai pretutindeni), labialele se palatalizează, etc. Se poate spune că, teoretic cel puţin, aproape niciun substantiv masculin nu-şi păstrează, la plural, nealterată consoana finală a temei. Drept urmare, s'a creat o opoziţie foarte marcată între cele două numere, opoziţie care este suficientă, ea singură, ca să le diferenţieze. Deaceea existenţa reală, mai bine spus materială, a dezinenţei propriu zise este, din punct de vedere morfologic, absolut indiferentă. Cu ea şi fără ea, pluralul se deosebeşte precis de singular. Aşa se face că dialectele care au pierdut pe *i* consonant final (şi în această situaţie se află cele mai multe) nu se simt deloc stingherite de acest accident fonetic, întrucît orice putinţă de confuzie a celor două numere este exclusă: *fraţi* diferă de *frate* prin *ţ*, care se opune lui *t*, nu prin *i*, absent în vorbirea marii majorităţi a compatrioţilor noştri; la fel *urş(i)* faţă de *urs, mînj(i)—mînz, druğ(i)—drug*, dial. *ţak'(i)—ţap* ş. a.[2]

---

1. Şi vocala accentuată din tema substantivului sufere diverse prefaceri, din cauza aceluiaşi *i*. Despre aceasta va veni vorba mai încolo.

2. Constatările acestea sînt, în general, valabile şi pentru substantivele

Numai foarte puține substantive masculine (toate străine) își formează altfel pluralul. Este vorba de împrumuturi turcești, ca *beizadeà—beizadele*, etc., la care analogia femininelor de tipul *stea—stele* a lucrat cu atît mai lesne, cu cît disproporția numerică între unele și altele a fost mai mare.

Feminine le au avut din capul locului mai multe dezinențe: 1. *-e (casă—case)*; 2. *-le (stea—stele)*; 3. *-i (carte—cărți)*, toate, negreșit, de origine latinească. Distribuția lor trebue să fi fost, la început de tot, următoarea: *-e* pentru substantivele moștenite de declinarea I-a, tipul *casa—casae* (și apoi pentru cele străine asimilate lor); *-le* pentru substantive de felul lui *stella—stellae* (și, mai tîrziu, pentru cele împrumutate, asemănătoare cu ele), deci tot de declinarea I-a, dar cu aspect fonetic diferit, din pricina dublului tratament aplicat lui *-ll-* (după natura vocalei următoare), asupra căruia mai pot fi încă discuții; *-i* pentru substantivele latinești de declinarea III-a, terminate, așadar, la singular în *e* (și pentru împrumuturile cu aceeași terminație la singular).

Primele două dezinențe au rămas tot timpul la locurile lor de baștină: *-e* este semnul caracteristic al pluralului substantivelor în *-ă*, iar *-le* al celor în *-eà (-à, -i)*. Cît despre *-i*, deși substantivele terminate la singular în *-e* îl întrebuințează pînă astăzi cu excluderea oricărei alte dezinențe, el s'a răspîndit, încă din epoca anteliterară, și la substantive în *-ă*. Vom vedea ceva mai departe că numeroase substantive din această categorie posedă forme duble la plural (*-e*, veche, și *-i*, nouă), ceeace arată că se dă o luptă între ele, iar altele au pierdut complect dezinența originară (*-e*) și cunosc numai pe cea recentă (*-i*), analogică.

Cu toate că cercetarea de față nu-i istorică, ci descriptivă, găsesc util să mă opresc, fie și din fugă, asupra originii lui *-i*. La masculine, acest morfem continuă, evident, pe *-i* al substantivelor latinești de declinarea II-a, tipul *lupus—lupi*. La feminine, situația nu e tocmai clară. Cred că trebue să rămînem la părerea, exprimată mai de mult, iar acum în

---

feminine care-și formează pluralul cu ajutorul lui *i* (și, evident, se găsesc în aceleași condiții fonetice). Acest amănunt este extrem de important pentru discuția noastră și deaceea trebue reținut depe acum.

urmă reluată şi prezentată destul de convingător de către Ilie Bacinschi, *Zur Pluralbildung im Italienischen und Rumänischen* în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* CXLIX (1922), pag. 258 urm., anume că femininele au primit pe *-i*, prin analogie, dela masculine. Analogia s'a produs mai întîiu la adjectivele terminate în *-e* (*verde*), care au avut, încă din latineşte, o singură dezinenţă pentru cele două genuri (la singular *-e* „regulat", adică potrivit evoluţiei fonetice, şi la plural *-i*, născut, foarte probabil, chiar dela început, supt influenţa substantivelor declinării a II-a, căci altmintrelea lat. *-es* trebuia să dea în romîneşte *-e*, adică o formă de plural identică cu a singularului, ceeace sistemul morfologic al limbii noastre nu putea permite). Dece porneşte Bacinschi dela adjective, şi nu dela substantive? Pentrucă singularul adjectivelor în *-e* cunoştea dela început identitatea de terminaţie între masculin şi feminin, fapt care a putut determina întinderea egalităţii celor două genuri mai uşor la pluralul adjectivelor decît la acela al substantivelor. Afară de asta, *-i* devenise de mai înainte semnul distinctiv al pluralului la substantivele masculine de declinarea III-a, terminate, adică, tot în *-e*, ca şi adjectivele respective, după modelul celor de a doua (ca să nu se confunde pluralul cu singularul).

Părerea lui S. Puşcariu, *Une survivance du latin archaïque dans les langues roumaine et italienne* în *Mélanges Antoine Thomas*, Paris 1927, pag. 362 urm. (retipărit în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj—Bucureşti 1937, pag. 291 urm.), că *-i*, semnul caracteristic al pluralului substantivelor feminine şi masculine [1] de declinarea III-a, ar proveni din lat. arhaic *-īs*, nu poate fi primită, din mai multe cauze. Cea mai importantă este însuşi arhaismul dezinenţei invocate de Puşcariu. Deşi 'arhaic' şi 'popular' sînt, deobiceiu, noţiuni identice (deaceea latina populară posedă numeroase elemente „ar-

1. Căci, pe cale fonetică, nu se explică *-i* nici la masculinele declinării III-a, care, în latineşte, aveau tot terminaţia *-es*, ca şi femininele. Deaceea trebuesc separate oarecum cele două genuri: substantivele masculine au fost influenţate de masculinele declinării II-a, terminate la plural în *-i*, cu care s'au asimilat pe deplin, iar femininele, la rîndul lor, au suferit influenţa analogică a masculinelor de declinarea III-a.

haice"), aşa că nu numai teoretic, ci şi de fapt diverse particularităţi lingvistice romîneşti (şi romanice) se pot explica recurgînd la stadii vechi ale limbii de origine, cred că în cazul nostru trebue preferată analogia. Cînd un fapt lingvistic găseşte explicaţie satisfăcătoare pe cale normală, şi analogia reprezintă, prin excelenţă, o asemenea cale, se impune să renunţăm la ipoteze care utilizează procedee excepţionale, cum este, în primul rînd, tocmai 'arhaismul'. Flexiunea cuvintelor este domeniul în care analogia a lucrat şi lucrează mereu cu o forţă aproape elementară. Inlăturarea anomaliilor, simplificarea şi uniformizarea mai mare sau mai mică, după împrejurări, a morfologiei şi atîtea alte fenomene pe care ni le oferă, din belşug, orice limbă indoeuropeană, sînt efectele analogiei. Asupra acestui lucru este de prisos să mai insist. Voiu preciza numai că nevoia, din ce în ce mai adînc simţită, a indivizilor vorbitori de a a avea o flexiune cît mai puţin complicată este satisfăcută tocmai de analogie. [1]

Impotriva lui Puşcariu se pot aduce şi argumente istorice. Le-a adus P. Skok în *Revue internationale des études balkaniques* III (1937), pag. 54, care dovedeşte, cu ajutorul toponimicelor balcanice existente la Procopios (*Dalmatas, Basternas, Septe casas, Augustas, Novas Tugurias, Crispas*, etc.), că dezinenţa de plural *-as* era foarte răspîndită în veacul al VI-lea.[2]

Afară de cele trei dezinenţe amintite mai sus, pluralul feminin cunoaşte, dela o vreme încoace, încă una: *-uri* (*lină*

1. Dealtfel Puşcariu însuşi recurge, parţial, la analogie, lucru care nu trebue să ne surprindă. O explicaţie strict fonetică a propus W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* I, pag. 248, § 309 şi II, pag. 40, § 30, dar a rămas oarecum izolat. Informaţii bibliografice privitoare la această chestie dau Bacinschi şi Puşcariu în articolele citate.

2. Nu poate fi admisă nici părerea lui Al. Procopovici, *Dacoromania* II, pag. 201 urm., după care *e* final, fiind neaccentuat, avea, dela început, tendinţa de a se preface în *i*, aşa că din lat. *montem* (singular) şi *montes* (plural) au ieşit în romîneşte *munte* şi *munti*. O bucată de vreme aceste forme s'au întrebuinţat la ambele numere, dar apoi, ca să se înlăture omonimia, şi-au împărţit rolurile, rămînînd prima numai pentru singular, iar a doua numai pentru plural. Dela masculine s'a întins dezinenţa *-i* şi la feminine. Pe Procopovici îl combate Puşcariu, *loc. cit.*

— *linuri, marfă — mărfuri, păstramă — păstrămuri,* etc.). Acest *-uri* a venit dela ambigene,[1] unde-i originar, alături de *-e*.

Şi la substantivele ambigene întîlnim terminaţii numeroase de plural. Avem mai întîiu pe *-uri (timp — timpuri)*, urmaş al lat. *-ora*, care a trecut prin fazele intermediare *-ură* şi *-ure*, şi pe *-e (ajutor—ajutoare)*, amintite chiar acum. Aceasta din urmă are două origini. Una „fonetică", şi anume în dezinenţa latinească neutră *-a*, care, după ce a devenit rom. *-ă*, s'a transformat în *-e*, supt influenţa unui sunet palatal sau muiat: *adjutoria* > *ajutoare, minutalia* > *mărunţaie*, etc. Cealaltă origine este „morfologică", adică analogică: din moment ce anumite substantive neutre latineşti, fie ele şi puţin numeroase, au ajuns, în urma evoluţiei fonetice „regulate", să facă pluralul în *-e*, întocmai ca femininele de declinarea I-a latinească (cu care semănau şi în alte privinţe), n'a fost deloc greu ca dezinenţa *-e* să se întindă şi la numeroase alte cuvinte de acelaşi fel, mai ales că *-ă* (< lat. *-a)* era (şi este) caracteristica singularului feminin, iar foastele neutre latineşti erau (şi continä să fie), în romîneşte, masculine la singular. După ce s'a produs astfel identitatea între pluralul feminin *-e* şi pluralul ambigen *-e*, analogia a lucrat şi în sens invers: dezinenţa specific „ne-

1. Cred că trebue să preferăm această denumire (eventual sinonimul 'eterogen') aceleia de neutru, pe care o întrebuinţează mai cu samă lingviştii bucureşteni. In diverse rînduri A. Graur (v. *Romania* LIV, pag. 249 urm., *Bulletin linguistique* V, pag. 1 urm.) a căutat să demonstreze, ingenios şi documentat, ca deobiceiu, că ambigenul romînesc coincide cu neutrul latinesc. Acest punct de vedere poate fi susţinut cel mult pentru lingvistica evolutivă: numeroase ambigene din limba noastră sînt urmaşele neutrelor latineşti corespunzătoare, dezinenţele *-uri* şi *-e* deasemenea provin din lat. *-ora*, resp. *-a*, etc. Intrebarea pe care trebue să ne-o punem însă este: cum simte Romînul substantive ca *(un) timp—(două) timpuri*, etc. în comparaţie cu *(un) bărbat—(doi) bărbaţi* şi *(o) femeie—(două) femei* (am ales într'adins, pentru masculin şi feminin, nume de fiinţe la care genul este o realitate materială, ca să nu fiu bănuit de... parţialitate)? Cred că atît Graur, cît şi ceilalţi lingvişti partizani ai terminologiei preconizate de el, sînt influenţaţi de gramaticile latineşti şi, mai ales, de cele franţuzeşti, cum probează, între altele, faptul că în loc de 'substantiv' spun 'nume', deşi 'nume' însemnează 'substantiv, adjectiv şi numeral (împreună)' şi se opune 'pronumelui' pedeoparte, 'verbului' pedealta. Dealtfel Franţujii înşişi se servesc astăzi din ce în ce mai mult de terminul 'substantif', cînd e vorba de substantive propriu zise.

utră" *-uri* a început să se răspîndească la feminine. Ce fel de feminine şi în ce condiţii au primit-o, se va arăta mai departe.

Substantivele ambigene cunosc şi o a treia dezinenţă la plural: *-i*, care, în ce priveşte originea, n'are nimic a face cu *-i* al masculinelor, de ex. *avantagiu—avantagii* (şi toate celelalte substantive în *-agiu)*, *detaliu—detalii*, *privilegiu—privilegii* (împreună cu toate substantivele în *-egiu)*, *serviciu—servicii*, etc. Cum vedem, este vorba de substantive aflătoare în condiţii fonetice speciale, terminate, adică, în *u* sonant precedat de *i* consonant. Toate sînt neologisme (la cuvinte vechi *u* final nu s'a putut menţinea sonant decît după explozivă sau spirantă + lichidă). Nu ştiu dacă a dat cineva vreo explicaţie acestui *-i*. Cred că, la început, substantive de felul celor înşirate aici făceau pluralul în *-e*, nu numai pentrucă atîtea alte ambigene aveau această dezinenţă, în momentul cînd au început să se introducă în limba noastră neologisme latino-romanice, dar şi din altă pricină: *-e* corespundea bine (în orice caz, mai bine decît oricare altă vocală, afară de *-ă*, care este însă semnul caracteristic al singularului) latinescului *-a*, dezinenţa de plural a substantivelor respective. Poate a mai intervenit ceva, anume influenţa latinistă: adepţii lui Cipariu, Laurian, etc. se vor fi gîndit că *-a* neaccentuat latinesc a dat în romîneşte *-ă* şi apoi *-e*, dacă era precedat de *i*. Acest *-e*, strămoş al actualului *-i*, nu s'a putut păstra, deoarece va fi fost simţit ca terminaţie de singular: deşi *-e* există foarte des şi la pluralul substantivelor, o formă ca *seminarie*, depildă, făcea impresia unui singular, căci amintea de numeroase cuvinte vechi terminate la singular în *-ie (albie, cimotie, dihanie, funie, obştie, podgorie, puzderie*, etc.). O dovadă directă în sprijinul explicaţiei mele este faptul că *seminarie* (probabil şi alte substantive similare) a fost, o bună bucată de vreme (poate şi astăzi, în vorbirea populară), un singular propriu zis. Şi atunci, în locul echivocului *-e* s'a introdus *-i* (masculin la origine), aşa cum altădată acelaşi *-i* al masculinelor s'a răspîndit la feminine. Lucrul s'a petrecut cu atît mai uşor, cu cît ambigenele sînt feminine la plural, iar feminine terminate în *-i* la plural existau neobişnuit de multe (toate

cele cu *-e* şi o bună parte din cele cu *-ă* la singular), atunci cînd limba noastră a început a primi neologisme de felul lui *privilegiu, seminariu,* etc. Adesea *-e* (real sau ipotetic) al pluralului acestei categorii de substantive ambigene a fost înlocuit prin *-uri*[1]*: detaliuri, privilegiuri,* etc., care nu s'a putut însă păstra, cel puţin în limba oamenilor culţi.[2]

O a patra dezinenţă la pluralul ambigenelor este *-ă: cară, fiară, hotară, izvoară, ponoară,* etc. In realitate, acest *-ă* reprezintă nu un morfem nou, ci o variantă a lui *-e* (ceeace, indirect, rezultă şi din faptul că asemenea substantive, nu prea numeroase, au şi forme în *-e*, considerate astăzi ca literare sau culte, alături de cele populare sau dialectale în *-ă).* In orice caz, pentru explicarea lui nu trebue să pornim dela lat. *-a*, ci tot dela rom. *-e*, care a devenit ulterior *-ă*, supt influenţa lui *r* precedent (toate cuvintele în discuţie se termină la singular în *r),* şi anume, după Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* II, pag. 162, mai întîiu acolo unde etimonul latinesc avea *rr*, depildă *car* < *carrum, fier* < *ferrum,* etc., iar apoi şi la celelalte substantive, cu un singur *r* la origine.

*

Situaţia descrisă mai sus[3] exista, în linii mari, pînă as-

1. Tot din cauză că *-e*, la plural, era echivoc.

2. Dupăce dădusem explicaţia de mai sus lui *-i* dela pluralul ambigenelor terminate la singular în *-iu*, am putut constata că nu-i o simplă ipoteză afirmaţia mea că substantive de felul lui *detaliu, serviciu,* etc. au făcut pluralul în *-e* H. Tiktin, *Gramatica romînă* I *(Etimologia),* ediţia II, Bucureşti 1895, pag. 66 spune: „Neutrele terminate în *-iŭ* cu *i* plenison neîntonat înlocuesc terminaţia *-e* prin *-i*: *studiŭ—studiĭ...*", după care adaugă: „Unii scriu aceste neutre tot cu *-e*: *studie, privilegie, consilie*". Iar A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne,* Iaşi 1897, pag. 39 afirmă: „Neologismele eterogene în *-iu* au la plural, alături cu terminaţia *e*, şi *i*: *consiliĭ, exerciţiĭ, exordiĭ, privilegiĭ, studiĭ*", aceasta, dupăce la pag. 33-4 pusese, în lista ambigenelor cu pluralul în *-e*, pe *consiliu, privilegiu* şi *studiu.* — Deşi n'are legătură cu problema aici în discuţie, trebue relevat amănuntul că, pentru Tiktin, *i* din *studiu,* etc. este sonant, iar *-u* consonant. In realitate, situaţia se prezintă tocmai invers, cum poate constata oricine. Se pare că Tiktin s'a lăsat influenţat de forma pluralului, unde *i* devine sonant înaintea dezinenţei (eventual şi de cuvinte vechi terminate în *-iŭ*, ca *pustiu, tîrziu,* etc.). Cf. totuşi spusele lui G. Ivănescu din vol. II al acestui *Buletin,* pag. 131, nota, din care se vede că pronunţarea dată de Tiktin există, cel puţin sporadic.

3. Am lăsat la o parte forme de plural aberante, ca *oameni, fraţini, su-*

tăzi, şi adică: masc. *-i*; fem. *-e, -le, -i, -uri*; ambigen *-e* (cu varianta *-ă*), *-uri, -i*. In amănunt s'au produs însă şi, mai ales, continuă să se producă numeroase modificări, pe care le voiu arăta îndată. Modificările privesc numai ultimele două genuri. Pluralul masculinelor se menţine aşa cum îl cunoaştem din capul locului, şi se înţelege pentruce: a avut totdeauna o singură dezinenţă, *-i*, care, lucru important, la origine a aparţinut în mod excluziv masculinelor (căci femininele au primit-o, dupăcum am arătat, dela masculine). Femininele şi ambigenele, dimpotrivă, au avut cîte mai multe dezinenţe, dintre care unele au existat şi la alte genuri, ceeace este o condiţie foarte favorabilă pentru intervenţia analogiei, adică pentru dezagregarea sistemului flexionar.

Mă voiu ocupa, aşadar, numai de feminine şi ambigene, începînd cu primele.

Substantivele feminine terminate la singular în *-e* continuă să sune la plural în *-i*, fără nicio abatere,[1] pentru motive care n'au nevoie să mai fie dezvoltate: dacă dezinenţele curente ale pluralului feminin (singurele care, teoretic, pot fi adăugate la orice substantiv feminin pentru marcarea pluralului) sînt *-e* şi *-i*,[2] este clar că un cuvînt, de acest gen, cu *-e* la singular nu poate avea la plural decît *-i*, căci altmintrelea s'ar confunda cele două numere.

Modificări vom constata, aşadar, numai la substantivele în *-ă* şi, mai rar, dar cu atît mai interesant, la cele terminate în vocală accentuată (de fapt, la cele în *-à*). Ambele categorii manifestă tendinţa, foarte pronunţată, de a face

---

rori, etc., aberante, dacă le comparăm cu celelalte, din punctul de vedere al aspectului lor faţă de singularul respectiv. Ele sînt foarte puţine, şi, afară de asta, dezinenţa lor, în sensul de finală, nu diferă de a altora (este tot *-i*, ca la atîtea substantive de toate genurile).

1. Afară de cazurile cînd a intervenit omonimia, depildă *învăţătoare* (şi multe din cele formate cu sufixul *-toare*), *căsoaie*, etc., care n'au însă nimic a face cu chestia aici în discuţie, întrucît trebue să fi existînd de foarte multă vreme.

2. Căci *-le* apare numai la cele în *-eà, -à, -ì*, terminate, adică, în vocala accentuată, iar *-uri* are o funcţiune specială, pe care o voi discuta mai departe. Pot spune depe acum că această ultimă dezinenţă se întîlneşte atît la femininele cu singularul în *-ă*, cît şi la cele în *-e*, lucru firesc, dealtfel, dacă nu uităm că existenţa ei atîrnă nu de aspectul formal, ci de sensul pe care trebue să-l aibă, la plural, substantivul respectiv.

pluralul şi în *-i*, resp. *-li* (amănunte se vor vedea la timp). Deobiceiu prezintă forme duble: în *-e*, resp. *-le*, dezinenţele originare, şi în *-i*, resp. *-li* (sau chiar *-i*), cu preferinţă vizibilă faţă de ultimele. Numărul substantivelor de acest soiu este cît se poate de mare. Am impresia, întemeiată mai cu samă pe lectura presei periodice şi pe observarea atentă a vorbirii actuale, că, în principiu, orice substantiv feminin terminat la singular în *-ă* este apt să capete un plural în *-i*, tot aşa cum substantivele cu vocală accentuată la singular sînt dispuse să facă pluralul în *-li* sau *-i*. Iar dacă, de fapt, nu toate sînt atrase în acest joc al unor puternice influenţe analogice, asta se datoreşte, în marea majoritate a cazurilor, fie nevoii de a evita omonimia, fie împrejurării că pluralul tradiţional în *-e* prezintă semne suficiente de diferenţiere faţă de singular, [1] fie, însfîrşit, altor cauze, care rămîn să fie stabilite pentru fiecare caz în parte.

Înşir acum toate substantivele feminine, terminate la singular în *-ă* sau în vocală accentuată, pentru care am găsit şi n o t a t forme de plural în *-i*, resp. în *-li* sau *-i*. Trebue precizat că numărul celor întîlnite de mine este mult mai mare, — mă refer, în special, la prima grupă —, dar înregistrarea lor pe fişe am început s'o fac tîrziu, după ce am căpătat convingerea că este vorba, într'adevăr, de o tendinţă morfologică propriu zisă. Deasemenea cred necesar să arăt că toate exemplele le-am cules din limba scrisă şi vorbită în momentul de faţă (n u din dicţionare sau gramatici, la care am recurs numai pentru a urmări evoluţia fenomenului şi a verifica unele fapte de amănunt). In listele care urmează dau, aproape totdeauna, formele în *-i*, resp. *-li* (*-i*), nu şi pe cele în *-e*, resp. *-le*, fiindcă ultimele n'au nevoie de atestare: după cum s'a putut observa din discuţia de mai sus, eu pornesc dela ideia, evidentă pentru oricine, că *-e* şi *-le* sînt dezinenţele originare ale pluralului feminin, pecînd celelalte s'au i-

1. Căci, ca să anticipez asupra celor ce voiu spune mai încolo, preferinţa limbii actuale pentru *-i* se explică prin faptul că un plural format cu această dezinenţă este mai expresiv decît cel în *-e*: prefacerile fonetice provocate de *-i* în tema cuvîntului sînt mai numeroase şi mai profunde, ceeace face ca pluralul în *-i* să se deosebească mai pregnant de singularul respectiv.

vit ulterior. Prinurmare, numai inovaţiile trebuesc documentate. [1].

Supt A figurează substantivele terminate la singular în *-ă*, supt B celelalte.

A.

amenzi; *aripi*; *băniţi* (Dicţionarul Academiei dă şi varianta *baniţi*, alături de *baniţe*, spunînd că amîndouă se întrebuinţează mai rar decît *băniţi*); *bănzi* (dela *bandă* 'ceată'); *bărăci* (Cezar Petrescu, *1907*, I, pag. 350; la Tecuciu *bărătci*, care, dealtfel, pare a fi general în vorbirea moldovenească populară); *bărbi*; *benzi* (sing. *bandă* 'fâşie'); *berzi* (dela *barză*, cf. E. Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti*, Jena und Leipzig 1936, pag. 36); *blăni*; *boli*; *bolţi*; *bonzi* (dela *bondă* sau *boandă*, variante ale lui *bundă*); *bolz* (alături de *boalde*, sing. *bọldă* 'băcănie', la Nepos-Năsăud, cf. vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 78); *brigăzi*; *brioşi* (dela *brioşă* < frc. *brioche* 'Art Windbeutel', neologism foarte recent şi deaceea neînregistrat încă de dicţionarele noastre: forma *brioşi*, alături de *brioşe*, am auzit-o la Bucureşti, în gura chelnerilor dela cofetării şi cafenele); *buruieni*; *candeli* (Cez. Petrescu, *Carmen saeculare*, pag. 9 şi T. Arghezi, *Cimitirul Bunavestire* pag. 184; la Tecuciu *căndili*); *catarămi* (T. Arghezi, *Viaţa romînească*, Mai 1938, pag. 16) şi *cătărămi* (în Moldova şi pela Năsăud, cf. vol. IV al *Buletinului* de faţă, pag. 78, supt forma dialectală *cătărămń*); *căciuli*; *călfi*; *căpcăni* (I. Missir, *Fata moartă*, pag. 250); *căpşuni* (foarte răspîndit prin Muntenia); *căruţi*; *căşi* (curentă prin Oltenia, dar cunoscută şi aiurea, de ex. în Ardeal, pentru care v. Dicţ. Acad., s. v. *casă*, apoi, fără *-i*, în jud. Putna, cf. I. Diaconu, *Ţinutul Vrancei* I, Bucureşti, 1930, pag. XCII şi în Banat, cf. *Bulletin linguistique* V, pag. 141) şi *căsi* (în regiuni transcarpatice, v. Dicţ. Acad. şi vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 78, unde se dă, pentru graiul din Ne-

1. Voiu indica izvorul numai cînd şi cînd, fiindcă nu-i necesar totdeauna; afară de asta, deseori am neglijat să mi-l notez. Citeodată arăt numele autorului, fără locul unde am găsit exemplul, iarăşi pentrucă nu mi-am făcut, la timp, toate însemnările de rigoare. Pot asigura însă pe cetitori că aceste neglijenţe nu prezintă niciun inconvenient, cel puţin niciunul serios, pentru discuţia noastră.

pos-Năsăud, forma *căs*); *căzărmi* (cf. *Insemnări ieşene* I, 1, pag. 558: Dicţ. Acad. consideră această variantă drept populară) şi *cazărmi*; *cepi* (curent la postul nostru de radio-difuziune); *chitănţi* (auzit de mine)[1]; *cireşi* (curent prin Muntenia, probabil şi aiurea); *clopotniţi* (la Dem. Botez, cf. Valer Donea, *Adevărul literar*, 22 Sept. 1935, pag. 3, col. 3-4); *cocărzi*; *coli*; *colibi* (G. Călinescu); *colinzi* (prin Ardeal, după Dicţ. Acad., s. v. *colindă*, şi la Transnistrianul Al. P. Smochină, *Moldova nouă*, Decembrie 1936); *comenzi*; *comuni*; *copci*; *coperţi*; *corvezi*; *corzi*; *cozi* (diferenţiat, în general, ca sens de *coade*, v. Dicţ. Acad., care spune că varianta în *-i* se întrebuinţează, mai ales, pentru 'părul lung şi împletit al femeilor', ceeace nu corespunde realităţii lingvistice din numeroase regiuni, unde, ca la Tecuciu, depildă, acest înţeles îl are tocmai forma în *-e*; fapt este totuşi că răspîndirea lui *cozi*, indiferent de însemnare, se produce cu mare vigoare supt ochii noştri, chiar la scriitori moldoveni, precum M. Sadoveanu, Otilia Cazimir ş. a.); *cratiţi* şi *crătiţi*; *crăvăţi* şi *crăveţi* (ultima în *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 229); *credinţi* (la fel toate substantivele în *-inţă*); *crengi*; *dălţi*; *dugheni*; *dulămi*; *duşti* (sing. *duşcă*); *duzini*; *fălăngi*; *fărîmi*; *gărăfi*; *ghirlănzi* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 405 şi *Carmen saeculare*, pag. 301); *graniţi* şi *grăniţi*; *grăpi*; *horzi* (Leka, *Adevărul literar*, 19 Aprilie 1936, pag. 6, col. 1: *horzile acelea de mînuitori...*); *izbînzi*; *îngheţăţi* (auzit de mine la oameni inculţi şi la copii: Dicţ. Acad. înregistrează numai formele *îngheţate* şi *îngheţaturi*, ultima învechită); *lămpi* (*lampe* mai apare ici şi colo, cf. *Viaţa romînească*, Febr. 1938, pag. 99); *lăuţi* (la Clopotiva-Hunedoara, v. *Sociologie romînească*, Decembrie 1936, pag. 44); *lebezi* (la Eminescu, cf. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* II, pag. 158 şi la T. Arghezi, *Versuri*, pag. 104); *marmelăzi* (Ionel Teodoreanu); *măş(i)* şi *meşi* (sing. *masă*, în Bihor, cf. D. Şandru, *Bulletin linguistique* IV, pag. 131-2); *monezi*; *movili* (Cez. Petrescu, *Carmen saeculare*, pag. 393); *muri*

1. Dicţ. Acad. notează, dela sing. „mold. pop." *chitanţie*, plur. *chitănţii*, pe care-l dă şi D. Şandru, *Bulletin linguistique* IV, pag. 122, pentru ţinutul Bihorului. Dar nu-i vorba de un plural în *-i*, căruia să-i corespundă un singular în *-ă*.

(sing. *mură*, Clopotiva-Hunedoara, cf. *Grai şi suflet* VII, pag. 144); *muşti* (la Eminescu, cf. G. Călinescu, *op. cit.* IV, pag. 245); *năfrămi* (la Nepos-Năsăud, supt forma *năfrămń*, cf. vol. IV al *Buletinului* nostru, pag. 70); *năluci*; *nămili* (Cez. Petrescu, *Aurul negru*, pag. 77)[1]; *nemţoici* (sing. *nemţoaică*, nume de floare, cf. *Arhiva şomeşană*, Oct.-Dec. 1937 — Ian.-Martie 1938, pag. 463); *pagini* (formă în *-e* apare încă destul de des, cf., depildă, Izabela Sadoveanu, *Adevărul literar*, 29 Dec. 1935, pag. 9, col. 2); *panorămi* şi (pop.) *pănărămi* (ultimul la Cez. Petrescu, *Duminica orbului*, pag. 289 şi *1907*, I, pag. 49); *partizi*[2] (I. Missir, *Fata moartă*, pag. 119); *pălmi* (Clopotiva-Hunedoara, *Grai şi suflet* VII, pag. 144 şi Nepos-Năsăud, vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 78, supt forma *pălmń*); *perni*[3] (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 370); *pieţi* (id., *ibid.*, pag. 384); *plăcinţi* (la T. Arghezi, *Cimitirul Bunavestire*, pag. 26, apoi în Banat, supt forma *plăšints*, v. *Bulletin linguistique* V, pag. 141); *plăji* (sing. *plajă*, Claudia Milian, *Cuvîntul liber*, 27 Iulie 1935, pag. 3, col. 4); *plăşi* (deobiceiu cu alt sens decît *plase*); *plăpumi*; *pliţi* (dela *plită*, auzit de mine la o servitoare din Vasluiu); *ploşti* (curent în Moldova, dar apare şi la autori nemoldoveni, de ex. Victor Eftimiu); *pluţi* (cf. toponimicul romănăţean *La pluţile lui Chirigel*, citat în *Arhivele Olteniei*, Ian.-Iunie 1936, pag. 70 şi *Bulletin linguistique* V, pag. 141, unde D. Şandru înregistrează forma *pluts* pentru Banat); *podvezi*[4]; *poieni* (în toponimie nu găsim decît această formă, care-i foarte răspîndită şi în vorbirea populară); *postăţi*; *pulpi* (F. Dima; îl notează şi Tiktin); *raniţi* şi *răniţi*; *răţi*[5]; *regini* (*regini ale tăcerii*,

1. *Năpăşti* (M. Sadoveanu, *Insemnări ieşene* III, 5, pag. 6) şi *prăpăşti* sînt, foarte probabil (ultimul sigur), pluralele variantelor în *-e* ale substantivelor respective.

2. Varianta *partide* e simţită mai mult ca plural al sing. *partid*, care, în sec. XIX (poate şi mai încoace), suna obişnuit *partidă*, aşadar întocmai ca actualul *partidă* (la jocul de cărţi, în căsătorie, etc.).

3. Tiktin, în Dicţionarul său, dă forma cu *-i* numai dela varianta *perină*.

4. La Tiktin mai găsim formele *podvozi*, *podvoade* şi *podvoaze* (tuturora le corespunde sing. *podvoadă*, variantă mai veche a lui *podvadă*).

5. Tiktin dă, pentru Moldova, *răţe*, care mi se pare suspect din cauza lui *-ă* accentuat înaintea lui *e* final. În orice caz eu am auzit totdeauna numai forma *răţi* în graiurile moldoveneşti.

la T. Arghezi, *Versuri*, pag. 125); *reguli* (admis şi de Academia Română, *Reguli ortografice*); *rohătci* (cf., între alţii, I. I. Mironescu, *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 700); *roţi*; *ruini*; *sălăţi*; *sălbi* (V. Eftimiu); *săli*; *săpi* (*Bulletin linguistique* IV, pag. 132, dat de D. *Şandru* pentru Bihor); *serenăzi* citat în (*Insemnări ieşene* II, 3, pag. 781); *smeuri* [1] (Maria Arsene, *Cuvîntul liber*, 22 Aug. 1936, pag. 7, col. 4); *străni* (T. Arghezi, *Cimitirul Bunavestire*, pag. 271); *străzi*; *sudălmi*; *suliţi* (la M. Gesticone, *Războiul micului Tristan*, pag. 19 şi pretutindeni în Moldova); *şcoli*; *şei* (diferenţiat, dar nu totdeauna, ca sens faţă de *şele* şi *şale*); *şocolăţi* (în vorbirea copiilor şi a oamenilor inculţi); *torţi* (sing. *toartă*, la Cez. Petrescu, *Viaţa romînească*, nr. 2-3, an. 1936, pag. 14, la I. Missir, *Fata moartă*, pag. 109 şi prin Moldova); *trăişti* (între alţii, la M. Gregorian, *Arhivele Olteniei*, Ian.-Iunie 1936, pag. 99 şi I. I. Mironescu, *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 700); *ţărănci* (Al. Sahia, *U. R. S. S. azi*, pag. 101; foarte răspîndit în vorbirea mai mult sau mai puţin populară din Muntenia); *Ţigănci* (cu observaţia făcută la cuvîntul imediat precedent); *uliţi* (Paul Daniel, *Adevărul literar*, 28 Sept. 1935, pag. 2, col. 5, apoi prin Moldova, cred că pretutindeni); *viori* (sing. *vioară*, instrumentul muzical); *vişini* (curent în graiurile munteneşti, ca şi *cireşi*, deja notat: pe amîndouă le-am auzit regulat la Buzău, în gura a tot felul de oameni, indiferent de cultura lor); *zgărzi*.

B.

Substantivele feminine terminate în vocală accentuată la singular manifestă o tendinţă similară, căci şi la ele constatăm preferinţă pentru *-i* în dauna lui *-e*. Deoarece dezi-

1. Cred că nu-i o greşală de tipar, cum probează indirect munt. *cireşi*, *vişini* (ca nume ale fructelor), apoi *muri* (v. aici mai sus) şi general răspînditul *fragi* (pluralul lui *fragă*). Poate că ar fi trebuit să trec în lista de faţă şi acest ultim exemplu. Dacă l-am lăsat totuşi la o parte, este pentrucă în producerea formei *fragi* (singura existentă astăzi, judecînd după materialul din Dicţ. Acad.) s'au amestecat şi masc. *frag* (numele plantei) şi fem. *fragă* (numele fructului), aşa că nu se mai ştie (cred că Romînii nici nu mai simt) căreia din aceste două forme de singular îi aparţine plur. *fragi*. O situaţie asemănătoare este pe cale să se creeze la *cartofă*, care posedă numeroase forme (sing. *cartof*, apoi varianta feminină cu *-oa-*, plur. *cartofi* şi *carto(a)fe*).

nenţa lor propriu zisă este *-le* [1], nu *-e*, ca la cele de mai sus, se înţelege că rezultatul tendinţei aici în discuţie va fi *-li*, nu *-i*. Dar paralelismul merge şi mai departe, în sensul că, alături de forma în *-li* (şi de cea originară în *-le*), pluralul cîtorva substantive din această grupă cunoaşte încă una, perfect identică cu a celor în *-ă* la singular, adică *-i*.

Trebue precizat că numai substantivele cu *-à* la singular posedă forme de plural în *-li* şi *-i* (această din urmă dezinenţă am întîlnit-o foarte rar). Dece nu şi cele în *-eà* (pe *zi* nu-l putem lua în consideraţie, fiindcă-i absolut izolat)? Deşi nu sîntem ţinuţi să explicăm şi ce nu se întîmplă, cred că pot emite o ipoteză mai mult sau mai puţin plauzibilă. Numerose substantive în *-eà* au masculine corespunzătoare în *-él*: *căţea — căţel, viţea — viţel*, etc. In număr şi mai mare, probabil, sînt adjectivele care se află în aceeaşi situaţie. Toate aceste cuvinte au făcut să se fixeze în conştiinţa indivizilor vorbitori *-éle* ca morfem feminin, iar *-*éli, -éi* ca morfem masculin. Deaceea un plural **căţeli* pentru *căţele*, **viţeli* pentru *viţele*, etc. ar fi simţit ca masculin, chiar dacă forma reală de plural a masculinului sună de multă vreme *căţei, viţei*, etc. Pelîngă cuvintele de acest fel există altele, precum *chel, colonel*, etc., care, datorită formei lor duble de plural (*cheli* şi *chei, coloneli* şi *colonei*), contribue direct la păstrarea amintirii vechilor **căţeli, *viţeli*, etc., adică la întărirea conştiinţei că *-eli* este semnul distinctiv al pluralului masculin. Afară de asta, un **steli* n'ar fi mai expresiv decît *stele*: prefacerea elementului vocalic al temei (sing. *eá*

1. In latineşte un substantiv ca *stella—stellae* nu prezenta nicio 'neregularitate' în comparaţie cu *casa—casae*. Deosebirea morfologică din limba romînă este, de fapt, efectul unei modificări fonetice, care a avut loc numai la singular: înaintea lui *-a*, *ll* a dat *ü* (cum anume, nu-i necesar să arăt aici, mai ales că chestia comportă discuţie multă), pecînd înaintea lui *-ae (=e)* s'a păstrat supt forma de *l*, aşa încît, dupăce vechiul *steauă* s'a redus la *stea*, deosebirea dintre cele două numere n'a mai fost, ca în latineşte şi ca la substantivele de felul lui *casă—case*, sing. *-a* (resp. *-ă*)—plur. *-e*, ci sing. zero—plur. *-le* (întîiu *stea—steale*, iar apoi, cînd *ea* în poziţia *e* s'a monoftongat, dînd *e*, *stea—stele*). Astfel acest *-le* a fost simţit ca dezinenţă şi s'a adăugat la pluralul tuturor substantivelor de origine străină terminate în *a* accentuat la singular (cu ele a mers şi *zi*, care, deşi avea *-ì*, nu *-à*, purta accentul pe vocala finală şi deaceea nu putea intra în categoria celorlalte substantive feminine).

— plur. *é*) este suficientă pentru a separa tranşant cele două numere. Cf. mold. *masî* — *mesî*, la care dezinenţa pluralului este identică cu a singularului şi totuşi acesta se deosebeşte lămurit de acela, din cauză că vocala accentuată a temei diferă dela unul la altul. Şi vom vedea mai încolo că principala sursă a modificării morfologice de care ne ocupăm aici este nevoia de a distinge cît mai clar pluralul de singular sau, altfel spus, de a avea un plural cît mai expresiv cu putinţă.

Iată exemplele găsite de mine în limba actuală (cultă şi populară).[1]

băclăvăli; *bădănăli*; *bălămăli* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 246 şi *Carmen Saeculare*, pag. 320; I. I. Mironescu, *Insemnări ieşene* I, 2, pag. 480); *băsmăli* (curent prin Moldova); *bināi* (Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan* pag. 14; o formă în *-li* n'am înregistrat)[2]; *căzmăli*; *hărăbăli* (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 270); *măhălăli* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 186 şi Dalu, *Insemnări ieşene*, II, 3, pag 662: ambii autori întrebuinţează forma articulată de genetiv-dativ singular *măhălălii)*; *măntăli* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 251: *măntălii*; I. Missir, *Fata moartă*, pag. 58) şi *măntăi* (aşa scrie regulat, cel puţin în ultimul timp, M. Sadoveanu); *săcăli* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 367 şi *Carmen saeculare*, pag. 347); *şăndrămăli* (Cez. Petrescu, *Carmen saeculare*, pag. 290); *tăblăli* (Tache Soroceanu, *Adevărul literar*, 17 Aprilie 1938).[3]

S'ar putea discuta cum a luat naştere dezinenţa *-i* la pluralul substantivelor *bină* şi *mantă*, şi anume, dacă trebue să ne gîndim la un fenomen oarecum fonetic (de analogie foneti-

1. Ca şi mai sus, dau numai formele nouă, în *-li*, eventual în *-i*, celelalte fiind considerate drept 'normale'.

2. Arom. *bināi* numai întîmplător seamănă cu forma din dacoromînă, căci singularul sună *binae*, nu *bină*, ca la noi (cf. G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain* II, pag. 112).

3. Interesant este faptul că dicţionarele nu cunosc aproape deloc formele înşirate mai sus. Dicţ. Acad. are un citat cu plur. *băsmăli*, iar Tiktin spune că pluralul „nou" al lui *saca* face *săcăli*. Atîta tot. Aceasta însemnează că ele există de foarte puţină vreme, cel puţin în comparaţie cu cele de supt A, pentru care găsim în dicţionare material din belşug. Tiktin, *Gramatica* I, pag. 61 condamnă ca „dialectale" formele *băsmăli*, *hărăbăli*, *bădănăli*.

că), asemănător cu *colonel — coloneli* şi *colonei*, ori la un fenomen pur morfologic, produs al influenţei substantivelor feminine cu *-i* la plural. Ipoteza a doua mi se pare mai puţin verosimilă, căci nu văd cum analogia: sing. vocală neaccentuată—plur. *-e* şi *-i* ar fi putut preface în *-i* pluralul *-le* al substantivelor cu vocală accentuată la singular (o astfel de analogie va fi contribuit, cel mult, la transformarea lui *-le* în *-li*). Şi aceasta, nu numai din pricina deosebirii de accent dintre cele două categorii de substantive, ci şi pentrucă între *-e*, pluralul vechiu al unora, şi *-le*, pluralul vechiu al celorlalte, depărtarea este prea mare.

Dimpotrivă, *coloneli* şi *mîntăli* prezintă condiţii fonetice foarte asemănătoare: accentul stă la amîndouă pe aceeaşi silabă, imediat înaintea finalei *-li*, şi, totodată, această finală este perfect identică la ambele cuvinte. Analogia a putut opera cu atît mai lesne, cu cît unele substantive în *-el* au ele înseşi două forme, coexistente, la plural: *coloneli* şi *colonei* (aşadar *-li* şi *-i*). Imprejurarea că ultimele sînt masculine, iar celelalte feminine, nu poate fi invocată contra explicaţiei mele. Am văzut doar că *-i*, la origine semn excluziv al pluralului masculin, s'a întins şi la pluralul feminin: conştiinţa că această dezinenţă exprimă pluralul a fost mai vie decît aceea că reprezintă pluralul masculin.[1] Dealtfel, în general se observă că indivizii vorbitori sînt mai sensibili la deosebirile de număr (cînd e vorba de unul şi acelaşi cuvînt) decît la cele de gen (v. mai departe, unde se discută cauzele fenomenului care face obiectul acestui studiu). Nici faptul că la singular *colonel* diferă foarte mult de *manta* n'a putut constitui o piedică pentru analogie: influenţa primului asupra celui de-al doilea a pornit excluziv dela plural, pe baza formelor duble deja pomenite (*coloneli — colonei*).

Se înţelege că *-li* > *-i* n'are caracter fonetic (în sensul strict al terminului), căci prefacerea aceasta s'a sfîrşit de mult ca fenomen pur fonetic, ci este un produs analogic, similar cu *c* > *č*, *g* > *ğ*, etc. dela pluralul unor neologisme de felul lui *amic — amici*, *filolog — filologi*, etc.

1. Tot aşa vom constata ceva mai încolo că *-uri*, semnul caracteristic al 'neutrelor' de origine latină, s'a răspîndit şi la feminine.

La substantivele ambigene deasemenea se dă o luptă între cele două dezinenţe mai importante (şi tradiţionale!): *-uri* şi *-e*. Foarte numeroase sînt şi aici substantivele cu forme duble, dintre care, deobiceiu, mai întrebuinţată este cea cu *-e*. Altele, în număr mare şi ele, au pierdut, se pare, cu desăvîrşire, forma în *-uri*, păstrînd numai pe cealaltă. In orice caz, tendinţa de răspîndire a lui *-e* în dauna lui *-uri* este tot atît de viguroasă ca şi aceea pe care am constatat-o la feminine (*-i* pentru *-e*). Paralelismul apare şi mai accentuat, dacă ţinem samă că la amîndouă categoriile de substantive dezinenţa tradiţională cedează în faţa inovaţiei. Intr'adevăr, semnul caracteristic originar al pluralului feminin este *-e*, iar al celui ambigen *-uri*. Aceste dezinenţe sînt ameninţate să dispară cu vremea sau măcar să se împuţineze pînăla ultima limită, din cauza concurenţei lui *-i* (excluziv masculin la început), resp. a lui *-e* (în cea mai mare parte feminin de felul lui). Paralelismul acesta nu trebue să ne surprindă, fiindcă, dupăcum voiu arăta mai departe, el este produsul uneia şi aceleiaşi tendinţe, care îmbrăţişează deopotrivă ambele genuri aici în discuţie.

Urmează acum o listă de substantive ambigene care primesc, la plural, dezinenţele *-e* şi *-uri* sau numai pe *-e* (în prima ipoteză, forma cu *-e* are, deobiceiu, o răspîndire mai mare).[1]

acarete (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 236); *acoperişe* (Al. Robot, *Cuvîntul liber*, 2 Nov. 1935, pag. 7, col. 5); *ajutoare* (*ajutoruri* la Gh. Bogaci, *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 271; şi Dicţ. Acad. înregistrează această variantă, cu precizarea „mai rar"); *albume* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 60); *altoaie* (la Cez. Petrescu, *op. cit.*, pag. 46 *altoiuri*); *amanete*; *angajamente* (*angajamenturi* în *Graiul nostru* I, pag. 432); *apogee* (I. Biberi, *Cuvîntul liber*, 15 Aug. 1936, pag. 6, col. 2); *arce* ('armă') şi *arcuri* ('resort'); *arcuşe* (G. Bădărău, *Insemnări ieşene* I, 2, pag. 406); *balete* (*baleturi* în *Adevărul literar*, 6 Dec. 1936, pag. 10, col. 5); *banchete* (*bancheturi* la Cez. Petrescu, *Carmen saeculare*); *base* 'instrumen-

1. Deoarece raportul dintre cele două dezinenţe care se concurează reciproc este la ambigene altul decît la feminine, voiu da adesea ambele forme de plural, fără a ţinea samă de intiietatea uneia faţă de cealaltă.

te muzicale' (spre deosebire de *basuri* 'voci joase'); *basene* (N. Arabu, *Adev. liter.*, 5 Iulie 1936, pag. 3); *basme* (la Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 80 *băsmuri*, care, dacă nu-i datorit unei greşeli de tipar, ar putea fi mai degrabă pluralul unui feminin *basmă*,[1] existent în limba veche; Dicţ. Acad. dă pe *basmuri*, cu *a*, ca rar); *block-hause* (*Adev. liter.*, 30 Mai 1937, pag. 5, col. 1); *bordele* (curent în presa cotidiană); *braţe* (forma a doua se întrebuinţează, deobiceiu, numai în izolarea *braţuri de lemne, de fîn*, etc., unde apare totuşi, foarte des, şi plur. *braţe*); *brîe* şi *brîuri* (deosebite, în general, ca sens); *bufete* (la Ad. Byck, *Adev. liter.*, 30 Aug. 1936, pag. 3, col. 3 *bufeturi*); *bumbace* (în scrisul gazetarilor); *bune* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 65 scrie *pelîngă ale lor rele, or fi avînd şi bunele lor*, probabil supt influenţa lui *rele*, dar şi pentru a evita omonimia cu *bunuri* 'averi'); *cadre* (la Eminescu, *Avatarii faraonului Tlà*, operă postumă, publicată de G. Călinescu, găsim forma *cadruri*); *calibre* (I. Missir, *Fata moartă*, pag. 234); *canale* (C. Galitza, *Adev. liter.*, 8 Sept. 1935, pag. 5, col. 1); *cargoboate* (în ziare); *cataloage* (într'o ordonanţă dela 1833 apare *cataloguri*, pe care nu-l găsesc nici în Dicţ. Acad., nici la Tiktin); *cămine* (foarte răspîndit în limba actuală scrisă şi vorbită; cf. şi T. Arghezi, *Viaţa romînească*, Mai 1938, pag. 16); *cătune* (*cătunuri* în *Dacoromania* VIII, pag. 182); *ceardaşe* (formă în *-uri* la Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 337); *cenacle* (Izabela Sadoveanu, *Adev. liter.*, 5 Iulie 1936, pag. 3); *cerdace* (Dem. Botez, *ibid.*, 12 Iulie 1936, pag. 3, col. 7); *chibrite* (curent prin Muntenia; cf. şi N. Mărgineanu, *Viaţa romînească*, Sept.-Oct. 1935, pag. 33); *chipie* (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 72); *cicle* (N. Arabu, *Adev. liter.*, 5 Iulie 1936, pag. 3); *circumflexe* 'accentele circumflexe (în limbajul tipografilor)' (la C. Săcăleanu, *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 1066 *circumflexuri*); *ciubuce* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 337); *colete* (într'o ordonanţă din 1833 *coleturi*, dat ca învechit de Dicţ. Acad.); *comerţe* (la Eminescu, v. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* V, pag. 339); *comitete*

1. Căci ambigenele nu-şi modifică vocala accentuată a temei înaintea lui *-uri*, aşa cum fac femininele.

(forma în *-uri* o pune Cez. Petrescu, *Duminica orbului*, pag. 179, în gura unei femei inculte); *compase* (în presa periodică); *complexe* (Dicț. Acad. dă numai plur. *complexuri*, pe care l-am întîlnit la C. Micu, *Cuvîntul liber*, 31 Aug. 1935, pag. 8, col. 2); *complimente* (*complimenturi*, învechit, după Dicț. Acad., apare la G. M. Zamfirescu, *Cuv. liber*, 25 Ian. 1936, pag. 4, col. 2 și la Cez. Petrescu, *Luceafărul*, pag. 18); *contacte* (la Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, pag. 48 și la L. Rebreanu, *Gorila* I); *contășe* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, pag. 354 scrie *contășuri*, formă absentă în Dicț. Acad.); *conture* (la Eminescu, *Melancolie*, apoi la T. Arghezi, *Versuri*, pag. 87; cf. și *Cuv. liber*, 6 Iunie 1936, pag. 5, col. 6: *conture geografice*); *conținute* (G. Călinescu, *Adev. liter.*, 18 Aug. 1935, pag. 9, col. 5; Dicț. Acad. notează numai forma în *-uri*); *coșmare*; *cotețe* (I. Conea, *Buletinul Societății de Geografie* LVI, pag. 262 are *cotețuri*, cu sensul 'bordigue', întocmai ca în Dicț. Acad.); *crenele* (I. Missir, *Fata moartă*, pag. 121; la Tiktin numai *creneluri*); *crețe* (O. Goga, *Tragedia omului*, după Madách, pag. 11, în rimă); *curaje* (la P. Pandrea, *Viața rom.*, Ian.-Martie 1937, pag. 82 *curajuri*); *dărabe* (din satul Vidra, Țara Moților, v. *Sociologie românească* II, pag. 304; Tiktin înregistrează numai această formă, dar eu cunosc dela Tecuciu și plur. *dăraburi*, singurul existent acolo); *debușee* (A. Șerbulescu, *Viața rom.*, Martie 1938, pag. 101; la Tiktin *debușeuri*); *desemne* (Iz. Sadoveanu, *Adev. liter.*, 8 Aug. 1937, pag. 2 col. 1 și G. Călinescu, *Enigma Otiliei* II, pag. 89; la Tiktin *-uri*); *destine* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, pag. 111; la Tiktin *destinuri*); *dezechilibre* (I. Comșa, *Viața rom.*, Apr.-Mai 1937, pag. 17); *disprețe* V. Spinu, *ibid.*, pag. 50, în rimă); *echilibre* (Eminescu, ap. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* I, pag. 104); *echipaje* (la Eminescu apare *echipajuri*, cf. G. Călinescu, *op. cit.* V, pag. 58); *entuziasme* (în presa periodică); *epizoade* (la Al. A. Philippide am găsit forma *epizoduri*); *evantaie* (I. Peltz, *Țară bună*, pag. 6 și Sandra Cotovu, *Insemnări ieșene* I, 2, pag. 440); *festine* (L. Sereanu, *Adev. liter.*, 9 Mai 1937, pag. 15, col. 2); *fetișe* (în presa periodică); *fluide* (Gr. T. Popa, *Insemnări ieșene* II, 3, pag. 878); *frah-*

te; *fuse* (la G. Magheru, *Viaţa rom.*, Iulie-Aug. 1936, pag. 71 *fusuri*); *frîe* (Valer Donea, *Adev. liter.*, 3 Nov. 1935, pag. 1, col. 7 scrie *friele gospodăriei*; Dicţ. Acad. dă *frîe* „cu înţeles colectiv" şi *frîuri* „cu înţeles de pluralitate"); *galicisme* (Bonifaciu Florescu, la 1884, întrebuinţa forma în *-uri*); *ghebe* (T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului*, pag. 216; Dicţ. Acad. dă numai pe *gheburi*, ca plural al lui *gheb*, iar pe *ghebe* ca plural al femin. *gheabă* 'specie de ciupercă'); *gheme* (la Eminescu, ap. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* IV, pag. 121 şi la G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 36); *ghivece* (G. Gălinescu, *Adev. liter.*, 2 Mai 1937, pag. 24, col. 4 şi *Enigma Otiliei* II, pag. 88); *grîe* 'lanuri de grîu' şi *grîuri* 'specii de grîu' (la fel *oarze* şi *orzuri*, *ovese* şi *ovăsuri*); *(h)alice* (la Ion Eg.. *Adev. liter.*, 2 Febr. 1936, pag. 4, col. 4 *haliciuri*); *hîrzoabe* (Dicţ. Acad. citează forma *hîrzoburi* din T. Pamfile, socotind-o puţin obişnuită); *ideale* (Gr. P., *Insemnări ieşene* I, 1, pag. 393); *impase* (D. Trost, *Cuv. liber*, 16 Mai 1936, pag. 6, col. 1; cf. mai sus *compase*); *interioare* (G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* IV, pag. 214); *îndreptare* (forma în *-uri* apare la M. R. P., *Cuv. liber*, 4 Apr. 1936, pag. 2, col. 5); *învăţăminte* 'poveţe' şi *învăţămînturi* 'grade de învăţămînt'; *jurnale* (Al. Philippide, *Adev. liter.*, 9 Mai 1937, pag. 3, col. 1 scrie *jurnaluri*, cu sensul de 'memorii', variantă considerată de Dicţ. Acad. ca învechită); *juvaere* (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 160); *limbaje* (N. I. P., *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 46); *limese* (plur. lat. *limes*, într'o lucrare istorică recentă); *metereze* (M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*, pag. 213 scrie *meterezuri*, formă neînregistrată de Tiktin); *miraje* (la C. Stere *Ciubăreşti*, pag. 309 *mirajuri*); *mistere*; *mite* (la Eminescu, cf. I. Torouţiu, *Pagini de critică şi istorie literară*, pag. 195); *mobile* (P. Pandrea, *Viaţa rom.*, Ian.-Martie 1937, pag. 82); *moloaze* (G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* I, pag. 66); *monoloage* (tot aşa *dialoage*); *nămoale* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 105, alături de *nămoluri*, pe aceeaş pagină); *nivele* (V. Mih., *Bulet. Soc. Geogr.* XLVII, pag. 355); *obiceie* (I. Vinea, *Viaţa rom.*, Oct. 1937, pag. 9); *oboaie*; *obraze*; *ocoale* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 103); *pachete* (varianta *-uri* într'o ordonanţă din 1833); *pacte* (curent în presa

periodică); *palate* (Tiktin dă numai forma *palaturi*, care însă este simţită astăzi ca învechită şi populară, cum probează, între altele, frecvenţa ei în basme); *paradoxe* (L. Boz, *Viaţa rom.*, Febr.-Martie 1936, pag. 71 scrie *paradoxuri*); *parfume* (apare în mod obişnuit la T. Arghezi); *pastele* (L. Blaga, *Spaţiul mioritic*, pag. 224 vorbeşte de *Pastelele lui Alecsandri*); *pămînţe* (prin Banat, cf. *Bulletin linguistique* V, pag. 141); *petece* (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 220 scrie *petecurile de fasole, de hrişcă...*); *pîrae* (la Mara N. Popp, *Bulet. Soc. Geogr.* LIV, pag. 218 *pîrîuri*, care lipseşte la Tiktin: să fie o influenţă analogică provocată de *rîuri?*); *pîrleze* (Stoian Gh. Tudor, *Cuv. liber*, 30 Mai 1936, pag. 4, col. 4; Tiktin dă forma în *-uri*); *plafoane* (Iz. Sadoveanu, *Adev. liter.*, 13 Sept. 1936, pag. 1, col. 2 întrebuinţează varianta *plafonuri*, pe care o găsim şi la Eminescu, supt forma *plafonduri*, v. G. Călinescu *Opera lui Mihai Eminescu* IV, pag. 38); *plane* (curent în presa periodică); *plînse* (B. P.-Hasdeu, în vers, cf. *Adev. liter.*, 23 Mai 1937, pag. 6, col. 7); *procedee* (*Insemnări ieşene* II, 3, pag. 907 *procedeuri*); *profite* (în presa cotidiană); *proţape* (G. Lazurică, *Adev. liter.*, 20 Sept. 1936, pag. 7 col. 1); *rapoarte* 'adresele autorităţilor inferioare către cele superioare' şi *raporturi* 'relaţii între oameni, idei, etc.'; *reflexe* (la Gib. I. Mihăescu, *Donna Alba*, pag. 255 găsim forma în *-uri*); *refrene* (N. Romanescu, *Viaţa rom.*, Aug. 1938, pag. 113); *regime* (Hasdeu); *reliefe* (N. Arabu, *Adev. liter.*, 5 Iulie 1936, pag. 3); *repauze* (Al. Sahia, *U. R. S. S. azi*, pag. 109); *satîre* (G. Ciprian, *Soţ ori fărdă*, pag. 140 scrie *satîruri*, care lipseşte la Tiktin); *scandole* (la Eminescu şi în actele procesului Titu Maiorescu, publicate în *Adev. liter.* pe 1938); *scule* (G.-M. Dragoş, *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 1119 *sculuri de lînă*: pentru evitarea omonimiei cu pluralul femin. *sculă?*; cf. totuşi Tiktin, care notează, pentru *scul*, numai forma în *-uri*); *sicrie* (Eminescu scria obişnuit *sicriuri*, tot aşa, probabil, Veronica Micle, cf. Cez. Petrescu, *Carmen saeculare*, pag. 400; şi un tînăr publicist, L. Mircea, *Adev. liter.*, 26 Apr. 1936, pag. 2, col. 6-7 întrebuinţează această variantă, absentă la Tiktin); *spasme* (A. G. Stino, *ibid.*, 29 Sept. 1936, pag. 3, col. 6); *sprijine* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, pag.

109 şi C. Vişoianu, *Viaţa rom.*, Aprilie 1938, pag. 91); *stane*[1] (la Eminescu *stanuri*, cf. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* IV, pag. 176); *strate* (N. Arabu, *Adev. liter*, 5 Iulie 1936, pag. 3) şi compusele (neologisme) *adstrate*, *substrate* şi *suprastrate* (la Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*); *suvenire* (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 75 are *suveniruri*); *şantane* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 285); *şire*; *şirete* (Gib. I. Mihăescu, *Donna Alba*, pag. 42, G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* V, pag. 147, Doina Bucur, *Adev. liter.*, 28 Iulie 1935, pag. 5, col. 5; la Tiktin numai *şireturi*); *tacte*; *talaze* (T. Arghezi, *Cimitirul Bunavestire*, pag. 273); *tarife* (curent în presa periodică); *teatre* (Hasdeu scria *teatruri*); *temple* (O. Goga, *Tragedia omului*, după Madách, pag. 90, scrie *templuri*); *termine* (în *Graiul nostru* I, pag. 390 găsim *terminuri*); *texte* (A. Philippide întrebuinţa regulat forma în *-uri*); *tufişe* (curent în scrisul actual, tot aşa alte substantive derivate cu suf. *-iş*);[2] *tumulte* (A. G. Stino, *Adev. liter.*, 22 Nov. 1936, pag. 1, col. 7); *turnee* (Cez. Petrescu, *1907*, I, pag. 69); *ţesute* (foarte răspîndit în limbajul medicilor, naturaliştilor, etc.); *universe* (într'o gazetă sau revistă am cetit *infinitul universelor*); *venite* (regulat la Al. Doboşi, *Datul oilor*, Bucureşti 1937); *versete*; *vise* (*visuri* e dat de Tiktin ca formă specific moldovenească); *vîrteje* (în *Adev. liter.*, 2 Mai 1938, pag. 11, col. 3 *vîrtejuri*, pe care Tiktin îl califică drept „modern"); *zăloage* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 62); *zbuciume* (L. Boz, *Viaţa rom.*, Iulie-Aug. 1935, pag. 84, H. Sanielevici, *Adev. liter.*, 24 Mai 1936, pag. 1, col. 1, Radu M. Paul, *Viaţa rom.*, Ian.-Martie 1937, pag. 93).[3]

Intrebuinţarea tot mai rară a lui *-uri* la ambigene merge mînă în mînă cu răspîndirea acestei dezinenţe la feminine.

---

1. Trebue arătat că acest substantiv este, deobiceiu, feminin, aşa că forma în *-e* poate fi, în mod excluziv, cel puţin astăzi, pluralul lui *stană*. Tiktin înregistrează varianta ambigenă *stan—stanuri* pentru Moldova şi Ardeal, ceeace explică suficient existenţa la Eminescu a acestui de-al doilea plural.

2. Tiktin, s. v. *stufiş*, dă varianta în *-e* ca rară.

3. Tiktin notează şi pentru *zbucium* şi pentru *zălog* numai formele de plural în *-e*, dar eu cunosc din vorbirea moldovenească (probabil şi din scrisul autorilor moldoveni), şi varianta în *-uri*.

Deaceea cred necesar să dau o listă de substantive feminine, pentru care am găsit plurale în *-uri*. Se va putea astfel vedea în ce măsură există această dezinenţă la feminine şi, mai ales, ce fel de cuvinte (din punctul de vedere al noţiunilor exprimate) o pot primi cu mai mare uşurinţă: *alămuri* 'instrumente muzicale şi ustensile de alamă'; *arămuri* 'vase de aramă'; *beşicuri*, nume de plantă (= *Physalis alkekengi, L.*), cunoscut prin jud. Baia şi Tutova (M. Băcescu, *Revista critică* VIII, pag. 113-4); *blănuri*; *bunătăţuri* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 4 Mai 1930, pag. 2, col. 4: *mai multe bunătăţuri: cutii mici cu rahat, zahăr, o pungă cu măsline...*; Dicţ. Acad. caracterizează acest plural drept „familiar" şi „rar"); *cărnuri* (cf. *cărnuri afumate*, la G. Brăescu, *Conaşii*, pag. 30)[1]; *cerneluri* (*între bucoavne şi cerneluri*, la S. Dan şi R. Dianu, *Nastratin şi timpul său*, pag. 166; Dicţ. Acad. spune că această variantă de plural se întrebuinţează „în comerţ, cînd e vorba de diferite specii"); *certuri*; *ceţuri* (E. Coliu, *Viaţa rom.*, 31 Oct. 1933, pag. 24: *cînd soarele începea să străpungă ceţurile*); *cinsturi* (*Graiul nostru* I, pag. 138, text din Constantineşti-Olt: *d'acilea vin cu cinsturi, aşază nuntă*); *cofeturi*[2]; *culmuri* (într'un descîntec maramureşean: *peste drumuri culmuri*, cf. *Grai şi suflet* VI, pag. 75); *delicatesuri* (Cez. Petrescu, *Oraş patriarhal* I, pag. 218: *cel mai mare caraghioz cu eleganţele şi îndelicateţurile tale*; cu siguranţă însă că se spune *delicatesuri* sau *-ţuri* la lucruri fine de mîncare, pentru care limba absolut cultă întrebuinţează forma *delicatese*)[3]; *dulceţuri* (plural relativ nou, născut din nevoia de a distinge sensurile, mai ales după ce *dulceţi* a început a fi simţit ca un fel de singular, cel puţin în Moldova, unde se pronunţă *dulceţ*, la fel, aşadar, cu sing. *drumeţ*, *măreţ*, *podeţ*, etc.); *făinuri* (însemnează 'specii de făină', dar şi 'mîncări preparate din

1. Numeroase citate, unele vechi (din Biblia dela 1688), dă Dicţ. Acad.

2. Toate exemplele din Dicţ. Acad. sînt de plural; sing. *cofet* cred că nu se întrebuinţează deloc. Deaceea sîntem îndreptăţiţi să l considerăm drept feminin, cum probează singularul analogic *cofétură*. Eu personal simt pe *cofeturi* ca un substantiv feminin.

3. Din punct de vedere semantic observă oricine că avem a face cu două cuvinte, Etimologic însă ele sînt unul singur (< frc. *délicatesse*, al cărui plural are sensul rom. *delicatese*).

aluat: prăjituri, etc.'; în presa periodică cetim adesea fraze ca *făinurile îngraşă, nu trebue să abuzăm de făinuri*, etc.); *finețuri*; *frumusețuri* (*Graiul nostru* I, pag. 161, text din Chiriac-Vlașca: *Am fost la spuziția aia, la zece mai. Frumusețuri, ce să spui?*; cf. şi Dicț. Acad., unde se dă un citat tot popular); *gazeturi* (C. Stere, *Ciubărești*, pag. 178: *dece vă căinați că nu avem gazeturi ca oamenii?*, în gura unui orator socialist, om de modă veche; Dicț. Acad. îl citează din Axinti Uricarul şi Dionisie Ecleziarhul); *ghețuri*; *gîlcevuri* („rar", spune Dicț. Acad.); *grețuri* ('grețe repetate'); *grijuri*[1] (G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ed. I, pag. 131; *Eminescu a fost ...fără prea mari grijuri*; idem, *Opera lui Mihai Eminescu* II, pag. 262: *dorința de a cruța copilăria de grijurile domniei*); *ierburi*; *înghețaturi* (dat ca învechit de Dicț. Acad.); *jălburi* (în ziarul *Lumea romînească*, 26 Nov. 1937, un articol nesemnat, care pare a fi scris de un Ardelean)[2]; *lefuri*[3]; *legumuri* (*Anuarul Arhivei de Folklor* I, pag. 234, text din Oaş, cu sensul de 'poame, fructe'; la M. Ştefănescu-Galați, *Insemnări ieşene* I, 2, pag. 284, perfect sinonim cu *legume*); *lipsuri*; *linuri*[4] (la T. Cristureanu, *Viața rom.*, 30 Apr. 1934, pag. 77: *linuri australiene*); *manevuri*[5] (la Nepos-Năsăud, cf. vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 71 şi 78); *maşinuri* (*Graiul nostru* II, pag. 104, text din Apoldu-de-jos — Sibiiu); *mărfuri*; *mărinaturi*[6] (G. G. Nădejde, *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 520: *Se mîncase mărinaturi de crap, răcituri de gîscă...*); *mătăsuri*; *mîncăruri*; *negrețuri* (Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, pag. 12: *neagră, ca toate negreturile din lume la un loc*); *ocăruri* (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, pag. 360: *un moment din seria ocărurilor dintre doi amanți vulgari*); *păstrămuri*; *pilduri*[7] (G. Călinescu, *Opera lui Mihai*

1. Dicț. Acad. nu cunoaşte această formă.

2. In Dicț. Acad. găsim varianta *jelburi*.

3. La acest substantiv se poate constata tot atît de clar ca şi la *mîncare* (cf. mai jos, pag. 28-29) deosebirea semantică dintre cele două plurale: *N. are două lefi*, dar *mîni se vor plăti lefurile corpului didactic pe luna curentă*.

4. Inregistrat, pe bază de texte, şi de către Tiktin.

5. = *manevre*.

6. Singularul acestui substantiv este şi feminin (*marinată*), dar şi masculin (*marinat*), adică ambigen.

7. Lipseşte la Tiktin.

Eminescu V, pag. 327: *Teoriile... sunt desfăcute numai în pilduri*; Cez. Petrescu, *Aurul negru*, pag. 212: *acum nu-i mai erau pildurile de niciun folos*); *pînzeturi* (interesant ca formaţie, prin faptul că *-uri* s'a adăugat nu la tema sing. *pînză*, ci la aceea a unui colectiv în *-et*, care însă nu există şi, foarte probabil, n'a existat niciodată, aşadar în plur. *pînzeturi* avem două morfeme care exprimă 'colectivitatea'; cf. *brînzeturi* 'feluri de brînză', *fireturi* 'podoabe din fire, de toate felurile, la uniforme ofiţereşti, etc.', *ghinaraleturi* 'mulţi generali', [1] dintre care însă numai primul aparţine aici, fiind singurul feminin între ele, şi este perfect analog cu *pînzeturi*) [2]; *povesturi* (*Graiul nostru* I, pag. 203, text din Maltezi-Ialomiţa: *Da cum văz, povesturile mele o s'ajungă la Bucureşti*); *scorţuri* (A. Gorovei, *Noţiuni de folklor*, pag. 7; Tiktin consideră drept moldovenească această formă, pe care a întîlnit-o numai cu sensul de 'Teppich' [3]); *scumpeturi* (Cez. Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, pag. 142: *toate avuţiile şi scumpeturile încredinţate pămîntului* şi *Duminica orbului*, pag. 88: *atît de diverse scumpeturi, unde şi-a investit economiile*) [4]; *semînţuri* (Cez. Petrescu, *Aurul negru*, pag. 212: *semînţuri în saci*); *spăimuri* (*cu toate spăimurile*, într'un descîntec, cf. *Grai şi suflet* VI, pag. 76: Ov. Densusianu, care înregistrează acest plural, îl consideră drept formaţie „artificială", provocată de ambianţa textului, acelaşi lucru spune şi despre *culmuri*, notat mai sus) [5]; *treburi*; *verdeţuri*; *vopseluri* (în limbajul comercianţilor de văpsele); *vremuri*; *zemuri* (nu-mi aduc aminte unde l-am întîlnit, dar ştiu

1. Dat de G. Pascu, *Sufixele româneşti*, pag. 31.

2. Acesta apare deja la 1796, într'o ordonanţă a domnitorului muntean Moruzi.

3. Printr'o greşală de tipar se trimete, pentru plur. *scorţuri*, la însemnarea 3 ('scoarţele carului'), şi nu la 4 ('covor').

4. Este general răspîndită această formă de plural, căci Tiktin o citează din Slavici şi Delavrancea, iar Pascu, *op. cit.*, pag. 32, din *Ingerul Romînului* a Muşceleanului C. Rădulescu-Codin.

5. Evident că părerea lui Densusianu se poate susţinea, dar n'avem siguranţă deplină că formele în *-uri* aparţin excluziv descîntecelor. Dovadă stă faptul că la fel interpretează acest savant plur. *fiori* (fem.), *fioare* şi *fioruri*, pe care însă Dicţ. Acad. le citează nu numai din texte populare, ci şi din autori culţi.

că avea sensul de 'mîncări lichide: supe, borşuri, etc.'); *zestruri* (într'un text din Constantineşti-Olt, acelaşi în care am găsit pe *cinsturi*, amintit mai sus, cetim: *Te duci la fata Rumînului cu plosca şi pă urmă te ajunge 'n vorbă, 'n zestruri*; cf. şi *dzăstruri*, dat ca învechit de E. Herzog şi V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*).

Cum se explică acest fapt, în aparenţă curios, că *-uri*, dezinenţă specific ambigenă la origine (să nu uităm că este urmaşul latinescului neutru *-ora*), se împuţinează mereu la ambigene şi, dimpotrivă, se întinde din ce în ce la feminine?[1] Intervine aici un element de ordin semantic, care n'are nicio legătură cu morfologia. Se ştie că *-uri* nu arată numai pluralul, el dă noţiunii respective un sens colectiv şi concret, pecînd celelalte dezinenţe exprimă pur şi simplu categoria gramaticală a pluralului. Astfel *blănuri* însemnează mai multe lucruri: 1. 'un număr oarecare de blăni (piei de animale cu părul pe ele), considerate în totalitatea lor (şi destinate transportului, vînzării, etc.)'; 2. 'specii de asemenea piei (blăni de vulpe, de oaie, etc.)'.[2]

Adesea *-uri* mai exprimă ceva, şi anume 'obiecte fabricate dintr'o materie oarecare' (cf. nota 2 de mai jos). Această din urmă nuanţă se vede foarte clar la plurale ca *alămuri* 'instrumente muzicale şi ustensile lucrate din alamă', *arămuri* 'obiecte (de întrebuinţare casnică) făcute din aramă', etc. Aşa se explică dece substantivelor abstracte dezinenţa *-uri* le dă un înţeles concret, material. Depildă: *mîncare* 'acţiunea de a mînca, actul în sine, nedeterminat în vreun chip oarecare' (abstract, deci) sună la plural *mîncări* (cf. *două mîncări nu strică*; *medicii recomandă două mîncări princi-*

1. Curiozitatea devine paradox, dacă luăm în consideraţie amănuntul, foarte important, că, la ambigene, *-uri* cedează locul lui *-e*, care în latineşte era exclusiv, iar în romîneşte prin excelenţă semn particular al pluralului feminin. Dar despre asta va fi vorba mai departe, unde mă voiu ocupa, în general, de cauzele tendinţei morfologice aici în discuţie, indiferent de genul substantivelor şi de dezinenţele care dispar sau apar.

2. La o singură specie spunem *blăni*: *blăni de vulpe*, *blăni de oaie* ş. a. Aşadar *blăni* exprimă noţiunea pură, aş zice abstractă, de plural: singularului *blană* i se opune plur. *blăni* (două sau mai multe obiecte de acest fel, considerate unul cîte unul: *N. are zece* **blăni** *în garderoba sa*, nu *zece blănuri*, chiar dacă fiecare din ele este lucrată din altă piele de animal decît celelalte).

pale pe zi, etc. = 'săvîrşirea de două ori a acţiunii care se chiamă a mînca sau mîncare'). Dar *mîncare* mai însemnează şi 'ceeace mîncăm': *Ce mîncare avem astăzi la masă? Mîncare de dulce, de post, grasă, bună*, etc. sau *supă, musaca, friptură* ş. a. Cu acest din urmă sens, substantivul nostru face pluralul *mîncăruri*, formă care, deşi condamnată (nu numai de gramatici) ca fiind... urîtă, s'a impus şi se răspîndeşte mereu, tocmai pentrucă satisface nevoia indivizilor vorbitori de a distinge, măcar la plural, diversele accepţii ale subst. *mîncare*. Imprejurarea că *mîncăruri* s'a ivit, la început, în mediul comercial (hangii, restauratori, etc.), — de aici... nemulţumirea gramaticilor şi esteţilor —, probează că negustorii au simţit, înaintea altor oameni, necesitatea de a deosebi, la plural, *mîncare*, actul, de *mîncare*, obiectul. Pentru dînşii prezintă o mare importanţă, în primul rînd (dacă nu excluziv) de ordin practic, evitarea omonimiei, chiar dacă, de fapt, primejdia unei confuzii nu există sau este neînsemnată.

Deaceea *-uri* apare, de preferinţă, la substantive feminine abstracte, precum *bunătate, frumuseţă, greaţă, grijă, lipsă, scumpete*, etc. Şi tot deaceea se întinde la feminine, în general, şi se împuţinează la ambigene. Substantivele ambigene sînt oarecum prin definiţie concrete, materiale, căci exprimă l u c r u r i (neutrul indoeuropean era genul n e a n i m a t). Pentru asta, prezenţa sau absenţa lui *-uri* la ambigene este, din punct de vedere semantic, indiferentă: sensul propriu zis al cuvîntului rămîne acelaşi, adică tot concret, material, fie că pluralul face în *-uri*, fie că face în *-e*. Cu femininele situaţia se schimbă. Foarte multe din ele sînt abstracte la origine, dar, printr'o lărgire (de natură stilistică) a întrebuinţării, au ajuns să aibă, în împrejurări determinate, un sens concret. Pentru înţelesurile abstracte o formă de plural nu-i necesară; deaceea spun gramaticii că substantivele abstracte n'au plural. Pentru cele concrete însă o astfel de formă se impune cu atît mai mult, cu cît intervine o nuanţă nouă, aceea de colectivitate, care, în ciuda aparenţelor, este altceva [1] decît noţiunea de pluralitate şi trebue exprimată, cînd împrejurările permit, printr'un morfem diferit de al pluralului obişnuit. Acest morfem este *-uri*.

1. Sau măcar ceva în plus, deci tot deosebire, şi încă mare.

Incă o cauză care explică preferința femininelor pentru *-uri*. Numeroase substantive de acest gen denumesc materii: *alamă, făină, lînă*, etc. In momentul cînd, printr'o modificare semantică firească, un asemenea substantiv devine numele unui obiect făcut din materia respectivă şi trebue, prinurmare, să aibă un plural pentru a arăta două sau mai multe obiecte de acelaşi fel, limba recurge n u la dezinențele obişnuite ale pluralului, fiindcă acestea, după cum am mai spus, exprimă în mod excluziv noțiunea pluralității, ci la *-uri*, care, datorită unor condiții speciale, poate da substantivului un înțeles colectiv şi concret.[1] Să se compare, dintre exemplele citate mai sus, *alămuri* față de *alămi* sau *alame*, care, dacă ar exista, ar însemna 'mai multe materii sau aliaje (eventual deosebite între ele din punctul de vedere al proporției elementelor alcătuitoare) numite, fiecare în parte, alamă'; tot aşa *făinuri* 'mîncări preparate din făină' față de *făini*, etc. Deasemenea ajută la înțelegerea discuției cele spuse mai sus despre subst. *blană*.

Cred că *-uri* a căpătat sensul concret-colectiv de care mă ocup aici mai ales d u p ă c e a început să se răspîndească la feminine, căci numai la un substantiv feminin exprimînd o noțiune abstractă şi generală, dar ajuns, printr'o lărgire a întrebuințării, numele unui obiect concret şi individual, s'a putut naşte sau, cel puțin lămuri, accentua şi dezvolta funcțiunea concret-colectivă, atît de caracteristică astăzi, a lui *-uri*. Pe măsură ce această nuanță cîştiga în precizie, *-uri* a fost tot mai mult simțit ca o dezinență potrivită pentru pluralul femininelor, fiindcă la acestea nevoia indivizilor vorbitori de a concretiza noțiunile respective era foarte puternică. Şi în aceeaşi măsură, prezența lui *-uri* devenea indiferentă sau chiar de prisos la substantivele ambigene, care, prin natura lor, exprimă, deobiceiu, noțiuni mai mult sau mai puțin concrete.

In sprijinul acestei păreri se poate aduce afirmația lui

1. Dacă n'ar exista contradicție de termini, fie şi numai aparentă, ar trebui să spun colectiv şi individual (căci şi materia respectivă este concretă), adică mai multe obiecte considerate în bloc şi individualizate, în sensul că materia prelucrată şi-a pierdut caracterul ei amorf, adică general, şi a devenit un obiect anumit, cu particularitățile lui specifice, deci un individ.

A. Philippide, care, în *Gramatica* citată, pag. 30 urm., arată, cu ajutorul unui extrem de bogat material, că, în general, *-uri* se adaugă la ambigenele abstracte, iar *-e* la cele concrete. Aşadar o situaţie oarecum asemănătoare cu cea descrisă mai sus pentru feminine. Deunde urmează că, într'o vreme nu prea îndepărtată (*Gramatica* lui Philippide, tipărită la 1897, se bazează pe fapte lingvistice din sec. XIX), şi ambigenele abstracte, cîte erau, primeau, întocmai ca femininele actuale de acelaşi fel, dezinenţa *-uri*, pentruca noţiunile respective să capete o nuanţă concretă. [1]

S'ar putea invoca şi alt fapt care dovedeşte că reducerea întrebuinţării lui *-uri* la ambigene este, în bună parte, o urmare a răspîndirii lui la feminine, răspîndire datorită căreia această dezinenţă este simţită, în momentul de faţă, ca feminină în sens strict, adică nu numai formal (căci formal şi ambigenele sînt, la plural, feminine), ci şi semantic. Neologismele cu singularul în *-iu* tind să primească, în mod regulat, la plural dezinenţa *-ii* în loc de *-uri*, depildă ***consorţii***, ***dolii*** (D. I. Suchianu, *Adev. liter.*, 3 Mai 1936, pag. 8, col. 4), ***fotolii*** (Dicţ. Acad. dă numai forma ***fotoliuri***, care, dacă se mai întrebuinţează, trebue să fie rară), ***medii*** (în presa periodică, deşi se poate confunda cu pluralul lui ***medie***), ***orgolii***, ***rezidii***, [2] etc.; altele au, se pare, numai *-ii*, deşi trebue să fi avut, pînă nu de mult, pe *-uri* (sau şi pe *-uri*), precum ***cortegii*** (la fel ***privilegii***, ***sacrilegii***, etc.), ***detalii*** (Gh. Panu scria ***detaliuri***, cf. *Cuv. liber*, 16 Nov. 1935, pag. 3, col. 6), ***sacrificii***, ***sedii***, ***servicii***, ***spaţii***, etc.

Multe substantive de felul celor înşirate pînă aici cunosc şi forma de plural în *-e*. Avem, în primul rînd, bogata grupă a împrumuturilor franţuzeşti derivate cu suf. *-aj*: ***avantaj***, ***echipaj***, ***pavaj***, etc. Acestea posedă, aproape totdeauna, forme duble, atît la singular (*-aj* alături de *-agiu*), cît şi la plural (*-aje* şi *-agii*), cu înclinaţie foarte pronunţată pentru cele

1. Cele mai multe exemple de ambigene în *-uri*, date în *Gramatica* lui Philippide, fac astăzi pluralul în *-e* (v. mai încolo), ceeace iarăşi cred că pledează pentru punctul meu de vedere.

2. Se poate adăuga *giulgii* (T. Arghezi, *Cimitirul Bunavestire*, pag. 319), care, deşi nu aparţine la neologisme, a fost asimilat acestora (Dicţ. Acad. înregistrează, ca şi la *fotoliu*, numai varianta în *-uri*).

dintîiu (*-aj*, resp. *-aje*). Dacă *-agiu*, care este greoiu şi pedant, se menţine totuşi cu destulă vigoare, ba încă este preferat de mulţi oameni culţi în stilul aşa zis înalt, cred că se datoreşte pluralului în *-agii*: această formă se bucură de o largă răspîndire (mai largă, cu siguranţă, decît sing. *-agiu* [1]), nu pentrucă ar fi preferată lui *-aje*, ci pentrucă înlătură dezinenţa *-uri*, care, din punct de vedere fonetic, pare a corespunde mai bine singularului în *-agiu* decît celui în *-aj*. Urmează apoi toate neologismele terminate la singular în *-iu*, care, indiferent cum, pierd această finală: *inventar(iu)*, *laborator(iu)*, *rezervor(iu)*, etc. Situaţia acestora seamănă foarte bine cu a celor în *-aj* şi *-agiu*, atît la singular, cît şi la plural: să se compare *inventar — inventare*, alături de *inventariu — inventarii*, cu *avantaj — avantaje*, alături de *avantagiu — avantagii*. Asemănarea merge şi mai departe, întrucît formele de plural se amestecă adesea şi ele. Mulţi Romîni spun sing. *inventar* (varianta aceasta este foarte răspîndită, fiind mai comodă, adică mai conformă cu sistemul fonologic romînesc), plur. *inventarii* (şi pentru acelaşi motiv, pe care l-am arătat la *avantaj — avantagii*). Trebue precizat că tendinţa de a elimina pe *-iu* este mult mai puternică la substantivele în *-(t)oriu* şi *-ariu*, deoarece, pelîngă faptul că limba noastră a pierdut de multă vreme pe *u* final sonant în mai toate împrejurările, intervine influenţa cuvintelor vechi ca *lucrător*, *argintar*, etc., care, în vorbirea cultă şi în numeroase dialecte, se pronunţă aşa cum le-am scris aici (nu *lucrătorĭĭ*, *argintarĭĭ*, etc., adică, de fapt, cu *-r* muiat rotunjit). La astfel de cuvinte coexistenţa celor două forme de plural (în *-e* şi *-ii*) este foarte răspîndită, indiferent de aspectul fonetic al singularului, şi deseori în gura unuia şi aceluiaşi individ.[2] In orice caz, se pare că un plural în *-uri* este complect necunoscut.

*

1. Oricît s'ar părea de curios, — căci logic este să spunem *avantagiu — avantagii* sau *avantaj — avantaje* —, multă lume amestecă formele, în sensul că pluralul *-ii* apare mult mai des decît *-e* şi decît singularul *-iu* (se întîlneşte chiar varianta de plural *avantajii*).

2. Tendinţa de a nu pronunţa pe *-iu* este cu atît mai accentuată, cu cît cultura indivizilor vorbitori este mai mică. Oamenii inculţi sau prea puţin culţi spun nu numai *cremator*, *sanator*, *teritor*, etc., ci şi *exerciţ*, *servič*, etc. (Alteori

Deşi fenomenul morfologic descris în paginile precedente este caracteristic mai cu samă pentru limba actuală, începuturile lui datează de foarte multă vreme, căci apare deja în cele mai vechi texte romîneşti. Să încercăm a-i urmări puţin evoluţia.

Pentru sec. XVI găsim informaţii suficiente la Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* II şi Al. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XVI-lea.* Iată faptele esenţiale, care interesează problema noastră. Numeroase substantive feminine şi ambigene aveau forme duble la plural: *-e* şi *-i* primele, *-e* şi *-uri* ultimele, ceeace arată că şi atunci se dădea lupta între diversele dezinenţe ale pluralului (şi tocmai pentrucă unul şi acelaşi gen dispunea de mai multe morfeme pentru exprimarea acestei categorii gramaticale). Totodată existau destule feminine cu *-e* sau cu *-e* şi *-i*, care astăzi fac pluralul numai sau de preferinţă în *-i*, dupăcum iarăşi întîlnim ambigene cu *-uri*, care în limba actuală sună la plural în *-uri* şi *-e* sau numai în *-e*. Am adunat toate exemplele interesante pentru discuţia noastră, grupîndu-le pe categorii, precum urmează.

1. Substantive feminine, al căror plural primesc astăzi fie excluziv, fie mai ales dezinenţa *-i*, pecînd în sec. XVI cunoşteau numai forma cu *-e* (după Densusianu, *op. cit.*, pag. 151): *baiere, cărămide, dobînde, grădine, greşale* (şi *-ele*), *groape, isprave, lingure, matce, măhreme, mreje, nunte, ograde, omide, plate, prade, prăjene, rane. rădăcine, same, sape, sarcine, săgete, slave, şale* (= *şei* actual), *talpe, tocmele,*[1] *vame, vrajbe.* La acestea trebue adăugat *izbînde,* atestat numai la genetiv-dativ singular articulat: *izbîndeei* (pag. 149), formă care dovedeşte că, potrivit identităţii dintre plural şi genet.-dativul singular al femininelor, acest substantiv făcea pluralul în *-e.*

2. Substantive feminine cu forme duble (*-e* şi *-i*) în sec. XVI şi care astăzi au ori numai ori de preferinţă *-i* (pag.

înlăturarea lui *-iu* final se face prin asimilarea lui la *-iŭ*, depildă pop. *conţiliŭ*, apoi *médiŭ, privilégiŭ*, etc.) Şi totuşi, pluralul sună încă, la cele mai multe dintre substantivele acestea, tot în *-ii* (numai puţine primesc, iarăşi la oamenii inculţi, dezinenţa *-e*: *crematoare, sanatoare*).

1. La fel *betejale, cheltuiale*, etc. (toate derivatele cu suf. *-ială*).

152-3)[1]: *albine — albini, balte — bălți, bucate — bucăți* (cu deosebire de sens în limba actuală), *cetere — ceteri* (Dict. Acad. citează varianta cu *-i* înaintea celeilalte)[2], *ferestre — ferestri* (astăzi, la Moldoveni, poate și la alți Romîni, numai *ferești*)[3], *gadine— gadini, giudecate—giudecăți, lacrăme—lacrămi, pagube — pagubi, porînce — porunci, viiațe — vieți*, apoi substantivele formate cu suf. *-ură*, care obișnuit făceau pluralul în *-i*[4], dar cunoșteau și variante în *-e*: *batjocuri, iscălituri, legături*, alături de *batjocure, făpture, legătură*.[5]

Rosetti dă în plus, față de Densusianu, numai genet.-dativul *pieliței* și *pielitiei*.

Inainte de a enumera exemplele de ambigene pe care le-am găsit în lucrările lui Densusianu și Rosetti citate mai sus, cred că-i bine să arăt, cu ajutorul *Gramaticii* lui A. Philippide, situația pluralului feminin în sec. XIX.[6] Am mai spus, cu altă ocazie, că Philippide pornește dela limba scri-

1. Le dau pe toate (și cu ambele forme), pentruca să se poată face mai lesne comparația.

2. Trebue arătat că, pînă pela 1800, singularul acestui substantiv se termina aproape regulat în *-e*, ceeace explică predominarea, chiar în limba veche, a variantei de plural în *-i*.

3. In comparație cu *ferestre*, considerat astăzi ca literar, forma aceasta, cu *-șt-* pentru *-st-*, se dovedește superioară în ce privește diferențierea pluralului față de singular (cf. mai departe discuția despre cauzele fenomenului nostru).

4. Ceeace ar proba că tendința de răspîndire a lui *-i* în locul lui *-e* a început să lucreze la această grupă de substantive ceva mai degrabă decît la altele. In orice caz, la derivatele în *-ură* ea a avut timp să se realizeze în bună parte încă din epoca anteliterară, cum arată clar larga întrebuințare a pluralului în *-i*.

5. Densusianu notează adesea formele articulate, fiindcă așa le-a întîlnit în texte. Deoarece *e* și *i* neaccentuați alternează de multe ori tocmai înaintea articolului *-le*, nu putem fi siguri totdeauna că *-ele* corespunde unui plural nearticulat în *-e*, iar *-ile* unuia în *-i*.

6. Pentru celelalte secole (XVII și XVIII) n'avem la dispoziție lucrări de ansamblu, și o cercetare bazată pe texte sau chiar numai pe dicționarele existente n'am putut face. Dealtfel nu știu dacă rezultatele unei astfel de cercetări ar corespunde ostenelilor. Pentru susținerea părerii mele, anume că fenomenul aici în discuție este produsul unei tendințe morfologice care, începută de multă vreme, a devenit foarte puternică mai ales în zilele noastre, materialul furnisat de Densusianu și Rosetti, cu privire la sec. XVI, și cel existent în *Gramatica* lui Philippide mi se par suficiente. Dealtmintrelea cetitorul atent poate ușor observa că am recurs adesea și la informațiile dicționarelor (al Academiei și al lui Tiktin). Și de foarte multe ori n'am mai făcut trimeterile de rigoare, ci m'am mulțumit să controlez și să-mi verific impresiile.

să, singura pe care o ia în considerație, chiar dacă uneori formele respective aparțin dialectului moldovenesc și se deosebesc, prinurmare, de ale celorlalte dialecte, eventual și de ale limbii propriu zis comune. Oricum ar fi, exemplele date de el dovedesc, fără putință de îndoială, că fenomenul morfologic de care mă ocup aici a făcut progrese mari în vremea noastră. Am ales din listele lui (v. pag. 14 urm.), păstrînd ordinea de acolo, numai substantivele cu pluralul în *-e*, care astăzi primesc *-i* sau și *-i* (mai des decît *-e*).

săpunealâ[1]; *cutiuță*; *juncă*[2]; *cloșcă, doică, hagiică, hîrcă, matcă, mătușă, mioară, puică, țărancă, Țigancă*; *cire(a)șă, vișină*; *baieră, bandă, barbă, bojdeucă, bortă, brișcă, burtă, calfă, candelă, carto(a)fă, casă, ceașcă, chișcă, cioară, coală, copcă, curcă, cușcă, droșcă, față* (Dicț. Acad.: *fășî* și *feși*), *ființă, firidă, găină, găinușă, gălușcă, geantă, ghindă* (Dicț. Acad. socotește învechit plur. *ghinzi*), *haină* (Dicț. Acad.: *hăini* „rar"), *hală*[3], *hrubă, huscă*[4] (Dicț. Acad. *huște* și *huști*), *jalbă, leasă*[5], *lebădă, leucă, matahală, miță, monedă*,[6] *morișcă, mreajă, nadă, namilă, oală, palmă, piață, plapumă, plăcintă, plită,*

1. Citez forma de singular, fiindcă tot așa procedează Philippide, ceeace este, în cazul de față, și mai comod.

2. Tiktin dă, pentru plural, numai varianta în *-e*, deși cealaltă, care cred că-i foarte răspîndită astăzi, apare deja la Dosofteiu (cf. Dicț. Acad.). Profit de prilej spre a arăta că dicționarul lui Tiktin lasă de dorit în ce privește bogăția și precizia formelor de plural la substantive. Astfel, ca să mai citez un caz, pentru *cloșcă* notează varianta în *-i*, cu toate că și cealaltă se întrebuințează la fel de des.

3. Am în vedere neologismul *hală* 'piață', al cărui plural sună, în vorbirea Bucureștenilor inculți, *hăli*. Philippide se va fi gîndit la cuvîntul popular *hală* 'uragan, monstru, etc', pentru care Dicț. Acad. dă, într'adevăr, numai plur. *hale*.

4. Cred că Philippide a reconstituit acest singular, care, de fapt, nu există (Dicț. Acad. nu-l cunoaște). Sau e vorba de *huscă* 'bucată de sare'? Dar acesta n'are și nici nu poate să aibă plural, dată fiind natura lui.

5. Cunosc forma *leși* dela Tecuciu, unde avea o întrebuințare specială, în construcția *leșile lui Cincu*: așa se numeau niște coșere enorme, pentru păstrat grîu, etc., care se aflau la jumătatea drumului Tecuciu-Nicorești și aparțineau marelui proprietar A. Cincu. Altfel pluralul obișnuit al lui *leasă* suna *lese*.

6. Varianta *monetă* face la plural numai *monete*. Acest fapt explică, măcar în parte, dece se întrebuințează mai des *monedă*, formă care poate primi la plural și dezinența *-i*, nu numai pe *-e*, ca cealaltă.

plută, raţă, salbă, stavilă, şubă, tabără, traistă, ţoşcă, vutcă, zăbală.

Cît despre *-uri*, limba sec. XVI nu-l cunoaşte decît ca dezinenţă a ambigenelor. Densusianu şi Rosetti nu dau niciun exemplu de plural feminin în *-uri*. Pentru cele două veacuri imediat următoare nu m'am putut informa decît vag şi aproximativ, cu ajutorul dicţionarelor Academiei şi al lui Tiktin. Am căpătat convingerea că situaţia a rămas aceeaşi, sau aproape, ca în sec. XVI. O singură formă neîndoielnică, anume *cărnuri*, deja citată, existentă în Biblia dela Bucureşti (v. Dicţ. Acad., s. v. *carne*). Căci pe *gazeturi*, înregistrat de acelaşi dicţionar, după Axinti Uricarul şi Dionisie Eclezíarhul, îl putem trece cu vederea, fiindcă, în calitate de neologism, va fi şovăit o bucată de vreme, în ce priveşte numărul, ba chiar şi genul. Cred că, la început, a fost simţit ca ambigen şi tratat în consecinţă, mai ales că etimonul franţuzesc va fi fost mai întîiu auzit şi după aceea cetit.

Nu-i exclus, fireşte, ca la o cercetare mai amănunţită să se dea şi peste alte cazuri, deşi această ipoteză mi se pare puţin probabilă. O dovadă indirectă este că *vremuri*, depildă, cu care sîntem atît de obişnuiţi astăzi, încît ne face impresia că datează decînd lumea, apare deabia în a doua jumătate a sec. XIX (cel puţin aşa rezultă din citatele lui Tiktin, foarte bogate şi aparţinînd tuturor epocilor). Deaceea sîntem îndreptăţiţi să socotim pe *-uri* feminin ca o achiziţie a veacului trecut.[1] Iar dacă ţinem samă de funcţiunea acestui morfem, aşa cum am analizat-o mai sus, şi de explicaţiile date cu privire la plur. *mîncăruri* (cf. pag. 28-29), cred că ivirea sau măcar răspîndirea lui la feminine se datoreşte mediului comercial. Am văzut doar că sensul obişnuit al lui *-uri* este acela de 'specii de mărfuri' şi 'obiecte fabricate dintr'o materie oarecare'.

Că întrebuinţarea lui *-uri* ca feminin este relativ recentă şi-şi are izvorul cu deosebire în lumea negustorilor, dovedeşte şi următoarea constatare. Am dat (la pag. 24 urm.) o bogată listă de plurale feminine în *-uri*. Este sigur că ea poate fi

1. Cînd şi cînd Tiktin precizează că această formă e „modernă" (cf., depildă, s. v. *treabă*).

mărită chiar şi numai răsfoind dicţionarele. Şi totuşi, în *Gramatica* lui Philippide figurează foarte puţine exemple de acest fel[1]: *alămuri, arămuri, făinuri, ierburi, lefuri, lînuri, mărfuri, mătăsuri, verdeţuri* (pag. 18); *blănuri, păstrămuri, zămuri* (pag. 22); *cărnuri, vremuri* (pag. 43). Cum se explică sărăcia aceasta de substantive feminine cu *-uri* la plural într'o operă care se distinge, în primul loc, prin marea mulţime a formelor gramaticale de toate speciile? Este evident că Philippide n'a găsit mai multe, căci nu era să se mulţumească tocmai şi numai la această categorie de substantive cu o înşirare aproximativă a lor. Textele consultate nu i-au furnisat, desigur, decît exemplele reproduse aici. Negreşit că se pot găsi şi alte explicaţii. Astfel în lista mea sînt destule forme strict populare, pe care Philippide n'avea deunde (sau nu vroia) să le cunoască, întrucît pentru *Gramatica* sa a despoiat, cum era şi natural, numai scrieri de-ale autorilor culţi (şi consacraţi!). Chiar dacă luăm în consideraţie acest amănunt, eventual şi altele, pe care deocamdată nu le văd, deosebirea cantitativă dintre materialul meu şi acela al lui Philippide rămîne totuşi mare. In special mi se pare concludent pentru punctul de vedere susţinut aici faptul că Philippide n'are aproape deloc substantive feminine abstracte în *-uri*, pecînd la mine ele sînt, poate, mai multe decît celelalte.[2]

Să încercăm a urmări acum evoluţia fenomenului nostru la ambigene. Deşi în discuţia de pînă aici am pus ambigenele la un loc cu femininele, oridecîteori am atins problema în general, situaţia diferă dela un gen la altul. Voiu arăta ceva mai încolo cum s'ar putea explica deosebirile dintre aceste două genuri, deosebiri care, ţin să precizez de mai înainte, sînt de natură aproape excluziv cantitativă.

---

1. Dar majoritatea lor sînt nume de 'mărfuri', în sensul larg al cuvîntului, aşadar o confirmare a supoziţiei mele cu privire la mediul în care a luat naştere această formă de plural.

2. Tiktin, *Gramatica* I, pag. 61, § 126 notează şi el un număr de exemple, printre care unele absente la Philippide: *certuri, gîlcevuri, lipsuri, treburi.* Sînt interesante, mai cu samă pentrucă au, la singular, caracter abstract. Din chipul cum vorbeşte Tiktin despre această formă de plural („cîteva substantive formează... pluralul în *-uri*") rezultă clar că pentru dînsul (acum 40-50 ani) dezinenţa *-uri* la feminine era ceva excepţional, afirmaţie care, dupăcum se poate uşor vedea, nu corespunde în niciun fel realităţii de astăzi.

Iată, după Densusianu, *op. cit.*, pag. 160 urm., toate substantivele ambigene din sec. XVI al căror plural se deosebeşte, într'un chip oarecare, de formele corespunzătoare actuale [1]: *folosure* (cu varianta *folosuri*), *roduri*; *belciuge* şi *belciugure*, *coperimînte* şi *coperimînturi*, *mormînte* şi *mormînture*, *năroade* şi *nărodure*, *războaie* şi *războiure*, *tunete* şi *tuneture*; *pridvoare*, *săboară* (= *soboare*); *adevere* (şi *deadevere*), *apuse*, *arce*, *aşternute*, *bune*, *ocoale* [2], *ostrove*, *pomete*, *prinoase*, *sfirşite*, *temeie*, *vise*; *începute*, *răsărite* [3]; *ascunse* şi *ascunsuri*, *ţinute* şi *ţinuturi*.

Precum vedem, numărul lor este destul de redus, nu numai în comparaţie cu al femininelor, ci şi în sine. Iar dacă le cercetăm cu oarecare atenţie, observăm că foarte puţine diferă, cu adevărat, de formele actuale. Căci aproape toate posedă în momentul de faţă aceleaşi dezinenţe ca şi atunci. Doar repartiţia este întrucîtva deosebită, şi nu totdeauna în favoarea părerii mele, ba mai degrabă dimpotrivă. Astfel printre cele cu *-e* figurează destule care astăzi fac pluralul în *-uri*, iar altele cunosc ambele forme, avînd însă preferinţă pentru *-uri*, nu pentru *-e*.

Şi totuşi, continuu să susţin că, de fapt, tendinţa morfologică aici în discuţie este şi la ambigene tot atît de puternică, fiindcă izvorăşte din aceeaşi nevoie a indivizilor vorbitori de a întrebuinţa forme de plural cît mai expresive, cît mai deosebite de ale singularului. Cum se face atunci că, pentru sec. XVI cel puţin [4], numărul exemplelor care se pot invoca în favoarea părerii mele este aşa de mic?

In primul rînd, cred că fenomenul nostru s'a ivit la ambigene mai tîrziu decît la feminine. Dovadă numărul mic de

1. Le reproduc în ordinea dată de Desusianu.

2. Astăzi *ocoale* însemnează 'îngrădituri pentru vite, etc.', iar *ocoluri* 'cotituri (făcute de o apă curgătoare, de un drum, etc.)'.

3. Aceste două cuvinte aveau la singular şi forme de feminin (*începută*, resp. *răsărită*).

4. Pentru sec. XIX se va vedea mai departe cum stau lucrurile, iar pentru epoca noastră am dat destul material la locul cuvenit. Cît despre sec. XVII şi XVIII, am renunţat să mă mai informez, şi fiindcă n'avem lucrări speciale asupra limbii de atunci, dar şi dintr'un motiv asemănător cu cel arătat mai sus, unde m'am ocupat de *-uri* la feminine, anume că răspîndirea lui *-e* la ambigene se produce mai cu samă în vremea apropiată de noi.

exemple ambigene din sec. XVI în comparaţie cu femininele aparţinînd aceleiaşi epoci (v. mai sus, pag. 32 urm. şi 37). Este drept că această diferenţă numerică se explică, în parte, prin împrejurarea că totdeauna, probabil, substantivele feminine au fost mai multe decît cele ambigene. Dar chiar dacă am face reducerea impusă de această constatare, disproporţia ar continua să persiste între cele două genuri din punctul de vedere al situaţiei lor faţă de tendinţa aici în discuţie.

Deasemenea trebue luat în consideraţie faptul că, după-cum se pare, supt influenţa pluralelor feminine în *-uri*, această dezinenţă poate avea sensul 'specii de obiecte' şi pe cel colectiv-concret chiar la ambigene. Deaceea, oridecîteori pluralul unor asemenea substantive trebue să exprime aceste nuanţe semantice, *-uri* se menţine sau apare imediat, fără a fi stingherit în vreun chip oarecare de concurenţa lui *-e*. Să se compare pedeoparte formele duble de plural la un substantiv ca *ovăs* (*ovese* 'semănături de ovăs' şi *ovăsuri* 'specii de ovăs'), iar pedealtăparte pluralul atîtor adjective substantivate, depildă nume de culori ca *alb, gri, negru, roz, violet*, etc., care, în limbajul pictorilor, al criticilor de artă, etc. sună *alburi, griuri, negruri, rozuri, violeturi*, etc.[1] sau acela al unor substantive propriu zise, nume de materii, precum *aur, fildeş*, etc., cînd arată obiecte lucrate din materia respectivă (cf. M. Sadoveanu, *Creanga de aur: palat... împodobit cu fildeşuri, abanosuri şi marmură*, pag. 73; *între acele aururi vechi*, pag. 126; *împodobită cu aururi şi mărgăritare*, pag. 170).

Insfîrşit, anumite substantive s'au găsit în condiţii determinate şi au nevoie, prinurmare, de explicaţii speciale, fără nicio legătură directă cu fenomenul nostru. Astfel în numeroase cazuri *-e* n'a putut înlătura pe *-uri*, ba chiar a trebuit să-i cedeze locul, din cauza omonimiei. Forme ca *apuse, ascunse, aşternute, începute, răsărite*, etc., citate aici mai sus, erau simţite, măcar cînd şi cînd, ca plurale feminine dela adjectivele (= participii trecute) *apus, ascuns*, etc.[2]

---

1. Aşadar, într'un anumit sens, nume de materii, analoage cu substantivele feminine menţionate la pag. 29, care am văzut că fac pluralul în (sau şi în) *-uri*.

2. Omonimia poate fi invocată şi la substantive propriu zise, precum *cînt, cîştig, dezghet, dezgust*, etc., chiar dacă o confuzie cu formele de conjunctiv ale

Că în vremea noastră sau apropiată de noi *-uri* pierde terenul în favoarea lui *-e*, se poate proba nu numai cu materialul prezentat în paginile precedente, ci şi cu cel existent în *Gramatica* lui Philippide. La pag. 30 urm. găsim foarte bogate liste de substantive ambigene, grupate după chipul cum îşi formează pluralul. Printre cele date acolo ca primind dezinenţa *-uri* (sau şi pe *-uri*), un număr considerabil au astăzi *-e*, fie excluziv, fie alături de *-uri* (în ultima ipoteză, forma cu *-e* este adesea mai întrebuinţată decît cealaltă).

Iată-le [1]: *abis, arc, biliard, bumbac, caimac, canal, canat, catarg, catastif, chibrit, chimir, chipiu, chitonag, compas, divan, fişic, gaz, gheb, ghem, grilaj, haliciu, hămeiu* (Dicţ. Acad. şi Tiktin nu înregistrează nicio formă de plural), *hîrzob, horn, meterez, moţ, nămol, orz, ovăs, pîrleaz, podiş, pomet* (Tiktin: *pometuri* şi *pomete*), *putregaiu* (după Tiktin, varianta în *-e* pare a fi veche, ceeace nu corespunde realităţii), *samar, sicriu, spic, strat* [2], *talaz, tufiş, tunel, ţintirim; adaos, adălmaş* (Tiktin dă ambele forme), *ajutor, amărunt, bacşiş, balsam, centru, ciclu, cult, dialog, eres, ifos, legămînt, monolog, plan* [3], *prisos* (Tiktin înregistrează numai varianta *-e*), *raport, sălaş* [4] (la Tiktin *-uri* e caracterizat ca rar), *somn* (Caragiale scrie *soamne* în schiţa *C. F. R.*), *şir, tact, tipar, vis.*

La pag. 34 Philippide înşiră substantive ambigene cu forme de plural duble (în *-e* şi *-uri*). Unele din ele cred că sună astăzi numai în *-e* sau cunosc această variantă într'o

---

verbelor corespunzătoare pare exclusă: e destul ca individul vorbitor să se simtă o clipă jenat de identitatea fonetică a două cuvinte, şi necesitatea de a reacţiona se iveşte numai decît.

1. Tabloul lor este mai mult sau mai puţin aproximativ, atît ca număr, cît şi ca precizie. Cînd nu indic izvorul, însemnează că forma respectivă mi-i cunoscută din limba actuală sau a fost citată în cursul expunerii de pînă aici sau n'are nevoie de atestare.

2. Varianta cu *-e* se întîneşte mai ales la compusele (neologisme) *adstrat, substrat, suprastrat* (cf. mai sus, pag. 23).

3. Compusele, de origine recentă, fac pluralul probabil numai în *-e: aeroplane, biplane, monoplane.* Cred că nimeni nu spune, poate nici n'a spus vreodată *aeroplanuri*, etc. (mă gîndesc, negreşit, la oamenii culţi).

4. Din moment ce *adălmaş* şi *sălaş* au un plural în *-e*, avem dreptul să presupunem acelaşi lucru şi despre *locaş*, pentru care Tiktin notează numai forma în *-uri*.

mult mai largă măsură decît pe cealaltă, depildă *belciug, blestem, briceag, buric, cîrlionț, coltuc, conac, condac, coteț, halat, hogeag, iarmaroc, ilău, lăptoc, material, mijloc, noroc, odor, ospăț, ostropăț, palat, spital, suspin.*

Dacă autorul *Gramaticii elementare a limbii romîne* ar fi exploatat și texte (de toate felurile) mai recente, este sigur că listele de mai sus ar fi fost cu mult mai bogate. Căci se observă că neologismele sînt foarte puține, și în limba actuală tocmai acest grup de substantive ambigene manifestă puternic tendința de a-și forma pluralul în *-e*. Exemplele culese de mine și înșirate la pag. 18 urm. dovedesc lămurit acest lucru. Dezinența *-uri* este simțită, la ambigene [1], ca arhaică și populară, ceeace-i aproape tot una. Materialul reprodus după Philippide arată că, pe măsură ce mergem înapoi, găsim tot mai numeroase forme de plural în *-uri*. Deasemenea întîlnim, și astăzi, și ceva mai de mult, această dezinență mai des în vorbirea populară decît în limba oamenilor culți. Ba se pare că țăranii preferă pe *-uri* cu deosebire la neologisme (atunci cînd ele ajung să fie întrebuințate și de dînșii).[2] Cel puțin aceasta-i impresia pe care ne-o lasă lectura textelor populare contemporane (cf. lista dela pag. 18 urm.), unde figurează destule exemple de acest fel din *Graiul nostru*). Dimpotrivă, în limba cultă neologismele își formează, deobiceiu (s'ar putea spune totdeauna cînd condițiile fonetice sau de altă natură nu se opun), pluralul în *-e*. Cu cît un împrumut este mai recent, cu atît atracția pe care o exercită această dezinență pare mai puternică. Am citat ceva mai sus cîteva cazuri elocvente (compușii lui *strat* și ai lui *plan*).

*

Dupăce am descris faptele care mi se pare că pledează pentru punctul meu de vedere, voiu încerca să arăt cauzele fenomenului. Incidental am afirmat deja că formele fe-

1. La feminine mai puțin (deobiceiu cînd e vorba de substantive abstracte, cu sens secundar concret, precum *bunătate, frumuseță* ș. a. (cf. lista dela pag. 24 urm.).

2. La cuvintele vechi, *-uri* rămîne, evident, acolo unde a existat din capul locului (v. mai departe discuția asupra originii tendinței morfologice aici în discuție).

minine de plural în *-i*, *-uri* şi *-li* sînt mai expresive decît cele în *-e*, resp. *-le*, tot aşa ambigenele în *-e* faţă de cele în *-uri*. Intr'adevăr, un plural ca *dăţi*, *şcoli*, etc. se deosebeşte mai precis de sing. *dată*, *şcoală*, etc. decît plur. *date*, *şcoale*, etc., din cauza prefacerilor fonetice pe care le provoacă *-i* în tema cuvîntului. Şi supt influenţa lui *-e* se produc unele modificări, dar numărul lor este mic în comparaţie cu al celor dinaintea lui *-i*. Astfel dintre consoane numai cîteva, precum *c*, *g* (singure sau precedate de *s*, *ş*, etc.) îşi schimbă aspectul, cînd sînt urmate de *-e*, dimpotrivă, *-i* nu lasă neatinsă aproape niciuna (dacă ţinem samă şi de fapte dialectale [1]).

Aceeaşi situaţie mai favorabilă pentru *-i* decît pentru *-e* şi în privinţa acţiunii pe care o exercită aceste dezinenţe asupra vocalelor din temă: să se compare *căşi* şi *case*, *roţi* şi *roate*, etc. cu sing. *casă*, *roată*, etc.

Datorită acestor transformări fonetice finala pluralului aproape nu contează. Dupăcum am mai spus, la începutul prezentului studiu, Romînul simte că, în special la substantivele feminine, pluralul diferă de singular mai mult prin temă decît prin terminaţie. Şi conştiinţa acestei stări de lucruri este foarte vie cu deosebire în graiurile populare, unde schimbările fonetice de tot felul (nu numai cele provocate de dezinenţele pluralului) se produc pe o scară mult mai întinsă. Cf., depildă, *casă* — *căş* (sau *căs*), *dată* — *dăţ*, *faţă* — *feţi*, *masă* — *mesî*, *mreajă* — *mrej* ş. a.

Şi cu privire la acest amănunt tot *-i* prezintă avantaje mai mari, chiar atunci cînd dialectal nu se pronunţă, ca în moldov. *griji* — *grij*, *uşî* — *uş*, etc.: tocmai lipsa lui *-i* separă cele două numere şi constitue astfel o superioritate a pluralului în *-i* asupra celui în *-e*, care ar fi perfect identic cu singularul (în cazuri ca cele citate aici), fiindcă în graiurile moldoveneşti *e* după şuerătoare devine *ă*, iar acesta *î* [2], indi-

1. Şi trebue să ţinem, pentrucă, dupăcum vom vedea, răspîndirea dezinenţelor preferate de limba actuală îşi are izvorul, de cele mai multe ori, în vorbirea populară. Este drept că regional *-e* modifică ceva mai multe consoane precedente decît am arătat în text (de ex. pe *d* şi *t*, în ţinuturile de peste munţi), dar tot nu se poate compara cu *-i* nici în ce priveşte numărul sunetelor influenţate, nici din punctul de vedere al întinderii teritoriale.

2. Mai exact spus, o vocală intermediară între *î* şi *ă* (şi, evident, nu numai după şuerătoare).

ferent dacă-i primar sau secundar (destul să fie neaccentuat).

Dezinenţa *-uri* prezintă şi ea unele avantaje de ordin fonetic, deşi mult mai puţine decît *-i*. Consoanele precedente se păstrează intacte, întrucît *u* nu poate modifica sunetele dinaintea lui. In schimb, vocala din tema substantivului sufere aproape acealeaşi transformări ca la pluralul în *-i*: *marfă — mărfuri, zeamă — zemuri* ş. a. Comparînd totuşi prefacerile fonetice produse de *-uri* cu cele produse de *-e*, vedem că ultimele sînt mai numeroase (căci *-e* influenţează şi asupra unor consoane). Atunci dece *-uri* se răspîndeşte, iar *-e* se împuţinează? Intervine în favoarea primei dezinenţe acel element de natură semantică pe care l-am analizat destul de amănunţit la pag. 27 urm. şi asupra căruia nu-i necesar să mai insist.

Cît despre *-li* şi, mai rar, *-i* dela pluralul femininelor în *-à*, situaţia este teoretic aceeaşi ca la *-i*. Transformările provocate de *-li* (şi *-i*) în aspectul temei substantivului se referă numai la vocala accentuată şi la cea din silaba, eventual silabele precedente. Şi cu toate acestea, atîta ajunge, pentruca *-le* să cedeze terenul în faţa lui *-li* (şi *-i*). Căci fizionomia substantivelor din această grupă este perfect uniformă: dacă nu mă înşel, toate se termină, la singular, în *-à* şi au în silaba sau silabele precedente iarăşi numai *a*. Această vocală se conservă la plural pretutindeni neschimbată înaintea lui *-le*, şi, dimpotrivă, devine *ă*, iarăşi în toate silabele, supt influenţa lui *-li* (şi *-i*): *basmale — băsmăli, harabale — hărăbăli, mantale — măntăli* şi *măntăi*, etc. In asemenea condiţii este explicabilă preferinţa limbii actuale pentru *-li* (şi *-i*): formele respective de plural sînt cu mult mai expresive decît cele în *-le*[1].

O parte din avantajele descrise mai sus le oferă şi dezinenţa de plural ambigen *-e*. Este adevărat că situaţia diferă mult, dar numai dacă punem faţă în faţă pe *-i* (şi celelalte morfeme ale pluralului feminin) cu *-e* ambigen, ceeace nu poate pretinde nimeni, fiindcă lupta dintre diversele forme de plural se angajează în domeniul unuia şi aceluiaşi gen, iar nu dela un gen la altul. Pecînd în comparaţie cu *-uri*

1. Putem adăuga şi decît orice formă de plural în general, graţie tocmai faptului că absolut toate vocalele din temă îşi modifică înfăţişarea.

ambigen, care am dovedit că cedează terenul lui *-e*, această ultimă dezinenţă este fără îndoială mai expresivă, pentru motive asemănătoare cu cele deja arătate: *-uri* nu influenţează consoanele şi nici chiar vocalele [1] dinaintea lui, pecînd *-e* africatizează pe *c, g* imediat precedenţi, diftonghează pe *o* accentuat, etc.

Aşadar tendinţa morfologică aici în discuţie izvorăşte din nevoia indivizilor vorbitori de a distinge cît mai clar cu putinţă cele două numere ale substantivelor. [2] Această ten-

1. Avem aici o deosebire esenţială între *-uri* feminin şi *-uri* ambigen, deosebire care explică, mi se pare, şi ea faptul, curios în aparenţă, că una şi aceeaşi dezinenţă cîştigă teren la un gen şi pierde la celălalt. Dacă *-uri* ar provoca şi la ambigene modificări fonetice în temă, cred că puterea lui de rezistenţă în lupta contra lui *-e* ar fi mai mare. Dealtmintrelea femininele se găsesc, din acest punct de vedere, în condiţii speciale şi faţă de masculine: *-i* transformă pe *á* în *ă* numai la substantivele feminine, nu şi la cele masculine.

2. Se pot invoca numeroase alte fapte pentru ilustrarea acestei afirmaţii. Astfel femininele accentuate pe antepenultimă, care în limba comună şi în diverse dialecte păstrează pe *á* înaintea dezinenţei de plural *-i*, în unele graiuri se conformează 'regulii' la care se supun femininele cu *á* în penultimă, tocmai pentrucă în chipul acesta deosebirea dintre cele două numere este mai pregnantă. Cf. *ălbii, ăşchii, crătiţi, grăniţi, mărgini, păţănii* (*Insemnări ieşene* II, 4, pag. 193), chiar *ăripi* (Clopotiva-Hunedoara, v. *Grai şi suflet* VII, pag. 144), etc. Şi ambigenele cunosc acest fenomen, datorită analogiei femininelor, cu care formal sînt identice la plural, depildă *buzunări, mădulări*, etc. (dela feminine astfel de substantive au primit chiar dezinenţa *-i*, care, evident, n'are nimic a face cu *-i* dela *consilii, laboratorii*, etc.; cf. şi *foi*, variantă de plural, tot ambigen, alături de *foale*). Fapte asemănătoare există şi în flexiunea masculinelor, de ex. *ciobeni* (auzit de mine la Borca-Neamţu), pentru *ciobani*, *ţăreni* pentru *ţărani* (cf. Tiktin, s. v. *ţăran*), *vinoveţi* (în gura unui lucrător din Iaşi, pe care nu l-am putut întreba asupra originii locale, eventual şi etnice), pentru *vinovaţi*. Astfel se crează un început de declinare internă sau tematică, dacă-i pot spune aşa, pentru care iarăşi am notat unele exemple: *cloapete, fermece, ifoase, piepţini* (primul şi ultimul existente prin Muntenia, la Buzău, depildă; ultimul apare şi în scris, la T. Arghezi, *Ţara de Kuty*, pag. 75, tot aşa al treilea, v. *Însemnări ieşene* II, 3, pag. 609). Cred că în toate aceste cazuri modificarea vocalei accentuate se datoreşte nu vocalei din silaba imediat următoare, ci dezinenţei substantivului, printr'un fel de asimilaţie la distanţă. Prefacerea lui *á* în *ă* la pluralul feminin în *-i* progresează dela o vreme încoace. Tiktin, *Gramatica* I, pag. 60 scrie: „In penultimă, trecerea se operează numai în puţine cuvinte: *păsări, vrăbii, săbii, corăbii, dihănii, metănii*, etc., mai bine *pasări, vrabii, sabii*, etc.; *arii, aşchii, margini*, etc., numai provincial *ării, ăşchii, mărgini*, etc.; *gratii, balii, mantii, patrii, graţii, citaţii, publicaţii*, etc." Nu ştiu dacă mai zice cineva astăzi *vrabii, sabii, corabii, dihanii*, şi sînt foarte mulţi Romîni care pronunţă *bălii*, chiar *grătii, măntii*, ba şi

dinţă este atît de puternică în momentul de faţă (şi de o bucată de vreme încoace), încît duce adesea la confuzia genurilor. Am arătat cu exemple numeroase că *-i* se răspîndeşte, supt ochii noştri, cu mare iuţeală, în dauna lui *-e*, tocmai pentrucă, în general, un plural în *-i* este mai expresiv decît unul în *-e*. Printre exemplele date la locul cuvenit figurează substantive ca ***cireaşă, vişină***, etc., care în graiurile munteneşti sună la plural ***cireşi, vişini***, etc., putîndu-se astfel confunda cu pluralul masculinelor ***cireş, vişin***, etc. In ciuda omonimiei, care, într'un astfel de caz, ar putea fi calificată ca intolerabilă, limba a ales din cele două forme de plural posibile pe aceea care se deosebeşte ori pare că se deosebeşte mai precis de singularul aceluiaşi substantiv. Imprejurarea că pluralul cel nou [1] (în *-i*) este identic cu pluralul masculinului care denumeşte arborele producător al fructului respectiv n'a fost simţită ca o piedică de către indivizii vorbitori.

Fapte similare întîlnim şi la ambigene. Să se compare lista dela pag. 18 urm., unde figurează exemple ca ***bune, conţinute, creţe, ideale, interioare, sprijine, ţesute, venite***, ş. a., care, măcar în anumite condiţii sintactice, s'ar putea confunda cu pluralul feminin al adjectivelor şi participiilor corespunzătoare (***bun, conţinut, creţ, ideal, interior, ţesut, venit***), resp. cu pers. 3 şi 6 ale unui verb aparţinînd aceleeaşi familii de cuvinte (*a sprijini*).

Această situaţie, curioasă la prima vedere, nu se poate explica decît admiţînd că nevoia de a distinge pluralul de singularul unuia şi aceluiaşi substantiv este la Romînii de astăzi mai adînc simţită, cel puţin în împrejurări determi-

---

cităţii. Se poate spune că, în general, rezistă încă neologismele, dar şi ele sînt atrase în jocul acestei modificări fonetice, imediat ce ajung a fi întrebuinţate de pături sociale mai largi, depildă *compănii, dălii, făbrici, stăţii* (pentru ultimul v. *Insemnări ieşene* II, 3, pag. 792), etc. Deşi cunoscut, merită să fie amintit faptul că adjectivele nu merg, din acest punct de vedere, cu substantivele, ci păstrează intact pe *á*. Dealtfel în general formarea pluralului este mult mai puţin complicată la adjective, unde pentru feminin avem *-e*, pentru masculin *-i* (ultima dezinenţă apare şi la femininele cu singularul în *-e*, apoi la cele în *-că* şi *-gă*). Deosebirea aceasta dintre adjective şi substantive se explică uşor: primele se întrebuinţează totdeauna pelîngă un substantiv (eventual pronume), aşa că orice posibilitate de confuzie a formelor de număr (sau de gen) este exclusă.

1. Este sigur că într'o vreme s'a spus pretutindeni *cireşe, vişine*, etc.

nate, decît aceea de a separa masculinul de feminin. Şi se înţelege pentruce. Categoria gramaticală a numărului se întemeiază pe o realitate obiectivă, materială : 'unitatea' se opune 'pluralităţii' nu numai în mintea noastră, ci şi în afară de noi. Dată fiind importanţa elementului economic în viaţa de toate zilele a oamenilor, deosebirea dintre 'unu' şi 'doi' sau 'mai mulţi' joacă un rol considerabil şi deaceea intervine, ca atîţi alţi factori sociali, dealtfel, şi în evoluţia limbii. Genul, dimpotrivă, nu mai corespunde de foarte multă vreme unei realităţi exterioare. Limba indoeuropeană primitivă deosebea clar numai 'masculinul' şi 'femininul' (împreună) de 'neutru' : primele două cuprindeau nume de fiinţe (pentru aceasta lingviştii le spun genul 'animat'), iar ultimul era caracteristic 'lucrurilor' (deunde denumirea de 'neanimat'). Cu timpul (se pare, foarte curînd, căci limbile indoeuropene istorice, chiar cele mai vechi, nu mai fac această distincţie cu toată precizia necesară), din diverse cauze de ordin material şi, mai ales, formal (în primul rînd analogia), s'au produs în sînul categoriei gramaticale a genului transformări profunde. Urmarea a fost slăbirea simţului pentru deosebirile de gen, ceeace, referindu-ne numai la idiome înrudite cu romîna, se observă, foarte lămurit, în latina populară (comparată cu cea clasică) şi apoi, mai ales, în limbile romanice, care au pierdut neutrul şi cunosc numeroase treceri dela un gen la altul, substantive cu forme duble (masculin şi feminin), etc. [1]

Dar a mai intervenit ceva. Confuziile de gen se evită mai lesne decît cele de număr, graţie faptului că, în general,

1. Cf., între alţii, A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* I, pag. 199 urm., II, pag. 24 urm. şi J. Vendryes, *Le langage*, pag. 108 urm. — Dispariţia dualului în aproape unanimitatea limbilor indoeuropene nu poate fi un argument contra celor susţinute aici despre sensibilitatea mai mare pentru deosebirile de număr, decît pentru cele de gen, fiindcă dualul exprima o nuanţă de plural, o nuanţă foarte specială şi întrebuinţată, deaceea, numai în cazuri bine determinate. Pierderea lui s'a produs fără niciun inconvenient : 'doi' este, de fapt, tot plural, ca şi 'trei', 'patru', etc., căci indică şi el mai mult decît un singur obiect. In ce priveşte trecerile dela plural la singular, ca lat. *pira, poma, animalia* ş. a., ele sînt, în realitate, schimbări de gen şi declinare, provocate de cauze pur formale, fără legătură cu noţiunea sau categoria gramaticală propriu zisă.

substantivul apare întovărăşit de numeroase determinative, care, potrivit legilor acordului, îşi adaptează forma la genul substantivului. In modul acesta posibilităţile de producere a omonimiilor intolerabile se reduc la minimum.

Urmarea acestei stări de lucruri este că *-i*, dezinenţă de plural specific masculină în latineşte, s'a răspîndit în limba noastră şi la feminin, cu tendinţa de a ajunge semnul caracteristic al acestui gen, şi anume întîiu la substantivele declinării III, unde, dacă n'ar fi avut loc acest fenomen de analogie, singularul şi pluralul ar fi fost identice, ceeace limba nu putea suporta. Tot aşa *-uri*, neutru la Romani şi multă vreme chiar la noi, [1] s'a întins şi se întinde mereu la feminine, pentru a exprima specii de obiecte, etc. (cf. mai sus, pag. 24 urm).

Sensibilitatea la deosebirile de număr pare a fi mai mare, cînd e vorba de substantive feminine. Deaceea am constatat că, cel puţin în momentul de faţă, tendinţa de unificare a formei de plural, care se manifestă prin preferinţa pentru dezinenţa mai expresivă, este mai puternică la feminine decît la ambigene. Şi aceasta, probabil, fiindcă o confuzie între cele două numere este, la acestea din urmă, aproape exclusă (cu excepţia cîtorva substantive aparţinînd declinării III: *codice, indice, nume*). Intr'adevăr, oricare ar fi dezinenţa pluralului, faptul că singularul se termină în consoană sau în *-u*, pecînd pluralul primeşte *-e* (şi *-ă*), *-uri* sau *-ii*, înlătură orice posibilitate de confuzie. La feminine situaţia este cu totul alta, din pricină că foarte multe substantive de acest gen au la singular ori *-e* ori *-ă*, care în unele dialecte devine *-e* supt influenţa sunetelor imediat precedente, aşadar, în ambele ipoteze, aceeaşi terminaţie ca la pluralul unui mare număr dintre ele. In alte graiuri populare confuzia celor două numere se realizează în sens invers: *-e* al pluralului se preface în *-ă*, dacă-i precedat de *r*, de şuerătoare, etc.

Şi cu asta venim la altă cauză a fenomenului morfologic aici în discuţie. Trebue precizat că avem a face cu o cauză de ordin secundar, care intervine în cazuri determinate,

1. Am arătat deja că, pînă pela sfîrşitul sec. XVII, întîlnim această dezinenţă numai la ambigene.

fie ele chiar numeroase, şi a servit, deaceea, nu atît ca punct de plecare, ci mai ales ca un sprijin pentru tendinţa morfologică de care-i vorba. Această cauză este de natură fonetică, dupăcum rezultă din cele spuse chiar acum. Substantive de felul lui *casă, rază, mătuşă, grijă, raţă, fiară* ş. a., dacă ar avea la plural dezinenţa *-e* (şi unele din ele o au pînă astăzi, iar într'o vreme trebue s'o fi avut toate), ar suna perfect identic la cele două numere în dialectul moldovenesc: sing. *casî* — plur. *casî*, la fel *razî, mătuşî*, [1], etc. Tot aşa, acolo unde *mătuşă, grijă*, etc. se pronunţă *mătuşe, grije*, etc., un plural în *-e* devine omonim cu singularul.

O asemenea situaţie este însă intolerabilă. Deaceea indivizii vorbitori simt nevoia s'o înlăture şi recurg la singurul mijloc pe care li-l oferă sistemul limbii noastre, acela de a înlocui pe *-e* dela plural prin *-i*. Acesta din urmă provoacă în tema substantivului mai multe transformări fonetice, fapt care face ca deosebirile dintre singular şi plural să fie mai mari decît în cazul dezinenţei *-e*. Dar chiar atunci cînd împrejurările nu permit astfel de modificări, încă se evită omonimia celor două numere, prin faptul că dezinenţa cea nouă (*-i*) nu se poate confunda, în niciun caz, cu *-e* (al singularului !), cel mult poate să dispară, ceeace iarăşi nu duce la confuzte. Căci în limba comună (şi în unele graiuri populare) se spune sing. *mătuşă* — plur. *mătuşi* (sau *mătuşe* — *mătuşi*), *grijă* — *griji* (sau *grije* — *griji*), etc., iar în dialectul moldovenesc *mătuşî* — *mătuş*, *griji* — *grij*, etc. Prinurmare, în ambele ipoteze, cele două numere sînt perfect separate, graţie împrejurării că dezinenţa zero din graiurile moldoveneşti constitue, faţă de sing. *-î*, un semn distinctiv tot atît de clar ca şi *-i* al limbii comune (şi al dialectului muntenesc) faţă de sing. *-ă* (sau *-e*).

Evident că sînt numeroase substantive la care singularul şi pluralul continuă să sune identic. Chiar printre exemplele invocate mai sus se găsesc unele în această situaţie: mold. *casî* (pentru ambele numere), *raţî* (care nu face pretutindeni plur. *răţi*), *fiarî*, etc. Astfel de cuvinte nu pot constitui argumente contra punctului meu de vedere. Se ştie că şi cei mai vajnici apărători ai principiului omonimiei sînt si-

1. E vorba mai mult de un sunet mijlociu între *î* şi *ă* decît de *î* propriu zis.

liţi să recunoască existenţa unui însemnat număr de omonimii, dintre cele socotite ca intolerabile. Limba nu reacţionează dintr'odată şi absolut la fel în toate împrejurările, chiar cînd acestea sînt sau ni se par identice. Afară de asta, nimeni nu poate afirma că, pînăla urmă, exemple de soiul mold. *casî* nu se vor supune şi ele tendinţei generale de separare strictă a celor două numere. Dovadă, mai mult decît indirectă, avem plur. *căşi* şi *căs* (din Oltenia şi unele ţinuturi de peste munţi) [1].

Nici faptul că uneori se constată o tendinţă opusă celei analizate pînă aici nu poate fi invocat împotriva susţinerilor mele. In primul rînd astfel de cazuri sînt relativ puţine, depildă feminine ca *fiară* — v. rom. *fieri*, astăzi (probabil pretutindeni) *fiare*, *piatră* — v. rom. *pietri*, astăzi (peste tot) *pietre*, apoi ambigene ca *apuse*, *începute*, *sfîrşite* ş. a. (din limba sec. XVI), amintite deja în cursul discuţiei noastre. Comparate cu substantivele la care vechile dezinenţe *-e* (feminină) şi *-uri* (ambigenă) au fost înlocuite prin *-i*, resp. *-e*, ultimele nu contează. Şi apoi ele pot fi explicate, aproape totdeauna, mai mult decît satisfăcător. In cazul lui *fiară* trebue să ne gîndim, probabil, că plur. *fieri* era sau putea fi adesea simţit ca masculin, iar dela o vreme i s'a redus întrebuinţarea, aşa că noul plural *fiare* n'a părut prea aberant, cu toate că era identic pedeoparte cu sing. *fiară* (acole unde *e* precedat de *r* devine *ă*), pedealta cu pluralul lui *fier*. [2] Cît despre *pietri*, plur. v. rom. al lui *piatră*, — dacă este să-l considerăm drept realitate lingvistică, [3] — deşi îndreptăţit din punct de vedere fonetic, întrucît *-i* (sonant!) este precedat de explozivă + lichidă, nu se explică morfologic, căci ar fi trebuit să se termine în *-ĭ* sau *-e*, şi tocmai deaceea nu s'a putut

1. S'ar putea răspunde şi cu argumentul lui Gilliéron, care, deşi pur logic şi prezentat într'o formă glumeaţă, mi se pare foarte autentic: „Singulier raisonnement: la catastrophe n'a pas eu lieu, parce qu'il y a eu de nombreux rescapés!" (*Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, pag. 263).

2. Dealtmintrelea forma *fiare* contrazice sistemul fonologic al limbii noastre actuale, care cere ca diftongul *ea* sau *ia* să se reducă la (*i*)*e* înaintea unui *e* din silaba imediat următoare. Deaceea se şi pronunţă acent plural foarte des *fiară*.

3. Mie mi se pare suspect, măcar că nu-i pot dovedi neautenticitatea.

menţinea multă vreme. Prima din aceste dezinenţe nu se putea adăuga, fiindcă grupul *tr* cere un *i* după el, şi atunci limba a recurs cu atît mai uşor la cealaltă, cu cît *e* şi *i* neaccentuaţi alternează adesea în limba noastră. Iar dispariţia lui *apuse, începute*, etc. se datoreşte, după cum am spus deja la locul cuvenit, omonimiei cu pluralul participiilor trecute aparţinînd aceleeaşi familii de cuvinte.

Să vedem acum originea locală sau (ceeace-i aproape tot una) socială a tendinţei morfologice în discuţie: unde anume, adică în ce dialect sau în vorbirea căror categorii sociale îşi are ea izvorul? Deşi greu de rezolvat, această chestie trebue pusă, şi fiindcă prezintă interes prin ea însăşi, dar şi pentru a ne da sama, dacă avem a face, dela început, cu un fenomen dialectal sau, poate, cu unul general. In prima ipoteză, presupunînd că izbutim să-i stabilim originea locală, urmează să precizăm care dintre dialectele dacoromîneşti i-a dat naştere şi care, deci, s'a dovedit mai sensibil la deosebirea celor două numere ale substantivului.

Spre a putea răspunde cu oarecare siguranţă la întrebarea pusă, se impune să pornim dela fapte neîndoielnice, şi anume dela starea actuală (aşa cum, dealtmintrelea, am procedat în tot cursul acestui studiu). Un astfel de fapt este preferinţa, destul de veche, se pare, a dialectului moldovenesc pentru forma de plural în *-i* la substantive ca *boală, groapă, roată, stradă, şcoală*, etc.[1] Mînă în mînă cu asta merge tendinţa aceluiaşi dialect de a înlocui dezinenţa *-le*, a substantivelor terminate în *-a* accentuat la singular, prin *-li* (şi *-i*): *băsmăli, mănţăli* (cu varianta *mănţăi*, care reprezintă un stadiu de evoluţie mai avansat), etc.[2] Ar urma, deci, că începuturile fenomenului nostru[3] trebuesc căutate în graiurile moldoveneşti. Pentru această ipoteză ar pleda şi împrejurarea că în alte domenii ale morfologiei aceste graiuri dease-

1. Limba literară şi vorbirea din Muntenia întrebuinţează variantele în *-e*.

2. Cât despre *bînăi*, pe care l-am găsit la Munteanul (din preajma Bucureştilor) Stoian Gh. T u d o r, ar fi necesară o cercetare amănunţită, spre a vedea dacă n'avem a face, aşa cum bănuesc eu, cu un exemplu izolat, eventual cu o inadvertenţă.

3. Mă gîndesc, evident, numai la substantivele feminine cu *-i*, resp. *-le* la plural.

menea se dovedesc mai înaintate decît altele (cf., depildă, dispariţia perfectului simplu şi înlocuirea lui prin perfectul compus, eventual prin mai mult ca perfectul perifrastic).

Şi totuşi părerea aceasta nu se poate susţinea, cel puţin nu pentru întreaga problemă a pluralului feminin. Căci, dacă faptele invocate mai sus sînt incontestabile, există altele, deopotrivă de sigure, care ne arată că, măcar dela o vreme încoace, fenomenul s'a ivit, pentru o serie de substantive (diferite de cele deja citate), în graiurile muntenești. Astfel, după cît am putut constata, plurale ca *ţărănci, Ţigănci*, etc., apoi *înghețăți, şocolăți*, etc. sînt necunoscute Moldovenilor şi, din contra, foarte răspîndite printre Munteni. Deasemenea pare cu totul străină (aş spune chiar stranie) unui Moldovean forma *căşi*, atît de caracteristică pentru graiul oltenesc. [1]

N'avem dreptul, prinurmare, să atribuim unei s i n g u r e regiuni lingvistice dacoromînești această inovaţie morfologică, pe care o constatăm pretutindeni şi la cuvinte adesea diferite dela una la alta. Cel mult putem afirma, cu oarecare şansă de a ne apropia de adevăr, că tendinţa s'a manifestat mai devreme în Moldova (cu ţinuturile respective) pentru o serie de substantive şi mai tîrziu în Muntenia (cu Oltenia şi ţinuturile învecinate de peste munţi) pentru altă serie, bineînţeles, fără nicio influenţă din partea dialectului moldovenesc asupra celui muntenesc.

Dacă, în ce priveşte originea strict locală a fenomenului, situaţia se prezintă cam nelămurit, din punctul de vedere al categoriilor sociale în care a luat el naştere cred că lucrurile sînt foarte clare. Preferinţa pentru dezinenţa *-i*, resp. *-li* (şi *-i*) la substantivele feminine cu *-ă*, resp. *-à* la singular îşi are izvorul în v o r b i r e a o a m e n i l o r i n c u l ţ i. Pînă astăzi formele în *-i* (negreşit că nu toate) sînt nu numai considerate, ci şi simţite ca populare, ceeace se poate proba în diverse chipuri. Este drept că Moldovenii culţi spun şi scriu *boli, gropi, străzi*, etc., dar limba literară,

1. Dintre marii scriitori contemporani, la T. A r g h e z i, Oltean de origine, am întîlnit cel mai des forme de plural în *-i*. Acest fapt stă în legătură şi cu tendinţa popularizantă, foarte vizibilă, poate şi cu oroarea de conformism (artistic şi lingvistic) ale acestui poet (v. ceva mai departe).

prin numeroşi reprezentanţi ai literaturii şi ştiinţei, întrebuinţează variantele în *-e* (*boale, groape, strade*). Acest fapt dovedeşte că primele forme sînt socotite ca mai puţin literare. Obiecţia că, în general, limba scrisă manifestă o rezervă foarte pronunţată faţă de inovaţii şi că, deci, preferinţa pentru pluralul în *-e* se explică prin caracterul ei tradiţionalist, nu este, în realitate, o obiecţie, ci numai o variantă a explicaţiei celeilalte, anume că limba populară inovează, pecînd cea scrisă conservă, pe cît posibil, vechia stare de lucruri.

Prinurmare, şi în modul acesta se dovedeşte că formele în *-i* provin din vorbirea oamenilor inculţi. Mai cu samă variantele munteneşti (şi olteneşti) actuale ca cele deja citate (*Ţărănci, ţigănci, căşi, şocolăţi*, etc.) pledează foarte elocvent pentru originea populară a acestei inovaţii. Intr'adevăr pe *ţărănci*, etc. eu le simt mai clar decît pe *boli, gropi*, etc. că sînt neliterare. Contribue, poate, la crearea acestei impresii şi însuşirea mea de Moldovean, datorită căreia sînt deprins din copilărie cu *boli, gropi*, etc. pedeoparte şi cu *ţărance, Ţigance*, etc. pedealtăparte. Sînt sigur însă că aceeaşi impresie o au şi Muntenii (culţi, se înţelege), cum se poate vedea chiar numai din împrejurarea că limba literară, cel puţin aceea a oamenilor cu scrisul îngrijit, nu întrebuinţează încă pe *ţărănci* ş. a. (de astădată nu există, ca mai sus, la *boli*, etc., deosebire între autorii moldoveni şi cei munteni).

Alt argument în sprijinul părerii că inovaţia a pornit din vorbirea păturilor sociale inculte îl constitue faptul că copiii se arată şi mai... iubitori de formele nouă. Exemple ca *ingheţăţi, şocolăţi*, etc. le-am auzit mai ales la copii (evident şi din cauza noţiunilor exprimate de aceste cuvinte). Cred că pentru dînşii dezinenţa *-i* este oarecum semnul prin excelenţă al pluralului feminin. Şi copiii seamănă cu oamenii inculţi tocmai prin aceea că stăpînesc mai puţin sigur sistemul lingvistic şi se lasă, prinurmare, mai uşor influenţaţi de tendinţele libertare ale limbii, tendinţe provocate, în primul rînd, de analogie şi care duc la simplificarea morfologiei. Necunoscînd limba scrisă, din pricina inculturii lor, nici unii, nici ceilalţi nu se conduc, aşa cum fac într'o largă măsură oamenii culţi, după 'regulile' gramaticale, nu aleg

formele pe care le recomandă stăruitor gramaticii, profesorii şi puriştii de toate speciile, ci se servesc de cele mai accesibile, de cele mai conforme cu evoluţia firească, nesilită şi nesiluită a limbii.

Dezvoltările de mai sus se potrivesc şi pentru *-uri*,[1] ca dezinenţă de plural feminin. Deaceea nu socot necesar să mai insist asupra ei. Reamintesc numai că exemplele citate la locul cuvenit confirmă originea populară a femininelor în *-uri* (cel puţin a marii lor majorităţi, şi anume a formelor recente, pe care nu le găsim atestate decît în vremea noastră).[2] Deasemenea trebue precizat, chiar dacă lucrul este evident pentru oricine, că argumentul scos, în ce priveşte pe *-i*, din vorbirea copiilor nu poate fi valabil aici. Dar aceasta nu zdruncină tăria argumentaţiei mele.

Dacă trecem acum la substantivele ambigene, constatăm că situaţia se prezintă diferit şi din punctul de vedere care ne interesează aici (tot aşa cum am văzut că există deosebiri, faţă de feminine, şi privitor la condiţiile materiale ale fenomenului). Preferinţa pentru pluralul în *-e* constitue o caracteristică a limbii scrise. Am spus şi am dovedit, cu ajutorul diverselor exemple, că *-uri* ambigen este simţit ca popular şi învechit (ceeace, repet, este, în cazul de faţă,[3] exact acelaşi lucru). Asupra acestui punct nu poate fi nicio discuţie. Se ştie, între altele, că scriitorii utilizează formele în *-uri* pentru a da un colorit arhaic şi popular evenimentelor sau personajelor pe care vor să le caracterizeze ca atare şi prin mijloace stilistice (cf. M. Sadoveanu, Cezar Petrescu ş. a.).[4] Trebue precizat numai că *-e* apare

1. Cu atit mai mult pentru *-li* (şi *-i*), de care am pomenit mai rar (cel puţin la înşirarea exemplelor). Formele mold. *băsmăli*, *măntăi*, etc. sînt tot aşa de populare ca şi munt. *ţărănci*, etc. Deşi Moldovean, eu nu le utilizez, fiindcă îmi sînt necunoscute din graiul meu de acasă (sudul Moldovei).

2. De adăugat *daraveluri*, întîlnit la ziaristul Mircea Damian, al cărui scris are un vădit caracter popular (parte voit, parte natural).

3. Fiindcă, deobiceiu, limba literară e mai arhaică în sensul că păstrează, adesea cu îndărătnicie, anumite particularităţi care nu se mai întrebuinţează ori se întrebuinţează foarte rar în cea vorbită. Pot nota aici un exemplu pe care nu l-am discutat la locul cuvenit: *divan* figurează la Tiktin (unde găsim numeroase citate) numai cu pluralul *divanuri*. Astăzi se zice regulat *divane*, afară de formula consacrată, şi deaceea simţită ca arhaică, *divanurile ad-hoc*.

4. Citez, ca o curiozitate (totuşi interesantă), părerea lui Eliade-Rădu-

în special la neologisme. Vreau să spun că răspîndirea lui se face cu mai mare repeziciune la astfel de cuvinte, indiferent dacă-i vorba de împrumuturi ceva mai vechi sau de termini intraţi în limbă supt ochii noştri. Cred că la aceştia din urmă *-e* se iveşte şi mai des, aş putea spune chiar mai uşor decît la cei veniţi mai de mult. Impresia mea, pe care n'o pot verifica, fiindcă ar trebui să urmăresc mii de exemple, este că orice neologism ambigen împrumutat în momentul de faţă capătă, oarecum automat, *-e* la plural, ceeace pledează în sensul că această dezinenţă are caracter cult, spre deosebire de *-uri*, care sună popular.

In ce priveşte punctul de plecare al inovaţiei, este clar că trebue să ne oprim la dialectul muntenesc. Chiar numai faptul că avem a face cu un fenomen lingvistic cult şi de dată relativ recentă constitue o dovadă. Ştim doar că influenţa Munteniei, în primul rînd a Bucureştilor, asupra limbii scrise este foarte puternică şi se accentuiază pe zi ce merge, din cauze care n'au nevoie să mai fie amintite. Şi răspîndirea atît de rapidă a pluralului ambigen *-e* tocmai în limba scrisă şi în vorbirea oamenilor culţi, care iau drept model această limbă (sau ceeace consideră ei astfel), nu se poate explica decît în modul arătat aici.

Dar există şi o probă indirectă. Numeroşi Moldoveni, scriitori şi oameni de cultură, mai ales cînd au o puternică personalitate lingvistică şi formaţie spirituală antebelică, întrebuinţează pluralul în *-uri*, acolo unde Muntenii, de orice vrîstă, precum şi tinerii din toate provinciile recurg la dezinenţa *-e*. Nu-mi pot închipui la un A. Philippide sau M. Sadoveanu forme de felul lui *canale, cămine, cătune, cenacle, cicle*, etc. Dimpotrivă, am văzut că primul scria, depildă, *texturi*, iar al doilea *contăşuri*, forme necunoscute dicţionarelor.

S'ar mai pune, însfîrşit, chestia: cum va evolua de acum înainte inovaţia morfologică de care m'am ocupat în acest studiu? Pronosticurile sînt, deobiceiu, riscate, mai cu samă într'un domeniu ca acesta. Totuşi, judecînd după forţa

lescu, relevată de D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu*, Bucureşti 1935, pag. 293 că *-uri* e urît şi trebue înlocuit prin *-e*.

cu care se manifestă în momentul de faţă preferinţa indivizilor vorbitori pentru dezinenţele de plural *-i* (cu nuanţele *-li*, *-i*) la feminine şi *-e* la ambigene, se poate afirma că tendinţa aceasta va continua să lucreze şi că, prinurmare, numărul substantivelor de felul celor date ca exemplu în paginile precedente va creşte mereu. Chiar dacă alături de ele vor rămînea (ceeace se va întîmpla cu siguranţă) destule care vor păstra vechile forme, acestea vor alcătui o minoritate, astfel că rezultatul ultim va fi, în orice caz, simplificarea şi relativa uniformizare a flexiunii substantivale. Acest pronostic prezintă garanţii suficiente că se va împlini, deoarece corespunde evoluţiei lingvistice generale, aşa cum o constatăm la atîtea idiome, decînd luăm cunoştinţă de existenţa lor şi pînă astăzi.

Iorgu Iordan.

CONSTITUIREA UNEI FONETICI CARE SĂ NU FIE FIZIOLOGIE ŞI ACUSTICĂ.

1. Teza pe care o vom susţine noi în acest articol nu se întîlneşte pentru întîia dată aici. Supt o formă deosebită ea are de multă vreme reprezentanţi în lingvistică, şi anume de atunci cînd pentru prima oară sunetele limbajului au fost considerate ca obiectul de studiu al mai multor discipline (anume două), nu al uneia singure (fonetica). Iar în ultimul deceniu, o anumită şcoală lingvistică i-a adus o modificare care nu o deosebeşte decît prea puţin de teza noastră. Ne gîndim la distincţiile, curente în lingvistica actuală, între fonetică şi fonologie. Aşa se numesc astăzi ştiinţele care se ocupă cu sunetele limbajului.

Numirea mai veche (din timpul neogramaticilor) de fiziologia sunetelor sau a vocii, întrebuinţată pentru studiul aceloraşi sunete, a fost părăsită. Definiţiile care se dau astăzi foneticii şi fonologiei nu sînt aceleaşi la toţi lingviştii, ci variază. Se pot distinge două atitudini mai însemnate din acest punct de vedere, şi aceste două atitudini se identifică cu două mari şcoli lingvistice. Sînt pedeoparte definiţiile şi concepţiile şcolii lingvistice franceze (de Saussure, Grammont), cea dintîiu şcoală care, pelîngă fonetică, a admis existenţa şi a unei alte discipline care să se ocupe cu sunetele limbajului, şi pedealtăparte definiţiile şi concepţiile şcolii lingvistice slave (ar trebui s'o numim, mai precis, şcoala rusă şi cehă) din jurul Cercului lingvistic din Praga, care e cea mai recentă şcoală lingvistică [1]. Termino-

1. Nu cuprindem aici însă pe lingviştii ruşi, elevi propriu zişi ai lui Baudouin de Courtenay, care au trăit sau trăesc în Rusia dinainte şi de după revoluţie, cum ar fi Ščerba, Polivanov. După cît reiese din studiile

logia şcolii lingvistice slave îşi are originea în cea a şcolii lingvistice franceze, dar sensul pe care lingviştii slavi l-au dat acestor termini este deosebit, deşi au fost influenţaţi de Franceji şi din acest punct de vedere. Cei doi reprezentanţi ai şcolii franceze, arătaţi mai sus, credeau că distincţia între cele două discipline se face nu din punctul de vedere al obiectului lor, ci numai din punctul de vedere al atitudinii omului de ştiinţă : în cazul cînd faci fonetică, te ocupi cu sunetul aşa cum îl găsim în fiecare limbă, iar în cazul cînd faci fonologie, cu sunetul considerat ca tip şi valabil, deci, pentru toate limbile. Cu totul altfel stau lucrurile cu şcoala lingvistică slavă menţionată. Lingviştii care o ilustrează cred că deosebirea dintre cele două discipline este din punctul de vedere al obiectului lor. Lucrurile cu care se ocupă ele sînt deosebite unul de altul. Fonetica se ocupă cu sunete, pecînd fonologia cu o realitate pe care ei o numesc f o n e m e. Terminul de fonem se găseşte deasemenea la F. de Saussure, dela care a şi fost luat,— şi la ceilalţi membri de seamă ai şcolii lingvistice franceze: M e i l l e t, G r a m m o n t, V e n d r y e s—, dar cu sensul larg de sunet al limbajului sau cu un sens despre care se poate spune că n'a fost precizat îndestul. El a căpătat însă un sens deosebit de acesta la lingviştii slavi menţionaţi şi a avut unul deosebit chiar la Baudouin de Courtenay, lingvistul în ale cărui idei îşi are întîiu de toate originea actuala şcoală slavă de lingvistică. (Se pare însă că chiar Baudouin de Courtenay a împrumutat terminul f o n e m dela Saussure. Vezi N. T r u b e t z k o y, *La phonologie actuelle*, în *Psychologie du langage*, Paris 1933, pag. 228, nota 2.) Precum a arătat W. D o r o s z e w s k i în *Autour du „Phonème"* (*Travaux* IV, pag. 61 urm.) şi cum recunoaşte dealtfel şi N. T r u b e t z k o y, *La phonologie actuelle* (*Psychologie du langage*, pag. 229—230), membrii şcolii lingvistice slave nu au adus modificări esenţiale definiţiei date de Baudouin de Courtenay fonemului. Sau, mai bine zis, au păstrat

tipărite în *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, ei au adoptat ideile maestrului lor, dar cu modificări. Aceştia alcătuesc şcoala rusă a lui Baudouin de Courtenay, care trebue considerată ca un curent lingvistic deosebit, cu viaţă numai în cadrul culturii ruseşti şi fără influenţă asupra lingvisticii din Europa. Mai este şi o şcoală poloneză a lui Baudouin de Courtenay.

şi definiţia lui Baudouin de Courtenay. Totuşi ei au introdus în definiţie şi elemente care nu se găsesc la acesta, şi anume pe cel de valoare funcţională, de părtaş dintr'un sistem şi altele, care, luate singure în consideraţie, schimbă esenţial definiţia lui Baudouin de Courtenay, nemai considerînd fonemul ca reprezentare a sunetului, deci ca ceva excluziv psihic, cum făcea acesta. Astfel s'a ajuns să se definească de unii fonemul într'un mod care nu mai aduce deloc aminte de cel al lui Baudouin de Courtenay. Din *Travaux* IV, pag. 294 aflu că Ščerba este cel care a privit întîia oară fonemul din punct de vedere funcţional.

Vasăzică eliberarea de psihologism s'a produs chiar în interiorul şcolii lui Baudouin de Courtenay. Cred însă că, la membrii şcolii lingvistice din Praga, asta s'a făcut şi supt influenţa lui F. de Saussure, care din acest punct de vedere, este iarăşi la originea şcolii lingvistice slave din jurul Cercului lingvistic din Praga. E interesant de adăugat că despre realitatea numită de Baudouin de Courtenay a vorbit şi F. de Saussure, numai că el nu i-a dat acelaşi nume, ci a numit-o i m a g i n e a c u s t i c ă, şi n'a înţeles să întemeieze pe baza ei o nouă disciplină [1]. Acest lucru l-au făcut numai Baudouin de Courtenay şi, cu modificări sau adaose, continuatorii săi actuali.

In articolul de faţă noi nu vom lua în consideraţie concepţia întîlnită la şcoala lingvistică franceză, pe care dealtfel nici nu o credem îndreptăţită, ci pe cea a şcolii lingvistice slave, care este mai apropiată de a noastră şi care dealtfel a şi prilejit-o pe aceasta.

*

2. Precum s'a văzut, distincţia dintre fonetică şi fonologie este legată de aceea dintre sunet şi fonem. Pe drept cuvînt distincţia între obiecte trebue să determine şi o distincţie între disciplinele care se ocupă cu ele. Şi noi sîntem de acord cu atitudinea generală a şcolii lingvistice slave, care

1. Despre reprezentări (ba chiar şi despre noţiuni) de sunete a vorbit şi A. P h i l i p p i d e, *Originea Romînilor* II, pag. 266 şi urm. El se găseşte însă în aceiaşi situaţie ca şi Saussure, adică nu se gîndeşte să întemeieze pe baza lor o nouă disciplină.

consideră sunetele ca un element din afara limbajului, dîndu-le pe socoteala foneticii, şi consideră ca făcînd parte din limbaj numai fonemele, care rămîn să fie studiate de fonologie. Nu vom expune aici definiţiile care au fost date sunetului şi fonemului de către reprezentanţii şcolii lingvistice slave. Ele sînt numeroase, şi se poate spune că nu există o unitate de vederi; dar în cele mai multe din ele (cel puţin în ale reprezentanţilor celor mai autorizaţi ai acestei şcoli) se observă tendinţa arătată de noi mai sus.

Pe această bază lingviştii slavi consideră numai fonologia ca o parte integrantă a lingvisticii. După dînşii fonetica ar fi o ştiinţă exterioară lingvisticii şi auxiliară ei. Cum fonetica era considerată astfel de dinainte (dela începutul epocii neogramatice), urmează că şcoala lingvistică slavă a creat o nouă disciplină lingvistică între cele cunoscute pînă acum (morfologia, sintaxa, etc). Natural însă că, deoarece această nouă disciplină îşi revendică ceva paralel cu sunetele, un fel de a l t e r e g o al lor, s'a pus la susnumita şcoală problema raporturilor dintre noua disciplină şi fonetică, adică dintre o disciplină lingvistică şi alta extralingvistică.

Dar, dacă noi admitem atitudinea generală a şcolii lingvistice slave, nu înseamnă că în acelaşi timp nu îi aducem şi învinuiri. Va urma aici o expunere a părerilor noastre şi o critică a părerilor şcolii lingvistice slave cu privire la această chestiune.

3. Realitatea cu care au lingviştii a face este triplă: ea este fiziologică (şi ca atare şi psihică), pentrucă constă din mişcări ale organelor articulatorii, mişcări pe care le numim articulaţii ale sunetelor sau pronunţii; ea este apoi fizică, pentrucă constă din vibraţii ale aerului produs prin mişcarea organelor articulatorii; şi ea este psihică, pentrucă constă în percepţii ale diferitelor vibraţii ale aerului, percepţii prin care noi admitem existenţa sunetelor şi pe care noi le memorăm. le reprezentăm, etc. Aceste percepţii sînt asociate la celelalte fenomene psihice (gîndire, simţire, voinţă), împreună cu care constitue un singur lucru (vorbire). Dar acest lucru este strîns legat şi cu articulaţiile organelor articulatorii şi cu vibraţiile aerului. Deci în partea de vorbire care rămîne prin eliminarea înţelesurilor, adică în partea alcătuită

din simboale, se pot distinge trei categorii de elemente. Potrivit acestei scindări în trei a unei părți din realitatea pe care o studiază lingvistul, și disciplinele care se nasc din cercetarea ei vor fi trei sau de trei feluri. Vom avea, deci, o știință a articulațiilor sunetelor sau a pronunțiilor, și aceasta va fi o fiziologie, ca orice știință care se ocupă cu mișcările unor organe umane; vom avea apoi o știință care se va ocupa cu vibrațiile aerului pe care le produc articulațiile, și aceasta va fi o acustică, deci fizică; și vom avea, însfîrșit, o disciplină care se va ocupa cu percepțiile sau imaginile acustice pe care le avem dela vibrațiile aerului produse prin vorbire.

Primele două științe au și fost constituite. Chiar dacă numele care li se dă este aproape excluziv cel de fonetică, nimeni nu scapă din vedere că, de fapt, această disciplină este o fiziologie și o acustică. Cea din urmă disciplină încă n'a fost constituită și nici nu se poate constitui, cu toate că Baudouin de Courtenay credea că a întemeiat-o (el o numia psihofonetică) și atîția lingviști și psihologi au vorbit de realitatea cu care s'ar ocupa ea. Cineva poate vorbi desigur numai despre imaginile de sunete. Dar o asemenea disciplină e făcută inutilă de celelalte două, la care apare mereu ideia de sunet. Dacă există sunete, este dela sine înțeles că există și percepții ale acestor sunete, și a mai pomeni în mod special de ele ar fi inutil. O asemenea știință nu are rațiunea de a fi, fie amestecată cu celelalte, fie singură. S'ar părea, deci, că în realitate nu există decît științele care se ocupă cu articulațiile și cu vibrațiile produse de ele, științe care ar constitui așa numita fonetică sau fiziologia sunetelor ori a vocii (numită de Saussure și Grammont și fonologie, dar totuși cu o accepție specială despre care am pomenit). Pe ce bază se poate întemeia atunci o disciplină asemănătoare cu fonetica aceasta, dar care să nu fie fonetică și care să nu fie nici exterioară științei limbajului? Sau, cu alte cuvinte: ce poate fi fonemul, dacă el nu este partea fiziologică și cea fizică a vorbirii? Și ca o chestiune complementară: este drept să înțelegem prin foneme percepția sau imaginea acustică, așa cum a făcut Baudouin de Courtenay?

Abia acum putem, deci, noi pune clar problema pe care o anunţă titlul acestei lucrări. Pentru noi este clar din capul locului că la limbaj avem a face cu nişte articulaţii şi cu nişte vibraţii ale aerului, care dau naştere fiecare cîte unei ştiinţe, şi, ştiind că dela Baudouin de Courtenay încoace şcoala sa şi şcoala dela Praga au susţinut existenţa unei alte discipline care să se ocupe cu sunetele limbajului, căutăm să vedem pe ce baze se poate întemeia o asemenea disciplină.

4. Fonemul a fost mereu opus numai sunetului. Terminul dela care s'a pornit, cînd s'a creat noţiunea de fonem, a fost cel de sunet. In raport cu acesta s'a căutat să se definească şi celălalt. Nu s'a observat însă că noţiunea de sunet nu era prea precisă şi că terminul se referea la mai multe realităţi, pe care le desemna rînd pe rînd. Aici e greşala fundamentală a şcolii lingvistice slave din jurul Cercului lingvistic din Praga şi a învăţatului din ideile căruia ea s'a inspirat (Baudouin de Courtenay). Prin sunet aceşti învăţaţi înţeleg nu numai partea fizică a vorbirii, cum ar fi în drept să vorbească (acest termin se întrebuinţează doar la fizică), ci chiar şi articulaţiile organelor vorbirii sau pronunţiile. Dealtfel aceasta este o greşală pe care au făcut-o lingviştii şi foneticienii întotdeauna. Aşa se şi face că încă din secolul trecut lingviştii sau foneticienii au vorbit de o fiziologie a sunetelor, atunci cînd ar fi trebuit să vorbească despre o fiziologie a articulaţiilor sunetelor sau a pronunţărilor (Physiologie der Lautartikulationen, Physiologie der Artikulationen, Artikulationslehre). Aşa se şi face că de cele mai multe ori ştiinţa care se ocupă cu articulaţiile a fost numită fonetică (vezi toate tratatele foarte cunoscute de fonetică din secolul trecut şi pînă astăzi), adică ştiinţă a sunetelor (doar φόνος înseamnă sunet); căci pînăla fonetica experimentală, studiul vibraţiilor, deci al sunetelor propriu zise, era în aceste tratate extrem de redus, şi tratatele acestea sînt mai ales fiziologii ale articulaţiilor. In acest caz s'a scăpat, deci, cu totul din vedere faptul că ştiinţa despre care era vorba era fiziologie.

Dece se face însă această greşală în mod consecvent, din cele dintîiu timpuri ale foneticii ca ştiinţă modernă şi

ajutătoare a ştiinţei limbajului? Dece se consideră articulaţia drept sunet? Se datoreşte oare aceasta numai imitaţiei unei greşeli făcută de vreo autoritate în ştiinţa foneticii şi în lingvistică? Sau avem a face cu o greşală pe care în mod fatal o face fiecare lingvist şi fonetist, atunci cînd se gîndeşte la sunete? După noi numai a doua ipoteză e justă. Mi-aduc aminte că în primii mei ani de universitate, cînd am început să mă ocup mai deaproape cu lingvistica, încă nu-mi imaginam sunetul ca articulaţie, ci numai ca o realitate fizică. A fost pentru mine aproape o revelaţie cînd mi-am dat sama că, dacă trebue să înţeleg procesele fonetice, trebue să mă gîndesc întîiu la articulaţie (mă interesam atunci de problema schimbărilor fonetice). De atunci am început să consider sunetul şi ca articulaţie, iar studiul fiziologiei sunetelor mi-a întărit această concepţie. Desigur aşa stă lucrul cu orice începător şi cu oricare om neprevenit. Nimeni probabil că nu înţelege la început prin s u n e t articulaţia; dar cînd începe să reflecteze asupra problemelor pe care le pun sunetele şi este, deci, nevoit să ia în considerare şi articulaţiile lor, ajunge să le considere (mai bine zis să le numească) şi pe acestea tot sunete. Astfel orice lingvist şi fonetician întrebuinţează cuvîntul s u n e t şi cu un sens greşit, pecînd profanul întrebuinţează cuvîntul s u n e t numai cu sensul lui adevărat. S'ar putea da nenumărate citate din operele lingviştilor şi foneticienilor, din care să se vadă că terminul s u n e t este echivalent de multe ori cu terminul articulaţie, dar renunţăm, pentrucă oricine poate găsi prin proprie lectură astfel de pasaje. Avem a face cu un fel de tendinţă a spiritului uman cercetător de a considera articulaţia ca sunet, şi cauzele ei vor trebui să fie arătate. Vom vedea mai tîrziu cauza principală care face ca articulaţia să fie confundată cu sunetul şi să fie numită astfel. Aici noi relevăm că acest lucru a fost favorizat de faptul că sunetul şi articulaţia sînt lucruri extrem de strîns legate unul de altul, aşa că, atunci cînd apare unul, apare şi celălalt. Afară de asta, felul lor de a fi nici nu prea este luat în considerare, aşa încît cele două realităţi nu sînt separate bine una de alta în mintea noastră, şi distincţia între ele nu e clară. Amîndouă sînt considerate ca un fel de produs al activităţii şi voinţii omului.

Limbajul obişnuit ne şi arată chiar că articulaţia este considerată ca un fel de însuşire a sunetului. Se spune, de ex.: articulaţia unui sunet, pronunţia unui sunet, ca şi cum articulaţia ar fi o însuşire a sunetului, sau o parte din el. E probabil apoi că identificarea articulaţiei cu sunetul s'a făcut şi în urma unei nevoi practice de a se extinde informaţiile şi asupra articulaţiilor, atunci cînd vorbeşti de sunetele limbii. Atît de puţin era de spus despre sunetul propriu zis, încît în mod fatal expunerea trecea şi la felul cum este articulat. Cunoaşterea felului în care se articulează sunetul era dealtfel necesară şi în învăţămîntul practic al limbilor, aşa că foneticienii au trebuit să vorbească şi despre dînsa. Numai fizica vibraţiilor nu-i interesa şi, deci, numai aceasta putea să fie neglijată.

Toate tratatele de „fonetică" se intitulează, deci, greşit. Cu toate că numele de fonetică este atît de înrădăcinat, el trebue părăsit, dacă ne gîndim la articulaţiile sunetelor. Şi este greşit chiar şi cel de fiziologie a sunetelor, căci sunetele n'au o fiziologie. Cu sunetele nu se poate ocupa decît o acustică, o fizică. Trebue să se vorbească numai despre o fiziologie a articulaţiilor.

5. S'ar părea, deci, că numai studiul elementului fizic al limbajului, adică studiul vibraţiilor produse de articulaţii, trebue numit fonetică. Noi sîntem de părere însă că şi această întrebuinţare e greşită. Şi greşala provine din aceea că însăşi partea fizică a vorbirii nu trebue considerată ca alcătuită din sunete. Este o greşală pe care o face omul neprevenit că vibraţiile aerului sînt sunete şi că acustica (deci o parte din fizică) s'ar ocupa cu sunete. Acustica se ocupă nu cu sunete, ci cu vibraţii. Sunetele nu sînt decît ceeace ne închipuim noi că există acolo unde, de fapt, este o vibraţie a aerului. El însă n'are de unde să ştie aceasta. Numai o ştiinţă ca fizica îi poate arăta cum stau lucrurile. Pentru el însă există o realitate exterioară, pe care nu se încearcă s'o definească, dar a cărei existenţă o admite numai pentrucă el ştie că orice se capătă prin simţuri, vine dela un lucru din afară. Pe baza imaginii acustice omul proiectează în afara sa o realitate corespunzătoare (simetrică, paralelă) imaginii. Această realitate exterioară, admisă de

el pe baza percepţiei acustice, este pentru el singurul element obiectiv, şi, deci, pentru cei care ştiu că în realitate acolo există vibraţii ale aerului, sunetul de dinafara noastră se identifică cu vibraţiile. Aşa se şi face că fizicienii şi lingviştii întrebuinţează terminul de sunet cu acest sens. In mod fatal noi numim lucrurile exterioare nouă şi cu termini luaţi din limbajul obişnuit, termini care se referă la aceste realităţi aşa cum ne apar ele nouă. In realitate vibraţiile pedeoparte şi sunetele aşa cum ni le imaginăm noi pedealta apar ca lucruri cu totul deosebite, unele fiind mişcări ale aerului, iar celelalte fiind sunete. (Acelaşi lucru e cu culorile.) De fapt sunetul nu există decît ca fel de percepere şi de cunoaştere umană. El nu e, deci, ceva fizic, ci e felul în care ne apare o parte din realitate. Sunetele sînt ficţiuni ale noastre, nu realităţi obiective: p h a i n o m e n a, nu n o u m e n a. W. D o r o s z e w s k i, în *Autour du „Phonème"* (*Travaux* IV), pag. 64 crede deci pe drept că sunetul n'are decît o existenţă psihică. Pentru precizie citäm: „Quant à l'expression «équivalent psychique du son», — este vorba de definiţia dată de Baudouin de Courtenay fonemului—, qui a connu une grande vogue et a servi de base à maintes déductions, on ne saurait trop insister sur le fait que cette expression repose elle-même sur un malentendu. Il ne faut pas être psychologue pour se rendre compte qu'un s o n n'a d'autre existence qu'une existence psychique, que de même qu' «il faut un oeil pour que le soleil brille», il faut une oreille (et un cerveau) pour qu'un son se réalise, car en dehors de l'appareil psychophysique de l'homme les s o n s n'existent pas: ce qui existe objectivement, ce sont les vibrations de l'air qui ne sont que des vibrations de l'air, tant qu'elles ne viennent pas frapper un organe auditif qui les transforme en sons. Le son est, par définition, une impression produite par la réaction de l'organe auditif à une excitation extérieure. Le son est donc essentiellement un «équivalent psychique» d'un facteur objectif et on ne peut qu'aboutir à la confusion en échafaudant au-dessus de cet «équivalent» un autre «équivalent» qui serait en quelque sort encore plus psychique —ou autrement psychique— que le premier. Il faut cependant reconnaître que cette opposi-

tion, théoriquement injustifiable: s o n—é q u i v a l e n t psychique du son, était fondamentale pour Baudouin de Courtenay".

Observaţiile sale sînt juste. El face totuşi greşala că priveşte lucrurile din punct de vedere ştiinţific (şi filozofic), şi nu din punctul de vedere al individului vorbitor. Iar cînd e vorba de limbă, numai acesta contează. Desigur că sunetele, aceste phainomena, nu sînt decît nişte realităţi sufleteşti. Dar pentru omul obişnuit ele sînt o realitate obiectivă şi exterioară lui, sau, mai bine zis, pentru dînsul ele nu există, ci există numai realităţile exterioare pe care acesta şi le imaginează tocmai pe baza lor. Avem a face cu ceeace filozofii numesc r e a l i s m u l n a i v. Deaceea pe drept cuvînt se poate distinge în vorbire o parte alcătuită din sunete. W. D o r o s z e w s k i, *Travaux* IV, pag. 72 — 73 îşi dă şi el sama că ceeace Baudouin de Courtenay numeşte sunet este considerat de acesta ca o realitate obiectivă, tocmai pentrucă el vedea lucrurile în sensul realismului naiv, dar el combate o asemenea concepţie, atunci cînd tocmai ar fi trebuit s'o aprobe. Din punctul de vedere al individului vorbitor ar trebui să nu se vorbească tocmai despre reprezentările de sunete, căci despre existenţa acestora individul vorbitor nu-şi dă sama. Imaginile acustice nu contează ca realităţi lingvistice.

Şi din acest punct de vedere considerate lucrurile, realitatea lingvistică nu este alcătuită nici din articulaţii şi sunete. Ele nu fac parte din acea lume pe care o cunoaşte şi o formează individul vorbitor cu simţul auzului şi din care face parte şi limbajul prin partea lui alcătuită din simboale (vorbim de o lume externă nouă, considerată ca existentă pe baza percepţiilor noastre).

Este de mirare că, din punctul de vedere al individului vorbitor, limbajul nu mai este alcătuit din elementele reale ale sale, pe care le-am arătat la § 3, ci din altele sau, mai bine zis, dintr'o singură categorie de elemente: sunetele. In afara acestei lumi create de conştiinţa individului vorbitor, lume care are şi ea realităţile ei obiective, căci trebue să admitem punctul de vedere al realismului naiv, există desigur şi realităţile fiziologică şi fizică, strîns legate de actul

vorbirii. Dar ele sînt numai un corespondent al sunetelor, în sensul pe care l-am dat noi acestui cuvînt, şi nu se identifică cu ele.

E clar, deci, că acustica nu se ocupă cu sunetele, ci numai cu vibraţiile aerului. Ea nici nu s'a întemeiat ca ştiinţă (ca parte a fizicii) decît atunci cînd s'a aflat că „sunetele" sînt vibraţii ale aerului. Singura ştiinţă care se ocupase pînă atunci cu sunetele (dar numai cu cele ale vorbirii) era fonetica. Dacă totuşi în fizică se vorbeşte de sunete şi dacă se crede că ea se ocupă cu sunetele, aceasta pentrucă se cade mereu în greşala de a întrebuinţa pentru realităţile materiale din afara noastră terminii cu care numim noi aceste realităţi supt forma pe care le-o dau lor simţurile noastre. Şi chiar dacă fizica veche şi vulgară îşi aranjează parţial materia după simţurile noastre, asta nu înseamnă că lucrurile există exact supt forma pe care ne-o dau ele. Terminul de f o n e t i c ă, care însemnează ş t i i n ţ ă a s u n e t e l o r, nu poate să fie întrebuinţat pentru studiul fizic al vorbirii. Această disciplină este acustică şi, întrucît se ocupă cu sunetele vorbirii, se poate numi acustica sunetelor vorbirii. (Terminul acesta este totuşi greşit, căci acustica nu se ocupă cu sunete. Ar trebui să spunem: acustica vibraţiilor aerului produse prin vorbire.) Şi, dupăcum ştiinţa articulaţiilor apare ca o parte a fiziologiei, care se ocupă cu mişcările organelor umane, şi din această cauză îşi merită numele de fiziologie, tot aşa ştiinţa care se ocupă cu partea fizică a vorbirii ne apare ca o parte a acusticii şi trebue să poarte acelaşi nume (deci acustică sau fizică), cu adaosul special care să arate că e vorba numai de vibraţiile din timpul vorbirii.

Fonetica deci, dacă într'adevăr trebue să existe ca ştiinţă, n'ar putea să se ocupe decît cu ceeace cred oamenii că există ca realitate obiectivă în lumea aşa cum o cunosc ei. Apoi ea ar trebui să fie nu numai o disciplină lingvistică, ci o disciplină mai largă, care să se ocupe cu sunetele de orice natură (aşa cum şi le imaginează omul comun). Dupăcum fiziologia articulaţiilor se încadrează în fiziologie şi acustica vorbirii în acustică, tot aşa fonetica aceasta a sunetelor vorbirii s'ar încadra într'o fonetică al cărei obiect ar fi sunetele în general. Fonetica ar fi, deci, o disciplină despre sunete în accep-

ţia vulgară, comună, a cuvîntului s u n e t, accepţie care este, dealtfel, cum am spus mai sus, singura îndreptăţită.

6. Se pune însă problema dacă o asemenea disciplină mai este necesar să fie făcută, din moment ce ea se ocupă cu ceva fictiv şi considerat ca realitate numai pe baza percepţiei noastre. Nu cumva oare o asemenea fonetică ar putea fi înlăturată de o ştiinţă a percepţiilor noastre acustice, singura realitate adevărată cu care avem a face? O asemenea disciplină poate fi considerată ca adevărat ştiinţifică?

Cînd lingvistul vorbeşte de sunete ale limbajului, are de foarte multe ori în vedere tot acea realitate lingvistică despre care vorbeşte excluziv omul necunoscător al problemelor limbajului. Nici nu se putea să fie altfel, din moment ce ideia de sunet este pretutindeni aceeaşi. Ideia de reprezentare este, deci, exclusă din discuţie. Dar lingvistul nu e nici în situaţia fizicianului, care vrea să ştie cum e într'adevăr ceeace numim noi deobiceiu sunet. Pentru dînsul acest fel de cercetare n'are importanţă. El se poate mulţumi numai cu forma de cunoaştere pe care i-o dă simţul auzului. Numai atîta contează ca element lingvistic, ca parte integrantă din limbaj. Limbajul doar nu se construeşte (în partea simbolică a lui) cu altceva decît cu sunete aşa cum şi le imaginează omul. Lingvistul n'are nevoe să ducă analiza mai departe. El va fi obligat, deci, să vorbească despre sunete, să le admită ca pe ceva existent în afara omului şi să exercite asupra lor procedările omului de ştiinţă. Şi dealtfel aşa şi este cazul cu o parte din fonetica existentă în toate timpurile, şi anume întrucît aceasta u'a fost fiziologie şi acustică.

Dacă ea nu studiază realitatea supt forma ei adevărată, ci supt forma în care o cunoaştem noi, ea îşi are valoarea ei, căci din punctul de vedere al individului vorbitor aceste ficţiuni sînt realităţi. Ea s'ar putea reduce, la urma urmei, la un studiu asupra impresiilor (percepţiilor) acustice pe care le avem noi dela lumea vibraţiilor aerului. S'ar putea reduce, adică ar putea fi înlocuită. Aceasta însă nu se întîmplă niciodată, căci noi credem că dincolo de impresia acustică există sunetul şi, ocupîndu-ne cu sunetul, ne pare inutil să mai vorbim şi de reprezentarea lui. Lipsa de fundament a unei discipline despre percepţiile acustice se poate conclude şi din

faptul că imaginile acustice nu sînt realităţi admise de individul vorbitor. Prinurmare există o fonetică, ştiinţă a realităţii fictive pe care o numim sunete. Ea se găseşte pe ici pe colo în vechile tratate de fonetică şi în orice studiu asupra sunetelor limbajului.

Acum putem da răspunsul la întrebarea pusă în § 3. O fonetică care să nu fie fiziologie şi acustică şi care, deci, să fie mai înrudită cu adevăratele discipline lingvistice, este posibilă şi nu se poate întemeia decît ca ştiinţă a sunetelor, în sensul pe care trebue să-l aibă acest cuvînt.

Totuşi teoria prin care să se întemeeze această disciplină n'a fost făcută pînă acum şi, prinurmare, disciplina respectivă n'a avut conştiinţă de existenţa ei însăşi. Deaceea ştiinţa sunetelor a şi fost făcută pînă acum amestecată cu aceea a articulaţiilor şi cu cea a vibraţiilor. Numai de acum încolo ea se va putea face şi separat, ca o disciplină aparte, şi se înţelege că această procedare este perfect îndreptăţită.

7. Dacă lucrurile stau precum am arătat noi mai sus, atunci concepţia şcolii lingvistice din Praga despre fonem şi despre fonologie trebue să sufere schimbări radicale. In §§ precedente n'am afirmat în mod special, dar am lăsat să se înţeleagă că, în afară de articulaţii şi de vibraţiile aerului, pe care lingviştii şi foneticienii le studiază în aşa numita fonetică, nu există, ca realitate care să poată fi luată în considerare de lingvişti drept obiect de studiu, decît ceeace am înţeles noi prin sunet şi că, prinurmare, dacă este vorba să se întemeeze o disciplină lingvistică sau dintre cele în dependenţă de lingvistică, care să nu fie fiziologie şi acustică, această disciplină nu se poate întemeia decît pe faptul că există ceeace noi am numit sunete. Fonologia are însă pretenţia de a fi o disciplină care să nu fie fiziologie şi acustică. Este ea identică cu fonetica noastră? Şi realitatea cu care se ocupă ea, fonemul, se confundă cu sunetul aşa cum a fost definit de noi? Iată întrebările care se pun cu privire la fonologie, acum cînd posedăm precizările făcute mai înainte.

Trebue să spunem din capul locului că fonologii înţeleg prin fonem altceva decît înţelegem noi prin sunet,—acest lucru se poate bănui chiar numai din faptul că ei au recurs,

pentru denumirea acestei realităţi, la alt termin decît cel de sunet —, şi că, prinurmare, ei găsesc legitimă fonologia din alt motiv decît acela care ne face pe noi să admitem existenţa unei fonetici deosebite de fiziologie şi acustică. Cum rămîne însă atunci cu afirmaţia noastră că, în afară de articulaţii, de vibraţiile aerului şi de sunete, nu mai există nicio altă realitate în acea parte a cuvîntului care nu este sensul lui? Examinarea de aproape a ceeace şcoala fonologică dela Praga numeşte f o n e m ne va arăta însă îndată că o asemenea realitate nu există şi că ea este, de fapt, ceeace noi am numit s u n e t. Pentru a ne da însă sama de sensul adevărat al cuvîntului fonem, e nevoe să ştim ce înţeles are cuvîntul 'sunet' la aceeaşi şcoală lingvistică.

8. Am atras atenţia mai înainte asupra greşelii fonologilor de a fi plecat dela o noţiune flotantă despre sunet. Mai mult decît la alte şcoli lingvistice, era necesară la dînşii o precizare a înţelesurilor acestui termin, căci ei doar urmau să susţină existenţa unei alte realităţi, în strînsă legătură cu acestea şi pe care o opuneau acesteia.

S'ar putea bănui că prin sunet ei înţeleg aceleaşi lucruri ca şi ceilalţi lingvişti de pînă acum, — deci cînd articulaţia, cînd vibraţia, cînd sunetul ca ceva perceput, cînd un amestec parţial sau total din acestea—, numai din faptul că pentru denumirea celeilalte realităţi, pe care ar fi descoperit-o ei, întrebuinţează terminul fonem. Sensul pe care îl dau însă ei cuvîntului 'sunet' se vede atît din întrebuinţarea dată de dînşii acestui cuvînt, cît şi din definiţia pe care o găsim într'un loc din opera lui T r u b e t z k o y. W. D o r o ś z e w s k i, *Travaux* IV, pag. 70, vorbind despre Trubetzkoy, spune că acesta n'a dat o definiţie a sunetului. Aceasta era poate adevărat la 1931, data publicării articolului lui Doroszwski. Intr'un articol scris în Iulie 1932 şi publicat în *Psychologie du langage*, Paris 1933 (*La phonologie actuelle*), Trubetzkoy, discutînd concepţia lui Baudouin de Courtenay despre sunete şi foneme, spune (pag. 229): „Ce mode d'expression était erroné, puisque, d'une part, les «sons» ne sont pas des phénomènes purement physiques, mais psycho-physiques par définition (un son est «un phénomène physique p e r c e p t i b l e par l'o u ï e» ou bien une

«impression auditive causée par un phénomène physique») et que, de l'autre, ce qui distingue le phonème du son, ce n'est pas son caractère purement psychique,...» (Sublinierile sînt ale autorului.)

In acest fragment de frază se găsesc două definiţii ale sunetului (1. sunetul este un fenomen fizic, 2. sunetul este o impresie) şi o afirmaţie care aduce lămuriri interesante cu privire la natura lui (3. sunetul este un fenomen fizic şi psihic). Cele două definiţii nu se împacă însă una cu alta, şi numai dacă le admitem pe amîndouă, combinîndu-le, ele nu contrazic afirmaţia 3. Din cea dintîiu reiese că pentru Trubetzkoy sunetul este fenomenul fizic al vibraţiilor aerului, dar numai fenomenul acela care este perceptibil prin auz, nu şi acela care n'ar fi perceptibil. Din cea de a doua reiese că sunetul este impresia auditivă. Tot astfel înţelege el sunetul şi în nota 3 dela aceeaşi pagină, unde opune „impresia acustică imediată" „reprezentării sau imaginii acustice" şi unde impresia este sunetul, iar reprezentarea este fonemul. Deci odată fenomene fizice perceptibile, iar altădată impresii acustice produse de un fenomen fizic, adică fenomene psihice.

E indiferent pentru noi dacă el ar înţelege prin sunet cînd unul cînd altul din aceste lucruri, sau dacă le înţelege pe amîndouă simultan. Amîndouă ipotezele sînt tot atît de probabile. Ceeace ne interesează este cum se explică această variaţie dela o definiţie la alta. Şi să nu uităm că afirmaţia 3 le îmbină pe amîndouă. E clar că Trubetzkoy înţelege prin sunet mai multe lucruri.

Sensul de vibraţie îl are cuvîntul sunet la dînsul, aşa cum îl are la toţi lingviştii, foneticienii şi fizicienii, şi am arătat mai înainte dece se impune el mereu. Sensul de percepţie îl are însă, pentrucă Trubetzkoy consideră lucrurile din punctul de vedere al psihologiei. Definind sunetul ca fenomen fizic, fie chiar perceptibil, el se abate dela sensul pe care am arătat noi că trebue să-l aibă acest cuvînt. Definindu-l ca impresie, el se apropie mult de sensul pe care i l-am dat noi. Numai că el nu şi-a dat sama că, pe baza acestei impresii, noi admitem existenţa unei realităţi exterioare sau că, din punct de vedere comun, nu există per-

cepţii, ci numai realităţi. Probabil el îşi imaginează sunetul şi în felul în care şi-l imaginează individul vorbitor, dar probabil el confundă o astfel de realitate cu ceeace este realmente în afara noastră, adică cu vibraţia. Şi poate tocmai din cauza aceasta mai vorbeşte el de un fenomen de percepţie. El n'a făcut disocierea absolut necesară între vibraţie şi ceeace ne imaginăm noi în afara noastră pe baza percepţiei. Din această cauză a şi întrebuinţat el termini care se referă la lucruri de existenţa cărora nu-şi dă sama individul vorbitor, aşa încît se poate spune că el a văzut sunetul cum este el în realitate, iar nu cum şi-l imaginează individul vorbitor.

Astfel sunetul lui este un amestec de vibraţie şi realitatea fictivă arătată de noi, amestec care apoi a fost privit şi cu ochii psihologului şi numit percepţie.

Este de observat că în definiţia (sau definiţiile) de mai sus nu se pomeneşte nimic despre articulaţii; dar asta nu înseamnă că, practic, Trubetzkoy nu le înţelege şi pe ele, atunci cînd vorbeşte de sunete. Iată un citat din care se vede că articulaţiile organelor articulatorii sînt considerate de el ca un element al părţii fonice (lautlich) a vorbirii omeneşti (*Anleitung zu phonologischen Beschreibungen*, pag. 3): „Bis vor kurzem betrachteten die meisten Sprachforscher die lautliche Seite der menschlichen Rede als ein sinnloses Aggregat akustischer und motorischer Erscheinungen,...". Iar fonetica este definită de el ca o ştiinţă atît a vibraţiilor aerului, cît şi a poziţiilor şi mişcărilor organelor care produc aceste vibraţii (*Psychologie du langage*, pag. 231-232) sau ca o cercetare fiziologică şi fizică (v. *Anleitung zu phonologischen Beschreibungen*, pag. 3, n. 1).

Trebue să atrag atenţia asupra faptului că Trubetzkoy nu se exprimă totdeauna în aşa fel, încît să ne imaginăm că sunetele despre care vorbeşte el sînt şi o realitate psihologică. De mai multe ori (de ex. *Psychologie du langage*, pag. 231-232) el afirmă că fonetica studiază partea materială a sunetelor vorbirii, ceeace ne dă drept să înţelegem numai articulaţiile şi vibraţiile aerului. Desigur însă că aceste afirmaţii nu sînt gîndite de el astfel, ci sînt numai un fel de ex-

presie scurtă şi în orice caz la îndemînă, pentru complexul de realităţi pe care îl înţelege el prin s u n e t.

9. Să încercăm acum a stabili care este realitatea pe care fonologii o numesc f o n e m. Definiţia obişnuită la fonologi (cf. *Projet de terminologie phonologique standardisée*, în *Travaux* IV, pag. 309 şi urm.), şi anume că fonemul este cea mai mică u n i t a t e f o n o l o g i c ă, aceasta fiind orice membru al unei o p o z i ţ i i f o n o l o g i c e, iar aceasta din urmă fiind orice opoziţie fonică care este întrebuinţată la diferenţierea înţelesurilor intelectuale (adică a elementelor gîndirii), nu ne spune nimic cu privire la natura realităţii de care este vorba. Căci indicaţia că avem a face cu un lucru care are o funcţie distinctivă nu priveşte felul de a fi al fonemului, iar afirmaţia că fonemele au o valoare de simbol şi că slujesc la diferenţierea de înţeles ne arată că este vorba de o realitate materială care este cunoscută de om şi ca atare asociată la nişte idei. Deaceea se pune întrebarea: Cum este această realitate? Fizică? Psihică?

Terminul f o n i c (frc. p h o n i q u e, germ. l a u t l i c h; că germ. l a u t l i c h traduce pe p h o n i q u e, se vede din *Anleitung zu phonologischen Beschreibungen*, pag. 7, unde definiţia dată mai sus, după textul francez alcătuit de şcoala fonologică din Praga, este tradusă în nemţeşte), cu care sînt caracterizate de şcoala din Praga opoziţiile care servesc la diferenţierea înţelesurilor, are el însuşi nevoia să fie definit. Intr'adevăr, la ce se referă el? La ceeace Trubetzkoy numeşte sunete? Atunci dece nu întrebuinţează cuvîntul f o n e t i c? Sau se referă la foneme? Atunci dece nu se întrebuinţează cuvîntul f o n o l o g i c? Unităţile fonologice ar fi definite, în acest caz, ca opoziţii fonologice, nu fonice, şi am rămînea tot în acelaşi domeniu de fapte. Nu cumva însă şcoala fonologică din Praga întrebuinţează în definiţia unităţii fonologice terminul f o n i c tocmai pentru a nota întregul complex alcătuit din sunete şi foneme? Se pare că, într'adevăr, aşa stau lucrurile. Căci în *Anleitung*, pag. 3, Trubetzkoy numeşte L a u t l e h r e atît fonetica, cît şi fonologia, iar l a u t l i c h e derivat dela L a u t, care intră în compoziţia lui L a u t l e h r e. Poate însă că, prin întrebuinţarea terminului f o n i c, şcoala fonologică vrea să definească unitatea

fonologică în raport cu ceeace se înţelege de către lingvişti prin sunet, căci întotdeauna un lucru necunoscut trebue definit prin altul cunoscut. Iar terminul fonic s'ar putea referi numai la sunete. In această accepţie îl întrebuinţează doar şi şcoala franceză. Şi este apoi un fapt că Trubetzkoy socoteşte cîteodată sunetele limbii tocmai ca acea realitate care are o funcţie distinctivă şi o valoare simbolică (cf. *Anleitung*, pag. 3: „Diese Sachlage änderte sich aber mit einem Male, sobald aus der schon längst bekannten Tatsache, dass die Sprachlaute eine distinktive Funktion und Zeichenwerte besitzen, der logische Schluss gezogen wurde, dass..." (sublinierea e a mea). Poate lautlich se referă la această realitate de care e vorba aici. Dar atunci, încă odată, dece nu întrebuinţează terminul fonetic?

Rămîne, deci, să înţelegem ce este fonemul din alte afirmaţii ale şcolii din Praga decît cele date în *Projet de terminologie phonologique standardisée.*

Că fonemul este pentru Trubetzkoy o realitate psihică, se poate vedea din mai multe părţi ale operei sale. Astfel, de exemplu, în *Psychologie du langage*, pag. 229, unde spune: „... ce qui distingue le phonème du son, ce n'est pas son caractère purement psychique, mais son caractère différenciel, qui en fait une valeur linguistique". Din alte părţi ale operei sale se poate constata şi ce fel de realitate psihică sînt aceste foneme, căci a spune numai că sînt o realitate psihică este vag. Şi, în atîtea locuri, el afirmă că fonemele sînt reprezentări de sunete. Punînd în legătură aceasta cu afirmaţia discutată mai înainte, că sunetul este o impresie acustică sau o percepţie acustică, avem clar în minte deosebirile pe care le stabileşte Trubetzkoy între sunet şi fonem, dar pe care el totuşi nu le trece în definiţia din *Projet*, adică în ceeace este după el adevărata definiţie a fonemului (şi, implicit, şi a sunetului). Iată şi un pasaj în care el afirmă deosebirea dintre cele două realităţi (*Psychologie du langage*, pag. 229, n. 3): „Ainsi, bien que l'impression acoustique immédiate et la représentation ou l'image acoustique soient toutes deux des phénomènes psychiques, elles n'en sont pas moins des phénomènes essentiellement différents".

Dacă astfel stau lucrurile, atunci fonemul trebuia să fie

definit din capul locului ca reprezentare, şi pe urmă se putea adăuga că are şi o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol.

10. Trebue să spunem însă că, dacă convenim să numim fonem reprezentarea unui sunet, ajungem la crearea unui termin inutil în lingvistică. Pe lingvist nu-l interesează dacă are a face cu o reprezentare sau cu o percepţie (ori, cum i spune Trubetzkoy, impresie) de sunet. Acest lucru nu l'ar interesa prea mult nici pe psiholog. E drept că între o percepţie şi o reprezentare există deosebiri. Astfel, percepţia este un act psihic pasiv, pecînd reprezentarea e un act psihic activ. Percepţiile sînt produse în urma unor influenţe pe care le exercită asupra noastră lucrurile de din afara noastră, pecînd reprezentările sînt, oarecum, scoase din inconştient şi realizate în conştientul nostru. Dar ele nu se deosebesc de percepţii decît prin aceea că sînt mai slabe, mai puţin intense, căci sînt formate doar pe baza percepţiilor şi sînt un fel de aducere aminte a acestora.

Deaceea trebue să admitem un paralelism desăvîrşit între percepţii şi reprezentări din punctul de vedere al elementelor care le constitue. Astfel am înţeles noi lucrurile mai sus (§ 5), şi aşa se explică dece am întrebuinţat acolo, la întîmplare, cînd terminul p e r c e p ţ i e, cînd terminul r e p r e z e n t a r e.

Dar dacă lucrurile stau astfel, este o greşală să consideri percepţia sunet şi reprezentarea fonem. (Este drept că prin sunet Trubetzkoy înţelege şi fenomenul fizic. Dar în acest caz greşala e dublă, deoarece la cea arătată chiar acum se adaugă şi cea relevată în § 8.) Căci atunci funcţia distinctivă şi valoarea de simbol, pe care Trubetzkoy le consideră posibile numai la reprezentări, le poate avea şi le are, de fapt, şi ceeace el numeşte sunet (percepţie). După Trubetzkoy ar urma că, atunci cînd ascultăm pe cineva vorbind, sunetele n'ar avea funcţia şi valoarea pe care el le consideră nelipsite fonemului. Dar în acest caz noi n'am mai înţelege nimic din ceeace auzim. Cum noi înţelegem, urmează că şi percepţiile au funcţiile lor distinctive şi valorile lor simbolice. Dar atunci care mai este deosebirea dintre ele şi reprezentări, cînd ceeace Trubetzkoy consideră caracteristic

pentru foneme (reprezentări) este caracteristic şi pentru sunete (percepţii sau impresii) ? Nu se cuvine atunci să nu le mai dăm nume deosebite ? Şi dacă fugim de terminul sunet, nu se cuvine atunci să le numim pe amîndouă fonem ?

Logic ar fi fost, deci, ca prin fonem Trubetzkoy să denumească atît percepţia, cît şi reprezentarea. Prin sunet ar fi rămas să se înţeleagă numai vibraţiile aerului şi, avînd în vedere greşala făcută în mod fatal şi constant de lingvişti, şi articulaţia. Dacă însă Trubetzkoy şi-ar fi dat sama că din punctul de vedere al individului vorbitor nu există percepţii (şi nici reprezentări), ar fi trebuit să numească fonem realitatea pe care individul vorbitor şi-o imaginează în afara sa, atunci cînd are o percepţie sau o reprezentare. Noi am putea adopta terminul fonem cu acest sens. Dar nu e oare mai bine să se întrebuinţeze în acest caz cuvîntul sunet? Noi credem că da. Căci e bine să respectăm limbajul obişnuit, care este întotdeauna aranjat după felul de a concepe lucrurile al individului vorbitor. In cazul nostru, individul vorbitor are întotdeauna în vedere acea realitate pe care el o admite în afara sa pe baza percepţiei şi, deci, pe aceasta o numeşte el sunet. A vorbi despre realităţi ca reprezentarea sau percepţia, care pentru individul vorbitor sînt inexistente, nu mi se mai pare, cum am spus şi mai înainte, necesar, din moment ce eşti obligat să vorbeşti despre realităţile pe care individul vorbitor le crede obiective. Şi atunci ar rămînea să se dea nume speciale numai fenomenului fizic şi celui articulatoriu, care deja şi le au, numai că nu sînt întrebuinţate întotdeauna. Astfel sunetul ar rămîne o realitate obiectivă, aşa cum cere punctul de vedere al individului vorbitor, care vede lucrurile conform realismului naiv, dar o realitate obiectivă cunoscută de noi şi căreia spiritul nostru îi poate da o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol. Articulaţiile şi vibraţiile ne rămîn însă totdeauna străine, necunoscute, şi deci nefolosite (numai existenţa articulaţiilor poate fi constatată de individul vorbitor cu ajutorul simţului intern, adică al aceluia prin care ne dăm sama că mişcăm organele noastre, şi al văzului).

Una dintre greşelile fonologilor este, deci, şi aceea că ei consideră în limbaj elementele din care el este realmente alcătuit, iar nu elementele din care pare el alcătuit omului de rînd. Aceasta se impune numai decît, atunci cînd vorbim despre diferitele limbi, adică atunci cînd facem lingvistică romanică, germanică, romînească, etc. In acest caz doar nu mai avem în vedere forma adevărată pe care o are limbajul. Aceasta nu poate fi luată în considerare decît atunci cînd vorbim despre limbaj în general, adică atunci cînd facem lingvistică generală. Şi se impune cu atît mai mult să vorbim din punctul de vedere al individului vorbitor, cu cît, de bine de rău, cuvintele noastre se referă tot la realităţile pe care şi le imaginează omul comun. Cuvîntul s u n e t nu poate avea la fonologi alt sens decît cel pe care-l are deobiceiu,—cel puţin noi sîntem împinşi să-l acceptăm astfel—, iar cuvîntul fonem, dacă nu cumva îşi pierde sensul de reprezentare sau pe cel de percepţie, pe care ar trebui să-l aibă, riscă să rămînă fără sens sau să însemneze tot sunet. Deaceea este aşa de greu, pentru lingviştii care n'au aderat la părerile şcolii lingvistice dela Praga, să-şi imagineze o altă realitate (fonemul) pelîngă cea cunoscută de toată lumea pînă acum (sunetul).

Se poate spune că şi Trubetzkoy şi-a imaginat fonemul astfel cum ne imaginăm noi sunetul. Vorbind de deosebirile de procedare ale fonologului faţă de fonetician, spune (*Psychologie du langage*, pag. 232): „Le phonologue... ne veut étudier que les différences que chacun doit remarquer dans sa langue maternelle... le phonologue... cherche à pénétrer dans la conscience linguistique d'une communauté linguistique... Grossièrement parlé, la phonétique recherche ce q u ' o n p r o n o n c e en r é a l i t e en parlant une langue, et la phonologie ce q u ' o n s ' i m a g i n e p r o n o n c e r". (Sublinierile sînt ale autorului.) Este vorba de ce crede individul vorbitor că pronunţă, deci de realitatea pe care individul vorbitor o crede în afara sa şi pe care noi am numit-o sunet. Trubetzkoy consideră, deci, acum lucrurile din punctul de vedere al individului vorbitor. Şi era imposibil ca acest punct de vedere, singurul just, să nu i se impună şi lui. (Vom vedea totuşi mai tîrziu că expresiile de mai sus pot avea şi alt sens, şi că mai ales pe

acela l-a avut în minte Trubetzkoy, cînd a vorbit astfel. Poate tocmai din cauza asta consideră el neprecis [„grossièrement parlé"] felul de a vorbi din citatul de mai sus.) [1]

11. Faptul că Trubetzkoy distinge aşa de hotărît reprezentarea unui sunet de percepţia lui ne face să ne gîndim că, de fapt, el nu înţelege prin reprezentare sau imagine acustică (şi, deci, prin fonem) chiar reprezentarea unui sunet, care este foarte greu de realizat pentru majoritatea oamenilor, iar dacă e realizabilă, e aproape neobservabilă, ci mai degrabă sunetele supt forma pe care o au ele în v o r b i r e a i n t e r i o a r ă (vorbire în gînd) a omului, dar sunetele izolate. Supt forma aceasta sunetele sînt extrem de uşor de realizat, şi ele sînt în acest caz cu totul altceva decît o reprezentare acustică. Avem a face, cum spune B e n n i, cu o intenţie de a pronunţa un sunet (acesta îi spune i n t e n ţ i e f o n e t i c ă şi p s i h o f o n, ultimul în opoziţie cu f i z i o f o n care este articulaţia) (cf. *Travaux* IV, pag. 66 — 69).

La producerea fonemului astfel conceput au un rol şi centrele motoare ale organelor articulatorii, şi deaceea el nu mai poate fi considerat ca reprezentare. Totuşi impresia că auzi un sunet este extrem de puternică, — tot mai slab însă ca la vorbirea şoptită—, şi deaceea a fost considerat de Trubetzkoy tot ca reprezentare. Avem dreptul să credem că chiar Baudouin de Courtenay se gîndea numai la acest lucru, cînd vorbea de foneme. Căci el defineşte fonemul ca o „reprezentare omogenă, care aparţine domeniului fonetic, născută în suflet prin fuziunea psihică a impresiilor primite dela articulaţia aceluiaş sunet".

In acest caz se înţelege foarte uşor dece atît Baudouin de Courtenay, cît şi Trubetzkoy au considerat fonemul ca fiind

1. Intr'un loc Trubetzkoy se exprimă în aşa fel, încît ai impresia că fonemele ar fi pentru el nişte idei. Astfel în *Psychologie du langage*, pag. 232, spune: „Le phonologue... cherche... à étudier le contenu des idées phoniques différentielles dont se composent les signifiants des mots de la langue donnée". O asemenea concepţie contrastează cu aceea pe care am arătat-o mai sus. Este apoi de observat că amîndouă aceste concepţii ale fonemului sînt produse, luîndu-se în consideraţie numai actul audiţiei. Trubetzkoy a luat însă în considerare şi actul fonaţiei (vorbirii). Astfel, undeva (*Psychologie du langage*, pag. 232) spune: „Le son n'est pour le phonologue que la r é a l i s a t i o n p h o n é t i q u e d u p h o n è m e, un symbole matériel du phonéme".

cu totul altceva decît sunetul. Fonemul li se părea lor o realitate cu adevărat, sunetul rămînînd să fie la Baudouin de Courtenay ceva excluziv fiziologic şi fizic (deşi el nu pomeneşte de o parte fizică a sunetului, este sigur că se gîndeşte la ea şi şi-o imaginează, probabil, nu numai ca o vibraţie a aerului, ci şi în felul comun), iar la Trubetzkoy, ceva fizic (şi fiziologic) şi psihic (anume percepţie). Şi pe drept cuvînt, astfel considerat, fonemul este o realitate care se poate distinge foarte uşor de articulaţie, vibraţie şi percepţie. Dar atunci considerarea lui ca reprezentare este greşită, el nefiind o reprezentare acustică, ci altceva, deoarece la producerea lui au un rost şi centrele nervoase motoare, el este de fapt o imagine a c u s t i c o - m o t r i c e.

In orice caz din astfel de elemente sînt alcătuite simboalele vorbirii interioare. Fonemele, astfel concepute, sînt elemente ale vorbirii interioare.

Deaceea cred că e bine să nu fie numite foneme, ci altfel. Terminul fonem ne face să pierdem din vedere adevăratul lor fel de a fi.

O disciplină care să se ocupe numai cu asemenea imagini acustico-motrice nu se poate admite. Stiinţa limbajului ar trebui să se ocupe, desigur, cu toate felurile de limbaj, deci şi cu cel tare şi cu cel interior. Deobiceiu însă cel tare acaparează toată atenţia, şi pe drept cuvînt, căci el este cel mai întrebuinţat şi în el se produc aproape toate procesele unei limbi. S'ar putea face şi o lingvistică (şi o fonetică) a graiului şoptit, apoi o lingvistică (şi o fonetică) a vorbirii interioare. Dar ele nu există încă şi nici nu sînt necesare. Ar trebui să se repete, la ele, cea mai mare parte a lingvisticii care se ocupă cu vorbirea tare. Deci nicio ştiinţă despre aceste reprezentări acustico-motrice nu este necesară.

Dacă fonologii vor să întemeeze o nouă disciplină lingvistică, trebue să ia în considerare numai elementele limbajului tare. Dar atunci ce mai poate fi reprezentarea unui sunet? Nu poate fi altceva decît fenomenul pe care l-am discutat la §§ 8 şi 9.

Imaginea acustico-motrice, care este însoţită de cele mai multe ori de o expiraţie a aerului pe nas sau pe gură, ţine, în vorbirea interioară, locul pe care-l are articularea

în graiul tare şi cel şoptit. O ştiinţă care ar avea-o pe ea drept obiect de studiu ar fi o ştiinţă corespunzătoare fiziologiei articulaţiilor, dar, ocupîndu-se cu limbajul interior, nu poate pretinde un drept de existenţă. Din punctul de vedere al vorbirii tare, astfel de reprezentări nu există, aşa că lingvistul nu se poate ocupa de ele.

12. Dacă fonologii nu definesc fonemul din punctul de vedere al „substanţei" lui, adică al felului lui de a fi, ci numai prin funcţia lui, dacă, adică, nu-l definesc ca reprezentare sau, din punctul nostru de vedere, ca realitate imaginată în afara noastră pe baza percepţiei acustice, asta nu se datoreşte întîmplării. In articolul lui Trubetzkoy, *La phonologie actuelle* (*Psychologie du langage*, pag. 229) găsim: ...„ce qui distingue le phonème du son, ce n'est pas son caractère purement psychique, mais son caractère différentiel, qui en fait une valeur linguistique". Fonologia s'ar întemeia, deci, pe existenţa unor funcţii ale unor anumite realităţi, iar nu pe existenţa acestor realităţi. (Că numai caracterul diferenţial transformă realitatea de care vorbim în una lingvistică, e just. Dar asta nu ne interesează deocamdată.) Avem a face aici cu o greşală, pe care au relevat-o W. Doroszewski, *Arch. néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII-IX, pag. 225 (la A. Rosetti, *Bull. lingu.* II, pag. 7, n. 3) şi A. Rosetti, *Bull. lingu.* II, pag. 7-8, care a fost influenţat de primul. Doroszewski spune pe drept: „On peut s'intéresser aux fonctions des sons, mais il importe de noter que l'«objet» de l'étude (les sons) reste en ce cas le même: ce n'est que le point de vue qui change". Iar Rosetti spune (pag. 7): „Ce qui caractérise le phonème, ce n'est donc pas son caractère différenciel ou sa valeur sémantique, qui permet au même support phonique de changer de sens toutes les fois que l'un des phonèmes qui entre dans la constitution du support phonique, varie... Car, dans ces variations, ce sont toujours des sons qui entrent en jeu; la matière ne change donc pas. Les alternances phonétiques ont le rôle de faire varier le sens du support phonique... mais le phonéme n'est pour rien dans ce procès". Pag. 8: „Il est donc indifférent que le phonème entre ou n'entre pas dans des alternances fonctionnelles".

Precum se vede, atît Doroszewski, cît şi Rosetti fac distincţie între sunet şi funcţia lui şi nu consideră drept fonem sunetul care are o funcţie. (E de relevat că Rosetti exemplifică această funcţie numai cu alternanţe fonetice, deşi ea ar trebui exemplificată cu orice deosebire de simbol.) Deaceea amîndoi dau altă definiţie decît Trubetzkoy fonemului, şi anume primul înţelege prin fonem un fel de s u n e t t i p (unitate autonomă a sistemului fonetic) (vezi *Travaux* IV, pag. 73-74), iar al doilea, ideia pe care şi-o face individul vorbitor despre un sunet cu toate variantele lui. In *Bull. lingu.* II, pag. 5-6 şi 9 Rosetti afirmă: „le s o n est la représentation d'une émission physique interprétée par l'oreille... le p h o n è m e est l'idée que l'on se fait d'un son". [1]

Desigur, prin reprezentare Rosetti înţelege percepţia, aşa că definiţia dată de el sunetului ne duce tot la realitatea pe care o înţelege Trubetzkoy prin sunet. Este o greşală însă să se spună că această reprezentare alcătueşte un sunet numai dacă e interpretată de ureche. Reprezentarea, prin însuşi

1. La această definiţie a ajuns Rosetti supt influenţa lui J. v. G i n n e k e n şi D o r o s z e w s k i, dar ar fi putut ajunge şi supt influenţa lui A. P h i l i p p i d e (v. *Originea Romînilor* II, pag. 266 şi urm.). Acesta a vorbit şi el de noţiuni de sunete, pe care le-a opus reprezentărilor şi percepţiilor de sunete, exact cum v. Ginneken şi Rosetti opun ideile sau noţiunile de sunete reprezentărilor de sunete. Numai că Philippide a considerat atît reprezentarea, cît şi noţiunea sunetului ca altceva decît sunetul însuşi. E de mirare că în *Actes du deuxième Congrès international de linguistes*, Paris 1933, pag. 146, unde sînt rezumate observaţiile lui D o r o s z e w s k i şi v. G i n n e k e n cu privire la comunicarea lui V. M a t h e s i u s, *La place de la linguistique fonctionnelle et structurale dans le développement général des études linguistiques*, observaţii de care a şi fost influenţat Rosetti, Doroszewski defineşte fonemul ca noţiune a unui sunet. Mă întreb dacă nu este o greşală a secretarului de şedinţă, dat fiind că între această definiţie şi cea a lui Doroszewski din *Travaux* IV, pag. 73-74 nu este altă deosebire decît aceea că la Doroszewski fonemul este o realitate obiectivă, articulatorică şi fizică, nu psihică. Ne manifestăm această îndoială cu atît mai mult, cu cît constatăm că Doroszewski a socotit drept o „platonizare", cu douăzeci şi patru de secole mai tîrziu, faptul că se vorbeşte despre reprezentări şi idei de sunete în *Arch. néerl. de phonétique expérimentale* VIII — IX (1933), pag. 225 (la R o s e t t i, *Bull. lingu.* II, pag. 6, n. 3). E drept că Doroszewski înţelege prin sunet, precum am văzut mai înainte, o realitate psihică, anume o percepţie, şi că, deci, sunetul tip de care vorbeşte el ar fi o noţiune. Dar pentru el faptul că un sunet este o realitate psihică este fără importanţă, şi el crede potrivit să vorbească numai de sunete, nu şi de percepţii.

faptul că e o reprezentare, este o interpretare a urechii. Definiţia dată de Rosetti fonemului nu numai că se deosebeşte de cea a lui Trubetzkoy, dar ne face să ne gîndim chiar la altă realitate. Ideia despre un sunet este cu totul altceva decît ceeace este sau poate fi reprezentarea la Trubetzkoy. Totuşi ideea despre un sunet este faţă de reprezentare în aceeaşi situaţie în care este reprezentarea faţă de percepţie, adică nu cuprinde alte elemente în plus faţă de acelea ale reprezentării. O noţiune se formează doar pe baza reprezentărilor. Desigur, ideia despre un sunet este o realitate care trebue luată în consideraţie de lingvist. Dar, întocmai ca şi cu reprezentarea, este inutil să mai vorbeşti despre ea, din moment ce ea e egală cu aceasta şi, prinurmare, şi cu sunetul imaginat de noi în afara noastră pe baza reprezentării. Singurele realităţi care contează pentru individul vorbitor sînt sunetele. Rosetti şi cei după care s'a luat el (Doroszewski în redacţia din *Actes du deuxième Congrès international de linguistes*, Paris 1933, pag. 146 şi v. Ginneken, *ibid.*) au ajuns să vorbească despre idei de sunete, fiindcă Trubetzkoy n'a arătat prea clar ce înţelege prin fonem. Atît Doroszewski, cît şi v. Ginneken şi Rosetti nici nu bănuesc că prin fonem Trubetzkoy ar putea designa sunetele limbajului interior, cum am arătat noi în § 11. Cum pedealtăparte ei nu-şi pot imagina reprezentări de sunete adevărate, — şi se explică de ce: acestea sînt extrem de slabe şi, deci, greu de realizat —, ei au confundat reprezentarea cu percepţia. In acest caz, fonemul nu mai putea fi pentru dînşii decît ideia formată pe baza reprezentărilor, confundate şi ele cu percepţiile.

In urma acestor lămuriri înţelegem că Rosetti are, din punctul său de vedere, dreptate, cînd crede că funcţia distinctivă şi valoarea semantică o au şi sunetul şi fonemul (definiţiile lui) şi că ele nu sînt necesare definiţiei fonemului (trebue numai să scoatem, din ceeace el numeşte sunet, reprezentarea, adică percepţia). Şi are dreptate şi cînd afirmă (pag. 9): „La phonologie n'est donc pas seulement la «partie de la linguistique traitant des phénomènes phoniques au point de vue de leurs fonctions dans la langue»; son domaine est beaucoup plus vaste. En effet, la phonologie est la science du phonème et, en second lieu seulement, la science

de l'emploi du phonème dans la langue". In citatul acesta să se înţeleagă însă prin fonem ceeace noi numim sunet.

Totuşi ar fi o mare greşală, dacă s'ar crede că fonemul sau, după noi, sunetul n'ar implica şi o funcţie distinctivă sau o valoare de simbol. E vorba, bineînţeles, numai de reprezentările sau sunetele care sînt elemente ale limbii. (Terminul f o n e m se referă, de fapt, numai la realităţi lingvistice. Terminul s u n e t se referă însă şi la alte realităţi, şi deaceea, în discuţia noastră, ar trebui să adăugăm acestui cuvînt epitetul a l l i m b a j u l u i.)

Faptul că fonemul este, în concepţia şcolii dela Praga, o realitate psihică, iar sunetul este, din punctul de vedere al individului vorbitor, o realitate accesibilă minţii noastre, face posibilă existenţa unei funcţii diferenţiale şi a unei valori de simbol la aceste realităţi. Prin folosirea acestor realităţi la construcţia a ceeace se numeşte limbaj, funcţia şi valoarea de care vorbim este căpătată, mai bine zis, le este impusă. Deaceea bine fac fonologii, cînd afirmă că fonemul se caracterizează prin faptul că are o funcţie diferenţială şi o valoare de simbol. Ei greşesc însă, cînd cred că numai funcţia distinctivă şi valoarea de simbol fac ca ceeace ei numesc fonem să se deosebească de ceeace înţeleg ei prin sunet.

Transpunînd problema în terminii noştri, ar fi o greşală să se creadă că sunetele se deosebesc de articulaţie şi de vibraţie numai din cauză că ele au o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol. Deosebirea există, chiar dacă lăsăm la o parte funcţiile şi valorile pe care le are ceeace noi şi individul vorbitor considerăm drept sunet. Căci acestea nu sînt ceva primar, ci o consecinţă.

Prinurmare, dacă se afirmă din capul locului că sunetele cu care ne ocupăm sînt sunete ale limbajului, se înţelege dela sine că ele au o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol. Asta se deduce din aceea că limbajul, în totalitatea sa, este un fapt s e m e i o l o g i c. Este inutil, deci, şi pleonastic să se mai adauge în definiţia fonemului sau a sunetului că el are o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol. (Şcoala franceză a crezut că este necesar să se dea un nume special sunetelor limbajului, tocmai pentrucă sînt sunete ale limbajului. Acest lucru nu este îndreptăţit, căci, chiar folosi-

te de om cu acest scop, sunetele limbajului rămîn tot sunete, exact ca şi cele care nu sînt folosite de el la construcţia limbajului.)[1]

13. Deci noi credem că ceeace fonologii numesc fonem nu poate avea altă fiinţă decît cea arătată de noi (în realitate percepţia şi reprezentarea acustică, iar din punctul de vedere al individului vorbitor, realitatea exterioară lui pe care acesta o numeşte sunet) şi că ceeace ei numesc fonologie nu poate fi decît o ştiinţă a acestor realităţi. Distincţia şi opoziţia iniţiată de Baudouin de Courtenay şi continuată cu modificări de şcoala rusă a acestuia şi de fonologii dela Praga, există, dar între alte realităţi şi între alte discipline decît cele pe care şi le-au imaginat ei. In afară de realităţile arătate de noi nu există altele, şi vrînd nevrînd trebue să rămînem numai la ele. Dacă ei ar fi pătruns din capul locului adevăratul fel de a fi al realităţii lingvistice, n'ar mai fi alergat după un nume nou, altul decît cel de sunet, ca să distingă realitatea care li se părea că n'a fost luată în considerare pînă acum de către lingvişti şi foneticieni. Ar fi putut să adopte alt termin, cel mult din cauză că terminul sunet şi reprezentare de sunet sînt generali, referindu-se şi la alte sunete şi reprezentări de sunete, decît cele ale limbajului. Dar este o greşală să se dea un nume nou unei realităţi oarecare, pentrucă ea intră în formarea alteia (limbajul). Sunetul sau reprezentarea de sunet rămîne şi în acest caz tot sunet sau

1. Numai în urma acestor lămuriri înţelegem afirmaţia lui Trubetzkoy (*Psychologie du langage*, pag. 229-230) că „în cursul dezvoltării sale, şcoala lui Baudouin de Courtenay (mai ales discipolii săi ruşi) a tins să se elibereze de psihologismul primelor definiţii ale fondatorului ei". Şcoala din Praga a fost din capul locului departe de acest psihologism. Această dezbărare de psihologism trebue înţeleasă în felul că elevii lui Baudouin de Courtenay (şi fonologii) nu mai consideră esenţial pentru fonem faptul că el este o realitate psihică (reprezentare), ci numai faptul că are o valoare de simbol şi că, prinurmare, se cere fonemului o funcţie de diferenţiere. De fapt fonologii sînt tot psihologişti. Din punctul nostru de vedere, actuala fonologie ar trebui să se dezbare ea însăşi de psihologismul pe care încă îl are ca moştenire dela Baudouin de Courtenay. Fonologii ar trebui să nu mai vorbească de reprezentări şi percepţii de sunete, ci numai de realităţile admise ca existente de individul vorbitor pe baza acestor percepţii şi reprezentări. Fonemele n'ar trebui să fie decît sunetele despre care vorbeşte individul vorbitor cel mai necunoscător în chestii de lingvistică.

reprezentare de sunet, şi este bine să i se păstreze vechiul şi adevăratul său nume. (Greşala aceasta a fost făcută de lingviştii francezi, care au numit, înainte de şcoala fonologică, *foneme* sunetele limbajului. Despre reprezentări de sunete ei nu vorbeau.)

Distincţia şi opoziţia stabilită între fonologie şi fonetică este de fapt o distincţie şi o opoziţie între o fiziologie şi o acustică pedeoparte, şi o ştiinţă a sunetelor ca realităţi admise de omul comun, pedealtăparte, ştiinţă care poate fi numită *fonetică*. Vechia fonetică n'ar trebui considerată, în această opoziţie, ca o singură disciplină, ca o disciplină unică, ci ca două discipline. Astfel ar fi trebuit să se înfăţişeze, deci, teoria fonologilor. Ei însă au apucat pe o cale greşită din capul locului. Aşa se şi explică dece astăzi între fonologi nu există o unitate de vederi. Dacă părerile lui Trubetzkoy sînt coerente şi consecvente, şi dacă unii ca Jakobson le-au admis întocmai, alţii au însă păreri cu totul deosebite despre fonem. Nici nu se putea să nu se ajungă la asta, fundamentul pe care stă astăzi fonologia nefiind stabil. Desigur, concepţiile acestea au ceva comun între ele, şi acest lucru îl au comun şi cu concepţia noastră. Se tinde să se considere sunetul ca un fel de realizare a fonemului, şi ca ceva extrapsihic şi extra-lingvistic. Dar asta nu înseamnă că oscilaţia despre care vorbim nu există. Noi credem că numai concepţia noastră poate pune capăt unor asemenea şovăiri.

Dar dacă distincţia şi opoziţia între fonetică pedeoparte, şi fiziologia articulaţiilor şi acustica vibraţiilor vorbirii pedealtăparte, este îndreptăţită, şi dacă lingviştii slavi dela Praga n'au văzut realităţile lingvistice aşa cum sînt ele de fapt, cum se face că au putut ajunge ei totuşi la constituirea unei noi discipline? Tendinţa de a constitui această disciplină era la dînşii eşită dintr'o simplă iluzie? Desigur lor le-a folosit mult faptul că înaintea lor un lingvist ca Baudouin de Courtenay a susţinut existenţa unei astfel de discipline care să nu fie vechia fonetică, dar ei au ajuns la o astfel de concluzie şi din cauză că măcar cît de cît au luat în consideraţie şi realităţile (şi acest din urmă lucru e just şi pentru Baudouin de Courtenay). Şcoala fonologică a văzut ceva, dar n'a putut pune fonologia pe adevăratele ei baze şi nu i-a dat for-

ma pe care ea trebue s'o aibă într'adevăr. Deaceea fundamentul (îndreptățirea existenței) ei există și nu există. Este aceasta o muncă care trebuie să fie luată dela capăt.

14. Trubetzkoy a afirmat întotdeauna că fonologia este o disciplină lingvistică nouă, care, adică, n'a mai existat pînăla Baudouin de Courtenay și pînăla școala fonologică. Karl Bühler (*Travaux* IV, pag. 23) crede însă că, de fapt, fonologii n'au descoperit o știință nouă, ci că numai au ridicat la rangul de știință o serie de cunoștințe care existau și pînă atunci, bineînțeles, supt o formă nedezvoltată, în diferitele tratate de fonetică, și au perfecționat această disciplină. Cu alte cuvinte, această disciplină exista fragmentar și înainte de școala lingvistică slavă, numai că lingviștii nu erau conștienți de ea sau de posibilitatea de a face din acele afirmații o disciplină autonomă. Asta ar însemna că obiectul de studiu al actualei fonologii a fost luat în considerare și mai înainte de către lingviști. Noi împărtășim această idee a lui Karl Bühler. Intr'adevăr, cînd vechii lingviști făceau fonetică, adică, de fapt, fiziologie, vorbeau și credeau că vorbesc de sunete și desigur înțelegeau prin sunet acel complex de realități pe care am arătat noi mai sus că îl are acest cuvînt în uzul lingviștilor și al foneticienilor. El avea, deci, și sensul pe care îl are acest cuvînt la oamenii care nu se interesează de problemele lingvisticii și de acustică. Dar noi am arătat mai sus că sunetul astfel conceput este tocmai ceeace ar fi trebuit să înțeleagă actualii fonologi prin fonem. Opoziția pe care o vedea Trubetzkoy între sunet și fonem nu mai există, dacă dăm cuvîntului s u n e t adevăratul său înțeles. Fără să-și dea sama, deci, fonologii vorbesc despre lucruri, despre care vorbise și vechii foneticieni. Numai că aceștia nu-și dădeau sama de funcția distinctivă și de valoarea de simbol a sunetelor, și, chiar dacă-și dădeau sama, n'o luau în considerare. Ei afirmau întîiu că există cutare sunet (sau sunete), și apoi arătau articulațiile care produceau acel (sau acele) sunet. Prima procedare era, de fapt, o înaintașă a actualei fonologii, și era fonetică în adevăratul înțeles al cuvîntului (acela pe care i-l dăm noi). A doua procedare era fiziologie. Dar se credea și se crede că ei făceau în amîndouă cazurile numai fiziologie, pentrucă, atunci cînd cineva își pro-

pune să vorbească despre articulaţii, trebue să pomenească, spre uşurinţa înţelegerii, şi de sunetele „produse" prin acele articulaţii.

Cu toate că fonologia îşi are începuturile în vechia fonetică, nu se poate admite totuşi că ideia de fonem este ieşită, prin separare, din ideia de sunet, aşa cum se găseşte deobiceiu la lingvişti şi foneticieni. Căci fonologii s'au gîndit, întîiu de toate, tot la reprezentare, şi nu la o realitate obiectivă oarecare, cum este imaginat deobiceiu sunetul. Numai pentrucă, de fapt, reprezentările se identifică cu ceeace omul comun numeşte sunet, actuala fonologie îşi are începuturile în vechile tratate de fonetică (şi să adăugăm, anume, nu numai în tratatele de fonetică, dar şi în orice studiu lingvistic în care era vorba despre sunete).

15. Trubetzkoy afirmă (*Anleitung*, pag. 3) că metodele de cercetare ale foneticii (vechii fonetici) sînt fiziologice, fizice şi psihologice de percepţie sau, mai bine zis, de percepere („eine wissenschaftliche Untersuchung der lautlichen Seite der menschlichen Rede nur mit Hilfe physikalischer, physiologischer oder, höchstens, wahrnehmungspsychologischer Methoden") şi că metodele fonologiei sînt cele ale cercetării lingvistice („dieselben Methoden der sprachwissenschaftlichen Untersuchung"). Cu privire la acestea (de fapt, aceasta) spune el în *Travaux* I, pag. 39: „Die phonologische Betrachtung, durch die ein gesprochenes Wort in einzelne Phoneme zerlegt und aus diesen Phonemen bestehend wahrgenommen wird, beruht auf derselben assoziativen Analyse, durch die bei morphologischer Betrachtung das Wort in seine morphologischen Bestandteile, d. h. Morpheme, zerlegt wird. Warum wird ein Wort wie tschech. *duby* als Nom.-Akk. Plur. erkannt? Weil es sich einerseits mit Wörtern wie *zuby, hrady* usw., andrerseits aber mit *dub, dubu, dubem* usw. assoziiert und auf diese Weise in zwei morphologische Bestandteile oder Morpheme (*dub*+*y*) zerlegt werden kann. Aber ebenso wird dasselbe Wort *duby* als aus den Phonemen *d*+*u*+*b*+*y* bestehend wahrgenommen, weil jedes von diesen Phonemen nicht bloss in diesem Worte, sondern auch in anderen Wörtern vorkommt: nach seinem anlautenden *d* assoziiert sich *duby* mit *dáti, deset*,... usw., nach seinem *-u-* mit *zuby, ruka* usw. Durch

diese lautlichen Assoziationen mit verschiedenen anderen Wörtern derselben Sprache wird das gegebene Wort oder, besser gesagt, die gegebene Wortvorstellung in ihre phonologischen Bestandteile, d. h. die einzelnen Lautvorstellungen oder Phoneme zerlegt".

La acestea avem de făcut unele rectificări cerute de cele afirmate de noi pînă acum.

Desigur că metodele vechii fonetici sînt fiziologice şi fizice, adică tocmai acelea pe care le întrebuinţează fiziologii, atunci cînd studiază mişcările organelor şi fizicienii cînd studiază sunetele. Această fonetică este doar fiziologie şi acustică. Nu este însă clar dece Trubetzkoy mai adaugă şi metoda psihologică a percepţiei. Şi apoi dece-i spune psihologică ? Vrea să spuie cu asta că percepţia este o metodă întrebuinţată de psihologi ? (Căci el o opune doar metodelor fiziologice şi fizice.) Dar ea e întrebuinţată şi de ceilalţi oameni de ştiinţă, şi anume chiar de fiziologi şi fizicieni (percepţia optică la primii, cea acustică la ceilalţi.) Iar în psihologie ea nu este singura întrebuinţată. Psihologia se serveşte şi de metoda introspecţiei, şi trebue să remarcăm că această metodă este folosită şi de fiziologie, atunci cînd se studiază (fără instrumente) mişcări ale unor ogane pe care nu le vedem (e vorba de cunoaşterea prin aşa numitul simţ intern). Percepţia, şi anume cea acustică,— probabil la aceasta se referă Trubetzkoy—, este, desigur, o metodă de cercetare a sunetelor, adică a vibraţiilor aerului. Percepţiile noastre sînt doar indicii ale acestor realităţi din afara noastră. Se poate spune însă că această metodă ajută la cunoaşterea acelei realităţi imaginare pe care noi am numit-o sunet şi că ea aparţine, deci, foneticii, care, după concepţia noastră, se confundă în actuala fonologie. Desigur, deosebirile constatate de noi cu urechea sînt, în realitate, deosebiri dintre vibraţiile aerului, iar acestea sînt în legătură cu deosebirile dintre articulaţii, aşa că, de fapt, cu simţul auzului noi facem o observaţie valabilă pentru fenomenul fizic şi, prin extindere, şi pentru articulaţii. Din punctul de vedere al individului vorbitor însă, observaţia s'a făcut asupra realităţii imaginare de care am pomenit. Cînd observăm, luăm în consideraţie ceeace este realitate cu adevărat. Şi totuşi fenomenul observă-

rii se produce ca şi cum am observa ceeace ne imaginăm că există. Cînd vorbim de metodele de observaţie, trebuie să ne gîndim la realitatea aşa cum este ea, nu la realitatea aşa cum ne-o imaginăm noi. Dar în cazul nostru se impune şi o considerare a lucrurilor din punctul de vedere al individului vorbitor. Şi apoi nu trebue să se scape din vedere că prin percepţia acustică nu s'ar putea afla niciodată că avem a face cu vibraţii ale aerului. Acestea se pot căpăta numai cu ajutorul instrumentelor. Percepţia acustică ne dă, desigur, informaţii preţioase asupra vibraţiilor aerului, dar informaţii transfigurate.

Perceperea acustică este, deci, o metodă nu numai fizică (întrebuinţată, adică, la acustică), ci şi fonetică (întrebuinţată adică, la ceeace noi numim fonetică).

Metoda analizei prin asociaţie, considerată de Trubetzkoy caracteristică fonologiei, nu există decit la morfologie şi la studiul prefixelor, sufixelor ori al alternanţelor fonetice. Acolo, într'adevăr, este nevoie de o comparaţie între diferitele aspecte ale aceluiaşi cuvînt, pentru a putea distinge în el ceeace este formă gramaticală, prefix, sufix sau parte alternantă. Dar o comparaţie cu celelalte cuvinte, pentru a putea distinge în el unităţile din care e compus, este cu totul inutilă. Aceste unităţi se află altfel, şi anume prin simpla observare (percepere), exercitată de către lingvist, a cuvîntului despre care este vorba (deci a vorbirii, şi anume a părţii fizice a ei). Pe baza percepţiilor pe care le va avea în timpul observaţiilor, el îşi va imagina în afara sa o realitate identică cu cea pe care şi-o imaginează în acelaşi caz individul vorbitor. Trubetzkoy a admis că metoda prin care se disting elementele cele mai mici din care e alcătuit simbolul unui cuvînt este analiza prin asociaţie, tocmai pentrucă el a plecat dela teza sa că sunetele au o valoare de simbol, care le impune o funcţie distinctivă.

Dealtfel altădată (*Psychologie du langage*, pag. 232) el a admis altă metodă pentru constatarea elementelor celor mai mici din care sînt alcătuite simboalele cuvintelor : observarea ideii pe care şi-o face individul vorbitor despre fiecare cuvînt sau, mai bine zis, „pătrunderea în conştiinţa lingvistică a unei comunităţi lingvistice“ (v. citatele făcute în § 10).

Conform acestei metode ar trebui să apelăm, deci, nu la faptul lingvistic, ci la ideile pe care indivizii vorbitori le au în general despre acest fapt. Metoda propusă este, desigur, interesantă. Dar oare ea duce la alte rezultate decît cele care s'ar căpăta prin observarea făcută direct de lingvist asupra vorbirii? (E vorba de o observare, cu simţul auzului, a părţii fizice a vorbirii.) La această întrebare vom răspunde în paginile următoare, unde vom studia şi aprecia şi alt aspect al fonologiei cercului lingvistic din Praga, decît cel pe care l-am studiat pînă acum.

16. Pînă acum am luat în discuţie numai acele afirmaţii ale şcolii lingvistice din Praga (anume ale întemeietorului ei, care e Trubetzkoy) din care se înţelegea că fonemul este ceva corespunzător sunetului şi că, oridecîteori este dat un sunet, avem şi un fonem, sau oridecîteori este dat un fonem trebue să admitem şi existenţa unui sunet. Dar Trubetzkoy a făcut cu privire la fonem afirmaţii care ne dau dreptul să înţelegem cu totul altceva decît ceeace am înţeles noi pînă acum din pasajele citate. Din acestea rezultă că între fonem şi ceeace noi numim sunet n'ar fi o deosebire prea mare şi că fonologia ar putea fi considerată ca o ştiinţă a sunetelor aşa cum le-am definit noi. Concepţia despre fonem a lui Trubetzkoy, pe care o vom examina acum, va contrasta cu cea care rezultă din pasajele citate pînă acum, şi va contrasta şi cu concepţia noastră despre sunet. Se cuvine să luăm în discuţie şi aceste afirmaţii.

Trubetzkoy susţine că nu toate însuşirile pe care le are un sunet (deschidere sau, mai bine zis, timbrul dela *î, i, u* spre *a*, durată, etc.) devin elemente fonologice, constitutive ale fonemului. Nu orice material fonetic devine sau este în acelaşi timp şi un material fonologic.

Unele însuşiri ale sunetului sînt r e l e v a n t e, altele sînt i r e l e v a n t e. Aceasta face ca mai multe sunete, din ale căror însuşiri ar fi relevantă numai una singură, care, pelîngă asta, ar fi şi identică la toate, să apară individului vorbitor sau ascultător ca un singur sunet. Se introduce, deci, în studiul sunetelor limbajului principiul r e l e v a n ţ e i şi al i r e l e v a n ţ e i. Terminii aceştia au fost întrebuinţaţi pentru prima oară de K. B ü h l e r, *Travaux* IV, pag. 26 şi urm., dar

principiul a fost susţinut şi aplicat întîiu de Trubetzkoy, şi anume chiar în cel dintîiu articol de fonologie al său (*Travaux* I, pag. 39 şi urm.). Bühler, *loc. cit.* crede chiar că fonologia a luat naştere numai prin introducerea acestui principiu în vechia fonetică, dar el greşeşte. Fonologia poate exista şi fără admiterea acestui principiu, şi în acest caz ea ar fi aşa cum reiese din pasajele date din Trubetzkoy pînă acum. Ce e adevărat, e însă că admiterea şi aplicarea în mare măsură (cea mai mare posibilă) a acestui principiu al relevanţei este una din caracteristicile actualei fonologii.

Fireşte, elementele relevante sau irelevante sînt pentru Trubetzkoy sunetele (ceeace înţelege el prin sunete). In urma criticii pe care însă noi i-am făcut-o în §§ 9 şi 10, se înţelege că realităţile despre care se poate spune că sînt relevante sau irelevante sînt vibraţiile şi articulaţiile. Articulaţiile ar trebui să nu fie luate în considerare, pentrucă nu ele sînt percepute de individul vorbitor în timpul cînd se ascultă pe sine sau pe alţii. Ar rămîne să fie luate, deci, în considerare numai vibraţiile aerului. Dar, fiindcă acestea sînt produse de articulaţii, şi tot ce e deosebire între vibraţii îşi are un corespondent între articulaţii, lingvistul poate şi trebue să ia în considerare şi articulaţiile. Pusă în termenii noştri, teza ar suna, deci, în felul următor. Nu orice fenomen fiziologic şi fizic îşi are un corespondent în domeniul sunetelor şi al reprezentărilor. Nu orice realitate fizică intră în conştiinţa individului vorbitor (conştiinţa lingvistică a individului vorbitor). Dar oare, altfel formulat, principiul relevanţei şi al irelevanţei mai este just? Despre acest lucru vom vorbi mai tîrziu. Deocamdată ni se impune să arătăm că, în terminii în care este formulat de Trubetzkoy, el ne apare neîntemeiat. Dupăcum noi am susţinut (§§ 9, 10 şi 12) că Trubetzkoy ar fi trebuit să nu admită între sunet şi fonem nicio deosebire din punctul de vedere al elementelor constitutive şi din punctul de vedere al prezenţei vreunei funcţii sau valori, tot aşa vom susţine acum că el ar fi trebuit să nu vorbească de însuşiri relevante sau irelevante ale sunetelor. Principiul relevanţei ne apare falş din capul locului, dacă terminii luaţi în considerare sînt cei pe care îi admite Trubetzkoy. Nu se poate vorbi de relevanţa şi irelevanţa însuşirilor

sunetelor, decît în cazul cînd consideri deoparte articulaţia şi vibraţia, iar de alta sunetul şi reprezentările lui. Sîntem în situaţia de a putea face din capul locului o critică temeinică acestui principiu al relevanţei, prin admiterea căruia actuala fonologie are un aspect şi mai îndepărtat de acela pe care l-ar prezenta fonetica aşa cum o concepem noi. Corectată de greşelile ei, fonologia va fi din ce în ce mai aproape de fonetica pe care o imaginăm noi. Principiul relevanţei este piedica cea mai mare care face ca actuala fonologie să nu fie simţită drept ceeace înţelegem noi prin fonetică. Dacă vom dovedi falşitatea lui, căile spre o identificare a celor două discipline stau deschise.

17. Pentru susţinerea principiului relevanţei s'au dat mai multe exemple, toate de felul următor: Mai multe sunete dintr'o limbă oarecare, toate cu o însuşire comună, de exemplu deschiderea, contează ca un singur sunet, căci fiecare din ele apare exact în condiţiile în care celalalt (sau toate celelalte, dacă sînt mai multe de două) nu apare. S'a tras astfel concluzia că toate celelalte însuşiri ale sunetelor, prin care ele se deosebesc unul de altul (deci nu însuşirea sau însuşirile comune), nu contează din punct de vedere sufletesc (lingvistic), că nu sînt relevate, adică, de individul vorbitor. S'a admis deaceea că din punct de vedere lingvistic nu avem a face în acest caz decît cu un singur fonem. Exemplul repetat de mulţi, pentrucă e unul din cele mai tipice, este cel pe care îl furnisează limba adyghă (din familia limbilor caucaziene de vest). Trubetzkoy, *Travaux* I, pag. 41-42 spune: „Unentbehrlich und obligat für ein Vokalphonem sind nur die Öffnungsgrad- bzw. Schallfüllegradvorstellungen. Es gibt Sprachen, wo die Vokalphoneme nur aus solchen Vorstellungen bestehen... Das adyghische Phonem, das N. Jakovlev [în două lucrări scrise în ruseşte, pe care nu le mai citäm] durch „ə" bezeichnet, hat nach Palatalen den objektiv-phonetischen Lautwert eines *i*, nach oder vor gerundeten Velaren — den eines *u*, zwischen zwei Labialen — den eines *ü*, nach Dentalen — den eines *y* usw. Das Phonem „e" lautet objektiv nach gerundeten Velaren als *o*, zwischen zwei Labialen — als *ö* usw. Die Artikulationsstellung bzw. Eigentonhöhe der adyghischen Vokale ist

durch die phonetische Umgebung bestimmt und bedingt; unabhängig von dieser Umgebung — und also phonologisch gültig — ist nur ihr Öffnungsgrad. Daher sind die adyghischen Vokalphoneme reine Öffnungs- bzw. Schallfüllegradvorstellungen: „ə" — der minimale, „e" — der mittlere, „a" — der maximale Öffnungs- bezw. Schallfüllegrad". Iar în *Anleitung*, pag. 9 cetim: „Wenn zwei akustisch bzw. artikulatorisch miteinander verwandte Laute einer Sprache niemals in derselben Lautumgebung vorkommen, so werden sie als kombinatorische Varianten eines einzigen Phonems gewertet".

Cu privire la acestea, am de spus următoarele. Desigur că sunetele *i*, *u*, *ü* şi *y* sau *o*, *ö*, etc. pot fi considerate drept un singur fonem, şi anume din punctul de vedere al funcţiei şi valorii lor. Imi este totuşi imposibil să admit că individul vorbitor nu-şi dă sama că, în realitate, el are a face cu mai multe sunete. Căci asta înseamnă sau trebue să însemne afirmaţia că ele nu sînt decît variante combinatorii ale aceluiaşi fonem. Mai degrabă individul vorbitor sau ascultător nu e conştient de faptul că condiţiile în care apare unul sînt tocmai cele în care nu apare celălalt. Şi e sigur că el nu-şi dă sama de acest lucru. Nimic mai adevărat decît că, din punctul de vedere al posibilităţilor de a construi simboale, toate aceste sunete contează ca unul singur. Dar asta nu înseamnă că individul vorbitor nu le percepe ca sunete deosebite şi că, dacă le-ar examina, nu şi-ar da sama că are a face cu lucruri separate. Fonologii ar fi trebuit să admită atîtea foneme cîte sunete sînt, numai că apariţia acestora din urmă e limitată (condiţionată) de alte sunete, şi anume vecine. Dacă convenim să considerăm drept un singur fonem toate sunetele acestea, o putem face. Dar eu cred că există o ştiinţă care să nu fie vechia fonetică (şi care să nu fie acustică şi fiziologie) şi care să se ocupe cu altceva decît cu astfel de foneme: anume cu sunetele pe care nu vrea să le considere foneme Jakovlev şi Trubetzkoy. Deşi nu cunoaştem despre limba adyghă decît ceeace ne spune Trubetzkoy, pentru noi este clar din capul locului că sunetele pe care acesta şi Jakovlev le consideră ca un singur fonem sau, mai bine zis, ca variante combinatorii ale aceluiaşi fonem,

trebuesc considerate din punctul de vedere al fonologiei drept tot atîtea foneme. Dacă se are în vedere că sunetele considerate drept variante sînt sunete auzite (percepute), cum recunoaşte Trubetzkoy, căci asta e sunetul la el, cum este posibil ca anumite însuşiri ale acestor sunete, simţite de indivizii vorbitori în percepţie, să nu poată fi reprezentate ? Cum se poate ca ele să nu fie relevate, odatăce au fost percepute ? Principiul relevanţei nu se poate admite, deci, în cadrul definiţiilor date de Trubetzkoy sunetului şi fonemului, tot aşa cum nu se poate concepe şi admite, date fiind aceste definiţii, că sunetul, spre deosebire de fonem, nu are o funcţie distinctivă şi o valoare simbolică. Dacă ar fi ţinut samă de acest lucru, Trubetzkoy ar fi fost nevoit ori să extindă teoria sa despre relevanţă şi la percepţie, deci la o parte din ceeace el numeşte sunet, şi atunci ar fi trebuit să vorbească numai de relevanţa elementelor acustice şi fiziologice, ori să scoată acest principiu din fonologie.

Astfel conceput de el, fonemul este, într'adevăr, altceva decît ceeace constatasem noi în §§ precedente. El ar fi o realitate de pe deasupra sunetelor, şi o realitate care nu s'ar mai găsi în paralelism cu ele. Noi ne intrebăm cum este posibilă existenţa unei astfel de realităţi. Trubetzkoy definise doar fonemul ca reprezentare, ba se părea chiar că înţelege prin foneme sunetele vorbirii interioare. Fonemul, conceput în felul arătat aici, nu mai poate fi nicidecum identificat cu o asemenea realitate. Cum s'ar putea realiza un asemenea fonem, cînd el are mai multe forme, mai multe variante ? Supt care formă din toate acestea ar apărea el, cînd individul vorbitor ar vrea să-i dea fiinţă (ca reprezentare acustică sau ca reprentare acustico-motrice) ? Iată alt lucru care a fost scăpat din vedere de Trubetzkoy. E adevărat că Jakovlev notează fonemul de deschidere minimală prin *ə* şi pe cel de deschidere mijlocie prin *e* ; dar nu avem nicio informaţie cu privire la criteriul care l-a făcut să le însemne astfel, aşa că noi nu ştim dacă în realitate avem a face cu un simplu semn grafic sau cu semnul care notează una din variante. Nu ştim însă nici măcar dacă *ə* şi *e* apar şi ele în anumite condiţii, în vorbire. Şi dacă ele sînt una din variantele supt care apare fonemul, pentru care motiv această variantă combina-

torie a fost aleasă pentru a designa fonemul? Pentru noi forma supt care poate exista o astfel de realitate este aceea de idee (sau noţiune), şi anume de idee despre toate sunetele care au o funcţie şi o valoare comună. Dar considerat astfel, el e cu totul altceva decît ceeace şi l-a imaginat Trubetzkoy. Şi afară de asta, precum am spus-o mai înainte, asemenea idei nu există la individul vorbitor.

(Pe cît se pare, ideia unor astfel de foneme nu aparţine lui Trubetzkoy, ci unor lingvişti ruşi contemporani, care continuă pe Baudouin de Courtenay şi Ščerba, sau poate chiar excluziv lui N. Jakovlev.)

Precum se vede, principiul relevanţei nu este decît un aspect al acelei distincţii a lui Trubetzkoy, de care am pomenit în § 10, şi anume între ceeace se pronunţă în realitate şi ceeace individul vorbitor crede că pronunţă. Exprimată în felul acesta, ea nu ne-a apărut atunci falşă, dar am atras atenţia că ea mai poate fi înţeleasă şi altfel. Ceeace se pronunţa sau, mai bine zis, ceeace se producea era acolo vibraţia aerului. Ceeace individul vorbitor credea că pronunţă, mai bine zis, că produce, era sunetul. Faptele luate atunci în considerare se deosebeau între ele, dar erau corespunzătoare sau paralele. Nu tot aşa însă stau lucrurile cu distincţia de care e vorba aici. Aici nu mai poate fi vorba de un paralelism între ceeace se pronunţă şi ceeace se crede că se pronunţă. Dealtfel deosebirea aceasta nici n'ar fi între ceeace se pronunţă şi ceeace se crede că se pronunţă, ci între ceeace se aude şi ceeace se consideră ca element constitutiv al fonemelor. Am arătat însă că aşa ceva este imposibil de închipuit şi că, în acest caz, nu s'ar mai putea vorbi de relevanţă sau irelevanţă, totul trebuind să fie relevant.

18. Cazurile analoage cu cel din adyghă sînt ceva mai dese decît ne închipuim. E drept însă că şi deosebirea dintre sunetele care ar putea fi considerate în acest caz de fonologi drept un singur fonem este mai mică decît cea pe care o prezintă vocalele limbii adyghe. Un exemplu care se găseşte în multe limbi, printre care şi a noastră, este următorul. Sunetele *k* şi *g* există numai în condiţiile în care nu există *ḱ* şi *ǵ*, iar aceştia din urmă există şi ei numai în con-

diţiile în care nu există cei dintîi (exemplu rusesc citat de Trubetzkoy, *Travaux* I, pag. 85 şi polonez citat de Doroszewski, *Travaux* IV, pag. 73-74). Comparînd cu adygha, constatăm unele deosebiri. Sunetele *k* şi *ḱ* sau *g* şi *ǵ* prezintă o mare asemănare de timbru (mă refer la timbrul special al consonantelor velare), care se datoreşte faptului că sînt pronunţate amîndouă cu partea posterioară a limbii. In adyghă asemănarea dintre variante este mai îndepărtată, căci asemănarea de timbru dintre vocalele de aceeaşi deschidere este foarte puţin bătătoare la ochi, dacă vocalele nu au şi alte asemănări (de exemplu să fie palatele, ori labiale). O adevărată înrudire de timbru avem, deci, în adyghă numai în cazul unor vocale ca *i, ii* ori *ü, u*, dar nu şi între vocale ca *i* şi *u*. Apoi în cazul lui *k* şi *ḱ* felul consonantei (dacă este *k* sau dacă este *ḱ*) este determinat de vocala următoare. In adyghă, dimpotrivă, felul vocalei este determinat de consonantă (anterioară, posterioară, sau amîndouă). Dar dacă sînt deosebiri, sînt şi mari asemănări, aşa că, potrivit teoriei lui Trubeztkoy, avem a face în cazul de faţă cu un fonem care are două variante combinatorii.

Dar cele spuse în cazul adyghei le consider valabile şi aici, cu toată asemănarea mare dintre *k* şi *ḱ*. Pentru noi, pentru conştiinţa noastră lingvistică, este clar că avem a face cu două foneme, dacă ni s'ar impune să păstrăm terminologia lui Trubetzkoy. Romînul simte că are a face cu două realităţi fonetice deosebite, şi acest lucru trebue să fie adevărat şi pentru celelalte popoare în limba cărora se găsesc aceste două sunete. Dacă unele limbi (latina, germana, rusa) întrebuinţează pentru amîndouă acelaşi semn, asta nu înseamnă că, de fapt, avem o singură realitate. Alte limbi (romîna, franceza, italiana) le notează cu semne deosebite. Dar chiar notate cu acelaşi semn, confuzia de pronunţie între ele tot nu se poate face, şi asta din cauză că înainte de *a, o, u, ă* şi *î* ele nu pot fi decît velare, iar înainte de *e* şi *i* nu pot fi decît palatale.

Totuşi Doroszewski consideră sunetele *k* şi *ḱ* ca variante combinatorii ale aceluiaşi fonem (cum am spus, el se referă numai la limba poloneză, dar cele spuse sînt valabile şi pentru alte limbi). El afirmă (*Travaux* IV, pag. 73): „la mouil-

lure ou l'absence de mouillure d'un *k* ne peuvent être en polonais ni morphologiquement, ni sémantiquement utilisées. Nous sommes donc en ce cas en présence d'un seul élément fonctionnel — le *k* dont la variante palatale, dans le système morphologique de la langue, ne compte pour ainsi dire pas. On peut aussi envisager le *k* non-palatal et le *k* palatal comme deux manifestations d'une seule unité psychique d'ordre supérieur, d'un *k* «abstrait», ni dur, ni mou, ou bien, virtuellement, dur et mou à la fois. Mais je pense qu'il est plus simple de considérer comme «phonème» le son tel qu'il est réalisé en position isolée, en traitant de «variantes» les produits combinatoires". Pag. 74 : „Un élément linguistique est ou n'est pas fonctionnellement utilisable ; s'il l'est, il est alors une unité autonome dans le système de la langue et peut être appelé phonème (ou autrement) ; sinon, il n'est qu'une variante d'une unité autonome, variante d'un phonème. C'est la seule opposition qui me paraît intéresser directement le linguiste et c'est en tous cas celle qui l'intéresse avant les autres". (Este de adăugat că în *Anleitung*, pag. 10, Trubetzkoy consideră pe *k* şi *ḱ* poloneji drept foneme deosebite, din cauză că înainte de *-e* cele două ocluzive sînt folosite pentru diferenţierea înţelesurilor. Totuşi el recunoaşte că sînt folosite puţin.)

Se vede, deci, că, deşi pentru Doroszewski fonemul este o realitate de altă natură decît aceea pe care şi-o închipue Trubetzkoy (reprezentare), şi deşi admite că fonologia studiază nu numai funcţia lor, dar şi fonemele, abstracţie făcînd de funcţie, el defineşte totuşi fonemul ca unitate funcţională autonomă, deci la fel ca şi şcoala fonologică. Mai mult, în ciuda deosebirilor pe care le-am constatat între el şi fonologi, se constată că el dă dreptate acestora tocmai acolo unde noi vedem o greşală. Doroszewski n'a vorbit nicăeri, după cît îmi pare, despre cazul din adyghă, dar, din cele spuse de el cu privire la fonem, trebue să admitem că el dă dreptate şi în acest caz lui Trubetzkoy. Sunetele de aceiaşi deschidere din adyghă sînt un singur fonem, pentrucă sînt variante ale aceleiaşi unităţi funcţionale autonome.

Este interesant de relevat însă că Doroszewski introduce în discuţie cazul cînd sunetul este pronunţat izolat şi

este de părere ca numai acesta să fie considerat fonem, pecînd produsele combinatorii ale acestuia să fie numite variante ale fonemului. El nu dă amănunte asupra pronunţiei izolate a consonantelor, de care vorbeşte, dar noi avem dreptul să înţelegem acea pronunţie a consonantelor în care apare ceeace am numit după alţii v o c a l a i m p l i c i t ă. Vezi *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* IV, pag. 204-211 (*Stări şi schimbări fonetice în legătură cu vocala implicită*) şi locurile citate acolo (alţii o numesc v o c a l ă n e u t r ă). E probabil însă că el înţelege o pronunţie izolată, dar fără vocala implicită a consonantei, aşa cum este obişnuită la mulţi, şi în care consonanta (şi anume momentul ploziv) este lungită, dacă e spirantă, lichidă, nazală sau explozivă fonică. (Numai explozivele afone pot fi pronunţate izolat şi fără vocală implicită.) Dar şi în cazul acesta asemănarea cu pronunţiile la care apare sunetul implicit este mare şi, ceeace mai ales ne interesează pe noi, ele nu sînt decît un fel de a doua existenţă a acestora. Deaceea, cîte pronunţii cu sunet implicit avem, tot atîtea pronunţii complect izolate ale consonantelor sînt posibile. La oricare din cele două pronunţii s'ar gîndi, deci, Doroszewski, afirmaţia lui înseamnă, la urma urmei, că avem atîtea foneme (bineînţeles, cînd e vorba de consonante), cîte sînt consonantele care se pot pronunţa în stare izolată cu sunetul implicit.

Aceasta ar fi însă considerarea unui element fiziologic ca criteriu al distingerii fonemelor, căci noi am dovedit, *loc. cit.*, că sunetul implicit este determinat de organele articulatorii. (Probabil el îşi imaginează pronunţia izolată a unei consonante ca determinată de o reprezentare acustică sau acustico-motrice, care ar fi reprezentanta tipică a variantelor combinatorii, şi pe drept cuvînt. Dar asta nu exclude o cauză ultimă fiziologică, căci imaginile acustice şi acustico-motrice se formează pe baza pronunţiei şi audiţiei.) Cum rămîne atunci cu teoria sa, că fonemul este o unitate funcţională? Este această unitate funcţională determinată de elemente fiziologice? Iată, deci, consecinţa, neprevăzută de autor, pe care o are una din afirmaţiile sale.

Dar această afirmaţie implică şi o altă consecinţă, contrarie celor afirmate de Doroszewski. Deoarece el afirmă

că în cazul lui *k* — *ḱ* poloneji am avea un singur fonem, am putea trage concluzia că în polonă numai unul din aceste sunete se poate pronunţa izolat, adică cu vocala implicită. Nu se poate şti însă care, căci Doroszewski nu face precizări. Deşi nu am nicio informaţie cu privire la pronunţia izolată a consonantelor *k* şi *ḱ* în polonă, înclin să cred, judecînd după cazul celorlalte limbi în care se găsesc aceste sunete, că şi în polonă avem două pronunţii izolate, una a lui *k* şi alta a lui *ḱ*. In romîneşte chiar vocala implicită este deosebită la fiecare. In alte limbi însă vocala implicită este aceiaş; (v. *op, cit.*, pag. 206 şi 208-211.) Este foarte probabil, deci, că şi în polonă avem unul din aceste două cazuri. Potrivit însă cu acea afirmaţie a lui Doroszewski, că un fonem este un sunet care se poate pronunţa izolat, ar urma că şi în polonă avem în cazul acesta două foneme, unul *k* şi altul *ḱ*.

§ 19. Cum a ajuns Trubetzkoy la o astfel de teorie despre fonem, ca aceea pe care am examinat-o mai sus? Desigur prin faptul că el a luat în considerare întîiu de toate caracterul funcţional al fonemului şi a scăpat din vedere pe celălalt de unitate omogenă, cea mai mică cu putinţă (nedivizibilă, deci), constitutivă a simbolului (pentru el reprezentare, pentru noi realitate imaginată în afara noastră pe baza percepţiei). Chiar dacă cazuri analoage cu cel din adyghă sau cu cel al lui *k* — *ḱ* sînt mai dese decît ne închipuim în primul moment, este însă un fapt că avem şi nenumărate altele în care fonemul nu mai poate fi considerat corespunzător mai multor sunete, ci numai unuia singur. In cazurile acestea nu se mai poate vorbi de relevanţă. Tot ce este fonetic este şi fonologic. Şi nu mai trebue să adăugăm că şi acolo funcţia persistă. Ceeace este, deci, comun amîndoror acestor categorii de fapte este funcţia şi valoarea. Dar asta nu înseamnă că, de fapt, nu am avea a face la Trubetzkoy cu două noţiuni deosebite una de alta despre fonem. El n'a putut lega aceste două cazuri cu totul deosebite unul de altul, decît pentrucă a admis funcţia distinctivă şi valoarea de simbol a fonemului. Dar, precum am văzut la § 12, aceasta nu conferă sunetului (sau oricărei alte realităţi care ar reprezenta-o) caracterele unei realităţi noi. Adevărata realitate cu care avem oricînd a face este sunetul despre care am vor-

bit noi şi care corespunde fonemului aşa cum fusese definit mai înainte.

Cum se face atunci că în unele limbi sunetele nu sînt oarecum libere, adică nu pot fi folosite în tot felul de combinaţii, aşa că unele apar tocmai în condiţiile în care nu apar altele şi nu apar în acelea în care apar acestea din urmă? Sunetele trebuesc considerate şi aici, fiecare, ca o unitate funcţională (autonomă, cum spune Doroszewski), numai că întrebuinţarea lor e condiţionată, e limitată. Nu poate fi nicidecum vorba de o imposibilitate a spiritului uman de a le percepe ca sunete deosebite. Nu e spiritul uman atît de jos din punctul de vedere al cunoaşterii. Aici trebue să apelăm numaidecît la o cauză străină spiritului şi care face ca în preajma unor sunete să nu apară decît cutare sunete, iar în preajma celorlalte, cutare altele. Avem, desigur, a face cu o cauză de ordin articulatoric (fiziologic şi anatomic), cum vom arăta într'o lucrare specială.

Dealtfel asemenea limitări ale apariţiei unui sunet sînt mai numeroase decît se pare. Se ştie de multă vreme (cel puţin din epoca neogramatică) că un sunet nu poate apărea pretutindeni în silabă sau cuvînt. Locul în silabă este determinat de o anumită însuşire a sunetului, plenitudinea, care variază pentru fiecare limbă dela un sunet la altul, dar e aproximativ aceiaşi în toate limbile. Intrebuinţarea sunetelor în cuvînt este şi mai deosebită dela limbă la limbă (să se gîndească cineva la regulile care privesc sfîrşitul cuvîntului în greacă, latină, italiană, franceză şi romînă). Accentul îşi are deasemenea legile sale speciale de întrebuinţare, variabile dela o limbă la alta. Toate aceste fapte sînt reglementate de organele articulatorii ale indivizilor vorbitori respectivi. Ele introduc limitări în întrebuinţarea pe care spiritul ar putea da-o sunetului de care e vorba sau accentului. Căci sunetele şi accentul (sau accentele, în cazul cînd limba de care e vorba are mai multe varietăţi) nu pot fi întrebuinţate la diferenţierea înţelesurilor decît în măsura în care permit aceste reguli. Cînd accentul este unic şi fix (pe silaba întîia a cuvîntului, pe ultima, etc.), el nici nu mai poate fi întrebuinţat pentru diferenţierea înţelesurilor, ci numai ca semn al existenţei unui înţeles (idee, cuvînt). Sînt anumite legi ca-

re reglementează într'o limbă locul sunetelor sau, ceeace e tot una, posibilităţile de combinare ale sunetelor. Astfel de legi, comparabile cu cele dela fonetica evolutivă, au fost numite de mine legi fonetice statice, spre deosebire de celelalte, care au fost numite legi fonetice evolutive. Vezi *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* III, pag. 140-144, pag. 146-147 şi 150-151, apoi II, pag. 128-129, precum şi pag. 129 urm. Şcoala fonologică vorbeşte şi ea, cum era şi de aşteptat, de grupările de foneme (combinaţiile de foneme, Phonemverbindungen). Pelîngă un inventar al fonemelor („das Phoneminventar"), Trubetzkoy mai distinge şi un inventar „der zulässigen Phonemverbindungen" (v. *Anleitung*), căci într'o limbă oarecare nu orice combinaţii sînt posibile sau permise. Dar dacă el admite combinaţii normale ale fonemelor, urmează că şi variantele unui fonem (fiecare variantă în parte), aşa cum a fost conceput de el pe baza adyghei, pot fi considerate ca sunete care intră numai în anumite combinaţii. Formula după care se întrebuinţează varianta unui fonem este, deci, o lege, şi e o lege statică. Varianta se comportă exact ca un fonem care n'are variante.

Natural, terminul lege poate să nu fie adoptat; dar, dacă s'a vorbit de legi la fonetica evolutivă, e bine să se atragă atenţia că se poate vorbi şi la cea statică. Lingviştii au scăpat pînă acum din vedere acest lucru, şi asta din cauză că s'au ocupat mai mult cu evoluţiile. Abia fonologii şi-au îndreptat în mod suficient atenţia asupra foneticii statice. Dar ei, deşi au vorbit de variante combinatorii şi de întrebuinţarea lor şi a fonemelor numai în anumite condiţii, nu s'au gîndit să numească legi formulele întrebuinţării lor. Aceasta e cu atît mai de mirare, cu cît pentru Trubetzkoy legile fonologice evolutive, prin care un sistem fonologic (după noi fonetic) se schimbă, sînt fără excepţii, deci adevărate legi. Vezi *Actes du deuxième Congrès international de linguistes*, pag. 171-172.

Şi acum să ne întoarcem la ideia de fonem, pe care am analizat-o în §§ imediat anterioare. Dacă se admite totuşi că mai multe sunete sînt un singur fonem, trebue să recunoaştem că aici avem a face cu ceva ieşit prin reflecţia (speculaţia) lingvistului, iar nicidecum cu o realitate lingvistică. Aşa ceva nu poate exista în conştiinţa individului vorbitor. El

nu vede decît diversitatea de sunete. Numai savantul își dă seama că toate acele sunete au valoarea (îndeplinesc funcția) unui singur sunet. Dar prin asta ele nu devin o realitate lingvistică unică. Negăm, deci, valoarea fonologiei tocmai acolo unde Doreszewski a văzut unicul lucru acceptabil din ea. A adopta în asemenea cazuri cîte o realitate unică este pentru noi a complica în mod inutil știința pe care o numim fonetică. Și din acest punct de vedere fonologia, în loc să apuce pe drumul ei adevărat, a apucat pe drumuri greșite și complicate. [1]

20. Am arătat mai înainte că singurele realități la care s'ar putea vorbi de relevanță și irelevanță sînt articulația și vibrația. Vom căuta acum să răspundem la întrebarea dacă într'adevăr are loc o relevare numai a unora dintre elementele acustice și fiziologice. Acum, cînd noi știm că ceeace i-a făcut pe fonologi să vorbească de relevanță și irelevanță, este ideia de fonem cu mai multe variante, s'ar părea fără rost să mai vorbim de un principiu al relevanței în cazul cînd luăm în considerație articulația și vibrația pedeoparte, și ceeace numim noi sunet pedealta. Concepția neexprimată oarecum pînăla actuala fonologie, dar subînțeleasă de toți, că tot ce studiază fonetícianul este și relevant, adică perceput și folosit în limbă de individul vorbitor, ar rămîne oarecum neatinsă, din moment ce s'a vorbit de relevanță numai în cazul fonemelor cu variante. Deși principiul relevanței totale, dacă s'ar putea numi astfel concepția de care e vorba, ar trebui să fie dovedit cu cît mai multe exemple, credem, totuși, că nimeni nu va putea aprecia ca pripită considerarea lui ca ceva just. Se pare, într'adevăr, că tot ce apare distinctiv dela o limbă la alta în articulare și, deci, și în vibrații, tot ce studiază foneticienii în studiile și tratatele de fonetică, este întrevăzut de mintea noastră și, prinurmare, considerat — pe baza percepției — ca o realitate exterioară și folosit în limbaj. Cei care au studiat pînă astăzi astfel de lucruri s'au apropiat de ele doar cu intenția de a studia fap-

1. Fonologii au procedat tot așa și în alte cazuri. Un cuvînt care nu se referă la o realitate lingvistică, pentrucă ea nu există la individul vorbitor, este, precum vom vedea mai jos, acela de a r h i f o n e m.

te lingvistice, nu şi altele din afara a ceeace ei considerau limbaj. Ei n'au luat în considerare decît ceeace credeau că-l poate interesa pe lingvist. Ne putem gîndi că sînt şi unele însuşiri ale articulaţiei şi vibraţiei pe care nu le prinde mintea noastră, — sînt atîtea lucruri pe care nu le percepem —, dar acelea trebue să fie neînsemnate. Nu poate fi prins de ureche decît ceeace se prezintă în limitele puterii ei de percepţie. O variaţie de articulare a unui organ are, desigur, urmări în vibraţiile aerului, dar, atîta vreme cît aceste variaţii vor fi mici faţă de articularea ideală, nu vom avea a face cu un fapt care să-l intereseze pe lingvist. In general, totul (orice din articulaţie şi vibraţie) trebue să fie relevant. Deosebirile între studiul articulaţiilor şi cel fonologic (în sensul şcolii lingvistice din Praga) nu sînt mari, ba, dacă ideia de fonem cu mai multe variante este modificată, se reduc la nimic. Dacă fonologii au ajuns la o părere contrară, asta se datoreşte, pe lîngă faptul arătat mai sus, şi faptului că s'a confundat ceeace este perceput de mintea omenească şi folosit pentru diferenţierea înţelesurilor în limbaj cu faptele fonetice de care este conştient individul vorbitor, mai clar, cu faptele fonetice din limba maternă, despre care individul vorbitor are ştiinţă, aşa cum ar avea ştiinţă despre faptele vieţii de toate zilele. Fonologii au scăpat din vedere că sînt chiar oameni cu ştiinţă de carte care nu ştiu unde este accentul într'un cuvînt, nu pot distinge pe *ĭ* şi *ŭ* de *i* şi *u* (citez cazul pentru romîneşte, dar probabil că lucrul se produce în toate limbile care au *i* şi *u* sonanţi şi consonanţi), etc. Dacă s'ar înţelege relevanţa în felul acesta,— şi fonologii o înţeleg şi aşa —, apoi elementele relevante dintr'o limbă ar varia extrem de mult dela un individ la altul, iar la unii ar fi extrem de puţine. Totuşi imposibilitatea unor oameni de a-şi da sama de aceste lucruri nu înseamnă că ele nu sînt realităţi lingvistice, realităţi sufleteşti. Ele există inconştient în sufletul nostru. Trebue să admitem, deci, că relevanţa este altceva. Fără ca individul vorbitor să examineze mai deaproape lucrurile limbii şi să fie conştient de ele, el le poate folosi totuşi în uzul său. Faptele acustice relevante sînt pentru majoritatea indivizilor vorbitori tot inconştiente, sînt „simţite" (dăm cuvîntului un sens special), nu cu-

noscute. Acest caracter al lor stă în legătură cu faptul că vorbirea e o acţiune automatică, care, adică, se realizează datorită automatismului psihologic. Ele p o t fi remarcate de individul vorbitor, dar, dacă acesta nu a avut prilejul să se oprească asupra lor şi să le examineze, ele nu sînt nişte cunoştinţe ale sale de felul cunoştinţelor pe care le capătă el zilnic. (Acest lucru a vrut oare să-l spună Trubetzkoy, *Psychologie du langage*, pag. 232, cînd vorbeşte de diferenţe „que chacun d o i t remarquer dans sa langue maternelle"? Sublinierea e a noastră.)

O examinare a conştiinţei individului vorbitor, adică a ceeace îşi imaginează el că pronunţă, ne-ar duce la concluzii cu totul greşite asupra realităţii lingvistice. Pentru a afla dacă un fapt fizic este folosit (ca percepţie şi reprezentare) în limbaj pentru diferenţierea de înţeles, trebue să recurgem ori la conştiinţa lingvistică a unor indivizi care au studiat în mod special limba lor, ori la actul vorbirii oricărui membru din acea comunitate lingvistică. Şi cu aceasta am răspuns la întrebarea pusă în § 15.

Totuşi sînt şi fapte acustice (cu echivalentul lor articulatoriu), pe care individul vorbitor nu le relevează. Ele nu sînt de aceeaşi natură cu faptele discutate mai înainte, pe care un spirit mai vioiu şi familiarizat cu problemele limbii le poate prinde. In cazurile de care vorbim, oricît de vioiu ar fi cineva, nu-şi poate da seamă de existenţa lor. Astfel este cazul, de exemplu, cu intensitatea mai slabă a sfîrşitului silabei, care se poate afla numai cu ajutorul instrumentelor şi se presupune numai pe baza schimbărilor fonetice ale vocalelor şi consonantelor dela sfîrşitul silabei şi ale consonantelor şi vocalelor dela începutul şi mijlocul silabei. Deosebirea de intensitate a sfîrşitului silabei faţă de începutul ei este prea mică pentru a putea fi sezisată de noi. O astfel de particularitate dealtfel, chiar dacă ar fi prinsă de mintea noastră, nici n'ar putea fi folosită de limbaj. Pentruca să se întîmple acest lucru, ar trebui să avem şi silabe cu sfîrşit intens, ceeace, dupăcît se pare, e o imposibilitate. In mod fatal, deci, sfîrşitul silabei este slab şi, din cauza asta, chiar perceput fiind, el n'ar putea fi folosit la diferenţierea de înţeles. Am văzut mai înainte (§ 9) doar că, în limbile în

care accentul e fix, el nu este folosit la diferenţierea înţelesurilor. Asemenea fapte irelevante pot juca însă un rol în limbă, adică pot fi condiţii ale unor schimbări fonetice. Schimbările fonetice, fiind ceva excluziv fiziologic, se pot produce şi în astfel de condiţii, care nu pot fi relevate de om.

Se pare apoi că faptele acustice şi fiziologice irelevante sînt extrem de puţine. S'ar putea chiar ca, în afară de acesta examinat aici, să nu mai fie niciunul.

21. Cazurile luate în discuţie pînă acum au fost de aşa natură, că realităţile pe care fonologii le considerau drept variante combinatorii ale unor foneme au fost valutate de noi ca sunete independente. Dar asta nu înseamnă că tăgăduim existenţa sunetelor care să aibă şi variante de acest fel. Admitem şi existenţa unor astfel de sunete, şi în acest caz se pune problema valorificării unei unităţi fonetice constitutivă de simbol, ca sunet sau ca variantă combinatorie a lui. Astfel de variante prezintă în romîneşte sunetele *n* şi *m*. Prima are variantele combinatorii *η* (velară) şi *n*, iar a doua varianta *m*. Cu privire la *n* şi *m*, pe care i-am notat astfel luîndu-mă după E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj 1930, vezi cele ce am scris în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* II, pag. 251-256 şi III, pag. 139-140 şi 140-143. Am arătat acolo că ele sînt nişte *î* nazali consonanţi, primul cu un uşor început de articulare a lui *n*, iar al doilea cu un uşor început de articulare a lui *m*.

In *Bull. lingu.* II, pag. 7, A. Rosetti a susţinut că, deşi în romîneşte avem o pronunţie dentală şi alta palatală (anume velară; el nu precizează) a lui *n*, pentru individul vorbitor nu poate fi vorba decît de o singură şi aceiaşi realitate în amîndouă cazurile. Am avea, deci, un fonem *n* cu două variante combinatorii: una dentală şi alta palatală. Această părere a fost însuşită şi de mine în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* III, pag. 144, unde vorbeam de perceperea ca acelaşi sunet a lui *n* dental şi *n* velar în romîneşte şi extindeam această părere şi la variantele *n* şi *m*.

Astăzi nu mai cred, ca în *Buletinul...* III, că individul

vorbitor percepe în acelaşi fel pe cele trei feluri de *n* şi pe cele două feluri de *m* din romîneşte sau că, mai bine zis, între cele trei percepţii ale individului vorbitor, cea dela *n*, cea dela *ŋ* şi cea dela *n̥*, n'ar fi nicio deosebire. Desigur, deosebirea de timbru nu apare decît celui care examinează mai cu atenţie aceste două sunete, — noi înşine am fost de părere că toţi cîţi vorbise despre variantele lui *n* şi *m* (afară de varianta *n* velar), greşise ; şi e vorba de foneticieni şi lingvişti care, deobiceiu, sînt mai atenţi decît indivizii vorbitori asupra faptelor de limbaj —, dar asta nu înseamnă că ea nu există şi că realmente nu este percepută. Chiar reprezentările acustico-motrice sînt deosebite, şi asta se poate constata destul de uşor, examinîndu-ţi propria vorbire interioară. Deosebirea dintre ele este, deci, percepută, este un fapt lingvistic.

Se va obiecta totuşi : Cum se face atunci că orice limbă în care există asemenea variante nu le notează cu semne speciale şi indivizii vorbitori nu-şi dau sama că au a face cu două sau trei realităţi deosebite ? Mai întîiu trebue să spunem că asta nu este adevărat pentru *n* velar din unele limbi, de exemplu cel din germană (nu însă şi cel din romînă). In unele limbi *n* velar este simţit ca un sunet deosebit de celălalt *n* (dental). Cum se explică toate aceste lucruri ? Cum se explică faptul că în germană se poate admite existenţa unui fonem *n* şi a altuia *ŋ* (ca să admitem terminologia şcolii lingvistice din Praga), pecînd în romînă, conform aceleiaşi concepţii, nu avem decît fonemul *n* ? (E probabil că *n̥* şi *m̥* nu sînt simţite nicăeri ca sunete distincte de *n* şi *m*.)

Dacă în germană *n* velar este considerat ca un sunet deosebit de *n*, pecînd în romîneşte nu, asta se explică prin fapte pur fiziologice. Şi cu aceasta vom relua o idee pe care abia am început s'o discutăm într'un § anterior (§ 18).

Nu se poate vorbi de existenţa unui sunet sau, pentru a adopta terminologia şcolii lingvistice din Praga, de existenţa unui fonem, decît în cazul cînd avem un sunet care se poate pronunţa izolat (dacă e vocală, singur, iar dacă e consonantă, urmat de vocala implicită). In germană avem un fo-

nem *n* şi altul *ŋ*, pentrucă amîndouă pronunţiile sînt posibile în mod spontan, atunci cînd vrem să pronunţăm numai consonanta. In romîneşte nu există decît un fonem *n*, pentrucă numai un *n* dental se poate pronunţa spontan în mod izolat. *N* velar este o variantă combinatorie, care apare, adică, numai înaintea unor anumite sunete. Tot aşa cu *n*+ faţă de *n* şi cu *m* faţă de *m*. Avem atîtea foneme consonante, cîte pronunţii izolate (cu vocală implicită) ale consonantelor sînt posibile într'o limbă. Cînd e vorba de vocale, trebue să admitem deasemenea că avem atîtea vocale, cîte sînt posibile izolat, în mod spontan. Mulţi cred, de exemplu, că în romîneşte există vocale nazale, dar numai ca variante combinatorii. Noi am susţinut (*Buletinul...* III, pag. 139-140) că părerea aceasta este greşită. Totuşi, dacă ei ar avea dreptate, n'ar putea vorbi de existenţa unor sunete *ẵ*, *ẽ*, *ĩ*, etc. în romîneşte, pentrucă aceste sunete nu apar în pronunţie izolată. Tot deaceea nu se poate vorbi în romîneşte decît de un fonem *n*. Rosetti are dreptate cînd susţine aceasta, dar nu din cauză că între *n* dental şi *n* velar romînesc, — şi trebue să se adauge şi varianta arătată de mine, *n*—, n'ar fi deosebire de timbru, de percepere. Ci din cauză că Romînul, pronunţînd în mod izolat consonantele, nu ajunge să-şi dea seama decît de existenţa unui singur *n*. Pronunţia izolată a consonantelor, despre care noi am vorbit în atîtea rînduri (în legătură cu sunetul implicit sau chiar fără), este un fapt cu mult mai important pentru lingvist şi conştiinţa lingvistică a individului vorbitor decît se crede. Desigur, omul fără cunoştinţă de carte nu-şi pune problema sunetelor şi nu pronunţă sunete izolate. Pronunţia izolată a consonantelor şi a vocalelor nu se poate produce decît atunci cînd s'a făcut o analiză a elementelor celor mai mici din care e alcătuit un simbol. Asta nu se întîmplă decît cu cei care încep scrierea şi cetirea. Un astfel de individ vorbitor în mod fatal va trebui să pronunţe şi sunete izolate. Dar în pronunţie izolată nu apare oricare din formele supt care poate exista un sunet, ci numai una, şi anume aceea care e cerută de organele articulatorii, dată fiind condiţia de pronunţie izolată. (Aceas-

tă condiţie e următoarea: consonanta trebue să fie urmată de o vocală, căci nu se poate pronunţa niciodată mai puţin de o silabă, şi vocala va fi aceea a cărei articulaţie e cea mai apropiată de starea de repaos a organelor articulatorii.) In conştiinţa individului vorbitor se va naşte, deci, ideea atîtor sunete, cîte poate pronunţa izolat şi în mod spontan. Conştiinţa lingvistică a individului vorbitor este formată de fapte fiziologice, impuse de organele articulatorii (bineînţeles, prin intermediul faptelor acustice). Numărul sunetelor a căror existenţă o admite individul vorbitor este determinat de numărul articulaţiilor izolate posibile. Sînt relevante numai acele variante ale sunetelor care se pot pronunţa în mod izolat. Cunoştinţele sale despre sunetele limbii materne se formează cu ajutorul şi în timpul pronunţiilor izolate. Iar cînd el va voi să pronunţe o consonantă izolată, va umbla după aceste cunoştiinţe, formate pe baza fiziologicului şi acusticului.

Există, deci, şi sunete cu variante, aşa cum susţin şcoala fonologică şi lingvişti ca Doroszewski, Rosetti (aceştia le spun foneme), dar numărul lor este destul de redus (probabil, numai consonante), şi variantele se deosebesc foarte puţin de sunetul de bază. Apoi opoziţia stabilită de dînşii între sunetul de bază ca fapt psihic şi variante ca fapte fiziologice este greşită. Avem variante ale sunetelor, dar şi ale articulaţiilor şi, dacă vreţi, chiar ale vibraţiilor aerului. Am arătat mai sus că variantele unui sunet sînt simţite prin auz sau în timpul reprezentării acustico-motrice ca deosebite. Se poate distinge între sunet şi variantele lui, dar, contrar celor crezute de fonologi şi lingvişti ca Doroszewski sau Rosetti, distincţia este valabilă şi pentru articulaţii.

Faptul că se vorbeşte totuşi, în cazul tuturor variantelor, de acelaş sunet, se explică atît prin asemănarea mare dintre variante, cît şi prin aceea că pronuţia izolată impune spiritului numai una din formele supt care apare sunetul.

Acum se vede şi deosebirea mare de tot dintre cazul variantelor lui *n* sau *m* în romîneşte şi cazul lui *k* şi *k'* din aceeaşi limbă. Acesta din urmă merge alături de cazul *n* şi *η* din germană. Avem două pronunţii deosebite în stare izolată şi, deci, două foneme.

Se vede, deci, că ne însuşim afirmaţia lui Doroszewski,

Travaux IV, pag. 73, citată mai sus, că este bine să numim fonem numai sunetul care se poate pronunţa în mod izolat. Numai că noi renunţăm la terminul fonem şi întrebuinţăm pe cel de sunet, rămînînd ca celelalte forme ale aceluiaşi sunet să fie numite variante combinatorii.

22. In urma celor discutate în § precedent, se vede că metoda preconizată în § 20 pentru a constata sunetele (a face inventarul sunetelor) dintr'o limbă, şi anume perceperea vorbirii unui membru (sau mai mulţi) al comunităţii lingvistice, este insuficientă. Deşi tot acolo am văzut că Trubetzkoy propune altă metodă pentru constatarea fonemelor, şi anume ca fonologul să apeleze la ideile individului vorbitor despre pronunţia sa, în *Anleitung zu phonologischen Beschreibungen* el procedează şi cere să se procedeze aşa cum am cerut noi în § menţionat. Nimic nu s'ar părea mai natural decît ca foneticianul să ia în consideraţie vorbirea, atunci cînd vrea să facă un tablou al sunetelor dintr'o limbă. Totuşi în § precedent am văzut că o constatare a acestor sunete nu se poate face decît luînd în considerare pronunţiile izolate ale sunetelor.

Vorbirea ne prezintă sunetele cu variantele lor, pronunţia izolată a consonantelor ne arată care variante trebuesc considerate ca fundamentale, ca adevăratele sunete. Inventarul sunetelor trebue făcut pe baza pronunţiilor izolate. Desigur, pînăla un punct se pot trage chiar numai din vorbire concluzii cu privire la sunetele existente în acea limbă. Pronunţia izolată a unei consonate este asemănătoare cu aceea care se întîlneşte în vorbire la începutul unei silabe sau mai ales al unui cuvînt în momentul cînd începi să vorbeşti. Şi asemănarea e şi mai mare, dacă consonanta este urmată de o vocală. (Cu alte cuvinte, într'o pronunţie izolată apare numai una şi mereu aceiaşi din formele pe care le are un sunet. Se ştie că niciodată nu se poate pronunţa mai puţin de o silabă şi, deci, dacă voim să pronunţăm o consonantă în mod izolat, ea nu va fi chiar complect izolată, ci urmată de vocala implicită. Varianta care apare, deci, în pronunţia izolată e varianta sunetului în condiţia arătată.) Deaceea se poate face un inventar al sunetelor (sau, cu terminul şcolii lingvistice din Praga, al fonemelor) chiar luînd în considera-

re numai vorbirea, aşa cum au propus şi procedat fonologii, iar nu numai prin studierea pronunţiilor izolate posibile. Ei ar trebui să ia în considerare numai sunetele iniţiale de silabă şi să le considere numai pe acestea foneme. Trebue să nu se uite însă că adesea vocala de după consonantă stabileşte şi felul consonantei, cum am arătat mai înainte cu privire la *k* şi *ḱ*. Deaceea, pentru a putea face inventarul adevărat al sunetelor unei limbi, trebue să recurgem, la urma urmei, tot numai la pronunţia izolată a consonantelor. Nu trebue neglijată vorbirea propriu zisă, dar nici pronunţia izolată a consonantelor nu trebue neglijată.

*

23. Pînă acum am arătat faptele care fac posibilă constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică sau, ceeace e tot una, motivele care ne fac să admitem existenţa unei asemenea ştiinţe. Atunci cînd avem un nou obiect de studiu, avem şi o nouă disciplină. Existenţa acestei discipline nu mai poate fi, deci, pusă la îndoială, acum cînd am arătat că în ideia de sunet se confundau trei realităţi distincte una de alta: articulaţia, vibraţia aerului şi sunetul propriu zis, adică aşa cum şi-l imaginează individul vorbitor. Rămîne acum să arătăm cum este sau cum trebue să fie această disciplină. Această problemă nu se pune pentru fiziologia articulaţiilor şi acustica sunetelor vorbirii. Se ştie precis cum trebue să fie aceste discipline, dat fiind că ele nu sînt decît părţi ale unei fiziologii a mişcărilor tuturor organelor omului şi ale unei acustici a tuturor „sunetelor". Pentru ştiinţa sunetelor ea trebue însă numaidecît pusă, pedeoparte pentrucă ea n'a fost făcută separat de celelalte două pînă acum, — lingviştii şi foneticienii au luat mereu în consideraţie mai numai articulaţia —, iar pedealtăparte pentrucă şcoala fonologică, singura care a postulat pînă astăzi o asemenea disciplină, nu şi-a dat sama de felul adevărat de a fi al realităţii pe care o studia şi pentrucă aspectul pe care îl are astăzi această disciplină (la fonologi ca şi la cei care au practicat-o, fără s'o distingă din conglomeratul numit fonetică) nu este întotdeauna cel pe care credem noi că trebue să-l aibă.

Odată cu expunerea părerilor noastre despre posibili-

tatea întemeerii unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică şi cu critica făcută din acest punct de vedere şcolii lingvistice din Praga, noi am arătat în linii generale (cele mai generale posibile) şi felul cum trebue să fie noua disciplină. Deşi deosebită de ştiinţa articulaţiilor şi de cea a vibraţiilor, ea va fi totuşi paralelă acestora. Vom avea mereu a face cu fapte paralele celor pe care le studiază celelalte două discipline. In paginile următoare vom arăta ceva mai amănunţit care credem noi că trebue să fie aspectul acestei noi discipline.

24. Fonetica va trebui să facă, aşa cum spune Trubetzkoy despre fonologie (v. *Anleitung zu phonologischen Beschreibungen*), un inventar al sunetelor, pe care să le descrie şi să le clasifice (despre aceste două procedări e vorba în subdiviziunea intitulată *Der phonologische Gehalt und die Einteilung der Phoneme, op. cit.*, pag. 17 - 19), apoi un inventar al combinaţiunilor posibile de sunete, sau, pentru a întrebuinţa un termin propus de noi (v. § 19), o expunere a legilor fonetice statice, apoi o descriere a însuşirilor prozodice ale sunetelor şi însfîrşit un studiu asupra unităţilor fonetice mai mari decît un sunet (bineînţeles, toate acestea atît pentru fiecare limbă în parte, cît şi în general, pentru limbajul omenesc).

Despre constatarea (inventarierea) sunetelor am vorbit în §§ 21 şi 22. Despre această procedare trebue în mod fatal să vorbeşti atunci cînd arăţi ce sînt sunetele. Aici vom vorbi numai despre descrierea şi clasificarea sunetelor. Vom neglija procedarea descrierii însuşirilor prozodice, care dealtfel se confundă cu aceea a descrierii unui sunet, şi a unităţilor fonetice mai mari decît un sunet.

Descrierea şi clasificarea sunetelor nu se pot face decît împreună. Fonetica ar trebui să ignoreze în această descriere şi clasificare orice fapt fiziologic şi fizic şi să vorbească numai despre ceeace individul vorbitor numeşte sunet. Fonologii au procedat în felul acesta, fiindcă au luat în considerare însuşirile sunetelor aşa cum apar ele în conştiinţa individului vorbitor, dar n'au mers pînăla capăt. Ei n'au descris propriu zis aceste însuşiri, ci numai au vorbit despre ele. O descriere, care desigur că nu ar trebui să se folosea-

scă nici de comparaţii cu alte sunete din natură, căci şi acestea au nevoie să fie descrise, ci să ia sunetul ca atare, ar fi dat, după cele ce spun K. Bühler, *Travaux* IV, pag. 23-24, C. Stumpf, *Die Sprachlaute. Experimentell-phonetische Untersuchungen*, 1926, H. Flechter, *Speech and Hearing* New-York 1929 şi R. Paget, *Human Speech*, Londra 1930. Cu privire la vocale, de exemplu, Stumpf vorbeşte despre însuşirea claritătii (Helligkeit) şi aceea a saturaţiei (Sättigung). Vocalele *u* şi *o* sînt „întunecate", vocalele *i* şi *e* sînt „clare", vocalele *u* şi *i* prezintă aceste calităţi pînăla saturaţie, vocalele *o* şi *e* le prezintă în mai puţină măsură. Se pot face obiecţii celor spuse de Stumpf (asupra altor afirmaţii decît cele redate de noi mai sus), dar credem că asta e calea care trebue urmată cînd e vorba să se dea o descriere a sunetelor. K. Bühler, introducînd descrierile lui Stumpf în discuţiile fonologice, a umplut o lacună pe care o prezinta fonologia.

Dar fonologii fac şi o greşală atunci cînd vorbesc de însuşirile fonemelor, însuşiri pe care ei le numesc calităţi fonologice (v. Trubetzkoy, *Psychologie du langage*, pag. 234-240). Ei se folosesc pentru ele de termini care se referă la articulaţii. Este adevărat că ei sînt conştienţi de asta. Trubetzkoy spune (*Anleitung*, pag. 18): „Ob man dabei [la descrierea unui fonem] akustische oder organogenetische (anatomische) Ausdrücke gebraucht, —ist eigentlich fast gleichgültig, da diese Ausdrücke nur als Symbole der phonologischen Begriffe dienen sollen". Dar oare nu cumva este nevoie de constituirea unei terminologii speciale, deosebită de cea întrebuinţată la fiziologie? (Terminologia definită de el ca acustică este tocmai cea care ne trebue, căci se referă tocmai la ceeace individul vorbitor numeşte sunete). Noi avem impresia că da. Ne trebue o terminologie care să fie numai a foneticii, nu şi a fiziologiei şi acusticii. Terminii de claritate şi saturaţie pe care i-a întrebuinţat Stumpf şi, după el Bühler, pentru a designa anumite însuşiri ale sunetelor, sînt tocmai din această categorie. Vechia fonetică însăşi ne mai pune la dispoziţie o serie de termini potriviţi numai pentru descrierea sunetelor, nu şi a articulaţiilor şi vibraţiilor. Căci fonetica de pînă acum a luat în considera-

ţie, cum am arătat mai înainte (§ 14), nu numai articulaţiile, dar şi ceeace noi am numit sunet, numai că nu insista asupra lor şi le confunda cu articulaţia şi vibraţia. Termini ca fr. *douce, sourde, sonore,* germ. *stimmlos, stimmhaft,* apoi *muiat, şuierătoare,* etc., pentru fapte statice, sau ca *înmuiere,* etc. pentru cele evolutive, întrebuinţaţi de fonetica de pînă acum, sînt daţi avîndu-se în vedere ceeace noi numim sunet. Probabil fiziologia articulaţiilor ar trebui să părăsească aceşti termini şi să-şi creeze alţii, care să se refere la articulaţii, tot aşa cum fonetica ar trebui să se descotorosească de toţi terminii potriviţi numai pentru articulaţii. Se pune totuşi întrebarea dacă modificări de terminologie de felul acesta n'ar fi cumva inutile. Este oare nevoie ca cele două sau trei discipline în discuţie să-şi creeze terminologii specifice? Problema aceasta nu va putea fi rezolvată decît atunci cînd se va încerca practic separarea celor trei discipline una de alta şi crearea în amănunte a noii discipline, aşa cum o înţelegem noi. Fapt este că, dacă fonetica de pînă acum, care a tins să fie o fiziologie a articulaţiilor, a întrebuinţat în anumite cazuri şi termini care se referă la sunete, iar nu la articulaţii, asta nu e întîmplător. Ea a recurs la astfel de termini numai atunci cînd articulaţia despre care era vorba era greu de sezisat. Este, într'adevăr, cu mult mai uşor să-ţi dai sama de articulaţia lui *p* şi *b* sau *t* şi *d* decît de aceea a lui š şi ž sau de deosebirea dintre consonantele fonice şi afone. Dar de faptul acesta nu trebue să se ţină samă atunci cînd se caută terminologia cea mai potrivită a unei discipline.

O deosebire mare se stabileşte între fonetică şi fiziologia articulaţiilor din punctul de vedere al conţinutului pe care-l au elementele cu care se ocupă fiecare. (Prin conţinut se înţelege totalitatea însuşirilor caracteristice ale realităţilor despre care e vorba.) Lucrul a fost arătat deja de Trubetzkoy, *Travaux* I, pag. 40. Conţinutul unui sunet este altul decît acel al unui complex de articulaţii care dau naştere unui sunet. „Ein und derselbe Laut [după noi complex de articulaţii] entspricht in zwei veschiedenen phonologischen Systemen [adică în două limbi sau dialecte] zwei ganz verschiedenen

psychologischen Vorstellungskomplexen [adică două sunete]". Exemple vezi la *loc. cit.*

Cu privire la clasificarea sunetelor mai este de spus că într'un caz fonologii au ridicat la rangul de realitate lingvistică ceeace, de fapt, nu era decît un grup de sunete (bineînţeles, fonologii vorbesc de foneme). Ne referim la ceeace ei au numit arhifonem. E adevărat că este vorba de un grup special de sunete, de exemplu *p* şi *b* sau *t* şi *d*, etc. Este totuşi inutil să mai arăt că nu avem a face cu o realitate lingvistică.

25. Fonologia sau fonetica despre care am vorbit pînă acum este o disciplină statică sau sincronică, este, adică, o parte din ceeace F. de Sausure a numit lingvistica statică. Există însă, sau poate exista, şi o fonologie sau fonetică evolutivă (istorică) sau diacronică, care, adică, să facă parte din ceeace acelaşi lingvist a numit lingvistica evolutivă. N'am pomenit pînă acum de ea, atît pentru a reduce discuţiile de mai sus la esenţial, cît şi din cauză că Trubetzkoy însuşi nu o înţelege şi pe ea atunci cînd vorbeşte de fonologie. Disciplina aceasta a fost creată de R. Jakobson cu lucrările *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (*Travaux* II) şi *Prinzipien der historischen Phonologie* (*Travaux* IV, pag. 247-267). Vezi şi cele spuse de Trubetzkoy, *Psychologie du langage*, pag. 244-245 şi *Actes du deuxième Congrès international de linguistes*, pag. 124. Fonologia evolutivă pe care o crează însă Jakobson nu este aşa cum o vrem şi înţelegem noi. In cele două lucrări autorul nu face altceva decît să explice schimbările fonetice prin sistememele fonetice. Totul se reduce, deci, la o considerare a schimbărilor fonetice în legătură cu sistemele fonetice succesive ale limbii despre care este vorba. Pentru noi însă este clar din capul locului că, din moment ce sunetul este ceeace am arătat noi, se poate vorbi de schimbări de sunete luîndu-se în considerare numai această realitate şi se poate constitui, deci, o fonetică care să se ocupe cu aceste fenomene. Fonetica evolutivă nu trebue întemeiată pe o considerare a schimbărilor fonetice în legătură cu sistemele fonetice, ci pe o considerare a schimbărilor de sunete. Ceeace pînă astăzi s'a nu-

mit fonetică evolutivă sau diacronică este întîiu de toate, dealtfel ca şi fonetica veche despre care am vorbit mai înainte şi care poate fi numită statică sau sincronică, o fiziologie a articulaţiilor. (Se pune, deci, problema dacă nu cumva şi fiziologia articulaţiilor se împarte în două, la fel ca şi fonetica şi toate celelalte ramuri ale lingvisticii : într'o parte statică şi alta evolutivă. Dar chestiunea aceasta nu ne interesează aici. Contrar celor spuse în § 23, se vede că aspectul pe care trebue să-l aibă fiziologia articulaţiilor nu este un lucru care să nu necesite discuţie. Cu privire la studiul vibraţiilor aerului nu poate fi nicio îndoială că el nu comportă o asemenea diviziune.) Oricine ştie că, atunci cînd se discută mai amănunţit o schimbare fonetică din cele care au fost numite de neogramatici legi fonetice, se ia în considerare articulaţia şi se vorbeşte ca şi cum schimbarea s'ar produce de fapt în articulaţii, nu în sunete. Lucrul acesta este recunoscut chiar teoretic. Toată lumea admite că aceste schimbări fonetice nu se produc la elemente psihice (reprezentările de de sunete, iar, din punctul nostru de vedere, şi ceeace noi numim sunet), ci la articulaţii. De aici ele sînt transportate şi în celelalte părţi ale limbii (vibraţie, reprezentare şi sunet). Iniţiativa schimbării o are, deci, articulaţia. Acest lucru a fost uşor de recunoscut în încercările care s'au făcut de a rezolva problema complicată a schimbărilor fonetice. Ceeace a rămas pînă astăzi nelămurit este mecanismul acestor schimbări fonetice, cauza care le produce, condiţiile în care se produc ele. Dar aceasta n'are importanţă în cazul de faţă. Pentru oricine este clar că schimbările fonetice se produc în fiziologic (mai precis : articulatoric), nu în reprezentările acustice sau în ceeace noi numim sunet, şi studiul lor aparţine fiziologiei articulaţiilor. O disciplină care s'ar ocupa cu ele nu poate fi considerată în niciun caz ca parte evolutivă a fonologiei cercului lingvistic din Praga sau a foneticii preconizate de noi. Fonetica evolutivă va trebui să nu ia de loc în consideraţie articulaţia, ci să se menţină numai la ceeace noi am numit sunete. Dar atunci se va spune : ce rost mai are o asemenea disciplină, dacă ea renunţă tocmai la ceeace contează în cazul schimbărilor fonetice ? Să nu ne scape din vedere că acelaşi lucru îl neglijează şi fonetica statică. Precum

am văzut în § 19, în ea nu se justifică, nu se legitimează stările fonetice (nu articulatorice) ale unei limbi. Am constatat acolo că ceeace dă anumite regule de apariţie sunetelor limbii, este altceva decît spiritul uman. Tot aşa locul unde se realizează schimbările fonetice este altul decît spiritul uman. Spiritul numai le acceptă. Acest lucru a fost dovedit de A. Philippide, *Originea Romînilor* II, pag. 270—285 şi P. G. Goidànich, *Archivio glottologico italiano* XX, *Sezione destinata a discussioni teoriche e a indagini linguistiche estranee al neolatino*, pag. 14—17. Paralelismul între fonetica evolutivă şi cea statică este, deci, din acest punct de vedere, perfect. Amîndouă se ocupă cu reflexe ale unor realităţi, nu cu realităţile care tocmai sînt lucrul primar.

Vom vorbi, deci, de schimbări de sunete fără să ne gîndim la articulaţie. Asupra lor se vor putea aplica procedările omului de ştiinţă, descrierea şi clasificarea, care, precum am spus-o în § precedent, sînt strîns legate una de alta. De fapt cei care fac fonetică evolutivă se gîndesc nu numai la schimbările de articulaţii, ci şi la schimbările de sunete. Ba în mintea lor vine şi ideia sunetului fizic. Avem o riguroasă analogie cu cele spuse în § 14 despre fonetica care trebue numită statică. Numai că realitatea fizică nu contează în cazul de faţă, dat fiind că ar trebui să vorbim de înlocuirea unei vibraţii a aerului cu altă vibraţie. Fonetica evolutivă rămîne să fie, deci, un amestec de ceeace noi numim fonetică evolutivă (aproximativ actuala fonologie evolutivă) şi ceeace noi numim fiziologie a schimbărilor de articulaţii. La origine ea a fost însă, ca şi fonetica statică, numai o ştiinţă a schimbărilor acelor realităţi pe care noi le numim sunete. Omul comun nu se gîndeşte, atunci cînd i se pune problema schimbărilor fonetice, decît la schimbări ale unor astfel de realităţi. Aici pot apela, ca şi în § 5, la felul în care înţelegeam eu lucrurile în primii ani de studii lingvistice, atunci cînd nu mă ocupasem mai de aproape cu cauzele schimbărilor fonetice. Nu luam atunci în consideraţie decît ceeace înţelege omul obişnuit prin sunet.

Cele două discipline vor trebui să fie separate. Şi noi credem că procedarea clasificării schimbărilor fonetice va da rezultate deosebite, dupăcum se va lua în consideraţie su-

netul sau articulaţia şi că acest fapt va duce la crearea de terminologii deosebite (termini deosebiţi pentru categoriile de schimbări fonetice, dupăcum va fi vorba de sunete sau de articulaţii). Acest lucru nu se poate vedea prea bine astăzi, din cauză că nici fiziologia actuală a schimbărilor fonetice (fonetica evolutivă actuală) nu este supt o formă mai avansată. Totuşi ea se poate bănui şi din actuala stare a foneticii, şi anume din cauză că fonetica de pînă astăzi a luat în considerare, precum am spus mai sus, şi ceeace noi numim sunet. Clasificările admise şi terminii întrebuinţaţi mai înainte şi astăzi în fonetica evolutivă sînt, întocmai ca şi la cea care trebue să se numească statică, de multe ori sau numai din punctul de vedere al articulaţiilor sau numai din punctul de vedere al sunetelor. Astfel categoriile epentezei, sincopei, etc., ale eliziunii, aferezei, etc., sînt distinse numai din punctul de vedere al sunetelor. Se ştie că această clasificare e moştenită dela gramaticii greci, şi aceştia nu s'au gîndit deloc la articulaţii, ci au avut înainte numai ideia comună de sunet. Fireşte ele pot fi admise şi cînd se au în vedere numai articulaţiile,— faptul s'a şi petrecut—, dar atunci alte categorii sînt mai potrivite. Un fonetician ca Grammont, care are în vedere în primul rînd articulaţia, nu pomeneşte nimic despre astfel de fenomene în tratatul său de fonetică. El le încadrează în următoarele categorii, singurele pe care le distinge în numărul nemăsurat de mare al schimbărilor fonetice: asimilaţii, diferenţieri, interversiuni, dilaţii, disimilaţii şi metateze (cu terminii mai cunoscuţi, asimilaţii, disimilaţii şi metateze, la sunete vecine primele trei, şi la sunete îndepărtate, celelalte). Cît priveşte fenomenele ca sincopa, epenteza, etc., faptul că ele ar fi distinse luîndu-se în considerare ceeace noi numim sunet a fost recunoscut de A. Noreen, *Einführung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache*, Halle (Saale) 1923, pag. 118—148, atunci cînd el, împărţind schimbările fonetice în următoarele trei mari clase: eliminare sau cădere, accesiune sau adăugare şi permutare sau înlocuire, afirmă că această clasificare este făcută din punctul de vedere al urechii. Numai de aceste trei categorii de schimbări fonetice credem noi că trebue să se vorbească la fonetica evolu-

tivă. O asemenea clasificare este, desigur, pur formală, adică nu ţine samă de fenomenele reale (schimbările de articulaţii), care ar cere poate o altă împărţire, dar tocmai acesta este punctul de vedere care se cere unei asemenea discipline. In ce priveşte schimbările de articulaţii, fonetica actuală nu ne oferă încă, după părerea noastră, pe care o vom expune-o amănunţit altă dată, o clasificare cu adevărat ştiinţifică.

Am vorbit pînă acum numai despre schimbările de articulaţii. Dar în limbă se mai produc şi altfel de schimbări fonetice : unele care sînt la origine audiţii incomplecte sau greşite (trebue să fi existînd şi altfel de schimbări, numai că nu avem criterii de a le distinge de celelalte), şi altele care se produc la reprezentările de sunete (aici ar trebui să înţelegem, poate, numai schimbările care ar proveni din aducerea aminte, supt o formă neexactă a unui simbol oarecare), toate sporadice. Şi acestea se produc în alte domenii decît cel pe care l-am putea numi fonetic. Dar lingvistul le prospectează în unicul domeniu care contează pentru individul vorbitor, acela al sunetelor, şi, cu toate că ele sînt psihologice de audiţie sau psihologice de memorie, sînt numite, exact ca şi schimbările de articulaţie, schimbări fonetice. Ştiinţa care s'ar ocupa cu ele n'ar fi decît o psihologie aplicată a audiţiilor şi a aducerilor aminte, comparabilă cu fiziogia schimbărilor de articulaţii. Dar ele vor fi studiate şi de fonetica evolutivă, aşa cum o înţelegem noi.

26. Am vorbit pînă acum de regiuni ale limbajului care au iniţiativa în stări şi în schimbări fonetice şi de altele care acceptă aceste iniţiative, şi am arătat că ceeace şcoala lingvistică din Praga numeşte fonologie, iar noi fonetică, se ocupă tocmai cu o regiune a limbajului, care nu are de loc iniţiativa în schimbări fonetice· Dealtfel acest lucru se poate scoate chiar din natura însăşi a ceeace noi numim sunet. Cum ar putea să fie ele locul (partea) din limbă în care se produc schimbările fonetice, cînd ele sînt nişte ficţiuni ale noastre, o proiecţie a imaginilor noastre în afară ? Schimbările nu se pot produce decît la realităţi adevărate, deci la imagini acustice şi la articulaţii şi vibraţii ale aerului şi, însfîrşit, la audiţie. Dar această deosebire dintre fonetică şi

fiziologia articulaţiilor implică alta : după o descriere şi o clasificare a lucrurilor cu care se ocupă, fiziologia articulaţiilor şi a schimbărilor de articulaţie va putea trece la cercetarea cauzelor acestor lucruri, pe cînd fonetica nu. Cauzele stărilor şi ale schimbărilor fonetice (cauza pentru care cutare limbă are cutare sunet sau sunete şi cauza pentru care în cutare limbă se produce cutare schimbare de sunet sau schimbări de sunete) nu se pot arăta, dacă rămînem numai la ceeace numim sunete. Precum vom arăta într'o lucrare specială, ele nu se pot afla decît dacă vom lua în consideraţie articulaţiile. Din acest punct de vedere avem o lipsă de paralelism între cele două discipline. Dar mai mult încă : faptul că la fonetică nu se poate pune problema cauzelor ar putea constitui un argument serios împotriva legitimării ca ştiinţă a foneticii. Căci, dacă există ştiinţe în care nu s'au cercetat, cel puţin pînăla un anumit moment al dezvoltării lor, cauzele, aceasta nu se explică prin imposibilitatea de a se pune în domeniul respectiv astfel de probleme, ci prin aceea că cercetarea cauzelor atrage atenţia învăţaţilor mai tîrziu. Faptul relevat în acest § ne arată altceva : fonetica există ca o ştiinţă deosebită de fiziologia articulaţiilor, precum s'a dovedit mai înainte, dar ea este complectată de aceasta din urmă ; anumite întrebări, pe care ni le punem cu privire la sunete, se vor rezolva nu în cadrul foneticii, ci al disciplinei din urmă.

27. Şcoala lingvistică slavă crede, în general, că ideile de sistem şi de tendinţă se întîlnesc sau trebue să se întîlnească numai în fonologie, adică numai în ceeace noi numim fonetică. Această concepţie stă în legătură cu neglijarea, din partea fonologilor, a articulaţiilor şi a schimbărilor lor, neglijare despre care am vorbit în § prec. Ei dau, deci, un fel de autonomie fonemului şi schimbărilor lui, pe care noi am văzut ceva mai înainte că nu le-o putem acorda. Fonologia lor (fonetica noastră) este o ştiinţă care se poate face, dar care nu rezolvă o serie de probleme fundamentale. In ea, desigur, putem vorbi de sisteme fonetice şi de tendinţe fonetice. Dar asta nu înseamnă că aceste noţiuni nu s'ar potrivi perfect şi pentru fiziologia articulaţiilor. lar dacă ne gîndim că în fiziologic se produc schimbările, şi că tot fiziologi-

cul determină şi prezenţa cutăror sunete într'o limbă, atunci ideile de sistem şi tendinţă ne apar valabile tocmai pentru realitatea articulatorică. Sistemul de sunete şi tendinţele fonetice nu mai sînt altceva decît lucruri impuse de articulaţie spiritului nostru. Şcoala lingvistică franceză de supt conducerea lui Meillet, dela care fonologii au luat multe lucruri, a înţeles să vorbească întodeauna de sisteme şi de tendinţe şi în domeniul articulaţiilor. Aceste idei însă au fost considerate de fonologi ca valabile numai pentru realitatea pe care ei o numeau foneme, deci numai pentru ceeace noi numim sunet.

Acest lucru vor să susţie fonologii, cînd ei insistă de atîtea ori asupra caracterului individualist sau atomist al vechii fonetici şi asupra caracterului totalist sau universalist al fonologiei pe care o preconizează ei. Istoriceşte, — adică din punctul de vedere al stării ştiinţelor respective, aşa cum s'au dezvoltat ele —, au dreptate, deşi nu trebue să uităm şcoala lingvistică franceză şi, în ce priveşte tendinţele fonetice, şi pe P. G. Goidànich. Ştiinţa articulaţiilor însă nu exclude ideia de sistem şi de tendinţă, ci, precum am spus, aceste idei se justifică cel mai mult tocmai la ea.

O scurtă argumentare, dealtfel, ne va arăta că sistemele şi tendinţele fonetice nici nu ar putea avea loc, dacă am exclude din consideraţie partea fiziologică a limbajului. Sunetele unei limbi alcătuesc un sistem, adică sînt ceva sistematic, ordonat şi coordonat, ceva care prezintă o unitate, un întreg, şi care, dacă prezintă unele aspecte, exclude altele. Schimbările fonetice deasemenea au într'o anumită limbă cîteva direcţii în care se pot încadra cu toatele şi, dacă cutare sunet se schimbă în cutare direcţie, alte sunete înrudite se schimbă în aceeaşi direcţie. Dacă partea fiziologică a limbajului nu ar fi activă prin ea însăşi şi ar lucra numai supt iniţiativa altor părţi ale limbajului, simetria, ordinea şi determinarea internă reciprocă a părţilor sistemului ar fi de neexplicat, căci în acel caz sistemul ar trebui să fie un produs al impresiilor acustice, al experienţei acustice, şi nu s'ar vedea dece el se limitează numai la unele imagini acustice. Afirmaţia repetată a lui Trubetzkoy, că fonemul face parte dintr'un sistem, fiindcă e o unitate cu o funcţie distinctivă,

este greşită. Tot aşa, dacă schimbările fonetice nu s'ar produce în fiziologic, ar fi inexplicabil dece o schimbare fonetică dintr'o limbă implică şi altele. Dacă numai spiritul ar fi mobilul schimbării, asemenea cortegii de schimbări fonetice n'ar putea avea loc. Dar ele există, şi nu putem admite că se datoresc hazardului.

Deci aşa numitul sistem fonologic şi aşa numitele schimbări fonologice (e vorba de aceşti termini în accepţia şcolii lingvistice slave) sînt determinate, sînt, mai bine zis, un simplu reflex al unor sisteme de articulaţii şi al unor tendinţe ale articulaţiilor. Noi înţelegem să vorbim de sisteme mai ales în acest caz. Şi e dela sine înţeles că nu le vom numi sisteme fonologice şi tendinţe fonologice ; ba nici măcar fonetice, căci atunci ar însemna că sîntem în domeniul disciplinei pe care noi am numit-o fonetică. Noi vom vorbi de sisteme articulatorii şi de tendinţe articulatorii. Este o reluare a unor termini întrebuinţaţi cîteodată de şcoala franceză a lui Meillet, care a vorbit de sistem articulatoriu, de tip sau mod articulatoriu, de ansamblul articulaţiilor şi de tendinţe articulatorii.

Ştiinţa pe care, deci, fonologii o numesc fonetică şi pe care o consideră drept atomistă, individualistă, nu este aşa cum şi-o imaginează ei. Această ştiinţă este, dimpotrivă, cea căreia spiritul sintetist i se potriveşte mai bine.

28. Am examinat pînă acum aspectul pe care va trebui să-l aibă noua disciplină pe care noi o numim fonetică, faţă de vechea fonetică pe care o numim fiziologie a articulaţiilor. Incă ceva mai avem de spus în legătură cu felul în care trebue să se înfăţişeze această nouă disciplină. Ca şi în unul din cazurile precedente, vom pleca dela anumite afirmaţii ale lingviştilor din şcoala slavă. Fonologii din jurul cercului lingvistic din Praga cred că fonologia are două părţi sau cuprinde două discipline mai mici, şi anume: fonologia cuvîntului, „care tratează despre diferenţele fonice capabile de a diferenţia într'o limbă dată semnificaţiile cuvintelor separate", şi fonologia sintactică, „care tratează despre diferenţele fonetice capabile într'o limbă dată de a delimita cuvîntul într'un grup de cuvinte (fonologia sintagmei) sau de a diferenţia semnificaţiile frazelor în-

tregi (fonologia frazei)". (La fonologia sintactică, terminul de cuvînt are, deci, alt sens decît cel pe care-l are la fonologia cuvîntului. Deaceea la aceasta din urmă cuvîntul este numit sintagmă.) In cadrul fonologiei cuvîntului se mai admite existenţa unei fonologii a morfemelor, pe care ei o numesc morfofonologie sau morfonologie. Prin morfeme ei însă înţeleg nu numai formele gramaticale, ci şi prefixele şi sufixele şi chiar radicalele, adică ceeace Vendryes, *Le langage* numeşte semanteme. Vezi *Travaux* IV, pag. 321 *(Projet)*. La distingerea acestor diviziuni ale fonologiei au contribuit mult S. Karčevskij şi R. Jakobson, primul cu *Sur la phonologie de la phrase*, celălalt cu *Die Betonung und ihre Rolle in der Wort- und Syntagmaphonologie (Travaux* IV). Căci la început Trubetzkoy vorbise numai de o fonologie pur şi simplu şi de o morfonologie.

Oare această diviziune a fonologiei nu trebue acceptată şi de noi în fonetică? Ea nu este valabilă şi pentru disciplina lingvistică pe care o postulăm noi? Dar şcoala din Praga face aici cîteva greşeli.

Cea dintîiu greşală care se face este că se consideră drept o fonologie a cuvîntului ceeace, de fapt, este fonologia pur şi simplu sau, dacă e vorba să întrebuinţăm şi noi unul din terminii cuvînt, frază, etc., fonologia fonemelor sau a silabelor. Fonologia trebue să se ocupe cu fonemele şi cu unităţile mai mari decît dînsele, dar unităţi de aceeaşi natură, pe care le vom arăta mai jos şi dintre care nu pomenim acum decît silaba. Ba, fiindcă mai puţin decît o silabă nu se poate pronunţa şi, deci, aceasta este unitatea concretă, reală (a cărei existenţă e posibilă separat), cu care au fonologii a face, se poate spune că fonologia se ocupă cu silaba. (Acest lucru e cu atît mai just pentru ceeace noi numim fiziologia articulaţiilor.) Aşa înţelege lucrurile şi Karčevskij, *Travaux* IV, pag. 189. Aceste silabe sînt desfăcute ideal în elementele lor constitutive (sunete şi variantele lor combinatorii) şi după asta se încep operaţiile omului de ştiinţă asupra acestor elemente. In mod fatal aceste elemente au o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol, precum am arătat în § 12, şi aceasta anume numai ca elemente ale cuvintelor. Dar de aici

nu urmează că o asemenea disciplină este o fonologie a cuvîntului. O fonologie a cuvîntului există, dar ea este tocmai ceeace fonologii numesc fonologia sintagmei, şi alături de ea avem fonologia frazei. Cuvîntul şi fraza nu sînt numai unităţi de înţelesuri, unităţi ale simbolizatului şi nu sînt numai simple simboale, ci şi o unitate fiziologică şi, prinurmare, şi fonetică (în sensul nostru). S'a vorbit de mult de cuvîntul fonetic (v., depildă, Vendryes, *Le langage*) şi ar fi trebuit să se vorbească şi de fraza fonetică. Cuvîntul şi fraza sînt realităţi care trebuesc luate în consideraţie şi de fonetică şi de fiziologia articulaţiilor şi, de fapt, ele au şi fost luate în consideraţie. Nu mai este vorba de cuvîntul ca realitate gramaticală şi lexicală, ci de cuvînt, abstracţie făcînd de sensul lui şi al formei gramaticale care intră în compoziţia lui, ca şi cum ar fi o simplă înlănţuire de sunete sau mai bine zis, de silabe, fără înţeles, dar totuşi o unitate fizică şi fiziologică. Desigur, aglomerarea aceasta de material este legată de un sens, şi acela îi menţine unitatea ; dar asta nu înseamnă că materialul fonetic nu poate fi luat în considerare şi singur. Există, deci, o fonetică a cuvîntului şi a frazei (ba şi a altor unităţi, mai mici decît fraza şi mai mari decît cuvîntul), care studiază aceste realităţi, abstracţie făcînd de sens, şi există şi o fiziologie şi chiar o acustică (aceasta din urmă cel puţin se poate crea) care să se ocupe cu dînsele. Dar ele nu pot fi numite fonetică sintatică, pentrucă nu se ia în consideraţie sensul. (Şi cu atît mai puţin se va putea vorbi de o fiziologie a articulaţiilor sintactică.)

Fonologia cuvîntului şi a frazei au fost făcute de fonologi, dar nu pure, ci amestecate cu semantica şi sintaxa. Deaceea le-au şi numit ei fonologie sintatică. Este, desigur, greu să vorbeşti despre intonaţia şi tempo-ul frazei fără să arăţi şi sensurile pe care le au aceste intonaţii şi tempo-uri. Şi, dacă trebuesc arătate la gramatică, — intonaţiile şi tempo-ul sînt un fel de forme gramaticale —, se pare inutil să mai vorbeşti despre ele şi la o descriere fonetică a limbii. Dar asta nu însemnează că o asemenea descriere fără arătarea valorii lor nu se poate face, şi, dacă facem o asemenea descriere, nu urmează că ele n'ar avea o funcţie şi o valoare. Aici este una din marile greşeli ale fonologilor. Ei au

crezut că, dacă studiem realităţi care au o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol, disciplina care se ocupă cu aceste realităţi se reduce la studiul acestor funcţii şi valori.

In legătură cu fonologia sintagmei (sau, mai bine zis, a cuvîntului; vezi ce-am spus mai sus), mai avem de spus că noi nu admitem existenţa unor diferenţe fonice, capabile de a delimita cuvîntul într'un grup de cuvinte, de natura celor de care vorbesc fonologii (aşa numitele Abgrenzungsmittel sau Grenzsignale; v. Trubetzkoy, *Anleitung*, pag. 30). Există elemente fonetice numai la începutul sau numai la sfîrşitul cuvîntului, de exemplu acentul iniţial, accentul final, sunete care apar numai la sfîrşitul cuvîntului (cf. § 19), etc., dar ele servesc, desigur, ca indicii ale existenţei unui cuvînt, iar nu ca indicii ale graniţelor dintre cuvinte. Accentul fix poate fi doar şi în interiorul cuvîntului, şi apoi identificarea simboalelor corespunzătoare fiecărei unităţi de înţeles se face foarte uşor, datorită ordinii anumite a sunetelor, proprie fiecărui cuvînt.

Aceste greşeli nu le-ar fi făcut fonologii, dacă ei şi-ar fi dat bine sama că studiul diferenţelor fonice (după noi, fonetice) semnificative este altceva decît studiul funcţiilor şi valorilor lor. Dealtfel ei nici n'au făcut toate precizările necesare cu privire la diferenţele fonice, atunci cînd au vorbit de ele. E adevărat că din discuţiile lor se vede clar despre ce este vorba: arătarea însuşirilor pe care le distinge individul vorbitor la sunete, atunci cînd le compară unele cu altele. Astfel ajung ei să vorbească despre serii de sunete marcate, serii nemarcate, sunete corelative, sunete disjuncte, etc. Studiul diferenţelor fonice capabile de a diferenţia înţelesurile se reduce, deci, pentru ei la o descriere a fonemelor. Dar o limbă mai dispune şi de alte diferenţe fonetice, şi anume acelea pe care le prezintă simboalele tuturor cuvintelor ei, printre care trebue considerate şi variaţiile simbolului aceluiaşi cuvînt, adică aşa numitele alternanţe fonetice. După noi, fonologia (adică fonetica) trebue să se ocupe numai cu elementele fonetice cele mai mici, capabile de a avea o valoare distinctivă sau o funcţie de simbol,— şi acestea sînt sunetele sau fonemele —, nu şi cu simboalele care

există sau a căror construcţie e posibilă într'o limbă, şi nici cu alternanţele fonetice, care există sau sînt posibile, ale acestor simboale. Studiul acestora aparţine lexicologiei şi gramaticii, este anume un studiu asupra simboalelor acelei limbi, deci o onomasiologie şi o morfologie, dar pure, adică făcute fără nici cea mai mică luare în consideraţie a terminului. Trebue să recunoaştem însă că studiul simboalelor nu este şi nu trebue făcut niciodată fără a se lua în considerare şi înţelesurile, căci atunci el devine o simplă înşirare a acestor simboale şi înşirarea aceasta va trebui să se mai facă odată, atunci cînd se va arăta cu care sensuri sînt asociate sau atunci cînd se vor studia înţelesurile. Morfologia obişnuită, de exemplu, este întotdeauna şi un studiu al înţelesurilor sau cel puţin o arătare a înţelesurilor asociate la formele gramaticale. (Deci situaţia este perfect analogă cu cea dela fonetică, care studiază intonaţia şi tempo-ul frazei.) Dacă fonologii ar fi tras toate consecinţele pe care le comportă definiţia dată de ei fonologiei cuvîntului, (nu a sintagmei) ei ar fi trebuit să studieze şi diferenţele pe care le prezintă simboalele unei limbi. Ei nu îndeplinesc această condiţie decît dacă e vorba de diferenţele fonice care diferenţiază anumite categorii gramaticale; şi încă nici în cazul acesta nu duc lucrul pînăla capăt, căci i-au în consideraţie numai variaţiile radicalului (alternanţele fonice), nu şi terminaţiile, etc. Logic ar fi fost ca ei să le ia în consideraţie pe toate. Şi încă ar fi trebuit să nu ia în consideraţie valoarea alternanţelor, dacă ar fi voit să se menţină în cadrul definiţiei date de ei fonologiei cuvîntului. Dar ei au făcut morfologie obişnuită, şi anume s'au fixat numai asupra unei părţi mai neglijate a acesteia, parte pe care au considerat-o fonologie. (Că morfonologia este morfologie, s'a arătat şi de către alţii.) Morfonologia se află, deci, în aceeaşi situaţie ca şi ceeace ei au numit fonologie sintactică.

Morfonologia despre care însă am pomenit pînă acum este numai o parte din morfonologia astfel cum e concepută de Trubetzkoy în *Travaux* IV, pag. 161 — 163. Pelîngă studiul alternanţelor fonetice semnificative, ea mai cuprinde şi studiul structurii morfemelor (la care, repet, se cuprind şi ceeace Vendryes numeşte semanteme), precum şi studiul schimbări-

lor fonetice combinatorii, pe care le suferă morfemele în combinările lor cu alte morfeme. Primul fel de cercetări este însă tot morfologie, iar al doilea este o fonetică de un ordin special. Despre astfel de schimbări fonetice am pomenit noi înşine în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* II, pag. 142, unde le-am numit, împreună cu alte categorii asemănătoare, schimbări de adaptare bruscă. Dar ele nu sînt schimbări care se produc în trecerea limbii dela o epocă la alta, ci sînt aproape nişte variaţii ale sunetelor, şi anume de altă natură decît acelea pe care le-am examinat în § 21, şi studiul lor rămîne în sarcina foneticii statice.

După studiul fiecărui sunet în parte şi după clasificarea lor, fonetica ar putea face o înşirare a tuturor simboalelor limbii şi a tuturor alternanţelor fonetice posibile. Dar, cum am spus mai sus, aceasta este inutil, din moment ce aceste simboale şi alternanţe vor fi studiate cu valorile lor la gramatică şi lexicologie. O limbă apoi nu foloseşte, desigur, decît foarte puţine din combinaţiile de sunete şi din alternanţele fonetice posibile în acea limbă. Ce ar trebui să facă fonologia? Să arăte şi aceste combinaţii şi alternanţe posibile? Singura procedare care ni se pare într'adevăr folositoare este înşirarea tuturor silabelor întrebuinţate în diferitele poziţii din cuvînt. Dar acest lucru nu l-au făcut fonologii. E adevărat că felurile de silabe întrebuinţate se pot deduce, dacă ştii sunetele prezente într'o limbă şi regulele de combinare ale lor în silabă şi dela o silabă la alta, şi că, prinurmare, şi această procedare ar fi inutilă. Ea totuşi este altceva decît o expunere a acestor reguli şi nu intră nici în lexicologie, nici în gramatică. Fonologia nu poate fi altceva decît o ştiinţă a sunetelor, aşa cum au fost definite acestea de noi: o ştiinţă a unor elemente care au anumite funcţii şi valori, dar totuşi nu o ştiinţă a funcţiilor şi valorilor acestora. Fonologii dela Praga au depăşit însă acest domeniu, pătrunzînd în gramatică (morfologie şi sintaxă) şi chiar în lexicologie, adică luînd în consideraţie valori. Numai valorile pe care în mod necesar le au sunetele şi toate însuşirile lor cînd sînt combinate (înălţimea, intensitatea sau, mai bine zis, mersul acestora, deci intonaţia, apoi tempo) trebuesc studiate de fonologie sau, cum îi spunem noi, fonetică şi, deci, numai fonetica frazei şi cea

a valorii afective a sunetelor (ceeace Grammont numeşte fonetică impresivă), care cuprinde şi fonetica limbii poetice, fac parte din fonetică. Numai în acest caz trebue studiat sunetul în legătură cu sensul pe care-l are. Căci, într'adevăr, deşi o fonetică care să neglijeze sensul este posibilă şi în acest caz, totuşi atunci cînd ea arată valoarea pe care în mod necesar o are cutare sunet sau cutare intonaţie devine, prin aceasta însăşi, altceva decît simpla descriere a unor sunete. Aici nu mai e vorba de o funcţie distinctivă, ci de o valoare implicată, şi numai de o asemenea valoare. Dar să nu se scape din vedere că o fonetică impresivă, pentru a întrebuinţa terminul lui Grammont, şi o fonetică a frazei aşa cum a fost făcută aceasta de Karčevskij, nu sînt, de, fapt numai o fonetică, ci sînt şi o gramatică şi o lexicologie. O contopire între gramatică şi lexicologie pedeoparte, ca ştiinţe ale realităţilor lingvistice luate în totalitatea lor (adică şi ca sens, şi ca simbol), şi fonetică pedealta, care este ştiinţa materialului din care sînt alcătuite simboalele, nu este posibilă decît în cazul cînd luăm în consideraţie simboalele necesare, nu simboalele arbritare.

Incă ceva cu privire la diviziunile fonologiei. Ea se împarte într'o fonologie a silabei sau a sunetului, alta a cuvîntului şi alta a frazei, astfel precum am văzut mai sus. Dar aceste diviziuni nu trebuesc considerate drept ramuri ale fonologiei, aşacum sînt gramatica şi lexicologia în cadrul lingvisticii. Ele sînt simple capitole ale fonologiei astfel cum o înţelegem noi. Deaceea nici nu este necesar pentru ele cîte un nume nou, ca acela de fonologie sintactică. Se poate spune: fonologie a cuvîntului, fonologie a frazei, dar nu trebue să se uite că nu e vorba de discipline speciale, care să se cheme astfel. Şi aceleaşi lucruri sînt juste şi pentru fiziologia articulaţiilor. Există, deci, o fonetică, una şi nedivizibilă, şi tot aşa o fiziologie a articulaţiilor, una şi nedivizibilă. Singurele diviziuni pe care le comportă fonetica sînt acelea care străbat toată lingvistica, şi anume: cea într'o fonetică statică şi alta evolutivă, apoi cea într'o fonetică generală şi alta specială (adică romînească, franceză, etc.).

*

29. Dupăce am văzut şi aspectul pe care trebue să-l aibă fonologia sau, mai bine zis, fonetica, să arătăm în ce raport stă ea cu lingvistica. Pentru a ne da mai bine sama de acest lucru, vom discuta şi raportul dintre fiziologia articulaţiilor şi lingvistică.

Fonologii au afirmat, mai ales prin pana lui Trubetzkoy, că fonologia, spre deosebire de vechia fonetică, este o disciplină lingvistică, care, adică, face parte din lingvistică, este o diviziune a acesteia. Fonemul este doar, după părerea lor, un element al limbii, nu un element exterior ei, cum sînt sunetele (de fapt, articulaţiile organelor şi vibraţiile aerului). Ştiinţa care se ocupă de acestea din urmă (vechia fonetică) este şi pentru dînşii, ca, în general, pentru toţi lingvişti, o disciplină din afara lingvisticii, şi anume numai ajutătoare ei. Astfel admit ei o opoziţie sau o deosebire esenţială între fonem şi sunet, între fonologie şi fonetică. Şi mai mult încă, ei consideră fonetica (studiul articulaţiilor şi al vibraţiiior, deci cercetarea fiziologică şi fizică) ca o ştiinţă a naturii, iar fonologia, întrucît este lingvistică, ca o ştiinţă a spiritului. Să vedem dacă această concepţie se mai dovedeşte justă în urma lămuririlor aduse de noi pînă acum. Se înţelege dela sine că afirmaţiile din urmă sînt deocamdată de o importanţă secundară şi pot fi lăsate la urmă. Problema esenţială este aceea a raporturilor dintre fonetică şi „fonologie" (sau, după terminologia noastră, dintre fonetică, fiziologia articulaţiilor şi fizica vibraţiilor limbajului) pedeoparte şi lingvistică pedealtăparte.

E clar că realitatea pe care o numim sunet (al limbajului), deşi o admitem ca existînd în afara noastră, trebue considerată ca o parte a ceeace numim l i m b ă, l i m b a j. Noţiunea de limbă sau limbaj, vulgară sau ştiinţifică, se referă, deci, şi la o realitate fonetică din afara noastră, pe care o numim sunete. Limba, limbajul, în accepţia obişnuită şi nu prea precizată a terminului, cuprinde nu numai o realitate psihică, ci şi una externă nouă, numită sunete. Nu se cuprinde însă articulaţia, şi nici vibraţia aerului. Acestea nu sînt considerate ca elemente ale limbii, ale limbajului, decît de cel care începe să se gîndească puţin asupra faptelor de limbă. Sunetele de care am vorbit noi mai înainte sînt, deci, e-

lemente ale realităţii pe care o numim limbă, limbaj. La ele ne referim cînd vorbim de sunetele cutărei limbi sau de sunetele limbajului omenesc în general. Concepţia vulgară despre limbaj consideră, deci, sunetele ca un element al limbii, nu ca ceva din afara ei [1]. Dacă astfel stau lucrurile, urmează că şi ştiinţa acestor sunete, adică ceeace noi numim fonetică, trebue considerată ca o parte a lingvisticii. Teza fonologilor rămîne, deci, justă şi după precizările aduse de noi noţiunii de sunet. Noi n'am făcut altceva decît să schimbăm semnificaţia a ceeace ei numeau fonem. Dar schimbarea aceasta a noţiunii n'a adus cu ea şi o schimbare a locului fonologiei (adică o considerare a fonologiei în afara lingvisticii), căci prin modificare ideia de fonem a rămas tot în interiorul a ceeace numim limbaj. Graniţele limbajului au fost lărgite de noi. Dacă noi am considerat sunetul ca o realitate externă nouă, asta nu înseamnă că el n'ar mai fi limbaj. Se spune că limbajul e o realitate psihică şi că, deci, el e în noi, şi de fapt aşa e. Dar noi ne imaginăm că el are părţi şi în afara noastră, deşi în realitate nu există şi nu contează ca element al limbajului decît imaginea acustică. Noi însă, proiectînd pe baza acestor imagini acustice o realitate externă nouă, trebue să admitem că lingvistica se ocupă şi cu ea. Lingvistica se întemeiază pe limbă, pe existenţa acestei realităţi, şi, prinurmare, se va ocupa cu toate părţile, pe care le putem distinge, ale acestui obiect.

Aceasta este imaginea pe care şi-o formează omul comun despre limbă. Articulaţiile organelor vorbirii nu sînt considerate ca un element al limbii, cu toate că el îşi dă sama de existenţa lor. Bineînţeles, el nu e în stare să arate, măcar şi mai vag, în ce constau aceste articulaţii. (De vibraţii nu-şi poate da sama, şi în locul lor admite ceeace el numeşte sunet.) Din ce cauză se limitează el numai la sunete ? Concepţia sa are un fundament solid: el consideră

1. Precizările acestea, aduse noţiunii de limbă, sînt foarte interesante. Acum se vede clar ce este ceeace toată lumea numeşte limbaj. Se vede că în constituţia lui intră şi elemente pe care noi ni le imaginăm că există, fără a fi aşa cum ni le imaginăm noi. Şi este şi natural să fie astfel, căci, la constituirea realităţii pe care o numim limbaj, omul se foloseşte de elemente reale, aşa cum le cunoaşte el.

ca element al limbii numai ceeace este element al simboalelor, nu şi realităţile prin care sînt produse aceste simboale.

3o. Articulaţiile şi vibraţiile nefăcînd parte din limbă, urmează că studiul lor nu poate fi considerat ca lingvistică. Fiziologia articulaţiilor şi acustica rămîn, deci, în afara acesteia. Dar în ce situaţie? Ca ştiinţe complect independente de lingvistică? Sau ca ştiinţe ajutătoare? Sau, însfîrşit, în vreo altă situaţie? Pentru a rezolva această problemă, trebue să luăm în consideraţie că problemele fundamentale ale foneticii, astfel cum e concepută de noi (şi, deci, ale lingvisticii, căci, precum am văzut în § prec. fonetica e lingvistică) nu se pot rezolva în cadrul acestei discipline (v. § 26.) Problema cauzei pentru care sunetele unei limbi (sau sistemul fonetic) sînt acestea şi aşa, precum şi problema cauzei pentru care se schimbă sunetele unei limbi nu pot fi rezolvate în cadrul foneticii, pentrucă realitatea cu care se ocupă fonetica nu este, de fapt, o realitate, ci ceva fictiv. Reale sînt imaginile acustice, articulaţiile şi vibraţiile cu audiţia lor. Lingvistica ne apare, deci, ca o ştiinţă a unui obiect care e, în parte, imaginar. Ca să-şi poată rezolva problemele, ea trebue să ia în consideraţie numai ceeace e realitate. Şi o bună parte din lingvistică se ocupă cu realităţi: e vorba de gramatică şi studiul lexicului. Dar cu articulaţiile şi cu vibraţiile (sau, mai bine zis, cu audiţia,—căci, dacă vibraţia e slabă, nu mai poate fi auzită) se ocupă ştiinţe care n'au fost şi nu sînt considerate lingvistică. Şi tocmai aici, anume în articulaţii şi în audiţie, stau o bună parte din cauzele faptelor limbajului şi aproape toate cauzele stărilor şi schimbărilor pe care le numim fonetice. Dacă ştiinţa limbajului, vrea să găsească aceste cauze, ea trebue să iasă în afara realităţii pe care intuiţia noastră necontrolată o numeşte limbaj.

Ea trebue să-şi corecteze însăşi imaginea pe care şi-o face despre limbaj. Este un fel de criticism, în urma căruia lingvistica ajunge să-şi imagineze altfel obiectul ei de studiu şi se organizează altfel. Articulaţiile şi vibraţiile fac şi ele parte din limbaj, iar ştiinţa articulaţiilor vorbirilor şi cea a vibraţiilor aerului din timpul vorbirii sînt şi părţi ale lingvisticii, cu toate că ele fac parte din fiziologie şi acustică. Nu scrie doar nicăeri că un grup de cunoştinţe n'ar putea

face parte în acelaşi timp din două discipline diferite. Limbajul nu e numai spirit, ci e şi materie, şi, prinurmare, ştiinţa care se ocupă cu el va coincide în bună parte cu anumite ştiinţe ale naturii. Inclinăm, deci, să admitem o a doua noţiune a limbajului şi o a doua lingvistică, amândouă mai întinse decît cele despre care am vorbit în § prec.

Dar împotriva acestei concepţii se vor ridica aproape toţi lingviştii. Abia vreo cîţiva dacă ar accepta-o (depildă L. Tesnière; v. *Travaux* IV, pag. 309). Nu e locul să examinăm aici motivele care îi vor face să se opună acestei concepţii. Dealtfel ele nici n'au prea fost căutate. Concepţia curentă astăzi este mai mult ceva moştenit decît ceva căpătat printr'o meditaţie specială asupra problemei. Aici ne vom mărgini numai să arătăm că argumentul suprem care ar putea fi invocat de ei împotriva noastră şi anume că lingvistica (în sens restrîns) este ştiinţă a spiritului, iar fiziologia şi acustica sînt ştiinţe ale naturii, argument care este în cinste şi la fonologi, nu are nicio valoare. Nimic nu ne arată că o ştiinţă nu poate fi în acelaşi timp şi a spiritului şi a naturii. Dacă obiectul cu care se ocupă ea e de aşa natură că e şi spirit şi natură, ea va trebui să fie parţial ştiinţă a naturii şi parţial ştiinţă a spiritului. Iar limbajul, supt forma pe care o căpătă el prin critică, este o astfel de realitate. Dar ştiinţele nu se împart în ale spiritului şi ale naturii, dupăcum s'ar ocupa cu spirit şi cu natură, ci după atitudinea care domneşte în ele. Mulţi concep spiritul în mod naturalist, iar natura în mod spiritualist, şi atitudinile lor sînt îndreptăţite de cazul special pe care îl studiază.

Dealtfel fiziologia schimbărilor de articulaţii a fost considerată pînă astăzi lingvistică, deşi ea este, în realitate, fiziologie. Căci aşa numita fonetică evolutivă (istorică) sau istoria sunetelor este aproape întodeauna, în operele lingviştilor, o ştiinţă despre articulaţii. Dacă lingviştii au păşit aici şi în domeniul articulaţiilor, asta se datoreşte pedeoparte faptului că articulaţia le apărea ca un element al limbii, iar pedealtăparte pentrucă li se părea că luarea în consideraţie a articulaţiei explică schimbările. Plecînd dela faptul că fiziologia schimbărilor de articulaţii e considerată lingvistică, atunci şi fiziologia articulaţiilor trebue considerată ca o par-

te a lingvisticii. Dealtfel articulaţia a şi fost luată în considerare, cînd se descria o limbă într'un moment dat. Numai că pînă astăzi nu s'au prea descris pronunţiile diferitelor limbi în mod separat pentru fiecare, — limbile cele mai cunoscute fac excepţie — ,şi pentru a se şti pronunţia unui sunet dintr'o limbă se recurge oarecum la fonetica obişnuită (numită de Saussure şi Grammont fonologie), care descrie articulaţiile de tot felul. Aproape se scăpa şi se scapă din vedere că fiecare limbă îşi are articulaţiile ei proprii, şi se ajunge astfel la conceperea unei lingvistici din care lipseşte o descriere a articulaţiilor.

Mulţi ar putea crede că şi sunetul, aşa cum îl concepe omul comun, ar fi natură şi că, deci, fonetica postulată de noi ar trebui considerată tot ca o ştiinţă a naturii. Acest lucru se poate admite ; dar nu trebue să se uite că nu este vorba de natura aşa cum este ea în realitate, ci de natura aşa cum o cunoaşte omul comun. Iar natura aceasta este o realitate a sufletului nostru. Ştiinţele naturii se ocupă cu natura nu supt forma în care ne apare aceasta, ci supt forma în care este ea realmente. In concluzie, fiziologia articulaţiilor şi acustica vibraţiilor nu sînt ştiinţe ajutătoare. Dintr'un anumit punct de vedere ele sînt ştiinţe independente, dar din alt punct de vedere ele sînt lingvistică adevărată.

Concepţia noastră, deci, dublă se poate considera drept o împăcare între cei care exclud fiziologia şi acustica dintre ramurile lingvisticii şi cei care consideră aceste discipline ca lingvistică. [1]

31. Acum se înţelege că, dintr'un anumit punct de vedere (cel arătat în § 29), articolul de faţă s'ar fi putut întitula :

1. Precum se observă, în discuţia din §§ 29 şi 30 noi am evitat să punem problema în terminii saussurieni : limbă şi vorbire. Aceasta va părea cu atît mai curios, cu cît fonologii şi adepţii lor au considerat de atîtea ori fonologia ca o disciplină care se ocupă cu vorbirea. Este clar de tot că fiziologia articulaţiilor şi acustica vorbirii se ocupă cu vorbire. Dar ni se pare falş să se afirme că fonetica (= fonologia) nu s'ar ocupa şi ea cu elemente ale vorbirii. Lucrurile se complică, cînd vrem să vedem dacă vreuna din cele două discipline se ocupă şi cu ceeace Saussure numeşte limbă. Căci aceasta constă din imagini acustice memorate, iar nu din sunete imaginate în afara noastră. Nepotrivirea se explică prin aceea că noţiunea saussuriană de limbă este ştiinţifică, pecînd acea de sunet pe care am arătat-o noi în acest articol este a omului comun.

Constituirea unei fonetici care să facă parte din lingvistică. Intr'adevăr, din acel punct de vedere, condiţia ca fonetica să facă parte din lingvistică este ca ea să nu fie fiziologie şi acustică. Şi acesta este şi punctul de vedere pe care-l are şcoala lingvistică din Praga, care însă nu l-a exprimat întotdeauna cu claritatea necesară. Din alt punct de vedere însă, o fonetică care ar fi fiziologie şi acustică, deci fonetica existentă pînă acum, trebue considerată tot ca lingvistică, şi, în acest caz, titlul articolului nostru ar fi fost echivoc. Pentru a înlătura acest echivoc, am întitulat articolul de faţă altfel decît am arătat că s'ar fi putut întitula. Problema dacă fonetica pe care voim s'o constituim face parte din lingvistică sau nu este lăsată la o parte. Nici nu era acesta scopul nostru. Intîiu de toate noi voiam să arătăm că există o fonetică distinctă de disciplinele care trebuesc numite fiziologia articulaţiilor şi acustica vibraţiilor.

32. In urma celor spuse pînă acum sîntem în măsură să arătăm cauza cea mai însemnată pentru care prin sunet se înţelege, deobiceiu, de către lingvişti şi articulaţia. In § 4 am arătat cauzele de ordin secundar care au prilejuit această confuzie, promiţînd să arătăm mai tîrziu pe cea principală. Ne achităm acum de această datorie.

Din discuţia de acolo se putea crede că este vorba de ceva care interesează numai fonetica statică. De fapt, găsim aceeaşi problemă în fonetica evolutivă. Lingviştii vorbesc numai de schimbări de sunete, deşi în realitate schimbările acestea sînt schimbări de articulaţii (v. §§ 25 şi 26). (Este, firește, vorba numai de acele schimbări de sunete a căror iniţiativă e luată de articulaţii. Dar şi schimbările care s'ar produce întîiu în alte părţi ale limbii sînt numite tot schimbări de sunete. Noi am luat însă în consideraţie numai schimbările de articulaţii, pentrucă discutăm despre articulaţie şi sunet.) Dealtfel este şi natural: din moment ce, atunci cînd faci descrierea unei limbi, vorbeşti de sunete, tot despre sunete vei vorbi şi atunci cînd consideri obiectul în timp.

Se înţelege dela sine că tot ce spunem cu privire la cuvîntul s u n e t este valabil şi pentru cuvîntul f o n e t i c (din expresiile: sistem fonetic, stare fonetică, fapt fonetic, schimbare fonetică, etc.), căci acesta din urmă nu este altceva de-

cît un derivat dela φωνή, care înseamnă în greceşte sunet. Şi este valabil şi pentru cuvîntul fonologic, întrucît acesta este întrebuinţat cu acelaşi sens ca şi cuvîntul fonetic (deci la Saussure, Grammont şi alţii, dar nu la şcoala lingvistică din Praga). In discuţia care urmează vom vorbi chiar direct despre acest termin, şi atunci cele spuse despre el trebuesc considerate valabile şi pentru cuvîntul sunet.

Căci discuţia din acest § este dusă în jurul unor realităţi, dar ea este şi asupra unor termini. Odată cu arătarea cauzei pentru care se face greşala de a se numi sunet şi articulaţia, — am considerat-o greşală deja în § 4 —, vom căuta, deci, să tragem şi vreo concluzie cu privire la terminii pe care trebue să-i întrebuinţăm, cînd facem fonetică şi cînd facem fiziologia articulaţiilor.

Dacă vorbim de schimbări fonetice, adică de schimbări de sunete, acolo unde, de fapt, ar trebui să vorbim de schimbări de articulaţie, asta, pentrucă noi nu luăm în consideraţie decît ceeace se înţelege popular prin limbaj. Căci în această noţiune nu sînt cuprinse şi articulaţiile, ci numai ceeace individul vorbitor numeşte sunete. Deci, din punctul de vedere al limbii aşa cum o concepe individul vorbitor, nu se poate vorbi decît de schimbări fonetice, nu şi de schimbări de articulaţie. Limba are sunete, nu şi articulaţii, şi, deci, numai acestea se pot schimba. Privite aşa cum stau în realitate, desigur nu aceste sunete sînt ceeace se schimbă cel dintîiu. Schimbarea lor este numai un reflex al schimbărilor care se produc în altă parte (în articulaţii). Asta însă o aflăm numai pe urmă, cînd începe atitudinea noastră critică. Dar din punctul de vedere al limbii nu poate fi vorba de schimbări de articulaţii, căci limba nu cuprinde articulaţii în ea. Deaceea o ştiinţă a sunetelor nici nu va putea vreodată arăta cauzele schimbărilor sunetelor, dacă nu vrea să iasă din domeniul sunetelor. Numai pentru cine ia în consideraţie şi fapte extralingvistice, pe care totuşi, cum am susţinut noi, trebue să le considerăm ca limbaj, ca realitate lingvistică, se mai poate vorbi de schimbări fiziologice, de schimbări de articulaţii. Zici schimbare fonetică, fiindcă vorbeşti din punctul de vedere al limbii. De fapt, greşala nu s'ar face, dacă ai neglija în acest caz articulaţia. Dar omul de

ştiinţă are nevoie să se ducă la articulaţii şi atunci, el vorbind totuşi din punctul de vedere al limbii, zice sunet şi articulaţiei. Asta cînd e vorba de stări fonetice. Dar confuzia odată făcută s'a întins şi la fonetica evolutivă. Dealtfel e probabil că şi acolo ea a fost făcută direct. Adică, trebuind să se vorbească de schimbări de articulaţie şi avîndu-se în vedere numai elementele limbii, aşa cum este ea concepută de omul comun, s'a vorbit de schimbări de sunete.

Astfel sunet şi articulaţie s'au identificat în mintea lingviştilor, deşi sînt realităţi deosebite.

Acum este mai clar decît oricînd că fiziologia articulaţiilor n'a fost făcută niciodată aşa cum ar fi trebuit, adică luîndu-se în consideraţie numai articulaţiile. Intotdeauna a fost prezentă şi o considerare a faptelor ca sunete (ceeace înţelege individul vorbitor prin sunet), adică o considerare a faptelor dintr'un punct de vedere străin, care este însă singurul îndreptăţit în ceeace noi numim fonetică (nu fonetica existentă). Este foarte probabil că, dacă cineva ar încerca să facă fonetica unei limbi anumite (numai fonetica), n'ar cădea tot aşa de uşor în greşala de a lua în consideraţie şi articulaţia (adică n'ar face o fiziologie a articulaţiilor acelei limbi), căci, atunci cînd cineva se gîndeşte la limbă, articulaţia nu se impune atenţiei omului cu aceeaşi putere cu care i se impune sunetul. Pentru noi e clar că fonetica va trebui să se servească numai de terminii s u n e t şî f o n e t i c. Dar fiziologia articulaţiilor ? Va trebui ea să-i evite pe aceştia şi să întrebuinţeze numai terminii a r t i c u l a ţ i e şi a r t i c u l a t o r i i? Probabil ar trebui cel puţin să tindă către aceasta (să se vorbească, deci, de fapte şi sisteme articulatorii, schimbări de articulaţie sau articulatorii, tendinţe articulatorii, etc.). Cei care ar vrea să facă o ştiinţă a articulaţiilor, amestecată cu fonetică, ar trebui să facă sforţarea continuă de a vorbi numai de articulaţii.

33. Dar acum noi vom pune problema şi altfel. Am văzut că schimbările fonetice sînt unele schimbări de articulaţii, altele schimbări de audiţie (sînt, adică, perceperi greşite sau neperceperi), iar altele, schimbări de reprezentări de sunete. Nu cumva este mai bine atunci să nu se mai întrebuinţeze deloc în lingvistică terminul de schimbări fonetice

ci să se adopte întotdeauna numai ceilalți trei, după cum e cazul? Cu alte cuvinte, nu cumva este mai bine ca punctul de vedere fonetic să fie total părăsit de lingvist și să se privească lucrurile numai din punct de vedere articulatoric, acustic și psihologic? Asta ar însemna să nu mai dăm un drept de existență disciplinei pe care am numit-o noi fonetică evolutivă. Ea a existat pînă astăzi, amestecată cu fiziologia schimbărilor (înlocuirilor) de articulații, dar ar trebui să nu mai existe. De astăzi înainte să se facă numai o fiziologie a schimbărilor de articulații, o știință a audiției și o știință a schimbărilor de reprezentări de sunete.

Intr'adevăr, aceasta credem noi că este concepția justă. Lingvistul nu-și poate permite luxul de a vorbi odată despre schimbări de sunete și altă dată despre schimbările corespunzătoare ale articulațiilor și ale reprezentărilor și despre audițiile greșite sau incomplecte. Ar însemna să se repete în parte. Căci, se înțelege dela sine, nu vor trebui să se specializeze învățații, unii numai în fonetică, alții numai în fiziologia articulațiilor, așa cum avem specialiști în sintaxă sau, în general, gramatică, specialiști în ceeace s'a numit pînă acum fonetică și specialiști în lexicologie. Specialistul va trebui să se ocupe și cu fonetica și cu fiziologia, căci prea sînt aceste două ramuri ale lingvisticii în strînsă legătură, și îl vom numi, ca și pe specialistul în gramatică sau lexicologie, lingvist. Lingvistul înțelege să vorbească o singură dată despre schimbările acestea, și este bine, în acest caz, să vorbească despre schimbările reale, adică despre cele de articulație, despre cele prin audiție și despre cele psihice. Desigur, faptul că lingvistul înțelege să vorbească numai o singură dată despre aceste schimbări explică și amestecul punctului de vedere fonetic cu celelalte. Altfel, el ar fi putut fi separat de multă vreme de celelalte puncte de vedere.

Așadar, fonetica evolutivă despre care am vorbit în § 25 nu are dreptul la existență într'o lingvistică cu adevărat științifică. Ea e posibilă ca simplă speculație, și chiar există, dar ea nu este știința cea mai potrivită a evoluțiilor care ne interesează aici. Partea din lingvistică care se ocupă cu aceste lucruri trebue să fie numai o fiziologie a articulații-

lor, o psihologie aplicată a reprezentărilor de sunete şi o ştiinţă a audiţiei. Aşa se şi explică dece toţi lingviştii de pînă astăzi au considerat fiziologia schimbărilor de articulaţii (supt numele de fonetică evolutivă sau istoria sunetelor) ca lingvistică adevărată.

Singurul caz în care o fonetică evolutivă este legitimată este acela al unei expuneri a schimbărilor de care e vorba pentru nespecialişti, deci peutru publicul mare şi pentru şcolile secundare. In acest caz este, într'adevăr, greu să se treacă la articulaţii, reprezentări de sunete şi audiţie, căci lucrurile s'ar complica prea mult şi pătrunderea lor ar cere prea multă vreme. Se poate rămînea, deci, la noţiunea de sunet, pe care fiecare o are din vorbirea obişnuită. Poate chiar nici nu e nevoie să li se atragă atenţia că, de fapt, lucrurile stau altfel. Ei aproape ar putea nici să nu bănuiască acest lucru. Dealtfel în chipul acesta s'a şi procedat pînă astăzi în şcolile secundare. In mod inconştient autorii de manuale au ţinut samă de ceeace spunem noi aici. Adesea nici ei, nefiind lingvişti, nu au fost în situaţia de a înţelege lucrurile în modul cu adevărat ştiinţific.

Dar cele spuse în acest § cu privire la fonetica evolutivă nu sînt valabile şi pentru ceeace noi am numit fonetica statică. Acolo sunetul este o realitate care, din punctul de vedere al individului vorbitor, nu poate fi tăgăduită. La o descriere a limbii ea trebue luată numai decît în consideraţie. Static privind lucrurile, avem, într'adevăr, a face cu două realităţi şi chiar trei: articulaţiile, vibraţiile şi sunetele. Dimpotrivă, privind lucrurile în timp, singurele realităţi care contează sînt schimbările de articulaţii, cele de reprezentări şi cele prin audiţie. Static privind lucrurile, trebue să luăm în consideraţie realitatea lingvistică, aşa cum şi-o imaginează omul comun. Evolutiv privind lucrurile, trebue să luăm în consideraţie numai elementele din care se alcătueşte realmente limbajul. (Toate acestea, bine înţeles, dacă luăm limbajul supt forma lui mai întinsă, nu supt cea restrînsă. V. §§ 29 şi 30.)

In lingvistica statică contează conştiinţa lingvistică a individului vorbitor (sau, mai bine zis, conţinutul conştiinţei sale

lingvistice), dar în sensul care a fost dat de noi acestor cuvinte (v. § 20), contează, adică, realităţile sufleteşti, pecînd în lingvistica statică contează, dimpotrivă, realităţile din care se compune de fapt limbajul. Static vorbind, limba cuprinde şi articulaţia şi vibraţia, dar este întîiu de toate ceeace îşi imaginează individul vorbitor că este ; evolutiv vorbind, ea este ceeace este ea în realitate. Evoluţia limbii nu este o evoluţie a elementelor sufleteşti lingvistice (a conţinutului conştiinţei lingvistice, pentru care vezi mai sus), ci o evoluţie a tuturor elementelor care alcătuesc limbajul în realitate. Fireşte, schimbările se transpun şi în elementele sufleteşti (în cazul nostru sunetele), dar acolo ele sînt un reflex al schimbărilor din articulaţii, reprezentări şi vibraţii (vibraţiile slabe nu sînt auzite). Numai schimbările de reprezentări ar putea fi considerate ca schimbări ale realităţilor pe care individul vorbitor le numeşte sunete. O fonetică statică va fi, deci, oricînd nu numai îndreptăţită, dar chiar necesară. Ceeace nu înseamnă că excludem şi o fiziologie a articulaţiilor dintr'un anumit moment al unei limbi. Este însă probabil că, dacă disciplina din urmă n'a fost şi nu este considerată, deobiceiu, ca lingvistică, se datoreşte în parte şi faptului că era înlocuită de simpla arătare a sunetelor unei limbi, făcută la începutul gramaticii limbii respective. Căci această arătare a sunetelor, nefiind altceva decît o fonetică astfel cum o înţelegem noi, numai că de proporţii reduse, era simţită ca lingvistică.

Cu cele spuse în acest § noi dăm dreptate lui F. de Saussure împotriva şcolii fonologice din Praga (vezi *Travaux* II, pag. 13-16).

*

34. Iată-ne ajunşi la capătul discuţiei care era necesară cu privire la o fonetică care să nu fie fiziologie şi acustică. Am susţinut că o asemenea disciplină există şi am arătat înfăţişarea pe care ea trebue s'o aibă şi situaţia ei faţă de ştiinţa limbajului. Dar în această discuţie a trebuit să luăm în considerare în mod necesar, — pentrucă se impunea prin forţa lucrurilor—, şi fiziologia articulaţiilor, ba chiar şi o disciplină despre audiţia sunetelor şi despre imaginile de sunete. Şi s'a văzut că fonetica despre care e vorba nu putea

rezolva toate problemele care se puneau omului de ştiinţă şi că aceste probleme căpătau o soluţie numai în cadrul fiziologiei articulaţiilor şi a psihologiei audiţiilor şi reprezentărilor de sunete. Deaceea, odată cu studierea situaţiei foneticii faţă de lingvistică, a trebuit să arătăm că fiziologia articulaţiilor şi celelalte două discipline mai mici trebuesc considerate ele înseşi ca lingvistică adevărată. Cu aceasta nu ne-am îndepărtat însă de subiect, căci, concepînd astfel lingvistica, am putea vedea adevărata situaţie a foneticii în interiorul lingvisticii. Concluzia este că trebue să facem fonetică statică, dar să evităm a practica o fonetică evolutivă.

In atitudinea ei generală, concepţia expusă aici este o formă nouă a celei pe care o au şcoala lingvistică din Praga şi şcoala rusă şi poloneză a lui Baudouin de Courtenay. Dar deosebirile faţă de aceste şcoli slave sînt mari. Cu toată înrudirea dintre cele două concepţii, discuţia noastră a fost o critică continuă a părerilor acestor şcoli sau, mai bine zis, a părerilor şcolii din Praga. S'ar mai fi putut aduce şi alte obiecţii lingviştilor din această şcoală. N'am făcut-o, pentrucă cercetarea de faţă nu şi-a propus să examineze pînăla amănunte concepţia şcolii lingvistice din Praga.

Lingvistica n'a ajuns la o deplină cunoaştere a părţilor ei decît cu şcolile lingvistice slave care au creat fonologia. Dar forma pe care a are această disciplină la dînsele nu este chiar aceea pe care ea ar trebui s'o aibă. Şi noi nu ne mulţumim nici cu forma pe care a căpătat-o fonologia la lingviştii din celelalte şcoli lingvistice sau la lingviştii eclectici. Cred că am reuşit să arăt în lucrarea de faţă cum trebue să fie această disciplină.

Din punctul de vedere al terminologiei, lucrarea noastră înseamnă o întoarcere la starea de dinaintea fonologiei actuale. Mai bine zis, la toată fonetica anterioară, afară de cea a şcolii lingvistice franceze, care, precum am spus, distinge deasemenea o fonetică şi o fonologie. Noi credem, anume, că lingvistul trebue să se servească de terminii sunet şi fonetică, iar nu de terminii fonem şi fonologie. Aceştia ar trebui înlăturaţi. Dar, dacă este o întoarcere din punctul de vedere al terminologiei, nu este şi din punctul de vedere al concepţiei. Căci sunetul şi fonetica sînt la mine

altceva decît ceeace erau pînăla actualii fonologi. Şi aici este asemănarea concepţiei noastre cu cea a şcolilor slave. Căci şi acestea înţeleg prin fonem şi fonologie altceva decît se înţelegea prin sunet şi fonetică sau fonem şi fonologie pînăla dînsele. Pe lingviştii slavi îi desparte de toţi cei de pînăla ei ideia de fonem şi de fonologie, pe noi, ideia de sunet şi de fonetică.

*

Adăogiri şi îndreptări.

pag. 60, rîndul 8 de jos: să se citească φωνή în loc de φόνος.

§ 9, pag. 71—72. Cu privire la terminul fonic dă lămuriri Jakobson, *Travaux* II, pag. 103.

§ 10, pag. 76, nota 1. In *Actes du deuxième Congrès international de linguistes*, pag. 121 Trubetzkoy consideră fonemele ca noţiuni (idei) de sunete (Lautbegriffe) şi admite că în vorbire aceste noţiuni se prefac în intenţii fonetice (Lautabsichten). In *Travaux* I, pag. 85 el le consideră ca idei acustico-motrice.

§ 11, pag. 76—78. In unele locuri Trubetzkoy chiar a considerat fonemele ca intenţii fonetice (Lautintentionen sau Laut absichten, v. *Actes du deuxième Congrès*, pag. 107—113 şi pag. 120—125). In *Travaux* I, pag. 85 le socoteşte idei acustico-motrice.

§ 13, pag. 83—84. Că fonologii iau în considerare şi realităţile, se poate vedea din următoarele citate făcute din articole sau lucrări ale lui Trubetzkoy. *Actes du deuxième Congrès* . . . , pag. 121: „Von verschiedenen Seiten kommen die Sprachforscher selbständig zur Einsicht, dass die Untersuchung der Lautabsichten oder Lautbegriffe für die Linguistik vielleicht wichtiger als die Untersuchung physiologischer Artikulationsvorgänge und physikalisch-akustischer Lautwerte ist". *Anleitung*, pag. 3: „Bis vor kurzem betrachteten die meisten Sprachforscher die lautliche Seite der menschlichen Rede als ein sinnloses Aggregat akustischer und motorischer [fiziologice] Erscheinungen". *Ibid.*, nota 1: „Die „Phonetik", d. i physikalische und physiologische Untersuchung der materiellen Seite der Sprachlaute"... Din ele se vede că intenţia fonologilor a fost de a construi o fonetică care să nu fie fiziologie şi acustică.

pag. 86, rîndul 9 de jos : să se citească *cu* în loc de *în*.

pag. 87, rîndul 18 de jos : să se citească *unităţile fonetice* în loc de *unităţile*.

pag. 92, rîndul 17 de sus: să se citească *elimine* în loc de *scoată*.

§ 18. Am afirmat pe nedrept că, din punctul de vedere a lui Trubetzkoy, *k* şi *k'*, apoi *g* şi *g'* din romînă şi italiană ar fi, primele două variantele combinatorii ale unui singur fonem, iar celelalte, variantele combinatorii ale altui fonem. Nu e adevărat că în aceste limbi *k* şi *g* apar numai în condiţiile în care nu apar *k'* şi *g'*, iar aceştia din urmă numai în condiţiile în care nu apar cei dintîiu. Grupurile *ka k'a, ga, g'a, ku, k'u*, etc. sînt posibile atît în italiană, cît şi în romînă. Ceeace e adevărat e că ambele limbi au poziţii fonetice în care apar numai *k*, *g* şi poziţii fonetice în care apar numai *k'*, *g'* (ceeace Trubetzkoy numeşte poziţii de neutralizare). Trebue să se excludă, deci, din discuţia dela acest § sunetele romîneşti şi italieneşti.

G. Ivănescu.

Indice.

Introducere (§ 1).

Partea întîia.

Temeiul constituirii unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică (§§ 2 — 22)

1. Distingerea sunetului de articulaţie şi de vibraţie şi a foneticii de fiziologie şi de acustică (§§ 2 — 6).

2. Critica părerilor şcolii lingvistice din Praga cu privire la fonem (§§ 7 — 15).

3. Critica părerilor şcolii lingvistice din Praga cu privire la relevanţă (§§ 16— 20).

4. Precizări asupra sunetului şi articulaţiei şi metoda de constatare a sunetelor dintr'o limbă (§§ 21 — 22).

Partea a doua.

Aspectul unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică (§§ 23 — 28).

Partea a treia.

Fonetica faţă de lingvistică şi consecinţele pe care le are pentru ea considerarea fiziologiei articulaţiilor ca lingvistică.

Incheiere (§ 34).

DESPRE INCEPUTURILE SUFIXULUI ROMANIC FRC. — *MENT*, IT., SPAN., PORT. — *MENTE*.

Din ablativul latinesc *mente*, în contact strîns cu atributul său, a rezultat pe tot cuprinsul Romaniei occidentale sufixul adverbial bine cunoscut şi devenit cu timpul foarte productiv. Această importantă evoluţie lingvistică presupune la începuturile ei o apreciabilă lărgire de înţeles din partea substantivului *mens*, apoi o poziţie puternică şi statornică a determinantului, care a adus cu sine slăbirea şi în cele din urmă capitularea cuvîntului determinat. In linii mari, faptele şi istoria consolidării fenomenului, ajuns la desăvîrşire după o lungă trecere de vreme, [1] sînt cunoscute, fiind puse în lumină şi discutate cu toată priceperea de către romanişti. Una din aceste discuţii mi se pare că trebue reţinută cu precădere. Intr'un articol de sinteză despre latina popu-

---

1. Textele literare scrise în vechia franceză şi italiană mai păstrează încă amintirea rolului independent al lui *mente* faţă de adjectiv, aşa cum se prezenta el în latineşte: *villana ed aspramente, humle e dulcement, si cruel et si longement* (Meyer-Lübke, *Grammatik d. rom. Sprachen* II, pag. 638), cf. Cicero, *Quaest. Tusc.* 5, 67 *sagaci ac bona mente*; *Nat. deor.* 2, 71 *eos semper pura, integra, incorrupta mente et voce voneremur*; Cassiodorus, în Migne, *Patrologia Latina* 70, 1350 *D orat etiam ut in adventu dominico puris ac religiosis mentibus offerantur*, 1009 *A nullus enim ingratus a superna donatione repellitur, cui petere simplici ac devota mente conceditur*, *Monum. Germ. Hist.*, V, pag. 780 *ut sordida vel superstitiosa mente quis appetat*. In limbile spaniolă şi portugheză zolarea complectă a lui *-mente* nu s'a desăvîrşit nici pînă în ziua de astăzi. Elementul sufixal poate fi adăogat o singură dată după două sau mai multe adverbe; în poezie tulpina rămîne de multe ori într'un vers, iar sufixul trece în versul următor: span. *temeraria y locamente*, port. *severa e cruelmente* (A. Tobler, *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*, I, 2. Aufl., pag. 96 urm.).

lară[1] Karl Vossler insistă pe larg asupra originii şi generalizării formaţiunilor cu *mente* şi propune o explicaţie interesantă. Iniţiatorul direcţiei idealiste vede în modificările numeroase şi repezi dela sfîrşitul latinităţii rezultatele unor schimbări generale în mentalitatea şi felul de gîndire şi de simţire al vremii. „Dezvoltarea lentă, şovăitoare a sufixului nu vorbeşte în favoarea slăbirii, ci, dimpotrivă, a eficacităţii şi prospeţimii gîndirii simbolice" (pag. 189). „*Mens* şi-a păstrat înţelesul literar 'minte, judecată, putere de discernămînt' şi în latina tîrzie; dar semnificaţia 'simţire, curaj, intenţie' pare a se fi retras tot mai mult în limba de toate zilele (Umgangssprache). Cuvîntul cărturăresc *mens* s'a abătut astfel dela baza lui, întocmai cum literarul *pensare* 'a gîndi, a chibzui' s'a îndepărtat de popularul *pesare* 'a cîntări, a cumpăni'. Limba poporului şi-a însuşit jumătatea de înţeles privitoare la simţuri, voinţă, scopuri practice a lui *mens*, iar limbii ce se învăţa în şcoli nu i-a rămas la îndămînă decît partea intelectuală. Astfel formaţia sufixului *-mente* ni se înfăţişează ca un procedeu eminamente popular,[2] lent, care a putut fi zăbovit prin reflexie, dar n'a fost în niciun caz împiedicat" (pag. 189).

Inclinarea ilustrului profesor dela München de a prezenta liniile mari ale unei evoluţii, aşezînd-o în cadrul cel mai larg cu putinţă, întîlnită mai ales la cercetarea limbii franceze, a avut şi în domeniul latinei populare multe sugestii fericite. Cred că pentru urmărirea sufixului romanic dezvoltat din *mente* observaţiile de mai sus constitue o indicaţie preţioasă, vrednică să fie examinată în lumina textelor şi exploatată în toate consecinţele ei. Se înţelege că datele textelor nu pot avea totdeauna o valoare absolută. Producţii literare de primul rang folosesc de multe ori cuvinte din limba poporului de rînd, expresii comune şi banale, cărora talentul le împrumută o putere expresivă nouă şi neaşteptată, tot aşa de bine dupăcum scrierile populare sau popularizante pot aspira la o formă înaltă şi pretenţioasă. In cadrul literaturii latine, pentru a-ţi da bine sama de un e-

1. *Neue Denkformen im Vulgärlatein*, în *Hauptfragen der Romanistik*, Festschrift für Philipp August Becker, Heidelberg, Winter, 1922, pag. 170-191.

2. Sublinierea este a mea.

lement popular trebue să preţueşti toate indicaţiile posibile, indiferent de provenienţă, de intenţii, de timp şi de loc, făcînd apel cît mai des la sprijinul lingvisticii romanice. Dacă textele nu vorbesc, rezultă anumite concluzii *ex silentio*. Acestea pot avea o valoare, dar se întîmplă de multe ori să nu aibă nicio valoare, pînă cînd o serie de fapte sau de argumente nu le dă întărirea cuvenită. Consideraţiile lui Vossler pleacă dela speculaţia şi intuiţia unei minţi luminate, dela o largă înţelegere lingvistică şi filozofică, dar ele nu se sprijinesc pe o documentare întinsă şi variată. Am crezut că o reexaminare a faptelor cunoscute şi invocate de dînsul, pornind dela punctul de vedere al filologului clasic, va aduce oarecare folos. Deaceea am sporit numărul acestor atestări şi am lărgit cadrul lor în timp, utilizînd însă aceeaşi argumentare. Din ele pot fi desprinse într'adevăr concluzii deosebite, dupăcum voiu încerca să arăt mai jos.

In limba latină scrisă *mens* avea un înţeles restrîns, precis şi altul mai larg, rezultat din acesta. El însemna în primul rînd 'minte, judecată, pricepere, spirit', în opoziţie cu *animus* 'suflet, simţire, dorinţă, curaj'. Supt această înfăţişare semantică îl întîlnim în toate timpurile în opere de provenienţă foarte variată, apropiindu-se astfel de înţelesul original cuprins în etimonul său, cf. rădăcina *men-* '„penser", qui désigne, par opposition à *corpus*, le „principe pensant, l'activité de la pensée", l'esprit, l'intelligence', [1] gr. *μένος*, lat. *memini* 'mi-aduc aminte'. [2] Sfera de mai sus se găseşte depăşită cu mult în unele texte, atît în epoca mai veche, cît şi la sfîrşitul latinităţii, înglobînd toată activitatea vieţii sufleteşti şi rezultatele ei în afară, 'fel de gîndire şi simţire, sentiment, intenţie, caracter, suflet, inimă, curaj, cunoştinţă de sine, scop, voinţă, plan'. [3] Bănuim că lărgirea s'a efectuat în chip firesc în straturile largi ale masei vorbitorilor, iar de aici a trecut în literatură şi a fost transmisă mai departe. Dar s'a

1. Ernout-Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, s. v.
2. Walde, *Lat. etym. Wörterbuch*, s. v.
3. K. E. Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörtebuch*, 8. Aufl., s. v. Pînăla apariţia completă a *Tezaurului*, o monografie despre *mens* ar fi cît se poate de bine venită şi ar aduce multe preciziuni, care lipsesc deocamdată.

creat, într'adevăr, cu vremea între cele două înţelesuri o graniţă netă, care a atribuit pe unul din ele limbii vorbite şi pe celălalt limbii scrise sau predate în şcoală? Supoziţia nu cîştigă mult din paralelismul *pensare* 'a gîndi', *pesare* 'a cîntări', unde distincţiile au rezultat, foarte probabil, în acelaş mediu lingvistic, una concretă, cealaltă abstractă sau metaforică. Textele popularizante nu cuprind probe de o asemenea diferenţiere precisă, iar limbile romanice se pronunţă aproape pretutindeni împotriva formulării ei. Este de mirare cum faptul acesta atît de important a fost trecut cu vederea. Vossler găseşte în *mens* aplicat la simţuri, voinţă, scopuri practice o creaţie şi un apanaj al limbii populare. In chip firesc situaţia ar fi trebuit să supravieţuiască în domeniul romanic. Aici însă întîlnim pretutindeni, cu prea puţine abateri, înţelesul „cărturăresc" 'intelect, judecată', uneori şi supt înfăţişarea materială de 'creer'.[1] Se înţelege că rezultatele acestea nu pot fi neglijate: dacă ţinem samă de ele, renunţăm la îngrădirile precise şi, într'o anumită măsură, contradictorii stabilite mai sus. Mărturia limbilor romanice ne arată că înţelesul fundamental al lui *mens* în limba comună nu putea fi altul decît cel cunoscut de operele literare şi de limba latină predată în şcoli; încercarea de a explica originea sufixului romanic *-ment, -mente* printr'o „specializare" şi lărgire de înţeles din partea lui *mens* în limba latină comună trebue să determine şi să precizeze, deci, în prealabil această stare de lucruri din limba latină populară.

Pentru a urmări mai bine valoarea semantică a lui *mens*, nu trebue să trecem cu vederea atributul său adjectival. Determinantul este acela care pune în lumină în chipul

1. In vechia franceză *ment* 'esprit, pensée, manière' (M. Raynouard, *Lexique roman*, Paris, Silvestre, 1844), prov. *ment* 'esprit, pensée, raison, sens, attention, mémoire' (F. Mistral, *Dictionnaire provençal-français*, Paris, Champion), it. *mente* 'la facoltà più eccellente dell'anima, per cui l'uomo pensa ed intende il vero delle cose; in senso particolare prendesi talvolta per senno, giudizio' (G. Rigutini, *Vocabolario italiano*), span. *miente* 'pensamiento, gana o volontad' (D. Nemesio Fernandes Cuesta, *Diccionario enciclopédico de la lengua española*, Madrid 1864), port. *mente* 'entendement, sens, intention' (José Da Fonseca, *Diccionario português-frances*, Paris, 1853), rom. *minte* 'esprit, intelligence, raison, sens, sagesse, prudence, Verstand' (F. Damé, *Dictionnaire roumain-français*; H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*).

cel mai elocvent conținutul și aspectele unui nume. Legătura dintre el și atribut este foarte strînsă în latinește, formînd un grup omogen, care poate fi desprins cu ușurință din cadrul frazei și examinat ca o unitate de sine stătătoare. Uneori adjectivul înfățișează o calitate ce rezultă dintr'o operație intelectuală; spiritul distinge, clasifică și dă apoi o numire fiecăreia din aceste distincțiuni: *floare albă, floare roșie, om sărac, om bogat, mens humana, mens divina, mens integra,* etc. Determinantul redă, deci, un aspect real al substantivului, cu o valoare obiectivă, intelectuală. De multe ori el nu exprimă însă un conținut obiectiv, real, ci unul subiectiv sau afectiv. Calitatea nu-i aparține în chip normal; ea este o atribuire, o apreciere a sufletului nostru, care înțelege să ia o atitudine specială față de dînsa: *bietul om, bună țară, neagra străinătate, slabă minte, slabă nădejde, humana mens, divina mens,* etc. In primul caz adjectivul este determinativ și stă, deobiceiu, în urma substantivului, în al doilea calificativ și ia loc înaintea acestuia.[1] Amîndouă înfățișările atributului sînt necesare, îndeplinind roluri indispensabile în vorbire. Calificativul însă intră în scenă ca un uzurpator; el își întunecă atît de mult determinantul, încît acesta nu mai poate fi închipuit și reprezentat singur. Astfel slăbirea ablativului *mente* după adjectiv pînăla nerecunoaștere și apoi transformarea lui în sufix este, teoreticește, cît se poate de explicabilă. Trebuiau date anumite condiții pentruca evoluția să ia ființă; apoi, în regiunile unde aceste condiții s'au manifestat multă vreme, fenomenul a luat deplină cunoștință de sine și s'a menținut pînă astăzi.

O listă de exemplificări pentru întreaga perioadă latină poate arăta mai bine situația și evoluția lui *mens* alături de atribut. Deși în cele mai multe cazuri adjectivul primește rol de calificativ, el are totuși o aderență anumită față de sub-

1. J. Marouzeau, *L'ordre des mots dans la phrase latine.* I: *Les groupes nominaux,* Paris, Champion, 922, pag. 15 urm. Materialul cercetat în această carte nu depășește epoca republicană și, cu excepția lui Plaut și Terențiu, nu cuprinde decît prozatorii. Concluziile rămîn valabile pentru o evoluție anumită, oglindind prima fază a prozei latine, „ciceronianismul", care a exercitat apoi o influență covîrșitoare asupra scrisului latinesc. Sfîrșitul latinității reprezintă, fără îndoială, o situație deosebită.

stantivul său, arătînd în ce măsură a evoluat acesta şi în ce straturi ale limbii. Distingînd trei categorii, voiu trece în revistă ablativul *mente* împreună cu atributul său calificativ, pentru a furnisa, în primul rînd, un material de bază privitor la începuturile sufixului romanic şi, în al doilea rînd, pentru a urmări valoarea acestor grupuri în decursul timpului.

a) Scriitori clasici.

alienata mente: Caesar, *Bell. Gall.* 6, 41 *sic omnium animos timor preoccupaverat ut paene alienata mente... se ex fuga recepisse dicerent.* Calificativul ne trimete la înţelesul restrîns al lui *mens*, dar poziţia lui înaintea substantivului îi dă o valoare subiectivă, exagerată, atenuată de *paene*.

alta mente: Vergilius, *Aen.* 1, 26 *manet alta mente repostum iudicium Paridis... Alta mente* reprezintă un ablativ de loc, nu de mod 'în fundul inimii, a sufletului', dar ia apoi şi înfăţişarea acestuia, cf. *Corpus Gloss. Lat.* 4, 472, 50 *alta mente* 'intimo corde, profundis sensibus, diligenti memoria'.

commota mente: Cicero, *Part. or.* 112 *spectant etiam ad causam facti motus animorum... si insipiens, si amans, si commota mente...*

conlecta mente: Lucretius, 2, 961 *nam quare potius leti iam limine ab ipso ad vitam possint conlecta mente reverti* 'cu mintea neîmprăştiată, teafără'.

constanti mente: Catullus 64, 209 *quae mandata prius constanti mente tenebat*; 64, 238 *haec mandata prius constanti mente tenentem Theseo... liquere*; Cicero, *Dom.* 130 *constantissima mente.* Grupul primeşte valoarea de adverb cuprinsă în fr. *constamment*, iar înţelesul lui *mente* este larg, pornind dela alte facultăţi ale sufletului în afară de intelect, cf. *constanti animo perseverans*, Cassiodor, în Migne, *Patr. Lat.* 70, 183A.

divina mente: Cicero, *De divin.* 1, 110 *cum... omnia completa et referta sint aeterno sensu et mente divina*; Lucretius 3, 15 *coepit vociferari naturam rerum, divina mente coortam*; Cicero, *Off.* 1, 17 *omnia iam cernes divina mente notata*; *Nat. deor.* 1, 100 *quod effectum divina mente videatur*; *De fin.* 4, 12 *divina mente atque natura mundum universum... administrari*; *Leg. agr.* 2, 90 *divina mente.*

fessa mente: Tacitus, *Ann.* 4, 52, 22 *aetas extrema multum... eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii impatientiam.*

firma mente: Cicero, *ad. Att.* 3, 14, 2 *me tam firma mente ubi utar.*

furiata mente: Vergilius, *Aen.* 2, 407 *non tulit hanc specimen furiata mente Coroebus et sese medium iniecit periturus in agmen.* Poeţii sînt aceia care au contribuit mai mult la lărgirea sferei semantice a lui *mens. Mens* exprimă omul, cu toată viaţa lui sufletească.

impia mente: Cicero, *Har. resp.* 26.

incredibili... mente: Cicero, *Phil.* 3, 3 *incredibili ac divina quadam mente.*

iniqua mente: Ovidius, *Met.* 8, 634 *paupertatemque fatendo effecere levem nec iniqua mente ferendo. Mente* împreună cu adjectivul său ia loc de cele mai multe ori lîngă verb, amintind poziţia adverbului din limbile romanice.

integra mente: Cicero, *Resp.* 2, 45; *Cato* 72 *cum integra mente certisque sensibus opus ipsa suum natura dissolvit.*

laeta... mente: Catullus 64, 236 *quam primum cernens ut laeta gaudia mente agnoscam.*

liquida... mente: Catullus 63, 46 *liquidaque mente vidit sine queis ibique foret,* 'vit clairement' în traducerea lui G. Lafaye, Paris, Les Belles Lettres, 1932.

limphata mente: Catullus 64, 254, *quae tum alacres passim lymphata mente furebant.*

memori mente: Lucretius 2, 582 *memori mandatum mente tenere*; 3, 858 *nec memori tamen id quimus reprehendere mente;* Cicero, *Planc.* 80; Ovidius, *Met.* 7, 521 *memori quos mente requiris.*

minitanti mente: Lucretius 5, 1325

> *iactabantque suos tauri pedibusque tenebant*
> *et latera ac ventres hauribant supter equorum*
> *cornibus, et terram minitanti mente ruebant.*

Am reprodus acest pasagiu in extenso, pentrucă rezultă de aici o constatare instructivă. Poetul vorbeşte de boi şi le aplică totuşi cuvîntul *mente*, care rămîne un apanaj al omului.

Dacă facem abstracţie de o personificare poetică, expresia poate fi considerată drept una din cele mai bune atestări pentru începuturile sufixului romanic.

obstinanta mente: Catullus 8, 11 *tu quoque, impotens, noli, nec quae fugit sectare, nec miser vive, sed abstinata mente perfer, obdura.*

optima mente: Cicero, *Phil.* 3, 13.

percussa mente: Vergilius, *Aen.* 9, 292 *percussa mente dedere Dardanidae lacrimas.*

pia mente: Plinius, *Pan.* 81 *atque inter haec pia mente adire lucos et occursare numinibus?*

pura mente: Cicero, *Mil.* 61.

quieta mente: Cicero, *De divin.* 2, 149 *ut numquam liceat quieta mente consistere.*

sagaci mente: Lucretius 1, 1022 *nam certe neque consilio primordia rerum ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt*; Cicero, *Quaest. Tusc.* 5, 67 *sagaci ac bona mente.*

sana mente: Cicero, *Ep. ad Att.* 9, 7, 3 *ad eos sana mente scriptas litteras*; *Off.* 3, 95 *si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens*; *Off.* 1, 127 *qui sana mente sunt.*

simulata mente: Vergilius, *Aen.* 4, 105 *sensit enim simulata mente locutam.*

tacita mente: Catullus 62, 37 *quid tum, si carpunt tacita quam mente requirunt*; Ovidius, *Met.* 15, 26.

tanta mente: Cicero, *Har. resp.* 19.

tota mente: Catullus 62, 14 *nec mirum, penitus quae tota mente laborant*; 64, 70 *toto animo, tota pendebat perdita mente*; Cicero, *Epist. ad Att.* 16, 10, 2 *nunc, mi Attice, tota mente incumbe in hanc curam*; *Epist. ad fam.* 10, 5, 2 *oro... ut tota mente omnique Domini impetu in rem p. incumbas*; *Cluent.* 190; Vergilius, *Aen.* 4, 100; Ovidius, *Met.* 1, 635.

turbata mente; Tacitus, *Hist.* 4, 22, 3.

vaecordi mente: Cicero, *Sest.* 117.

b) Scriitori postclasici.

aequali mente: Dracontius, *Mon. Germ. Hist.* 232 *dum*

commune nefas aequali mente fruuntur, regia puppis adest variis ornata coronis.

cauta mente: Claudianus, *Carm.* 15, 49, 2 *heu nimium segnes cauta qui mente notatis.*

devota mente: Claudianus, *Carm.* 21, 232 *ultro quin etiam devota mente tuentur victorique favent.*

dubia mente: Apuleius, *Met.* 1, 6 *tamen dubia mente propius accessi.*

materna mente: Claudianus, *Carm.* 28, 94 *materna te mente fovens...*

profana mente: Claudianus, *Carm.* 28, 106 *qui saepe tuum sprevere profana mente patrem.*

pura mente: Claudianus, *Carm.* 28, 608 *meritis offertur inemptus pura mente favor.*

sana mente: apare foarte des în testamente, fie singur, fie supt înfăţişarea *sana mente sanoque consilio, sana mente integroque consilio*, cf. Mon. Germ. Hist., *Formulae, Leges* V.

saucia mente: Apuleius, *Met.* 5, 23 *sed dum bono tanto percita saucia mente fluctuat.*

sola mente: în Glosele dela Reichenau, fr. *seulement.* [1]

sordida mente: Mon. Germ. Hist., *Leges* 5, pag. 780 *ut tam sordida vel superstitiosa mente quis appetat.*

tota mente: Claudianus, *Carm.* 22, 14 *quis tota mente remissum aut indulgentem dapibus, ni causa iuberet laetitiae?*

c) Un scriitor creştin: Cassiodorus.

Religia creştină aduce o schimbare atît de însemnată în gînduri, în suflete şi în manifestări, încît o lume cu totul nouă ia fiinţă. Viaţa sufletească îşi aşează existenţa pe alte

1. K. Hetzer, *Die Reichenauer Glossen*, Halle 1906, pag. 156 il socoteşte cea mai veche atestare a adverbului francez, lăsînd să se înţeleagă că evoluţia lui *mente* ca sufix poate fi considerată încheiată. Trebue să amintesc aici că *sola mente* se întîlneşte cu două trei secole mai înainte la Casiodor (începutul sec. VI) şi nu pare a fi rămas străină epocii clasice, deoarece este o construcţie normală. Izolarea lui *mente* nu este dovedită cu nimic, dar valoarea de adverb îndeplinită de dînsul împreună cu adjectivul său nu poate fi într'adevăr contestată.

baze, devine mai puternică şi se interiorizează. Acestei renaşteri psihice i se adaogă apoi o haină expresivă nouă, sau, cum prea bine o dovedeşte Cassiodor, cuvîntul vechiu primeşte valori înnoite pentru a putea corespunde progresului din domeniul ideilor.[1] Intelectul este lăsat mai în umbră în manifestările creştinului. El gîndeşte şi vede divinitatea cu inima, cu bunătatea, cu speranţa, cu statornicia, cu încrederea oarbă, şi aşa mai departe. *Mens* împreună cu adjectivul său ajunge să exprime pe rînd aceste aspecte şi devine din ce în ce mai frecvent.

alacri mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 699D *suscipiamus ergo alacri mente quae dicta sunt*; 70, 73A *in summam colligens illa quae dixit, alacri mente profitetur se Domino confiteri.*

alta mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 579A *considerandum quoque et alta mente condendum est.*

avida mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70. 237B *merito ergo timorem istum sic utilem professus est, ut avida mente discatur*; 70, 1281C *deinde qualia fatigatus possim disserere, qui iam ad laboris terminum avida mente properarem?*

benigna mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 1341C *gratum sibi esse significans, quod Tito fratri paruerint, eumque benigna mente susceperint.*

caduca mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 694A *non enim ille aut labili voluntate aut caduca mente collendus est.*

certissima mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 405D *quoniam si fuissent certissima mente prolata, irreprehensibilia eorum potuerunt esse iudicia.*

chara mente: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 697A *natura quippe*

1. Dacă examinăm bine sensurile lui *mens* din următoarele exemple oferite de Cassiodor, ne putem da sama de valorile multiple cuprinse în unul şi acelaşi cuvînt: M i g n e, *Patr. Lat.* 70, 1139 B *mentemque nostram in illa contemplatione defigamus quae non tantum auribus sonat, sed oculis interioribus elucescit*; 70, 1354B *contentiones eorum vitandas qui mente corrupti sunt: pietatem vero cum sufficientia laudat, quae suavis est omnibus fidelibus* (*mens corrupta* în înţeles creştinesc faţă de *pietas*); 70, 425A *toto mentis desiderio*; 70, 1387B *ardore mentis incensus*; 70, 486 *aviditate mentis*; 70, 518B *mens perfida*; 70, 283C *puritatem mentis perdunt*; 70, 641C *mentis firmitate roboratus rogat dominum.* Alte valori morale, alte sentimente, concepţii deosebite de cele ale lumii păgîne, peste tot o viaţă nouă, rămîn totuşi ataşate cuvîntului vechiu, îmbogăţindu-l în conţinut.

rerum est, ut ab eo te diligi posse nullatenus arbitreris, quem chara mente non appetis.

confusis mentibus: Migne, *Patr. Lat.* 70, 98A *et tanquam linguam perdiderint, sic confusis mentibus obmutescunt.* N'am întîlnit singularul *confusa mente*, dar acesta exista cu siguranţă în limba timpului.

consentanea mente: Migne, *Patr. Lat.* 70 946C *illius enim famuli dicimur cui consentanea mente servimus.*

conspirata mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 337D *quia licet contra Deum conspirata mente venerint, multi tamen eorum credidisse noscuntur.*

correcta mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 730D *et quamvis habuerint in hoc mundo licentiam, ipsi sua scelera correcta mente damnabant.*

detestabili mente: Mon. Germ. Hist., *Auct. ant.* 12, pag. 123 *sed quia nos uti nullum volumus fraudibus suis, praesertim cum in dispendio pauperum detestabili mente versetur, praesenti auctoritate decernimus.*

devota mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 800D *dum ego ad te devota mente confugio*; 70, 164A *Deo gratias... devota mente referamus*; 70, 197D *sacrificia ei devota mente persolvant*; 70, 555C *attendit enim audita, qui res dictas devota mente respexerit*; 70, 699A *dicta enim illorum Domini constat esse palatia... si devota mente perquiritur*; 70, 715C *uni Deo credere devota mente festinant*, etc. Frecvenţa grupului *devota mente* la Casiodor şi valoarea lui adverbială nu arată încă nicio schimbare în conştiinţa lingvistică a timpului în sensul pe care îl dezvoltă mai tîrziu limbile romanice. *Mens* ca substantiv îşi păstrează independenţa şi poate fi întîlnit chiar supt forma de plural cu aceeaşi valoare adverbială: 70, 14B *qui officio sancto devotis mentibus serviebant*; 70, 69D *nam si in eum credidisset universa Iudaeorum plebs, devotis mentibus utique suscepisset*; 70, 454C *quam puris ac devotis mentibus oportet audiri, ut unus atque idem credatur Dominus Christus*; 70,557C *si mandata eius devotis mentibus impleamus*; 70, 989C *apostolicam doctrinam devotis mentibus acceperunt*, etc.

fideli mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 463C *ut in his quae audierant fideli mente percipiens... baptizari se protinus postulavit.*

firma mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 663C *sic Ecclesia sapientes populos in catholica unitate complectitur, quorum mirabiles elationes tunc fiunt, quando in mandatis Domini firma mente consistunt.*

fixa mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 277B *talis est enim sanctorum voluntas, tale fixa mente consilium ut...*; 70, 546A *ut operam potentiamque Dei fixa mente cogitaret*; 70, 1353A *ne superfluas doctrinas sequi debeant, sed ea quae illis praedicata sunt, fixa mente custodiant.*

grata mente: Mon. Germ. Hist., *Auct. ant.* 12, pag. 96 *adhibete nunc studia... inquisitionem... grata videamini mente complere*; pag. 143 *inter nos grata mente facientes*; pag. 150 *studium vestrum rei publicae grata mente debetis impendere*; pag. 220 *fiduciam grata mente largimur.*

illuminata mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 832D *qui non solum eum corporaliter vident, verum etiam illuminata mente conspiciunt*; 70, 867D *quoniam eum illuminata mente tunc credidit esse venturum*; 70, 1135A *facit illuminata mente conspici quae prius parabolis velebatur obscuris*; cf. adv. *illuminate*, Cicero, *De or.* 3, 53.

infracta mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 1400B *cui etiam scelus suum de sanguine Stephani infracta mente non tacuit.*

irreligiosa mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 693D *quoniam ille quem irreligiosa mente contempserant, Rex excelsus super omnes populos eminebat.*

nitidis mentibus: Migne, *Patr. Lat.* 70, 200B *conversi Christo Domino nitidis mentibus offeruntur.*

abduratis mentibus: Migne, *Patr. Lat.* 70, 891D *illi latronem Barabbam, quales ipsi fuerunt, dimitti sibi abduratis mentibus elegerunt.*

obstinata mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 543B *increpationes Domini obstinata mente contempsit*, cf. şi 70, 640D *qui obstinatione mentis Christum spernere maluerunt.*

pia mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 107A *totum pia mente praedicitur*; 70, 155A *virtutem psalmorum istorum piis mentibus hauriamus*; Mon. Germ. Hist., *Auct. ant.* 12, pag. 309 *remedium quod... pia mente tractavimus.*

pravis mentibus: Migne, *Patr. Lat.* 70, 135A *qui domino pravis mentibus moliuntur.*

prona mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 309C *ad quod per Dei gratiam prona mente festinet*; 70, 714C *si ad eum mereamur prona mente converti*; Mon. Germ. Hist., *Auct. ant.* 12, pag. 10 *qua propter salutationis honorificentiam praeferentes prona mente deposcimus*; pag. 374 *prona debet mente semper offeri.*

prontissima mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 1392A *Christianum dogma prontissima mente receperunt.*

pudica mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 326A *pudica se mente tractantes.*

pura mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 99B; 172A; 221B; etc.; 70, 540C *si eum puris mentibus appetamus.*

quieta mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 861C *propositum suum quieta mente peragebat.*

sacrilega mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 563B *impotentiam Dei quam sacrilega mente conceperant*; 70, 869C *quem illi sacrilega mente contempserunt*; Mon. Germ. Hist., *Auct. ant.* 12, pag. 255 *omnium iudicio sacrilega mente damnatus.*

sagaci mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 301A *omne psalterium sagaci mente perlustrans.*

sana mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 650A *quas studiosis legere et sana mente tractare nostri quoque permisere maiores.*

scelerata mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 164A *idolis scelerata mente deserviunt*; 70, 250A *verba sunt enim ista scelerata mente laetantium*; 70, 355o *errecti contra deum scelerata mente tumuerunt.*

simplici mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 1009A *cui petere simplici ac devota mente conceditur.*

sincera mente: Migne, *Patr. Lat*, 70, 910B *qui Domino sincera mente devoti sunt*; 70, 1362B *ut voluntatem Domini Patris sincera mente perficiant*; Mon. Germ. Hist, *Auct. ant.* 12, pag. 307 *qui vobis sincera mente colloquitur.*

sola mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 685A *quotiens vero sola mente capiuntur, intellegibilia tantum esse non dubium est.*

sollicita mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 67A *hoc nunc convenit sollicita mente perquiri*; 70, 938D *nisi consuetudo Ecclesiae sollicita mente recolatur*; 70, 1122D *quos postea referemus, sollicita mente redeamus.*

studiosa mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 1140B *si paginas singulas studiosa mente curratis.*

stupidis mentibus: Migne, *Patr. Lat.* 70, 543A *sancta monita negligenter atque stupidis mentibus audierunt.* Adverbul *negligenter* şi grupul cu valoare adverbială *stupidis mentibus* se găsesc pe acelaşi plan faţă de predicat, încît se simte prezenţa a două adverbe propriu zise.

superbis mentibus: Migne, *Patr. Lat.* 70, 106C *qui Dominum Salvatorem noluerunt superbis mentibus invocare.*

tota mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 281D *quem tota mente decuit perquiri*; 60, 369B *unde constat prophetam sic ad Dominum tota mente translatum*; 70, 719C *beneficia ipsius tota mente collaudat.*

tranquilla mente: Migne, *Patr. Lat.* 70, 299C *placato animo ibat ad crucem, tanquilla mente moriturus*, ca înţeles şi valoare sintactică foarte aproape de fr. *tranquillement.*

Exemplele înşirate mai sus ne îngăduie să desprindem o serie de concluzii. Părerea lui Vossler că sufixul romanic nu putea lua fiinţă pe o bază îngustă, aşa cum *mens* în înţelesul său restrîns 'minte, judecată' ar fi făcut pe unii să bănuiască, rămîne confirmată în chip categoric de fapte. Cele mai multe atestări, şi din acestea acelea care au avut mai largă putere analogică şi mai frecventă întrebuinţare, bucurîndu-se de o situaţie înfloritoare şi în limbile romanice, pleacă dela simţuri şi dela manifestările voinţii. Postulatul de mai sus trebue socotit, cred, o condiţie *sine qua non* pentru dezvoltarea sensului adverbial şi mai tîrziu al sufixului romanic. In ceeace priveşte însă punctul de plecare şi sfera iniţială a fenomenului, formularea unei origini exclusiv populare trebueşte părăsită. Avînd în vedere lipsa de atestări adjectiv + *mente* la Plaut şi Terenţiu, la Petroniu, în *Mulomedicina Chironis*, la Eteria, la Grigore din Tours, [1] în inscripţii şi în

1. M. Bonnet, *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris 1890, pag. 467 citează numai un singur exemplu (*concupescit iniqua mente*) şi constată cu surprin-

*

celelalte izvoare de samă ale graiului popular, reţinînd apoi faptul că limbile romanice au moştenit cuvîntul *mens* cu înţelesul restrîns 'minte, judecată' şi considerînd că *mens* cu sensul larg se găseşte atestat cu prisosinţă în textele literare din toate timpurile, sîntem îndreptăţiţi să credem că originea excluziv populară nu mai poate fi susţinută. Mai întîi, lipsa sufixului în limba romînească arată că valorile adverbiale adjectiv + *mente* nu erau populare în primele secole ale imperiului. Apoi, rămînem într'adevăr miraţi de tăcerea aproape unanimă a textelor popularizante, dela Plaut la Grigore din Tours. Ignorarea valorii adjectiv + *mente* de un număr atît de considerabil de texte popularizante nu poate fi o simplă întîmplare. O întîlnim, dimpotrivă, la poeţi cu veleităţi înalte, cum sînt Catul, Lucreţiu şi Virgil, în scrierile filozofice ale lui Cicero, la poetul aulic Claudian, dar mai ales la Cassiodor, scriitor de doctrină şi erudiţie. Aproape peste tot expresiile analitice adjectiv + *mente* folosite de ei au valori de adverbe. Fiecare din ele îşi are un corespondent mai vechi pe care îl înlocueşte, se pare, cu mai multă putere expresivă şi cu o mai largă adaptare la condiţiile cerute de ritm şi de amploarea muzicală, de conţinutul însuşi al ideilor şi al sensibilităţii: *aequali mente — aequaliter, alacri mente — alacriter, avida mente — avide, benigna mente — benigne* (rar), *cauta mente — caute, certissima mente — certe, certo, consentanea mente — consentanee, constanti mente — constanter, detestabili mente — detestabiliter* (o singură dată la Lactanţiu), *devota mente — devote* (rar), *divina mente — divine, dubia mente — dubie, fideli mente — fidele* (rar), *fideliter, firma mente — firme, grata mente — grate, illuminata mente — illuminate, impia mente — impie, iniqua mente — inique, incredibili mente — incredibiliter, irreligiosa mente — irreligiose, laeta mente — laete, liquida mente — liquide* 'clairement', *materna mente* 'ca o mamă', cf. *paterne, minitanti mente — minitabiliter, obstinata mente — obstinate, optima mente — optime, pia mente — pie, profana mente — profane* (rar), *prona mente — prone, pura mente — puriter, quieta mente — quiete, sacrilega mente — sacrilege* (o singură dată la

---

dere că în această privinţă textul studiat nu anticipează cu nimic evoluţia lingvistică romanică.

Tertulian), *sagaci mente — sagaciter, scelerata mente — scelerate, simplici mente — simpliciter, simulata mente — simulate, sincera mente — sincere, sinceriter, sola mente — solum* (angajat în alte relaţii, fără posibilităţi expresive), *sollicita mente — sollicite, studiosa mente — studiose, tranquilla mente — tranquille.* Se vede din lista aceasta că adverbele sintetice fac loc treptat unor valori nouă, mai ample şi mai bogate în expresivitate. Observăm la ele tendinţa generală a particulelor latineşti de a-şi reînnoi mereu conţinutul formal şi puterea de acţiune. Formaţiunile adjectiv + *mente* preferate mai întîi de poeţi îşi găsesc cu vremea un cîmp larg în creştinism, la scriitori şi, probabil, pe amvonul predicatorilor. Un simplu procedeu stilistic la început, folosit însă pînăla banalizare mai pe urmă, fenomenul s'a răspîndit, se pare, pe calea scrisului şi nu s'a consolidat deplin în conştiinţa lingvistică decît tîrziu în perioada romanică, în acele regiuni unde contactul între biserica latină şi popor a fost mai strîns, unde influenţele culturale au înrîurit mai mult asupra maselor. Dacă originea pur intelectuală rămîne încă să fie demonstrată, sîntem îndreptăţiţi să conchidem că problema trebue deplasată în orice caz din cadrul popular şi aşezată în cadrul mai larg al întregii latinităţi.

H. Mihăescu.

NOTE.

Glosar din comuna Reviga (Ialomiţa).

Am locuit în comuna Reviga, cu intermitenţă, din 1911 pînă în 1919. Dar cuvintele prezentate aici le-am notat în cursul a două şederi de cîte o lună, în vara anilor 1920 şi 1921. De atunci n'am mai fost la Reviga, dar am venit adesea în contact cu oameni de acolo şi am avut astfel ocazia să verific unele însemnări de care nu eram prea sigur. Am izbutit în felul acesta să precizez mai bine înţelesul unor cuvinte, am suprimat altele asupra cărora nu m'am putut lămuri destul, dar n'am adăugat nimic. Desigur, multe se vor fi schimbat în 17 ani; dar cred că, în linii mari, glosarul nu şi-a pierdut actualitatea, şi, dealtfel, chiar dacă şi-ar fi pierdut-o, tot ar merita să fie publicat, ca reprezentînd o etapă trecută a graiului unei comune.

Cu excepţia a vre-o două cuvinte, asupra cărora am făcut observaţiile necesare, toate au fost auzite în satul Reviga sau pe moşia înconjurătoare. E vorba de o localitate de dată recentă, cum sînt mai toate din regiune: prima parte a satului, *Răghiga veche* sau *Răghiga ailaltă*, a fost întemeiată la 1828. Cealaltă parte, *Tîrlaşii*, a luat fiinţă după 1864, cînd au fost împroprietăriţi locuitorii. Insfîrşit, aproape de epoca noastră s'a înfiinţat *Satul Nou*, numit apoi *Rovine* sau *Mircea cel Mare*, care mai primea aport străin încă în anii de după războiu. Mulţi colonişti recenţi sînt Transilvăneni, dar există şi Moldoveni şi Olteni, şi chiar Dobrogeni. Din acest punct de vedere, este interesant de constatat că vocabularul prezintă numeroase concordanţe cu Ardealul, şi unele cu Moldova. Iată cîteva observaţii gramaticale.

Fonetică. Palatalizarea lui *v* are loc în mod neregulat. Pentru *vis, viţel, vijelie*, etc. se aude *ghis, ghiţăl, ghijălie*; pentru *vin, vită, vinovat*: *ɣin, ɣită, ɣinovat*.

Morfologie. La numele terminate în *-u*, vocala aceasta este simţită ca articol, deoarece se zice: *Neagu lu Moş Vasile, Mitu lu Marin Drăgan*, fără *al*, care este însă obligatoriu la numele ca *Gheorghe*: *Gheorghe a lu Hontea* (v. *Bulletin linguistique* V, pag. 217; se pot adăuga exemplele următoare: *Ionu Dudului*, Lungianu, *Din popor*, pag. 64; *Radu lu Anghel*, Id., *Postelnicu Cumpănă*, pag. 5; *Iuonu Popii*, Bîrlea, *Cîntece* II, pag. 220).—Pluralul dela *cireaşă* e *cireaşe*; dela *cioban* uneori e *ciobeni*, deunde şi noul singular *ciobean*. Cf. *peară, veadră, ciomeag* (*Bulletin linguistique* I, pag. 17; *obeadă*, I. Iordan, *Diftongarea lui e şi o*, pag. 73); dela *arie, aşchie, albie*, pluralul e *ării, âşchii, ălghii* (cf. şi genitivul singular: *în n'ijlocu ării*). Vocativul la feminine e cînd în *-ă* (*-e*), cînd în *-o*: *Ioană, Radă, Marioară, Constandă, Ivană, Mandă, Tudoră, Stiliană, Stană, Zanh'iră, Geană, Dun'itră*; *Floare, Marie, Vasilichie, Victorie*; *Marico, Aneto, Chiro, Tinco, Mariţo, Caliţo, Leano, Sando, Voico, Lino, Filofteio, Fio, Drino, Despo, Stanco, Neacşo, Ilinco, Neago, Dobro*.—Femininele dela numele de familie se fac, deobiceiu, cu sufixul *-easa*: *Păsculeasa* (*Pascu*), *Neguleasa* (*Neagu*) şi numai rareori cu *-oaia*; dela porecle, femininele se fac uneori ca la adjective: *Pleşu — Pleaşa* (personaj fictiv); *Glonţ — Gloanţa*; *Ochiosu — Ochioasa*. Terminaţia verbală *-âşte* a înlocuită prin *-aşte*: *tiraşte, hotăraşte*, etc. (cf. *tiraşte* la Coşbuc, *Fire de tort*, pag. 64).—Gerunziul se termină în *-îndă*, chiar cînd subiectul e masculin: *aşa să te văz, rîzîndă, nu plîngîndă*, adresat unui băiat (vezi Rosetti, *Bull. lingu.* V, pag. 38 urm.; alte exemple, A. Istrătescu, *Grai şi suflet* III, pag. 153 şi 154).—Mai mult ca perfectul dela *a pune* e de multe ori *punesem*. Subjonctivul dela *a avea*, persoana a III-a singulară, e *să aivă* (cf., în Prahova, A. Istrătescu, *Grai şi sûflet* III, pag. 154). Perfectul simplu se întrebuinţează uneori, la persoana a III-a singulară, dar cu forma pluralului: *Murirâ şi ghetu Moş Ion* (v. *Bull. lingu.* III, pag. 183). — Condiţionalul prezent este adesea înlocuit prin imperfectul indicativ: *Dece nu te întorceai acasă?* pentru *Dece nu te-ai întoarce acasă?* (sau chiar pentru perfect: 'Dece

nu te-ai întors?'); *Dece nu-mi tăiai mai bine capu?* pentru *Mai bine mi-ai tăia capul.* Am întîlnit această construcţie şi la Bucureşti (cf. apoi *Dece nu muream* pentru *Dece n'am murit*, în *Şezătoarea* XIV, pag. 140; Georgescu-Tistu, *Folklor din jud. Buzău*, pag. 41).

Sintaxă. Găsim verbul *a voi* construit cu participiul în expresii ca: *Dacă n'o fi aşa, vreau împuşcat* ('primesc să mă împuşti').

O parte din materialul prezentat aci a fost folosit în diverse note etimologice şi morfologice. Pentru a nu repeta aici ce s'a spus în altă parte, m'am mulţumit să fac trimeterile la locurile respective. Deasemenea am citat formele identice sau paralele pe care le-am găsit la alţi culegători din alte regiuni ale ţării.

a acina: se spune că *luna aci'nă* sau *a acinat*, cînd răsare dupăce s'a făcut întuneric. Cuvîntul e necunoscut la cîţiva kilometri depărtare de Reviga. V. *Bull. lingu.* IV, pag. 64 urm.

alea 'aleargă', în expresia *alea, Chiroi, la boi*, în glumă pentru 'du-te repede'.

ambiţie 'încăpăţînare, răutate': *ambiţie de Grec, pentru un purice arde o plapănă de mătase de-o mie de lei.* De aici *ambiţios* 'încăpăţînat, neînduplecat': *lasă-l în pace, c'aşa-i el, ambiţios.* Şi în Bucureşti cuvintele acestea au acelaşi înţeles la mahala. De un oltean care ţinea la preţ o gospodină spunea: *e ambiţios, nu lasă deloc din preţ.*

angronom 'agronom'. Aceeaşi formă în R.-Sărat (I. I. Stoian, *Grai şi suflet* III, pag. 110).

arîndaş 'rîndaş'. Confuzie cu *arendaş, arîndaş* (pentru această din urmă formă, v. Tiktin şi Dicţ. Acad.), care nu e prea curent şi al cărui înţeles nu e prea limpede.

arman 'conac, curte boierească'. Acest înţeles pare a proveni din acela general de 'arie, loc unde se treieră cerealele'. In Ialomiţa conacurile sînt, deobiceiu, departe de sate, şi treierul se făcea, înainte de împroprietărire, la conac.

austru 'sud'; *din austru* 'la sud': *bate vîntu din austru*; *Ţiganii totdeauna îşi fac casele din austru satelor.* Se pronunţă

în două silabe. Înţelesul de 'vînt de sud' este aproape cu totul necunoscut. Cf. *crivăţ*.

a avea 'a fi', în expresia *n'are nimic* 'nu e nimic'. Cf. bulg. *něma ništo*.

ării, cazul oblic şi pluralul dela *arie*: *în ńiljocu ării*.

bainet 'baionetă'; cf. Şandru şi Brînzeu, *Grai şi suflet* VI, pag. 233 (Jina); v. şi *Bull. lingu.* III, pag. 22.

barbă 'bărbie'. *Bărbie* e necunoscut.

bătaie 'bătătură': *am făcut bătăi la mîini de atîta săpat. Bătătură* n'are alt înţeles decît acela de 'loc bătut în faţa casei'.

bel 'prost', întrebuinţat mai mult la vocativ: *taci din gură, belule!* Pare să fie cuvînt de argou.

bîtu, bîta 'bunicu, bunica'. Nu se întrebuinţează decît la forma articulată: *am fost la alde bîtu*, etc. (greşit *bât* în Dicţ. Acad.).

bleav 'cuiul din capul oiştii, de care se leagă opritorile'. *A face la bleav* 'a tremura de frig' (v. I. Iordan, *Archivum romanicum* XXI, pag. 236 urm ; *Buletinul Philippide* IV, pag. 164). Se întrebuinţează, deobiceiu, cînd tremuri noaptea pe cîmp, lîngă căruţă. Se zice şi *a face cuie*, cînd clănţăneşti din dinţi; mi s'a explicat că sunetul dinţilor seamănă cu al ciocanului cu care se fac cuie.

boier cu boii de funie se zice de cineva care face pe boierul; se mai zice şi *Domnule cu boii de funie*.

bold 'strămurare'; întrebuinţat în mod curent.

bonlav, formă curentă pentru *bolnav*. Am întîlnit-o şi în scrisori.

de-a'n boulea 'peste cap': *a veni de-a'n boulea*. Şăineanu, *Dicţ. univ.* traduce prin 'a lene'. Jocul *de-a'n boulea* (cf. Dicţ. Acad.) este cunoscut şi aici.

braţe, cf. *curea*.

bucăţele, în expresia *a mînca bucăţele* 'a mînca lucruri bune'; n'am întîlnit-o decît în versurile cu care se răspunde atunci cînd cineva ţi se adresează cu un termin jignitor. De exemplu îi spui 'băiat' cuiva care are pretenţia că e flăcău. Atunci el îţi răspunde:

'Băieţii mănîncă bucăţele,
Şi tu c... mele'.

bug: la jocul numit *liţ*, se zice de cel care cîştigă că *a băgat bugul* celuilalt.

a bui 'boi', *buia* 'văpsea', *buiangiu* 'boiangiu'. Cf. *buingiu* în Mehedinţi (Dicţ. Acad., Şăineanu, *Influenţa orientală* II, 1, pag. 57); *buia* (R. Sărat, v. I. I. Stoian, *Grai şi suflet* VI, pag. 59, n.), *bui* (Jina, vezi Şandru şi Brînzeu, *Grai si suflet* VI, pag. 234).

bujavercă, întrebuinţat în înjurături. Desigur cuvînt obscen.

bulimac 'bulamac, stîlp de telegraf'.

bun, bună se zice despre un flăcău sau despre o fată care are stare şi cu care, deci, căsătoria ar fi interesantă.

a buşuma 'a freca caii cu şomoiogul'; pers. III sg. *buşumă*. Din fr. *bouchonner*.

calu, calu!, strigăt cu care se chiamă caii şi mai ales mînjii.

cantă 'stropitoare'. Cunoscut în Transilvania cu înţelesul de 'oală de staniu' (Damé); cf. *cantă, cantulă* (*Şezătoarea* VII, pag. 178, fără traducere), *căntulă* (*Convorbiri literare* XX, pag. 1006); v. Pascu, *Sufixele*, pag. 279.

cap în expresia *cu capu gol, cu capetele goale* 'cu multă rîvnă', 'cu mare grabă'. Cf. T. Gîlcescu, *Grai şi suflet* V, pag. 115 (Gorj); v. şi *ibid.* VI, pag. 335 urm.

capital în expresia *a prinde de capital* 'a lua în serios' vorbele cuiva care glumeşte sau spune minciuni. Se aude şi în Bucureşti. Cf. *a o lua de capital* (Dicţ. Acad.).

cearlău 'ceatlău': *cal din cearlău*. Cf. *cearlău* (Viciu), *cerlău* (Ţara Oltului), *ciorlău* (Dej), *ciorlan* (Sălaj), toate după Dicţ. Acad.

chibrite, pluralul dela *chibrit*. *Chibrituri* nu se întrebuinţează. Singularul e *băţ de chibrit*, iar *chibrit* înseamnă 'cutie de chibrituri'.

chip în expresia ironică *te dă şi chipul* 'chiar şi ai mutră de aşa ceva'. De multe ori constitue un răspuns la o ameninţare. Cf. *nu te dă firea*, Ciauşanu, *Glosar din Vilcea*, s. v. *dă*.

chiridă 'firidă'.

ciaclauz 'zevzec, nerod'.

cicio, strigătul cu care se chiamă porcii; v. Dicţ. A-

cad., Giuglea, *Dacoromania* II, pag. 388, I. Iordan, *Buletinul Philippide* I, pag. 125.

cilivizat 'civilizat', cu înţelesul de 'îmbrăcat elegant, boierit'. Cunoscut şi în alte părţi, cf. A. Istrătescu, *Grai şi suflet* III, pag. 155 (Prahova).

ciobean, formă rară pentru *cioban*.

ciomeag 'ciomag'. Cf. *ciumeag* la Damé (Transilvania). V. *Bull. lingu.* I, pag. 17.

cîră 'ceartă': *a se lua la cîră*; *a fost o cîră între ei*. Cu acelaşi înţeles la Vissarion (Dicţ. Acad.). Cu înţeles puţin deosebit în diverse regiuni (cf. Dicţ. Acad., s. v. *cârâi*).

ciste 'cinste', *cistit* 'cinstit'.

cişală 'ţesală', *a cişela* 'a ţesăla'. Cf. *săcela*, R. Rosetti, *Adevĕrul literar*, 18 Oct. 1925; *necersălaţi* Marian, *Hore*, pag. 85 şi 93. V. *Bull. lingu.* IV, pag. 90.

a cîtcărăghi 'cotcodăci'.

ciuciubat 'urît'.

ciurel 'sită pentru făină de grîu'; pentru mălai se chiamă *sită*. *Ciur* se chiamă numai sitele mai mari decît cele obişnuite.

ciurlan 'cioran, ciulin, tîrtan'. Cît sînt verzi, se dau ca nutreţ la cai, iar cînd se usucă se pun pe foc. Cf. şi Dicţ. Acad.

clacă 'şezătoare, deobiceiu seara, la care se lucrează pentru gazdă'. Nu se plăteşte nimic, dar se tratează clăcaşii cu floricele, porumb fiert, etc. Se face, deobiceiu, iarna, cînd, sînt nopţile mai lungi. Se invită numai fetele; flăcăii vin nepoftiţi, dar nu lucrează. Dacă pleacă, nu se mai poate întoarce, căci s'ar considera ca o lipsă de cuviinţă. Cf. *furcă*.

clintişanie 'deplasare'. Auzit dela un ţăran din Armăşeşti: *să punem maşina într'un loc şi să nu mai aibă nicio clintişanie*.

cocînzău 'cînjău'.

cocoş în expresia: *a cîntat cocoşu meu pe gardu tău*, care se spune în ironie cuiva care pretinde că ţi-e rudă. Se mai zice şi *sîntem neamuri după căţeaua a neagră* sau *a albă*, etc.

coită 'beţişor ascuţit la capete', care se întrebuinţează în

loc de minge la jocul cu același nume. Cf. *coită* 'femee stricată' (Dicț. Acad.).

colțar 'pernă care stă la colțul patului': *stă rezemat cu cotu pe colțar.* V. *coltuc*, Dicț. Acad. și I. Iordan, *Buletinul Philippide* I, pag. 127.

comitet 'membru în comitet'. Flăcăii organizează baluri, și cei care iau parte la organizare sînt *comiteți.*

conced 'concesie' (rar): *fă-mi și mie concedu ăsta.* Confuzie cu *conced* 'concediu'.

(*în*) *contra* 'tocmai' ('din contra'): *Ce să stau să mă bată unu mai n'ic ca mine? In contra că ești mai mare, trebue să ai mai multă minte, să-l lași în pace.*

coșteie se numesc, la armanul moșiei învecinate Crunți, casele salariaților. V. *Bull. lingu.* IV, pag. 75.

contră 'ceartă': *e o contră mare pă ei* 'sînt certați rău'. Cf. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, pag. 48; Ciaușanu; Dicț. Acad.

cotobîță, cotobaghiță 'codobatură'.

a se coțopeni 'a se opinti'. Cf. *coțobăni* la Boceanu, *Glosar din Mehedinți.*

cozonac în expresia *vai de cozonacu tău* 'vai de capul tău' (în glumă). Vezi *Viața romînească*, XXX, 7, pag. 89.

craston 'castron'.

crați (numai la plural) 'cîlți'. S'ar putea compara lat. *crates*, masculin, în *Corpus glossarium latinorum* V, 186, 15.

crivăț 'nord'; *din crivăț* 'la nord, dela nord': *Padina e din crivățu Revigii. Crivăț* singur n'are niciodată înțelesul de 'vînt', se zice numai *bate vîntu din Crivăț.* Cf. *austru.* Celelalte vînturi sînt *vîntu dela munte* și *cel dela baltă.*

crivele (n'am auzit singularul) 'lațuri de funie înnodate cu un șomoiog'. Se întrebuințează la treier: se trece șomoiogul prin gîtarul calului, iar capătul celălalt al funiei se leagă de steajer. Cînd se strînge funia la steajer, se scoate șomoiogul dela gîtul calului din stînga și se leagă la cel din dreapta (sau viceversa), apoi se mînă caii în direcția contrarie celei de pînă atunci. V. *crivea*, Rădălescu-Codin, *O seamă de cuvinte*, pag. 23.

croinod 'croitor' în batjocură. Încrucișare voită cu *nodcuie*, vezi *bleav.*

curea în expresia *a se lupta la curea*: cei doi adversari se apucă unul pe altul de curea, cu o mînă din faţă şi cu alta din spate (felul obişnuit de luptă, cînd cei doi adversari se strîng în braţe, e foarte rar; se zice atunci că se luptă *la braţe*). Spectatorii îi încurajează uneori, ironic, cu versurile:

Şi de brîu, şi de curea
Şi de hastă p... a mea.

dadă, dădică se spune unei fete mai în vîrstă de sora sau fratele mai mic. Nu se întrebuinţează pentru femei străine. Vezi I. Iordan, *Buletinul Philippide* I, pag. 135.

daică spun femeile cuiva mai tînăr; adesea se întrebuinţează diminutivele *dăicuţă, dăiculiţă*. Cam în acelaşi fel spune mama, copilului ei, *maică*. Femeilor nu li se spune *daică* decît în cîntece, mai ales în refrene: *daică, dăiculiţă, daică*, sau *daică, dăiculiţa mea, măi*.

departe în expresia: *nu mai e mult pînă departe*, cu înţelesul 'mai e o bucată bună'.

dic: aşa numitul 'dig' dela Urziceni.

dihoniţă 'vas cilindric în care se ţine păcură'. Deobiceiu stă legată de leuca căruţei. In seara de lăsata secului, flăcăii fac o dihoniţă, îi dau foc şi umblă cu ea aprinsă pe uliţe. Cf. şi Sevastos, *Nunta la Romîni*, pag. 331; Tiktin.

doajă 'proastă'. N'am auzit niciodată masculinul.

domn, vezi *boier*.

dorişor, numele unei plante verzi (aceeaşi cu *dornic?*). Flăcăii o culeg şi o bagă în brîu, zicînd:

dorişor, de mă doreşti,
pîn'acasă să'ngălbeneşti.

Dacă se îngălbeneşte, înseamnă că fata la care s'au gîndit îi doreşte.

drac 'dracu' în expresii ca: *ce drac să-i fac; ce drac să te ia vrei să-ţi spun?*, etc. Cf. Bîrlea, *Cîntece* II, pag. 215: *Nici drac nu le ţine minte*.

a drăcui 'a da dracului' (pers. III sg. *drăcuie*). Intrebuinţat şi în Bucureşti. Cf. şi Ciauşanu, s. v. şi s. v. *os*; RădulescuCodin, *O seamă de cuvinte*, s. v.

drept ca funia'n sac, se zice de un lucru strîmb.

drichie, acelaşi lucru cu *coită*. Cf. *drichea*, Şăineanu, *Dicţ. Univ.*

drugi: cinci pari rotunzi aşezaţi în formă de grătar (doi în lung şi trei în lat), prinşi cu cuie. Se aşează pe dulapii căruţei sau pe loitre, ca să încarce pe ei paie, etc. Se spune: *trece o căruţă cu drugi.* Cf. şi *trei cară'ncărcate... cu drugul legate,* Marian, *Hore,* pag. 26. V. şi Rădulescu-Codin, *op. cit.*, s. v.

dughie 'un fel de mei' (cf. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul romîn*).

dulapi 'scînduri groase', cu care se înlocueşte coşul, cînd se lungeşte căruţa. Pe ei se aşează drugii sau scoarţele.

du'minică pentru *dumi'nică.* V. *Bull. lingu.* IV, pag. 77.

al dumitale e cîinele care se ţine după tine? sau *am fost la dumneavoastră şi voi nu eraţi acasă,* se zice în bătaie de joc cuiva care are pretenţia nejustificată să-i vorbeşti cu 'dumneata' sau cu 'dumneavoastră'.

a face la cineva 'a săruta' (se spune numai de flăcăi şi de fete): *la cine face Ion?* 'la ce fată se duce?' — *Ai ieşit la Ion? — Da, dar n'am făcut* 'n'am stat să mă sărute'.

a-şi face vînt 'a se speria': *îţi faci vînt ca calu de muscă.*

feşnic 'sfeşnic'. Cf. Tiktin; T. Dinu, *Grai şi suflet* I, pag. 112 (Ţara Oltului).

fetil 'ţitil'. Influenţa lui *feştilă?* V. şi *Grai şi suflet* VI, pag. 332.

fier în expresia *cu fieru dela el* 'din proprie autoritate' sau 'invenţie personală, născocire'. Cf. Ciauşanu; Vissarion, *Maria de altădată,* pag. 109. Cf. şi *a avea fierul cuiva* (Dicţ. Acad.).

fi'gură 'figu'ră': *joacă bătuta în fi'guri.* Cf. şi Vîrcol, *op. cit.*, pag. 26. V. ţig. *fi'gl'uri,* subst. pl. 'Spässe', rus. *figli,* pol. *figle* (Miklosich, *Mundarten... der Zigeuner* V, pag. 20).

flaner 'flanelă'; cf. *Şezătoarea* XIV, pag. 156 (Vîlcea); Dicţ. Acad. V. şi *Bull. lingu.* I, pag. 37.

foc 'vatră, cuptor, partea tindei unde e gura sobei': *dindărătul casei are un foc mititel* 'o vatră mică'. Se păstrează şi înţelesul general.

fodul 'fudul'; *a se fodoli, fodolie.* Cf. Dicţ. Acad. V. şi *Grai şi suflet* VI, pag. 332.

fofează 'o despărţitură a boroanei'. O boroană are trei sau patru fofeze la fel.

frang 'franc' (rar). O dată am auzit şi *o frangă*, dela un copil. Cf. Dicţ. Acad. (Brăila).

furcă 'şezătoare la care fiecare îşi aduce lucrul său personal, nu lucrează pentru gazdă, ca la clacă'. Cuvîntul *şezătoare* este necunoscut. Nici la furcă flăcăii nu lucrează nimic. Cf. *furcărie* (Dicţ. Acad.).

gare 'gară'. V. *Bull. lingu.* I, pag. 41.

gemar 'geamgiu'. *Geamgiu* e necunoscut. V. Rădulescu-Codin, *op. cit.*, s. v.

Gheo 'Gheorghe' în interjecţia *Măi Gheo!* Cf. *Măi Chio*, Sperantia, *Anecdote populare*, 1889, pag. 43. Cf. şi *Dumi* 'Dumitre', Bîrlea, *Cîntece*, II, pag. 7; *Ioa* 'Ioane', Id., *ibid.*, I, pag. 30.

ghiz, pătrando 'tronc, Marico', 'na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o'.

ginerică 'mire'. Cf. Dicţ. Acad. *Mire* e necunoscut.

gioarsă 'cioarsă' (cuţit ştirb). Cf. şi Dicţ. Acad.

gîldăbaş 'caltaboş'. Cf. Dicţ. Acad. (R.-Sărat, Brăila).

gîţă în expresia *a face gîţă* 'a provoca, a tachina' (se zice mai cu samă de o fată care cochetează cu un flăcău).

gluguş 'glugă'. Cf. *gluguci*, Dicţ. Acad. *Glugă* se zice numai pentru căpiţele de coceni.

haimana în expresia *ouă haimana* 'jumări' (auzit numai dela Ţigani). Poate că ideea primitivă e 'ouă risipite', cf. frc. *oeufs brouillés.*

hamant, hamantă 'iubit(ă)'. De sigur introdus de Ţigani lăutari.

hamurez, hamurează 'iubit(ă)'. Cf. *hamant*; cf. şi *hamur*, Georgescu-Tistu, *op. cit. Iubit* nu se întrebuinţează.

harc 'arc' (termin de mecanică). Cf. Dicţ. Acad.

hiori în expresia *n'ai hiori* 'degeaba te uiţi urît la mine, că nu mă sperii'.

hiţ 'scînteile care sar cînd loveşti cu ciocanul un fier înroşit în foc; partea roşie a fierului'. Din germ. *Hitze* 'arşiţă'.

hodîr, interjecţie cu care se alungă cîinii. Se pronunţă *hodrrr!* Desigur greşit notat în Dicţ. Acad.: *hodâââr!*

holşurub 'şurub cu ghevint' (întrebuinţat şi în Bucureşti de lemnari). Din germ. *Holzschraube.*

hotozbir 'om nebun, furios, care nu ţine seamă de nimic'.

Intrebuinţat ca numele proprii, fără articol: *ce te-ai pornit aşa ca hotozbir?* Cf. şi versurile:

Hotozbir, p.... săracă,
cinci călare pe o iapă.

V. şi *Grai şi suflet* VI, pag. 332.

hulubegi 'porumbei', auzit o singură dată dela un copil (personalul moşiei era compus în parte din Moldoveni). Cf. *hulubej* 'uliu' (Dicţ. Acad.).

iapa, iapa!, strigăt cu care se chiamă iepele şi mînjii femele. Cf. *calu, calu!*

iepar 'grăjdar, argat la cai'. V. *Romania* LI, pag. 555 urm. şi *Grai şi suflet* VI, pag. 334.

iese la spălat cu zeamă de franci 'nu se mai poate repara'. Cf. *zamă de franci* la Ciauşanu, s. v. *învăţa, lovele* şi *zamă*.

a ieşi se zice de o fată care iese seara să se întîlnească cu un flăcău (în bătătură sau în obor): *Ioana iese la Dumitru*, adică e în dragoste cu el. Cf. Marian, *Hore*, pag. 157 şi 158:

Că nu pot ieşi la tine
. . . . . .
Fata popii din Chiţcani
Iesă sara la ciobani.

Cf. şi *Şezătoarea* III, pag. 34: *să ţinea cu un faraon care işa în toate nopţile la ea* (Vîlcea).

e îmbrăcat subţire şi tremură gros se zice de cineva căruia îi e frig.

a împonta 'a înţepa, a atinge pe cineva prin aluzii'. Cf. *pont* (Şăineanu, *Dicţ. Univ.*) şi *împontori* (Dicţ. Acad., Bucovina).

împopistrat 'pestriţ'. Cf. *împistri, popistrela* (Tiktin), *popistri* (Bîrlea, *Cîntece* I, pag. 100).

a înconcentra 'a concentra'. Cf. *Şezătoarea* XIV, pag. 176 (ambele forme) şi 182 (două exemple; Gorj ?).

a se încondura 'a se încrunta, a se uita urît'; pers. III sg. *se încondoa'ră*. Cf. Ciauşanu, *op. cit.*; *Graiul nostru* I, pag. 71 (Dolj); S. Pop, *Dacoromania* V, pag. 81 şi 205. V. Şăineanu, *Infl. Or.* II, 1, pag. 145; Drăganu, *Dacoromania* VI, pag. 292.

a se încontra 'a se opune, a contrazice'. Cf. Pamfile, *Duşmani şi prieteni*; *Şezătoarea* III, pag. 107 (Vîlcea; Dicţ.

Acad. citează fals: 104); *incontra* la Ciauşanu, s. v. *iuşdi.*

îndelecat 'delicat'. Cf. proverbul:

Obraznicu
mănîncă praznicu
şi'ndelecatu,
c...

Cf. şi Georgescu-Tistu, *op. cit.*, pag. 30 şi 32.

a se înforţa 'a se sili, a face sforţări vizibile, a face pe grozavul'.

a se îngădui cu cineva 'a se împăca' (cf. Ciauşanu, *op. cit.*).

ispectăr, ispector 'inspector'.

ivalist, ivalid 'invalid'.

jagardea 'lichea, puşlama'. Cf. ngr. ζαγάρι 'om de nimic'.

a jirîghi, jirighi 'a scociorî în foc, pentru a-l înviora'. V. *jighira*, Dicţ. Acad.

laci 'bou cu coarnele depărtate' (întrebuinţat şi ca nume de boi: *Laciu*). Cf. I. I. Stoian, *Grai şi suflet* VI, pag. 63 (R.-Sărat); Damé, *Terminologie*, pag. 28; Dicţ. Acad. V. şi Drăganu, *Dacoromania* VI, pag. 285.

lastic 'un fel de cauciuc' din care se fac haine. Am văzut la un bătrîn un costum de lastic, cu pantaloni foarte largi, pe care-l avea din tinereţe. V. *Grai şi suflet* VI, pag. 332.

liţ 'ţurcă' (jocul şi băţul care se întrebuinţează la acest joc).

logodaci 'peţitor'. Singura expresie uzuală.

logondă 'logodnă'. Cf. *Veselia*, 12 Iunie 1909.

a lua cu schinarea: la jocurile de cărţi (în special conţina sau tablanet), cînd îi spui cuiva: 'ia cutare carte', dacă nu are o carte superioară, el răspunde: *cu ce s'o iau, cu schinarea?*

a lua din loc 'a porni'; se zice despre cai sau despre boi: *calu ăsta nu poate să ia din loc.* In bătaie de joc se zice şi despre oameni cu înţelesul de 'a o rupe la fugă': *a luat din loc.*

ma'chină 'vînturătoare', *a măchina* 'a vîntura' (rar; mai obişnuit e *a da la machină*). Cf. arom. *machină* 'maşină, tren' (Dalametra), din it. *macchina.*

maniş 'loc înconjurat cu un parapet de paie de bălegar',

unde stau vitele şi oile iarna, cînd nu e prea frig. Din frc. *manège.*

mantăi, pluralul dela *manta.* Intrebuinţat peste tot în armată. Vezi *Bull. lingu.* I, pag. 30.

marne 'margine', 'marginea satului'. Cf. Păsculescu, *Lit. pop.,* pag. 358 (Ţăndărei, Brăila); *marjnea,* Şandru, *Bull. lingu.* I, pag. 103 (Orhei).

a se matori 'a deveni matur' Cf. Tiktin, s. v.

matracucă 'fată urîtă'. Pare să aibă alt înţeles la Cella Serghi, *Viaţa rom.* XXX, 11, pag. 31.

măgăoaie 'matahală'. Cf. *măgăoană,* Vîrcol, *op cit.,* pag. 44.

măscare 'măscară': *spune vorbe de măscare.*

mătrăşiţa în expresia *să-ţi iei mătrăşiţa* 'să pleci, lipseşti dinaintea mea'. Cf. *a mătrăşi* (Tiktin) şi *tălpăşiţa.*

meastic 'mastică, clei de mestecat'. Desigur formă influenţată de *a mesteca.*

minghină 'minghinea'.

mînă 'lemnul pe care se ţine mîna la secerătoare'.

mîstînă 'smîntînă', în glumă pentru 'rachiu'. Cf. Şandru şi Brînzeu, *Grai şi suflet* VI, pag. 240 (Jina).

morîtori 'murături'. Cf. *morotori,* P. Trache, *Din mărăcini,* pag. 5; *murători,* Boceanu, *Glosar din Mehedinţi,* s. v. *brădoaică*; am auzit şi în Bucureşti *morători* dela un coleg originar din Romanaţi şi dela altul din R.-Sărat. Cf. şi *Murători,* care pare să fie nume de loc la Georgescu-Tistu, *op. cit.,* pag. 9.

Moroian, poreclă dată Transilvănenilor (în opoziţie cu băştinaşii, care sînt porecliţi *Cojani,* cf. Dicţ. Acad.). Cf. E. Moroianu, *Grai şi suflet* V, pag. 42.

mosorel 'mosor', singura formă cunoscută: *un mosorel de aţă.* Intrebuinţat şi în înjurături, desigur ca eufemism pentru *sorelul.*

mulament 'monument'. Cf. *Graiul nostru* I, p. 28; *molament* în *Veselia,* 13 Maiu 1911. Vezi şi Rosetti, *Rhotacisme,* pag. 26.

murdal 'murdar'; *murdălie* 'murdărie'. Cf. *murdalîc* (Tiktin).

nadă 'spărtură într'o şiră de paie', făcută în orice altă

parte decît spre nord, deunde poţi încărca paie adăpostit, cînd e vreme rea.

nagarea (fem.) 'om plicticos, pisălog'. Cf. *Neagă rea* (Tiktin).

nasture de friguri 'bulin de chinină'. Auzit şi în Vlaşca.

nasturi 'nazuri': *ia, nu mai face şi tu nasturi.* Cf. Teleor, *Schiţe umoristice*, pag. 64. Pentru fonetică, cf. *buzdunar* 'buzunar' (Dicţ. Acad.) şi *găzdar* 'găzar' (auzit la Oltenii din Bucureşti).

năpîstroc 'om mărunt, pitic' (spus în batjocură). Acelaşi cuvînt cu *năpîrstoc* 'degetar' (cf., pentru înţeles, expresia soldăţească *tabacheră*: *tabachera regimentului* 'soldat mic de stat').

neam prost din p... strîmbă, ocară glumeaţă.

natantol 'prost, nătîng'.

ni... ni 'cînd... cînd': *şi tu eşti o cutră, eşti ni cu ăia, ni cu aia* 'cînd cu unii, cînd cu alţii'. Cf. Tiktin.

noatin 'cal de un an pînăla doi'. Cf. Damé, *Term.*, pag. 47.

nu afectiv: *şi nu era mai mic* 'şi era foarte mare'; *şi n'a mîncat mai puţin* 'a mîncat foarte mult', etc.

nu expletiv, în expresia *ce zor n'ai cu el?* 'ce zor ai cu el, dece te legi de el?' (niciodată *ce zor ai*).

a se n'ihăi 'a se fandosi, a face mofturi, a chicoti' (vorbind de fete); pers. III sg. *se n'ihăie*. Din *nihaha*, onomatopee care imită nechezatul cailor.

n'iljo'c (*n'i'ljoc*) 'mijloc' (vezi şi Tiktin); *miljoc*, Vîrcol, *op. cit.*, pag. 13 şi glosar; ar. *n'olgiuc*, Capidan, *Aromînii*, pag. 233. E posibil ca accentul pe *o* să fie primitiv, cf. şi pluralul *mijloa'ce*, mai răspîndit decît *mi'jloace*.

obor 'partea curţii în care se ţin vitele, cerealele, paiele şi chiar bălegarul'. Toată curtea, afară de bătătură. *Obor, obor!* e strigătul cu care se mînă vitele spre staul. Dar în obor nu e neapărat să fie vite. Cf. ar. *ubor* 'curte' (Dalametra).

omenesc, în opoziţie cu 'boieresc', ca în textele vechi (cf. Tiktin): *vitele astea sînt omeneşti, nu-s boiereşti.* Cîteodată are înţelesul de 'al unui om străin', ca la Marian, *Hore*, pag. 7; cf. şi *Noua Rev. Rom.* XIV, pag. 235 şi Rădulescu-Codin, *op. cit.* s. v.

a otînci 'a deşela dintr'o lovitură, a lovi zdravăn'. Cf. *a otînji* (Tiktin; Boceanu; *a otînci* 'a obosi', Şăineanu, *Dicţ. Univ.*). Din v. sl. *otinĭčati ?*

pachet 'un bloc de ogoare mărginit de patru drumuri care se întretaie'.

la paie!, strigăt cu care se gonesc cîinii; se spune, în glumă, şi oamenilor care cască cu zgomot sau chicotesc (*la paie, potaie!*).

pandalii 'acces de furie'. Cf. Şăineanu, *Dicţ. Univ.*; *pandolii* la Tiktin.

paralizat 'nebun': *ce spui, mă ? eşti paralizat ?* Sau: *ce, ai paralizat ? Cutărică a paralizat.* Considerat ca mai distins decît *nebun.*

îmi pasă 'mă doare'. Cf. şi Ciauşanu, *op. cit.* Desigur avem aici un înţeles mai vechiu decît cel din limba literară.

a-şi lua pasu 'a-şi iuţi mersul, a o rupe de fugă'.

părlăgea 'pătlăgea'.

a lua la trei păzeşte 'a lua la bătaie şi la goană'. Cf. Ciauşanu, s. v. *rapanghel.*

pe 'prin' în expresia: *a trimete pe: am trimes o scrisoare pe Gheorghe.* Poate că înţelesul e mai concret în proverbul: *să nu trimeţi izmene pe călător.*

peară 'pară' (formă rară). Vezi *Bull. lingu.* I, pag. 17.

a face pelinu zahăr 'a drege busuiocul, a încerca să repari o gafă'.

permandol 'impermeabil'; auzit de mai multe ori, dar dela acelaşi flăcău.

pieptea 'eu', cf. mai jos *stematu.*

plambică 'panglică'.

plapănă 'plapumă'. Cf. Şandru şi Brînzeu, *Grai şi suflet* VI, pag. 242 (Jina).

ce-i plăcintă, să-mi placă ?, răspuns glumeţ, cînd te întreabă cineva dacă-ţi place un om. Intrebarea socotită corectă este: *ţi-e drag de el ?*

pleaznă 'sfîrc': *pleazna biciului.* Cf. Şandru şi Brînzeu, *loc. cit.*, pag. 242.

polăţică, diminutivul dela *polatră*. *Polată* nu e cunoscut.

polocre 'poreclă'; *a polocri* 'a porecli'.

polog 'zablău, aşternut pe care se vîntură grînele'.

prăjală 'friptură'. *Friptură* se întrebuinţează numai pentru 'mîncarea boierilor'. Cf. *Şezătoarea* XIV, pag. 55 (Ţăpu).

a putea 'a avea putere': *poate ăsta ceva?* 'e voinic?' Cf. *fost-am tînăr şi-am putut* în *Şezătoarea* XIII, pag. 114 şi 115 (Bogza). Acelaşi înţeles la Georgescu-Tistu, *op. cit.*, pag. 22 şi 40?

răbdător 'păgubaş': *hoţu a plecat cu caii, şi rumînu a rămas răbdător.*

Radu în expresia *Radu l-a chemat* 'a fugit, a şters-o': *Radu te chiamă* 'şterge-o'. Vezi *Bull. lingu.* II, pag. 183; I. Iordan, *Buletinul Philippide* I, pag. 114, n. şi II, pag. 278.

rapănă 'rapăn'.

rara în expresia *a o lua rara* 'a merge repede, a o lua la fugă'.

ras 'joc care se joacă acasă la ginerică, seara, în ajunul nunţii'. Tot *ras* se chiamă operaţia însăşi a rasului, care are loc tot atunci, cu solemnitate, deşi, în general, e vorba numai de o imitaţie a rasului, căci ginerica se rade a doua zi dimineaţă.

raţea 'reţea' (de sîrmă ghimpată).

Răsturnica, poreclă dată de flăcăi fetelor.

repizie 'grup': *s'au împărţit oamenii în două repizii, ca să meargă lucru mai repede.* Din *repriză.*

resfet 'ruşfet'.

rilă 'liră', cf. Tiktin; Rădulescu-Codin (la Şăineanu, *Influenţa orientală* II, 1, pag. 238); Vîrcol, pag. 13; Georgescu-Tistu, pag. 36; A. Istrătescu, *Grai şi suflet* III, pag. 154 (Prahova).

rimont 'cal mare, bun'; *rimontă* 'iapă', în batjocură pentru 'fată'. La Slobozia (Ialomiţa) este un depozit de remontă. Cf. Vîrcol, pag. 48: *cai rimonţ.*

ruşinat 'neruşinat': *obraznicilor şi ruşinaţilor ce sînteţi.* Cf. Şandru şi Brînzeu, *Grai şi suflet* VI, pag. 244 (Jina).

ricipistă 'recipisă'. Auzit o singură dată dela o femeie.

Rumîn vechiu 'Ţigan'. Vezi *Bull. lingu.* II, pag. 185.

saivan 'adăpost de nuiele pentru oi'. Cf. Tiktin.

salcînghi, pluralul dela *salcîm*, auzit dela un singur băiat, dar în mai multe rînduri.

scripţ 'scripete' (cf. Tiktin).

servitorile 'servitoarele', auzit numai într'un cîntec:

La Iveşti dac'au ajuns,
Pe Stroie'n spital l-a dus.
Servitorile i-a spus...

sfulger 'fulger'; *a sfulgera* 'a fulgera', vezi *Romania* LIII, pag. 198.

sondă 'sodă (caustică)'.

sorelul, cuvînt întrebuinţat în înjurături; probabil diminutiv dela *soare*.

soţie 'soţ': *nu-i el soţia mea?* Cf. *Şezătoarea* XIII, pag. 201: *voi care v'aţi rămînea, soţie mi s'o chema*; Dumitraşcu, *Poveşti oltene*, pag. 102: *a adus lui Murgoci de soţie pe Cerban*; *Culegere de doine*, Braşov, ed. IV, 1922, pag. 101:

Da m'a învăţa nevoia
Că's soţie cu dînsa.
. . . . . .
Dar m'a învăţa urîtul
Că's soţie cu dînsul.

Vezi şi Bîrlea, *Cîntece* I, pag. 71, 75 (două exemple) şi II, pag. 184; Şandru şi Brînzeu, *Grai şi suflet* VI, pag. 199, 210, 216 (Jina).

a scorboli 'a scormoni, a scotoci'. Cf. *scormoni, scormoli; scodoli* 'scobi', *Şezătoarea* XIV, pag. 47. In Bucureşti se aude şi *scobeli* 'a scobi în pungă' (cînd ai pierdut la cărţi).

a socoţoi 'a socoti', *socoţoială* 'socoteală', în glumă.

a spori cu gura 'a vorbi mult, a da mereu cu gura'. Cf. Ciauşanu, s. v. *întoarce*.

st 'sînt', între vocale: *ăia st ai mei.*

a stărluci 'a străluci'. Cf. A. Istrătescu, *Grai şi suflet* III, pag. 154 (Prahova); Vasiliu, *Pov.*, pag. 22.

stărnuta 'strănuta'. S'ar putea crede că e vorba de un reprezentant al lat. *sternutare*, cf. ar. *stărnut*, it. *starnuto*, etc.,

iar *strănuta*, împreună cu formele romanice corespunzătoare, ar reprezenta pe **stranutare*, care a apărut peste tot unde prefixul *stra-* e activ (Puşcariu, *Et. Wb.*, s. v.). Dar cum apare şi *a stărluci* pentru *străluci*, e mai probabil că *stărnuta* se datoreşte unei metateze recente. Totuşi cf. Tiktin.

stematu 'eu': *vorbeşte cu stematu* ('subsemnatul'. Cf. *mandea*, *Bull. lingu.* II, pag. 166 urm. şi *pieptea*, aici mai sus). Pentru *stimatul*.

a se strînge de gît ca un piţigoi 'a muri de necaz' (mai ales din cauza zgîrceniei).

strucţiie 'instrucţie', auzit dela un copil; cf. *istrucţiie*, Vîrcol, *op. cit.*, pag. 35.

sucală în expresia *a da sucala* 'a bate'. Copiii sînt adesea păcăliţi în felul acesta. Li se spune: *du-te la cutărică, să-ţi dea sucala.* Crezînd că e vorba de un obiect necesar, ei se duc şi cer să fie bătuţi. Cf. *ia la sucăl*, Rădulescu-Codin, *Nevasta leneşă*, pag. 142.

suian 'coş de căruţă', ca măsură de capacitate: *am adus un suian de ciocani.* Cf. *şuian*, Şăineanu, *Dicţ. Univ.*

şaibă 'cerc de fier subţire' care se pune între şurub şi corpul pe care e fixat: *pune o şaibă la şurupu ăla.* Din germ. *Scheibe.*

şaitău 'vîrtej' (aparat de ridicat greutăţi):

Gheorghe flăcău
saltă baba cu şaitău

(ocară copilărească). Din ung. *sajtó*. Cf. *Şezătoarea* III, pag. 189 (fără traducere).

şapcaliu 'purtător de şapcă' (dispreţuitor). Cf. *Romania* LIII, pag. 386. Cuiva care poartă şapcă i se mai spune: *şapte'n cap, opt după ceafă.*

şapte ani ca mîine trece 'mai ai de întins, mai e mult pînă să scapi'. *Vorba Ţiganului: mult a fost, puţin a rămas; a trecut o săptămînă, şi mai sînt unsprezece luni şi trei săptămîni.*

şcoală 'plan, şiretenie': *nu te potrivi la ce-ţi spune, asta-i o şcoală la el.* Cf. Ciauşanu, s. v. *şicoală*.

şi 'ci': *şi spune, de!* Vezi *Bull. lingu.* IV, pag. 115 urm.

şioi 'dungă de pămînt care a scăpat nearată între brazde'.

tabjă 'întîmplare': *stai să-ți spui toată tabja.* Cf. *tamjă*, I. I. Stoian, *Grai și suflet* III, pag. 119 (R.-Sărat); *tanjă*, Rădulescu-Codin, *Nevasta leneșă*, pag. 79 și 138; *tamje, tamja*, Pamfile, *Cerul*, pag. 135 = *Materialuri folcloristice* I, pag. 17. La Pamfile, *Cimilituri*, pag. 53, *tamjă* e tradus cu 'fleac, leneș'. La Rădulescu-Codin, *op. cit.*, *tanjă* are amîndouă înțelesurile. Poate din rus. *tak že* 'tot așa', înțeles care s'ar potrivi în pasajul citat din *Mater. folcl.*: *tamje să le spui.*

taior și *taiur* 'tailleur' (îmbrăcăminte).

talan 'gloabă' (ocară pentru cai): *d'e, talane!* (cf. Dumitrașcu, *Povești oltenești*, pag. 27: *nea, talane!*; fem. *tala'niță*, vezi *Romania* LIII, pag. 387).

tazmalîc 'tamazlîc'.

tăpșan 'ieșitură în perete, prichici', pe care se țin diverse lucruri: *chibritele sînt pe tăpșan.* Cf. *tepșan* 'prispă'? Lungianu, *Postelnicul Cumpănă*, pag. 35.

teraz 'un fel de viță, și vinul făcut din ea (de calitate inferioară)'. Auzit și în Vlașca. Din fr. *terrasse.*

tezec 'tezic, tizic' (cf. Tiktin). Vezi *fetil*, mai sus.

tipici (singularul nu l-am auzit) 'cipici, meși'.

tîriș 'un instrument în formă de triunghiu, legat cu o funie de care trag caii'. Cu ajutorul lui se strîng paiele la mașina de treierat. Ex.: *nu mai avem om la tîriș.*

tîrlă 'curtea omului, cu oborul, cu aria și casa'. Vezi *Tîrlași* mai jos, la Nume geografice.

tîrligi, ca și *tipici*. Cf. Tiktin.

tîrnafes 'ticnafes'; cf. Rădulescu-Codin, *op. cit.*, s. v.

a (se) trage 'a (se) săruta'. Cf. și *a face.*

tranșei 'tranșee' (n'am auzit decît pluralul), de exemplu în cîntecul:

Hai tranșei, tranșei, tranșei,
voi ne-ați omorît pe noi.

Cf. A. Istrătescu, *Grai și suflet* VI, pag. 7 (Argeș).

de treabă 'frumos' (înțelesul general de 'harnic, cinstit' nu există): *mult e bălană și de treabă*; *nevastă-sa e foarte de treabă, dar e leneșă.* Poate același înțeles la Marian, *Hore*, pag. 56 și 93.

tricol 'tricou'.

a trimete la o fată 'a o cere în căsătorie' (se trimet, de-obiceiu, rudele): *Ion a trimes la Rada.* Cf. *Şezătoarea* XIII, pag. 133 (R.-Sărat); A. Istrătescu, *Grai şi suflet* VI, pag. 24 (Argeş).

trion 'trior'.

ţignal 'fluierătură': flăcăii dau noaptea ţignale pe uliţă, ca să-şi dea de ştire unii altora, sau ca să ceară fetelor să iasă la ei. Cf. Tiktin.

a se umfla 'a face fasoane, a-şi da aere, a striga la cineva': *ia uite-l ce se umflă!; ce te umfli aşa la mine?*

vangă 'şanţul coccysului' (şi porecla unui om). Am auzit o poveste cu un băiat care *vîntura cenuşă pe vanga curului.* In varianta basarabeană culeasă de Şandru (*Bull. lingu.* I, pag. 99), se vorbeşte de *valea curului.*

a văcsi 'a văpsi', *văcseală* 'văpsea'. Cf. *văcsală*, Şandru şi Brînzeu, *Grai si suflet* VI, pag. 246 (Jina). Vezi şi *Sectembrie* pentru *Septembrie* şi Capidan, *Aromînii*, pag. 296. Cf. *Bull. lingu.* III, pag. 74.

vătălug (rar) 'tăvălug, vălătuc'.

veadră (rar) 'vadră'. Vezi *Bull. lingu.* I, pag. 17.

a vedea 'a reflecta (vorbind de oglindă)': *oglinda asta nu vede bine.*

vinci 'cîrlig de fier cu care se prind două stinghii'. Cf. ţig. *vinj* 'hart, lien', la Vaillant, *Grammaire... de la langue des Bohémiens*, pag. 133.

vinclu 'un fier îndoit în formă de unghiu', cu care se întăresc încheieturile obiectelor de lemn. Cf. *vinchel* la Damé. Din germ. *Winkelhacken.*

vistră 'dungă': *foiţă* ('covor') *cu vistre.*

vlagăre 'flacără'; *vlăgăraie* 'flacără mare'.

zăltat 'ţicnit, nebun'. Cf. *zaltat*, *Şezătoarea* XII, pag. 74 (Teleorman); *zăltat*, Ciauşanu, s. v. *minte* şi s. v. *parte*; *izaltat de minte*, Vîrcol, *op. cit.*, pag. 95. Poate fi *exaltat*, încrucişat cu *săltat.*

a se zăpri: am auzit spunîndu-se unui bărbat bolnav de blenoragie: *te-ai zăprit.*

a zgorni 'a scoate din culcuş, dar mai ales a goni un

vînat pentru a-l prinde'. Vezi *Bull. lingu.* IV, pag. 118 urm. şi V, pag. 79.

zgripca în expresia *a trage cu zgripca*: se zice de un briciu care nu taie bine, ci mai mult roade.

a zice unei fete 'a o ruga să iasă la tine': *i-am zis Chirei lu Petrache*, sau: *i-am zis să iasă la mine.*

zoică 'femeie haimana'.

zorzologi 'ghiomotoacele murdare care se formează în coada cîinilor'.

zotcă 'gură, cap', în expresia *a lovi la zotcă.*

Nume de bărbaţi.

Bană (Şerban)
Bică (Dobre)
Busuioc
Dobrin
Drăgulin
Ghetu (Gheorghe)
Ghica
Ghină (cf. *Şez.* XIV, pag. 94)
Hilipoiu
Iordan
Ispas
Istudor
Jipa
Mandache
Mareş
Miroslav
Muşat
Necula
Neculache
Nenciu
N'ialaşcu
N'ială (Mihalache)
Nuţă
Oană
Oancea
Pascale
Rache (Tudorache)
Roma
Şerbu
Şerbuleţ
Staicu
Timu (Antim)
Tudoreci

In loc de *Iţic*, numele unui negustor evreu ambulant, se zicea, deobiceiu, *Iţică*; cîteodată chiar *Ghiţică.*

Nume de femei.

Arsina
Biţa (Dobra)
Caliţa
Costanda
Despa
Drina (Alexandrina)

Fia (Filofteia)
Geana
Liţa
Ivana
Muşa
Pro'hira
Rada
Reveica (cf. Lungianu, *Postelnicul Cumpănă*, pag. 13; *Din popor*, pag. 92; *Revica*, *ibid.*, pag. 85; *Reveca*, Georgescu-Tistu, *op. cit.*, pag. 22; *Raveica*, Marian, *Hore*, p. 152)
Sîrma
Smeada
Stavăra
Stoica
Vasilichia (*Vasilca* e necunoscut)

Porecle.

Aninie
Bacliu
Baicu (porecla unui ţăran bătrîn; se zicea: *după moartea lui Baicu* pentru 'la Paştele cailor'; decînd a murit, se zice cu acelaşi înţeles: *cînd o învia Baicu*)
Barangă
Baronu (cf. Dicţ. Acad., s. v. *baroiu*)
Bădă
Belcin
Besoi
Bilăie
Bitoncu (necunoscut ca nume comun)
Bodroş
Bosoană (Ţigan)
Bugă
Buleacă (din ţig. *buleako* 'scaun'?)
Buzea
Caloian
Caraman
Catărău
Căleaţă
Chichira (sau Chichirana, o bătrînă ridicolă)
Cioloican (un om negru, hirsut şi gros)
Clătinici (un om care clatină mereu din cap)
Coabă (un moş bufon)
Cociu
Die (Ţigan)
Dihailiu
Dorişata (un om care înjură de 'doru şi dorişata')
Dulmeag
Dunose
Durea (Ţigan lăutar: cînd porneşte să cînte, nu se mai opreşte; deaceea se zice: *tu eşti ca Durea, nu te mai opreşti*)
Gîcei
Gîfoi (un om care gîfîie)
Gîtă (un flăcău 'gîtos', 'ambiţios')
Goaşă (un om mic şi gros)
Gradea

Gugiu
Heşcu
Hontea
Jainea
Jărpălău
Jiglea
Laciu
Loaţă ('loază')
Mandi'u (cf. *Şezătoarea* XIV, pag. 95, Vîlcea)
Mangale
Megu (Ţigan)
Mizdrugan (cf. Tiktin, s. v. *mistragan*)
Nodea
Ochiosu
Pantilie (cf. *Grai şi suflet* V, pag. 25, Săcele; *Şezătoarea* XIV, pag. 95: *Pantelie*, Vîlcea)
Răculeţ
Rontu
Rotea
Sudriu
Şchiabă (Şchebăluţă)
Teşu
Tiu
Tulea
Vangă
Zăvadă (necunoscut ca nume comun)
Zeca

Mai adaug aici pe *Pleşu* şi pe *Pleaşa*, personaje fictive, care corespund aproximativ 'mutului dela manutanţă': — *Unde-ai fost? — La Pleşu. — Cine a făcut cutare? — Pleaşa.* Tot aşa se mai zice şi *Cotea.*

Nume de cai.

Burduşanca, o iapă care trage la burduful de scos apă.
Purdea, un cal prost.
Sfulger, un cal iute.
Steiu, un cal cu stea în frunte (vezi *Grai şi suflet* VI, pag. 335).

Nume geografice.

Baboieni, nume derivat dela *baboi* 'un fel de peşte'. Se dă în batjocură locuitorilor satului Rovine din aceeaşi comună. Este şi o zicătoare rimată:

Baboienii, vai de ei,
mămăliga şapte lei,
şi scrumul depe căldare
îl vinde cu cinci parale.

(Vezi şi Lungianu, *Din popor*, pag. 83.) Satului i se mai zice şi *La trei baboi.*

Brăgăreasa, ca răspuns plictisit: — *Unde te duci?* — *La Brăgăreasa.* — *De unde vii?* — *Dela Brăgăreasa.*

Bărbuleşti, numele unui sat de Ţigani. Intră în anecdota stupidă: — *De unde vii, Ţigane?* — *Dă colea, dă la Bărbuleşti.* — *Păi ce, Bărbuleştii e colea?* — *Şi dacă e, ce?*

Drăgoiasa, numele unui conac apropiat (moşia Căzăneşti).

Cheibăreasa, ca şi *Brăgăreasa.*

Motîlva, sat microscopic, care e de rîsul vecinilor. Se zice de cineva că *e dela Motîlva*, cum se spune în Bucureşti că *eşti dela Chiajna* sau *dela Mizil.*

Răghiga ailaltă, numele unei părţi din sat, opusă *Tîrlaşilor.*

Strapazan, numele unei părţi din teritoriul comunei vecine Crunţi. Necunoscut ca nume comun.

Tîrlaşi, partea mai nouă a satului. Notez aici că se păstrează strict formele de plural. Se zice astfel *Căzăneştii* (vezi şi mai sus *Bărbuleştii*), *hotarul Căzăneştilor*, etc.

Al. Graur.

Intregiri la articolul precedent.

Cu îngăduinţa d-lui Al. Graur, am crezut interesant să relevez, din graiul popular tecucean, cîteodată şi de aiurea [1], fapte care seamănă sau chiar sînt identice cu cele înregistrate mai sus pentru vorbirea din Reviga. Le înşir în aceeaşi ordine.

Palatalizarea lui *v* prezintă faza *g'*, dar numai la *viţel* (şi fem. *viţea*) dintre exemplele date de Graur. Dealtfel chiar aceste cuvinte cunosc şi pronunţarea cu *γ*.

Pers. 3 conjunctiv *să aivă* se aude şi prin Moldova, în diverse regiuni din sudul ei.

Pers. 3 a perfectului simplu se întîlneşte tot numai supt forma de plural (cu subiectul la singular).

1. Pentru a nu lungi de prisos vorba, voiu indica regiunea unde am înregistrat fenomenul respectiv numai atunci cînd este alta (sau şi alta) decît cea din jurul oraşului Tecuciu.

Imperfectul din construcţii ca *dece nu te întorceai acasă?* are valoare de perfect şi de condiţional perfect.

ambiţios, cu acelaşi sens, în vorbirea mahalagiilor (nu cred că şi în aceea a ţăranilor, căreia cuvîntul pare a-i fi necunoscut).

arman 'curte boierească': în jud. Buzău.

a avea 'a fi': răspîndit mai pretutindeni prin Muntenia.

ării (la genet.-dativ sing. şi la plural).

barbă, cu sensul de 'barbă' şi de 'bărbie'.

bătaie şi *bătătură*: cu aceleaşi înţelesuri.

bonlav: un coleg de gimnaziu, originar din nordul jud. Tecuciu, pronunţa regulat astfel.

de-a'n boulea 'peste cap': la Buzău.

bucăţele însemnează 'carnea din mîncare', pe care copiii (dealtfel şi oamenii maturi) o lasă la urmă, ca să-şi... dreagă gustul. Se întrebuinţează şi sing. *bucăţică*.

buia (şi *a bui, buiangiu*): la Buzău (toată lumea pronunţă aşa).

bujavercă: îl cunosc dela Buzău ca poreclă adresată de copii unui tovarăş de joacă (tot băiat) şi avînd o însemnare neprecisă, dar vădit injurioasă (cel poreclit astfel se supăra).

cearlău: $t > r$ apare nu la acest cuvînt, pe care nu l-am prea auzit în copilărie, ci la *clopotniţă*, pronunţat, cred, pretutindeni în Moldova *cloporniţă* (chiar de către unii oameni culţi). Trebue să fi intervenit şi (poate chiar numai) analogia derivatelor cu suf. *-orniţă*.

chibrite: tot ce se spune despre întrebuinţarea diverselor forme ale acestui cuvînt este valabil întocmai şi pentru vorbirea dela Buzău.

ciobean: am auzit la Borca-Neamţu plur. *ciobeni* (care trebue presupus ca anterior sing. *ciobean*).

cîră: deobiceiu vb. *a se cîrîi* are sensul notat pentru *a se lua la cîră*.

ciste, cistit: la Buzău.

clacă: cu aceeaşi însemnare, numai că obiceiul se practică şi în alte anotimpuri, depildă toamna, cînd trebuesc strujiţi repede păpuşoii, pentru a-i feri de brumă sau de ger. In asemenea cazuri participă efectiv la clacă, adică la muncă, oricine este prezent acolo: nu stă nimeni degeaba.

craston: nu-i general (cf. şi *crastavete*).

drăcui: l-am întîlnit la I. C. Vissarion (originar din Dîmboviţa) şi la I. Agîrbiceanu (Ardelean).

drept ca funia în sac: pare a fi foarte răspîndit (şi prin Moldova),

dughie: la Buzău se chiamă aşa planta de nutreţ artificial căreia în sudul Moldovei i se zice *păring* (variantă *perung*).

dúminică: auzit de mine regulat la Focşani.

feşnic: general în sudul Moldovei (eu însumi mai întrebuinţez cîteodată această formă).

figură: la jocul de cărţi (riga, dama şi valetul sînt figuri).

fodul: obişnuit la Buzău.

frang: înainte de războiu numai aşa se spunea (*leu* era simţit ca 'neologism', ca termin cult). Plur. *frangi*.

Gheo: cf. *Ra'le!* (= *Radule!*).

hotozbir: supt forma *otuzbir* l-am întîlnit la Sărmanul Klopştock, *Adev. liter.*, 2 Maiu 1926 (*n'o fi ea mai otuzbiră, o biată ceară ca toate cerile, ca pacostea cu ruşinea asta la uşa prăvăliei*) şi Damian Stănoiu, *ibid.*, 11 Nov. 1933, pag. 2, col. 4 (*...o lua pe femeie aşa cu otuzbiru*).

iese la spălat cu zeamă de franci: l-am auzit, cred, la Buzău.

a ieşi: în sudul Moldovei flăcăii obişnuesc să se ducă noaptea la fetele pe care le simpatizează, spre a petrece cîteva ore împreună, în general cu ştirea părinţilor fetei. Obiceiul acesta se chiamă *a şedea*: *N. a şezut astănoapte cu fata lui X.*

a se încontra: foarte răspîndit prin întreaga Moldova (apare şi la M. Sadoveanu, evident în gura ţăranilor şi a mahalagiilor.

îndelecat: l-am auzit, supt forma *îndelicat*, la o servitoare originară din Moldova nordică.

a se îngădui: expresie consacrată, cînd e vorba de soţii care trăiesc bine, adică nu se ceartă, nu se bat, etc. (Şi despre altfel de oameni care se înţeleg uşor.)

a lua din loc: curent prin toată Moldova.

máchină şi *a da la máchină* (*a măchina* e necunoscut).

măgăoaie: la Buzău.

mîstînă, cu sensul propriu, la copii (pretutindeni), pînă se deprind a pronunța corect.

morîtori: la Buzău *murători* (cf. și *murături* în *Conul Leonida față cu reacțiunea*).

mosorel: și la Tecuciu numai așa.

mulament: mahalagiii și, în general, oamenii inculți din Brăila și ținuturile învecinate nu cunosc altă formă a acestui cuvînt cînd vorbesc de monumentul (care nu mai țin minte ce reprezintă) situat la marginea orașului, unde este, mi se pare, și o frumoasă grădină publică.

noatîm idem (și numai despre mînji) în toată Moldova.

nu afectiv: la fel pretutindeni în Moldova.

n'ihăi (refl.) cu același sens.

n'îljoc: cu accentul totdeauna pe silaba inițială.

omenesc: (*oi, vite, sămănături*, etc.) *omenești* 'care aparțin oamenilor, nu boierului, mînăstirii sau Statului' (Agapia-Neamțu).

a otînji: foarte des (cu sensul 'a lovi tare, a izbi', intenționat, firește).

la paie: numai (în ironie) la adresa oamenilor.

părlăgea: *parlagică*, plur. *parlagele*, alături de forma cultă, cu *t* (cf. *cearlău*).

a lua la trei păzește: și așa, dar și numai *a lua la trei* (sau *a lua la trei parale*).

pe: *trimet o veste pe cutare* (și aiurea în Moldova).

pieptea: foarte obișnuit la Buzău, dar cu *k'*, chiar în vorbirea oamenilor culți, ceeace arată originea populară a terminului.

plapănă: *plapînî* (potrivit foneticii locale).

prăjală: *prăjitură*, cu același sens, despre carnea friptă, în bucăți mici, la tigaie (altfel se spune *friptură*).

Radu l-a chemat: cred că numai în vorbirea orășenilor, și nu a tuturora (întîia oară am auzit-o dela institutorul meu din cl. IV, care ne trimetea „la loc", atunci cînd nu știam lecția, cu formula *Radu te-a chemat* sau *Radu să te cheme* și cu... metrul, — măsura de lungime! —, amenințător în mînă).

rara: *a o lua rara* idem.

repizie: pentru modificarea finalei cf. *chitanție, esențiie*,

etc. (dealtfel şi cuvîntul aici în discuţie sună, la Tecuciu, *repiziie* sau *răpiziie*).

rimontă: se întrebuinţează sinonimul *iapă* (la adresa fetelor şi femeilor, cu aluzie la anumite apucături ale lor).

soţie: la Tecuciu şi în Putna (pentru ultima regiune v. I. I. Diaconu, *Ţinutul Vrancei* I, pag. 261, v. 37, text din satul Tulnici). Cf. şi *Grai şi suflet* VII, pag. 247 (Dolj).

st: la Buzău *stem* şi *steţi* se aud regulat (poate şi *st*, dar nu ştiu sigur).

a stărluci: răspîndit prin Moldova.

a se strînge de gît ca un piţigoiu: obişnuit *a se gîtui ca piţigoiul.*

şi: cu sensul de *ci*, apare şi în limba scrisă. N'am notat exemple, dar l-am întîlnit des, între alţii la I. Minulescu. In unele cazuri va fi contribuit şi o confuzie de ordin fonetic: între *şi* şi *s'i* (pronunţarea moldovenească a lui *ci*) asemănarea este mare.

talan: idem (şi sinonimul *dalac*).

tîrligi: *tîrlici* (prin toată Moldova).

a trimete la o fată: singura expresie consacrată pentru 'a cere în căsătorie'.

a vedea: şi despre lampa care luminează prost se spune *nu vede* (*bine*), ba şi *îi chioară.*

a zgorni : la Brătescu-Voineşti, *Niculăiţă Minciună* şi la Marta D. Rădulescu, *Sunt studentă*, pag. 160.

Iorgu Iordan.

Additions aux remarques sur l'argot roumain.

ancontra 'se mettre à quereller'. Probablement du fr. *rencontre.*

blat. Je crois que le sens 'association' est primaire: il dérive de l'allem. (*Karten*)*blatt* 'la donne (dans le jeu de cartes)', qu'on emploie aussi métaphoriquement dans l'argot des malfaiteurs: *diese Leute sind ein Blatt* 'un même jeu de cartes' > 'une association'. De là *a merge pe blat* 'pe tovărăşie' (> 'ne parle pas plus que cela s'accorde avec l'association'), *blat cu toţii* 'frère et cochon avec tous'. Le verbe *blătui* est

évidemment tiré du mot *Blatt* au sens de 'lame, plaque', donc du milieu métallurgique.

bufet sera le fr. argotique *buffet* 'estomac' (H. Bauche, *Le langage populaire*, s. v.)

clift 'haină ; pardessus' est le rotwelsch *Kluft* 'vêtement' (dimin. *Klüftchen*), de l'hébr. *qilluph* (F. Kluge, *Etym. Wb. der deutschen Sprache*, s. v. *Kluft* [2]).

cucu ! 'tu mens'. Cf. mon article sur le 'coucou' dans *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig 1918, particulièrement sur les exclamations moqueuses, p. 73.

elefant 'cel care plăteşte', 'om adus anume spre a fi înşelat'. Sur ce mot cf. mon article dans *Über einige Wörter...* cité, p. 57.

a la fonfé. Je suppose avec M. Iordan une formation d'après *à la française*, seulement d'après un pseudo-français *à la français* (+ *parler français*), qu'on peut aussi entendre en Allemagne chez les semi-cultivés.

idol 'Juif'. Le passage sémantique sera celui-ci: 'idole' > 'diable' (roum., russe blanc, cf. Miklosich, *Etym. Wb. d. slav. Sprachen*, s. v. *idolŭ*) > 'Juif'. *Haldeu* 'Juif' remonte en dernier lieu à *Chaldaei* au sens d'"idolâtres' (Forcellini-Devit: «Iidem simul et parentes idolatriae habiti sunt, usque a tempore Abrahami, ut arguunt eruditi Viri ex vocatione huius ex Ur Chaldaeorum (*Genes.* 11.31 coll. *Act.* 7. 4 et Augustin. 16 *Civ. D.* 13)») et 'magiciens' (*ibid.*, s. v. *Chaldaeus*, § 2-3).

of 'gratis'. Beau parallèle à l'ital. *a ufo* 'gratis' (M.-Lübke, *Rom. Etym. Wb.* 9032).

rasibus. Il est curieux de voir que le fr. *rasibus* (*ce coup lui passa au rasibus du nez* 'tout près du nez') montre le même procédé «écolier» pour le même radical *radere.*

am rămas tablou, probablement de l'allem. (ou fr.) *Tableau !* au sens : 'voilà une situation embarrassante !' J'imagine un récit en allemand: «Le mari entre dans le salon. Il trouve sa femme en tête-à-tête avec son amant. *Tableau !*» Cf. Sachs-Villatte, *Französisch-deutsches Wb.* (au supplément): *Tableau !* Ausruf des Spottes, der Schadenfreude'; Larousse du XX-e siècle: *tableau !* «interjectivem. et pop. pour évoquer la situation : *Le propriétaire les a sur-*

pris. Tableau!» C'est exactement l'emploi de l'expression française en allemand, que les dictionnaires n'enregistrent pas. La scène finale du *Reviseur* de Gogol est l'exemple-type d'un tel 'tableau' embarrassant.

tocilescu, şmecherzon, etc. J'ai souvent analysé le mécanisme psychologique qui fait fabriquer ces pseudo-noms propres, p. ex. dans *Biblioteca dell'Archivum Romanicum* II/2 passim, *Zeitschrift f. rom. Philologie* XLIII (1923), p. 651. Il y a là un jeu de devinette, qui tâche de faire deviner le vrai sens appellatif sous le masque du nom propre.

Leo Spitzer.

Argot ieşean.

In introducerea articolului pe care l-am publicat în vol. IV al acestui *Buletin* spuneam, bazat pe constatările altora, că argotizanţii tind mereu să inoveze. Afirmaţia făcută atunci s'a verificat în momentul cînd am procedat la culegerea materialului din articolul de faţă. Dacă lista anterioară conţinea cuvinte cunoscute, în întregime, de mine, ca unul ce le întrebuinţasem pe vremuri, cuvintele de acum sînt, cu excepţia unora, absolut nouă pentru mine şi deaceea la strîngerea lor a trebuit să fiu foarte atent, pentru a le prinde exact înţelesul. In limbajul informatorilor mei, terminul nou se impune cu o uşurinţă surprinzătoare, pecînd cel vechiu se aude din ce în ce mai rar. Inmulţirea mare şi repede a cuvintelor ne arată că avem de a face cu un domeniu foarte productiv.

Aşa se explică dece vorbirea aceasta este într'o continuă prefacere, ceeace mă împiedică să fac o privire definitivă asupra lui. Totodată circulaţia cuvintelor nouă dintr'un cartier în altul se face pe nesimţite, încît un cuvînt auzit prima oară într'un cartier periferic ajunge, în scurtă vreme, să se generalizeze. Lucru firesc. Creaţiile argotice sînt, în primul rînd şi în marea majoritate a cazurilor, produsul afectului. Ele iau naştere nu în urma unei activităţi raţionale, ci în mod spontan. Ele sînt expresia unor stări sufleteşti,

*

care n'au la bază un proces de înlănţuire logică. Chiar ironia, care şi ea contribue, într'o largă măsură, la naşterea argot-ului, este mai mult un produs al sentimentului decît al intelectului. Rol mare joacă, de cele mai multe ori, derivaţia sinonimică: pe baza celor mai uşoare impresii de asemănare între două noţiuni se ajunge numai decît la un nou termin, la o nouă formulă stilistică.

Aceste caractere specifice şi altele asemănătoare fac ca argot-ul să nu fie un produs trainic. Deşi născut în aceleaşi împrejurări ca limba comună, din cauza continuei acţiuni de primenire el n'are decît o existenţă efemeră. Totuşi, ca un fel de compensaţie, el pătrunde în vorbirea tuturor păturilor sociale, deunde trebue să conchidem că avem de a face cu un limbaj foarte elastic şi oarecum epidemic, întocmai ca o modă sau, poate, o boală. Cei care, fără să ştie, mi-au servit drept informatori, sînt, ca şi predecesorii lor, tineri între 17 şi 23 de ani, mulţi din ei trecuţi prin gimnaziu, alţii însă cu totul simpli.

ajutoare de cucoană 'servitoare': nu poate fi vorba de un eufemism, cum ni s'ar părea la prima vedere, căci argot-ul nu este, în general, deloc eufemistic. La baza acestei expresii stă ironia, o caracteristică bine pronunţată a argot-ului.

aviaţia călare 'păduchi'. Intîiu se va fi spus astfel despre purici, care, deşi pot zbura, adică sări, nu trăiesc în aer. Apoi s'a întins şi la păduchi.

balaur 'Ţigan'. Termin popular foarte răspîndit. Cf. şi *balaur cu dinţi de foc* 'om negru cu dinţi de aur' (din cauza culorii aurului, care aminteşte de flacăra focului).

balon 'gras, om cu burtă mare'. O imagine care se impune şi, deci, se explică dela sine.

basarabeni 'păduchi'. Mulţi Basarabeni, care, din cauza secetei ce s'a abătut ani dearîndul asupra provinciei lor, s'au refugiat la noi în căutare de lucru, au ajuns să trăiască în condiţii cu totul nehigienice. Deaceea serviciul sanitar avea o grijă specială pentru ei, invitîndu-i foarte des la dispensare pentru deparazitare. Astfel numele locuitorilor Basarabiei a devenit sinonim cu acela al paraziţilor care la ei se găseau în număr mai mare decît la alţi oameni.

başcă 'tutun'. Tutunul numit astfel este de calitatea cea mai inferioară. Nu ştiu ce legătură cauzală poate fi între 'başcă, şi 'tutun'. Cunosc însă şi terminul sinonim *poaşcă*, care, prin etimologie populară, s'a putut confunda cu *başcă*.

băşcălie (şi *băşcărie*): *a lua în băşcălie* (sau *în băşcărie*) 'a lua în rîs'.

băşcău 'moşneag, boşorog'.

beţe 'picioare'. Este vorba de picioarele subţiri care seamănă, într'adevăr, cu nişte beţe. Cf. *fuse*, citat în vol. IV al *Buletinului*, pag. 135.

bilanţ 'creer'. Elementul comun al acestor două noţiuni pare a fi acela de 'socoteală', adică 'chibzuinţă, cumpăneală'.

boarfă 'cămaşă'. Termin popular; apare, de cele mai multe ori, în forma de plural.

bombeu 'nas, nas cîrn'. Este, desigur, vorba de bombeurile ghetelor de box, a căror formă este aproape rotundă şi turtită.

borcan 'nas'. Evident că şi aici s'a pornit dela formă, dar, poate, şi dela conţinut.

borsalină 'pălărie'. Numele firmei s'a impus, în locul obiectului. Deaceea se întrebuinţează chiar cînd pălăria este produsul altei fabrici.

borş 'sînge'. Asemănarea constă numai în faptul că atît borşul cît şi sîngele sînt lichide.

bucătărie 'servitoare': servitoarele lucrează mai mult la bucătărie şi stau, deobiceiu, zi şi noapte acolo.

bulşoi 'franc'. Din rus. *bolьšoj*, curent la Iaşi, chiar în vorbirea oamenilor care nu ştiu ruseşte. Nu văd însă cum a putut acest cuvînt să însemneze 'bani'. Cf. *denghi* idem (de origine tot rusească).

calibard 'cap'. Probabil numele cunoscutului luptător italian *Garibaldi*, pronunţat popular (cf. *Galibardi*, la Conu Leonida al lui Caragiale). Să fie din cauza pălăriei speciale pe care o purtau Garibaldi şi tovarăşii săi?

caragaţ 'scandal'. Sonoritatea cuvîntului este destul de expresivă, ca să trezească sensaţia de zgomot. Acelaşi cu *caragaţă*, numele păsării bine cunoscute, care este, într'adevăr, foarte gălăgioasă. Cf. Dicţ Acad., s. v. sensul figurat 'femeie care nu mai tace din gură'.

carnaval 'petrecere'. E un termin introdus, foarte probabil, prin cinematograf.

caterincă: sinonim cu *cadril, cîntare, hai, macalîc*, termini deja citaţi în vol. IV al acestui *Buletin* şi care apar regulat împreună cu verbul *a face*, avînd sensul de 'a supăra, a necăji pe cineva, a-i face în ciudă'.

căţea, numai în expresia *lasă căţaua* 'lasă gura, taci din gură, nu mai vorbi'. Cuvîntul se întîlneşte şi în lumea militarilor, cu accepţia 'mitralieră'. Aceeaşi noţiune de zgomot (asemănător cu lătratul cînilor) stă la baza ambelor întrebuinţări metaforice. Cf. Dicţ. Acad.: 'gură spartă sau rea' (după Barcianu).

ceapă 'ceas': un ceas de buzunar mai mărişor şi de o calitate inferioară. Expresie foarte răspîndită. Interesant este că se mai zice şi *cartoafă*, prin derivaţie sinonimică (nume de legume, altfel foarte deosebite, amîndouă).

chiomb 'zăpăcit, stîngaciu'. Forma de feminin pare mai frecventă. Se întîlneşte des în vorbirea populară.

cioară 'căciulă neagră'. S'a pornit, negreşit, dela culoare.

ciupercă 'pălărie femeiască'. Denumirea aceasta se va fi dat, la început, după forma unui model, care trezea, probabil, imaginea ciupercii. Tot pentru pălărie femeiască se spune *baligă* şi *plăcintă*, iarăşi din cauza formei (turtite).

cîrlig 'ghebos'. Apare totdeauna singur, adică fără determinativ pelîngă el.

cleampă 'gură'. Cf. şi vb. *a clempăni* (cu varianta *a clempăi*) 'a vorbi mult'. Metaforă auditivă (zgomotul produs de clampa stricată a unei uşi), dar, probabil, şi vizuală (mişcarea continuă a buzelor şi a limbii, întocmai ca la o clampă care nu-i bine prinsă în cuie).

colivie 'închisoare'. Imaginea e clară. Elementul hotărîtor trebuie să fi fost gratiile.

copite 'unghii mari (şi, deobiceiu, murdare)'.

covată 'burtă' (dela forma bombată a pîntecelui unui om gras sau al unei femei însărcinate).

deal, numai în expresia *la deal* 'la închisoare'. La Iaşi închisoarea e situată pe dealul Gălăţii. Probabil şi în alte oraşe, căci formula e cunoscută în multe părţi (cf. vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 202).

dîrlău 'adolescent fără niciun căpătâiu'.

doftangiu 'puşcăriaş'. La început a însemnat, desigur, 'pensionar al închisorii *Doftana*', cu vremea s'a generalizat întrebuinţarea, probabil pentrucă Doftana se bucură în ochii foştilor deţinuţi de un prestigiu mai mare. Interesantă este alipirea suf. *-giu* la un nume de localitate.

durlige 'picioare'. Cunoşteam acest termin popular numai cu sensul de 'picioare desculţe'. Aşadar i s'a lărgit întrebuinţarea şi ca mediu social şi ca înţeles.

elefant 'gras'. Elementul de comparaţie trebue să fie mai puţin aspectul şi mai mult greutatea în mişcări. Pentru celălalt înţeles ('om care plăteşte', 'om care se lasă înşelat') v. acest *Buletin*, vol IV, pag. 172-3 şi volumul de faţă, pag. 184.

filoxeră, numai în izolarea *atins de filoxeră* 'om ne'ntreg la minte, într'o doagă'.

ghilant 'leneş'. Terminul circulă şi în graiul popular, supt forma *ghilan* 'om leneş, cel care se mişcă greu'. In Dicţ. Acad. *ghilan* 'boeuf rougé de blanc'.

guşă 'portofel'. *Ai ceva în guşă?* 'ai ceva în portofel?' Asemănare de formă şi aspect a celor două obiecte.

hai, numai în expresia *a face hai* 'a face cuiva scandal, gălăgie'. Cred că această expresie trebue pusă în legătură cu refrenul pluguşorului: *hăi, hăi...!* Deosebirea de vocală nu prezintă nicio dificultate, căci Dicţ. Acad. înregistrează pentru *hăi!* şi *hai!* un sens comun.

halimós 'mîncare'. Tema este aceeaşi ca la verbul *a hali* 'a mînca', de origine ţigănească. Cf. *halimatură* la Graur, *Bulletin linguistique* II, pag. 161.

hiţ, numai în expresia *a lua la hiţ* 'a lua la zor'. Acest cuvînt *hiţ* e un termin tehnic. In limbajul fierarilor *hiţ* sau, mai bine zis, *a da hiţ* înseamnă acţiunea exercitată asupra fierului roş, aproape lichid. Pentru a i se da o anumită formă, trebue ca operaţia să se producă repede. Este germ. *Hitze* 'căldură', introdus prin meseriaşi, în lumea cărora terminologia nemţească este foarte frecventă. Cf. aici mai sus (pag. 165) *hiţ* notat de Graur pentru vorbirea din Reviga.

iţari 'indispensabili' (ironic).

înscrie (reflexiv) 'a pierde la jocurile de noroc': *cu cît*

te-ai inscris ? 'cît ai pierdut ?' Există şi terminul *cotizaţie* 'suma pierdută la un joc de noroc'.

întinde (*a o ~*) 'a porni la drum, a pleca' : *eu am s'o întind* 'eu am să plec'. Cu sens puţin schimbat are întrebuinţare generală în limba noastră.

învîrtită 'ţigară'. Dela chipul cum se fac ţigările de către acei care nu le cumpără gata fabricate.

limbric 'copil slab' (adică subţire şi deşirat).

loz 'bani'. Din terminologia loteriei de stat, care-i foarte populară de multă vreme. Trebue să arăt că numai pentru sume mari şi, în general, pentru piese de valoare apreciabilă se întrebuinţează acest cuvînt.

lozeu 'bani mărunţi'. Este un derivat al cuvîntului precedent. Trebue să se fi spus întîiu *lozei* (plural), corespunzător unui singular *lozel* (diminutiv), şi apoi s'a format un singular nou, analogic în *-eu*. Cf. *mardeu* idem (*Buletinul* IV, pag. 182).

malac 'om gras şi leneş'. Această formă unică se întîlneşte şi la masculin şi la feminin. Dela *malac* 'puiu de bivol'.

mandravelă 'minciună, intrigă'. Face impresia unui cuvînt ţigănesc, a cărui finală a putut fi influenţată de *daravelă*, care are un sens întrucîtva apropiat. Cf. *drandavelă*, notat de G r a u r, *Bulletin linguistique* II, pag. 151.

manglii 'bani'. Alături de ceilalţi termini sinonimi, ca *bişţari, lovele, mangiri*, citaţi în articolul precedent, *manglii* exprimă o nuanţă deosebită : se spune aşa numai despre banii proveniţi din furt. Cf. *mangli* 'a fura' şi derivatul *mangleală* 'furt'.

material 'bani'. Cf. *Buletinul* IV, pag. 182.

microb 'copil mic şi obraznic'. Elementul comun ambelor noţiuni este micimea, poate şi supărarea, adică suferinţa, pe care o provoacă.

mizâ 'bani'. Cuvîntul face parte din terminologia jucătorilor de cărţi şi nu se întrebuinţează decît la joc.

molan 'vin'. Cuvînt ţigănesc, înregistrat şi explicat de G r a u r, *Bull. lingu.* II, pag. 173.

mops 'om cu nasul turtit, cîrn'. Prin analogie cu cînii mopşi.

motanaş 'zece lei'. Dupăcum se va vedea mai încolo,

piesa de cinci lei se numeşte *pisică*. Pornindu-se de aici, cea de zece lei a fost botezată cu un sinonim exprimînd o nuanţă oarecum augmentativă.

muie 'gură'. Cf. volumul precedent al *Buletinului* nostru, pag. 172. Cuvînt explicat din ţigăneşte de G r a u r, *Bull. lingu.* II, pag. 174.

muşca 'a bate pînă la sînge'. Imaginea e clară.

mutră: obişnuit însemnează 'faţă', 'figură', dar se întîlneşte şi cu sensul de 'hîtru, glumeţ'. Cuvîntul a pătruns în toate straturile sociale, încît nu mai pare argotic. Sinonimia cu *hîtru* se datoreşte, foarte probabil, asemănării fonetice a părţii finale (mai ales la feminin) şi faptului că *hîtru* a început să dispară.

naftalină, numai în expresia *scos dela naftalină* (despre un obiect vechiu) 'scos (din nou) la iveală (după ce nu se mai ştia ce-i cu el)'. Şi despre oameni, în împrejurări similare, dar numai în vorbirea cultă.

noaptea: în expresia *făcut noaptea* 'prost, întunecat la minte' (ca şi bezna nopţii).

oaie 'prost'. Răspîndit pretutindeni, mai ales în formula *prost ca oaia*, care, supt influenţa afectului, primeşte adaosul *...cu jug.*

oală: afară de sensul 'cap' (v. *Buletinul* IV, pag. 110), acest cuvînt are şi o altă semnificaţie, în terminologia jucătorilor de bile. Cele opt bile sînt aruncate dealungul unui şanţ, dela o distanţă de 1-1$^1/_2$ m. Cînd toate bilele intră în groapă, jucătorul de bile spune, mîndru, că *a făcut oala*. Nu-i o expresie propriu zis argotică.

ocnă 'puşcăriaş'. Se spune şi cuiva care n'a fost închis niciodată.

of: *a da pe of* 'a da pe gratis' (cf. *Buletinul* IV, pag. 123 şi volumul de faţă, pag. 184):

paie 'păr'. La început se va fi spus despre părul aspru şi încîlcit.

patată 'gravidă'. Din cauza petelor depe faţă, obişnuite la femeile însărcinate. In cazul fetelor nemăritate a putut interveni şi noţiunea de ordin moral, dar e puţin probabil.

pată 'o gaură la pantaloni'. Cînd pantalonii sînt rupţi,

se vede îmbrăcămintea depe dedesupt, care, fiind de altă coloare, face, dela distanţă impresia unei pete.

patrat 'om scurt şi gras' (adică deopotrivă de înalt şi de lat, cu... laturile egale, ca un patrat).

pensie 'numai în expresia *a scoate la pensie* 'a bate pe cineva rău, a-l pune, astfel în imposibilitate de a lucra'.

pileală 'petrecere' dela sensul mai vechiu şi mai răspîndit de 'băutură' (< *pili* 'a bea vin').

pisică 'piesă de cinci lei'. Derivat dela *piesă* idem (v. *Buletinul* IV, pag. 154).[1]

polidor 'piesă de douăzeci de lei'. S'a format dela *pol*, care are acelaşi înţeles, cu adaosul *dor*, existent în termini franţuzeşti înrudiţi din punct de vedere semantic, precum *louis d'or*... Trebue să se fi spus întîiu despre piesele de aur, ca şi *pol*, dealtfel.

pontoane (plur.) 'ghete sau galoşi mari'. Ghetele mai mari decît piciorul au vîrfurile ridicate şi puţin întoarse, ceeace aminteşte, într'adevăr, de aspectul unui ponton (mai ales că şi forma ambelor obiecte seamănă).

---

1. Am arătat în volumul precedent al acestui *Buletin*, pag. 154 că dela *piesă* s'au format diminutivul *pisică* şi augmentativul *pisoiu*, a căror omonimie cu numele animalului respectiv a fost, cred, voită. Căci argot-ul este produsul nu numai al afectului, ci şi al fantaziei: imaginile şi, cînd se poate, jocul de imagini constituesc un fond aproape tot atît de însemnat ca şi creaţiile de ordin afectiv. Dealtfel nu totdeauna se poate face distincţia de rigoare între contribuţia unuia şi contribuţia celuilalt dintre aceste două izvoare, tocmai fiindcă acţiunea lor deseori se întretaie. Un exemplu asemănător cu acesta este formula *Paştele calului*, pe care am explicat-o, cred, just (v. *Archivum romanicum* XXI [1937], pag. 237 urm.) ca un produs glumeţ al deplinei identităţi fonetice dintre subst. *Paşte* şi vb. *paşte* (din versul popular, devenit cu vremea proverb, *paşte, murgule, iarbă verde*, adică 'este vreme din belşug, să nu ne grăbim, putem aştepta... mult şi bine'). Aici a intervenit şi apropierea semantică dintre construcţia care a servit ca punct de plecare şi aceea la care s'a ajuns. Dar acest element nu-i absolut necesar. Astfel în terminologia pokerului jucătorul care nu poate sau nu vrea să „deschidă" spune *pas* (< frc. *passe*), iar cel care a „deschis" şi nu vrea sau nu poate să „relanseze" spune *pas(se) parol(e)*. Din cauza asemănării dintre *pas* şi tema (presupusă) a subst. *pasăre*, se zice (în glumă) *pasăre* pentru *pas* şi *păsărică* pentru *pas(se) parol(e)*. (Poate că pentru ambele formule originare se întrebuinţează ambii termini romîneşti, consideraţi sinonimi cu cei franţuzeşti.) Apoi, prin derivaţie sinonimică, *păsărică* (= *pass(e) parol(e)*) a fost înlocuit prin *cirip* (cf. *ciripitul păsărelelor*). Şi acest termin s'a impus, aşa că jucătorii îl întrebuinţează fără nicio nuanţă glumeaţă. [Iordan]

potoli 'a mînca'. S'a pornit, probabil, dela construcţii ca *a potoli foamea* ş. a.

potol 'mîncare'. Cu acelaşi înţeles derivatul *potoleală*.

prăfuit 'vechiu, uzat'; tot aşa *răsuflat*. Ambele sînt sinonime cu *scos dela naftalină*, dar mai puţin expresive.

rolă 'sîni'. Cred că elementul comun ambelor noţiuni care a dus la această metaforă este căldura. Cf. totuşi *bidoane* idem (*Buletinul* IV, pag. 110).

saboţi 'bocanci de foot-ball'. Numai în vorbirea jucătorilor şi a amatorilor de foot-ball.

sobă 'nevastă'. Metaforă glumeaţă, care nu se întîlneşte numai în argot.

stropit, numai în expresia *stropit la minte* 'ţicnit'. Cf. Iorgu Iordan, *Buletinul* IV, pag. 191-2.

struţ '(om) înalt, lung'. Imaginea e clară.

sus, v. *deal*.

şapsî 'linişte, taci din gură'. Acelaşi cu *şase*, *şest*, despre care v. *Buletinul* IV, pag. 194-5. Trebue să admitem o contaminaţie, poate voită, a lui *şase* idem cu *şapte* (numeralul vecin şi care încă din latineşte a influenţat pe celălalt).

şarpe: afară de sensul dat în articolul meu precedent, acest cuvînt mai are şi pe acela de 'şapte' în terminologia jucătorilor de bile. Cînd din cele opt bile (v. mai sus, s. v. *oală*) se întîmplă ca una să rămîie afară, se zice că aceasta este coada, iar capul e în groapă (ca la şarpele omorît şi decapitat).

şmuţig 'murdar'. Este germ. *schmutzig*, intrat, probabil, din limba Evreilor. Sinonim cu *şmuţig* este *mazac*, de origine slavă, dela care s'a derivat *măzăcie* 'murdărie'.

ştreang 'cravată'. Apropierea s'a făcut pe baza faptului că şi ştreangul şi cravata se pun la gît.

tămîie 'lefter, fără niciun ban'. Nu ştiu cum s'ar putea explica această metaforă.

trocar 'sergent de stradă'. V. *Buletinul* IV, pag. 185.

trompetă 'gură bogată'. Din cauza zgomotului pe care-l fac amîndouă. Pentru alte expresii sinonime cf. *Buletinul* IV, pag. 184.

turbincă 'buzunar mare, portofel'.

ţac, numai în expresia *a ajunge la ţac* 'a ajunge la mo-

mentul oportun'. Cf. *ţac!*, interjecţie care imită zgomotul făcut de foarfece cînd taie (Tiktin). Croitorul taie cît şi cum trebue, adică 'potrivit'.

ţipa 'a da afară'. De origine ardelenească.

ţîrlic 'slab'. Cf. *ţilică*, cuvînt cu care oamenii în vrîstă se adresează copiilor.

uşurel 'cel care a pierdut toţi banii (la un joc de noroc)'.

vaca, numai în expresia *de-a vaca* 'la sigur'. O întrebuinţează jucătorii de cărţi, etc., care, prin diverse mijloace, sînt siguri de mai înainte că vor cîştiga. Nu văd cum s'a putut naşte această expresie.

vale, numai în construcţia *a-şi lua valea* 'a merge repede, a fugi'.

vedea 'a avea bani': *vezi ceva?* 'ai bani?' Dela 'a luci, a lumina, etc.' (despre banii de metal)?

veresie 'gratis'. Niciodată singur, ci numai împreună cu verbul *a da*: *a da pe veresie* 'a da pe gratis'. In limba comună (mai veche şi din Muntenia) *veresie* însemnează 'credit, împrumut' (cf. Tiktin). Aşadar o lărgire a sensului.

vorbi, în expresia *a vorbi din burtă* 'a vorbi fără socoteală, fără judecată'. S'a născut prin opoziţie cu *a vorbi din cap*.

C. Armeanu.

Din limbajul şcolarilor (studenţi şi elevi).

Viaţa şcolărească, — atît viaţa de elev, cît şi cea de student —, datorită unor condiţii speciale la care-i supusă, oferă, şi din punct de vedere lingvistic, un material de studiu asemănător aceluia pe care-l oferă orice categorie socială, care trăieşte, în multe privinţi, la marginea societăţii propriu zise. Din cauza anumitor condiţii, dintre care pe unele le vom aminti, în treacăt, în paginile ce urmează, elevii şi studenţii simt nevoia creării unui limbaj deosebit, pe care-l folosesc între ei cu scopul, uneori, de a nu fi înţeleşi de toată lumea, dar, în cele mai multe cazuri, ca rezultat gratuit al unui joc de imaginaţie şi al unui surplus de energie, care, datorită

vîrstei celei mai proprii pentru creaţie, se manifestă şi în acest domeniu. [1]

Aşa se şi justifică terminul „limbaj", din titlul dat însemnărilor de faţă, înţelegînd prin asta că nu avem de a face întotdeauna cu o „limbă specială, proprie unui graiu social bine determinat", [2] ceeace se potriveşte, în genere, pentru argot, ci cu o manifestare mult mai largă şi care cuprinde, pelîngă cuvinte izolate, expresii şi zicători, uneori şi proverbe sau chiar încercări de producţii „poetice", evident (acestea din urmă), fără să prezinte întotdeauna o valoare artistică, dar care ne pot conduce, ca şi celelalte, pe drumul dezlegărilor de probleme lingvistice.

Trebue totuşi să recunoaştem că una din cauzele care dau naştere limbajului şcolăresc [3] rămîne tendinţa de a nu fi înţeles de alţii. Dată fiind situaţia elevilor de a nu se bucura de libertate deplină, deşi au aceleaşi cerinţi şi sentimente ca alţii, ei nu vor putea vorbi, în orice împrejurare, de anumite lucruri. Astfel nu vor spune, depildă, că s'au întîlnit cu *simpatia*, ci cu *guleraşul* (elevele poartă, deobiceiu, guleraş alb la uniformă), expresie care înseamnă acelaşi lucru, dar care mai are şi avantajul că este înţeleasă (cel puţin deocamdată) numai de ei.

Cu naşterea limbajului studenţesc se întîmplă la fel. Datorită unei explicabile jene, studentul nu va spune că a *căzut* sau că a fost *respins* la examen, ci că a fost *amînat*.

Tot aşa s'au născut terminii: *chiştoc* şi *căpitan* = *capăt de ţigară* şi la fel expresia: *a se duce la denii* 'a se duce la întîlnire', din limbajul elevilor. Izvorînd din aceeaşi tendinţă de a nu fi înţeleasă de toată lumea, a luat naştere formula „versificată":

Si non fecit gazda focum
Ardunt gardum coteţumque

care, deşi într'o latinească destul de aproximativă, dă posi-

1. Să nu uităm că, în adolescenţă, cazurile elevilor care n'au scris măcar o „poezie", dedicată „fiinţei iubite", sînt aproape inexistente.

2. Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi 1932, pag. 410.

3. Pentru simplificarea expunerii voiu întrebuinţa acest termin, înţelegînd prin el şi limbajul elevilor şi pe cel al studenţilor.

bilitate elevilor să se înțeleagă între ei și, în același timp, are însușirea că nu poate fi înțeleasă de „gazdă", care ar suferi consecințele de a i se arde gardul și cotețul, în cazul cînd nu le-ar face foc.

Acest sistem de exprimare (care, pelîngă utilitatea practică amintită, mai are și calitatea de a produce un oarecare divertisment) odată descoperit, este împins mai departe, ajungînd astfel să îndeplinească numai această din urmă funcțiune, căci, într'adevăr, o frază ca: *Eine popă ging odată mit ein iapă de căpăstru, aber dela-un Zeit încoace, iapa să mai meargă, pace!*, nu are decît un scop gratuit, acela de a produce plăcere celor ce o pronunță sau celor ce o ascultă.

Cîteodată, atunci cînd vor să acopere în întregime înțelesul unor idei, elevii se folosesc de traduceri complecte, cum ar fi: *Inter pedes puellarum est voluptas puerorum*, frază a cărei rațiune se justifică prin aceea că, pe măsură ce ascultătorii traduc cuvintele, produc distracția elevilor, deobiceiu a celor mai mici, a căror imaginație e și mai aprinsă. [1]

Limbajul școlăresc mai trebue pus în legătură cu dezvoltarea psihică (paralelă cu vîrsta) și cu progresul cunoștințelor pe care le dobîndesc. Așa, depildă, expresiile latinești amintite, deși-s întrebuințate chiar de elevi de clasa întîia, n'au putut lua naștere, desigur, decît odată cu primirea celor dintîiu cunoștințe de limbă latină. E de presupus, pentru precizarea mai rotunjită a faptelor, primul an de studiu al acestei limbi, și asta din două motive: întîiu, pentrucă numai odată cu ivirea unei posibilități nouă apare și satisfacția de a crea ceva nou și, al doilea, pentrucă în clasele mai superioare asemenea exercițiu de traducere nu mai prezintă niciun interes psihologic. In sprijinul acestei pre-

1. Tendința de a exprima în altă limbă decît cea maternă anumite idei, în contradicție cu morala obișnuită a societății, se bazează pe un substrat psihologic real. In comuna Ilișești (Suceava) am auzit adesea copii de Nemți, care, deși vorbeau în limba lor (șvăbească), suduiau... pe romînește! Intrebîndu-i dece procedează așa, mi-au răspuns că nu le dau voie părinții să sudue nemțește, fiindcă-i păcat! Tot așa, doi Evrei care se certau, la un moment dat, se folosesc de cea mai ordinară înjurătură romînească, după care continuă să se sfădească în limba lor.

supuneri vine însăşi constatarea că în clasele superioare astfel de expresii şi fraze au o răspîndire mult mai redusă.

Dela elevii care învaţă pentru întîiaşi dată Psihologia va fi pornit, desigur, şi expresia *tabula rasa*, care se aplică celor ce nu au prea multe cunoştinţe. Ex.: *l-a ascultat la examen şi a fost tabula rasa*, adică n'a ştiut nimic. Prin lărgire de înţeles, *tabula rasa* a ajuns să însemne 'lipsit de inteligenţă, prost'.

Odată cu învăţarea conjugării şi, poate, din motive de persiflare a regularităţii tipice de conjugare cu care, deobiceiu, sînt necăjiţi elevii, va fi luat naştere şi această parodie:

Eu foiţă
Tu tutun
El (sau *ea*) *sucește*
Noi aprindem
Voi fumaţi
Ei (sau *ele*) *dau pe nas*,

unde singurul element caracteristic de conjugare nu-i decît pronumele personal, care, în romîneşte, dealtfel, poate şi lipsi.

Remarcăm dela început că materialul de care dispunem este departe de a fi suficient, pentru a putea scoate, depe urma studierii lui, legi şi concluzii definitive. Ca atare, nici nu ne vom încumeta să facem pretenţioase aprecieri sau să scoatem concluzii pripite, dat fiind că de multe ori o singură expresie nouă poate infirma constatări stabilite pe bază de numeroase exemple.

Ne vom mulţumi, deci, cu rolul mult mai modest de a înregistra expresii şi cuvinte caracteristiee limbajului şcolăresc, încercînd uneori să le explicăm, cu toată prudenţa însă şi cu deplina conştiinţă că explicaţiile noastre pot fi oricînd răsturnate de descoperirile sigure ce s'ar putea face la un moment dat, căci, dacă unele din ele se pot uşor explica, altele, cum ar fi, bunăoară, *a se duce la denii* (= a merge la întîlnire), nu pot fi explicate decît numai dacă ai avut prilej să participi la naşterea lor (vezi mai departe).

Ţinînd apoi sama că, pentru studiile de sinteză, chiar şi cea mai neînsemnată contribuţie poate fi de folos, am făcut loc aici la expresii şi cuvinte din cele mai variate, atît în ce priveşte domeniul la care se referă, cît şi din punctul

de vedere al răspîndirii. Așa se explică situația că, alături de expresii cu totul generalizate, vom găsi altele răspîndite numai în cercuri restrînse sau chiar individuale, indiferent dacă acestea din urmă vor avea șanse de răspîndire și generalizare sau nu.

*

Pentru exprimarea relațiilor dintre elevii sau studenții diferiților ani de studii și a situației lor față de liceu sau universitate, limbajul școlăresc cunoaște o serie de metafore sau de cuvinte, rezultate prin îngrădirea înțelesului general, pe care-l au, deobiceiu, fie că sînt create pe terenul limbii romîne, fie că sînt traduceri din alte limbi. Astfel e cuvîntul: *abiturient* 'elev din ultimul trimestru al ultimei clase de liceu'. Cuvîntul e format dela viitorul infinitiv + terminația participiului prezent a lat. *abeo* 'plec dela, mă despart', deci *abiturient* 'cel care se desparte de ceva', în cazul de față 'cel care se desparte de școală și de profesori'. Cu sensul acesta e cunoscut la liceele din Bucovina. In Basarabia are o determinare și mai precisă. Este elevul din ultimele 100 de zile ale clasei finale. In prima din cele ultime o sută de zile se organizează o serbare, numită *cendină* (dela lat. *centus* 'o sută'), la care iau parte *abiturienții* și *abiturientele* dela liceele din aceeași localitate (inform. V. Roșca).

golan: în limbajul elevilor din Suceava (poate și din alte părți) înseamnă 'elev care se ține de drăcii'. In special elevii care colindau nopțile, făcînd serenade la ferestrele domnișoarelor, sau care se înfundau în cine știe ce crîșmă, pentru petrecere, erau numiți golani. Terminul nu avea în el nimic compromițător; dimpotrivă, „golanii" erau priviți cu simpatie, dupăcum rezultă din exemple ca acestea: *Ne-am adunat vre-o zece golani și ne-am dus la simpatia lui X*, sau *ai dracului golani! I-a felicitat și directorul, cînd au cîntat.* Cu înțeles aproape identic se întrebuința și *haur* (probabil din germ. *Hauer* 'vier mistreț'). Dacă, într'adevăr, cuvîntul are această etimologie, punctul de vedere semantic nu prezintă prea mare dificultate. Denumirea persoanelor cu nume de animale e obișnuită și în alte ocazii. In cazul de față, pentru a

plasticiza temperamentul impulsiv şi viril ce caracterizează vîrsta adolescenţei, cuvîntul *haur* cred că e bine ales.

boboc, boboacă, bobociţă, 'student din anul întîiu'. Cuvîntul se întrebuinţează şi în armată, aplicîndu-se recruţilor. Dacă în cazul din urmă va fi luat fiinţă datorită analogiei dintre un boboc şi capul tuns chilug, care, prin aceasta, se aseamănă cu bobocul fără pene sau a cărui înfăţişare e ca şi cum l-ar fi păscut bobocii (cum zice Alecsandri în *Şoldan Viteazul*), în ce priveşte explicaţia pentru aceeaşi expresie aplicată la studenţii din anul întîiu, cred că trebue s'o căutăm în altă parte. N'ar fi cu totul exclusă nici prima posibilitate, căci atît bobocul, cît şi studentul reprezintă un început: primul, un început de viaţă, al doilea, un început de viaţă deosebită de cea de pînă atunci. Mai ispititoare însă ne pare explicaţia pe care o oferă analogia cu bobocul de floare, acesta putînd fi pus alături de studentul din anul întîiu, datorită prospeţimei şi gingăşiei sau fazei de necunoaştere suficientă a perspectivelor de viaţă ce li se deschid. Cu tot spiritul studenţesc neresponsabil şi uneori destul de caustic în aprecierile făcute asupra colegilor,—ceeace ne-ar fi îndreptăţit să recurgem la prima explicaţie —, o preferăm totuşi pe cea de-a doua, din pricină că avem de a face cu un caz special. Se ştie că studenţii din anul întîiu sînt priviţi cu multă simpatie de studenţii mai vechi, fie pentru a-i atrage în cercurile lor studenţeşti, fie pentru a-i determina să militeze într'o anumită direcţie politică. [1] Cît priveşte relaţiile dintre studenţi şi în special cele dintre studenţi şi studente, e cunoscut iarăşi că există un adevărat cult, şi în special pentru colegele din anul întîiu. Paternitatea expresiei cred că-i de căutat în cercurile de studenţi, întrucît dela ei pornesc, de regulă, expresiile de curtuazie, căci, la început, cuvîntul *boboc* va fi fost, fără îndoială, o expresi de curtuazie. Cf. şi expresia populară *boboc de fată*.

libelulă 'student în anul al doilea'. Expresia a luat fiinţă, probabil, printre studenţii dela Ştiinţele Naturale. Se

1. Expresia a luat naştere într'un timp cînd condiţiile amintite aici erau în plină dezvoltare.

știe că *libelula* este o insectă care zboară la suprafața apelor, menținîndu-se la același nivel, deci într'un fel de echilibru. Cuvîntul acesta este un diminutiv dela lat. *libella*, care înseamnă instrument de măsurat nivelul (unei ape, etc.). De aici apoi, figurativ, *libella* și *libellula* înseamnă și 'echilibru', deci, prin analogie, 'ceeace este echilibrat' sau 'ceeace se poate ține în echilibru', mai puțin supus, deci, influențelor din afară, așa cum și sînt studenții din anul al doilea, în comparație cu cei din anul întîiu, care, doritori de petreceri și de trăire din plin a tot ce le oferă primul an de studenție, se lasă pradă mai tuturor ispitelor.

antichitate 'student din ultimii ani'.

fosilă este 'studentul sau studenta care a pierdut cu desăvîrșire contactul cu universitatea'. Prin analogie cu *fosilele* geologice, studenții rămași în urmă cu examenele sau numai cu licența pot, pe drept cuvînt, să fie numiți astfel. Terminii *fosilă* și *antichitate* din limbajul studenților au un corespondent analogic în graiul elevilor, care se folosesc de cuvîntul *veteran* = *repetent*, dar fără nicio intenție de ironie ca în primele cazuri.

anul al 17-lea, expresie introdusă de Dl. Prof. Giorge Pascu, pentru a denumi pe studenții mai înaintați decît cei din anii reglementari și care mai frecventează cursurile. Ex.: *Ce are de spus anul al 17-lea în această chestiune?* Expresia s'a impus printre studenții dela Limba Romînă și pare să se extindă și la alte secții sau facultăți, cu variantele : *a-anul al 15-lea, anul al 10-lea, al 20-lea*, etc.

Der ewige Student 'studentul perpetuu': înseamnă aproape același lucru ca și *fosilă* sau *anul al 17-lea*, cu deosebirea însă că *Der ewige Student* se găsește în această situație datorită dragostei proprii de studenție și neputinței de a se despărți de viața studențească, pe care a îndrăgit-o mai mult pentru petrecere și boemie decît pentru studii. Faptul că se întrebuințează o expresie nemțească se explică prin aceea că mai ales în Germania viața universitară luase pe vremuri un avînt deosebit, existînd studenți care-și petreceau aproape toată viața în universitate.

Heidelberg 'oraș (centru) universitar', nume comun, de-

rivat din numele propriu *Heidelberg*, oraş vestit odinioară din cauza vieţii universitare prin excelenţă. (Privitor la originea cuvîntului, aceeaşi observaţie ca mai sus.)

Alma Mater 'universitate' (literal: 'mamă hrănitoare', din lat *alma* 'hrănitor' + *mater*). Noţiunea 'hrănitor' e luată aici în înţelesul spiritual al ideii. E vorba de mama ai cărei copii sînt studenţii, cărora le oferă hrana spirituală.

primii zece ani de studenţie-s mai grei... expresie de autoironizare, dar în acelaşi timp şi de autoconsideraţie pentru studenţii iubitori de viaţă studenţească perpetuă. Se bazează pe un substrat psihologic real: obişnuinţa cu un anumit fel de viaţă duce la situaţii în care te complaci mai tîrziu.

gaman 'student (în genere)'. Se întrebuinţează de un grup restrîns de studenţi. (A fost introdus de studenţii Gh. Bogdan şi Gh. Călin.) *Gaman* este o expresie populară, atestată în judeţul Neamţu (şi aiurea), cu însemnarea 'om preocupat numai de-ale mîncării'. Cum de multe ori problema mîncării e capitală pentru studenţi, *gaman*, trecînd prin faza 'om care mănîncă, om preocupat de-ale mîncării', a ajuns să însemne student. De aici, apoi, derivatul *gămănie* 'viaţă studenţească, viaţă de hoinăreală, de chiul'. Ba s'a ajuns pînă şi la crearea unei expresii de salut: *trăiască gămănia* (întrebuinţată mai întîiu de studenţii fostului cămin din strada Carp şi generalizat apoi şi printre alţi studenţi).

individ suspect şi fără domiciliu 'student'. Denumirea calităţii de student cu ajutorul acestei perifraze se explică printr'o situaţie reală. Intr'adevăr, studentul, în înţelesul cel mai caracteristic al noţiunii, dată fiind şi lipsa de bani, pe care o simte în tot momentul, neavînd o sursă sigură de venituri, locueşte unde poate, adesea plecînd pe neaşteptate dela gazdă, ca să se stabilească în altă parte. *Fără domiciliu* înseamnă, de fapt, 'fără locuinţă stabilită'. Desigur că următoarea strofă a unui cîntec studenţesc, destul de caracteristic:

Cine dracu-o mai văzut
Scroafă cu ţilinderhut, [1]
Porc mîncînd din farfurie
Şi student plătind chirie,

1. Germ. *Zylinderhut* 'joben'.

nu exagerează prea mult situația. Cel puțin cu cîțiva ani în urmă, a nu plăti chirie era la modă, iar cine contrazicea acest obiceiu (dacă nu era „fecior de bani gata") era socotit cel puțin naiv sau „fraier", dacă nu chiar prost de-abinele. [1]

Cea mai caracteristică formă de salut e chiar cuvîntul prin care exprimăm în mod obișnuit această acțiune, adică

salut și *salutare*. Expresia e cît se poate de veche și de generală. Ea își va fi avînd rădăcinile chiar în epoca medievală (vorbesc de această formă întrebuințată numai de studenți), cînd, se știe, cultura universitară era de formă latină (lat. *salus,-tis* = 'sănătate'.) In liceele din Bucovina, unde cultura clasică era la loc de cinste (limba latină se învăța din clasa întîia, cîte opt ore pe săptămînă) și într'o anumită măsură este și azi, *salut* și *salutare* se întrebuințează aproape excluziv. La liceele din Moldova și în special la universitate expresia pare a fi întreținută doar de elementele bucovinene.

Datorită acelorași motive și în aceleași condiții, a luat ființă forma *salve*, care însă se întîlnește din ce în ce mai rar și foarte izolat. In glumă, se întrebuințează și forma metatezată *slave*.

servus, pînă nu demult la mare cinste printre elevii și studenții din Bucovina, astăzi s'a peiorizat complect, din pricina prea desei întrebuințări, mai ales de către servitoarele care vroiau să pară culte.

Formula romînească cea mai caracteristică : *bună ziua* o întrebuințează studenții cu totul izolat, din cauza unui fel de jenă nu tocmai întemeiată. Ea a fost înlocuită prin franțuzescul *bonjour*, răspîndit, desigur, de studente, la care se observă, în genere, predilecție pentru acest termin, căpătînd prin rotunjiren buzelor un aer de falșă distincție.

Ceva mai des se aude *noroc*, poate ca un fel de reacțiune din partea spiritelor autohtoniste.

naroga („traducerea" rusească a cuvîntului *noroc*) și

---

1. *Individ suspect și fără domiciliu* își trage originea, cu siguranță, din... literatura polițiștilor : e formula consacrată, la adresa celor fără căpătîiu, pe care agenții de poliție îi anchetează, pentru a le da de rost. [Iordan]

zdarova (rus. *zdoróvie* 'sănătate') se întrebuinţează în glumă, cu oarecare nuanţă de ironie, la adresa Basarabenilor.

Tot în glumă se zice *bongiorno, seniore*, care nu-i decît „traducerea" italienească a lui *bună ziua, domnule*; apoi *Heil Hitler* şi simplu *Heil!*

Ironic, dar absolut ironic, cel puţin în cercurile studenţilor naţionalişti, se adaugă, pelîngă cuvîntul *trăiască*, numele diferitor politicieni (ex. V. Sasu, Pan Halippa, ş. a.), după-cum, în acelaşi scop, studenţii de concepţii politice opuse vor fi utilizînd, fără îndoială, nume din rîndurile oamenilor politici de dreapta.

E de prisos să mai amintim formele speciale de salut ale diferitelor grupări politice, manifestate în cadrele vieţii studenţeşti şi care au dat loc la unele parodii destul de interesante, precum sînt:

noroc şi bani
şi moarte 'ntre jidani!

sau:

Izbîndă
ş'o copchilă[1] *blîndă!*

care, deşi întrebuinţate şi în alte cercuri, au fost însă răspîndite, poate chiar şi create de studenţime.

a face carte 'a studia'. Explicarea acestei expresii cred că trebue pusă în legătură cu *a şti carte*, în care cuvîntul din urmă, avînd la început înţelesul de 'ştiinţa de a scrie şi a ceti', a însemnat mai pe urmă 'ştiinţă' propriu zisă sau 'cunoştinţă', în genere. *A face carte* înseamnă, prinurmare, 'a învăţa (în general), a căpăta cunoştinţe'.

a buchi (dela *buche* 'literă') 'a învăţa buchea cărţii', a învăţa, adică, pe de-a rostu, fără a pătrunde înţelesul adevărat.

bucher (deriv. dela *a buchi*) 'cel ce bucheşte'.

tocilar (cu acelaşi înţeles ca *bucher*).

a ghifla (şi *a bifla*) 'a învăţa mult şi fără spor' (ca şi *bucher* şi *tocilar*). Expresia mi-i cunoscută dela liceul de băieţi din Suceava şi provine, după informaţia dată de D-l

1. Expresia, luînd naştere în Moldova, a păstrat şi ceva din coloarea dialectală caracteristică acestei regiuni.

prof. Iordan, din germ. *büffeln* 'a munci fără întrerupere, cu înverșunare'.

a asculta 'a examina'; *a fi ascultat* 'a fi examinat'.

a răspunde 'a se prezenta la examen' (indiferent dacă răspunzi sau nu). Intîiu cred că expresia se întrebuința numai cînd era vorba de reușita unui examen; pe urmă, pentru a induce în eroare și pentru a fi împăcat și cu propria-i conștiință, cel întrebat va fi spus: *da, am răspuns* (indiferent dacă „răspunsul" era bun sau rău).

a fi în formă 'a fi bine dispus la examen, a fi în vervă'. Deobiceiu, atunci cînd cineva pregătește bine un examen și totuși nu „răspunde" cum trebue, se zice că n'a fost *în formă*. Inclin să cred că explicația trebuie pusă în legătură cu ceeace numim, în genere, *formă și fond*, idei nedespărțite, fie chiar și pentru motive de ironie. Cînd ai studiat bine o materie, ești informat asupra 'fondului'; dacă totuși nu corespunzi așteptărilor, atunci de vină nu poate fi decît 'forma'; n'ai avut, adică, forma necesară la îndemînă, n'ai încadrat fondul în forma corespunzătoare. Și, fiindcă cel care sufere consecințele e însuși candidatul, care în multe cazuri se confundă cu examenul la care-i supus, se zice că el n'a fost în formă. [1]

a fi în dramă 'a fi într'o situație periculoasă, dramatică, tragică'. Se întrebuințează și cînd e vorba de examene, dar și în alte ocazii. Ex.: *nu mă'ntreba nimic, fiindcă azi sînt în dramă*: *am examen la Filologie* (inform. I. Laudat).

a intra în fabrică 'a intra în examene'.

a freca (cf. și *frecuș*) se spune despre un profesor care se pierde în amănunte, cu întrebările pe care le pune candidatului, cu scopul de a se convinge dacă acesta a pregătit bine materia. Ex.: *m'a frecat la Germană aproape trei sferturi de ceas.*

primu (<lat. *primum*) 'notă bună', 'notă de trecere', adică notă primă, din categoria întîia, de mîna întîia.

secundă (<lat. *secundus,-a, -um*) 'notă rea (variind între 1 și 4), insuficient': notă de mîna a doua, rea.

vituperat și *vetuperat* (<lat. *vitupero, -are* 'a blama, a critica, a dezaproba (o faptă) a dojeni'). E un calificativ ce se

1. Expresia vine din limbajul sportului. Cf. frc. *être (bien) en forme.* [Iordan]

dă elevilor pentru abateri dela regulamentul şcolar. Se întrebuinţa pe vremuri la liceele din Bucovina (Suceava).

peptocat (<*πέπτωκα*, perfectul dela grec. *πίπτω*, 'a cădea') 'căzut la examen, la fel *tombat* (<frc. *tomber* 'a cădea'), întrebuinţate, amîndouă, pentru a ascunde situaţia faţă de cei profani în materie.

a trînti (şi *a mînca trîntească*) 'a respinge (şi a fi respins) la examen'. E de presupus că s'a ajuns la această expresie, din cauză că examenul a fost considerat ca o luptă pe care trebue s'o ducă orice candidat cu profesorul. Deşi lupta se dă pe teren pur spiritual, iar armele sînt de natură intelectuală, pentru a plasticiza mai bine nereuşita, s'a împrumutat expresia din domeniul luptei fizice, şi cum cea mai simplă formă de luptă e trînta, s'a adoptat acest termin şi în cazul de faţă. Evident că cel trîntit nu poate fi decît candidatul, profesorul avînd situaţia privilegiată de a constitui numai o măsură, cu care se verifică capacitatea de rezistenţă a candidatului. Deaceea, poate, pentru a arăta că cineva a trecut examenul, nu se spune că profesorul a fost trîntit, ci, simplu, că elevul *a trecut hopul*. Dealtfel,

a cădea tumba şi

a se poticni au acelaşi înţeles ca şi *a fi trîntit*, cu deosebire numai că aici nu intră în joc, din punct de vedere formal, acţiunea „ostilă" a profesorului.

Se observă, în general, că mai ales faţă de studenţi, profesorii sînt, în majoritatea cazurilor, destul de politicoşi. Astfel, ca să nu jignească pe vreun candidat nepregătit, în loc să-i spue că e *respins*, îi spune că-i *amînat*, şi, firește, studenţii n'au avut niciun motiv să nu adopte acest termin.

cismă 'prost pregătit, cel care nu ştie deloc la examen'. Ex.: *am răspuns azi la Daşcovici şi am fost cismă* (citat după o informaţie orală dată de Dl. Gh. AGavriloaei). Cu acelaşi înţeles se spune şi *tureatcă*. Amîndouă cuvintele se explică prin apropierea ce se face între cisma (sau tureatca) lipsită de orice sensibilitate şi candidatul care stă la examen în aceeaşi atitudine pasivă.

am prăjit-o 'am căzut la examen'.

am rupt cuiul 'am păţit-o'.

a da un examen peste cap 'a da un examen în mod superficial, a-l da de mîntuială'.

a bria (<frc. *briller* 'a străluci') 'a da un examen cu mare succes' (inform. d-ra Violeta N. Savella).

a pune o pilă, expresie întrebuințată, în special, de studenții dreptiști, înseamnă 'a aranja lucrurile în așa fel, încît să fii aproape sigur de reușita examenului'. *Pila*, deobiceiu, se pune indirect, printr'o a treia persoană, care e în bune relații cu profesorul respectiv. Inseamnă ceeace în limbajul elevilor e *a(-și) face protecție*.

a duce 'a înșela'. Se întrebuințează în forma *l-am dus*, cînd e vorba de vreun examen, de motivarea orelor absentate, etc.

a copia, cuvînt întrebuințat, cred, la toate școlile secundare și chiar la Universități, nu înseamnă totdeauna 'a reproduce textual după carte sau după alte texte pregătite în vederea acestui scop', ci, de multe ori, numai 'orientarea vagă după anumite puncte fixate pe o bucată de hîrtie sau după titlurile și subtitlurile din manual'.

copie (și *copietoare*) este o 'hîrtiuță îngustă, scrisă mărunt, în care se cuprinde subiectul sau rezumatul diferitelor lecții, în vederea transcrierii în caietul de teză'. Expresia mi-i cunoscută dela liceul din Suceava.

fițuică este același lucru. Necunoscut la liceele unde se întrebuințează cuvîntul *copie*, acest termin e folosit, în special, de elevii din Moldova.

a pescui și *a prinde pește* 'a copia la teză'. Cînd cineva copiază, stă cu ochii aplecați în jos spre pupitru sau spre genunchi, unde și-a așezat cartea, dînd impresia că se uită pe suprafața unei ape, întocmai ca la pescuit.

a o șparli: deși se pare că la început expresia se întrebuința numai pentru 'a fugi pe neprevăzute' dela școală, ea s'a generalizat. De ex.: *mi-am făcut bagajul, mi-am luat rămas bun dela cunoscuții din Chișinău și am șparlit-o la Iași* (inform. D-ra Maria Bartic).

a chiuli și *a trage chiulul* 'a fugi dela școală', deobiceiu numai în anumite ore, inducînd în eroare pe profesori asupra motivului și nedînd astfel prilej de vină, ca să poți fi pedepsit. Există deosebire între *a trage chiulul* și *a o șparli*

Pecînd prima expresie denotă o stare permanentă, cea de-a doua reprezintă un act izolat, încetînd odată cu terminarea acţiunii.

chiulangiu 'cel care trage chiulul; elev care nu se ţine de carte, dar care totuşi reuşeşte să facă impresia că nu-i elev rău'.

chiulangită cronică 'boala de care suferă elevii şi studenţii cărora le place să tragă chiulul'.

a trage la fit 'a trage chiulul'. Cf. vol. I al acestui *Buletin*, pag. 155 urm.

a trage clapa 'a înşela, a păcăli'.

client 'studentul care ia parte la curs'. Ex: *profesorul de literatură modernă a avut azi clienţi cam puţini.*

şase, simplu termin convenţional cu însemnarea 'atenţie'. Cf. *Buletinul* de faţă, vol. IV, pag. 194-5. La un liceu din Chişinău (inform. V. Roşca), *şase* era semnalul prin care elevii se făceau atenţi unii pe alţii, cînd venea pedagogul.

şase la patrat 'subdirectorul'.

şase la cub 'directorul'.

Cum vedem, expresiile care arată inaderenţa şcolarilor faţă de învăţătură, faţă de profesori şi faţă de şcoală, în genere, sînt mult mai numeroase decît cele care denotă o atitudine de simpatie. Dealtfel, lucrul acesta e aşa de general, încît întreaga atmosferă şcolărească, mai ales cea a elevilor, palpită de această idee de conflict, fapt ce rezultă şi din următoarea parodiere a unor versuri din „Hora unirii" :

Hai să dăm mînă cu mînă
Cei cu patru la Romînă.
Să 'nvîrtim hora frăţiei
Cei cu trei la Geografie.
Iarba rea din holde piară,
Piară Latina din ţară.
Intre noi să nu mai fie
Decît Desemn şi Caligrafie.

Versul necorect dela urmă, ceeace, de fapt, nu-i un argument prea puternic, şi întrebuinţarea cuvîntului *Caligrafie* (obiect care nu se predă în cursul superior) ne fac să credem că parodia a luat fiinţă printre elevii claselor inferioare de liceu.

De remarcat că aceste expresii (privitoare la raporturile dintre discipol și dascăl) sînt întrebuințate aproape exclusiv de elevi (nu și de studenți). Faptul se explică ușor, dacă ne gîndim la lipsa de constrîngere imediată a studenților, care, datorită vîrstei, sînt lăsați să-și vadă singuri de interese și de studii, presupunîndu-se la ei mai multă conștiinciozitate.

oficialul e numit, deobiceiu, 'studentul favorizat de profesor'. „Oficialul" e favorizat în toate, el are ultimul cuvînt la critica lucrărilor de seminar, fiind aprobat de profesor, chiar dacă mai strecoară din cînd în cînd și cîte o prostie, etc. La același profesor pot fi doi și chiar mai mulți *oficiali*.

Dar ironia și spiritul caustic al studenților sînt așa de necruțătoare, încît censurează orice situație nedreaptă, fie chiar numai prin crearea de expresii care să le caracterizeze. Așa s'a născut cuvîntul *periuță* 'asistent universitar', pornindu-se dela ideia că asistenții universitari se recrutează din aceia care au darul de a „peria" pe profesor, adică de a-l măguli prin aducere de servicii din cele mai umilitoare (periatul paltonului, ducerea genții cu cărți, etc.), indiferent dacă acest lucru corespunde realității întotdeauna la propriu sau numai la figurat. Asistentul a fost confundat așa de mult cu peria sau cu periuța, încît s'a ajuns, pe cale inversă, la nașterea expresiei *asistent* cu înțeles de 'periuță' sau 'perie'. Ex.: *unde-i asistentul să-mi periu haina?*

Din cauza prea multelor materii de studiu, pe care le țin unii profesori, studenții, neputînd ști sau nemai dîndu-și osteneală să-și aducă aminte ce anume materie se predă într'o anumită oră, denumesc toate cursurile aceluiași profesor cu un derivat dela numele lui. Astfel:

bărbulistica 'orice curs ținut de Dl. prof. Bărbulescu.

iordanistica 'orice curs (fonetică, morfologie, introducere în studiul limbilor romanice, lingvistică generală, etc.) ținut de Dl. prof. Iordan.

pasculistica (și *pasculiada*) 'cursurile ținute de Dl. prof. Pascu'.

șerbaniada 'cursurile D-lui prof. Șerban', etc. etc.

Odată cu terminarea liceului, foștii elevi, profitînd de

libertatea de care se pot bucura, se înscriu într'una din societăţile studenţeşti, conştienţi că de acum înainte se pot comporta întocmai ca oamenii maturi şi că trebue să li se dea aceeaşi consideraţie. Viaţa de societate, în special cea referitoare la societăţile studenţeşti din Bucovina, are şi ea limbajul ei propriu.

Deobiceiu, chiar în ziua cînd i se comunica rezultatul bacalaureatului, noul viitor student era aşteptat de unul din studenţii mai vechi, pentru a-i oferi *panglica* (o eşarfă mică cu inscripţia societăţii, în care ar fi dorit să-l înscrie). De regulă, îl aşteptau mai mulţi, fiecare dorind să-l atragă în societatea pe care o reprezenta.

Punerea panglicei pe pieptul noului membru al unei societăţi, gest urmat de oarecare solemnitate (cu vin şi discursuri), poartă numele de

botez, probabil pentrucă noul membru primeşte un nume nou (acela de *student*).

naş e studentul care face *botezul*, adică membrul supt influenţa căruia s'a făcut înscrierea în societatea studenţească respectivă.

In Bucovina noului membru i se zice

fucs (< germ. *Fuchs* 'vulpe'), termin sinonim cu *boboc* sau *novice*. Cu vremea, *fucs* a ajuns să însemne 'membru nou' al unei societăţi, indiferent de numărul anilor de studiu.

senior (< lat. *senior* 'mai bătrîn') 'student cu vechime mai mare în societate', indiferent dacă e mai în vîrstă sau nu.

iunior (< lat. *junior* 'mai tînăr') 'membru mai nou al unei societăţi' (aceeaşi observaţie ca mai sus).

bădiţă, fem. *leliţă*, termini oficiali întrebuinţaţi în relaţiile dintre membrii societăţilor studenţeşti bucovinene.

emerit (sau *emeritat*) 'membru care s'a distins prin merite deosebite în cadrele societăţii'.

magna cum infamia (lat. = cu mare infamie), opusul lui *magna cum laude*, este formula prin care e dat afară un membru pentru abateri grave faţă de societate.

prezidium (< lat. *praesidium*) 'cel care prezidează masa la banchetul unei societăţi'. In opoziţie cu *prezidium* e terminul

megarium (< rom. *măgar* + terminaţia lat. *-ium* luată dela cuvîntul precedent), care se dă celui ce serveşte la masă,

îndeplinind funcția de 'piccolo' și care „de drept" (și în mod obligator) e membrul cel mai recent înscris în societate.

a vinde pătrunjel se spune despre domnișoarele care, nefiind invitate la dans, sînt nevoite să șadă pe bancă. Legătura dintre precupețele care stau înșirate în piață cu coșărcile de legume și între *damele* (cuvîntul n'are sens peiorativ) înșirate dealungul pereților sălii de dans n'a fost greu de făcut. Dar dece s'a ales tocmai cuvîntul *pătrunjel?* Probabil pentrucă e una din legumele mai puțin căutate. De aici cred că vine și expresia

a da coșarca (*cuiva*) 'a refuza pe cineva la dans', adică a-l sili să ia loc alături de „vînzătoarele de pătrunjel". [1]

a topi 'a bea': *„mai topim ceva?"* Cred că e vorba de topirea banilor care, din solizi cum sînt, se transformă în băutură lichidă. [2]

a pili 'a bea', cu derivatul *pileală*: *hai la pileală* 'hai să bem'.

trinchist (< germ. *trinken* 'a bea') 'bețiv'. E termin eufemistic. [3]

mi-i sete 'aș bea vin'. In limbajul celor ce obișnuesc să bea s'a încetățenit așa de mult această expresie, încît, pentru a-și mărturisi dorința că, într'adevăr, ar vrea să bea apă (ceeace li se întîmplă destul de rar), spun: *mi-i sete de apă*, știindu-se, că fără precizarea aceasta, n'ar putea fi vorba decît despre vin.

a (se) șprițui și *a fi șprițuit* 'a bea', 'a fi amețit' (cf. *aghezmuit*) < *șpriț* 'vin amestecat cu sifon (eventual cu o apă minerală naturală)'.

a lua foc 'a fi însetat de băutură'.

a se întîlni cu Sfînta Paraschiva 'a face o beție'. Origi-

1. Toți acești termini se întrebuințează, de regulă, în Bucovina, în cadrele societăților studențești: „Dacia", „Arboroasa", „Junimea", etc.

2. La ședința seminarială, în care s'a cetit această lucrare, D-l prof. Iordan a propus altă explicație, pornind dela sensul, foarte răspîndit al acestui verb, de 'a distruge, a face să dispară' și invocînd expresia sinonimă *a stinge: N. bea de stinge* (adică distruge vinul, îl face să nu mai existe).

3. Mai degrabă dela *trenchi!* (sau *trinchi!*) din formula *a da* (sau *a face*) *trenchi* 'a ciocni paharele (înainte de a bea)'. Cred că dela acest cuvînt onomatopeic s'a format și un verb: *a trenchi* (sau *a trenchia*), fără să fiu absolut sigur, mai ales în ce privește forma. [Iordan]

nea expresiei trebue căutată într'un cîntec, destul de popular, unde Sfinţii, printre care şi Sf. Paraschiva, sînt consideraţi ca cei mai de frunte băutori şi care începe cu versurile :

Sfintul Petru şi Mihaiu
Au deschis o crîşmă'n raiu...

a bea ex(< lat. *ex* 'din') 'a bea dintr'odată tot vinul din pahar'. [1]

bruderschaft (< germ. *Bruderschaft* 'frăţie'), în *a bea bruderschaft* (despre doi inşi) 'a bea stînd în picioare alături şi ducîndu-şi braţele unul după altul', după care cei doi „fraţi" se sărută. Gestul e considerat drept legămînt de prietenie frăţească, adică pe vecie.

a bea fără sifon 'a fi beat'. O domnişoară pe care o acostează cineva îi replică înfuriată : *„Ce, domnule, ai băut fără sifon?"*

a bea din principiu 'a fi băutor prost'. Cine nu bea din principiu, înseamnă că bea din pahar, că adică e băutor propriu zis. Expresia *a bea din principiu* s'a născut pornindu-se dela forma negativă, care se întrebuinţează, deobiceiu, cînd se zice : *eu nu beau din principiu*. La acest protest s'a replicat : *atunci ia şi bea din pahar!* De remarcat trecerea dela înţelesul modal al lui *din* (= conform) la înţelesul local.

a bea la botul calului 'a bea pe fugă', stînd, de regulă, în picioare, lîngă tejghea, sau în depozit, lîngă butoiu. Explicaţia cred că vine dela obiceiul pe care-l au mulţi de a ruga pe oaspeţii gata de plecare şi pe care-i aşteaptă afară calul înhămat la trăsură să mai bea un pahar de despărţire afară „la botul calului". După cît am fost informat, obiceiul acesta îl au nu numai Romînii (la nunţi, hramuri, etc.), ci şi alte popoare, de ex. Ruşii.

a bea în secţii unite, expresie luată din terminologia juridică, înseamnă 'a bea împreună cu alte grupuri', care pînăla un moment dat chefuiau separat, deşi se găseau în acelaşi local.

a face fuziunea se zice despre două sau mai multe mese, care (ca şi în expresia precedentă), după un timp de petre-

1. Sensul lat. *ex* este acela pe care-l are acest cuvînt în unele cazuri ca prefix : 'de tot, complect'. Cred că-i traducerea germ. *aus-* din *austrinken* 'a bea tot vinul din pahar'. [Iordan]

cere, se unesc, membrii dela cele două (sau mai multe) mese făcînd cunoștință întreolaltă.

cadavru[1] 'sticlă goală'. Cu același înțeles mai notăm: *ruine* și *baterii*. Primele două sînt lesne de explicat. Cît privește pe cel de-al treilea (*baterie*), cred că trebue pus în legătură cu *butelii* (de Leyda), deunde s'a trecut ușor la *baterii*.

că dă la om: se spune despre vinul bun, care, adică, se dă la băut, dar și despre o fată care se îndrăgostește repede, fără să-și poată stăpîni manifestările sentimentelor. Analogic cu fiarele sălbatice despre care, din cauza foamei, se zice că „dau la om".

to be or not to be 'a fi sau a nu fi...' Celebrul citat din „Hamlet" a fost parodiat, dîndu-i-se, din cauza asemănării fonetice, „traducerea" romînească *tu bei sau tu nu bei*, după același principiu care a făcut pe unii să traducă pe latinescul *sic transit gloria mundi* (= așa trece gloria lumii) prin: *așa a trecut Grigore munții*.

Aforismul latin *primum vivere, deinde philosophari* a fost transformat și el în *primum bibere, deinde philosophari*, care a devenit principiul călăuzitor al bețivilor.

Expresia *să nu văd vinu'n ochi* este o păcăleală pentru cei care o iau în înțeles figurat, cum se și întrebuințează, deobiceiu, cînd, în realitate, ea trebue luată la propriu, amatorii de vin avînd dreptate să nu dorească a vedea vinul în ochi, ci să-l bea.

cînd doi îți spun că ești beat, du-te și te culcă e un proverb rezultat din parodierea lui: *cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă*.

punem mînă dela mînă și bem pe gratis: spun amatorii de vin, pentru a-și face iluzia că nu cheltuesc prea mult.

vivat, crescat, floreat (lat.) 'să trăiască, să crească, să înflorească', formulă de urare, după care urmează numele societății, al persoanei, al principiului sau al ideii, etc. pentru care se închină.

prosit (lat. 'să fie pentru...'), adică 'să fie de bine': se întrebuințează în aceleași împrejurări ca formula imediat precedentă.

---

1. Atestat și de Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în *Grai și suflet* VII, pag. 102.

tramvaiul = *cheta muzicanților* sau *bacșișul chelnerului* (inform. Bojidar Handjiev). Ex.: — *Fă-mi socoteala! — 350 cu tot cu tramvai.* Adeseori clienții, după ce plătesc consumația, spun chelnerului: *poftim și d-tale, să ai de tramvai* Probabil că dela o expresie ca aceasta și dela altele asemănătoare s'a ajuns ca *tramvai* să însemne 'remiză'.

litră, care în unele regiuni (în Bucovina și în Muntenia: expresia am auzit-o și la București) înseamnă 'un sfert de kg.', ex. *o litră de vin*, a ajuns prin lărgire de înțeles să însemne 'un sfert', în genere, sau 'un sfert de ceas'. Ex.: — *Cît îi ceasul? — Opt făr'o litră.*

un kilometru 'un kilogram'. Ex.: *dă-mi un kilometru de vin!*

a pune trompa (< frc. *tromper* 'a înșela') 'a face pe cineva să plătească consumația'. Nu ne interesează deocamdată evoluția cuvîntului pe terenul limbii franceze („se jouer de la trompe" ș. a. m. d., după explicațiile date A. Darmesteter *La vie des mots*, pag. 167). Reținem numai că expresia, încetățenită pe terenul limbii romîne supt forma de mai sus, a putut ajunge și la cuvîntul înrudit, din punct de vedere logic formal.

elefant (= cel căruia i-ai pus trompa) 'cel ce plătește consumația'.

fraier și *fraier cu cioc* (v. între altele, vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 164 urm.). E foarte interesant de observat că dela *fraier*, cu sensul de 'prost', 'bun de înșelat' s'ajuns a se înțelege tocmai contrariul, adică cel ce înșală pe alții. Derivație: *fraiereală* 'păcăleală', ex.: *e bun de fraiereală* și *a fraieri* 'a înșela'. Intr'o adunare studențească se discuta cine trebue să facă pe secretarul unei delegații ce trebuia să intervină pe lîngă forurile guvernamentale într'o chestiune de interes studențesc. Atunci unul dintre studenți, neavînd, probabil, încredere în cel propus, exclamă: *dar dacă ne fraierește la scris?*

In glumă elevii și studenții au constituit și anumite societăți fictive de băutori. Iată numele cîtorva din cele mai cunoscute:

Societatea „Sugativa".

Societatea „Ura" (inform. Leon Pădure și Al. Constantinescu).

„*G. V. U.*" = gît veşnic ud (inf. Dumitru P o p, pe vremuri elev la liceul „Ştefan cel Mare" din Suceava).

Amicii lui Bachus.

a mînca în familie 'a mînca acasă', cumpărînd din oraş o bucată de pîne şi lucruri din cele mai obişnuite de-ale mîncării (brînză, mezeluri, struguri, etc.) La baza expresiei stă, fără îndoială, şi jena de a nu afla alţii cum mînîncă studentul, dar, în acelaşi timp, şi poate în măsură mai mare, ironia faţă de propria-i situaţie.

a iepuri 'a mînca pe fugă' (la cantinele studenţeşti, de regulă, fără a fi observat de cei în drept să facă observaţii). Fiindcă masa în asemenea condiţii se ia la repezeală şi cu oarecare frică, aşa cum e cazul iepurilor, care se aşteaptă, în tot momentul, să fie prinşi, studenţii care procedează aşa sînt numiţi *iepuri.*

lefter 'fără parale'. Ex.: *am rămas lefter.* Obişnuit şi în vorbirea familiară de pretutindeni.

a rămînea în pană 'a rămînea, la un moment dat, fără parale'. Din limbajul automobiliştilor.

timp 'bani'. Cineva care-i lipsit de parale nu spune *n'am bani,* ci *n'am timp,* ca să acopere din cauza jenei adevăratul motiv. Expresia poate să-şi tragă originea şi din zicala *timpul e bani,* dar e posibil să aibă legătură şi cu scuzele cele mai obişnuite, cînd se invoacă lipsa de timp drept motiv de refuz al unor plăceri costisitoare. Ex.: *n'am timp să merg la teatru.* Cuvîntul *timp,* în cazul de faţă, poate fi luat şi în sensul propriu, dar şi cu înţelesul de 'bani'.

Tot pentru bani se mai întrebuinţează şi cuvîntul *monedă.* Ex.: *avea monedă destulă : două hîrtii de cîte cinci sute şi una de-o mie.* Expresia am auzit-o dela un student cernăuţean.

a tapa 'a convinge pe cineva să-ţi dea bani' (fie supt formă de împrumut, fie supt altă formă).

bîtlănărie 'lăcomie'. Expresia derivă dela cuvîntul *bîtlan,* pasăre peste măsură de lacomă, şi e creaţia spontană a unui student (Gh. C ă l i n), care, locuind la o gazdă cu mai mulţi colegi, a putut s'o răspîndească uşor.

orz 'ţigară'. Îşi are originea în proverbul *nu mai strica orzul pe gîşte,* aplicat nefumătorilor, pentru care o ţigară fu-

mată e ca și orzul stricat pe gîște. Ex.: *dă-mi, te rog, o mînă de orz* 'dă-mi o țigară'.

gomos 'bine îmbrăcat, fercheș, elegant' (inform. Teodor Parpauță).[1]

Expresia cea mai obișnuită pentru noțiunea 'iubită', folosită și de elevi și de studenți, e *simpatie*, întrebuințată și despre băieți și despre fete. Despre cei dintîiu se spune și *simpatiu*, împrumutat, probabil, din graiul fetelor fără cultură (croitorese, lucrătoare din fabrici) și folosită, la început, cu tendințe de ironie.

Pentru aceeași noțiune mai există: *tip*, *tipesă*, apoi *respectivul*, *respectiva*, (ex.: *te-am văzut aseară cu respectiva*), *amazoană*, expresie creată și lansată de fostul student C. Rusu, *dulcinee* (dela numele celebrei *Dulcinea din Toboso*, adorata lui Don Quijote) (ex.: *ce-ți mai face dulcinea?*).

plutoner 'ofițer'. Expresie obișnuită în limbajul elevelor dela liceul „Oltea Doamna" din Iași (inform. d-rele M. și L. Conescu). Ex.: *pe d-ra (cutare) o curtează un plutoner.* Terminul are sens peiorativ (dispreț la adresa mai mult a fetei curtate decît a celui care o curtează).

a iubarisi 'a iubi'. Expresie ironică, analoagă din punct de vedere formal cu unele verbe terminate în *-risi* (astăzi rare, dar frecvente în prima jumătate a sec. XIX) și care, de fapt, nu sînt în conformitate cu spiritul limbii romîne. La fel s'a adăogat această terminație și altor verbe, pentru a obține unele efecte potrivite cu anumite împrejurări. Ex.: *a laudarisi, a zugrumarisi, a invitarisi*, etc.

a cobzări 'a face curte unei fete, a amăgi' (sinonim cu *a duce cu preșul*, inform. C. Șuvei), derivat dela *cobzar* 'cel care face curte'. Ex.: *am văzut că aveai un cobzar lîngă tine*, adică 'un student care-ți făcea curte'. Expresia o întrebuințează, în mod obișnuit, studenții Facultății de Drept din Iași, și cred că se explică prin acțiunea comună a celui care

1. L-am auzit și eu, pe vremea cînd eram student, dela un coleg de Facultate, care-l întrebuința cu un sens oarecum diferit, acela de 'fudul, încrezut'. Poate l-am înțeles eu greșit, ceeace s'a putut petrece ușor din cauza celor doi *o*, care dau ideia de 'mare, umflat'. E frc. *gommeux* (fam.) 'feiner Bummler, Gigerl, Modenarr', așadar cu accepția dată aici. [Iordan]

„cîntă" la urechea unei fete, adică o „încîntă", și a muzicantului sau a *cobzarului*, ce zdrăngănește din strune. [1]

Pentru 'a se îndrăgosti' se spune *a (i) se aprinde călcîile*, *a (i) se aprinde gheata* și *a (i) se aprinde talpa*, probabil pentrucă în astfel de situații nu prea ai astîmpăr, vrînd cu orice preț să te întîlnești cu „respectiva". Expresiile se aud și în vorbirea familiară.

îmi face inima treisprezece-paisprezece : se spune cînd cineva e peste măsură de emoționat, ceeace are ca urmare bătaia accelerată și neregulată a inimii. Dece s'au ales tocmai aceste numere? Probabil, pentru a se exagera situația, știindu-se că, oricît ar fi cineva de emoționat, inima nu-și poate accelera pînă într'atîta bătăile. [2]

înfipt și *înfigăreț* 'cel care prin îndrăzneală și prezență de spirit știe să profite de situație' (mai ales în chestii de dragoste).

bățos 'ferm, hotărît, cu nasul pe sus, infipt'.

a fi vizibil 'a veni la întîlnire'. Ex.: *cînd mai ești vizibilă, domnișoară?* 'cînd te mai pot vedea?'

a apărea la orizont 'a veni la întîlnire'.

a merge la denii 'a merge la întîlnire'. Expresia a luat naștere datorită unui capriciu al întîmplării. Acum vreo zece ani, cîțiva elevi de prin clasa a doua și a treia dela liceul din Suceava, mergînd la biserică, la denii, și „îndrăgostindu-se" de niște eleve, cam tot de prin aceleași clase, dacă nu și mai mici, au început, după slujbă, să le urmărească, cu gîndul de a le face cunoștința. Din pricină că n'au reușit, s'au sfătuit să mai meargă la denii, acolo fiind singurul loc unde le puteau întîlni fără să se fi gîndit cineva

1. Punctul de plecare trebue să fi fost serenadele, depe vremuri, cu ghitara, eventual mandolina, instrumente muzicale asemănătoare cu cobza. A avut loc o derivație sinonimică, provocată mai ales, dacă nu excluziv, de ironie. [Iordan]

2. Prima parte a acestor două numerale (*trei-*, *pai-*) amintește (prin vocala accentuată) de *tic-tac*, cuvînt imitativ care se întrebuințează nu numai pentru a arăta bătăile pendulei, ci și pe ale inimii (se spune, adesea, *inima îi făcea tic-tac*, bătea, adică, tare, ca limba unui ceasornic mare). Partea a doua a numeralelor aici în discuție arată mișcarea neregulată, ca un fel de prelungire a bătăii propriu zise (să se compare instrumentele deranjate care continuă o mișcare și dupăce ea trebuia să se isprăvească). [Iordan]

să-i oprească, doar se duceau .. la biserică. Ceeace a putut să urmeze nu ne mai interesează din punct de vedere lingvistic. Fapt e că, oridecîteori elevii aceia aveau de mers la vreo întîlnire, spuneau în taină că merg la denii. La răspîndirea expresiei a contribuit şi descoperirea complotului de către elevii mai mari, care îi întrebau în glumă cînd se mai duc la denii. In scurtă vreme expresia aceasta s'a răspîndit în tot internatul, pe urmă, generalizîndu-se, şi în liceu.

a parla (< frc. *parler* 'a vorbi') 'a fi în bune raportnri sentimentale cu cineva'. Se întrebuinţează cu sens ironic. Ex.: *Mi se pare că eşti supărat cu simpatia. Văd că nu mai parlaţi împreună* (inform. Aurel I v ă n e s c u).

într'o zi cu soare 'cîndva, într'o zi fără precizare de dată, într'o zi oarecare' (obişnuit zilele sînt la noi luminoase, cu soare). Ex.: — *Cînd îţi pot restitui cursul? — Într'o zi cu soare.*

într'o zi cu soare şi cu două dimineţi 'niciodată'. Se întrebuinţează cu predilecţie de studente. (Pentru amîndouă expresiile, inform. D-ra Claudia N e a g a.)

a duce cu zăhărelu' 'a duce pe cineva cu promisiuni în chestiuni sentimentale', aşa cum duci pe copii cu promisiunea unei bucăţi de zahăr (inform. D-ra Virginia H î r t o p e a n u). Ex.: *E un prost! Nu vede că tipesa îl duce cu zăhărelu'?*

teren 'situaţie (în dragoste)': *a pierde terenul* 'a cădea în dizgraţie'; *teren sigur* 'situaţie sigură'.

a mînca castraveţi muraţi: e o expresie care se întrebuinţează numai la imperativ. Cînd cineva face declaraţii de dragoste unei studente, iar studenta, din motive care o privesc, are poftă să-l „răpadă" sau să-l ia puţin peste picior, îi spune: *mai bine mînîncă nişte castraveţi muraţi, că-ţi va trece!* (inform. D-ra Liţa S t u r d z a, studentă la Facultatea de Medicină din Iaşi). In împrejurări similare se mai spune *bea apă!* şi *pune compresă cu apă rece la cap!*

ia-mă la braţ şi spune-mi tu. E formula cu care studenţii ironizează situaţia caracteristică a îndrăgostiţilor, cărora nu le mai rămîne, la un moment dat, decît mărturisirea directă a sentimentelor, care se face, în cele mai multe cazuri, prin această schimbare bruscă de atitudine. E unul din e-

xemplele cele mai caracteristice pentru ironia şi spiritul satiric al şcolarilor.

à lètre 'alături', expresie rezultată prin „franţuzirea" cuvîntului romînesc *alături*, fenomen la care a contribuit, probabil, şi frc. *à côté* dela care s'a împrumutat prepoziţia *à*. Se întrebuinţează ironic, mai ales cînd e vorba de doi îndrăgostiţi care stau alături, şi a luat naştere fie prin faptul că a fost întrebuinţată întîiu de oameni inculţi, care vroiau să-şi dea aere că ştiu franţuzeşte, fie că a fost creată chiar de studenţi, în cazul acesta cu deplină conştiinţă că au de a face cu un cuvînt necorect, întrebuinţat în glumă. [1]

jale şi mister 'straşnic, grozav, ceva neobişnuit' (inform. C. Condurache). Ex.: *Cînd s'au întîlnit, a fost jale şi mister.* Sau: *A fost jale şi mister la examene.*

a sufla, în expresii ca *ţi-a suflat-o, am să ţi-o suflu*: se întrebuinţează cînd vrei să arăţi că „simpatia" cuiva e atît de uşuratică, încît îl poate părăsi în tot momentul, împrietenindu-se cu altul.

a privi cu regrete eterne: se spune despre o fată care se uită mai insistent la un băiat, mărturisindu-i tacit iubirea sau părerea de rău după o dragoste care a existat sau ar fi putut exista între ei (inform. Aurel Ivănescu). *A privi cu regret* e o expresie cu totul obişnuită. Pentru a-i mări expresivitatea şi a o înviora, cel care a întrebuinţat-o prima oară a pus-o în legătură cu formula *regrete eterne*, obişnuită la morţi. E de remarcat aici şi puţină ironie. Ex.: *Cînd îi făceam declaraţii de dragoste, nici nu vroia să se uite la mine, iar acum, de cîte ori o întîlnesc, întotdeauna mă priveşte cu regrete eterne.*

dragoste neîmpărtăşită: se zice despre o persoană pe care o simpatizezi şi căreia ai fi vrut, poate, să-i împărtăşeşti această simpatie, dar, din diferite motive, prilejul a fost exclus. Fără să aibă semnificaţia serioasă şi gravă a întrebu-

1. Explicaţia propusă de autor nu poate fi primită. In cazul cînd *aletre* se întîlneşte numai sau mai ales la Iaşi, cum bănuesc, trebue să ne gîndim la pronunţarea de către Evrei a lui *alături*. Personal am auzit foarte des acest cuvînt, supt forma *aleitări*, în vorbirea concetăţenilor mei atît evrei, cît şi romîni. La ultimii, se înţelege, numai în glumă, tocmai pentrucă avem a face cu imitaţia (ironică) a unei pronunţări greşite. [Iordan]

inţării ei obiective, expresia se întrebuinţează mai mult în glumă, şi asta din pricină că, datorită prea desei întrebuinţări, a devenit banală (inform. D-ra Lăcrămioara Ursu).

sută 'sărutare'. Inţelesul acesta s'a născut din cauza sunetului *s*, cu care încep amîndouă cuvintele, poate şi din cauza întrebuinţării lor cu rol identic în unele împrejurări. Ex.: *a pune rămăşag pe-o sută de lei*, dar, între băieţi şi fete, şi *pe o sărutare*. Se zice chiar şi *pun rămăşag pe-o sută de... sute* (adică de sărutări).

ce mai face şarpele? sau *cum îi cu şarpele?* 'cum îţi mai merge cu dragostea?' (inform. C. Armeanu). Probabil că această alăturare de cuvinte trebue pusă în legătură cu tradiţia biblică a şarpelui, care a jucat un rol atît de mare pentru soarta celor dintîiu îndrăgostiţi. [1]

averea trece, femeia rămîne: e parodierea proverbului popular *apa trece, pietrele rămîn*.

Ca şi pentru iubitorii de vin şi petreceri, există şi în domeniul acesta diferite societăţi, fictive şi ele, bine înţeles, dar care nu-s lipsite de tîlc. Iată un exemplu în aşa numita „*Societate mizoghină*" sau mult mai interesanta „*Societate a burlacilor ieşeni*", al cărei bibliotecar trebuia să aibă grijă să nu-i lipsească cumva operele lui Lawrence, Boccaccio şi Pitigrilli, dar care s'a disolvat curînd, din lipsă de... membri.

In limbajul elevilor şi al studenţitor îndrăgostiţi mai există şi anumite formule şi zicători, al căror sens este prea clar, ca să mai aibă nevoe de vreo explicaţie. Ex.:

Doamne-ajută
Cui sărută
Şi sporeşte
Cui iubeşte!

sau:

Ce oftezi
Cînd mă vezi?
Ii ofta
Cînd oiu pleca.

Elevii termină adesea „dedicaţiile" lor depe albumurile domnişoarelor prin „versurile":

1. Cf. totuşi sensul obscen al. subst. *şarpe*, dat în *Buletinul* IV, pag. 136. [Iordan]

Și ca semn că te iubesc,
Dedesupt mă iscălesc.

Cînd cineva e sigur de sentimentele iubitei lui, are toate motivele să-i spuie:

De ești supărată sau dacă nu ești,
Prea puțin îmi pasă: știu că mă iubești.

a iubești 'a iubi': rezultat prin contaminație între forma „corectă" și între un verb de forma lui *a crește*, al cărui plural se formează prin adăogarea la pers. III sing. a terminațiilor obișnuite (*-m, -ți*). Ex.: *crește* + *-m* = *creștem*; tot așa *iubește* + *-m* = *iubeștem* > *iubeștim*, deunde infinitivul *a iubești*. Este vorba, negreșit, de o creație glumeață și voită, cu scopul de a obține anumite efecte.

Cu intenție de glumă, pe socoteala studenților olteni, care întrebuințează perfectul simplu în mod obișnuit, s'au diformat terminațiile unor verbe, dupăcum se constată din expresii ca: *unde fuseseși? te căutăsesem, dar nu te găsisesem*; *învățăsesem lecția*, etc. Procedeul acesta îl întrebuințau odată și elevii de liceu din Suceava, ca să rîdă nu de elevii olteni, care nu existau acolo, ci de forma verbală însăși, careli se părea cel puțin curioasă, cînd au început s'o învețe la gramatică.

trilemă, catrilemă, etc. 'situația în care se găsește cineva cînd are de ales între trei, resp. patru lucruri'. S'au născut după modelul lui *dilemă*, conform unui capriciu psihologic, în care voința conștientă a jucat un rol principal. Ex.: — *Cum îți mai merge cu dragostea? — Prost! mă găsesc în trilemă.*

supra doi 'pe jumătate'. Se întrebuințează, deobiceiu, cînd cineva spune o întîmplare de necrezut, cu scopul de a-l aduce la realitate, adică de a reduce totul la jumătate, așa cum se reduce orice fracție al cărei numitor este 2 (doi). Pe baza acestui procedeu s'au putut crea și variantele *supra patru, supra zece*, etc., precum și sistemul de a adăoga, mai mult pentru distracție, în coada cuvintelor, particula *-sprezece*. Ex.: *afară e caldsprezece* sau *mă doare capulsprezece* ș. a.

fii solemn! 'fii serios!' Cauza pentru care expresia aceasta are semnificația menționată se datorește faptului că amîndouă cuvintele încep cu sunetul *s*, pedeoparte, iar pede-

alta, din cauza uşoarei asemănări de înţeles. S'a aplicat aici acelaş principiu ca la

fii maiestos (cu înţelesul lui *fii solemn*), apropierea făcîndu-se, şi de data aceasta, pe bază semantică, sau ca la:

fii rezervor 'fii rezervat' (inform. elevul Robert Hubalovschi) sau *hai şecspir!* 'hai sictir'!, termin auzit dela un student care a urmat cursurile la Bucureşti.

străjereşte 'strengăreşte'. Ex.: *Am fugit străjereşte dela şcoală* (inform. eleva Agnesa Feodorov dela „Şcoala Eparhială" din Chişinău).

cunoşteală 'cunoştinţă'. Ex.: *Am făcut cunoşteală c'o fată.*

amintiros 'cel care-şi aduce aminte, cu gîndul mereu în trecut; visător'. Prin analogia adjectivelor terminate în *-os.*

Tot în cadrul limbajului şcolăresc merită să fie relevat şi procedeul de complectare a diferitelor iniţiale, dar mai ales a iniţialelor care reprezintă numele de licee.

L. C. V., iniţialele „Liceului (de băieţi) Cantemir Vodă" din Tecuciu, au fost complectate intenţionat de elevele din acel oraş cu *Lada Cînilor Văcsuiţi* (inform. D-ra N. Violeta Savella).

L. St. M. („Liceul Ştefan cel Mare") însemna în limbajul elevelor din Suceava *La Stînga, Măgarule.* Noroc pe bieţii elevi că-şi puteau lua revanşa, complectînd şi ei pe *L. D. M.* („Liceul Doamna Maria", din aceeaşi localitate) prin *La Dreapta, Măgăriţă.*

Complectările acestea, uneori foarte spirituale, denotă că elevii sînt, în general, destul de ironici şi de caustici, dovadă că mai toate sînt făcute în sensul arătat. Unele excepţii, cum ar fi *Liceul Fundaţiei Ferdinand* din Constanţa, care, pe baza iniţialelor *L. F. F.*, a fost transformat în *Liceul Fetelor Frumoase* (inform. D-ra Olimpia Mănuş), ne fac să credem că nu sînt opera elevior dela alt liceu, ci mai curînd chiar a elevelor dela şcoala respectivă, ca o replică la adresa vreunei interpretări nefavorabile, ce va fi fost făcută pe socoteala lor. Dealtfel dubletele de complectări ale iniţialelor sînt destul de dese.

Un material foarte important de creaţie spontană şi individuală ne oferă poreclele pe care şcolarii şi le dau unul

altuia sau pe care le dau profesorilor lor. Un studiu mai amănunțit al acestor porecle cred că ne-ar face să găsim la baza lor principii din cele mai deosebite, iar uneori chiar și capricii lingvistice cu totul nelămurite. Dăm mai jos cîteva exemple, cunoscute depe vremea cînd eram elev.

cafră era porecla dată unui profesor care obișnuise într'o vreme să spună elevilor care nu știau la examen *cafri* (după numele cunoscutului trib sălbatic de Africani). Ex.: *Ești ca un cafru, nu știi nimic.* Elevii, necunoscînd cuvîntul, l-au transformat în *cafră* și l-au aplicat profesorului. Uneori, în limbajul celor mai mici, apărea și supt forma de *capră.*

cațaon, mocan, iepuroiu erau porecle date de elevi unor profesori care obișnuiau să se folosească de aceste expresii, aplicîndu-le elevilor care nu știau lecția.

catîr, derivat dela prepoziția *cătră,* care în vorbirea respectivului profesor apărea supt forma *cîtră,* deunde apoi s'a ajuns la *catîr.*

cumătră, porecla dată unui profesor care obișnuia să vorbească mult (inform. C. Ș u v e i).

Unul dintre profesorii dela Facultatea de Litere și Filosofie din Iași e poreclit *maestru,* poate din pricină că se interesează mai mult ca alții de felul cum scriu și cum se exprimă studenții, fiind, așadar, ca un maestru, care are grijă de aplicarea cunoștințelor teoretice.

Alt profesor e poreclit de studente *cavalerul medieval,* fiindcă, deși destul de înaintat în vîrstă, se poartă foarte cavaleros cu domnișoarele (inform. D-ra Tatiana V e t r e s c u).

omul cu cartea e porecla unui asistent foarte studios.

Mai notăm unele porecle, pe care studenții și le aplică reciproc și pe care, din economie de spațiu nu le mai explicăm: *Bili, Dandy, Hepites, Moș Horațiu, Jobidar* (din *Bojidar*), *Opinia Publică,* etc., referitoare la studenți, și altele: *Japoneza, Vampu, Cățelușul,* etc., referitoare la studente.

E de remarcat că aceste porecle nu exprimă întotdeauna spiritul de răutate al celor ce le dau, ci, foarte adesea, chiar simpatia pe care elevii și studenții o au față de profesorii și față de colegii lor. Depildă *cățelușul* i se spune unei studente care are ceva din drăgălășenia unui cățeluș).

Interesante sînt şi poreclele colective, date elevilor unui liceu, studenţilor unei Facultăţi, etc.

ciocănarii = elevii dela Liceul Industrial din Iaşi, porecliţi astfel de colegii dela alte licee.

maslinarii = elevii dela Liceul Comercial.

pîrjoale'n poală = elevele dela Şcoala de Menaj (inform. elevii Madolciu, Iurea şi Rugină).

Fabrica de advocaţi = Facultatea de Drept.

Facultatea cadaverică (de cadavre) = Facultatea de Medicină.

Universitatea de gimnastică = Conservatorul de muzică.

Facultatea de Fete şi Filosofie = Facultatea de Litere şi Filosofie (din cauza marelui număr de studente în comparaţie cu cel al studenţilor).[1]

Şcolarii întrebuinţează, în glumă, şi unele formule de reverenţă, destul de originale, depildă *îţi mulţumesc cu afinitate, drastice felicitări!* etc., apoi *al D-voastră extrem de cum se cuvine*, formulă de încheiere a unei cereri, după care urmează iscălitura.

Am spus la începutul acestor însemnări că multe din producţiile pe care am convenit să le încadrăm în noţiunea de „limbaj şcolăresc" sînt rezultatul gratuit al unei tendinţe creatoare şi al necesităţii de divertisment. Lucrul acesta s'a putut constata cu prisosinţă în decursul expunerii, dupăcum se poate constata şi din această parodie (bazată, dealtfel, pe o realitate istorică) a unei strofe din Eminescu:

Şi dacă pietre bat în geam
Şi fluieră serjenţii,
Atunci, Raşela mea, sî ştii
Că vin dija studenţii.

Am mai putea aminti şi traducerea conştient denaturată a unor fraze ca:

sic transit gloria mundi prin: *aşa a trecut Grigore munţii*, pe care am mai citat-o, sau *Timeo Danaos et dona ferentes* prin: *mă tem de dandanale ca de Doamne fereşte*, sau parodia: *venit, vidit et fugivit*, după celebrul *veni, vidi, vici* al lui Caesar.

1. E vorba de Facultatea de Litere din Iaşi.

La fel de interesante ni se par și unele jocuri de cuvinte, de ex.:

Stancastancastancastan = *Stanca sta'n castan ca Stan* (inform. D-ra Elena Brzoza).

anaràmsocardeàm șoșarà pecalaveàm = *an aram, soc ardeam ș'o șa* (*șea*) *rea pe cal aveam* (inform. Dumitru Surmei). Ultima alăturare de cuvinte, citită repede, dă impresie de limbă țigănească.

Avem și alte exemple de limbaj colorat, întrebuințat, în special, de elevi. Ex.:

te pupă mă-ta rece și

îți îmbrac familia 'n doliu înseamnă: te bat pînă ce te omor, adică pînă ce părinții vor fi puși în situația de a te săruta rece (= mort) sau a se îmbraca în doliu.

te îmbrac în pardesiu de scîndură înseamnă același lucru, adică 'te omor, te sting în bătaie', „pardesiul" de scîndură fiind, în cazul de față, sicriul (inform. elevul V. Stoica dela Seminarul Pedagogic Universitar).

Referitor la inteligența cuiva există expresia *ciutură*[1] 'cap prost, fără cunoștințe multe'.

certificat de paupertate 'certificat de sărăcie mintală'. Ex.: *N. are nevoie de certificat de paupertate.*

o faci pe inteligentul 'ești prost'. Expresia s'a născut prin analogie cu *o faci pe prostul.* Dacă aceasta din urmă denotă că cel căruia i se aplică nu-i de fapt prost, ci numai „o face" pe prostul, e natural ca și cea dintîiu să însemne că persoana respectivă, în realitate, nu-i inteligentă.

a călca într'un scuipat de șmecher = 'a devia dela subiect' (inform. C. Gagea). Deobiceiu cel care deviază dela subiect, fără să fie observat de ascultători, dă dovadă de oarecare „șmecherie". Cînd însă e surprins, înseamnă că legătura lui cu ceeace se chiamă „șmecher" e foarte slabă.

nu mă taie 'n cravată 'nu-mi pasă' (inform. B. Handjiev). Dela sensul propriu expresia pare a fi evoluat spre înțelesul abstract, după ce a trecut mai întîiu prin fazele: 'nu mă deranjează cravata', 'nu mă deranjează nimic' și, în fine, 'n'am nicio grijă, nu-mi pasă'.

1. Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în *Grai și suflet* VII, pag. 110, îl atestă cu sensul de 'gură'.

a se crăcăna de ziuă 'a se zări de ziuă' (inform. V. Stoica). Cf. şi pop. *a se crăpa de ziuă*, care trebue să fi ajutat la naşterea acestei expresii.

a cînta din harfă 'a se plictisi' (inform. B. Handjiev).

i se apleacă 'se simte rău', expresie auzită dela un student cernăuţean. Ex.: — *Domnul se simte cam rău.* — *Da, i se apleacă.*

am terminat-o cu d-ta... şi'ncep cu tine: se zice, în glumă, cînd vrei să arăţi cuiva că nu mai merită să-i zici *dumneata*, ci simplu *tu*, ca la oricare om căruia nu mai vrei să-i dai nicio consideraţie.

a se slăbi 'ia mai slăbeşte-o'. La început s'a spus cu vădită ironie la adresa celor ce întrebuinţează nejustificat forma infinitivului (*a nu se scuipa pe jos, a nu se apleca în afară, a se adresa strada...*) Cf. schiţa lui Caragiale: *Ţal.*

bun zar! 'foarte bine!; situaţie favorabilă'. Imitaţie după jocul de table (inform. Ion Negrin).

barbă = 'banc, ştire sensaţională şi falşă', tot aşa ca (inform. H. C. Mircea). Ex.: *I-a pus barbă* (unei ştiri recare), adică 'i-a pus ceva în plus', dat fiind că barba e fel de anexă sau podoabă.

ediţie 'fel, varietate'. Ex.: *Am dormit la un hotel cu nici şi cu ploşniţi de toate ediţiile.* Sau: *A cîta ediţie e copil cesta?* (= al cîtelea născut e...)

simpatizant e acela care se găseşte în situaţia spe de a nu fi înscris într'o societate sau într'un club p dar care „simpatizează" sau aderă sufleteşte la ideile cării respective.

Tot din limbajul şcolarilor fac parte şi unele ex care, din cauza prea desei lor întrebuinţări, s'au ba şi au devenit proverbiale. Procedeul acesta de a iron acei care întrebuinţează prea des o expresie se baze o stare psihologică generală. Ne aducem aminte cum „Junimiştii" dela Iaşi căzuse în dizgraţie cuvintele *I naţional* şi cum din această pricină s'a putut ajunge presii ca: *„gogoaşa patriotică"* (numele unei gazete), *mala naţională"* (firmă de birt), *„prostia romînă"*, etc

Din cauza vieţii politice studenţeşti, care în me ajunsese preocuparea excluzivă a unora dintre

se răspîndise și circulau printre cei care voiau să-i satirizeze pe cei dintîiu expresii ca acestea: *conștienți de menirea noastră*; *naționalismul constructiv*; *noi, copiii tranșeelor*; *noi, generația tînără*; *noi, generația de sacrificiu, trăim momente istorice*, etc. etc.

Și gazetăria își are partea de contribuție în ce privește influența asupra studenților, în domeniul limbajului. Dăm un singur exemplu: *nicio brazdă!*, expresie răspîndită și banalizată de D-l Stelian Popescu cu prilejul întrunirilor antirevizioniste organizate mai anii trecuți în toată țara. Ex.: *M'am întîlnit cu tipesa, care mă ruga disperată: haide, dragă, iartă-mă, că n'am să mai fac ce-am făcut! Eu, ce să zic? Nicio brazdă!*

Tot așa cuvintele: *de drept* și *de fapt*, cu aluzie ironică la adresa dreptiștilor, care, mai ales în anul întîiu, fac abuz de acești doi termini (precum și de alții), ca fiind ceva ce li se pare cu deosebire important din punct de vedere științific. Ex.: *Chestiunea se pune din două puncte de vedere: de drept și de fapt.* Sau: *Dacă mă pot exprima astfel.* Ex.: — *Cît e ceasul?* — *E șapte fără douăzeci, dacă mă pot exprima astfel.*

hopai, Mitică, expresie care se întrebuințează în aceleași împrejurări ca și simpla interjecție *hopai*. Numele *Mitică* s'a adăugat, cred, din cauza banalității lui (expresia am auzit-o dela elevii Căminului „Gh. Gh. Mîrzescu"), după-cum din aceleași motive se va fi adăogat cuvîntul *Popescu*, în expresia: *arde-o, Popescule!* (= bravo, domnule, zi-i, că-i zici bine).

*

Ne oprim deocamdată aici. Cuvintele și expresiile înregistrate, dintre care unele au mai fost, probabil, discutate și de alții, dar pe care le-am înșirat din nou, pentrucă intră și în domeniul preocupărilor noastre, nu-s decît o mică parte din numărul considerabil ce formează bogăția și pitorescul limbajului școlăresc. A le culege însă pe toate nu numai că presupune o muncă grea, desfășurată într'un timp îndelungat, fără să ducă întotdeauna la rezultate practice, fiindcă nu cu orice expresie nouă descoperim și un principiu nou de creație, ci și, deseori, imposibilă. Fără să mai ținem samă că limbajul școlăresc variază dela un centru universitar

la altul, dela o şcoală la alta, ba chiar şi dela şcolar la şcolar, e deajuns să ne gîndim la viaţa extrem de scurtă pe care o au cele mai multe din expresiile limbajului şcolăresc, precum şi la uşurinţa cu care el se creiază mereu. Am avut prilej să înregistrăm unele cuvinte, pe care, repetîndu-le peste o bucată de vreme celui care le întrebuinţase, acesta nu-şi mai amintea de ele.

Mai mult decît oricare vorbire limbajul şcolăresc e supus pieirii. El se transformă mereu, şi din cauza schimbărilor de condiţii care i-au prilejuit existenţa, dar se transformă şi cu împrospătarea continuă a indivizilor care-l creiază şi care îl întrebuinţează o bucată de vreme. Am putea spune că nu numai fiecare generaţie, dar că şi fiecare promoţie şi chiar fiecare an de studii sau fiecare moment mai important din decursul aceluiaşi an şcolar îşi are limbajul său.[1]

Foarte puţine sînt expresiile care să dăinue vreme îndelungată şi care să se răspîndească pe întreg teritoriul lingvistic şcolăresc. Unele din ele însă pătrund şi în vorbirea obişnuită, sau influenţează şi alte bresle şi categorii sociale, dupăcum şi acestea din urmă contribue la furnisarea de material pentru limbajul şcolarilor.

Un fapt ce ni se pare caracteristic e cel care se referă la unele mijloace de înnoire a expresiilor (metateza, analogia, etc.), cînd e vorba de creaţiile lingvistice ale şcolarilor. Pecînd în vorbirea comună aceste mijloace se produc întîmplător, ca rezultat al unei tendinţe inconştiente a limbii, în limbajul şcolarilor rol mare joacă, în multe cazuri, amestecul voinţei şi mai ales conştiinţa acestor „legi". In special studenţii dela filologie, care studiază limba în toate tainele ei, caută să creeze expresii prin aplicarea cunoştinţelor dobîndite în universitate. Fenomenul, caracteristic dealtfel şi elevilor, în măsura în care cunosc unele din aceste fenomene, are la bază fie dorinţa de a ironiza capriciile limbii înseşi, fie simpla distracţie pe care ţi-o oferă rezultatul acestor procedee, cum e, depildă, metateza, anagrama sau analogia u-

1. Să ne gîndim, depildă, la influenţa pe care o exercită asupra limbajului şcolăresc (sau şi al altora) o piesă de teatru, în urma reprezentării căreia şcolarii se folosesc de expresiile personajelor pe care le-au văzut pe scenă.

nor cuvinte ca: *proc* = *porc*; *armonizat* = *amorezat*; *tabietist* = *cel care ține la tabiet*, etc.

Cred că nu-i nevoie să mai relevăm că limbajul școlarilor se suprapune în multe privinți celorlalte limbajuri extracomune.

Mai importantă ni se pare bogăția mare a mijloacelor de creație, precum și varietatea domeniilor de influențe suferite și exercitate de limbajul școlarilor.

In ce privește pe cele dintîiu, afară de analogie, anagramă și metateză (citate mai sus), adăugăm: metafora, adaptarea convențională, traducerile, cuvintele străine (uneori în forma originală, alteori adecvate spiritului limbii noastre), etimologismul, adică întrebuințarea cuvintelor cu sensul etimologic primitiv, sau interpretarea în litera și nu în spiritul lor. Ex.: *asistent* 'cel care asistă la ceva'; *nebun* (< *ne* + *bun*) 'rău'; *respectiv* 'cel care respectă', etc.

Limbajul școlarilor, ca orice mijloc de exprimare al unei categorii sociale și ca orice limbaj sau limbă în general, e un fenomen cu rădăcinile în viață. Deaceea unele dintre caracterele sale vor fi în strînsă legătură cu felul de viață, cu cultura, cu influențele dominante, care se exercită la un moment dat din afară (presa, politica, sportul, cinematograful, etc.), cu psihologia, cu personalitatea și cu mentalitatea vorbitorilor respectivi.

In legătură și în strînsă dependență de condițiile acestea relevăm că una din notele esențiale ale limbajului școlăresc este extremismul, adică oscilarea dela o extremă la alta a atitudinii pe care o presupun diferite expresii, întocmai ca atitudinea deosebit de variată pe care o iau, rînd pe rînd, în aceleași împrejurări, școlarii, al căror echilibru sufletesc nu-i încă statornicit. Așa se explică dece, alături de unele expresii pline de duioșie, găsim altele ironice, satirice, caustice și vehemente, sau dece, alături de formule de politeță și de expresii poetice de gingășie rară, găsim altele duse pînăla pornografie,[1] și tot așa ne explicăm dece,

1. Și încă foarte numeroase, pe care, din motive ușor de înțeles, nu le-am înregistrat.

pelîngă tendinţa de a acoperi unele situaţii j e n a n t e, prin eufemisme, o găsim şi pe cea opusă, de a dezvălui, fără înconjur, unele din cele mai delicate intimităţi de viaţă.

In genere însă, predomină: i r o n i a, s a t i r a, l i p s a d e j e n ă, g l u m a, p e r s i f l a r e a, p a m f l e t u l şi tot ce se poate îngloba în c r i t i c i s m u l n e g a t i v, a cărui cauză e, desigur, vrîsta şcolarilor, — caracterizată prin idealismul avîntat—, care, în urmărirea unei perfecţiuni visate, distruge tot ce nu li se pare în conformitate cu idealul, iar aceasta o pot face cu atît mai uşor, cu cît se bucură de privilegiul neresponsabilităţii directe, fie din cauza colectivităţii în care trăiesc, fie din cauză că pentru dînşii girează alţii (părinţii şi profesorii).

Acestea sînt numai cîteva din observaţiile ce s'ar putea face în legătură cu limbajul şcolarilor, şi nu definitive, repet, căci material nou le-ar putea schimba ordinea importanţei, pe care, în baza materialului ce-mi stă la dispoziţie, am dat-o aici.

Dar asta e ceva secundar.

Fapt este că limbajul şcolarilor se bucură, în mare parte, de caracterele amintite, iar studiul sintetic pe care va trebui să-l facă odată cineva va trebui să înglobeze, fără îndoială, în concluziile sale, măcar unele din observaţiile acestea, lipsite, dealtfel, de pretenţia ştiinţifică a unui specialist.

D. Florea-Rarişte.

Adv. şi interj. alivanta.

C i h a c II, pag. 2 a identificat acest cuvînt (interj. 'glumeaţă, rostită mai ales de orăşeni, cînd cade cineva' şi adverb în legătură cu verbele *a da, a cădea, a trînti, a veni*) cu *alivanca*, spunînd că 'l'acception de culbute est déduite de la manière de faire ces petits gâteaux que l'on roule', şi aceasta, ca o evoluţie specială pentru *alivanta*, care, după el, nu e decît o variantă a subst. *alivancă*. H a s d e u (*Etym. Magnum*, col. 896-897) combate această etimologie şi propune pe it. *alla banda*, izolat din *andare alla banda*, care se întrebu-

inţa, la început, despre corăbii cînd se pleacă într'o parte şi sînt gata să se răstoarne, şi ar fi venit la noi prin marinarii bizantini. Aceeaşi soluţie o găsim la Tiktin, *Rum.-d. Wb.*, pag. 51. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 119, crede că *alivanta* ar fi rezultatul unei fuziuni, ale cărei elemente sînt: verbul *a sa alivăni* şi ital. *avanti!* O părere asemănătoare întîlnim la L. Şăineanu, *Dicţ. Univ.*, ed. V, pag. 8, care propune pe ital. *all'avanti* 'înainte!' „poate o amintire dela scamatorii italieni care au vizitat ţara".

Istoricul acestor discuţii, deşi nu complect, îl face Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXI, pag. 131-132, care, după ce înlătură etimologia lui Hasdeu şi rectifică pe cea propusă de Dicţ. Acad., consideră pe *alivanta* de origine balcanică. Ar fi anume din graiul Evreilor Spanioli din Orient (la fel cu *palavră*), care au interjecţia *alevanta* 'los! auf!' dela vb. *alevantarse* 'a se ridica, a se înălţa'. Cuvîntul există regional şi la Bulgari (cu însemnarea 'hoţul! hoţii') şi prin ei ar fi putut pătrunde la noi. *Alivanta* fiind o interjecţie glumeaţă, s'ar fi zis întîiu copiilor căzuţi jos, cu înţelesul de 'haide! sus!', aşa cum se mai spune şi astăzi. Cu vremea, *alivanta* ar fi primit însemnarea de 'răsturnare, tumbă', aşadar 'cădere'. O probă în plus despre originea balcanică a cuvîntului ar fi faptul că *alivanta* se întrebuinţează mai des pela oraşe, ceeace reiese din indicaţiile Dicţ. Acad. Iordan a revenit, din fugă, în două rînduri asupra chestiei, menţinîndu-şi prima presupunere (v. *Arhiva* XXXI, pag. 282 şi *Buletinul Philippide* I, pag. 212). Alte soluţii, pe cît ştiu, cu privire la etimologia lui *alivanta* nu s'au mai propus.

Mi se pare că, dintre toate explicaţiile de mai sus, aceea a lui Cihac e mai verosimilă. A fost discutată şi respinsă numai de către Hasdeu. Probabil, argumentele invocate de acesta au părut hotărîtoare, de vreme ce în niciuna din discuţiile ulterioare nu se pomeneşte de Cihac.

Totuşi nici explicaţia acestuia din urmă nu este bine motivată. Astfel Cihac, întîlnind locuţiunea *a cădea ailvanta-plăcinta ca o broască*, îşi închipue, cum am văzut, că sensul de 'culbute' s'ar datora modului de preparaţie a alivencilor. Hasdeu şi Dicţ. Acad. au explicat, fiecare în felul lui, această curioasă alăturare *alivanta-plăcinta*. Primul s'a gîndit

că poporul şi Cihac au înlocuit terminaţia *-ca*, din *alivanca*, prin *-ta* dela *plăcinta*, deşi nu se poate preciza la ce anume s'a gîndit Cihac; al doilea explică această locuţiune ca urmare a unei apropieri etimologice de subst. *alivenci*, şi de acolo *alivanta-plăcinta!*

Dar din moment ce această locuţiune există chiar la singular, iar azi mai des supt forma *alivenci, plăcinte* sau *alivenci plăcinte goale* sau *moi* (v. Dicţ. Acad.), putem presupune că *alivanta* a rezultat din legătura sintactică *alivanca-plăcinta*. Această contaminaţie, care a avut drept urmare trecerea lui *-t-* dela un cuvînt la celălalt, va fi fost înlesnită de faptul că avem a face cu o interjecţie, cu o expresie, adică, la care afectul joacă un rol considerabil. In favoarea acestei contaminaţii mai vorbeşte ceva. Sensul care s'a fixat în *alivanta!* nu poate fi despărţit de imaginea unei plăcinte sau de aceea a plăcintei care cade jos. Pentru aceeaşi imagine constatăm analogii în limbile vecinilor, de ex. rus. *rozbilsja v lipjošku* '(a căzut de) s'a desfăcut ca o plăcintă' sau *lepjosčatyj* 'turtit'; slav. *ploskъ* a dat în rom. *ploscă* şi un derivat al lui, *ploşniţă*, numele a două obiecte caracteristice prin forma lor turtită, iar tot dela un derivat avem vb. *a pleoşti* 'a turti', apoi interjecţia *pleosc!*, care reproduce zgomotul produs, deobiceiu, de căderea unui corp moale. Dar tot acestei înfăţişări a plăcintei datorim, chiar în limba romînă, crearea vb. *a (se) turti* (dela *turtă*) şi a unor expresii ca: *a căzut de s'a făcut turtă, plăcintă*, etc., poate şi înţelesul vb. *a întinde* în *s'a întins jos* (*ca o plăcintă!*). Cf. şi *a cădea ca o balegă* pentru aceiaşi imagine, apoi *ce mai balegă de om* (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 458) pentru 'omul moale fără voinţă şi fără energie'. Omul *beat turtă* (expresie a cărei naştere şi evoluţie n'am urmărit-o) a fost, probabil, înainte, 'beat de s'a turtit (= a căzut, de s'a întins, lăţit, etc. ca o plăcintă)' sau chiar un om moale, de vreme ce picioarele nu-l mai ţin şi el 'cade, se turteşte la pămînt'.

Mai credem că asemănarea fonetică între *alivanca* şi *alivanta* nu e întîmplătoare şi pentru alt motiv. La singular am avea următoarea îmbinare: *alivanca* + *plăcinta*, care există şi azi, dar e prea complicată şi dificilă la pronunţare,

pentru a constitui o interjecție în timpul pronunțării căreia vorbitorul nu prea e atent.

Cu cele spuse pînă aici am rectificat și complectat explicația lui Cihac. Așadar nu faptul că la prepararea alivencii noi o rostogolim, o întindem, etc. a dus la accepțiunea de 'culbute', ci înfățișarea acestei plăcinte.

Hasdeu, singurul care a combătut etimologia lui Cihac, n'a putut prezenta decît următoarele obiecții: „Cihac citează locuțiunea: „a cădea alivanta-plăcinta ca o broască...", mai departe însă se zice „alivanta în groapă, alivanta peste cap, alivanta pe spinare..." Ar fi vrut, prinurmare, Hasdeu ca pretutindeni să se întrebuințeze expresia *alivanta-plăcinta*, pentruca părerea lui Cihac să fie justă. N'a observat însă că o parte a interjecției se putea izola, așa cum s'a întîmplat, bunăoară, cu *tronc* din *hodoronc-tronc*, mai ales în funcție adverbială. După Hasdeu, *-ca*, fiind un sufix foarte răspîndit, nu putea să treacă în *-ta* (și *-da*), care sînt terminații rare. Dar subiectele vorbitoare nu aleg sufixele, mai ales într'un caz ca al nostru, unde avem o interjecție. *Alivanta* n'ar avea a face cu *alivanca*, după Hasdeu, și pentrucă într'o locuțiune adverbială ar fi trebuit ca substantivul să fie nearticulat: *a cădea alivancă*, întocmai ca *a curge gîrlă*, *a cădea morman*, etc. Așa ar fi, dacă am avea în vedere numai funcția adverbială a lui *alivanta* și l-am considera adverb la origine. Insă Dicț Acad. consideră cuvîntul nostru întîiu ca interjecție și numai pe urmă ca adverb; această evoluție, dela interjecție la adverb, a fost confirmată și de Iordan (*loc. cit.*), care dă mai multe exemple de interjecții „devenite adverbe spre a se arăta în ce chip se petrece acțiunea cu prilejul căreia se întrebuințează interjecția respectivă", de ex. *a da bîca* (nu *bîcă*), *a se da huța*, *a merge leapa*, etc.

Argumentul cel mai important al lui Hasdeu împotriva susținerii lui Cihac, de care au ținut, desigur, samă cercetătorii ulteriori care nu i-au admis etimologia, îl constitue răspîndirea geografică a cuvîntului nostru: „*Alivanta plăcintă* se aude numai în Moldova, nu și la Olteni, în graiul cărora nu există alivenci, și, prinurmare, o asemenea etimologie poporană nu avea cum să se nască" (*loc. cit.*). Fără să mai insistăm asupra faptului că întrebuințarea cuvîntului *a-*

livanta se va fi extins peste întreaga Dacie, e foarte posibil ca *alivanca* (plăcinta) să fi existat odinioară şi în Oltenia. Istoria ne arată că delicatesele şi numele lor se schimbă deajuns de repede; altfel n'am avea acel număr de cuvinte turceşti în domeniul cofetăriei, şi nici prăjiturile de astăzi n'ar purta mai toate denumiri schimonosite franţuzeşti. Din numele, azi dispărut, al alivencii a putut să se păstreze numai o reminiscenţă în *alivanta*, ceeace ar confirma că avem a face cu un simplu fenomen fonetic. Dar nici faptul că interjecţia glumeaţă *alivanta!* se întrebuinţează mai cu samă pela oraşe (argument invocat de Iordan pentru susţinerea originii balcanice) nu constitue o obiecţie serioasă contra presupunerii de mai sus. Se ştie că reţetele culinare se schimbă dela o epocă la alta, dela oraş la sat şi chiar dela o gospodărie la alta. E posibil, deci, ca şi în trecut alivanca să se fi preparat excluziv la ţară, aşa că, pentru orăşeni, numele ei să fi fost străin, împrejurare prielnică alăturării *alivanca* + *plăcinte*, care arată că a fost nevoie de o explicare a cuvîntului *alivanca*. In această împrejurare contaminaţia a fost uşurată, poate chiar provocată, de faptul că subst. *alivancă* era necunoscut sau mai puţin cunoscut printre orăşeni, în mintea cărora noţiunea respectivă era neclară.

E de subliniat, deasemenea, că atît strigătura *alivenci, plăcinte goale, alivenci, plăcinte moi*, întrebuinţată în unele jocuri populare, cît şi, pe alocuri, un singular *alivenciu*, format din pluralul *alivenci*, care e, dealtfel, aproape singura formă cunoscută (cf. Dicţ. Acad., *loc. cit.*), pot fi explicate ca încercări de evitare a formei neobişnuite *alivanca* şi a construcţiei greoaie *alivanca-plăcinta*. Orăşeanul a putut simplifica locuţiunea din urmă, printr'o contaminaţie, fiindcă, probabil, a fost impresionat de înfăţişarea alivencii, ceeace a şi dus la crearea interjecţiei, iar nu de plăcinta însăşi, căci, deobiceiu, satul imită oraşul, nu invers.

aer 'procovăţ'.

In Dicţ. Acad. s. v. cetim: „din medio-grec. ἀήρ, probabil prin mijlocirea paleosl. *airŭ*, cu schimbarea accentului şi a vocalei după *aer*". Credem, totuşi, că schimbarea accentului şi a voçalei se poate înlătura cu desăvîrşire şi

*

că putem avea în *aer* 'procovăţ' unul şi acelaş cuvînt ca şi *aer* 'air'.

Traducerile slave bisericeşti întrebuinţează *airŭ* pentru grec. ἀήρ ; altădată însă îi corespunde sl. *vŭzduchŭ*, aşa de ex. *na vŭzdusě*, *vŭzdušĭnyĭchĭ*, etc., păstrate pînă azi în unele limbi slave (cf. V. Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913, pag. 301). Tot aici pot să adaog, în paranteză, că Polonejii catolici au împrumutat cuvîntul *wozduchi* 'procovăţ' dela Ucrainienii ortodocşi, între sec. XV şi XVII, cum a arătat mai de mult şi acum în urmă Prof. Ivan Ohienco în revista sa *Ridna Mova* (Varşovia), vol. V (1937), pag. 338. Un traducător romîn, deci, care va fi avut un model slav, cu o asemenea transpunere, a putut uşor s'o traducă prin rom. corespunzător *aer*.

Problema ridicată de V. Bogrea, *Dacoromania* IV, pag. 788, care crede să lămurească aşa zisa contaminaţie, numai „dacă ne gîndim la sl. corespunzător *vozdovchŭ*", explicat, de către un editor al unui *Stoglav*, prin aceea că „avec ce voile le prêtre évente les saints dons quand on chante le symbole de la foi", precum şi interpretarea lui C. Diaconovich (chiar a lui?), *Enciclopedia Romînă*, Sibiu 1894, pag. 49, după care procovăţul (el însuşi de origine slavă!) sau vălul cel mare, fiindcă acoperă sfintele daruri şi pe altele două „precum înconjoară aerul pămîntul se numeşte şi aer", privesc, credem, numai vocabularul slav.

citfirtuşcî.

Notat de P. Ştefănucă în *Bul. Inst. soc. rom. din Basarabia* I, pag. 392, deobiceiu, urmat de *de rachiu*, cu înţelesul 'sticlă de rachiu de $^1/_4$ litru' : este rus. *četvertuška* idem < *četvertĭ* (care ne-a dat şi pe *cetvert* 'sfert', cf. Dicţ. Acad., s. v. şi S. Puşcariu, *Dacoromania* VI, pag. 313) + suf. *-uška*.

creştin 'om'.

Mi se pare că, oridecîteori s'a vorbit la noi despre această accepţie a lui *creştin*, nu s'a adus niciodată, măcar ca analogie, rus. *krestĭánin* 'paysan, villageois' (spre deosebire de *christiánin* 'chrétien', cf. orice dicţionar rusesc) şi ucr. *chrystŷanýn* (= *lŭudyna*) 'om'.

crăp 'mănînc'.

In *Dacoromania* VIII, pag. 127 Sextil Puşcariu, aducînd exemple pentru brevilocvenţă şi deformaţie caricaturală în limbă, crede că la baza lui *crăp* 'mănînc' stă o expresie scurtată, în felul următoarei: *a luat-o la (fugă, căci el a ştiut că fuga-i ruşinoasă, dar e) sănătoasă*, şi anume, în loc să spună *na, mănîncă, pînă vei crăpa*, s'a zis *na, crapă!*

Această exagerare voită în limba romînă poate fi însă interpretată şi altfel. Intr'adevăr, în expresiile citate de Puşcariu, pag. 128: *toată noaptea m'au crăpat puricii* şi *crapă, pînă-i plesni!*, înţelesul lui *crăpa* este foarte depărtat de cel originar 'a plesni'. E chiar aşa de depărtat, încît indivizii vorbitori admit, cu uşurinţă, alăturarea (în expresia *crapă, pînă-i plesni*) a amîndoror sinonime *crapă* şi *plesni*. Uşurinţa cu care se admite şi se alătură în aceeaşi expresie sau propoziţie semnificaţia originară, constatată şi azi, a lui *crăpa*, adică 'a plesni', la *crăpa* însuşi, dar acesta cu altă semnificaţie, trebue explicată, desigur, sau, cel puţin, pusă în legătură, de ex., cu bulg. *pukam* 'faire éclater' şi (fam.) 'manger et boire trop', ucr. *trískaty, lópaty* 'a plesni, a mînca'; rus. *lopatĭ, trescatĭ* 'platzen, gierig essen', etc.

v. rom. **holeac; guleaiu.**

Tiktin şi Dicţ. Acad., s. v. trimet, pentru etimologia lui *holeac* 'desfrînat', termen vechi şi eşit din uz, întîlnit în Biblia dela 1688, în următorul citat: „*Să adună cătră Ieftae oameni holeaci*", la rus. *gulĭaka* 'om chefliu'. Deşi înţelesurile rom. *holeac* şi rus. *gulĭaka* sînt apropiate, nu se poate admite cu uşurinţă trecerea lui *g* în *h*, decît dacă presupunem intermediul limbii ucrainiene, în care *g* etimologic începe, din sec. XII-XIII, să se prefacă în *h* gutural. Cum însă influenţa pur rusească este la noi în orice caz anterioară sec. XVII, cred mai degrabă că *holeac* îşi are originea în ucr. *holeak*, acesta dezvoltat din sl. *golŭ*, care ne-a dat, prin intermediul bulgarei, care-l are şi ea, pe *golan* 'omul care n'are cu ce se îmbrăca', acesta din urmă orientat după suf. *-an*. *Golan*, dealtfel, şi-a perdut în romîneşte, ca şi în limba de origine, înţelesul lui primitiv, şi Dicţ. Acad., s. v.,

explicîndu-l ca „om care n'are cu ce se îmbrăca, zdrenţuros, sărac, prăpădit, (despre fete şi) fără zestre", adaugă, cu dreptate, dar fără să insiste, că acest cuvînt este un termin injurios.

Holeac ar fi, deci, un dublet, împrumutat chiar cu acest sufix, al lui *golan*. S. v. *guleaiu*, la care trimete Dicţ. Acad., pentru comparaţie, în credinţa că *holeac* derivă din rus. *guljaka*, cetim: „din rus. *guljaj!* (imperativul verbului *guljati* 'a petrece, a face chefuri')". Nu ştiu anume cum a înţeles Dicţ. Acad., dar, deoarece din acest citat rezultă că substantivarea imperativului a putut avea loc pe teren romînesc, cred necesar să arăt că substantivul *guljaj* există, ca atare, chiar în ruseşte.

Guljaj este o amintire directă despre ocupaţiile armatelor ruseşti depe vremuri în Principate, şi, pentru acest lucru vorbeşte păstrarea lui g iniţial păstrat, iar nu prefăcut în *h*, ca la mai vechiul împrumut romînesc, (< slav. *holeak*), cu originea, după noi, în ucrainiana.

Pentru evoluţia lui *holeac* şi *golan* spre 'sărac, fără căpătîiu' şi chiar 'puşlama', sînt de comparat frc. *va-nu-pieds* 'personne qui n'a même pas de chaussures, gueux', rus. *bosiak* 'golan' (literal 'gol la picioare, desculţ'), *sorvanec* 'huligan' (lit. 'cu haine rupte, zdrenţuite'), *oborvanec* idem, etc.

lua.

Spuneam în *Arhiva* XLV, pag. 292 că *lua* în expresii ca rom. *ia şi pleacă*, fiind curent şi în greacă, etc., nu e numai o coincidenţă balcanică, aşa cum presupunea A. Graur, *Bulletin linguistique* V, pag. 68-69. Am adus atunci exemple din limbile rusă şi ucraineană, iar acum pot să adaug că aceeaşi expresie este comună şi altor limbi, printre care cele finougrice şi nord-germanice. Intr'adevăr, în *Finnisch-ugrische Forschungen* XXIV (1937), pag. 288-291, E. Lewy se ocupă de *Erzämordwinisches s a j e m s 'nehmen' perfectivierend*, iar E. Nieminen, în notiţa bibliografică, pe care o publică cu acest prilej în *Rocznik Slawistyczny* XIV, pag. 245, şi dela care plecăm, spune: „Um den Vollzug einer Handlung auszudrücken, kann in russ. *vzĭal* in der Weise zu Hilfe genommen werden, dass es dieselbe Form erhält, wie das die eigentliche Handlung

bezeichnende Verbum, wobei beide Verbalformen durch *ga* (*u*) verbunden werden (*vzĭal u pošol*). Diese Struktur tritt auch in finn.-ugr. und nordgerm. Gebieten auf". Găsesc, tot acum, nu numai atestat, ci şi discutat, pe baza mai multor exemple, atît din graiul popular, cît şi din cel literar, pe ucr. *vzĭaty*. Intr'adevăr, Prof. Ivan Ohienko, *Ridna Mova* V (1937), fasc. 3, pag. 114 citează, între multe altele, exemplul *uzĭav ta ĭ zasnuv* (= *a luat şi a adormit*), şi cu exemple afirmă, pentru unele, pe baza altor studii, că această expresie cu *vzĭaty* e cunoscută şi altor limbi, ca rusa, sîrba, lituaniana, paleoslovenica, greaca, etc.

Cele ce am adus aici dovedesc că *lua*, ca şi rom. *apuca*, dealtfel, ca auxiliar îndicînd începutul unei acţiuni, nu este specific numai pentru Peninsula Balcanică, cum constat că a socotit şi admis după Graur, acum în urmă şi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne* II, Bucureşti 1938, pag. 111 şi 112.

stroi.

Stroĭ 'rînd, front' este explicat de P. Ştefănucă, *loc. cit.*, din rus. *stroĭ* idem, la fel cu Cihac II, pag. 375. Deaceea nu este nevoie să-i căutăm corespondent, sau chiar originea, în paleoslavonică, aşa cum pare a face M. Ştefănescu, *Elementele ruseşti-rutene din limba romînă şi vechimea lor*, Iaşi 1925, pag. 11. Intr'adevăr, pe cîtă vreme plsl. *stroĭ* însemnează 'administratio, dispensatio', în ruseşte, ca şi în basarabeanul *stroĭ*, predomină înţelesul de 'rînd, front', consolidat de instituţia armatei, din care au făcut parte atîţia Moldoveni basarabeni de supt fosta stăpînire rusă şi care a venit de mai multe ori în legături directe cu Romînii din Vechiul Regat.

Gh. Bogaci.

Argot basarabean. [1]

Materialul argotic pe care-l prezint aici l-am înregistrat, cu şi fără voie, în oraşele Chişinău, Tighina şi Cetatea-

1. Citeodată notez şi termini auziţi la Iaşi ori aiurea şi care presupun că se aud şi prin Basarabia.

Aibă. Mare parte dintre terminii discutaţi mai jos sînt de origine rusească, specifici Basarabiei, restul îl formează terminii moldoveneşti. Evident că mulţi au o circulaţie mai largă decît cea arătată aici, ceeace este natural. Dacă îi pun pe toţi supt titlul de mai sus, aceasta din cauză că eu i-am auzit prin Basarabia şi, mai rar, prin Moldova.

Altă lămurire pe care trebue s'o dau este următoarea. Intrebuinţez noţiunea 'argot' cu o accepţie mult mai largă decît cea obişnuită. Prinurmare, nu numai argot-ul răufăcătorilor de toate felurile, ci şi vorbirea expresivă în sensul cel mai larg al cuvîntului sînt luate în consideraţie de mine. Aşa se explică dece vorbesc şi de înjurături, porecle şi alte asemenea creaţii, care se găsesc ori se pot găsi la orice categorie socială şi în orice împrejurare, dacă momentul psihologic este prielnic pentru apariţia lor.

Din cauza interpretării largi pe care o dau argot-ului, cred că se poate vorbi despre un astfel de limbaj sau despre ceva foarte asemănător chiar la copii.

Pînăla epoca şcolii primare, copilul, indiferent de sex, este pus în situaţia de a învăţa termini argotici dela părinţi (mama şi tatăl, fiecare cu o anumită cultură a sa, ori numai dela unul, avînd o ocupaţie de care, în mod necesar, se leagă cîţiva termini argotici), dela rude şi dela cunoscuţi (care fac şi ei parte din mediul familial). Deci copilul începe să cunoască argot-ul în mijlocul familiei.

A doua perioadă din viaţa copilului, raportată la acest material lexical, am putea-o numi extra-familială, în care el cunoaşte diverse aspecte ale societăţii.

Şcoala primară îngădue un schimb şi o nivelare între argot-ul copiilor veniţi din medii mai modeste şi acela al copiilor mai avuţi, caracterizat prin neologisme şi termini tehnici, care devin apoi termini argotici pentru colegii lor. Din şcoală i se deschid numeroase posibilităţi de a cunoaşte diferitele faţete ale argot-ului. Invăţătorul, din enervare, ironie, incultură, creiază termini noi, care se încetăţenesc în şcoala lui, iar, uneori, se răspîndesc şi la alte şcoli. Argot-ul în această fază este mai mult didactic (dacă-i putem spune aşa, gîndindu-ne la raportul dintre educator şi educaţi), iar copilul se află într'o stare de receptivitate pasivă, în care voinţa lui

nu intervine pentru a primi, căuta sau respinge acest material lexical, nou pentru el. In mod obişnuit, din liceu începe o epocă de experienţe care-l pun în situaţia de a cunoaşte singur argot-ul din mediile în care acesta se produce. Asta din punct de vedere psihologic.

Dar copilul la o astfel de vîrstă nu stăpîneşte încă suficient acest produs social care este limba. El o învaţă încă, şi, cînd e pus în situaţia de a deveni bi- sau polilingv [1], are o mare înlesnire de a crea termini noi, prin confundarea domeniilor fiecărui limbaj.

Ar fi interesant să se întreprindă o ancheta şcolară printr'o serie de teste, special alcătuite, pentru a se putea stabili evoluţia şi variaţia argot-ului pe vîrste, sex, categorii sociale, etc. Un început l-ar putea constitui cercetarea înjurăturilor în cele două medii, rural şi urban, şi la cele două sexe, deoarece acest fenomen uneori deschide, alteori dezvoltă gustul pentru terminii vulgari şi tari ai argot-ului. Argot-ul băieţilor este incomparabil mai bogat decît al fetelor, care putem spune că se reduce mai mult la porecle. Poreclele au altă înfăţişare şi altă explicaţie lingvistico-psihologică, care ţine şi ea de argot, dar de care nu ne ocupăm acum.

O astfel de anchetă ar fi edificatoare pentru cei care vor să afle date noi în ce priveşte formarea şi dobîndirea argot-ului la copil, dar şi pentru educatorii care luptă, cum e şi natural, să ferească sufletele crude de această pleavă lexicală.

Sărăcia argot-ului se explică, la fete, prin reţinerea acestora de către părinţi dela jocul cu băieţii, la o vîrstă cînd ele încep să-şi modifice structura psiho-fizică. Dar se mai explică şi printr'o viaţă interioară mai intensă, care se dezvoltă cu anii care se succed.

Argot-ul basarabean pe care-l prezint este cules din mediul familial şi extra-familial. Din cel familial fac parte, cum e şi firesc, terminii inofensivi, restul fiind contribuţia mediului extra-familial, fără putinţa de a specifica, pentru fiecare din ultima categorie, mediul şi informatorul de unde le cunosc, deoarece această cunoaştere s'a efectuat fără niciun

1. Adică om care cunoaşte mai multe aspecte ale limbii sale materne.

fel de element intenţional (cel puţin pînă pela 16-17 ani) în cursul şederii mele în Basarabia, în oraşele amintite, vreme relativ îndelungată.

In Basarabia există şi termini argotici de provenienţă ţigănească, identici cu cei din celelalte provincii, fapt care m'a făcut să-i las la o parte, din cauza economiei articolului.

Majoritatea terminilor argotici basarabeni sînt de origine rusească. Se confirmă astfel existenţa unor argot-uri provinciale în regiunile periferice ale teritoriului dacoromînesc, puternic influenţate de limbile străine care se vorbesc acolo şi deosebite prin lexic de argot-ul pe care l-am putea numi comun dacoromînesc.

Aproape toţi cei care au publicat material argotic au notat şi cîţiva termini de origine rusească. Astfel Al. Vasiliu, *Din argoul nostru* în *Grai şi suflet* VII, care şi-a adunat materialul din închisoarea Jilava, notează: *caraman* 'buzunar' (< rus. *karmanъ*, cf. Val. Chelaru în vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 115); *cartaboi* 'gardian de închisoare' < rus. *gorodovój* 'der Stadtwächter, Polizei-, Sicherheitswachtmann' (I. Pawlowsky, *Russisch-deutsches Wörterbuch*, pag. 262); *grubă* şi *grupă* 'bani mulţi', existent şi la G. Baronzi, *Limba romînă şi tradiţiunile ei*, Galaţi—Brăila 1872: *grubă* 'bani mulţi' şi *gruba* 'zece (cartea de joc)', dela care şi *fratele grubei* 'nouă (idem)'. Al. Vasiliu greşeşte cînd explică pe *grubă* din *grupă*, etimologia acestui cuvînt pare a fi rus *grúda* 'grămadă, morman, mulţime' (cf. Emil Grigorovitza, *Dicţ. rus.-rom.*, Bucureşti 1922, pag. 129), cu care seamănă bine din punct de vedere fonetic şi semantic; *hai*, în construcţia *a face hai* 'a striga, a face scandal', care cred că provine din verbul popular deja argotic *hajlitь* 'a ţipa' (cf. Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 731), sau din verbul, tot popular şi argotic, *hajatь* 'a dojeni, a certa, a blama' (*ibid.*, pag. 714), din care s'a extras *haie* 'gălăgie, ceartă', termin curent supt această formă în Basarabia şi pe care Romînii l-au transformat în *a face hai*, deoarece nu cunosc cuvîntul original rusesc [1]; *răboaşcă* şi *rubaşcă* 'cămaşă' < rus. *rubáška* i-

1. *Hai* este mai degrabă rus. *gaj* 'Dohlengekrächze; Geheul, Geschrei, Lärm'. [Iordan]

dem; *tuflă* 'poşetă' (după Val. Chelaru, *loc. cit.*, pag. 129 < rus. *túflja* 'pantof, papuc'), etc.

Aceşti termini şi mulţi alţii atestaţi de alţi autori au intrat în argot-ul dacoromînesc din limbajul răufăcătorilor, deţinuţi strămutaţi din loc în loc, din acela al prostituatelor, care deasemenea duc o viaţă nestatornică, al cerşetorilor ş. a.

Vorbind despre principalele izvoare ale argot-ului (metafora, derivaţia sinonimică şi împrumuturi), Al. Vasiliu, *loc. cit.* încearcă această clasificare („în ordinea importanţei lor"): împrumuturile din limba ţigănească, din graiurile dialectale [sic!] şi din alte limbi (germana, rusa, etc.)".

Această clasificare mi se pare arbitrară şi prematură în acelaşi timp. Incă n'avem o operă în care să fie clasificat suficient material argotic, pentruca, pe baza lui, să putem stabili raportul de forţe al izvoarelor de producere a argot-ului. Se poate afirma însă, depe acum, că împrumuturile sînt covîrşitoare în argot-ul provinciilor de graniţă, faţă de metaforă şi derivaţia sinonimică, şi că acest raport se modifică pe măsură ce ne apropiem de teritoriul Vechiului Regat.

In ariile laterale predomină elementele lexicale ale limbii vorbite acolo mai des şi timp mai îndelungat. E necesar deaceea să se alcătuiască inventare alfabetice pentru elementele aloglotice ale fiecărei provincii, spre a cunoaşte raportul acestora faţă de elementele autohtone. Alcătuirea acestor inventare ar pune în evidenţă mecanismul intim, adesea poate chiar data aproximativă, cînd s'au ivit aceşti termini argotici noui, şi felul cum pătrund ei din vorbirea indivizilor bi- sau polilingvi [1] în aceea a Romînilor stabiliţi acolo nu de prea multă vreme.

Materialul de faţă îl prezint grupat pe noţiuni şi acţiuni înrudite, aşezate în ordinea alfabetică a numelui lor din limba comună. Deşi înrudirea este de multe ori discutabilă, am crezut că modul acesta de prezentare este preferabil celui pur alfabetic.

'a bate'.

a calici (deriv. *caliceală*): *l-am calicit.* Sensul vechiu al

1. Sînt localităţi în Basarabia unde se vorbesc cinci-şase limbi, mai ales în sudul ei: rusa, evreeasca, germana, bulgara, turca, găgăuza.

acestui verb, păstrat astăzi numai în Bucovina, cf. rus. *kalъkčitь* 'a ciunti' (Dicţ. Acad.).

a discentra 'a ameţi pe cineva în bătaie, dar şi prin băutură, a-l îmbăta'. Expresia pleacă dela un termin tehnic. Roata unei biciclete se discentrează din cauza căzăturilor: spiţele se moaie, în sensul că nu-s întinse, ca nişte coarde, pentru a ţine cadrul extern al roţii pe acelaş plan cu verticala axei; roata se strîmbă şi bicicleta nu mai merge drept. Se zice atunci că roata e 'opt'. Cf. sinonimul rus. *vosimĭorcă* (dela *vosem* 'opt'). Şi eu şi colegii mei spuneam că *bicicleta are vosimĭorcă*, şi cu acelaşi termin numeam şi nota 'opt' [1].

fanar 'vînătaie la ochi'. Deşi *fanar*, sinonim al lui *felinar*, este curent prin Moldova, accepţia lui figurată vine din ruseşte, unde *fonárь podъ glazámi* însemnează 'vînătaie supt ochi' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 711) [2].

a lipi 'a da palme' (şi subst. *lipă* 'palmă').

malacucea 'înghesuială la bătaie'. O bătaie în stil mare se încheia la liceu prin intervenţia unui elev mai în vîrstă şi mai voinic, care-i potolea pe beligeranţi prin palme puternice şi-i arunca apoi unul peste altul („claie peste grămadă"), făcînd astfel o grămadă de braţe şi de picioare care se luptau să scape, lovindu-se reciproc. Etim.: rus. *mala* 'mică' şi *kúča* 'grămadă', aşadar 'grămadă mică'. Evident că avem o ironie. Participau la asemenea bătăi, în mod obişnuit, elevii primelor clase de liceu. Ei între ei se îndemnau *hai la malacucea* 'hai la bătaie, la grămadă'. Erau şi „volintiri", care se aruncau singuri peste grămada începută de cel care-şi luase obligaţia să-i... potolească în acest chip.

pacĭcă 'palmă': *a da o pacĭcă* 'a da o palmă'. Etim.: rus. *páčka* 'cutie' (şi cu înţelesul restrîns 'cutie de chibrituri'). Cf. *capac*, dat de C. Armeanu în acest *Buletin*, vol. IV, pag. 133, cu sensul înrudit de 'lovitură cu mîna făcută albie'. *Pacĭcă* mai însemnează 'hîrtia cu fosfor a cutiei de chibrituri' (v. mai departe noţiunea 'a fuma') [3].

---

1. Inrudit cu *a discentra*, din punct de vedere semantic, şi avînd, probabil, aceeaşi origine să-i zicem cultă este *a dezaxa*. [Iordan]

2. Mai clar iese acest înţeles al rus. *fonárь* din construcţia dată de Pawlowsky: *podstávitь komý podъ glazá fonari* 'jemandem blaue Augen schlagen, jemandem die Augen braun und blau schlagen'. [Iordan]

3. Pentru *pacĭcă* (dacă rus. *páčka* însemnează, într'adevăr, 'cutie'; eu îl

padnoşcă (şi *pădnoşcă*) 'piedică': în timpul bătăii, unul din beligeranţi pune piciorul în urma adversarului şi apoi îl răstoarnă, izbindu-l puternic în piept. G. P a s c u, *Sufixele româneşti*, pag. 271 dă pe *padnoşcă* (< rus. *podnožka*, bulg. *podnožka* 'marche-pied'), dar nu şi cu sensul de 'piedică', pe care l-am găsit şi la Ionel T e o d o r e a n u, *Fundacul Varlamului*, pag. 147: *redingota lungă, pe talie, încheiată pînă sus, pantaloni înguşti, cu pocnoşte.* Şi rus. *podnožka* însemnează 'piedică de picior' (popular, cf. G r i g o r o v i t z a, *op. cit.*, pag. 485).[1]

a poci 'a bate rău, pînăla desfigurare'.

tampon 'palmă' şi vb. *a tampona* 'a da palme'. Se mai zice 'tampon' şi ghiontului sau pumnului pe care-l dai puternic pe supt coaste. Terminul vine din vorbirea ceferiştilor (cf. şi *tender* 'coapse, şezut').

zotcă, în *a da la zotcă* 'a bate peste gură'. *Zotcă* 'gură' e foarte răspîndit în argot-ul romînesc de pretutindeni.

'a b e a'.

bobiţă (pron. *boghiţă*) 'vin': *dă-mi o boghiţă de poamă tămîioasă* 'dă-mi un păhăruţ de vin tămîios'. Cf. şi *dă-mi o perjă* 'dă-mi un păhăruţ de ţuică'.

bombă: 1. 'sticlă de rachiu'; 2. 'ştire exagerată' (în limbajul ziariştilor); 'minge imparabilă' (în terminologia sportivilor: foot-ball, ping-pong, tenis, etc.).

bus 'petrecere', cu derivatele *busăială* 'idem', *busăit* 'beat', *busov(ş)cic* 'chefliu' < rus. *busovatь* 'a petrece'.[2]

cabac 'crîşmă' < rus. *kabákъ* 'tavernă, cîrciumă'. Cf. Spătarul Nicolai M i l e s c u, *Călătorie în China* (*1675-76*), ed. Em. Grigoraş, Bucureşti 1926, pag. 61: *ar dori să înfiinţeze*

---

găsesc la P a w l o w s k y numai cu sensul de 'pachetel') să se compare *scatoalcă* 'cutie' şi 'palmă' (T i k t i n nu notează înţelesul al doilea, care-i singurul cunoscut în sudul Moldovei, unde cuvîntul sună totdeauna cu *oá*, nu cu *ó*). [Iordan]

1. In citatul din T e o d o r e a n u cuvîntul acesta are însemnarea 'Strippe (an Beinkleidern)', pe care P a w l o w s k y îl dă pentru rus. *podnožka* (literal 'ceva care se pune supt picior', frc. 'soupied'). [Iordan]

2. La P a w l o w s k y nu găsesc un verb *busovatь*, ci numai pe *busitь* 'verschwenderisch, flott leben', care a servit ca punct de plecare pentru întreaga familie a rom. *bus* (să se compare şi sensul 'aufschneiden, prahlen, Unsinn schwatzen' al verbului rusesc, întrucît este oarecum apropiat de al cuvintelor aici în discuţie). [Iordan]

în port o cîrciumă (*kabak*)... Dar *cabac* mai înseamnă şi 'dovleac', termin ironic cu care sînt porecliţi oamenii graşi. Dela *cabac* dimin. *cabacioc*.

călugăriţă 'damigeană' (auzit dela un ceferist din Iaşi, cartierul Ciurchi).

ceai[1] 'vin', deunde *na ceai* 'bacşiş' (cf. frc. *pourboire*), folosit mai ales faţă de femeile depravate: cînd li se dă ceva în plus peste dreptul lor, se precizează oarecum destinaţia sumei cu ajutorul acestei formule.

fúntic 'măsură de vin' (cantitatea este indiferentă: $^1/_2$ kg. sau 1 kg.) < rus. *fúntikъ*, diminutiv dela *funtъ* (măsură de greutate de 409, 49 gr., nu de capacitate). L. Şăineanu, *Dicţionarul Universal al limbii romîne*, ed. V, pag. 262, greşeşte atribuindu-i greutatea de o jumătate de kilo.

guleái (*huleai*) 'petrecere'. Apare deja la Creangă. De origine rusească (cf. Dicţ. Acad.).

jlob 'egoist, cel care nu dă şi altora de băut'. Mai are şi sensul de 'necuviincios, prost crescut'. La V. Cota, *Dicţionarul limbii şmecherilor*, pag. 18: *şlob* 'păgubaş, prost, naiv'. Aşadar varietate de sensuri, care nu seamănă totdeauna între ele, ba chiar se şi opun (cf. *fraier* 'cel care se lasă înşelat', dar şi 'cel care înşeală').

motorină 'rom': *dă-mi un ceai* (sau *o cafea*) *cu motorină*. Această metaforă aparţine vorbirii ceferiştilor.

mitroc, plur. *-oci* 'gîze sau gunoi' (li se mai zice şi *sfinţi*), care se depun pe fundul sticlelor cu vin. L-am auzit la Galaţi. L. Şăineanu, *op. cit.*, pag. 400 notează femin. *mitroacă* (zool.) 'guvidie', dar etimologia pe care o propune mi se pare puţin acceptabilă. I. Iordan, *Arhiva* XXXII, pag. 44-45 citează pe *mitroc* pentru *mitoc*. Semnalez doar identitatea fonetică a acestor cuvinte, care din punct de vedere semantic diferă mult unul de altul.

papagal 'gură': *al dracului papagal mai ai*. Pasărea respectivă e foarte vorbăreaţă. Cf. *căţea* idem.

stadnĭovcă (Ruşii zic *stodnĭovcă*) 'o sută una zile'. Petre-

1. Cred că *ceai* numai metaforic însemnează 'vin'. Să se compare *ceai rece* idem, des întrebuinţat în vorbirea chefliilor mai cu samă (adaosul *rece* se datoreşte şi ironiei, dar şi nevoii de a lămuri pe necunoscători asupra acestui sens să-i zicem tehnic al subst. *ceai*, care obişnuit denumeşte altă noţiune). [Iordan]

cere şcolărească, a elevilor (de ambe sexe) care mai au încă o sută una zile pînă la absolvirea liceului. In Rusia se făceau aceste petreceri cu o mare solemnitate. Participau la ele şi profesorii. Petrecerea era, de fapt, primul bal al viitorilor studenţi. Astăzi ele sînt interzise oficial, dar respectate, cu toate riscurile, de către părinţi şi şcolari. Terminul este general pentru Basarabia, unde-l întrebuinţează şi Romînii. Formaţie rusească din *sto* 'o sută' şi *den'* 'zi'. Ruşii fac petrecerea cu o sută, Romînii cu o sută una zile înainte de absolvirea liceului.

vicirincă (Ruşii spun *vecerincă*) 'serată, petrecere' < rus. *večerínka* 'sindrofia, ospăţul de seară' (Em. Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 60). Romînii îl întrebuinţează supt forma *vicirincă* şi-i dau o nuanţă oarecum ironică, înţelegînd o petrecere şcolărească, care uneori degenerează în bachică.

'a fi bólnav' (şi diverse boli).

mişighini şi *mişighinikopf* 'nebun, dogit la cap'. Este terminul evreesc *mişighini* 'nebun', singur sau cu adaosul *kopf*. Expresii sinonime: *a avea sticleţi, canari, mierloi, porumbei* [1] 'a-i cînta păsările în cap'. Pelîngă nume de păsări, apar şi nume de insecte, zburătoare sau nu: *gărgăuni, gîndăcei*, aiurea am auzit şi *cărăbuşi*: *atunci dece nu se asfîmpăra şi ce gîndăcei i se urcaseră la cap, să-şi rupă oasele muncind toată ziua..* (George-Mihail Zamfirescu, *Cîntecul destinelor*, pag. 127). Cum capul este şi *mansardă, inteligenţă* (noţiune abstractă) sau *etaj*, se mai zice şi: *a fi deranjat la etaj, la mansardă, răcit la inteligenţă.*

gonoree, sinonim ştiinţific al lui 'blenoragie'. Cercetaşii botezaseră în ironie, cu acest nume, jamboreele naţionale sau internaţionale.

triper 'blenoragie', deriv.: *triperman* 'cel care suferă de această boală'. Ambele cuvinte sînt populare şi răspîndite în toată Basarabia.

Sisi, sisilică, silică, şase sute şase: toate însemnează 'sifilis'. Primii trei termini sînt diminutivali, sau cel puţin simţiţi astfel, întocmai ca *şăncărel* < *şancăr* 'o fază a sifilisului'.

1. In ruseşte se zice *porumbeişcic* (formaţie rusească dela rom. *porumbei*).

Bisericani, Bîrnova, Cuza-Vodă, Şteirdorf: sînt nume de sanatorii unde se internează bolnavii de t u b e r c u l o z ă. In argot-ul ceferiştilor aceste toponimice ţin locul numelui bolii.

Pentru „v i c i u l s o l i t a r" şi noţiunile înrudite se întrebuinţează următoarele expresii:

accipere ad manum.

bigam 'cel care practică acest viciu'. Este terminul opus lui *monogam* (sau *căsătorit cu o singură nevastă*): 'cel care ţine o mînă în buzunar'.

biliard, în construcţia *a juca biliard*: punctul de plecare îl formează existenţa, la acest joc, a celor două bile, care sînt puse în mişcare cu ajutorul tacului (aşa se numeşte bastonul pe care-l mînuesc jucătorii).

cinci ori cinci sau *două ori două*: *cinci* se referă la mînă, care are cinci degete, iar *două* s'a introdus în locul lui *cinci* prin derivaţie sinonimică.

dunĭa 'penis': dela numele propriu feminin rus. *Dunja.* Se spune, cu acelaşi înţeles, şi *tĭotĭa Dunĭa*, apoi *tĭotĭa Daşa.* Prin aceste expresii se ironizează viciul solitar (cf. *cea mai cumsecade femeie este tĭotĭa Dunĭa*).

ghenţ în careu: cînd este cineva prins cu mîna în buzunar. Expresia e împrumutată dela jocul de foot-ball: *ghenţ* (şi *henţ*) este atingerea mingii (balonului) cu mîna, mişcare socotită ca greşală, care trebue să fie penalizată, deoarece jocul cere ca ea să fie lovită doar cu piciorul sau cu capul (uneori şi cu pieptul).

labov 'poreclă pentru cel care practică viciul': cuvînt format din *labă* + *ov* (sufix răspîndit la nume proprii de origine rusească). Cf. *labagiu* idem.

malafeev idem, derivat în acelaşi chip (cu sufixul antroponimic *ev* dela *malafee*, hiperurbanism pentru *malahie*); porecla *malafeev* mai înseamnă şi 'om pipernicit, slab şi prost' (cf. *onánie* 'fiinţă urîtă, pocitură').

monogam: v. *bigam.*

popaciocar: sinonim cu *bigam* (v. mai sus).

popici, în *a juca popici*: expresie creată, prin derivaţie sinonimică, după *a juca biliard.*

slobozia: sinonim cu *viciu solitar* (< *a se slobozi*); a intervenit, desigur, şi n. top. *Slobozia*, foarte răspîndit.

'a copia la teză', 'a fugi dela şcoală', etc.

arde (refl.) 'a fi prins copiind' (supt forma aceasta verbul are şi sens obscen).

catalcă 'fiţuică depe care se copiază la teză' (cf. *şpargalcă*, discutat mai departe).

cătăi 'a copia', deriv. *cătăială* 'copietură' (la teză). E un termin argotic chiar în ruseşte, unde are acelaşi sens.

cazna 'fugă dela şcoală', formă scurtată din *caznaprava*, dela care s'a derivat *caznaprav(ş)cic* 'cel care trage la fit'. Elevii fugeau dela şcoală, ducîndu-se iarna la Nistru, pentru a se da cu patinele pe ghiaţă, iar primăvara şi vara, la cimitir sau la Lagăr.[1] (E vorba de oraşul Tighina.)

chepsis 'învîrteală, socoteală bună', variantă oarecum populară a cuvîntului de origine grecească *schepsis* 'minte, înţelepciune', termin care circulă intens prin porturile dunărene. Se aude şi forma *schepsis*.

fleţ (şi *fleos*), femin. *fleaţă* 'fraier, cel care e prins uşor', probabil acelaşi cuvînt ca partea a doua din *nătăfleţ*. Colegii nu-i ştiau etimologia, dar simţeau nevoia să-l explice, deaceea au lansat o pseudoetimologie, pentru a face caz de cunoştinţele lor de latină şi a ironiza pe cei care nu învăţau încă această limbă: l-au pus în legătură cu *fleo, flere* 'a plînge', astfel că *fleţ* a ajuns să însemneze şi 'individ plîngăreţ'.

galeorcă (şi *haleorcă*) 'fundul clasei, unde se copiază cu mare uşurinţă'. Pare a fi un diminutiv dela *galerie*, pe care-l cunosc şi Ruşii (supt forma *galeréja*). I se spune acestui loc 'galerie', pentrucă acolo stau elementele cele mai turbulente ale clasei. Cf. şi Gh. Agavriloaei, *Din argot-ul şcolarilor* în acest *Buletin*, vol. IV, pag. 144, care însă nu cunoaşte sensul de 'fundul clasei', ci pe acela de 'manifestaţie ostilă, de antipatie', „a face gălăgie în ora profesorului suplinitor (care nu are autoritate)". D-sa crede că manifestaţia se naşte din lipsa de autoritate a nou venitului, uitînd că se dă acelaşi tratament şi profesorului titular care e mai *molcuţ* sau mai *slab de înger*, cum îi spun, în ironie, elevii.

habar 'mită': termin întrebuinţat mai rar de Ruşi sau de

1. Lagărul era o pădurice, aproape de oraş. Se numeşte aşa din timpul războiului, deoarece a fost acolo un lagăr militar.

Romînii basarabeni ca fiind mai săraci, dar curent în vorbirea Evreilor. Este rus. *habárъ* (pop.) 'mită' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 713).

juc (şi *jug*) 'pedagog': poreclă dată unui pedagog dela liceu şi devenită apoi apelativ. Pe pedagog îl chema altfel, dar, pentru că era aspru, elevii i-au spus *juc* 'cărăbuş' sau 'rădaşcă', insectă oarecum primejdioasă, nu pentru om, ci pentru livezi. Cu timpul, prin derivaţie sinonimică, i s'a dat şi un nume de familie *Taracanovici*, care, în traducere romînească, ar fi *Gîndăcescu*. *Juc* este rus. *žukъ* 'gîndac negru din familia coleopterelor', iar tema lui *Tarakanovici* este rus. *tarakánъ* 'gîndac'. Varianta *jug* se datoreşte etimologiei populare, desigur voite, cu rom. *jug*.

puşcă 'fituică'; *a copia cu puşcă* 'a copia cu fituică'. Această expresie am auzit-o la Iaşi dela un coleg de liceu, care venise dela Arad.

şpagă 'mită'. Explicaţia lui Val. Chelaru, *loc. cit.*, pag. 128, sugerată de d-l Prof. I. Iordan, este convingătoare, cu condiţia ca faptul invocat, anume controlul baloturilor [1], să fie confirmat de vreo relatare din istoria comerţului.

şpargalcă 'fituică'. Nume dat fituicilor şi de profesori şi de elevi. Profesorul de limba latină avea totdeauna grijă să ne întrebe, la teze, dacă avem şpargalci, şi, în caz afirmativ, ne recomanda să lucrăm curat, ca să nu ne prindă. Cînd prindea vreun elev, spunea: *am prins un „iepure"*, înţelegînd prin aceasta atît pe elev, cît şi fituica (*şpargalca*). Etimologia trebue să fie un termin argotic rusesc, neatestat în dicţionarele consultate de mine. [2]

zaicic 'iepure, elev prins copiind'. Se mai spune *zaicic* (plur. *zaicichi*) şi 'călătorilor prinşi fără bilet (în tren sau tramvai)'. Basarabenii întrebuinţează acest cuvînt şi la adresa studenţilor săraci, care mănîncă din ce rămîne dela masa colegilor (tot aşa şi studentelor aflate în aceeaşi situaţie). Din rus. *zájčikъ* 'puiu de iepure'.

---

1. Eu cunosc un control similar al grîului, în şlepuri, cu o şpangă special făcută, care scoate probe de grîu din locul unde este înfiptă. Acest instrument îl mînuesc magazionerii din porturi, vameşii şi negustorii.

2. Pawlowsky are *špargálъ* (plur., ironic) 'Kram, die sieben Sachen' al cărui sens ('mărunţişuri') s'ar potrivi cu al lui *şpargalcă*. [Iordan]

zalupa 'fraier, prost, elev care e prins uşor în timp ce copie'. Este rus. *zalúpa* 'prepuţiul (Anatom.)' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 177), termin de argot şi în ruseşte. Circulă şi o poreclă: *Zalupinschi*, cu acelaşi sens.

zbondi 'a fura' < rus. *sbónditь* (pop.) 'a şterge, a umfla, a fura' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag, 615).

zubri 'a toci, a învăţa în mod mecanic, prin memorare şi reproducere cuvînt cu cuvînt', deriv.: *zubreală* 'toceală', *zubric* 'tocilar'. Din rus. *zubrítь* 'a învăţa maşinaliceşte pe dinafară' şi *zubrénie* 'învăţarea automatică' (Grigorovitza, *op. cit.* pag. 201).

'a face dragoste' ş. a.

abiziana 'femeie' şi 'femeie depravată'. Uneori se spune aşa, în ironie, şi bărbaţilor. Din rus. *obezьjána* 'maimuţă'. Cf. rom. *maimuţă* idem, la P. Ciureanu în *Buletinul* de faţă, vol. II, pag. 206.

alfons: sinonim cu *codoş*, *nene*, *peşte*, adică 1. 'antreprenorul unei case de toleranţă'; 2. 'cel care speculează femeile, fie că sînt sau nu... uşoare'. Poate să fie un termin venit prin literatură. Cf. *Don Juan*.[1]

apis (sau *boul apis*) 'cel care e înşelat în dragoste'. Colegii de liceu foloseau această poreclă şi pentru cei care erau prinşi copiind la teză. Originea numelui este în... manualul de istorie antică, capitolul despre istoria Egiptului!

baba 1. 'simpatie, drăguţă'; 2. 'fată bine' (adică frumoasă, cuminte şi de condiţie bună). Cred că trebue să plecăm dela rus. *bábočka* 'fluture', dar şi 'femeie tînără' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 13).

babâşcă 'antreprenoarea unei case de toleranţă'.

baloane 1. 'sînii'; 2. 'lovitură de începător la jocul de tenis'. Mingea nu merge razant cu plasa, ci face o curbă mare, parabolică. Parabola va fi folosită ca metaforă mai încolo, cînd voiu cita un termin lansat de „realiştii" din Chişinău şi Tighina.

bardac 'bordel': termin general pentru întreaga Basa-

1. Este frc. *Alphonse*, n. pers., care a devenit apelativ, cu sensul de 'souteneur'. [Iordan]

*

rabie. Apare numai supt forma de masculin, niciodată la feminin, ca să nu se confunde, eventual, cu *bardacă* 'ulcică de pămînt'.

bălvan 1. 'necuviincios'; 2. 'prost'. Se zice şi despre un elev că e *bălvan*, dar şi *buluvan* (sau *Buluvănescu*), din cauza încrucişării acestui cuvînt cu rom. *bolovan*. Din rus. *balovenъ* 'copil răsfăţat'.

bleadĭ 'individ pervers, trădător', cu deriv. *blidĭuha*. Cf. rus. *bluditь* 'a umbla tăndăleu, a se curvi' şi *bludъ* 'curvărie, murdărie' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 34). [1]

bleaha: acelaşi sens ca al cuvîntului precedent. Pare a fi scurtarea lui *blidĭuha*. Există totuşi în ruseşte subst. *bljáha* 'tinichea'. Cf. rom. *lichea-tinichea*.

brînzelea (şi *brînzoiu*): poreclă ironică, în legătură cu anumite practici. Se foloseşte şi expresia *motor Diesel, motor brînză*.

cacĭcă 'femeie guralivă'. Din rus. *káčka* 'raţă'.

cap pătrat 'ofiţer'. Să fie oare presupusa lipsă de orizont intelectual mai larg a ofiţerilor? Amintesc un amănunt. In liceul nostru era interzisă frizura, din care cauză colegii îşi retezau părul scurt, purtîndu-l ridicat „periuţă". Tunsoarea aceasta dă capului formă de patrulater. Deaceea i se şi zice acestei frizuri *carré*. Poate să fi fost acelaşi lucru cu elevii şcolilor de ofiţeri din Rusia, sau dela noi. Este o simplă ipoteză.

capitoliu 'adunare zgomotoasă de fete'. Se vede şi aici influenţa şcolii: Roma a fost salvată de... gîştele din capitoliu.

caţaveică 'femeie depravată'. Cf. Val. Chelaru, *loc. cit.*, pag. 115, care-l dă ca sinonim cu *bomboană* 'jeune fille'. L-am găsit şi la Ion Iovescu, *Nuntă cu bucluc*: *s'a şi măritat, caţaveica dracului*. In limbajul mahalalelor se obişnueşte ca femeiele uşoare să fie poreclite după numele unor anumite vestminte, obişnuit fusta. Astfel găsim în volumul citat al lui I. Iovescu (pag. 161): *sînt în cioflic cîteva fete numite fie „crepdăşin", fie „marchizet"*. [2]

1. *Bleadĭ* este rus. *bljadь* 'das unzüchtige Frauenzimmer, die Hure', cu care se potriveşte, şi din punct de vedere fonetic, foarte bine. [Iordan]

2. La acelaşi autor am mai întîlnit următorii termini sinonimi: *cartoafă* (pag. 112), *cloaţă* (pag. 128) şi *uţopină* (pag. 68). Pe ultimul L. Şăineanu,

cavalerist 1. 'cel cu picioarele strîmbe, curbate concav' (bun pentru călărie, fiindcă prinde foarte bine calul între picioare); [1] 2. 'prost'. Anecdota spune că soldaţilor şi ofiţerilor cavalerişti li s'au pus rozete la cizme, ca să nu le încalţe cu... călcîiele înainte. De aici sensul ultim al subst. *cavalerist*.

cerb 'individ înşelat'. Termin născut din cauza expresiei 'a încornora, a pune coarne, a înşela'. (In mod obişnuit pe unul dintre soţi, apoi însă şi pe unul dintre „amici".) Prin derivaţie sinonimică se spune şi *ren*.

chitră 'femeie (prostituată) dizgraţioasă'. Fantezia argotizanţilor (l-am auzit la elevii şi studenţii din Iaşi) a folosit şi numele acestui fruct exotic, al cărui gust este amărui şi din care se face dulceaţă. La Val. Chelaru, *loc. cit.*, pag. 116 *chitră* 'épouse'. Metafora a plecat dela sensaţia gustativă de acru-amar, pe care o produce fructul cînd e crud, şi nu dela „impresia foarte favorabilă pe care o are lumea dela noi despre chitru". Apoi şi sensul dat de Chelaru cred că nu e exact, judecînd după informaţiile mele.

chivale 'femeie decăzută'. Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 233, notează verbul *kivátь* 'a da din cap, a face semn (cuiva)'. Să se fi dat femeilor de stradă,— care acostează clienţii sau le fac semne —, această poreclă?

cioco-longo 'fraier cu cioc (barbă)'. Se zice că *i s'a pus ciocul* (*barba*) aceluia care a fost păcălit. Cum expresia *fraier cu cioc* s'a banalizat, ea a fost împrospătată prin adăugarea unui epitet pelîngă subst. *cioc* şi prin „italienizarea" întregii construcţii.

clapon 'băiat cast'. Sinonime: *eunuc* şi *scapeţ*. Printr'un fenomen de etimologie populară se zice *clapon* şi celor cu urechile blegi, clăpăuge, în mod obişnuit Evreilor.

cleace: sinonim cu *chivale* de mai sus. Etim.: rus. *kljáča* 'hodoroagă, mîrţoagă, gloabă' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 239).

---

op. cit., pag. 678 îl explică prin 'vită, dobitoc', variantă a lui *oţopină* 'mîrţoagă' (Munt.). Cf. şi *huţopină* (pag. 488).

1. Se zice că toţi Cazacii au picioarele strîmbe, tocmai pentrucă ei călăresc din cea mai fragedă vîrstă.

clicuşă 'femeie rea, isterică' < rus. *klikúša* 'obsedată, îndrăcită, avînd boala cea rea' (I d e m, *ibid.*, pag. 237).

cot 'întreţinutul femeilor (indiferent pe condiţie)'. Este rus. *cotъ* 'cotoiu', dimin. *kótikъ*. Forma diminutivală a trecut în popor ca termin de alintare a copiilor micii. Femeia, fie că e mai bătrînă decît „prietinul" ei, fie că vrea să-l alinte, foloseşte şi ea acest diminutiv, deunde sensul lui *cot* în argot-ul nostru.

coţăi (refl.) 's'accoupler', deriv. *coţăială*: auzit la Iaşi. Îl înregistrează şi D i c ţ. A c a d., cu acelaşi sens (despre cîini).

curcă 'femeie proastă'.

dubă 1. 'femeie puţin graţioasă, înaltă şi planturoasă'; 2. (rar) 'gravidă'. Ar putea fi rus. *dubъ* 'stejar', mai ales că *dubă* se zice unei scînduri de stejar. Acest cuvînt apare şi într'un distih, extrem de popular în liceul nostru:

Ah ti duba, măĭa duba, (Ah tu bîtă, bîta mea,
Tĭotĭa Frosea, măĭa lĭuba. Tante Frosa-i draga mea).

Se pare însă că distihul vizează prin *duba* 'măciuca (de stejar)', iar prin *tĭotĭa Frosa*, anumite sensuri obscene. Cf. mai sus, s. v. *dunia*.

gigolo 'întreţinut de femei'. Este frc. *gigolo* idem.

graci 'antreprenoarea unei case de toleranţă'. Cf. rus. *gračь* 'stancă, cioară' (G r i g o r o v i t z a, *op. cit.*, pag. 127). Ne-am putea gîndi la o poreclă, patroana fiind „dezmierdată" în chipul acesta de cătră pensionarele ei.

lăpăi 'a pipăi sînii', deriv. *lăpăială*: foarte frecvente amîndouă în limbajul liceenilor din Chişinău, Tighina şi Cetatea-Albă. Le-am auzit şi la golanii suburbiilor Tighinei: Borísovca, Protigálovca, etc. Etim.: rus. *lápatь* 'a pipăi' (dela *lapa* 'labă, mînă'). Verbul romînesc pare a fi mai degrabă o formaţie dela rus. *lápa* decît dela *lápatь*.

logariftmi 'sîni': din cauza formei parabolice a sînilor căzuţi. Cum parabola se calculează cu ajutorul logaritmilor, elevii secţiilor ştiinţifice sau ai şcolilor politehnice, bine înţeles ruşi, le-au spus *logariftmi*, cu pronunţia rusească.

mandavoşca, plur. *-şchi* 'indivizi care te sîcîe, te plictisesc mereu'. Acelaşi cuvînt cu *mandavoşca*, plur. *mandavoşchi* 'păduchi laţi' (sau, mai simplu, aşa cum li se şi spune, 'laţi') < rus. *mandá* 'cunnus' + *vošьka*, dimin. dela *vošь* 'pădu-

che'. Cf. şi D. V. Barnoschi, *Rumilia*, pag. 21: *Demonica, Lucica, te primesc cum le prinde vremea, mai cu laţii în ochi, mai cu un capot pe-o mînecă*, unde însă *laţi*, termin tot argotic, este întrebuinţat ca metaforă trivială pentru *puchini*.

mudac 'prostuţ, fraier'. Se pare că e un derivat dela *muda* 'testicule', termin vechiu slavonesc. In Basarabia circulă intens un poem obscen, *Luca mudişcii*, atribuit poetului Puşchin, care, în paranteză spus, se bucură de o mare faimă în materie de poezii şi anecdote obscene, atribuite lui, în mediul basarabean.

muha 'om slăbuţ, pipernicit, sperios' < rus. *múha* 'muscă'. Cf. şi antroponimicul *Muha*, frecvent în Basarabia, corespunzător rom. *Muscă*, nume de familie.

ribca 'întreţinut de o femeie' < rus. *рыбка*, dimin. dela *рыба* 'peşte'. Se pare că noţiunea de individ care trăieşte din munca femeilor n'a fost exprimată prin metafora 'peşte' de către Ruşi. Ea apare în Basarabia îndată după aşezarea Romînilor regăţeni acolo şi s'a născut prin traducerea terminului argotic romînesc în ruseşte. Avem un exemplu de calc lingvistic.

siliotcă 'femeie slabă'. Se zice însă şi despre un bărbat slab că e *siliotcă*. Cuvîntul este folosit mai mult ca poreclă şi provine din rus. *selëdka* 'haringul, scrumbia (sărată)'. Cf. şi rom. *ţîr* 'om slab' (ca un ţîr).

simpaticoşcă 'simpatie'. Pare a fi o formaţie, cu intenţii glumeţe, din *simpatie*, încrucişat cu rus. *koška* 'pisică'. Cuvîntul se pronunţă cu o uşoară pauză imediat după pronunţarea silabei *ti*, accentuată, şi apoi cu accentuarea silabei următoare *co*. Accentul principal cade pe aceasta, din cauza elementului psihologic: ironia este exprimată prin al doilea termin (*coşca* 'pisică'). 'Simpatia' e o fată slăbuţă, fragilă şi graţioasă ca o... pisică. Cuvîntul întreg are aspectul unui diminutiv rusesc.

suplinitor 'înlocuitorul soţului în alcov'.

supnic, sinonim cu *ribca*. Etim.: rus. *súpnikъ* 'castron de supă'. S'a zis ironic *supnic* 'cunnus' femeii, apoi şi celui care o exploatează.

şcalic 'nenorocit'. Se întrebuinţează şi la adresa celor proşti, adică neexperimentaţi în materie de dragoste, de afa-

ceri băneşti, etc. Din rus. *škálikъ* 'o sticlă de $^1/_4$ oca (de rachiu)' (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 136). Ideia de 'nenorocit' se va fi născut din cauza cantităţii mici de rachiu pe care o conţine, insuficientă pentru un băutor serios. Sau, mai curînd, cei care beau numai un 'şcalic' erau consideraţi ca nefiind sănătoşi, ci... bolnavi, deoarece se mulţumeau cu atît de mică măsură. [1]

şcurca (şi *şcura*) 'femeie slabă': Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 737 înregistrează *škúra*, dimin. *škúrka* 'pielea, blana (unui animal despuiat)'. [2]

şlĭúha 'femeie murdară' < rus. *šljúha* idem.

tampoane (plur.) 'sînii'.

tender 'coapsele femeii' (în limbajul ceferiştilor). Al. Vasiliu, care deasemenea notează acest cuvînt (*loc cit.*, pag. 128), explică pe *tender* prin 'vagon platformă'. Greşeşte. Tenderul este partea a doua a locomotivei şi are formă de vagon-cisternă, cu trei recipiente: două pe laturi, pentru apă, iar la mijloc unul pentru păcură.

vitrină 'pieptul, sînii'.

zalupa 'prost, bleg'. Cf. mai sus, pag. 249.

'copil'.

baistruc 'copil de fată mare'.

bindiujnic 'golan, copil fără căpătîiu'. Unii colegi îmi spuneau că ar însemna 'căruţaş'. Nu l-am găsit atestat nicăiri. [3]

boseac, plur. *bosechi* (în romîneşte *boseaci*) 'derbedeu', cu deriv. *bosecărie* şi *bosecărime* 'gloată de derbedei', 'locul unde se adună ei'. Ideia aceasta se mai exprimă şi prin terminul

---

1. P. V. Ştefănucă, *Folklor din judeţul Lăpuşna*, pag. 180: *şcalic* 'sticlă de rachiu de $^1/_4$ litru', iar la pag. 124, text 56 găsim:

Ieu mîncarea i-am gătit:
Măliguţa ş'on pui fript
Ş'on şcalic de rachiu spirt.

2. Cf. rom. *pielea şi oasele* (despre un om slab din cale afară). Dar şi rus. *škúra* a căpătat înţelesul pe care-l are la Romînii basarabeni. Pawlowsky îl traduce (fig.) şi prin 'altes hässliches Weib; altes Bocksfell'. [Iordan]

3. Pentru sensul de 'căruţaş' pare a pleda rus. *bindjúgъ*, pe care-l dă Pawlowsky cu sensul (pentru vorbirea provincială din regiunea Odesei) 'eine Art niedriger Frachtwagen zum Löschen der Schiffsladungen'. *Bindiujnic* trebue să fie un derivat dela *bindjúgъ*. [Iordan]

băsota. Ambele cuvinte sînt venite din ruseşte, unde au aceeaşi temă *bos-* 'gol', şi anume: etimologia celui dintîiu este *bosjákъ* 'desculţ' (aşadar 'golan, derbedeu'), iar a celuilalt *bosotá* 'goliciunea picioarelor'. [1]

fruct 'puşlama, băieţandru, plod'. Accepţiunea aceasta o are în argot, limba cultă îi păstrează înţelesul din limba comună. Cf. *plod* 'fruct, rod' şi 'copil'. Foarte probabil *fruct* este traducerea rus. *plodъ* 'fruct', dar cu accepţia metaforică a rom. *plod.*

mormoloc 'copil mic'. Cf. şi *broscoiu* idem.

'a fuma' (cu noţiunile înrudite).

bix, plur. *bixuri* 'capăt de ţigară, mucul ţigării'. A fost înregistrat, între alţii, de P. Ciureanu în acest *Buletin*, vol. II, pag. 205 şi Val. Chelaru, *ibid.*, vol. IV, pag. 110. Alături de această formă există şi *bişloc*, plur. *-oace* (numai la Romîni, Ruşii nu-l au fiindcă, la plural întrebuinţează alt cuvînt, pe care-l citez imediat. Se pare că *bişloc* a apărut în vorbirea Romînilor stabiliţi în Basarabia şi că s'a născut din încrucişarea lui *bix* cu *bîcioc*, care înseamnă acelaşi lucru. [2] De observat că originea lui *bix* e necunoscută. Să fie lat. *bis*, modificat de elevi în *bix*, în mod intenţionat? Dacă ar fi confirmată de vreun elev această modificare, explicaţia ar fi uşoară. Bixurile sînt resturile de ţigări care se fumează a doua oară de elevii mai săraci sau de cătră cerşetorii care le culeg depe stradă sau din scrumierele cafenelelor.

bîcioc, plur. *bîcĭki* (bisilabic), al. de *bîcioace* (formă creată de Romîni) idem. [3] *Bicioc* mai însemnează şi 'guvidie' (peşte mic cu capul lat). Dacă s'ar putea stabili o înrudire între cele două sensuri ('muc de ţigară' şi 'guvidie'), atunci ar trebui să admitem că prinsul chiştoacelor (mucurilor) cu un bâs-

1. La Tecuciu am auzit foarte des, pe vremuri, cuvîntul *bosoiu*, cu sensul de 'copil mic'. Se întrebuinţa, după cît mi-aduc aminte, numai despre copiii mici, purtaţi încă în braţe, şi totdeauna cu o nuanţă ironică (femeia care-şi ţinea copilul în braţe era, deobiceiu, întrebată: *ce-ţi mai face bosoiul?*). Lipseşte în Dicţ. Acad. [Iordan]

2. Contaminaţia, care a dat naştere lui *bişloc*, s'a produs între *bix* şi sinonimul *chişloc*, variantă a lui *chioştec.* [Iordan]

3. Forma a doua legitimează ipoteza de mai sus pentru *bişloc, bişloace.*

ton, prevăzut cu un cuiu ascuţit, seamănă cu prinsul acestor peşti mărunţi. Rus. *bъıčókъ* are şi înţelesul 'viţel' (după informaţia verbală a unui coleg).[1] In acest caz ţigara întreagă va fi fost numită 'bou', iar capătul 'viţel'.[2]

mahorcă 'tutun prost, soldăţesc'. Acest fel de tutun se prepara la Ruşi din rădăcinile plantei, deaceea nu era tăiat în formă de fire, ci se prezenta ca nişte granule. Cum nu se putea face o ţigară din el, se punea în lulea sau era pus în nişte cornete mici de hîrtie, avînd formă conică şi al căror vîrf era ţinut în gură. Se obţinea în acest fel o lulea improvizată. Era un tutun rău mirositor. Il aveau, se pare, numai Ruşii. La noi se spune *mahorcă* despre orice tutun rău.

pacĭcă: termin citat mai înainte, cu sensul de 'palmă'. El a însemnat la început 'cutie', apoi 'cutie de chibrituri', în urmă 'hîrtia cu fosfor a cutiei de chibrituri, părţile laterale ale cutiei' (acest ultim înţeles era curent în vorbirea colegilor mei de liceu). Cutia de chibrituri era ruptă, chibriturile şi *pacĭca* se ascundeau în căptuşala chipiului sau prin vreun buzunar secret, pentru a nu fi descoperite prea uşor la vreo

---

1. Pawlowsky traduce pe *bъıčókъ* şi prin 'junger Ochs' şi prin 'Kaulkopf (Cottus gobio)'. La întrebuinţarea acestui cuvînt rusesc cu accepţia dată de către Romîni trebue să fi contribuit multe lucruri. Pedeoparte asemănarea fonetică, aproximativă dealtfel, cu *bix* (în ce priveşte partea iniţială) şi cu *chiştoc* (în ce priveşte sufixul), pedealta înţelesul de 'guvidie', 'peşte cu capul mare', care a putut trezi o asociaţie de idei între această noţiune şi aceea exprimată prin cuvintele aici în discuţie (capăt de ţigară, deunde, probabil, şi sinonimul *căpitan*). [Iordan]

2. Ca informaţie suplimentară, citez, mai mult de curiozitate, cîteva date relatate de fiul unui preot basarabean, care şi-a făcut studiile la Kiew. Absolvenţti clasei VI de seminar teologic puteau deveni preoţi. Erau bărbaţi în toată firea. Cei care vroiau să-şi ia şi doctoratul rămîneau să mai facă şi clasele VII şi VIII. Purtau barbă mare şi o uniformă specială. Seminarul acesta din Kiew (era unul şi la Odesa) avea un internat în care *bursacii* (= bursierii) primeau hrană, material didactic şi îmbrăcăminte în mod gratuit, însă nicio sumă de bani, oricît de modestă, pentru cheltuieli de altă natură. Fumatul, fireşte, era interzis viitorilor preoţi. Internii n'aveau nici bani şi nici permisia de a introduce tutun sau ţigări în internat. Din această cauză, în zilele de sărbătoare, cînd se plimbau prin oraş, culegeau ('pescuiau') *chiştoacele* cu bastonaşele de care vorbeam mai sus. Cînd erau în grup, primul care observa bîciocul spunea această formulă magică: *az da voscrisi* 'te voiu învia', prin care bîciocul devenea proprietatea lui, şi nimeni nu-l ma' putea ridica. *Az da voscrisi* însemna că-l va desface, iar cu tutunul mai multor bîcioace va face o ţigară adevărată.

percheziție corporală. Dar *pacĭcă* mai însemna și ambalajul tutunului. Pachetele de azi sau 'pacurile', cum se spune popular, erau *pački* la Ruși.[1]

Urmează acum cîteva expresii din același domeniu.

a cenzura 'a lua din tutunul cuiva, cu sau fără știrea proprietarului'.

garabet 'scuipat mare, cu flegmă'. Termin adus de un coleg din Tulcea.

a mînca chibrituri 'a face imposibilul'.[2]

a întreține țigara cuiva 'a fuma țigara altuia, cu voia lui, în timp ce el lipsește, cu obligația de a i-o restitui la întoarcere'. Formulă folosită la „vecerincile" școlărești și la seratele studențești. Cînd începe să cînte muzica și deabia ai aprins țigara, te duci să dansezi, dar nu te înduri de țigară s'o dai întreagă sau s'o arunci, și atunci o lași unui prieten să ți-o 'întreție'. Derivat: *întreținută* 'țigară străină, pe care o fumezi în absența proprietarului ei'. Uneori întreținerea țigării se face de *contrabandă*: cel care pleacă la dans o pune într'un loc anumit, unde însă ea nu este în siguranță, deoarece a văzut-o 'amatorul de țigări străine'.

'Jocuri de noroc'.

arĕol-areșca 'rișcă'. Deși sînt două cuvinte, ele exprimă pentru jucător o singură noțiune, jocul de bani „rișca". Dicționarele limbii noastre consideră pe *rișcă* obscur. In rusește avem *orĕlъ ili rъkšĕtka* (sau *orъk'ška*) 'biserica sau numărul' (la jocul de rișcă). *Orĕlъ* însemnează 'vulturul' sau 'biserica', a-

1. P. V. Ștefănucă, *op. cit.*, pag. 179: *pașcă* (*di tîrnișî*) 'cutie (cu chibrituri)'. Numai că se zice *sîrnișî*, adică *sîrnici*, nu *tîrnișî*.

2. *A mînca chibrituri* însemnează și 'a fi într'o parte, a fi nebun'. Cînd cineva spune o vorbă sau săvîrșește o acțiune de om anormal, este întrebat, de-obiceiu, astfel: *Ce, ai mîncat chibrituri?* Expresia se datorește faptului că pe vremuri chibriturile se întrebuințau ca otravă. Pentru un om echilibrat încercarea cuiva de a se otrăvi apare ca un act necugetat. Interesant este că 'nebunia' se prezintă, în cazul de față, nu drept cauză, ci drept efect al... mîncării chibriturilor, și este datorită situației: celui care vrea să se otrăvească folosindu-se de acest mijloc nu-i poți spune *ce, mînînci chibrituri?*, cu verbul la prezent, fiindcă nu ești de față la... operație, și atunci întrebuințezi perfectul, căci acțiunea s'a petrecut înainte de a-i adresa întrebarea. [Iordan]

dică partea cîştigătoare la acest joc. [1] Cît despre *areşca*, el este rus. *orьk'ška* (pop.) 'rişca, numărul' (partea ce face pe jucătorul de rişcă să piardă). Este interesant să observăm că jocul de rişcă se numeşte în ruseşte *orljánka* (Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 399), iar terminul compus pe care-l cunosc Basarabenii astăzi nu-i altceva decît întrebarea de mai sus: 'biserica ori numărul?', care sună în romîneşte 'banul sau marca?'. Terminul prim s'a pierdut sau a fost înlocuit prin această construcţie interogativă, care conţine însă în ea elementul pasionant al jocului. Fără a şti cînd apare pentru prima dată terminul romînesc *rişcă* pentru acest joc de noroc, cred că el reprezintă partea a doua din *arĕol ili areşca*, care, pierzînd pe *a* (simţit ca aparţinînd unui cuvînt precedent, legat din punct de vedere sintactic de acesta), a devenit *rişcă*. [2] Romînii au reţinut partea finală a formulei ruseşti, fiindcă ea purta accentul mai puternic, în ea se conţine elementul semantic mai important ('pierderea', exprimată prin *areşca*, produce emoţia jucătorului).

bancioc 'un fel de bacara' (= joc de cărţi în care 'nouă' e cel mai înalt punct, iar 'zece', numit bacara, este echivalent cu 'zero'). Iată în cîteva cuvinte jocul. Se împarte pachetul de cărţi la toţi jucătorii. Ei nu se uită la ele şi pontează o anumită sumă de bani pe care carte vor. (Se poate juca pe mai multe cărţi deodată.) Cel care are cea mai mare carte, nu din suma lor, ci cu ultima carte care stă pe masă, cîştigă dela 'bancher' (rus. *bankírъ*), iar dacă bancherul are cea mai mare carte, cîştigă banii celor care joacă cu el. (Asul este cartea cea mai mare, spre deosebire de bacara, unde 'nouă' e cel mai înalt punct, iar 'asul' are doar valoarea 'unu'.) Jucătorul care are o carte egală cu bancherul pierde, deoarece bancherul ţine *bancul* 'sumă de bani asupra căreia

1. Sensul de 'biserică' (la jocul de rişcă) i-a venit din cauză că vulturul reprezenta stema imperială rusească. Cf. *orlénie* (învechit) 'sigilarea (sau pecetluirea) cu sigiliul împărătesc'. Or împăratul era considerat şi ca şef al bisericii. Aşa se explică existenţa substantivului cu forma diminutivală *orlétsъ* 'covorul rotund (pe care se aşează vlădica ce liturghiseşte)': s'a numit astfel, fiindcă avea pe el vulturul imperial. E clar, deci, cum au ajuns Ruşii să întrebuinţeze, cu acest sens, subst. *orělъ* 'vultur, pajură'.

2. Se ştie că multe jocuri, dansuri, etc. au fost introduse în ţările romîneşti de către ofiţerii şi soldaţii ruşi.

pontează toți jucătorii'. Tot *bancioc* se numește și jocul de bacara ('opt' și 'nouă') cu piesele dela domino. Etim.: pare a fi un diminutiv dela *banc(ă)* 'sumă sau capitalul de joc al bancherului'.

chibiț 'persoană care nu joacă, ci doar asistă la jocul altora'. (El trebue să îndeplinească aceste trei condiții: să tacă, să nu-i miroase picioarele sau gura și să aibă chibrituri, ca să aprindă țigara celui pe care-l chibițează.) I se mai spune chibițului și *Jolly* sau *Jolly-Jocker*, după numele acelei cărți de joc suplimentare care reprezintă un fel de clown și care, pusă în pachetul cu cărți, capătă orice valoare e necesară, deși pe ea însăși nu este marcată nicio valoare. Deasemenea se mai numește chibițul și *birlic* (acest sens lipsește și la Șăineanu, *Dicționar universal* și la I.-A. Candrea, *Dicț. „Cartea Românească"* (ultimul dă, pentru *birlic*, și înțelesul 'nota unu', în graiul școlăresc). Atît *chibiț*, cît și *birlic* au căpătat sensul de 'asistenți (de profesori)'. Am auzit aceste cuvinte la Facultatea de Drept din Iași. Cred că terminii provin din argot-ul studenților și se explică datorită însemnării pe care o au în terminologia jucătorilor de cărți. Dela *chibiț* s'a format verbul *a chibița*, cu varianta *chibiți*, la I. Missir, *Fata moartă*, pag. 10: *Intr'un colț, doi joacă table, vreo cîțiva chibițesc.*

cîne 'zarul care cade într'o muche, strîmb' (și nu-i luat în considerație).

cîrnațul vesel 'șirul prea mare de puluri' (piesele cu care se joacă table): ironia jucătorilor norocoși a creat această metaforă gastronomică.

cost' 'os': pentrucă Romînii „regățeni" numesc zarul *os* (și *os de curvă*), Rușii îi zic *cost'*, care este același cuvînt, în traducere. Cf. Grigorovitza, *op. cit.*, pag. 257: *kostь* 'osul' (și *igrálьnыja kosti* 'arșicul, cubul, la diferite jocuri)'.

dubarale 'dubla doi-doi'. (Informator Viorel Alecu).

dușiș 'dubla șase-șase'. (Același informator).

ep-ec 'dubla unu-unu'. A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, pag. 152 notează pe *ec* 'unu'. Intr'o poveste publicată în *Șezătoarea*, Țiganii socotesc, pentru a vedea dacă nu umblă vreunul cu înșelatul: *ec, dui, trin, ștar, panci... deșu.*

Ţig. *yek* 'unul'. Probabil că *p* din *ep-ec*, se datoreşte unei perceperi greşite, sau, mai curînd avem un *c* disimilat în *p*.[1]

ochiu 'punct': *cinci ochi* 'zarul cu cinci puncte'. Tot aşa se spune la punctele cărţilor de joc.

pul, plur. *puluri* 'piesele cu care se joacă table'.

Turcul a făcut-o la trei 'nu te bucura încă, n'ai luat partida'. (O partidă la jocul de table are trei 'linii', iar *marţul* are valoarea a două linii. „Turcul" este aluzie la originea turcească a acestui joc.)

Din terminologia p o c k e r u l u i (joc de cărţi):

beton armat 'aşi cu rigi' (perechile cele mai mari).

cacialmá, plur. *-le* 'înşelare' (permisă de regulele jocului) f u g ă r e ş t i pe ceilalţi parteneri, cerîndu-le o sumă mare, deşi cartea e mică sau chiar n'ai nicio carte, adică n'ai izbutit să alcătueşti nicio figură şi ei n'au curajul s'o plătească. Cuvînt de origine turcească. Se întrebuinţează, cu acelaşi sens, şi în alte împrejurări.

caniotă 'sumă de bani care se adună printr'o cotizaţie benevolă din partea celor care cîştigă'. Această sumă este destinată servitoarei care face cafele sau cumpărăturii de cărţi nouă. L. Ş ă i n e a n u, *op. cit.*, pag. 97, îl explică prin 'coşuleţ sau farfurioară în care se pun cîştigurile în rezervă [?] la joc' (< frc. *cagnotte*).

capernaum 1. 'punga cu bani'; 2. 'buzunar'.

cip 'passe' (aşa spune jucătorul care nu poate 'deschide', adică n'are cartea necesară pentru a începe jocul).

cirip 'passe-parole'. Cred că aceşti termini s'au născut din verbul *ciripi*. Jucătorii se întreabă unul pe altul: *Ei, ce faci? deschizi? vorbeşte* (= *ciripeşte*). Din *cip* şi *cirip* s'a născut *păsărică* idem.[2]

fulimendru 'figură alcătuită din trei cărţi de un fel şi două de alt fel'. Formaţie glumeaţă dela *ful* (< frc. *foule*), numele „oficial" al acestei figuri.

galop 'passe'.

marinari 'bani': *marinarii pe covertă*. Această expresie e

1. *Dubarale*, etc. sînt numele turceşti ale punctelor pe care le arată zarurile. [Iordan]

2. Cf. mai sus, pag. 192 explicaţia pe care am dat-o eu acestor termini. [Iordan]

folosită la jocul de table, la pocker, etc., ca îndemn glumeț pentru jucători să puie 'miza'. La table „marinarii" sînt așezați pe dunga cu balamale a cutiei (aceasta-i „coverta"). Cf. I. Missir, *op. cit.*, pag. 180: — *Te fac o tablă, pînă vine Franțuzul! — Te joc la cît vrei, dar marinarii pe covertă.*

pachet 'trei cărți cerute celui care servește (este numărul maxim de cărți pe care le poate 'schimba' un jucător). Se spune, exagerînd mai mult, și *vagon.*

păsărică 'passe'; v. *cirip.*

servitori 'a servi cărțile', *servitoare* 'cel care este servit' (servitorit): se spune cînd cartea i-a venit gata formată, așa că jucătorul n'are nevoie să mai schimbe cărțile.

șufări 'a lua banii cuiva la joc'.

trap 'passe': termin din vorbirea militarilor cavaleriști, născut prin derivație sinonimică după *a merge*, verb cu care se întreabă jucătorii dacă participă sau nu la joc. Cf. *galop*, notat mai sus.

Pentru bani se întrebuințează, la jocurile de noroc, următoarele numiri: *biștari, capeică, carboavă, creițar, dolar, lovele, mangîri, marinari, parăs* (evreește, rusificat *paracĭki*, care se confundă adesea cu *parăcĭki* 'perechi'), *pițule, poli, polidori, tuleri* (evreește, cf. Ionel Teodoreanu, *Fundacul Varlamului*, pag. 37: —*...ascultă Solomon", i-am zis [Ichi], ...am nevoie de tuleri. —...Bani? la mine? zice el*), etc.

Diverse expresii: *a se fotografia în cărți* 'a privi în cărțile de joc ale cuiva'; iar celui care se uită i se spune, indiferent de sex, *fotograf amator.*

a face o injecție 'a-i lua cuiva o mare sumă de bani'. Obișnuit spune jucătorul care, avînd o carte bună, provoacă adversarul să-i plătească o sumă mare, dupăce-l face să creadă că umblă cu cacialmaua.

a făta ploșnițele 'a se înmulți banii, chilipir de parale'. Să se compare credința populară că ploșnițele și păduchii, văzuți în vis, prevestesc cîștiguri bănești.

a jăcmăni, derivat *jăcmăneală*, cu aceleași înțelesuri.

a potcovi și *a pătcui* 'a cîștiga făcînd cacialmale'.

primii căței (sau *purcei*) *turbă* 'primii bani cîștigați la pocker sau la table îi pierzi' (în această expresie *căței* (*purcei*) = bani).

a pune cuiva şaua (sau *căpăstrul*) 'a-i trage cuiva o cacialma'.

a trimite la baie 'a-l fugări pe cineva, a-l determina să nu plătească suma cerută, făcîndu-l să creadă că ai o carte superioară lui'. Transpiraţia bogată a celui păcălit a deşteptat ideia de baie. Poate fi însă şi o derivaţie sinonimică din verbul *a se curăţi*.

Cred interesant să mai arăt că în Basarabia se juca într'un timp foarte mult în capeici. Dintre numele diverselor piese, interesante sînt: *dvoinac* (= două capeici), *trinac* (= trei capeici) şi *pitac* (= cinci capeici). Primele două par a fi create pe teren dacoromînesc prin analogia lui *pitac*, iar acesta seamănă foarte bine cu rom. *pitac* (de origine tot slavă).

Cu astfel de monede jucau în *ţiopcă* 'groapă circulară (nu prea mare) făcută în pămînt, unde se aruncă, dela o anumită distanţă, bani (sau pietre rotunde)'.

*

Obiectul articolului meu a fost înregistrarea (numai parţială) a argot-ului pe care mi l-am însuşit pe vremea cînd mi-am făcut studiile la şcoala primară şi la liceu. Precum s'a văzut, acest argot este împestriţat cu numeroşi termini veniţi din limba rusească, unde ei au, în general, tot valoare argotică. Sînt întrebuinţaţi şi de Ruşii din Basarabia, dar şi de Romînii născuţi sau stabiliţi acolo. Majoritatea lor îşi păstrează în vorbirea Romînilor înfăţişarea fonetică şi valoarea semantică din limba lor de origine. Ei gravitează mai ales în jurul unor acţiuni interzise, care, tocmai prin caracterul lor de lucru nepermis şi inedit, atrag în mod deosebit pe copii şi pe adolescenţi: 'a bea', 'a fuma', 'a iubi', etc. Mai puţine sînt cuvintele argotice în legătură cu ocupaţia propriu zis şcolărească.

Nnmărul terminilor formaţi pe teren romînesc (dela teme indigene sau tot ruseşti), prin mijloacele proprii ale limbii comune şi prin cele specifice argot-ului, este redus, în comparaţie cu cei veniţi din ruseşte. Constatarea prezintă importanţă, întrucît se poate verifica, cred, pentru orice provincie periferică a Romîniei actuale, unde se vorbesc mai multe limbi. Se ştie că, în general, argot-urile sînt bogate în

împrumuturi. Cu atît mai firesc este să conţie multe elemente străine argot-ul unor ţinuturi în care populaţia este bilingvă. E mai comod să se adopte un termin gata format decît să se creeze unul nou. Afară de asta, nevoia de noutate, eventual şi de ermetism, se satisface mai deplin prin cuvinte de origine străină.

George-Mihail Dragoş.

RECENSII.

Carlo Battisti, *Fonetica generale*, Milano 1938, VIII + 487 pag.

E primul tratat de fonetică generală scris în italieneşte. Spunem aceasta, pentrucă manualul de faţă, — face parte din colecţia de manuale Hoepli —, trebue judecat nu numai din punctul de vedere al mersului ştiinţei europene, ci şi din punctul de vedere al realităţilor italiene. Deşi Italienii au adus foneticii în ultimele decenii contribuţii care nu pot fi neglijate, — o spune însuşi autorul la pag. 15 —, lipsea totuşi un manual italian care să iniţieze în disciplina aceasta. Cartea de faţă se adresează tocmai începătorilor. La pag. 16 autorul spune: „L'opera che qui presento non agli specialisti che potranno attingere a fonti piú profondi e piú ampie, ma all'italiano che desidera un avviamento alla conoscenza della parte fisiologica di quel problema fondamentale della conoscenza che è il linguaggio, specialmente agli studenti universitari e ai profesori di lettere delle nostre scuole medie, vuole colmare questa lacuna, che è diventata particolarmente sensibile da quando la glottologia forma una delle materie obbligatorie della Facoltà di lettere". Dealtfel în Italia n'a fost pînă astăzi un climat favorabil pentru studiile de fonetică. Mai întîiu de toate Italia n'a avut în secolul trecut niciun fonetician comparabil cu Sievers, Bremer sau Rousselot, iar în secolul nostru unul ca Grammont, dela care ar fi putut începe o tradiţie a studiilor de fonetică. Apoi în secolul nostru Italia a fost prea puternic stăpînită de doctrina lui B. Croce şi a lui G. Gentile cu privire la ştiinţele spiritului şi, chiar special, la lingvistică, pentru a putea aprecia, aşa cum trebue, o disciplină naturalistă ca fonetica, Aşa se face, probabil, că unii foneticieni italieni (G. Panconcelli-Calzia şi P. Meriggi) au activat şi continuă să activeze în străinătate (Germania), iar nu în ţara lor. Şi aşa se explică dece nu avem pînă astăzi o bună descriere a sunetelor limbii italiene comune şi a celor ale dialectelor, cum se găseşte, de exemplu, pentru graiurile germa-

ne continentale (B r e m e r) şi pentru franceza comună (vorbirea parisiană) (G r a m m o n t).[1] Dar atitudinea aceasta faţă de studiile de fonetică este de condamnat. Omul de ştiinţă nu trebue să neglijeze niciuna din părţile limbii. El trebue să se ocupe cu toate în egală măsură. Numai în cazul acesta se poate spune că o disciplină a ajuns la maturitate, căci numai în cazul acesta oamenii de ştiinţă sînt perfect conştienţi de toate părţile pe care le comportă disciplina lor. (In epoca de formare a unei discipline ei se pot ocupa timp îndelungat excluziv numai cu o parte din realitatea pe care o studiază, fac, deci, numai o parte din disciplina respectivă.) Este drept că fonetica este considerată, deobiceiu, ca o disciplină exterioară lingvisticii, că, adică, obiectul ei de studiu n'ar face parte din limbaj, n'ar fi realitate lingvistică cu adevărat. (Vezi însă cele spuse de noi în articolul *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică*, tipărit în acest volum, pag. 126-133.) După această concepţie fonetica ar fi totuşi o ştiinţă absolut indispensabilă lingvistului, adică, pentru a întrebuinţa terminul obişnuit, o ştiinţă auxiliară. Dar cele ce am spus cu privire la datoriile omului de ştiinţă le socot juste şi în cazul cînd am lua în consideraţie o disciplină auxiliară alteia. Manualul despre care este vorba ar putea fi considerat, deci, ca semnul sau poate chiar ca începutul unei transformări în acest sens a mentalităţii ştiinţifice italiene, în special a mentalităţii lingviştilor. Trebue să adaug însă că autorul acestei cărţi a înţeles întotdeauna rostul adevărat al studiilor de fonetică, aşa că afirmaţia noastră de mai sus îl priveşte nu pe dînsul, ci pe alţi oameni de ştiinţă italieni.

Considerată din celălalt punct de vedere, care s'ar putea numi universal, cartea lui Battisti este un tratat de fonetică în spiritul celorlalte tratate de fonetică existente astăzi şi, mai ales, foarte asemănător cu al lui G r a m m o n t, de care a şi fost influenţată în aranjarea materialului, idei şi exemple. Ea este susceptibilă, deci, de toate criticile pe care le-am făcut foneticii trsdiţionale în articolul nostru citat mai sus (vezi mai ales pag. 58-67 şi 131-136). Ea este, deci, nu numai un tratat de fonetică în sensul pe care-l dăm noi acestui cuvînt, ci şi un tratat de fiziologie a articulaţiilor şi de acustică a vibraţiilor vorbirii şi chiar o psihologie a reprezentărilor de sunete, cu toate că autorul are în primul rînd în vedere articulaţia (o spune şi singur la pag. 16; vezi citatul făcut mai sus) şi că unul din cele trei capitole în care e împărţită materia se intitulează *Fisiologia fonetica*. Autorul distinge, ca toată lumea, articulaţia, sunetul fizic şi impresia psihică a acestuia (impresia acustică sau imaginea auditivă) (vezi pag.

1. O asemenea bună descriere lipseşte şi pentru sunetele limbii romîne comune şi ale dialectelor sau subdialectelor ei.

*

1-2 şi § *Il fonema e l'audizione*), dar de multe ori înţelege prin sunet atît articulaţia, cît şi fenomenul fizic. Supt influenţa şcolii lingvistice franceze şi, probabil, şi a celei din Praga, el întrebuinţează şi terminul *fonem*, căruia îi dă şi o definiţie la pag. 1: „Con *fonema* ...intendiamo tanto la voce [produsul articulaţiilor] e la corrente respiratoria modificata dalle diverse articolazioni orali, quanto, in senso lato, il prodotto eccezionale di movimenti articolatorii delle cavità superiori, indipendente dalla corrente respiratoria..." [1] Precum se vede, înţelege prin fonem numai fenomenul fizic, adică curentul expirator şi vibraţiile lui, deci altceva decît şcoala lingvistică franceză, care înţelege prin el *sunet al limbajului* în sensul obişnuit al acestei expresii, şi decît şcoala lingvistică din Praga, care, deşi opune fonemul articulaţiei, ca Battisti, nu înţelege totuşi prin el nici sunetul fizic, pe care îl numeşte tot sunet. Dacă poziţia lui Battisti este însă originală, ea nu implică niciun folos pentru ştiinţa limbii. Terminul cel mai potrivit pentru realitatea pe care o înţelege Battisti prin fonem este cel de vibraţie (vezi articolul nostru citat mai sus) şi, în afară de articulaţii, vibraţii şi reprezentări, realitatea cu care are a face lingvistul este sunetul aşa cum şi-l imaginează individul vorbitor. Terminii întrebuinţaţi sau propuşi, deci, de Battisti, pentru a dezigna realităţile cu care se ocupă, nu sînt cei mai potriviţi. In ce priveşte terminii întrebuinţaţi pentru diferitele ramuri care s'ar naşte prin distincţiile făcute mai sus între obiectele de cercetare, lucrul stă în felul următor: autorul întrebuinţează terminul *fonetică* pentru studiul realităţilor distinse de el, acceptînd pentru studiul articulaţiilor şi expresia *fiziologie fonetică*, care dă titlul unui întreg capitol. Dar acest capitol nu este numai o fiziologie a articulaţiilor, ci cuprinde şi discuţii care sînt de domeniul acusticii. Prinurmare distincţia făcută de Battisti între articulaţie şi fonem n'a avut ca urmare, cum ar fi fost de aşteptat, vre-o diviziune a conglomeratului de cunoştinţe care s'a numit, pînăla şcoala fonologică din Praga, fonetică, în mai multe discipline (natural, strîns legate una de alta). N'ar fi fost rău dacă, tot aşa cum a distins articulaţia şi fonemul, Battisti ar fi distins şi fiziologia articulaţiilor şi acustica şi nu le-ar fi amestecat deloc una cu alta.

Ideile şcolii fonologice dela Praga n'au fost luate de loc în considerare. Niciun capitol nu cuprinde o materie care să poată fi considerată fonologie. Este, dealtfel, şi explicabil că autorul, care înţelege fonetica în felul lui Grammont şi, în general, al tuturor marilor foneticieni de pînăla şcoala fonologică, nu admite că sînt d o u ă

1. Acest sens se mai poate scoate şi din lectura § *Il fonema e l'audizione.*

discipline care să se ocupe cu realitatea fonetică. Am arătat, dealtfel, în articolul citat că însăşi fonologia are nevoie să fie corectată. Dacă nu putem vorbi de o adoptare a ei de către Battisti, este tocmai din cauză că ea a suferit la dînsul o transformare fundamentală. Dar această transformare este alta decît aceea pe care o credem şi noi necesară. Ca şi pentru alţi lingvişti, fonologia cercului lingvistic din Praga nu este pentru Battisti decît un aspect, o parte a foneticii, aşa cum o concepe el. Vom vedea ceva mai jos ce loc dă el, în cadrul foneticii, acestei discipline. Deocamdată trebue să arătăm felul cum o înţelege el, numai printr'o comparaţie cu una dintre subdiviziunile pe care le comportă fonetica, luată în acest sens larg. La pag. 2 spune: „Per la scuola linguistica di Praga (N. Trubetzkoy, 1929) con fonetica s'intende lo studio dei suoni dal punto di vista fisiologico, mentre la fonologia è l'applicazione della stessa ad una determinata lingua o gruppo linguistico ed è dedicata allo studio dei suoni realizzati ed al loro sviluppo nel linguaggio concreto [adică în diferitele limbi]. In questo senso fonologia è sinonimo di fonetica linguistica o applicata e si differenzia dalla fonetica descrittiva in quanto quest'ultima si limita alla formolazione di tendenze articolatorie generali, mentre la fonologia, prendendo il nome della lingua o del gruppo linguistico cui particolarmente si adatta (italiana, neolatina, indo-europea, ecc.), passa dalla descrizione di particolari fonemi a studiare la base di articolazione di una peculiare unità e lo sviluppo storico delle sue serie articolatorie". Precum se vede, deosebirea pe care o stabileşte el este că fonetica este generală, adică valabilă pentru toate limbile, pecînd fonologia este specială, cu privire, adică, la cutare limbă sau grup de limbi, şi face oarecum parte din lingvistica italiană, romanică, indoeuropeană, etc. Ideea de fonem astfel cum se găseşte ea la şcoala lingvistică din Praga (un produs al relevanţei; vezi articolul nostru citat, pag. 88-103) a rămas străină lui Battisti. Dar rămînînd pe punctul de vedere al lingviştilor dela Praga, există o fonologie generală şi una particulară (vezi *Psychologie du langage*, pag. 243, unde Trubetzkoy spune că fonologia trebue să caute şi legile fonologice generale, valabile pentru toate limbile. O asemenea fonologie este tocmai fonologia generală despre care vorbim noi aici). Trebue să considerăm fonologia generală ca altceva decît fonologie, şi anume ca fonetică descriptivă? Acest lucru nu se poate admite. Fonologia a devenit, deci, la dînsul fonetică în sensul pe care îl dau fonologii acestui cuvînt, şi a devenit anume fonetică specială. Căci şi studiul articulaţiilor şi vibraţiilor poate fi făcut în mod general, şi, dacă nu mă înşel, chiar fonologii au înţeles lucrurile astfel.

*

Vom expune acum ideile cele mai generale care se găsesc în această carte şi vom face cîteva observaţii cu privire la ele, luînd în consideraţie şi felul cum procedează autorul practic, pentru a vedea dacă a reuşit să unească practica cu teoria.

1. Abstracţie făcînd de obiecţia care i se poate face lui Battisti, ca tuturor foneticienilor de pînă acum, că nu distinge o fiziologie ca ştiinţă a articulaţiilor, o acustică ca ştiinţă a vibraţiilor vorbirii şi o fonetică ca ştiinţă a sunetelor aşa cum şi le imaginează individul vorbitor, concepţia sa despre diferitele discipline „fonetice" şi raporturile dintre ele este justă şi este aceea pe care am susţinut-o şi noi altădată (*Buletinul Institutului de Filologie Romînă* I, pag. 191-192 şi V, pag. 112-116, care trebuesc complectate cu cele spuse în vol. IV, pag. 233-235. In vol. I şi V e vorba de diviziunea în static şi evolutiv, în vol. IV, de diviziunea în general şi special). El distinge o fonetică generală şi o fonetică specială sau, mai bine zis, mai multe fonetici speciale (tot atîtea cîte limbi sau cîte dialecte sînt) şi după aceea, în interiorul fiecăreia din acestea, cîte o fonetică statică şi alta evolutivă (v. pag. 1-4). Numai că autorul nu întrebuinţează terminul de statică deloc, iar pe cel de evolutivă îl întrebuinţează numai o singură dată, rezervînd pentru cealaltă diviziune a foneticii, care trebuia numită tot aşa, terminul de istorică. La această concepţie a ajuns el supt influenţa lui Grammont, care, se poate spune, o are şi el (v. *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* I, pag. 192). Fonetica statică generală, care este vechia fonetică de pînăla Grammont, aşa cum se găseşte la Sievers şi Jepersen (nu la Bremer, care studiază numai sunetele limbii germane), este numită de el, ca de atîţia alţii, fonetică descriptivă (pag. 1-2). Fonetica statică a fiecărei limbi în parte este numită de el fonologie, crezînd că şcoala lingvistică din Praga înţelege prin fonologie acest lucru (v. mai sus). (Că terminul fonologie este acceptat de el pentru această parte a foneticii, nu se vede din paginile în care arată diviziunile foneticii, ci din alte părţi ale cărţii sale, de exemplu la pag. 17 şi la pag. 456 şi urm. şi 469 şi urm.) Fonetica evolutivă generală este numită fonetică evolutivă, iar fonetica istorică evolutivă a fiecărei limbi în parte este numită fonetică istorică (la pag. 17, ca şi în alte părţi, istorico-comparativă). (Atrag atenţia că la pag. 3, în contradicţie cu pag. 5, unde spune: „La fonetica descrittiva ed evolutiva formano il contenuto della *fonetica generale*," autorul consideră numai fonetica descriptivă ca fonetică generală. Dar în alte

părți, de exemplu la pag. 17 și 264, înțelege prin fonetică generală și ceeace el numește fonetică evolutivă).

Cartea lui vrea să fie un tratat de fonetică generală în acest sens, adică să cuprindă generalități cu privire la sunete și evoluția lor, iar nu să descrie stări și schimbări ale vreunei limbi oarecare sau vreunui grup de limbi. Ea urmează diviziunea însăși a științei, dar nu împarte toată materia în două mari capitole, cum ar fi trebuit, fonetica statică și fonetica evolutivă, ci în trei părți, dintre care primele două cuprind fonetica statică, iar ultima, fonetica evolutivă: *Fisiologia fonetica*, *La successione dei fonemi* și *Evoluzione fonetica*.

2. Battisti consideră fonetica drept o disciplină autonomă (pag. 1 și 7). (La pag. 1 vorbește de metode de cercetare proprii ei.) In mintea autorului aceasta înseamnă că ea se poate considera ca un grup de cunoștințe unitar, care merită numele unei științe, nu și că ea n'ar coincide parțial cu alte discipline. Intr'adevăr, la pag. 7-9 el arată că, de fapt, fonetica este o fiziologie, o acustică și o psihologie. Afirmația că fonetica este o știință autonomă implică însă și susținerea că ea poate fi considerată ca altceva decît lingvistică. Numai că am vrea să ni se precizeze dacă ea nu se confundă totuși parțial cu această disciplină, cum am văzut că e cazul cu fiziologia, acustica și psihologia. După cît se pare, raporturile pe care fonetica le are cu lingvistica sînt, după Battisti, de altă natură decît cele pe care le are cu fiziologia, acustica și psihologia. Deși Battisti admite că fonetica este o știință autonomă, care are adică un scop în sine,— aceasta este ceeace numește el fonetică pură (vezi pag. 7 și 9)—, el susține, ca atîția alții, că, față de lingvistică, fonetica este o știință auxiliară. Dar nu toată fonetica ar fi în această situație. La pag. 17 spune: „La fonetica elementare è dunque concepita in questo manuale in funzione di scienza ausiliaria della linguistica, senza confondersi con la fonologia o fonetica storico-comparata delle lingue e dei dialetti neolatini". Din acest citat se înțelege că numai fonetica generală ar fi știință autonomă și, față de lingvistică, auxiliară, pecînd fonetica specială nu este autonomă, ci o parte a lingvisticii. De fapt același lucru îl afirmase el și la pag. 3, însă numai despre fonetica evolutivă sau istorică (astfel cum e înțeleasă de noi, vezi 1), căci el considera acolo fonetica evolutivă a diferitelor limbi ca o parte din gramatica istorică, care e lingvistică. Și, după cît se pare, același lucru l-a afirmat și la pag. 2, însă numai despre fonetica statică (astfel cum o înțelegem noi; vezi 1), căci el spune acolo că fonetica statică a fiecărei limbi în parte capătă numele limbii cu care se ocupă, întocmai ca și lingvistica al cărei obiect este acea limbă. Dar atunci este posibil să mai consideri fonetica generală ca o știință ex-

terioară lingvisticii şi auxiliară ei? Căci doar deosebirea dintre fonetica generală şi cea specială nu e de obiect, ci de punct de vedere şi deosebirea dintre ele este ca şi deosebirea dintre gramatica (morfologia şi sintaxa) generală şi cea specială sau lexicologia generală şi cea specială, care amîndouă sînt considerate lingvistică. Cred că singurul lucru drept este de a îngloba şi fonetica în lingvistică.

Dar la aceasta putem ajunge nu numai prin analogia stabilită între fonetică şi celelalte discipline lingvistice. Consideraţii cu privire la structura ştiinţelor ne vor îndrepta tot spre această concepţie. Intr'adevăr, este posibil să desmembrăm o ştiinţă în două şi să considerăm partea generală a ei ca ştiinţă autonomă, pecînd pe cealaltă ca făcând parte din altă ştiinţă? Noi credem că nu, chiar dacă în cultura umană s'a ajuns la ştiinţe care nu consistă decît din partea generală sau din partea specială a unui grup unitar de cunoştinţe (psihologia este o ştiinţă numai generală, iar istoria, o ştiinţă numai specială). Căci atunci cînd vrem să repartizăm just cunoştinţele umane la mai multe discipline, nu trebue să primim distincţiile actuale (istoria, filosofia istoriei, psihologia, etc.), la care s'a ajuns prin practica oamenilor de ştiinţă, decît dacă ele se dovedesc corespunzătoare distincţiilor reale pe care le putem face în totalitatea cunoştinţelor. Şi un fapt fundamental, care trebue avut în vedere atunci cînd vrem să obţinem o împărţire a cunoştinţelor la mai multe ştiinţe, este existenţa a două mari categorii de c u n o ş t i n ţ e umane, cele g e n e r a l e (numite de unii, printre care şi Philippide, ş t i i n ţ i f i c e) şi cele p a r t i c u l a r e (numite de unii, printre care şi Philippide, i s t o r i c e). La aceste două mari categorii de cunoştinţe umane trebue să fie raportate toate ştiinţele sau ramurile ştiinţelor de pînă acum, pentru a se vedea dacă se confundă cu unele sau cu altele din ele. Şi mai este evident că cele două categorii de cunoştinţe cu privire la o realitate oarecare nu pot fi considerate ca două ştiinţe deosebite, ci numai ca părţi ale aceleiaşi discipline. Dealtfel lingviştii au fost din capul locului de părere că lingvistica generală este o parte a ştiinţei limbajului. Cu privire la fonetică problema n'a fost pusă în felul acesta pînă acum. Căci, dacă fonetica a fost considerată ca o ştiinţă deosebită de lingvistică, aceasta din alte cauze decît aceea că ea ar fi fost o disciplină generală. Iată însă că Battisti socoteşte ca lingvistică numai fonetica specială, cealaltă rămînînd să constitue o disciplină deosebită. Acest lucru nu se poate susţine. Noi am afirmat în mai multe rînduri că fonetica se integrează în lingvistică (*Buletinul Institutului de Filologie Română* I, pag. 191-192, unde am vorbit despre o fonetică în care nu distinsesem fonetica propriu zisă, fiziologia articulaţiilor şi acustica, şi apoi în

vol. V, pag. 112-116, articolul citat, unde am vorbit numai despre fiziologia articulaţiilor), dar înţelegeam atunci să vorbim numai despre fonetică statică, fie generală, fie specială, pentrucă numai ea este, deobiceiu, considerată ca exterioară lingvisticii şi ajutătoare ei. Este drept că fonetica generală poate fi considerată ca un fel de disciplină ajutătoare a foneticii speciale (romîne, romanice, etc.). Dar aşa stau lucrurile cu partea generală a oricărei ştiinţe. Partea principală a unei ştiinţe arată noţiunile care se vor întîlni în partea specială a ei şi deaceea pare un fel de introducere la disciplina respectivă. Philippide îşi intitula, de exemplu, cursul său de lingvistică generală *Introducere în ştiinţa limbii*. Dar asta nu înseamnă că discuţiile dintr'o astfel de introducere nu sînt chiar disciplina respectivă.

3. Cu toate că Battisti divide fonetica (atît pe cea generală, cît şi pe cea specială) în una statică şi alta evolutivă, precum s'a văzut mai sus, şi asta supt influenţa lui Saussure şi a lui Grammont, el nu are o idee justă despre ceeace este sau trebue să fie fonetica evolutivă. Chiar din primele pagini se vede că autorul amestecă cele două domenii, în loc să le separe net, şi anume o serie de fapte care sînt de domeniul foneticii evolutive sînt considerate de el de competenţa celei statice. Pelîngă alte datorii, el crede că fonetica statică generală (fonetica descriptivă) are şi pe următoarea (pag. 2): „...ne desume delle tendenze di sviluppo [ale posibilităţilor articulatorii] immanenti sia nella totalità dell'articolazione, sia particolarmente nel succedersi degli atti fonatorii." Şi tot aşa, el crede că şi fonetica statică specială pe care o numeşte fonologie, „...passa della descrizione di particolari fonemi a studiare la base di articolazione di una peculiare unità e lo sviluppo storico delle sue serie articolatorie", pag. 2). Această concepţie se găseşte, dealtfel, realizată şi practic în cartea sa, căci în capitolul consacrat descrierii articulaţiilor şi sunetelor (vibraţiilor) el vorbeşte şi despre transformările sunetelor descrise sau, ceeace, de fapt, e tot aceea, despre sunetele din care provin ele. (Amestecul acesta între fonetica statică şi cea evolutivă se întîlneşte şi în capitolele întitulate *La successione dei fonemi* şi *L'accento.)* Pedealtăparte el defineşte fonetica evolutivă generală (sau, cum îi spune el, fonetica evolutivă), ca un studiu „il cui compito sta nella ricerca delle tendenze dello sviluppo, dell'alterazione e della scomparsa dei singoli fonemi, senza riguardo ad una speciale lingua o familia linguistica" (pag. 3). După aceea continuă, cu privire la fonetica evolutivă specială: „Quando invece questo studio, partendo dalla base di articolazione din una lingua o familia lingustica, si occupa dei rapporti tra fasi foniche successive, la fonetica evolutiva può essere chiamata *fonetica storica* e la parte integrale della *grama-*

tica storica." Este inutil să mai spunem că în capitolul consacrat evoluției fonetice Battisti realizează o fonetică evolutivă generală în felul cum a definit-o. Fonetica evolutivă generală nici nu poate fi altfel decît așa. Mai dăm încă un citat din Battisti cu privire la ea (pag. 264): „L'apporto sostanziale che la fonetica generale [să nu se creadă că aici fonetică generală = fonetică descriptivă] dà alla linguistica storica è quello di esaminare le possibilità di sviluppo dei suoni insite nelle articolazioni e di studiare le cause fisiologiche che le permettono. W. Meyer-Lübke nella sua *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, 1901, §§ 53—56, ne descrive il compito di „illuminarci sulle articolazioni e sul modo come esse si alterano, indicando quali fasi intermedie siano ammissibili e quali no", dove peró occorre tenersi presente che non tutti i processi articolatorii possibili si realizzano e devono esser premessi in un linguaggio concreto."

Desigur, concepția aceasta a autorului este greșită. Mai întîiu de toate este greșită,— sau, în tot cazul, o simplă ipoteză—, părerea autorului că articulațiile au, prin însuși faptul că sînt articulații, anumite tendințe într'însele. Căci asta înseamnă cele spuse de Battisti (vezi citatele date imediat mai sus). Avem a face aici cu o adoptare a teoriei lui Grammont și Meillet despre tendințele fonetice, numai că, spre deosebire de aceștia, el insistă asupra faptului că tendința este legată de articulație, este dată odată cu dînsa, este o consecință a ei. Intr'adevăr, astfel trebuesc înțelese tendințele fonetice despre care vorbește școala lingvistică franceză, și e meritul lui Battisti că a dus această teorie pînăla capăt [1]. Dar, complectată în felul acesta, teoria școlii franceze despre tendințele fonetice este susceptibilă mai ușor de critică decît supt forma pe care o are ea la învățații franceji, mai mult chiar, ne apare deadreptul falșă.Intr'adevăr nu se poate admite că o articulație are, prin însuși faptul că este articulație, o anumită tendință de schimbare în ea. Battisti însă admite acest lucru ca ceva sigur. Din această atitudine decurge alta, pe care o întîlnim, cum e și de așteptat, și la școala lingvistică franceză, mai ales la Grammont, și anume că asemenea tendințe nu pot fi decît generale, adică legate de limbajul însuși și de om; tendințe specifice unei limbi, unui grup de oameni, nu există, Tendințele fonetice nu pot fi decît obiectul de studiu al foneticii generale, nu și al celei speciale (natural, amîndouă considerate în partea lor evolutivă, dar am văzut că autorul nu pune o graniță precisă între dome-

1. Intr'o comunicare ținută la Institutul de Filologie Romînă „Alexandru Philippide" în toamna anului 1937, subsemnatul a complectat în același fel teoria despre tendințele fonetice a școlii lingvistice franceze.

niul static şi cel evolutiv, deşi admite această distincţie). Şi, într'adevăr, Battisti nu pomeneşte de tendinţe fonetice atunci cînd defineşte fonologia şi fonetica istorico-comparativă, ci vorbeşte numai de schimbări fonetice. Acum se vede şi mai mult lipsa de fundament a acestei teorii. De fapt există tendinţe fonetice, — existenţa lor nu pote fi tăgăduită —, dar nu avem dreptul să vorbim de existenţa unei tendinţe decît acolo unde se produce o schimbare fonetică. Tendinţele fonetice sînt specifice unei sau mai multor limbi, unui sau mai multor grupuri de oameni, şi specifice momentului anterior schimbărilor fonetice. Un sunet (articulaţie) poate să nu aibă la un anumit popor şi într'un anumit timp nicio tendinţă, acelaşi sunet poate să aibă la alt popor într'un anumit timp o tendinţă oarecare, un sunet poate avea o tendinţă la un popor şi altă tendinţă la alt popor, etc. Aceasta înseamnă că tendinţele fonetice nu-s determinate de felul articulaţiei, ci-s în legătură cu fapte pe care încă nu le cunoaştem, şi ele sînt obiectul de studiu atît al foneticii generale, cît şi al celei speciale.

Cum e dela sine înţeles, înseşi tendinţele fonetice discutate de autor ne arată falşitatea părerii lui Battisti. Acelaşi lucru a fost spus, cu drept cuvînt, despre *Tratatul de fonetică* al lui Grammont, de Alf Sommerfelt în *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* VIII (1937), pag. 484, cu ocazia recensiei pe care acesta i-a făcut-o: „La façon dont M. Grammont montre le rôle de la succesion des articulations et des diverses étapes qu'il faut distinguer dans les changements est magistrale. Mais il ne faut pas se contenter de cette explication. Il est même dangereux de s'arrêter au procès de changement. En phonologie historique tout est possible; si l'on s'occupe seulement du procès de changement, on risque d'expliquer tout et rien. M. Grammont court assez souvent ce risque. Ainsi il explique aussi bien le changement de *e* en *i* que celui de *i* en *e* devant nasale par une assimilation. Une telle explication n'explique rien." Însuşi Meillet, susţinătorul, pe vremuri, cel mai de samă al unei astfel de fonetici (în cadrul lingvisticii generale preconizate de dînsul), a trebuit să recunoască în cele din urmă că sînt şi schimbări fonetice care nu se împacă cu această teorie (vezi ce am spus în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* IV, pag. 223-225).

Dar dacă tendinţele fonetice nu-s legate de articulaţii, nu-s date odată cu ele, atunci fonetica statică nu are a mai vorbi de ele. Ele rămîn numai în sarcina foneticii evolutive.

Această concepţie pe care o are autorul despre tendinţele fonetice îl face să definească unele sunete (la fonetica statică) nu numai prin articulaţiile lor, ci şi prin originea lor („geneticamente"

este terminul întrebuințat de autor). Sunetele care sînt definite astfel, sînt considerate ca niște forme degenerate sau decăzute ale celor de mai înainte, din locul lor (terminii întrebuințați de autor sînt următorii: „degenera", „decade", „si degrada", „degenerazione", „deformazione"). V. pag. 115, 137-138, 145, 149, 150, 164 și 169-170. Era, dealtfel, și de așteptat din partea cuiva care admite că un sunet conține în el o anumită tendință, determinată de felul articulației sale, ca să procedeze și retrospectiv și să vorbească de sunete după originea lor, adică dintr'un punct de vedere care e numai al foneticii evolutive (storice). In urma criticii pe care am făcut-o mai sus concepției tendințelor date odată cu articulația, se înțelege însă că o astfel de considerare a sunetelor la fonetica statică (dealtfel chiar și la cea evolutivă, căci un sunet nu provine totdeauna numai dintr'un anumit alt sunet, ci și din altele) ne apare greșită. Dar chiar dacă ar fi așa, nu înțeleg pentruce autorul le consideră ca niște forme degenerate, decăzute, degradate.

Trebue să adaug însă că de vreo cîteva ori (pag. 137-138, 145 și 164) definițiile genetice date de autor tot pot căpăta o legitimare oarecare, numai că această legitimare nu poate veni din partea disciplinei care se ocupă cu articulațiile și vibrațiile aerului, ci din partea fonologiei astfel cum este făcută ea de școala lingvistică din Praga. E vorba, printre alte cazuri, de spirantele spaniole β, δ, γ, care își au originea în explozivele corespunzătoare *b*. *d*, *g*. Cea dintîiu apare în toate pozițiile afară de cea inițială absolută după pauză sau precedată de nazală, unde avem *b*, cea de a doua își are originea într-un *d* care nu era în poziția inițială absolută sau precedat de *n*, așa că în aceste condiții se găsește numai *d*, iar cea de a treia, într'un *g* care nu era în poziție inițială absolută sau era precedat ori urmat de consonantă, așa că în aceste condiții se găsește numai *g*. Fiecare din aceste grupuri alcătuite dintr'o explozivă și spiranta corespunzătoare sînt, de fapt, din punct de vedere funcțional, echivalente cu cîte un singur sunet, sînt, adică, cum spun fonologii, variante combinatorii ale aceluiași fonem (vezi și ce am spus în legătură cu această concepție despre fonem în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* V, pag. 88-108). Și atunci ceeace Battisti consideră ca formă degenerată a unei articulații este ceeace fonologii numesc varianță accesorie, forma nedegenerată, pentru a vorbi în spiritul lui Battisti, corespunzind variantei fundamentale.

4. Am văzut mai sus că Battisti consideră tendințele fonetice oarecum general umane și vorbește de ele numai la fonetica generală. El își dă sama însă că există și ceva specific fiecărui grup de oameni în parte,—noi am văzut mai sus că, de fapt, nu există gene-

ral omenesc în fonetică ; există, dar acestea sînt fapte ca sunetul, silaba, cuvîntul, schimbarea, tendința, etc., iar nu direcții ale schimbărilor și ale tendințelor, etc.—, și ia în considerație și această realitate. El o numește, după lingviștii germani,—mi se pare că W e c h s l e r este cel care a făcut să fie curent acest termin—, b a z ă d e a r t i c u l a ț i e și o consideră de domeniul fonologiei și al foneticii istorico-comparative, adică al foneticii speciale (v. citatele făcute mai înainte). (El consideră baza de articulație ca ceva caracteristic unei unități lingvistice : limbă sau familie lingvistică, deci.) Problema bazei de articulație se complică însă la Battisti — și cu drept cuvînt — cu problema cauzei schimbărilor fonetice. Pag. 263 : „Mentre i neogrammatici cercavano la causa delle innovazioni fonetiche nel campo esclusivamente fisiologico..., per i neolinguisti il problema è complesso, come è complesso il linguaggio, ed è solo in parte fisiologico, in quanto cioè ogni unità linguistica ha nel suo attegiamento funzionale, cioè nelle sue particolarità di innervazione degli organi vocali, una „base di articolazione" che predispone l'evoluzione fonetica in serie parallele di sviluppi e di modificazioni di suoni (posizione accetata anche da glottologi non neolinguistici quali P. G. Goidànich, 1925, o A. Meillet, 1926)". La pag. 265 autorul numește bază de articulație „[i] movimenti articolatorii caratteristici che conferiscono ad una lingua il suo aspetto fonico generale".

Citatul întîiu nu e prea clar, dar din el se poate înțelege că baza de articulație determină schimbările care se vor produce într'o limbă. Un citat mai clar găsim însă în altă parte a cărții. Pag. 429 : „Una quantità di fattori, in parte demografici, in parte sociali, in parte culturali intervengono a influenzare non solo il lessico, la sintassi, la morfologia di una qualsiasi comunità di parlanti, ma anche lo sviluppo fonetico, quale esso è insito nella base di articolazione". Cu alte cuvinte, sînt și tendințe fonetice speciale, care există oarecum latent în baza de articulație. Și iată-ne ajunși supt o formă oarecare la teoria mai tîrzie a lui Meillet, că unele schimbări fonetice sau tendințe fonetice sînt generale și altele specifice. Și se înțelege că nu mai e drept să numim tendințe numai pe cele generale, ci și pe unele și pe altele. Dar, precum am arătat noi, nu există decît schimbări sau tendințe specifice. Tendințele fonetice generale sînt, de fapt, tendințele fiecărei baze de articulație în parte. (Și ar trebui să arătăm și cealaltă identitate la care se ajunge în cazul de față : că articulațiile sînt, de fapt, baza sau bazele de articulație.) Desigur, nici ideia unei baze de articulație care conține latent în ea o serie de tendințe fonetice nu mulțumește un spirit îndrăgit de logică ;

dar această concepție este cel puțin impusă de fapte și, deci, trebue să ne oprim la ea.

Ajunși la concepția că există o bază de articulație care determină evoluția fonetică, Battisti merge și mai departe cu afirmațiile sale cu privire la aceste lucruri, numai că fără a ne da toate lămuririle necesare. El crede că, pentruca o schimbare fonetică să se realizeze, nu e destul ca tendința dela baza ei să existe latent în baza de articulație, ci mai e nevoie și de anumiți factori care să-i provoace apariția, Pag. 263: „Non è compito di questo manuale di indicare i fattori spirituali e sociali che determinano lo sviluppo fonetico, esistente solo potenzialmente nella „base di articolazione". Pe pag. următoare el admite că sînt și factori care permit dezvoltarea tendințelor generale (cele latente într'o articulație) și le consideră de ordin fiziologic: „L'apporto sostanziale che la fonetica generale dà alla linguistica storica è quello di esaminare le possibilità di sviluppo dei suoni insite nelle articolazioni e di studiare le cause fisiologiche che le permettono". Dar, de fapt, unele trebue să fie identice cu altele, și am avea a face și într'un caz și în altul cu aceleași lucruri. Aceste observații mi se pare că le face autorul din nou supt influența lui Meillet, care în *Linguistique historique et linguistique générale* I, pag. 17 spune că ceeace este variabil dela o limbă la alta se explică prin factori sociali. (Meillet înțelege aici să explice tocmai ceeace permite realizarea unei tendințe generale.)

5. Cu toate că Battisti distinge o fonetică statică și alta evolutivă (numai că întrebuințează alți termini pentru a le dezigna, vezi 1) și cu toate că a admis că numai fonetica generală nu face parte din lingvistică, în cîteva locuri el vorbește în așa fel, încît trebue să tragem concluzia că el socoate fonetica drept o disciplină exterioară lingvisticii din alt motiv decît acela că este o știință generală, și anume din cauză că este o știință statică. Pag. 9—10: „Per il linguista la fonetica è l'indispensabile base della sua scienza. E impossibile rendersi conto delle evoluzioni subentrate nel materiale fonico di un'unità linguistica senza la conoscenza precisa delle articolazioni, delle loro diverse possibilità, del loro prodotto." Pag. 16: Rostul acestui manual este „di presentargli [cetitorului] dal punto di vista della fonetica descrittiva i grandi fenomeni evolutivi..." Această concepție, care este, dealtfel, cea răspîndită la aproape toți lingviștii, este posibilă din cauză că lingviștii își închipue că la fonetica evolutivă, considerată de dînșii ca lingvistică, ei au a face numai cu sunete (în sensul pe care individul vorbitor îl dă acestui cuvînt), nu cu articulații. Să se vadă, de exemplu, felul cum vorbește M e y e r-L ü b k e, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*,

§§ la care trimite Battisti (în ediţia 1920 §§ 59—62). Dar procesul pe care-l studiază lingviştii la fonetica evolutivă e tocmai cel care se petrece în articulaţii. Aceasta este realitatea cu care avem a face şi pe ea trebue s'o explicăm (Vezi 2). Natural, e posibilă şi o istorie a sunetelor care să nu ia în consideraţie articulaţia, ci numai sunetele astfel cum le concepe individul vorbitor, dar ea nu este cea mai legitimă, cum am arătat în articolul meu *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică*, pag. 112—116 şi 133—136. Şi, dacă la fonetica evolutivă luăm în considerare schimbările de articulaţii, această disciplină ne apare ea însăşi ca un fel de fiziologie. Comparată cu cea descriptivă, fiziologia aceasta va apărea exact în aceiaşi situaţie în care apare gramatica evolutivă faţă de cea statică, şi lexicologia evolutivă faţă de cea statică. Ea nu recurge la fonetica statică decît în măsura în care orice disciplină evolutivă recurge la disciplina statică corespunzătoare. Avînd a face cu schimbări ale relaţiilor studiate de fonetica statică, ea va trebui să le pomenească pe acelea. Dar asta nu înseamnă că recurge la ajutorul ei, că fonetica statică este disciplină ajutătoare ei. Niciodată partea statică a unei discipline nu trebue considerată ca o introducere la partea evolutivă a aceleiaşi discipline. Sau, dacă facem aceasta, va trebui să înţelegem că privim lucrurile din punctul de vedere practic (al practicării ştiinţei), întocmai cum era cazul şi cu teoria analoagă despre partea generală a ştiinţei (vezi 2), iar nu din punctul de vedere al raporturilor reale care există între dînsele Cum Battisti a admis distincţia între o fonetică statică şi alta evolutivă (vezi 1), ni se pare o contradicţie să mai consideri fonetica statică ca o ştiinţă ajutătoare celei evolutive, Mi se pare mai ales foarte nepotrivit să afirme (vezi citatul ultim) că acest manual are rostul de a arăta din punctul de vedere al foneticii descriptive marile fenomene evolutive. Nu înţeleg dece acest studiu al schimbărilor n'ar fi din punctul de vedere propriu lui, mai bine zis, din punctul de vedere propriu oricărei ştiinţe.

*

Am insistat atît de mult asupra acestor lucruri, cu toate că autorul le expune în cîteva pagini, pentrucă ele reprezintă aspectul general al cărţii, laturea ei cea mai personală, concepţia generală a autorului. Şi am crezut că tocmai aceste lucruri trebuesc discutate cît mai amănunţit, căci ele constitue oarecum sinteza, rezultatele autorului. Prin ele autorul se dovedeşte a fi un eclectic, care a luat, cu oarecare modificări, concepţiile şcolii lingvistice franceze (mai ales Meillet şi Grammont) şi le-a combinat cu ideia germană de bază de articulaţie. Nu înţeleg însă ce a luat dela neolingvişti, pe care îi po-

menește într'un citat dat de noi. Probabil însă că prin neolingviști autorul nu înțelege numai pe B a r t o l i, care, după cît se pare, are un continuator mai de samă în V. P i s a n i, ci pe toți lingviștii italieni din secolul nostru care au în chestiunea legilor fonetice o concepție asemănătoare cu cea a școlii idealiste creată de Vossler, cum sînt P a r o d i și B e r t o n i (ultimul s'a și alăturat cîndva direcției neolingviste a lui Bartoli.) In acest caz, Battisti însuși trebue considerat ca un neolingvist, pentrucă el înțelege legea fonetică în același fel ca și Parodi și Bertoni: schimbarea apare întîiu într'un cuvînt, și de acolo se extinde prin analogie la toate cuvintele care au aceeași situație fonetică. Această concepție nu este exprimată în lucrarea de față, dar ea se întîlnește în lucrările anterioare ale autorului,

Ea este în contradicție cu teoriile că tendințele fonetice sînt legate de articulație sau că dezvoltările fonetice sînt determinate de baza de articulație, care se găsește în manualul de față, și autorul nu ne spune că și-ar fi părăsit susținerea de altădată, Prin concepțiile care se întîlnesc în manualul de fonetică generală. Battisti trebue socotit în rîndul lingviștilor din Italia a căror doctrină e mai apropiată de cea a neogramaticilor (Goidànich), nu de cea idealistă. (Școala lingvistică franceză, dela care Battisti a luat atîtea idei, se găsește ea însăși mai aproape de neogramatici decît de școala idealistă.)

Asemările cu Goidànich și cu școala lingvistică franceză merg și mai departe decît am văzut pînă acum. Astfel Battisti afirmă (pag. 264-265): „Col Goidànich e col Meillet si dovrà poi convenire che il singolo fatto fonetico non va considerato in sè, ma in rapporto all' intero abito fonetico di una lingua, ai movimenti articolatorii caratteristici che conferiscono ad una lingua il suo aspetto fonico generale, cioè alla *base di articolazione* (...il principio stesso risale a M. Grammont, 1895)". Se respinge în aceste rînduri ceeace fonologii au numit spiritul atomist în fonetică și se apreciază favorabil spiritul universalist, sintetist (vezi și cele ce am spus despre acestea în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* V, pag. 117-119). Deasemenea Battisti acceptă clasificarea schimbărilor fonetice curentă la școala lingvistică franceză, în special la Meillet și Grammont.

Manualul are exemple din limbile cele mai variate (dar cum e și firesc, se dă o atenție deosebită sunetelor și schimbărilor fonetice din limba italiană comună și din dialectele italiene), bibliografie bogată după fiecare capitol și subdiviziune de capitol, și numeroase ilustrații. In afară de cele trei capitole despre care am pomenit, manualul mai are unul introductiv și altul final, acesta din urmă alcătuit din

tabele şi indice. Manualul de faţă e folositor atît începătorului, cît şi specialistului.[1]

G. Ivănescu.

Einar Löfstedt, *Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax.* Lund, Gleerup, 1936. XIII + 232 pag.

Cetitorul care ar vrea să facă o alegere în activitatea bogată şi variată a lui Einar Löfstedt, oprindu-se la cîteva lucrări caracteristice cu interes pentru întreaga evoluţie lingvistică latinească, nu ar putea trece cu vederea, în niciun caz, volumul de faţă. Impreună cu *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae* (Lund 1911) şi *Syntactica* (Lund, I 1928, II 1933), el formează, într'adevăr, un repertoriu atît de întins de fapte, de idei şi de sugestii, încît, după Ed. Norden (căruia îi şi este închinată lucrarea de faţă), nu vedem alt învăţat mai reprezentativ şi mai viguros, care să fi contribuit mai mult în timpul din urmă la progresul şi înviorarea cercetărilor din acest domeniu.

Opera lui Löfstedt se înfăţişează ca un întreg organic şi unitar, deşi nicăiri nu se vede intenţia unei sistematici. Chiar atunci cînd discuţiile ating lucruri mici şi deosebite dela o pagină la alta, rezultă din ansamblu un punct de vedere comun şi o atitudine constantă. Faptele, mărunte şi fără multă însemnătate la prima vedere, se conturează şi capătă reliefuri din ce în ce mai clare în mintea cetitorului, pe măsură ce acesta se adînceşte în lectură. La sfîrşit, liniile evoluţiei latineşti, în decurs de aproape un mileniu, apar atît de evidente şi de convingătoare, cum niciunul din învăţaţii din timpul nostru nu a reuşit să le realizeze mai bine.

Volumul de faţă reprezintă continuarea unor cercetări de tinereţă, tipărite, supt titlul de *Spätlateinische Studien*, în 1908. Metoda nu s'a schimbat mult, dar cîmpul lecturilor a crescut în mod considerabil. Primul capitol cuprinde contribuţii privitoare la istoria particulelor, iar al doilea discută diferite probleme de vocabular şi sintaxă. Un articol suplimentar trece apoi în revistă o serie de influenţe latino-greceşti, insistînd asupra necesităţii acestor preocupări, privite cu scepticism dela un timp încoace.

Din cauza constituţiei şubrede şi din alte motive, precum vecinătatea unor cuvinte mai pline şi cu mai multă însemnătate în frază, faţă de care se găsesc deseori în encliză sau în procliză, datorită unei prea frecvente întrebuinţări şi nevoii ce simte subiectul vorbitor

1. In rîndul patru din nota dela pag. 1 a cărţii avem o greşală de tipar: s'a tipărit *filologica* în loc de *fonologica*.

de a folosi expresii cît mai categorice şi mai convingătoare, particulele latineşti au evoluat în decursul timpului mai mult decît oricare altă categorie lexicală. Pentru *nec—nec (neque—neque)* întîlnim, în epoca tîrzie pînă departe în evul mediu, un număr însemnat de atestări, unde particula apare o singură dată, în partea a doua a frazei. Această construcţie *ἀπὸ κοινοῦ*, cunoscută şi de limba greacă din acea vreme, moştenită apoi şi de limbile romanice, pare a fi o dezvoltare independentă, pornind dela tendinţe firesti de libertate comune tuturor limbilor. *Ut* îndeplineşte deseori funcţia pronumelui *qui, quae, quod*, iar *ubi* urmează aceeaşi cale, lăsînd urme în limba franceză : *ta petite tante, où tu aime tant*. Particula, foarte răspîndită în latina tîrzie, *quod* are şi valoare comparativă, rezultată dintr'o contaminaţie. Ea intră apoi în compuse ca *propter quod, mox quod, usque quod, post quod, statim quod, interim quod, ad quod*, care înlocuesc cu mai multă putere şi precizie pe vechiul şi prea răspînditul — banalizat într'o anumită măsură — *quod*, un procedeu ce se repetă şi în domeniul limbii franceze : *parce que, avant que, après que, aussitôt que*. La începutul unei propoziţii comparative *quam* ajunge în unele cazuri echivalentul lui *ut, sicut* sau *tamquam*, iar pentru *quam si, quam qui* latina tîrzie găseşte suficientă numai prezenţa lui *quam*, o brevilocvenţă devenită cu timpul uzuală. *Nisi* cu înţelesul lui *sed* are, în parte, sprijinul paralelismului grecesc *εἰ μὴ* (*ἐὰν μὴ*), dar se dezvoltă în chip organic în cazurile unde *nisi* stă după negaţie. Encliticul *-que*, fără culoare şi şubred, dispare cu vremea, după o epocă de tatonări şi nesiguranţă, cînd rămîne ataşat încă de anumite cuvinte, fără să păstreze nimic din vechia lui valoare semantică : *idemque = idem, utinamque = utinam, iamque = iam, hodieque = hodie, namque = nam*, sau faptul invers *pleri = plerique*. Adverbele cu valori de conjuncţii au fost discutate în mai multe rînduri de Löfstedt, iar în volumul de faţă atestările sînt sporite: *statim* 'îndată ce', *mox* 'îndată ce', *nunc* 'deoarece', *postea* 'dupăce', *post* 'dupăce', *etiam* 'deşi', etc. Pleonasmele, caracteristice nu numai latinei tîrzii, ci, în genere, oricărui text puţin stilizat, în care graiul popular se poate strecura mai lesne, se arată de o bogăţie neobişnuită : *ut cum, ut dum, cum quando, dum quando, quoniam cum, quia cum* temporal, *siquidem, quod* cauzal, *ita sic, ita itidem, adeo sic, aperte palam, fere circiter, sic hoc modo, etiam et*, etc.

In capitolul al doilea sînt discutate evoluţii semasiologice sau sintactico-stilistice rezultate pe alte căi : *locus* cu înţeles peiorativ, *secretum* 'loc secret, relaţii secrete', *horae* 'aliquot horae', *proximus* 'probabil, potrivit', adjective verbale în *-bilis* cu sens activ *(placibilis* 'qui placet', *laesibilis* 'laedens', *incredibilis*, frc. *incrédible* incroyant, cf.

frc. *secourable, aidable*, qui aide), elipsa lui *fieri* şi *evenire, mendosus* cu înţelesul lui *mendax* şi *mendum* cu acela al lui *mendacium*, din cauza asemănării lor formale, *mentio* 'minciună', păstrat şi în romîneşte, alăturat, printr'o falşă etimologizare, de *mentior, periculum* 'cădere, moarte', *patibulum* 'chin, tortură', cf. *pati, divinitas* 'profeţie', cf. *divinari, iterare* = *iter facere, morosus* 'încetinel, ticăit', cf. *mora, dolus* = *dolor*, deunde rezultă că evoluţia cuvîntului romînesc *dor* este foarte veche, *orbus* = *caecus*, etc. Adjectivele substantivizate *arida, sicca* traduc grecescul ἡ ξηρά 'uscatul, pămîntul, ţărmul', iar *peregrina* grecescul ἡ ξένη 'străinătatea'. Cu o mare bogăţie de probe sînt discutate verbele simple rezultate din compuse, ca *segui* pentru *persequi, currere* pentru *percurrere, portare* pentru *transportare*, etc. Ele apar, mai ales, în limba vorbită, dar nu rămîn cu totul străine creaţiilor artistice de samă, care le pun în valoare, fie pentru a obţine efecte stilistice, fie pentru uşurinţa şi nevoile măsurilor metrice. Sporesc în latina tîrzie abstractele verbale în *-tus*, concurînd de multe ori pe cele în *-io : inscriptus* (= *inscriptio*), *animadversus* (= *animadversio*), *adoratus, conclusus, reformatus, reprehensus* (= *reprehensio*), etc. Deponentul *reperior* poate avea şi înţeles activ. Despre construcţiile impersonale *dicit, potest, debet* împreună cu alte verbe, despre construcţii verbale cu acuzativ dublu (*adducere, imponere, inungere*), despre *praeferea* = *praeserfim, decipere* = *interficere, ad horam* împreună cu alte variante, acuzativul preţului, *inter* şi întrebuinţările sale multiple, infinitiv pentru imperativ, acuzativul gerunziului cu valoare finală, etc., vorbesc cu multe referinţe, greu de rezumat, paginile dela sfîrşitul acestui capitol.

Influenţele latino-greceşti au fost contestate aproape în întregime pînă nu de mult. Cartea lui B r e n o u s, primită dela început cu neîncredere, n'a putut schimba această atitudine. Löfstedt reia discuţia după un examen amănunţit al problemei. Cele două limbi ale antichităţii au avut raporturi atît de strînse şi de îndelungate, încît o influenţă reciprocă este greu de pus la îndoială. Inrîuririle se produc mai ales la sfîrşitul lumii vechi, atît dintr'o parte, cît şi din cealaltă. Pot fi alăturate astfel expresiile *per loca*, gr. κατὰ τόπους, *per ter*, gr. ἐπὶ τρίς, *per*, gr. διά (*per multum tempus*), *inter medium*, gr. ἀνὰ μέσον, *sub uno*, gr. ὑφ'ἕν, *in unum*, gr. εἰς ἕν, *plus minus*, gr. πλέον ἔλασσον, *toti* = *omnes*, gr. ὅλοι = πάντες, abstractele *testimonium* = *testis*, cf. frc. *témoin, iustitia* = *iudex, dignitates*, gr. ἀξιώματα, *potestas* cu sens personal, gr. ἐξουσία, cf. it. *podestà*.

Lecturile au fost sporite mult şi duse pînă departe în evul mediu. Din ele Löfstedt şi-a făcut convingerea că limba latină încă multă

*

vreme după secolul VI continuă să fie vorbită, să fie întrebuinţată în scris şi să aibă o dezvoltare organică autonomă. Aprofundarea acestei laturi va putea aduce probe şi fapte instructive, dar ea rămîne una din problemele lingvisticii latine de mîne. Evoluţia de un mileniu şi jumătate a limbii latine formează o unitate care apune abia în preajma epocii moderne.

Din activitatea ştiinţifică a profesorului dela Lund se desprind caracteristici comune, în genere, învăţaţilor germani: bogăţie de informaţii, spirit critic, conştiinciozitate, aversiune faţă de generalizări, chiar atunci cînd materialul justifică o astfel de atitudine. Il preocupă o singură realitate, limba, multiplă şi complicată, concepută ca un organism care evoluiază şi se schimbă mereu din motive naturale şi spirituale. Meritul său deosebit constă în aceea că, încă dela început, a fost fixat asupra acestui lucru elementar, urmărindu-l pînă în cele mai îndepărtate ascunzişuri. Textele numeroase dela sfîrşitul latinităţii, editate de filologi crescuţi în cultul lui Cicero şi Virgiliu, deseori greşit înţelese şi emendate, îi oferă minunate prilejuri de a confirma această credinţă, iar spiritul său critic deosebit de fin, ajutat de cunoştinţi lingvistice întinse şi de pasiune, detaşează treptat faptele, dîndu-le sprijinul necesar de argumente şi de atestări, fără a le îngloba în categorii precise supt imperiul unei sistematici nemiloase, şi realizează o nouă imagine, mult mai variată, în spatele căreia se simte pulsînd o viaţă adevărată.

H. Mihăescu.

François Thomas, *Recherches sur le développement du préverbe latin ad-*. Paris, Klincksieck, 1938. XX + 107 pag.

Pentru a trăi, sufixul trebue să se dovedească productiv şi să se extindă mereu. Lipsit de acest dinamism, care este o particularitate a limbajului, în genere, el nu se menţine staţionar, ci, dimpotrivă, dă înapoi şi dispare în cele din urmă ca element necesar de distincţie şi nuanţă. Legea aceasta se aplică şi preverbului. Cercetările referitoare la *con-*, *de-* şi, acum în urmă, la *ad-* arată în chip cu totul convingător cum evoluţia latinească (atît cît o pot dovedi textele) pleacă uneori dela începuturi concrete şi necesare pentru înţelegere, sporeşte apoi elementele expresive şi creiază altele, în continuă prefacere. Compusele cu *ad-*, au, în epoca mai veche, un sens precis şi propriu. In lipsa formelor de mediu, care arată că acţiunea verbului se întoarce în favoarea subiectului, ele mai pot îndeplini şi un rol medial. Dar faţă de verbul simplu, compusul vine cu o superioritate formală şi intensivă, şi deaceea deseori îi înlocueşte, pentru a obţine rezultate mai bune şi pentru a înlesni înţelegerea. Ten-

dinţa aceasta este mereu accentuată în epoca tîrzie. Din ea rezultă apoi, prin deprecierea formelor mai intensive, valori asemănătoare şi paralele: *ad-* devine simplu element protetic. Epoca imperială atestează cu prisosinţă această nivelare treptată. Categoria compuselor apare însă considerabil sporită, ceeace dovedeşte că multă vreme ea a fost preferată, în dauna verbului simplu. Innoirile caracterizează mai ales scrierile popularizante şi oglindesc, într'o anumită măsură, o stare de fapt a limbii vorbite. Impotriva lor reacţionează aceleaşi texte popularizante şi chiar unii scriitori de valoare, restabilind vechia ierarhie, fie constrînşi de tradiţia literară clasică, puternică în toate timpurile la Roma, fie pentru a obţine efecte de stil şi de expresivitate, cum este cazul lui Tacit, depildă. Lupta dintre simplu şi compus, remarcată mai întăi de Löfstedt, poate constitui astfel, întrebuinţată raţional, un element preţios de apreciere a stilurilor. Limbile romanice moştenesc acest progres şi-l duc mai departe.

Materialul acestei lucrări se sprijină pe datele *Tezaurului*, complectate cu lecturi personale foarte întinse, mai ales pentru epoca tîrzie, cînd evoluţia apare mai bine precizată şi mai uşor de caracterizat. In lista de lucrări critice dela începutul volumului lipsesc totuşi nume consacrate ca acelea ale lui Svennung (pentru Palladius şi tehnică) şi Mörland (pentru traducerile oribasice). Chiar şi activitatea lui Löfstedt, deşi preţuită în ansamblu, nu este suficient utilizată pentru valoarea ei documentară. Volumul *Vermischte Beiträge*[1] din 1936, cu discuţiile lui bogate asupra evoluţiei particulelor şi cu o temeinică punere la punct a raporturilor dintre formele simple şi cele compuse, nu se găseşte menţionat în această listă destul de întinsă. In preocupările autorului intră, mai ales, punctul de vedere istoric: valorificarea sincronică, mai greu de realizat uneori, nu este trecută cu vederea, dar asistăm aici mai curînd la o desfăşurare de fapte în timp, prezentată de un lingvist, decît la o cîntărire de valori stilistice, dorită de un filolog. Textele scriitorilor mari (între alţii, corespondenţa lui Cicero şi opera de maturitate a lui Tacit) trebuiau urmărite mai de aproape, menţionîndu-se şi alte dezvoltări paralele. Cartea nu suferă în partea ei documentară, dar se simte deseori lipsa unui sprijin şi a unui element de comparaţie. Ne dăm prea bine sama că valoarea din cutare epocă este alta, am dori însă preciziuni asupra căii pe care ea s'a desfăşurat, asupra piedicilor întîmpinate şi asupra poziţiei sale faţă de valoarea mai veche, în agonie; cu alte cuvinte, o atenţie mai mare pentru aşa numita lingvistică statică. Autorul stăpîneşte totuşi problemele şi conduce discuţia cu siguranţă şi cu talent. Are un stil sobru şi adecvat materiei tratate, o frază

1. Recensat aici mai sus, pag. 279 urm.

scurtă şi o vădită grijă pentru documentare. Intre *adfunc* şi *tunc* exista, de bună samă, o deosebire necesară de ton şi de valoare circulatorie, asemănătoare stării mai vechi dintre *tunc* şi *tum*. Formele acestea nu aveau, probabil, înţelesuri identice, iar preferinţa arătată de evoluţia lingvistică romînească lui *adfunc* (de fapt **adfuncce*) constitue un indiciu că forma din urmă, mai nouă şi mai precisă, era destul de răspîndită.

H. Mihăescu.

J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin.* Paris, „Les Belles Lettres", 1935. XIX + 329 pag. 8°.

Un progres însemnat şi recunoscut de toţi specialiştii actuali s'a realizat în domeniul stilisticii prin noul sens dat terminului însuşi de către Ch. Bally, după care stilistica are a studia „les faits d'expression du langage organisé au point de vue de leur contenu affectif, c'est-à-dire l'expression des faits de la sensibilité par le langage et l'action des faits de langage sur la sensibilité" (*Traité de stylistique française* I, pag. 16). Aşadar, din normativă, ea ar aparţine domeniului strict speculativ.

Privită supt acest aspect, stilistica se deosebeşte complect de stil. Acesta din urmă are ca resort intim elementul voliţional, care aduce anumite modificări limbajului, pecînd prima are în vedere numai rolul afectivităţii în aceste procese. Şi, deşi s'ar părea că stilistica înglobează şi preocupările de stil, sferele acestor două noţiuni sînt mai degrabă secante decît în raport de subordonare. Există, într'adevăr, unele fapte de limbă care pot fi studiate ca un domeniu comun atît de ştiinţa stilului, cît şi de stilistică, dar aceasta se datoreşte faptului că cele două funcţiuni fundamentale ale sufletului nostru, voinţa şi afectul, n'au sfere de acţiune prea strict delimitate.

Să vedem dacă nu e posibil să precizăm mai bine fenomenele de stil şi pe cele stilistice. Conform distincţiei făcute de însuşi Bally, modificările aduse limbajului, atunci cînd scriem, ar intra în sfera de cercetare a stilului, căci în acest caz lucrează mai ales elementul voliţional, iar cînd vorbim, sîntem mai mult supt stăpînirea afectivităţii şi, deci, transformările respective ale limbajului s'ar îngloba în preocupările stilisticii. Totuşi separaţia aceasta nu e prea netă, întrucît Bally chiar recunoaşte unor fenomene caracterul de „stilistice", măcarcă ele, de fapt, ar aparţine mai degrabă la „stil". Şi atunci, care fenomene din limba scrisă pot fi numite stilistice şi care de stil ?

Desigur că, în majoritatea cazurilor, inovaţiile lingvistice din limba scrisă sînt produsul voinţii, fac parte din ceeace Bally, atunci cînd are în vedere limba vorbită, numeşte stilistică individuală. Ele sînt

de domeniul excluziv al stilului, oricîtă doză de afectivitate ar cuprinde în sine. Pentru a deveni stilistice, se cere o altă condiţie, anume să ajungă oarecum generale, să fie simţite ca avînd caracter „afectiv" de mai mulţi indivizi vorbitori sau cetitori, să fie, cu alte cuvinte, social afective. Desigur că prin uz se poate ca afectivitatea din ele să se roadă, să se şteargă pînă într'atît, încît să devină simple fapte de vocabular sau de gramatică, le-aşi zice mecanice, în opoziţie cu cele artistice, adică fără nicio nuanţă stilistică. Prinurmare, la hotarul dintre domeniul stilului propriu zis atît de individual, şi acela al gramaticii, atît de impersonală, ar sta fenomenele stilistice, Cum se vede însă, acest domeniu e foarte greu de precizat, fenomenele de stil, cele stilistice şi cele gramaticale fiind interferente. Conştient de acest fapt, J. Marouzeau spune (pag. XIII) : „une étude de la stylistique ne saurait être complète si elle ne tient pas compte de la langue parlée en même temps que des textes littéraires, dans le cas d'une langue ancienne, d'atteindre la langue vivante à travers la langue morte des textes". [1]

Aşadar stilisticii unei limbi moarte, cum remarcă autorul nostru, îi lipseşte tocmai elementul său esenţial : limba vorbită, care trebue dedus din limba texteler, ceeace e foarte greu (şi, aş preciza, nu a oricărui text, ci mai ales a acelora, care au o limbă mai apropiată de cea vorbită, depildă limba scrisorilor, a scrierilor familiare sau chiar vulgare, care sînt însă, din nefericire, foarte puţine, cînd ne raportăm la limba latină). In treacăt fie zis, Marouzeau (*Aspect oral de la laugue*, pag. 1 urm.) declară cu convingere că nu există decît o singură limbă, cea vorbită, cea scrisă reducîndu-se la o limbă vorbită de două ori : odată din partea celui ce scrie şi a doua oară din partea celui care ceteşte.

Văzută în această lumină, ne putem întreba, pe drept cuvînt, dacă e posibilă stilistica unei limbi moarte în genere şi a limbii latine în special, deşi Bally, prevăzînd o astfel de obiecţie, afirmă : „La stylistique peut, en principe, s'attacher à l'étude d'une langue morte, ou d'un état de langage qui n'existe plus ; mais en aucun cas, elle ne peut être une science historique ; la cause en est que les faits de langage ne sont faits d'expression que dans la relation réciproque et simultanée qui existe entre eux". Ar fi cu putinţă, aşadar, o stilistică a unei limbi moarte, cu condiţia să considerăm limba respectivă într'un anumit moment al evoluţiei sale, cu toate fenomenele de expresie cristalizate oarecum în acel moment.

Această condiţie o arată precis Bally (pag. 23) : „Si la stylis-

1. Subliniat de mine.

tique s'attache à l'étude des faits d'expression d'un idiome particulier (langue maternelle ou langue étrangère),—şi am adăuga, cu atît mai mult la o limbă moartă—, elle ne peut le faire qu'en s'attachant à l'examen d'une période déterminée de l'évolution de cet idiome".

Or acest fapt de importanţă capitală e trecut cu vederea de Marouzeau, care consideră fenomenele lingvistice respective în cursul evoluţiei lor, contrar celor spuse de Bally. Şi trebuia dată cu atît mai mare importanţă acestui lucru, cu cît,—ceeace, dealtfel, remarcă şi Marouzeau, fără a se sezisa însă pentru ansamblul lucrării—,unul şi acelaşi procedeu sau fenomen, considerat ca stilistic într'o epocă, poate fi întrebuinţat în epoca următoare fără nicio nuanţă afectivă, pentruca să redevie stilistic în a treia fază, etc. Construcţia latină *sunt qui agant*, de exemplu, este pur sintactică în limba clasică, nuanţa afectivă, pe care va fi avut-o cîndva, numai i-o bănuim. Cum remarcă foarte bine Marouzeau (pag. 193)... „la recherche de la nuance à tout prix et à toute occasion finit par supprimer la nuance».

Dacă lăsăm la o parte preocupările pure de stil, în care predomină elementul voliţional, şi dacă nu uităm că acelaşi element stă la baza întregii literaturi şi limbi literare latine, pentru domeniul stilisticii propriu zise rămîne puţin lucru. Stilistica latină, aşa cum o prezintă Marouzeau, este mai ales o colecţie de observaţii asupra diferitelor stiluri ale autorilor şi nicidecum o stilistică în sensul dat de creatorul ei, Bally. Ea merită acest nume doar în măsura în care fenomenele cercetate reprezintă limbajul mai multor indivizi vorbitori, adică un uz comun, fără intervenţia elementului personal, voliţional, care constitue caracterul esenţial al stilului. După Bally, care spune că stilistica „peut s'attacher à l'étude d'une langue morte", cartea lui Marouzeau ar fi un tratat de stilistică aplicată limbilor moarte, nu însă o stilistică a cutării limbi moarte. Acest lucru l-a simţit Marouzeau, şi deaceea îşi intitulează lucrarea *Traité de stylistique appliquée au latin*, arătînd astfel că e vorba de procedee stilistice generale aplicate la limba latină.

Să precizăm mai de aproape, pe cît posibil, preocupările lui Marouzeau. Deşi are multă consideraţie pentru Bally, care, spune el, „a activat cel mai mult pentru constituirea unei stilistici ştiinţifice", nu-l urmează pretutindeni. Acest lucru se poate vedea din ceeace-şi propune să înfăptuiască el însuşi (pag. XIX). Dupăce arată opoziţia dintre stiliştii greci şi cercetătorii noi, primii mulţumindu-se să noteze faptele acolo unde noi căutăm explicaţia şi să recomande procedee, pe cînd noi observăm mecanismul şi efectul lor, Marouzeau opune stilisticii lor („un arsenal de recettes à l'usage de l'écrivain et plus particulièrement de l'orateur"), o stilistică pe care o prezintă ca

„une analyse méthodique des procédés d'expression propre à fonder une théorie générale du style, qui puisse s'appliquer à toute langue et à toute forme de langue".

De aici urmează marea deosebire dintre Bally şi Marouzeau, acesta din urmă înglobînd în stilistică şi cercetările de stil, deşi la pag. VIII, unde dă definiţia stilisticii, el însuşi o separă de ştiinţa stilului: „La stylistique est une science mal définie, qui porte un nom mal fait: „stylistique" fait penser à „styliste" comme „casuistique" à „casuiste". Le terme semble ainsi devoir désigner l'art du style, c'est-à-dire une maniére d'esthétique du langage. Ce n'est pas d'une telle stylistique que je veux parler ici"... Şi, într'adevăr, nu va căuta să dea norme, ci să observe mecanismul şi efectele faptelor expresive de limbă, numai că acestea, avînd ca resort voinţa, fac parte mai ales din preocupările de stil.

Dealtfel chiar Marouzeau, dîndu-şi, probabil, sama de punctul său personal de vedere, întrebuinţează rar terminul „stilistică", deşi l-a pus în titlul cărţii, şi-l înlocueşte aproape pretutindeni prin stil.

Lucrarea sa ar reprezenta, aşadar, o direcţie nouă în preocupările despre stil, şi anume o concepţie ştiinţifică a stilului, iar nu stilistica în sensul lui Bally.

In tratarea materiei autorul întîmpină dificultăţi la fiecare pas. Uneori lipsesc documentele şi mărturiile contemporane pentru judecarea unui fenomen. Aşa se întîmplă cu problema intonaţiei: „On ne saurait trop souligner l'importance de l'intonation dans le langage..., mais il va de soi que lorsqu'il s'agit d'une langue morte, sauf à procéder par analogie, nous ne pouvons que signaler l'intérêt de la question et nous en remettre pour le reste aux observations peu pertinentes des anciens" (pag. 67).

Alteori se pot da interpretări greşite, cum e cazul, cred, cu cacofoniile. Marouzeau însuşi remarcă faptul că: „Les meilleurs auteurs sont assez peu sensibles à des rencontres de sons, que nous jugeons disgracieuses" (pag. 40). Dacă nu le simţeau ei, cu sensibilitatea lor natural mai fină pentru limba maternă, cu atît mai puţin le putem simţi noi, cei de azi. Şi cînd considerăm astfel de fenomene drept stilistice, înseamnă că introducem gustul particular, acolo unde ei nu bănuiau nimic, ceeace nu înseamnă că facem stilistică, deoarece aceasta ar trebui să ne arate expresivitatea cu care era înzestrat terminul respectiv în ochii contemporanilor. Cu alte cuvinte, se cere o retrăire a epocii, dacă vrem să facem cu adevărat stilistică.

Sînt demne de remarcat şi merită toată atenţia o serie întreagă de capitole importante, adevărate monografii ale problemelor dis-

cutate, depildă cele privitoare la neologisme, la archaisme, la caracterul de „urbanitas" al limbii latine, etc.

Cu toate greutăţile de care se loveşte în fiecare moment autorul, opera sa, privită în ansamblu, reprezintă un însemnat progres faţă de cercetările similare anterioare. E destul, pentru a ne da sama de aceasta, să amintim doar două din stilisticile cu care ne-am obişnuit depe băncile şcolii: E. Berger, *Stylistique latine* (traduite et remaniée par Max Bonnet et Ferdinand Gache) şi Nägelsbach, *Lateinische Stylistik*. Şi în prima şi în cea de a doua dăm la fiecare pagină peste reguli, norme, sfaturi (cf. la Berger: Règles générales sur les choix des expressions. Archaïsmes. Éviter les mots et les tournures archaïques. Éviter les locutions poétiques (pag. 3), etc.

Nimic din toate acestea la Marouzeau. Din normativă şi didactică, stilistica devine speculativă, ştiinţifică, aşa cum i-a pus bazele Bally. Empirică la început şi mulţumindu-se a da mai mult sfaturi, această disciplină tinde din ce în ce să renunţe la acest caracter, pentru a căuta să descopere îndărătul fiecărui fenomen mecanismul care i-a dat naştere sau efectele produse prin întrebuinţarea lui.

D. Şt. Marin.

Giulio Bertoni, *Lingua e Poesia (Saggi di critica letteraria)*, Firenze 1937. 279 pag. 8°.

Prezenta carte a lui Giulio Bertoni conţine o serie de studii critice izvorîte din concepţia atestată şi în opera intitulată, nu fără intenţie polemică, *Lingua e Pensiero*, Firenze 1932.

Plecînd dela faptul că orice cucerire umană, orice victorie, orice progres, este totodată o îmbogăţire lingvistică şi că limba materializează şi absoarbe faptele, ţesîndu-le pe calea ideală şi eternă a istoriei, autorul arată că istoria limbii se identifică cu istoria gîndirii, pentrucă limba este la fel cu gîndirea.[1] Studiul cuvintelor, atît la Bréal cît şi la Darmesteter, deşi aceştia ţinuse samă de cauzele fizice, sociale, psihologice, nu explica toată limba şi lăsa în umbră un aspect, care este poate cel mai frumos şi mai sugestiv. Şi aceasta, din cauză că limba nu este numai un fapt social, ci şi un fenomen individual şi personal. In limba oricărui individ se găseşte un suflet. Acest suflet îl numeşte „linguaggio": „un fluido misterioso, per

1. Cf. articolul din *Revista Fundaţiilor Regale* (v. mai departe), unde aflăm, între altele, că fiecare om „îşi are propria sa limbă, dupăcum are propria sa experienţă de bucurie şi de durere, şi nu este expresie (umilă sau înaltă, naivă sau elaborată, energică sau sleită, luminoasă sau opacă) ce poate sau trebue să se sustragă dela examenul lingvistului" (pag. 325).

cui l'espressione assume un accento, un timbro, una tonalità, una musica, un colore diverso da uomo a uomo" (pag. 10). Nu există limbă fără limbaj, precum nu există limbaj fără limbă. Limba se învaţă sau se poate învăţa, pecînd limbajul nu se învaţă niciodată: „Tanta cultura quanta lingua; tanto sentimento quanto linguaggio" (pag. 10).

Intr'un articol din *Revista Fundaţiilor Regale*, Noembrie 1936, pag. 319-327, intitulat „Limbă şi limbaj", Bertoni exemplifică: „cîtă limbă atîta gînd, cît limbaj atîta sentiment, rămînînd bine precizat că nu e gînd dat fără sentiment, care îi este alimentul misterios şi perpetuu" (pag. 320). „Dupăcum limba inocentă şi plină de imagini a umilului om campestru, care poartă în suflet uimirea nopţilor înstelate şi a zorilor înrourate, recapitulează impresiile unei vieţi petrecute între minunile naturii, tot astfel limba unui scriitor este istoria gîndirii acelui scriitor" (pag. 325).

Dacă limbajul este sentiment, asta nu pentrucă atinge poezia sau ridică limba la limbă poetică. Poate limbajul să facă din limbă un cîntec, dar poate rămînea, şi adesea rămîne, tumult, strigăt, exaltare, şi poate fi refractar compoziţiilor de dulce seninătate şi încîntare extatică ale artei. Căci „ceeace face ca expresia să fie poetică este ceva misterios şi, am putea spune, divin, care stă în „limbaj" şi pe care nu-l defineşti, dar îl simţi, şi îl retrăieşti, pentrucă este frumuseţe şi, în fiecare, artist şi poet, are lumină, armonie, timbru deosebit". [1] Acest „ceva misterios" este o a treia formă pe care Bertoni o concepe în faptul lingvistic, şi pe care o numeşte l i m b a j p o e t i c. Această formă aparţine numai poeţilor. Cînd se vorbeşte despre poeţi, e natural ca ochiul să se fixeze asupra gîndului înflăcărat sau sentimentului cald, asupra puterii creatoare sau asupra „transfiguraţiei poetice". „L'interpretazione storica d'un poeta è, in fondo, lo studio delle sue qualità e delle possibilità espressive, e della sua lingua nel suo evolversi e nel suo trasfigurarsi in lingua poetica. [2]

Dar „limba la poeţi serveşte, mai mult decît pentru a exprima ceva, să se exprime pe ei înşişi". Studiindu-i limba, studiem însăşi personalitatea poetului, căci „la storia della poesia apartiene alla „linguistica" (pag. 11), şi în desfăşurarea lingvistică momentul artei e nelipsit.

Arta însă reflectă o stare de suflet abstractă, fără participarea

1. *Revista Fundaţiilor Regale* citată, pag. 327.

2. Pasagiu redat şi de B. C h i u r l o, *Giornale storico della lefteratura italiana* CIX, pag. 178-179.

sensului, pentrucă sensul nu intră în contul vieţii nefericite sau vesele, calme sau turmentate, pe care a dat-o Dumnezeu.

Fantazia, pentru a exprima imaginile frumuseţii creiază o viaţă nouă, independentă şi autonomă, îngrădind natura şi construind o lume de sentimente şi pasiuni ce nu sînt totdeauna ale noastre, dar în care găsim ceva din ceeace conţine propria noastră viaţă, agitată şi martirizată de durere şi veselie.

In starea de suflet poetică, pasiunea rămîne fără umbra materializării. Spiritul care construeşte lumea artei va fi cu atît mai apt a creia, în varietate şi frumuseţă, cu cît va fi mai capabil de a simţi, a suferi şi a se bucura. Căci arta e un regat luminos de umbre, un mister în lumina solară (pag. 15). In felul acesta „La poesia, se la si vuole intendere, spune un recensent[1] al cărţii lui Bertoni, bisogna coglierla non nella lingua oggettivata, scissa da ogni attività spirituale che la grammatica ha fissato e determinato e che, pertanto, è materia buona solo per il glottologo in cerca di processi fonetici, ma nel linguaggio, in quella lingua, cioè, più viva e più vera che l'artista trae dal suo intimo e ravvivata dal sentimento e dalla fantasia ci esprime tutta la sua anima, tutto il suo mondo poetico".

Limba ne va ajuta, deci, să cunoaştem „i caratteri più profondi dell'anima del poeta" (pag. 20), cultura sa, timpul său, lumea-i de imagini, muzică şi culori.

Astfel critica poeziei nu mai poate avea limite de netrecut. Studiile estetice cuprinse în *Lingua e Poesia* caută să ne dovedească aceasta. Primul capitol se ocupă de limba lui Dante. Se insistă asupra transformării pe care a suferit-o limba marelui poet în şi prin exil. Drama neliniştitoare şi plină de dezagregări sufleteşti, pe care o trăieşte Dante, îl face să renunţe la dulcegăria dezmierdătoare a dolcestilnoviştilor, la limba lor monofonică, şi să-şi însuşească o altă limbă, cu noi mijloace expresive, cu care să-şi poată exprima neliniştile omeneşti şi divine, suferinţa de om, pasiunea politică, dragostea de ţară, etc.

Această transformare a simţit-o, firește, şi Dante. In al doilea studiu din volum (*«Il De Vulgari Eloquentia»*) Bertoni ne arată precis aceasta. „De Vulgari Eloquentia" n'a fost scrisă de Dante pentru a face teorii despre stadiul în care se găsea limba aulică la 1300, ci pentru a se lămuri pe el însuşi în tumultul de întrebări şi nelinişti ce chinuiau sufletul său de poet, cînd nu găsea mijlocul cel mai potrivit exprimării gîndurilor sale.

Al treilea studiu este dedicat limbii suspinătoare şi triste a lui

1. L. de Filippo, *Archivum Romanicum* XXI (1937), pag. 163.

Petrarca, poetul care „ha fissato vieppiù le forme e risaldato ancor meglio la struttura" (pag. 79) limbii literare italiene, „l'ultimo rappresentante della tradizione poetica provenzale e stilnovistica" (pag. 81), în a cărui poezie „melodiosa e luminosa", în a cărui limbă „soave e melanconica" vom găsi totdeauna un „maestro sovrano di armonia e di grazia" (pag. 103).

Urmează apoi un studiu asupra lui Ariosto, în opera căruia Bertoni vede „il segno della vera e reale poesia", pentru „quell'incontro di magia e di sogno, quell'arte luminosa e ridente, che splende e canta nell'Orlando Furioso" (pag. 110).

Al cincilea studiu se ocupă de Alessandro Tassoni, iar al şaselea de poezia lui Leopardi (acest studiu este, de fapt, conferinţa pe care autorul a ţinut-o la Universitatea din Iaşi în Aprilie 1935).

In al şaptelea studiu este vorba de limba lui Giovanni Berchet, în poezia căruia „è una tristezza elegiaca, senza speranza di conforto, mossa da un impeto dramatico che è come la reazione di un temperamento attivo contro la malinconia invadente e sfibrante" (pag. 180).

Ultimul studiu are de obiect limba lui Carducci. Se arată imitaţiile şi inegalităţile din primele lucrări ale acestui poet şi se precizează evoluţia petrecută pînăla *Rime nuove* şi *Ode barbare*.

Insfîrşit urmează un *Commiato* (pag. 221—226), unde autorul insistă din nou asupra metodei utilizate în acest volum, şi trei *Appendici* cu interpretări privitoare la umanismul lui Petrarca (pag. 229-240) şi la Francesco de Sanctis.

Dacă la un cuprins atît de interesant şi atît de original interpretat adăugăm stilul cu adevărat artistic, avem o imagine modestă a valorii pe care o are ultima carte a lui Giulio Bertoni.

Petre Ciureanu.

Bruno Migliorini, *Lingua contemporanea*, Firenze 1938. IV+ 202 pag. 16°.

De o bucată de vreme, se pare că numai studiul celor mai vechi faze ale limbii şi cercetările dialectale constitue obiectul studiilor ştiinţifice lingvistice. O aplicare la limba de azi a metodelor consacrate e considerată de mulţi ca ceva hazardant şi inutil. Şi totuşi un studiu al limbii actuale, alcătuit cu riguriozitatea necesară, dă învăţăminte de biologie lingvistică extrem de interesante.

Acesta este, cred, din punct de vedere ştiinţific, scopul ultimei lucrări a lui Bruno Migliorini, numit de curînd profesor la catedra de Istoria limbii italiene dela Universitatea din Florenţa.

Dealtfel autorul încă din 1931 se arată preocupat de proble-

mele limbii actuale. In *Cultura* (1931—34), în *Archivio glottologico italiano* (1935) şi în *Archivum Romanicum* (1937) a publicat o serie de studii meticuloase asupra condiţiunilor şi fenomenelor mai importante pe care le prezintă limba de astăzi.

Aceste probleme se întrezăresc, dezbrăcate de prea încărcata terminologie tehnică, chiar din primul capitol al cărţii de faţă (*La lingua contemporanea e le condizioni del suo svolgimento*), unde se descriu faptele şi tendinţele principale, care caracterizează limba contemporană. Istoria mai recentă a acestei limbi se poate divide în trei perioade : 1. sfîrşitul secolului XVIII—1870 ; 2. dela 1870 pînă la 1915 ; 3. dela 1915 pînă astăzi. Pe Migliorini îl interesează numai ultima parte a acesiei diviziuni, fiind însă atent foarte des şi la celelalte două faze precedente.

Printre condiţiunile exterioare care contribuesc la modificarea rapidă a limbii actuale figurează larga difuziune a jurnalelor, revistelor şi periodicelor umoristice, care încetăţenesc diverse forme create acuma sau împrumutate din presa străină şi adaptate la sistemul fonetic naţional, radio-ul, care „sembra destinato a diventare uno dei mezzi più poderosi d'unificazione linguistica" (pag. 12), cinematograful vorbitor, etc.

La acestea se mai adaugă condiţiile sociale : feminismul, şcoala, serviciul militar, administraţia publică (cu influenţă chiar în toponomastică), viaţa politică, etc.

Din cele înşirate rezultă clar o predominare a limbii scrise asupra celei vorbite, predominare care produce tot felul de inovaţii.

In ce măsură apar aceste inovaţii, Migliorini arată în capitolul II, intitulat : *Innovazioni grammaticali e lessicali dell'italiano d'oggi*.

In gramatică schimbările nu sînt atît de perceptibile ca în lexic. Căci „per i mutamenti grammaticali l'unità di misura potrebbe essere il secolo, mentre per il lessico basta una generazione, e anche meno, se si tratti di epoche di grandi rivolgimenti" (pag. 59).

Totuşi şi în gramatică predominarea scrisului asupra vorbirii a modificat pronunţarea şi, deci, fonetica. Nesiguranţa accentului ascuţit sau grav, a vocalelor închise sau deschise, a dus la pierderea unităţii ortografice. Avem apoi imprecizia fixării genurilor noilor substantive de (ex. *l'automobile* este de genul feminin) şi nesiguranţa în ce priveşte pluralul substantivelor în *-ie* (*le superficie* alături de *le superfici*) sau al celor compuse (*gli altopiani* al. de *gli altipiani*). Deasemenea uzul din ce în ce mai puţin regulat al diftongului mobil trădează tendinţa de a se menţine elementul radical identic în flexiune şi derivaţie şi nu numai în cazuri ca *io nuoto—noi nuotiamo*, unde pare că se utilizează *nuotiamo* din cauza fricei de a nu se face con-

fuzie cu forma *nofare*, ci chiar şi în forme ca : *arruolamento, ruotismo, suonatore*, etc.

In flexiunea verbală se tinde spre unificare, de ex. la prima persoană a imperfectului forma în=*vo (io facevo)*. Participiul prezent tinde să se desprindă de verb şi să ia caracter de adjectiv autonom.

Uzul pronumelor alocutive *(tu, voi, Lei)* s'a restrîns. In loc de *Lei*, prin instrucţiile date înscrişilor în G. I. L. şi P. N. F. la 12 şi 15 Februarie 1938, se va zice *voi* şi *tu*.

In sintaxă e mai greu de precizat ce inovaţii s'au introdus. Totuşi se poate atesta uzul predicatului nominal la începutul propoziţiunii (în special la D'Annunzio) şi căderea uzului general al aşezării enclitice al pronumelui (tip *dicasi*).

In derivaţie au avut mare succes prefixele : *a=, infer=, para=, pre=, super=*, etc. şi sufixele : =*iere* şi =*ista*.

In lexic inovaţiile sociale, politice, culturale şi=au găsit o imediată expresie în neologisme. Mare parte din ele n'au fost înţelese cum trebue şi, prin procedeul etimologiei populare, au fost asimilate sistemului lingvistic italian. (Migliorini dă o listă de astfel de exemple extrem de interesante.) Fireşte că s'au creiat şi multe cuvinte nouă, mai ales din cauza aplicaţiilor practice ale ştiinţei (industrie, tehnică, etc.).

In faţa acestei invaziuni de termini străini, de creaţii noi, Migliorini caută să dea un răspuns şi să ia o atitudine. In penultimul capitol *Auditorium o auditorio?* îşi propune să ilustreze istoriceşte căile şi modalităţile prin care lexicul italian şi=a însuşit, fără a le asimila, un număr de cuvinte latineşti şi greceşti, şi să precizeze în ce măsură aceste cuvinte sînt „ben fatti o mal fatti" (pag. 142). Cu alte cuvinte, autorul părăseşte terenul lingvisticii istorice şi intră în acela al lingvisticii aplicate. Punctul său de vedere este departe de acela al vechilor purişti. Problema pe care o pune dela început este dacă „dove ancora non c'è un uso costante, sono da preferire le forme assimilate o quelle intatte, il tipo *orfoffero* o il tipo *peripfero ;* il tipo *auditorio* o quello *auditorium?*" (pag. 142). La această întrebare Migliorini răspunde : „Per dir subito il nostro parere, inclíniamo verso il tipo *orfoffero*, ma, riconoscendo la necessità di alcuni temperamenti, inclíniamo risolutamente verso il tipo *auditorio*" (pag. 142).

E lucru cert că influenţa limbii latine asupra celei italiene a fost foarte mare şi binefăcătoare : lexicul a fost îmbogăţit, fără să fi atins sistemul morfologic al limbii italiene. E sigur deasemenea că această influenţă va continua să se producă şi în viitor, cu acelaşi folos. La împrumutarea cuvintelor latineşti, Migliorini vrea să se urmeze „il metodo nostro e non il metodo altrui" (pag. 147).

Ultimul capitol *Purismo e neopurismo* stă în strînsă legătură cu cele spuse mai sus.

Pentru orice limbă şi pentru orice fază istorică problema adaptării cuvintelor se pune în mod deosebit. Nu e deajuns să avem prezente în minte numai criterii de ordin lingvistic, ci trebue să vedem şi care a fost cultura poporului respectiv în acel timp, în toată varietatea şi complexitatea sa, în legătură cu cultura altor popoare şi cu tradiţia sa naţională. Intocmai ca istoricul politic sau literar, istoricul limbii trebue să ţină samă de influenţe, de relaţii, de mediul cultural şi să judece cu minte de lingvist. Examinîndu-se acţiunea exercitată de o limbă asupra alteia la popoare şi în perioade diverse, se va vedea că au fost epoci cînd influenţa unei limbi asupra alteia a fost puternică, iar altele în care ea n'a existat. Ba ceva mai mult: termîni intraţi în prima perioadă de influenţă sînt complect eliminaţi în perioada de neinfluenţă (de ex. cuvintele arabe din limba spaniolă, ieşite azi din uz, sau cele germanice din limbile romanice, etc.). Migliorini afirmă că în această chestiune factorul cultural-istoric prevalează asupra celui lingvistic. Dar cum studiul său nu are drept ţel de a face teorii generale asupra schimburilor lingvistice sau de a schiţa o istorie a cuvintelor străine în Italia, se opreşte asupra influenţei exercitate de către alte limbi europene asupra limbii italiene din secolul XIX şi examinează apoi cum se pune problema pentru ultimii ani.

Se insistă asupra pătrunderii cuvintelor străine în vocabularul italian şi se afirmă că, dacă pentru secolul XIX criteriul principal pentru eliminarea cuvintelor străine din limba italiană a fost acela al provenienţei, pentru contemporani este criteriul structural al limbii, „la disformità dalle norme fonologiche della lingua" (pag. 182).

Interes deosebit prezintă § 6 al capitolului de faţă, unde autorul lămureşte ce înţelege prin 'purism' şi 'neopurism'. Iată cîteva idei: „Il purismo, mirando ad eliminare sia i forestierismi che i neologismi, si sforzava di esprimere qualsiasi nozione, anche novissima, con parole del lessico tradizionale. Il neopurismo comincia col domandarsi, più o meno nitidamente: questa nozione, che il lessico della tal lingua esprime con la tal parola, ha gia nel lessico italiano un'espressione che le corrisponde, o merita che le si dia?" (pag. 189). Căci „Il neopurismo deve volta a volta prender posizione anche in tali problemi per risolvere concretamente quello che è il suo problema fondamentale: come può l'italiano esprimere italianamente tutti i portati della civiltà moderna, come può essere insieme italiano ed europeo?" (pag. 191).

Evident că nu numai cele rezumate mai sus sînt demne de luat în consideraţie din cartea lui Bruno Migliorini.

Bogăţia de exemple adunate din limba vorbită şi scrisă, modul convingător în care îşi expune gîndurile, grija de a nu se repeta sau de a nu fi înţeles precizarea unei atitudini, etc., sînt calităţi care se găsesc în prezentul studiu, care pot interesa deopotrivă pe cetitorul comun cît şi pe specialistul interesat.

Din acest punct de vedere *Lingua contemporanea* e un semn că noul profesor de Istoria limbii italiene dela Universitatea din Florenţa va izbuti să creeze o şcoală lingvistică, tot atît de onorabilă şi de activă ca şi acelea ale profesorilor Bartoli, Battisti şi Bertoni.

Petre Ciureanu.

Carlo Battisti, *I nomi dell'Alta Venosta*, Firenze 1936-7. 995 pag. 8°.

Studiile de toponimie s'au bucurat totdeauna de o atenţie deosebită printre Italieni. Constatarea nu trebue să ne surprindă, fiindcă Italia este patria dialectologiei romanice, iar interesul pentru numele de locuri merge, deobiceiu, mînă în mînă cu interesul pentru vorbirea populară: izvorul amîndorora este dragostea faţă de produsele sufleteşti ale mulţimilor modeste şi anonime, strîns legate de pămîntul unde au văzut lumina zilei şi şi-au petrecut întreaga lor viaţă, bogată în evenimente de tot felul, al căror ecou se simte şi în limba şi în nomenclatura topică a ţinutului.

Un exemplu strălucit de dragoste pasionată pentru toponimia regională avem în lucrarea pe care mi-am propus s'o prezint cetitorilor noştri. Autorul ei, profesor de lingvistică romanică la Universitatea din Florenţa, şi-a făcut de mult o specialitate din cercetarea graiurilor retoromane depe valea superioară a Adigelui, cu privire la care a publicat numeroase lucrări, favorabil apreciate de cunoscători, depildă *Studi di storia linguistica e nazionale del Trentino*, Firenze 1922 şi *Popoli e lingue nell'Alto Adige*, Firenze 1931, ca să citez pe cele mai voluminoase şi mai importante. Teza susţinută de Battisti este că dialectele retoromane centrale, la care aparţin şi cele studiate de el, alcătuesc o unitate deosebită de grupa occidentală (din cantonul elveţian Graubünden) şi deaceea trebuesc separate de acestea, mai ales că, la origine, ele sînt o ramură a limbii italiene şi numai cu vremea, din cauza infiltraţiei germane, s'au îndepărtat de tipul lingvistic italienesc. Acest punct de vedere a fost combătut de învăţaţii germani şi, mai puţin, de unii compatrioţi ai lui Battisti, care continuă a rămînea pe poziţia lui Ascoli, creatorul lingvisticii retoromane (cu ale sale celebre *Saggi ladini* din *Archivio glottologico italiano*

I, 1873). Amănuntul interesează prin faptul că atitudinea lui Battisti are, conştient sau inconştient, substrat politic. Să nu uităm că e vorba de un Italian originar dintr'o provincie care, pînăla războiu, a aparţinut Austriei. Dealtmintrelea începutul schimbării de poziţie a lingvisticii italiene faţă de problema dialectelor retoromane l-a făcut C. Salvioni, şi el Italían dinafara graniţelor politice ale statului italienesc (Ticino), care a publicat în plin războiu (1917) scrierea *Ladinia e Italia*, de fapt mai mult un manifest politic decît o lucrare pur ştiinţifică. [1]

Trebue totuşi să precizez, cu aceeaşi intenţie de a informa obiectiv pe cetitori, că discuţie poate fi numai în ce priveşte interpretarea faptelor pe care se întemeiază Battisti pentru a ajunge la concluziile incriminate de adversari. Cît despre faptele înseşi, toată lumea recunoaşte, fără nicio rezervă, marea lor bogăţie şi exactitate. Această din urmă calitate o găsim şi în opera de faţă, care întrece, cu siguranţă, tot ce s'a produs pînă astăzi în domeniul toponimiei romanice.

Deşi atît de întinsă, ea reprezintă numai prima parte dintr'un *Dizionario toponomastico atesino*, care va cuprinde, în total, şapte volume, şi anume, după regiuni: 1. *Alta Venosta* (cel de faţă); 2. *Bassa Venosta*; 3. *Merano*; 4. *Bolzano*; 5. *Valle dell'Isarco*; 6. *Pusteria*. In ultimul se vor da indicele şi hărţile respective.

Am pomenit mai sus de bogăţia materialului. Intreaga lucrare va avea 48.000 nume topice. Dacă ţinem samă de (relativ) mica întindere a teritoriului exploatat, cifra pare enormă. Şi cu toate acestea Battisti se... scuză (pag. 10) că n'a putut recolta absolut toate toponimicele acestui teritoriu. Prezentul volum conţine 4950 nume, explicate, firește, aşa cum vor fi toate, din punct de vedere lingvistic.

Mai important decît numărul lor extraordinar de mare este, supt raportul metodei, chipul cum au fost ele strînse. Pentruca numirile actuale să poată fi identificate cu formele lor anterioare, ceeace prezintă, între altele, avantajul că ajută la aflarea etimologiei, s'au cercetat comparativ şi simultan izvoare de toate felurile în ce priveşte vechimea lor. Acest procedeu s'a dovedit util şi din alt punct de vedere, anume că un însemnat număr de toponimice vechi nu au corespondente moderne, dupăcum iarăşi o bună parte dintre cele existente astăzi au luat naştere relativ tîrziu, şi deaceea nu li se pot

1. Şi în chestia elementului grecesc din sudul Italiei Battisti pare a se fi lăsat influenţat de un fel de amor propriu naţional, cînd combate, cu dîrzenie, afirmaţiile lui Rohlfs, admise de aproape unanimitatea specialiştilor (cf. vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 238).

găsi fazele anterioare în documentele vremilor trecute. Rezultatul acestei duble cercetări au fost îmbogăţirea considerabilă a materialului şi totodată stabilirea evoluţiei formale a numelor pentru care urmărirea tradiţiei lingvistice a fost posibilă. Dacă s'ar fi cercetat numai izvoarele scrise sau numai starea de lucruri actuală, nu s'ar fi putut realiza niciunul din aceste două mari avantaje.

Pentru epocile mai mult sau mai puţin îndepărtate s'au despoiat colecţiile de documente tipărite, apoi, în ce priveşte regiunile care prezintă interes lingvistic deosebit, cadastrul general făcut în timpul Mariei Teresia (pela 1775-78). Acest ultim izvor a fost utilizat numai parţial, atît din cauza imensităţii lui (peste o sută de volume de cîte 500 foi mari fiecare), cît şi, mai ales, pentrucă nu e complect (lipsesc registrele cadastrale privitoare la unele comune), iar adesea nici interesant, datorită faptului că numirile se repetă neobişnuit de des dela un loc la altul. Lacunele provocate de această situaţie au fost umplute prin exploatarea arhivelor parohiale şi comunale. De adăugat, înfine, şi materialul existent, pentru provincia Bolzano, în diverse colecţii arhivistice tipărite.

Izvoarele actuale folosite de autor şi de colaboratorii săi sînt scrise şi orale. In prima categorie intră următoarele : 1. harta militară lucrată de Institutul geografic al armatei austriace dinainte de războiu ; 2. harta italiană (confecţionată de Institutul geografic militar din Florenţa) ; 3. hărţile cadastrului austriac ; 4. cartea funduară (cu unele restricţii, despre care v. pag. 9). Izvorul oral este pronunţarea de către locuitori a numelor în discuţie. Controlul pronunţării s'a făcut «pe teren», nu numai pentruca autorul s'o poată nota cu exactitate, ci şi pentru altceva. Se ştie că foarte multe numiri topice indică o particularitate topografică. Deaceea este absolut necesar să cunoaştem aspectul unui loc oarecare, atunci cînd încercăm să-i explicăm numele. In fiecare comună autorul a stat cîte două pînăla şase zile, în vederea acestui control lingvistic şi topografic, fiind ajutat de oameni anume aleşi, care, prin ocupaţiile lor obişnuite şi oarecum oficiale, erau indicaţi să dea toate informaţiile trebuitoare.

Ne putem imagina cîtă muncă şi cîtă osteneală, în primul rînd fizică, au fost necesare pentru adunarea şi verificarea imensului material de care am pomenit mai sus. Trebue arătat că toate aceste lucruri le-a făcut, aproape totdeauna, Battisti singur. Elevi de-ai săi numai l-au asistat, spre a se deprinde cu metoda, şi, în unele cazuri, au fost puşi să facă ceeace a făcut el însuşi, adică să adune nume topice, după aceleaşi norme.

Ca să se vadă ce serioasă concepţie are autorul despre studiile toponimice, cred interesant să adaug, la datele înşirate pînă aici,

următorul amănunt. In ciuda bogăţiei şi preciziei realizate prin toate mijloacele posibile în astfel de împrejurări, Battisti declară hotărît (pag. 13) că „în multe cazuri nu [se] poate ajunge la concluzii etimologice". Cauza principală este că numai 70% din toponimicele cercetate au putut fi atestate şi documentar şi oral; pentru rest există ori numai forme vechi, cărora nu le corespund numiri actuale, ori numai forme moderne, fără corespondent în colecţiile de documente, în cadastre, etc. Evident că nesiguranţa etimologică este mare în special pentru terminii care aparţin la aceste două categorii din urmă.

Mai intervine însă ceva. Un însemnat număr de toponimice din valea superioară a Adigelui au, cum spune Battisti (pag. 11) „caracterul unor rămăşiţe fosilice trecute prin unul sau mai multe straturi lingvistice impermeabile". Astfel numirile prelatine se pot constata cu sutele, şi cele mai multe, aproape toate apar numai în toponimie, nu şi în vorbirea obişnuită, fapt care îngreuiază enorm explicaţia etimologică.

Din fericire marea majoritate a toponimicelor provin, ca pretutindeni, dealtfel, din apelative existente astăzi în lexicul de toate zilele, aşa că dezlegarea lor este, în general, foarte lesnicioasă, deşi trebue să recunoaştem că interes mare, din toate punctele de vedere, prezintă numele vechi, născute înainte de cucerirea romană. Ca aspect lingvistic actual, toponimia ţinuturilor cercetate de Battisti este parte romanică, parte germană, şi anume : văile Alpilor Dolomiţi aparţin la prima categorie, regiunea Bolzano este amestecată (numele aceleiaşi localităţi s'a transmis în ambele idiome vorbite acolo), iar restul are caracter pronunţat nemţesc.

Ordinea în care sînt studiate toponimicele este cea alfabetică, dar nu pentru tot teritoriul, ci pentru diversele lui fracţiuni administrative. Inainte de a trece la prezentarea şi discutarea lor lingvistică, autorul dă informaţii de natură geografică, istorică, etc. asupra fiecărei subdiviziunii administrative, iar la început de tot face acelaşi lucru, dar într'o măsură mult mai largă (şi adăugînd numeroase amănunte privitoare la limbă), cu întreaga regiune (Alta Venosta). Astfel numele de locuri sînt situate în cadrul lor geografic, istoric şi lingvistic, aşa cum se găsesc ele în realitate. Acest procedeu uşurează cetitorului înţelegerea discuţiei, întrucît îl pune în situaţia de a intui oarecum realitatea materială care a dat naştere toponimicului respectiv.

Am scos în evidenţă din opera lui Battisti numai lucrurile care se referă la metodă şi au, deci, valoare principială. Ele pot fi imitate şi, în măsura posibilului, chiar trebuesc imitate de toţi cei ce se ocupă de toponimia unui ţinut oarecare. Din acest punct de vedere întreprin-

derea lingvistului florentin este un adevărat model, vrednic de toată admirația noastră. In legătură cu bogăția informațiilor de tot felul merită o mențiune specială și bibliografia (peste patru sute de numere, afară de studiile și articolele apărute în publicații periodice), apoi o mulțime de hărți și cîteva fotografii. De adăugat tabelele statistice (după comune), al căror scop este să prezinte clar raportul numeric dintre numele germane și cele anterioare lor, apoi cele două indice (alfabetic și etimologic).

Iorgu Iordan.

Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București 1937. XIX + 508 pag. 8°.

Decînd Leo Spitzer, ascultînd de o sugestie a lui Schuchardt, a scos, la a optzecea aniversară a acestuia, cunoscutul *Hugo Schuchardt-Brevier*, ideia de a sărbatori pe lingviști nu prin publicarea unui volum alcătuit din contribuțiile altora, ci printr'o culegere din producțiile științifice ale însuși sărbătoritului, s'a impus oarecum, căci o vedem aplicată din ce în ce mai des. Și pe bună dreptate, nu atît pentrucă cei invitați să colaboreze la un volum omagial dispun de atîtea periodice, unde-și pot tipări articolele, ci mai ales din altă cauză. Strîngerea la un loc a studiilor socotite caracteristice pentru personalitatea unui învățat prezintă, între altele, avantajul că face posibilă o judecată de ansamblu asupra activității lui științifice. Deasemenea putem urmări, dealungul unui interval de timp considerabil, evoluția ideilor și metodei de lucru ale celui sărbătorit, atitudinea lui față de curentele nouă, lărgirea și adîncirea problemelor care-l preocupă, etc. Însfîrșit intervine și un element de ordin strict personal, care nu trebue trecut cu vederea : întrucît cheltuielile necesare pentru imprimarea volumului sînt suportate de cei care aderă la sărbătorire, avem prilejul să constatăm în ce măsură jubilarul se bucură de admirație și simpatie printre confrați. [1]

1. Despre acest din urmă amănunt cred interesant să dau cîteva informații. In „Tabula gratulatoria" (dela pag. XIII urm.) figurează 74 nume de institute și învățați străini, printre care somități ca Bally, Jaberg, Jespersen, Jud, Spitzer, Trubetzkoy, Vendryes, M. L. Wagner ș. a. Numărul Romînilor este, evident, cu mult mai mare, fiindcă, afară de filologi, s'au asociat la această manifestare profesori de diverse grade și specialități, academicieni, publiciști, prietini personali, foști elevi, etc. Dacă lista străinilor este elocventă prin prezența atîtor nume ilustre, aceea a naționalilor vorbește mai cu samă prin absențele destul de numeroase din partea tocmai a specialiștilor. S'au abținut cei mai mulți dintre lingviștii să zicem oficiali, deținători, adică, de catedre universitare, din București și Iași. Se verifică,

In cazul de față avantajele sînt și mai numeroase. Ca la toți lingviștii romîni, majoritatea studiilor lui Pușcariu sînt scrise în limba noastră, atît de puțin cunoscută dincolo de hotarele țării. Deaceea nici măcar toți specialiștii nu pot lua cunoștință de ele, fapt care însemnează, negreșit, o pagubă nu numai pentru știința romînească, ci și pentru cea străină. Hotărîrea de a traduce în franțuzește acele lucrări ale lingvistului clujan despre care comitetul organizator al sărbătoririi (în frunte cu Th. Capidan) a crezut că merită mai mult decît altele să devină acesibile tuturor specialiștilor, este foarte lăudabilă.[1] In chipul acesta străinii își pot da sama, fie și numai parțial, de contribuția pe care sînt Romînii în stare s'o aducă la dezvoltarea și progresul lingvisticii. Și, în momentul de față, se simte mai puternic decît oricînd nevoia ca valorile adevărate ale țării să fie cunoscute și apreciate după merit. Este aici un interes nu personal, nici de breaslă, ci național în sensul cel mai strict al cuvîntului.

La considerentele acestea de ordin general se poate adăuga unul care privește direct pe Pușcariu. Cine i-a urmărit mai de aproape activitatea științifică știe că, afară de *Studii istroromîne*, a căror valoare stă mai ales în materialul utilizat și prelucrat (așa cum se întîmplă cu orice monografie), tot ce a scris profesorul dela Cluj sînt studii și articole relativ puțin întinse. In schimb ele sînt pline de observații juste și ingenioase asupra faptelor lingvistice, de idei valabile pentru limbajul omenesc de pretutindeni, măcarcă punctul de plecare îl constitue un singur idiom, și de vederi generale foarte interesante, toate produs al unei bogate experiențe, al unui contact îndelungat și neîntrerupt, nu numai cu cercetările altora, ci și cu limba însăși, cu limba scrisă, ca și cu cea vorbită.[2]

In această privință ne amintim, fără voie, de Schuchardt, care, tot așa, n'a publicat decît o singură carte propriu zisă și a împrăștiat nenumăratele roade ale meditațiilor sale despre limbă în articole,

---

odată mai mult, adevărul că... nimeni nu-i profet în țara lui ! Deosebirea dintre modul de comportare al străinilor și acela al Romînilor ne-o arată și faptul că volumul de față a fost recensat pînă acum numai în periodice științifice de peste graniță (șase la număr). Chiar dacă ale noastre sînt mai puține decît cele străine, disproporția rămîne totuși mare și... semnificativă.

1. S'au tradus în aceeași limbă și două contribuții scrise de autor în nemțește : *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* și *Phonetisch und Phonologisch*. Cum germana nu e tocmai accesibilă oricui, și faptul acesta contribue la răspîndirea mai largă a operei lui Pușcariu.

2. De mare folos i-a fost activitatea desfășurată ca redactor șef al Dicționarului Academiei, căci i-a înlesnit utilizarea și prelucrarea, cel puțin parțială, a enormului material de fișe adunate în acest scop.

note şi recensii, modeste ca aspect material, dar grele prin conţinutul lor, prin problemele puse, ca şi prin soluţiile prezentate. Cu Schuchardt mi se pare că seamănă Puşcariu şi altfel. Amîndoi sînt eclectici din punctul de vedere al concepţiei: nu s'au înglobat într'o anumită „şcoală", ci au căutat să primească dela fiecare tot ce li s'a părut că poate contribui la o înţelegere mai justă a faptelor de limbă şi, prin urmare, la progresul lingvisticii. Puşcariu face chiar impresia că v r e a să-şi însuşească ideile mai tuturor curentelor noui ivite în disciplina noastră. Dacă această atitudine poate fi interpretată în sensul că personalitatea sa ştiinţifică este mai puţin viguroasă decît a marilor creatori de doctrine lingvistice, fapt sigur este că avem a face cu un învăţat perfect obiectiv, capabil să pătrundă în sistemele de gîndire şi în metodele de lucru ale altora, fără a se lăsa influenţat de obişnuinţă, de şablon, adică de ceeace constitue o piedică adesea de neînvins în calea cercetărilor noastre.

Obiectivitatea lui Puşcariu se observă chiar atunci cînd este silit să combată pe cei care se deosebesc de dînsul. Cu foarte puţine excepţii, toate pe deplin justificate, polemicile lui sînt potolite şi urbane în cel mai înalt grad. Oricît de îndîrjit şi... plin de temperament ar fi cineva, trebue să se simtă dezarmat în faţa unui „adversar" atît de blajin şi de ponderat, care nu lasă, nici în chestiile mai mult sau mai puţin personale, să vorbească amorul propriu, sentimentele şi resentimentele sale, ci se conduce numai de dragostea pentru adevăr şi de respectul pentru munca altuia. Deseori ai impresia că în această atitudine, extrem de civilizată, mai ales pentru moravurile dela noi, intervine un factor de natură pedagogică: Puşcariu pare că vrea să facă educaţia confraţilor săi, dîndu-se pe sine, indirect, firește, dar cu atît mai elocvent, ca exemplu de slujitor onest şi devotat al disciplinei pe care o cultivă. Spiritul său de educator se observă cu deosebire în aprecierile despre lucrările începătorilor, indiferent de „şcoala" căreia aparţin. Sînt sigur că niciodată n'a scris ceva defavorabil privitor la vreun tînăr lingvist, mai mult sau mai puţin nerăbdător să fie primit în rîndurile celor deja consacraţi. Dimpotrivă, se poate spune mai degrabă că bunăvoinţa şi înţelegerea lui Puşcariu pentru ostenelile viitorilor săi colegi de breaslă întrec, de multe ori, cele mai optimiste aşteptări.

Studiile adunate în acest volum sînt grupate, după conţinutul lor, precum urmează: 1. O r i g i n i; 2. F o n e t i c ă; 3. M o r f o l o g i e; 4. D e r i v a r e; 5. L e x i c o l o g i e; 6. S i n t a x ă şi s t i l i s t i c ă. O enumerare a lor nu mi se pare necesară. Pot spune numai că, în general, alegerea este fericită: tot sau aproape tot ce prezintă interes, atît prin chestiile tratate, cît şi prin chipul cum le prezintă a-

utorul, şi-a găsit locul în această carte, menită să mărească prestigiul ştiinţei romîneşti peste hotare. Deasemenea nu cred potrivită, într'o dare de samă oarecum festivă, o discuţie asupra părerilor şi afirmaţiilor cuprinse în ea.

De remarcat, în fine, indicele de materii şi de exemple, bogate şi îngrijite, apoi lista lucrărilor lui Puşcariu apărute între anii 1927 şi 1937 (pentru epoca dinainte de 1927 se trimete la bibliografia publicată în *Revista filologică* I, pag. 1 urm.). In total 263 numere.

Iorgu Iordan.

Al. Rosetti. *Istoria limbii romîne.* I: *Limba latină,* Bucureşti 1938. 219 pag.; II: *Limbile balcanice,* Bucureşti 1938. 132 pag. şi 5 hărţi.

O istorie a limbii romîne era necesară, căci cea existentă pînă acum, *Histoire de la langue roumaine* a lui O. Densusianu, este pedeoparte prea de multă vreme începută, aşa că nu mai corespunde decît parţial stării actuale a ştiinţei,— afirmaţia aceasta priveşte mai ales vol. I —, iar pedealtăparte a rămas neterminată prin moartea înainte de vreme a autorului. Este drept că opera fundamentală, publicată de A. Philippide în primul deceniu de după războiu, *Originea Romînilor,* cuprinde aproape numai materii care ar putea intra într'o istorie a limbii romîne. Ea este însă altceva decît o istorie a limbii romîne, şi anume, aşa cum a vrut autorul ei, o lucrare specială asupra originii Romînilor, acest fapt care constitue cea mai grea şi mai însemnată problemă din lingvistica şi istoria romînească. Deaceea trebue primită cu bucurie apariţia unei noi istorii a limbii romîne, cum e aceea a lui Rosetti. Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît nici limbi mai ilustre decît a noastră, precum italiana şi spaniola între cele romanice, nu-şi au încă vreo istorie a lor.

Dar apariţia unei asemenea opere este pentru noi necesară acum şi din alt punct de vedere. Philippide şi-a dat sama că, înainte de a face o istorie a limbii romîne, era nevoie să se dea o deslegare problemei originii Romînilor, care, deşi fusese prea mult discutată înainte, nu căpătase o soluţie sigură. Osteneala sa de o viaţă nu i-a fost zadarnică. Pelîngă că a luat în considerare pentru prima oară unele fapte pe care le puneau la îndemînă cercetările istorice şi arheologice (întinderea teritoriului de limbă latină din Peninsula Balcanică, teritoriul pe care s'a dezvoltat limba dalmată) şi că a descoperit pentru prima oară unele fapte istorice (lacuna de romanizare despre care vorbeşte în *O. R.* I, pag. 509-516, în care, după părerea sa, au trăit în timpul imperiului roman strămoşii Albanejilor), el a scos concluzii cu privire la întinderea teritoriului primitiv al limbii romîne şi la grupurile de Romîni din timpul evului mediu,

din anumite aspecte ale evoluţiei limbii romîne dela început şi pînă astăzi, aspecte pe care tot el le-a observat întîiu. Vezi *O. R.* II, pag. 242-309. Problema originii Romînilor n'a putut fi rezolvată fără o considerare a întregii istorii a limbii romîne, care a fost altfel înfăţişată şi interpretată decît deobiceiu, şi, prinurmare, radical renovată. (Cu această ocazie Philippide a creat şi o nouă doctrină despre schimbările limbajului în general, — mai ales cele fonetice, dar şi celelalte —, doctrină care se găseşte expusă în lunga notă dela pag. 240 (pînăla pag. 309) şi asupra căreia noi am insistat în diferite rînduri, v. *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* II, pag. 137-140 nota şi IV, pag. 226-228.) Istoria limbii romîne trebuia făcută de cineva din nou, chiar din această cauză că problema fundamentală a lingvisticii şi istoriei romîne a fost rezolvată şi că un nou fel de a imagina istoria limbii romîne a fost emis. Lucrul la care Philippide a renunţat,—în 1894 el intenţiona să scoată o istorie a limbii romîne în mai multe volume, precum se vede din titlul şi prefaţa operei publicată de el în acel an, *Istoria limbii romîne. I: Principii de istoria limbii* —, devenea acum o datorie a cercetătorilor actuali. Este poate inutil să spunem că opera lui Rosetti nu-şi datoreşte existenţa unor asemenea consideraţii şi că ea nu realizează acest deziderat al nostru. Dar cum noi credem că Philippide a schimbat radical felul în care trebue considerată istoria limbii romîne, nu ne puteam lipsi de a nu arăta calea pe care trebue s'o urmeze acum o operă intitulată astfel. Ca şi aproape toţi ceilalţi lingvişti contemporani care s'au pronunţat asupra originii Romînilor, Rosetti nu şi-a însuşit dela Philippide decît teoria despre pătria primitivă a Romînilor, nu şi argumentarea lui Philippide, pentru a arăta aceasta, care e, totuşi, cum am spus, strîns legată de felul de a concepe istoria limbii romîne. Critica pe care ar trebui s'o facem mai jos acestei istorii a limbii romîne ar trebui să fie, deci, din acest punct de vedere arătat de noi aici, al doctrinei lui Philippide. Dat fiind însă că ea ar cere prea mult spaţiu, renunţăm deocamdată la dînsa. Aici vom caracteriza din alte puncte de vedere opera lui Rosetti şi vom expune o serie de obiecţii cu privire la unele afirmaţii de amănunt.

La o istorie a limbii romîne, ca dealtfel a oricărei limbi, planul este foarte important, dată fiind întinderea şi felul materiei tratate şi posibilitatea ca planul să fie adoptat în tratarea unor materii asemănătoare (în cazul nostru, istoria altor limbi). Vom discuta deaceea cu destul interes planul operei lui Rosetti. Noi am insistat şi altădată asupra însemnătăţii pe care o prezintă discuţiile de acest fel (*Bul.* I, pag. 187-188 şi III, pag. 137-138) şi am susţinut că astfel de discuţii sînt de domeniul logicii (*Bul.* III, pag. 138). In cazul de faţă

cred că discuţia e cu atît mai necesară, cu cît nu s'a făcut încă o teorie despre planul istoriei unei limbi oarecare, ceeace înseamnă că nu se ştie precis ce cuprinde sau mai bine zis ce trebue să cuprindă o istorie a unei limbi oarecare.

Deşi sîntem abia la începutul istoriei limbii romîne a lui Rosetti, cu apariţia primelor două volume şi cu informaţiile pe care le avem din ele (I, pag. 5-6 şi II, pag. 118), putem vedea planul general al operei sale. Istoria limbii romîne începută de el seamănă foarte bine ca plan (aranjare a materialului şi, deci, concepţie) cu aceea a lui Ov. Densusianu, profesorul său în materie de filologie romînească şi şeful şcolii lingvistice romîneşti din care Al. Rosetti face parte. (Adăugăm însă că, prin lucrările sale, Rosetti se îndepărtează de atîtea ori de profesorul său, formînd, împreună cu Graur şi alţii, un fel de nouă şcoală lingvistică în cadrul filologiei romîne.) Intocmai ca şi Densusianu, Rosetti a făcut şi are de gînd să facă o istorie a limbii romîne care să fie o descriere rînd pe rînd a stărilor lingvistice din diferite epoci şi a influenţelor suferite rînd pe rînd de limba romînă. Astfel, în primul volum, Rosetti descrie limba latină dela baza limbii romîne (de aici şi titlul volumului, care însă nu e perfect potrivit; el trebuia întitulat: *Latina dela baza limbii romîne*), în al doilea, influenţa pe care limbile balcanice de pînăla năvălirea Slavilor (deci secolul VII) au exercitat-o asupra limbii romîne (nici în acest caz titlul nu este potrivit; volumul ar fi trebuit întitulat: *Influenţa limbilor balcanice asupra romînei pînăla năvălirea Slavilor*; după cît se pare însă, prin titlul dat, autorul vrea să spue altceva: că studiază ceeace apropie limba romînă de celelalte limbi din Peninsula Balcanică, dar şi în acest caz titlul volumului e greşit, căci nu face să ne gîndim la toate limbile balcanice; în acest caz titlul nimerit ar fi fost: *Aspectul balcanic al limbii romîne*), în al treilea va trata despre influenţa slavă (vezi II, pag. 118) şi în alt volum, posterior, va descrie romîna din secolul al XVI-lea (vezi I, pag. 6). (Autorul are deja tipărită o carte consacrată acestei epoci, şi e probabil că ea va intra aproape neschimbată în lucrarea pe care a început-o.) E probabil că, întocmai ca şi Densusianu, Rosetti va studia în celelalte volume ce vor apare, despărţirea dialectelor, influenţele exercitate dela cea slavă pînă în sec. XVI sau pînă azi, apoi că autorul intenţionează, întocmai ca şi Densusianu, să studieze şi limba secolelor următoare pînă azi.

O istorie a limbii concepută în felul acesta se deosebeşte, deci, radical de aşa numitele gramatici istorice sau fonetici, morfologii şi sintaxe istorice, care au început să fie făcute dela neogramatici încoace şi care continuă a fi făcute şi as-

tăzi. Pecînd acestea din urmă sînt lingvistică diacronică sau evolutivă în sensul pe care-l dă de Saussure acestor termini, istoria limbii, astfel cum e concepută de Densusianu şi Rosetti, este numai lingvistică sincronică sau statică, şi anume descrierea stărilor succesive ale unei limbi, ba chiar numai a celor atestate prin texte. Numai faptul că se vorbeşte de influenţele străine, exercitate asupra limbii, mai toate lexicale, face să se introducă şi un punct de vedere evolutiv. Aceste discuţii coincid ca materie, nu însă şi ca fel de expunere, cu dicţionarele etimologice, făcute din epoca neogramatică încoace de lingvişti şi care, în timpul din urmă (după războiu), au început să devie o adevărată istorie a cuvintelor, adică lexicologie evolutivă. Precum se vede, o astfel de istorie a limbii nu face inutilă gramatica evolutivă şi nici dicţionarele etimologice, ci e concepută ca o expunere complementară acestora, şi, în general, numai ea e considerată ca istorie a limbii, celelalte rămînînd să fie considerate ca lingvistică diacronică, evolutivă sau, cu terminul altora, destul de încetăţenit şi el, istorică. Aşa se face că F. Brunot a înţeles istoria limbii ca şi Densusianu şi a conceput istoria limbii franceze după un plan analog.

Noi însă ne întrebăm cu ce drept numai o serie de expuneri a stărilor de limbă succesive poate fi considerată ca istorie a limbii, pecînd lingvistica evolutivă nu. Probabil, cînd neogramaticii făceau lingvistică evolutivă (adică, pentru a rămînea la terminii lor, gramatică istorică, fonetică istorică, etc.), ei credeau că fac istoria unei limbi oarecare. Desigur numai parţial, dar dicţionarul etimologic complecta, în mintea lor, această expunere, aşa încît nu mai rămînea nimic de adăugat. Această materie a şi fost numită de unii istorie, ceeace arată şi mai clar că pentru ei ea era istoria limbii. Astfel se explică terminii istoria sunetelor, istoria formelor gramaticale (amîndoi la Philippide), istoria cuvintelor (la Meillet şi, probabil, şi la alţii). Noi credem că trebue să considerăm şi acest fel de lingvistică ca istorie a limbii. Dealtfel indoeuropeniştii, germaniştii şi slaviştii au făcut astfel de istorii ale limbii.

Există, deci, două feluri de a face istoria limbii. Cu toate acestea, istoria limbii, concepută ca o serie de gramatici succesive, se loveşte de unele dificultăţi. Căci nicio limbă nu este atestată prin scrieri pe toată întinderea vieţii sale, ci numai în timpurile posterioare, cînd ea devine o limbă de civilizaţie. Deobiceiu lingviştii descriu limba de origine, lucru care, dacă sînt mai multe limbile care se trag din ea, se poate face chiar cînd ea nu e deloc atestată, şi apoi stările tîrzii, în care ea a devenit scrisă. Cum timpul intermediar

este totdeauna cel puțin de cîteva sute de ani, și limba s'a schimbat mult între timp, cei care fac istoria limbii simt nevoia să vorbească și despre acest timp, dar, neputînd face descrieri, sînt nevoiți să recurgă la lingvistica istorică. Acest lucru îl face și Densusianu. Și astfel el discută evoluția romînei dela latină pînă în sec. XVI, — dar numai cea fonetică, căreia i se simte mai mult nevoia —, într'un capitol introductiv la descrierea secolului XVI. Evoluția morfologică și sintactică este arătată în note la descrierea morfologică și sintactică a aceluiași secol. Precum se vede, a fost obligat să facă și lingvistică evolutivă, dar nu-i dă un loc special, ci o subordonează capitolelor stabilite din punct de vedere static.

Rosetti este atît de influențat de planul lui Densusianu, încît nu înțelege altfel lingvistica evolutivă în cadrul unei istorii a limbii romîne. In vol. I, pag. 5-6 el spune: „Expunerea [volumului I] se mulțumește cu înregistrarea inovațiilor ce explică evoluția latinei orientale, devenită mai tîrziu limba romînă, fără a urmări dezvoltarea însăși a acestor inovațiuni. O expunere de acest fel va deschide volumul consacrat secolului XVI: acolo se va vedea în mod succint cum a evoluat limba latină, din momentul pătrunderii sale în părțile orientale ale imperiului roman și pînăla ivirea primelor monumente de limbă romînească".[1] Numai în mod incidental calcă el acest plan, și, de exemplu, el pomenește în vol. I și de fenomene posterioare epocii latine și anterioare secolului XVI. (O parte din fenomenele discutate în vol. II sînt în mod fatal tot din acest timp, cuprins între latina populară și secolul XVI.)

1. Este interesant de adăugat că d-l Iorgu Iordan este influențat ca plan, în cursul său de lingvistică romînească pe care-l ține la Universitatea din Iași dela 1934 încoace, de profesorul său, A. Philippide. Istoria limbii romîne pe care o făcea acesta la Universitatea din Iași era lingvistică evolutivă (lipsea însă sintaxa și lexicologia) și se întitula, cum am și spus mai sus, *Istoria sunetelor* și *Istoria formelor*. Inaintea acestora făcea un curs despre *Originea Romînilor* și *Latina populară*. Toate acestea au intrat parțial în opera întitulată *Originea Romînilor*. Tot astfel concepuse el, probabil, istoria limbii romîne în 1894. D-l Iordan continuă acest fel de a face istoria limbii romîne astăzi la aceeași universitate, căci, după un curs asemănător cu cel intitulat *Originea Romînilor* și *Latina populară*, a făcut fonetica, morfologia și formarea cuvintelor și este pe punctul de a trece la sintaxă. Bineînțeles, sînt deosebiri în felul de a trata al amîndurora, — d-l Iordan dă atenție mare stărilor actuale; prin aceasta, ca și prin altele, d-sa are o situație specială în interiorul școlii Philippide —, dar planul e același. Precum se vede, școlile de filologie romînă,— cel puțin cele două luate aici în considerație, cea a lui Densusianu și cea a lui Philippide —, se deosebesc între ele nu numai prin idei și terminologie, dar și prin felul în

Acestea deocamdată în privinţa planului. Intr'un astfel de cadru Rosetti a trebuit să aranjeze materialul de limbă latină populară şi limbă romînească astfel cum este el înfăţişat astăzi în mod curent de către specialişti (doctrina lui Philippide, cum am spus, nu este curentă) şi la lumina cîtorva principii de lingvistică generală care s'au impus astăzi. In ce priveşte lingvistica romînească, toate şcolile filologice romîne şi străine şi toate direcţiile de cercetări sînt, mai mult sau mai puţin, luate în considerare. Existenţa celui de al doilea volum se şi datoreşte unei direcţii de cercetări foarte cunoscute în prezent şi care se poate întitula lingvistică balcanică. Ea este reprezentată mai cu samă de către Kr. Sandfeld, care i-a şi dat numele, şi e continuată de fonologi şi de lingvişti influenţaţi de aceştia. (Ţinînd samă de această lingvistică balcanică, Rosetti a şi trebuit să modifice puţin planul lui Densusianu, care a scris partea respectivă din lucrarea sa înainte ca lingvistica balcanică să se fi impus ca o nouă ramură de studii. Densusianu studia influenţa autohtonă (tracă şi iliră) înainte de a descrie latina balcanică, Rosetti, dimpotrivă, o studiază împreună cu toate celelalte influenţe balcanice pînăla cea slavă, ba, avînd în vedere că vol. III va trata despre aceasta din urmă, odată cu toate celelalte influenţe balcanice.) Cum e însă şi explicabil, istoria lui Rosetti expune în materie de lingvistîcă romînească mai ales părerile proprii ale autorului şi pe ale lui Graur, împreună cu care, am spus mai sus, formează o nouă şcoală lingvistică.

Din punctul de vedere al lingvisticii generale, Rosetti este influenţat de şcoala lingvistică franceză şi de cea fonologică. Ideile generale pe care autorul le-a luat dela aceste şcoli se întreţes atît de mult cu faptele de lingvistică romînească, încît, în discuţie, nu pot fi distinse de acestea. Iată-le pe cele mai însemnate.

Autorul este adept al teoriei lui Meillet despre înrudi-

---

care fac istoria limbii romîne. Bineînţeles, atît planul şcolii din Bucureşti, cît şi al celei din Iaşi se găsesc şi la alţi lingvişti — străini — care au făcut istoria altor limbi, dar asta nu importă. Intre cele două şcoli lingvistice romîneşti există o deosebire. Şi această deosebire nu trebue înţeleasă ca voită. Este vorba de tradiţii deosebite, de «mentalităţi» lingvistice deosebite, create de întemeetorii şcolilor şi în care au crescut elevii lor. In mod normal istoria limbii este înfăţişată într'un fel de unii şi în alt fel de alţii. Dar trebue să adaug imediat că, deşi d-l Iordan este un urmaş al lui Philippide din punctul de vedere al planului, d-sa nu consideră o astfel de expunere ca istorie a limbii romîne (comunicare orală). Pentru d-l Iordan istorie a limbii romîne este tot o serie de gramatici a stărilor succesive, ca şi pentru Brunot şi Densusianu.

rea limbilor. Contrar părerii lui Densusianu şi celei care se întîlneşte în manualele de curs secundar, la publicul mare şi la istorici, că nu se poate vorbi de o limbă romînă decît numai dupăce latina s'a amestecat cu slava (vechia bulgară), autorul afirmă că romîna nu poate fi decît latină (I, pag. 31), căci indivizii vorbitori au avut întotdeauna conştiinţa că vorbesc limba părinţilor lor şi că nu şi-au părăsit limba maternă. (Exprimarea nu este însă prea fericită. El vorbeşte de latină; dar oamenii de mai tîrziu, adică de după distrugerea imperiului roman, nu mai erau conştienţi că vorbesc limba imperiului. Trebue să se vorbească de latină pentru timpurile imperiului şi de romînă pentru timpurile posterioare.) Este teoria lui Meillet, aplicată la limba romînă. Şi, într'adevăr, acesta este faptul care dovedeşte latinitatea limbii noastre. Numai că, lipsindu-ne informaţii asupra conştiinţei indivizilor vorbitori din acest punct de vedere, noi tragem concluzii asupra ei din faptul că formele gramaticale ale limbii romîne, — formele gramaticale se împrumută mai greu decît cuvintele —, sînt latineşti.

Intocmai ca şi Meillet, Rosetti vorbeşte şi de o voinţă a indivizilor vorbitori de a întrebuinţa acea limbă şi nu alta; dar aici Meillet greşeşte, dacă se gîndeşte la graiurile populare şi nu la limbile de civilizaţie (limbile comune). Rosetti însă sigur greşeşte, căci, dela căderea imperiului roman şi pînăla apariţia unei limbi literare, romîna a fost un graiu popular. Voinţa de a-şi păstra limba nu poate apărea la un popor decît odată cu apariţia conştiinţei naţionale.

Dela şcoala lingvistică din Praga, Rosetti a luat ideia de uniune lingvistică (Sprachbund). Dacă ideia luată dela şcoala lingvistică franceză era ideia fundamentală a vol. I, aceasta este ideia fundamentală a vol. II. Latinitatea limbii înţeleasă ca mai sus nu exclude şi considerarea romînei în alte grupuri de limbi decît cel romanic. Ea face parte, cum spune Rosetti (II, pag. 25), „prin alte aspecte ale ei", din grupul limbilor balcanice.

Firește, influenţa şcolii lingvistice franceze şi a celei fonologice se vede şi în alte idei generale ale autorului, dar asupra lor nu mai insistăm.

Vom face acum observaţiile de amănunt. Nu vom discuta niciun fapt lexical din lucrarea de faţă. Faptele gramaticale şi fonetice despre care nu vom pomeni nimic, sau sînt admise de noi, sau cer mai multă discuţie, care nu se potriveşte cu recensia de faţă.

I, pag. 91 nota, 99, 104: autorul întrebuinţează terminii română comună, română primitivă, panromană pentru latina comună sau populară sau vulgară. Sînt de preferat aceştia din urmă. Pag. 5: planul operei sale nu este determinat,

cum crede autorul, de principiul genealogic, care ar sta „la baza întregii sale expuneri", ci de epocile care se pot stabili în viaţa unei limbi (planul lui Densusianu) şi de elementele limbii (planul lui Philippide). Faptul că o limbă se trage din altă limbă nu poate avea nicio influenţă asupra planului istoriei acelei limbi.—Pag. 36 (cf. şi 177-179): printre fenomenele comune romînei, dalmatei, albanezei şi dialectelor italiene centrale şi meridionale (grupul apeninobalcanic) trebuesc distinse cele latineşti populare (*ú* > *ó*) şi cele petrecute mai tîrziu (*cl* > *k'* şi fenomenul negativ al păstrării ocluzivelor afone). Desigur, nu are dreptate Rosetti, cînd exclude că unele asemănări dintre romînă şi dialectele italiene amintite s'ar fi produs printr'o evoluţie independentă, „cum se observă uneori la dialecte ce derivă dintr'o limbă primitivă comună" (se referă la convergenţa schimbărilor lingvistice, despre care a vorbit Meillet şi pe care eu o cred valabilă numai dacă e vorba de formele gramaticale şi de simboalele cuvintelor). Extinderea lui *-ora* poate fi de acest fel. Schimbările ca *cl* > *k'* sînt tot independente, dar nu prin convergenţă, ci datorită asemănării de bază de articulaţie (substrat), asemănare la care s'a ajuns în urma relaţiilor dintre sudul Italiei şi Peninsula Balcanică. — Pag. 62-63: *v* grecesc, notat cu *u* în inscripţiile latineşti şi pronunţat desigur astfel, dovedeşte că avem la origine o pronunţie dorică. — Pag. 73 (alin. ultim) -74 (fără ultimul alineat): trebuia să se vorbească despre *k'* sau *k* palatal, nu despre *k*. Abia la pag. 74 al. ultim şi la pag. 75 se ia în considerare că avem într'adevăr a face cu *k'*. — Pag. 75: trebuia să se vorbească despre *g'*, nu despre *g*, atunci cînd s'au luat în consideraţie sunetele notate în latineşte prin *g* + *e*, *i*. Luîndu-mă după Meyer-Lubke, cred (vezi *Buletinul* IV, pag. 213) că latina balcanică dela baza limbii romîne n'a suferit africatizarea lui *k'* şi *g'* supt influenţa regiunilor din apus, prin imitaţie, ci a produs-o din proprie iniţiativă şi că, deci, ea este un fenomen romînesc primitiv. Acelaşi lucru l-a susţinut şi I. Şiadbei, *Romania* LVI, pag. 336-337 şi *Arhiva* XXXIX, pag. 13-14. — Pag. 79: *ll* după accent şi urmat de *a* (de fapt, de *ă* final, căci sîntem în timpurile cele dintîi ale limbii romîne) n'a dispărut, ci a dat *ŭ*, cum spune Philippide. — Aceeaşi pag., nota: *l* precedat de vocală şi urmat de ĭ n'a dat *l*, ci *r*, precum dovedesc *salīre* > *sărire* şi *umbilĭcus* > *buric*. Din lat. **calĭnus* nu poate ieşi, deci, rom. *călin*. — Pag. 89: *ry* s'a păstrat şi în latina populară din apus, numai că schimbări ulterioare au modificat acolo ordinea sunetelor, pecînd în romînă *i* consonant a devenit *i* sonant (v. G. Ivănescu, *Buletinul* III, pag. 150). — Pag. 90: faptul că *rs* vine din *rks* nu poate avea nicio influenţă asupra evoluţiei ulteri-

oare a lui *rs*. — Pag. 98-99: ceeace autorul spune despre cazuri nu este în întregime clar şi adevărat. Propoziţia: „Nominativul... şi vocativul pot forma, fiecare singur, o frază" vrea să spuie că numai aceste două cazuri pot fi singurele cazuri întrebuinţate într'o frază, nu că am avea fraze alcătuite numai dintr'un substantiv la nominativ sau la vocativ. Apoi acuzativul nu este oricînd sau în orice limbă un caz „local". El este şi un caz „pur gramatical". — Pag. 100-101: *ghindă*, *lindină*, *minciună*, *nea*, *secară* au trecut, poate, la decl. I în urma unei schimbări fonetice romîneşti, şi anume prefacerea lui *e* precedat de *d*, *n*, *r*, ŭ, în *ă*; *nepoafă* a trecut la aceeaşi declinare, fiindcă avea alături pe *nepoţ*, încît a fost posibilă o formaţie analogică în *-ă* după modele ca *făţ — faţă*, *cumnaţ — cumnaţă*, *socru — soacră*, etc.; *mînu*, *noru* se terminau în latina balcanică în *-u*, devreme ce şi romîna (vechea romînă şi astăzi dialectal) le are astfel.— Pag. 101 nota: schimbarea fonetică a lui *ă* neacc. în *e*, supt influenţa unui *e* „conţinut într'o silabă dominantă următoare", stabilită de Philippide, a avut realmente loc, contrar celor ce crede autorul. Rosetti a înţeles însă greşit pe Philippide, căci el crede că Philippide a luat schimbarea fonetică în discuţie drept o lege fonetică. După Philippide această schimbare nu este generală, ci sporadică (cf. *O. R.* II, pag. 92-93). Rosetti n'ar fi trebuit apoi să considere dominantă silaba supt influenţa căreia se produce asimilaţia, căci ea e neaccentuată. — Pag. 106: părerea autorului că *al*, *a*, *ai*, *ale* vin din *ad* + *illo*, *illaei*, *illi*, *illae* e greşită. La originea acestor forme stă, ca şi la originea articolului enclitic şi a lui *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, un adjectiv determinativ, care în cazul nostru e lat. *ille*. Pentru pronumele (şi, prinurmare, şi adjectivul) determinativ vezi Philippide, *Gramatică elementară*, pag. 63. — Pag. 113: exprimarea „*vra* < *va* prin asimilaţie totală", e prea scurtă pentru a fi înţeleasă. Pentru a o putea înţelege vezi explicaţia lui *vei* la pag. 138. — Nu e deloc sigur că *oricare* vine din *oare* cu *oa* neaccentuat.— Pag. 128-129: *vendis* (2 sing.) n'a devenit *vendĭs*, cum crede autorul. Dacă *vendis* a fost tratat în romîneşte ca şi cum *i* ar fi fost lung în latină, asta pentrucă *i*, care, în urma căderii consonantelor finale, a devenit fonem al pers. 2 sing., a căpătat acest rol, după ce latina perduse cantitatea vocalelor. Am avut, deci, pe acea vreme, în latina populară din Peninsula Balcanică, forma *vendi*. Limba romînă dela ea a plecat. Urmaţi de un astfel de *i*, pe care Philippide îl numeşte fix, *f*, *d*, etc. s'au prefăcut în cele dintîi timpuri ale limbii romîne în *ţ*, *dz*, etc.. Aceeaşi observaţie despre ĭ din *cantĭs*, care, după Rosetti, ar fi înlocuit pe *cantas*.— Pag. 129: pentru *mănînc* vezi explicaţia dată de mine în *Bul.* I, pag. 163-165.—

In loc de „...asibilarea lui *t* + *e*...", trebuia să se spună: „...asibilarea lui *t* + ĭ + voc...".— Pag. 130 (vezi şi pag. 136): în latina balcanică n'au existat niciodată formele de imperfect -ēam, -īam şi imperfectul *habeam*, *habeas*, *habeat*, etc., căci numai prefacerea lui *b* intervocalic în *v* sau *β* e latinească populară, nu şi căderea lui *v* sau *β* intervocalic, care este romînească. Pedealtăparte, cantitatea vocalelor era pierdută în ultimele timpuri ale imperiului. Rosetti face aici o greşală analogă cu cea de la pag. 128-129.— *i* consonant, pe care îl notează, deobiceiu, cu *y*, este notat acolo cu *i̯*.— Pag. 132: se vorbeşte despre evoluţia lui *y* + *e* în *ă* în loc de evoluţia lui *y* + *a* latin neacc. Autorul spune apoi că *ă* neacc. (final) „trece la *e* cînd e precedat de *n* + y: *se vinie* (sec. al XVI-lea)". De fapt e vorba nu de *n* + *y*, ci de *ń*, iar în exemplul citat, *se vinie*, *ni* reprezintă pe acest *ń*. — Pag. 139: al. 2 trebuia pus supt titlul *Cazuri*, iar al. 1, care ar fi trebuit să aibă şi el un titlu special, trebuia pus dupăce se vorbea de substantiv. — Pag. 139: autorul nu precizează ce fel de atribut este *regelui* în construcţia *fiul regelui*, cu toate că la pag. 140, vorbind de construcţia *casa regelui*, aduce această precizare.—Pag. 140: originea genitivului cu *de* nu stă în ablativul cu *de*, întrebuinţat în latina vulgară, cum lasă autorul să se înţeleagă, căci un asemenea substantiv este obiect indirect sau circumstanţial. Trebue să pornim dela un atribut alcătuit dintr'un substantiv cu prepoziţia *de* (de exemplu: *o fată de împărat*) în timpurile mai tîrzii ale latinei, cînd nu se mai putea vorbi de existenţa morfemelor cazuale. — Pag. 141: în propoziţia *flacăra e aproape de fum*, prepoziţia cu care avem a face este *aproape de*, nu *de*. Adverbele *noaptea*, *ziua*, etc. nu pot veni din ablativul latin, ci sînt creaţii romîneşti. — Pag. 141-142: la baza articolului definit nu stă demonstrativul (pronume şi adjectiv) *ille*, ci determinativul (pronume şi adjectiv) *ille* (cf. P h i l i p p i d e, *Principii*, pag. 45). In unele din frazele citate la pag. 142 şi 143 *ille* are această valoare. — Pag. 148: participiul prezent, sau, cum îi spune Rosetti împreună cu alţii, genunziul nu este întrebuinţat în romînă ca substantiv verbal. Pentru înţelesurile acestei forme vezi P h i l i p p i d e, *Gramatică elementară*, pag. 312-316.

II, pag. 26 nota: autorul trebuia să combată părerea lui S c h u c h a r d t, că latinitatea limbii romîne n'a fost dovedită. Căci părerea lui Schuchardt cu privire la înrudirea limbilor este greşită.— Pag. 34-36: vorbind despre originea Albanejilor, autorul ar fi trebuit să pomenească şi teoria lui P h i l i p i d e, că Albanejii sînt Panoni. Cu toate că albanologii n'au admis-o, cred că Philippide a adus argumentele cele mai serioase pe care le-a adus vreodată cineva pentru a susţine o teorie oarecare cu privire la originea Albanejilor.— Pag.

41 : nu cred că romîna a fost o limbă comună pentru neamurile din nordul Peninsulei Balcanice. In această situaţie ea a putut fi numai cînd era graiu latinesc, dar, în acest caz, nu mai putem vorbi de romînă.— Pag. 48-51 : nu văd rostul corespondenţelor lexicale între tracă şi iliră pedeoparte şi albaneză pedealta.—Pag. 66 : autorul afirmă greşit că *jur* (< *giur* < gr. γύρος) a fost împrumutat după sec. X. Căci e sigur că în sec. X şi urm. *v* grecesc nu se pronunţa *iu* sau *ü*, ci *i*. Dealtfel în I, pag. 63 nota admisese, după Philippide, originea veche grecească a cuvîntului *jur* şi, implicit, şi pronunţia latinească populară ca *iu* a lui *v* grecesc.— Pag. 64 : *Iaşi* şi pag. 66 : *Zărand* sînt intrate în limba romînă după sec. VII, aşa că nu trebuiau pomenite în prezentul volum. Pag. 74-76 (vezi şi pag. 78 nota) : „Sistemul de accentuare al limbii romîne prezintă analogii cu sistemul de accentuare al cîtorva limbi balcanice. Pierderea duratei are drept urmare închiderea vocalelor neaccentuate". „Un sistem de accentuare ca al romîniei şi efecte asemănătoare ale accentului de intensitate se regăsesc în cîteva limbi 'balcanice'". Dar accentul de intensitate nu este o cauză a schimbărilor fonetice. Greşala aceasta, făcută de mulţi lingvişti, chiar de cei mai mari, a fost combătută de Philippide, *O. R.*, II, pag. 274-275. Rămîne însă just că romîna e legată de unele limbi balcanice. Dar e legată prin direcţia în care se produce schimbarea vocalelor neaccentuate. Căci în alte limbi, cu accent de intensitate, vocalele neaccentuate se pot schimba şi în sens invers sau divergent faţă de acesta.— Pag. 76-79 ; greşală analogă cu privire la *á* + *n*, *é* + *n* şi *ó* + *n*, căci se consideră un sunet vecin drept cauză a schimbării. Şi în acest caz romîna se leagă ca unele limbi balcanice tot numai prin direcţia schimbării. — Pag. 94 şi 95 : autorul afirmă că lui *g'* albanez îi corespund în romînă (în cuvintele autohtone, comune celor două limbi) sunetele *j*, *gh* şi *g'*. Pentru *gh* şi *g'* exemplele sînt *ghimpe* şi *ghiuj*. Dar *gh* în romînă nu există ca sunet, ci numai ca semn grafic. In amîndouă cuvintele citate romîna are unul şi acelaşi sunet : *g'*. Rosetti a vrut, desigur, să facă distincţia între *g'* urmat de *e*, *i* şi *g'* urmat de *a*, *o*, *u*. Intr'adevăr, ortografia romînească notează pe *g'* din *ghimpe* numai prin *gh*, dar nu e adevărat că în *ghiuj* lucrurile n'ar sta la fel. In acest cuvînt *ghi* reprezintă sunetele *g'i*, pentrucă în limba romînă, precum a arătat Philippide, *O. R.* II, pag. 171 şi 181, *k'* şi *g'* nu sînt urmaţi direct de *a*, *o*, *u*, ci au înainte de aceste vocale un *i*. Am greşit, deci, şi eu cînd, în *Buletinul* IV, pag. 208-209, am afirmat că în romînă există consonante muiate, urmate imediat de vocalele *a*, *o*, *u*.

G. Ivănescu.

Ernst Gamillscheg, *Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischen* (*Romania Germania* II, Berlin-Leipzig 1935, pag. 233-266).

O problemă tot aşa de mult discutată de către învăţaţi, ca şi aceea a continuităţii Romînilor în Dacia, o constitue elementele vechi germane din limba romînă. Atît învăţaţii noştri, cît şi cei străini s'au servit de chestia absenţei elementelor germanice, spre a contesta continuitatea populaţiei romanice în Dacia. Filologii romîni Hasdeu, Densusianu, Puşcariu se declară contra prezenţei vreunui element vechiu german în limba noastră din motive pur intelectuale, iar Petru Maior, în a sa *Istorie pentru începutul Romînilor în Dachia* refuză orice amestec străin în limba romînă din acele motive patriotice caracteristice şcolii latiniste. Dintre studiile învăţaţilor, vrednice de atenţie pentru seriozitatea cu care tratează această problemă, sînt acesta de faţă al lui Gamillscheg şi ale lui C. D i c u l e s c u. Primul se ocupă de răspîndirea elementelor germanice pe tot teritoriul imperiului roman de răsărit. Iată, în rezumat, ce susţine el. Romania estică, încă depe vremea împăratului Diocleţian, era constituită din două regiuni bine distincte: 1) Dalmaţia, care administrativ făcea parte din imperiul de apus şi din care cauză se diferenţiase şi lingvistic; 2) teritoriul alcătuit din provinciile Dacia, Valeria, Pannonia inferior, Moesia superior şi inferior. Infiltraţia germanică în Dalmaţia pare a fi puţin însemnată. Inscripţii, care să poarte vestigii de origine germanică, sînt puţine, iar din cele presupuse astfel deducem că Germanii imigraţi aici primeau nume romane, adică se romanizau. Din aceste inscripţii, descoperite pe teritoriul Dalmaţiei, se pot cita: *Tudani*, formă de genetiv a unui nume bărbătesc, < *Tuda* < got. *Theuda*, *Sparucus* < got. **sparuks*, derivare diminutivală din got. *sparwa* 'vrabie', *brutis* 'noră' < got. **brûthiz* 'mireasă'. Interesant de remarcat este faptul că femeile cărora li se spunea aşa purtau nume latineşti, ceeace înseamnă că *brutis* indica femeia romană a soldaţilor germani. Despre o infiltraţie germanică mai puternică se poate vorbi în restul Romaniei estice, unde se constată şi o convieţuire între populaţia romanică şi cea germană, ca, depildă, în regiunea locuită de Gepizi. Aceştia izbutiră să-şi creeze, în intervalul sec. III-VI, un imperiu constituit din următoarele provincii: Maramureş, Transilvania, Banat, Oltenia şi cu ramificaţii peste Dunăre, în oraşele Sirmium şi Singidunum. După sfărîmarea acestui imperiu de către Avari, la anul 566, parte din Gepizi plecară în Italia, parte se refugiară în imperiul bizantin, iar majoritatea, rămaşi locului, fură absorbiţi de populaţia romanică. Aceste fapte istorice ne îndreptăţesc a căuta urme germanice şi în limba romînă. Inscripţiile ne dau foarte puţine ştiri asupra istoriei Germanilor în Romania estică, şi acestea trebuesc pri-

mite cu toată rezerva. Pentru Moesia superior ar fi: *Andio*, *Affa*; pentru Moesia inferior: *Burtinus*, *Drigisa*; pentru Dacia: *Andrada*, *Nando(nis)*, *Geldo*, etc.; pentru Pannonia inferior: *Fresianus*. In toponimia Romaniei estice ni se mai dezvălue oarecare ştiri despre prezenţa Goţilor în următoarele denumiri: *Munţele Gotului*, iar dela acesta şi *Pîrăul Gotului*, apoi localitatea *Goteşti* şi numele de familie *Gotea*, toate în Transilvania. Pînă acum s'au stabilit 26 cuvinte romîneşti de origine germanică mai sigură, care au fost romanizate pe teritoriul Romaniei estice. Printre ele cinci sînt gotice şi au intrat ca expresii soldăţeşti în sec. III-IV, cînd Goţii erau în cel mai strîns contact cu cultura romană şi erau şi cei mai numeroşi în imperiu dintre toate neamurile germanice. Aceste cuvinte sînt: **thûfaz* > rom. *tufă*, **pungaz* > rom. *pungă*, **baleis* 'cu o pată albă' > arom. *bal'u*, *skima* > rom. *ştimă* şi *brûthiz*. Restul cuvintelor sînt de origine gepidică şi datează din sec. VI-VII, cînd Gepizii se contopiră cu strămoşii Romînilor. Unele din ele se referă la îmbrăcămintea naţională germanică, de ex.: rom. *afeia* 'a se găti de sărbătoare' < gepid. *(af)fêwjan*, *nasture* < *nastilo*, *fureci* < *thiuhbrôkîs* 'pantaloni nemţeşti scurţi pînăla genunchi'; altele se referă la mobilierul casei şi la gospodărie: *gard* < *gards*, *rudă* 'prăjină' < *rûda*, *sfinghe* < *sfingils*, *targă* < *targa*, *tapă* 'cep' < *tappa*, *dop* < *dups*; o parte denumesc lucruri din natură: *bufură*, *bufuc*, etc. < *bûtilo*, *brusture* < *brustilo*, *boare* (< *bore*) < *baûrs*; două expresii se referă la viaţa spirituală: *a căina* < *gaînân* 'a plînge', *a găsi* < *gasihts* 'a zări'. Pelîngă acestea s'ar mai afla în limba romînă şi şapte cuvinte de provenienţă longobardă. Ele ar fi rămas la populaţia romanică din Pannonia în răstimpul de 22 ani, cît au poposit în această provincie Longobarzii, înainte de a se stabili în Italia, iar de acolo s'au răspîndit mai departe, la populaţia romanică din ţinutul ocupat de Gepizi. Aceste cuvinte puteau colinda uşor dela un popor la altul, fără să presupunem o strînsă convieţuire. Ele ar fi: rom. *bardă* 'armă de atac caracteristică germană'; *fară* 'neam', expresie întrebuinţată prin Transilvania, în regiunea de graniţă spre Longobarzi; *ghioagă* < *kloga* (< longob. *kogula*); *scruntar* 'pămînt nisipos', derivare romanică din longob. *skrunta*; *a zgudui* < *skudojan*; *a zmicui* < *smikkojan* (cf. germ. med. *smicke* 'biciu').

Dintre învăţaţii romîni cel care a ridicat chestia elementelor vechi germane din limba noastră cu toată autoritatea şi care a servit şi lui Gamillscheg în studiul de faţă este C. Diculescu. Lucrările în care tratează această problemă sînt: *Die Gepiden* I, Leipzig 1922 şi *Altgermanische Bestandteile im Rumänischen* (*Zeitschrift für romanische Philologie* XLI, pag. 424 urm. şi XLIX, pag. 385 urm). Fiindcă e vorba de o problemă ce se referă la limba noastră

şi pentrucă Diculescu este singurul învăţat romîn care a încercat cu mult curaj să susţină prezenţa unor elemente germanice în limba romînă, contrar opiniei generale a oamenilor noştri de ştiinţă, merită să-i cunoaştem dovezile aduse în sprijinul teoriei sale. Diculescu susţine pe baza faptelor istorice şi arheologice că Gepizii ar fi convieţuit cu populaţia romanică din Dacia timp de şase secole pînă ce au fost romanizaţi, şi în acest răstimp nu se poate admite să nu se fi introdus oarecari elemente vechi germane în limba strămoşilor Romînilor. Gepizii erau numeroşi, dar mai puţin numeroşi decît populaţia romanică, faţă de care erau în acelaşi raport numeric în care au fost neamurile germanice faţă de populaţia romanică din celelalte provincii ale imperiului. Romînii primitivi erau în stare de supunere faţă de Gepizi, şi de atunci îşi trage originea înţelesul cuvîntului *rumîn* 'ţăran pe jumătate liber'.

Un fapt pozitiv care să probeze aceste afirmaţii îl găseşte Diculescu în păstrarea numelor topice de origine gepidă, existente în nomenclatura romînească. Acestea ar fi, între altele, următoarele: *Ernof, Galda, Gilorf, Lofru, Mara, Sorca*, precum şi cele terminate în *-adia, -ădia*. N'ar lipsi, după Diculescu, nici multe nume personale de origine gepidă, ca depildă: *Aldea, Badea, Berea, Gondea, Manea, Monea, Minea, Bodea, Gofea*, etc. Afară de numele proprii, ar exista, după Diculescu, şi cel puţin 300 cuvinte obişnuite. Şi e firesc, susţine el, ca elementele germanice din limba romînă să nu exprime noţiuni de artă militară, cum obiectează adversarii influenţei germanice, ci noţiuni în legătură cu creşterea vitelor şi cu păstoritul, deoarece Gepizii erau un popor paşnic şi duceau o viaţă aşezată. Intre uneltele descoperite la Şimlău se văd foarfeci de oi, o bîtă ciobănească, etc. Gepida, spune Diculescu, a trăit cu nordica (scandinava) în raporturi mai strînse decît cu gotica, şi unele asemănări cu privire la vocabularul romînesc şi cel scandinav se explică tocmai prin relaţiile străvechi ale Gepizilor cu Scandinavii, în patria lor nordică. Cuvinte romîneşti de origine germanică ar fi de ex.: *ateia, boare, butură, cotîngan, cotetu, grind, ghioagă, iazmă, a îmburda, nasture, rotii, smetie, smicea, stărnut, strugure, ştimă, tureci, a se uita, vorbă, a zburda, a zgudui, bîtcă, bulz, burduf, burtă, mîrţoagă* ş. a.

Deoarece avem în discuţie o problemă asupra căreia a fost multă controversă între învăţaţi, din cauza obscurităţii sale, merită să citäm, pentru încercarea sa de a aduce o contribuţie, şi pe G. Giuglea, *Cuvinte şi lucruri. Elemente vechi germane în orientul romanic* (*Dacoromania* II). Giuglea pune elementele germanice pe socoteala mai mult a Longobarzilor, cu care Romînii ar fi venit în contact încă de prin sec. II-III în regiunea depe cursul mijlociu al Dravei şi

Savei. Elementele vechi germane din limba romînă admise de Giuglea sînt următoarele: *bag, băț, borț, creț, grapă, gudur, nastur*, sufixul *-oiu, stînghie, strungă* (care ar fi o contaminație din v. germ. *stanga* și lat. *ruga*), *zgribulesc*.

Față de învățații împărțiți în tabere, în privința soluționării acestei probleme, Al. Philippide ia o poziție obiectivă, dezbrăcată de orice prejudecată sau considerații politice. El consideră „curioasă prevenirea (citez vorbele sale), cîteodată din motive pur intelectuale, contra vreunor eventuale elemente gotice ori vechi germane din limba romînă, cu care au pășit învățații pînă astăzi". Pentru el atitudinea lingviștilor contra elementelor vechi germane se datorește faptului că acei care au căutat să afle elemente gotice ori vechi germane în romînește au procedat așa de ușor, încît, ca și pentru elementele trace, au compromis chestiunea. Philippide crede că merită atenție cele spuse de Diculescu în studiile sale mai sus amintite și e de părere că elementele germanice sînt nu numai decît gepidice, ci ar putea fi tot atît de bine și gotice. Nu vede nicio piedică împotriva teoriei sale asupra leagănului Romînilor, întrucît Romînii au putut de-a-dreapta Dunării căpăta elemente vechi germane de nuanță gepidică din limba lor dela Goții cu care au fost în așa de îndelungate raporturi și a căror limbă era asemănătoare cu aceea a Gepizilor. Deasemenea, dacă e vorba de elemente curat gepidice, Romînii le-au putut împrumuta dela Gepizi, chiar fără să fi persistat în Dacia, deoarece ei au emigrat de-a-stînga Dunării, în special în Banat și în Transilvania, încă din sec. VI, cînd Gepizii mai erau acolo. Din acel veac, Romînii, trăind prin munți împreună cu Gepizii, au putut împrumuta dela dînșii acele cuvinte privitoare la viața de munte, ca: *beucă, băucă, bîtcă*, asupra cărora insistă Diculescu.

Din toate faptele pomenite de învățații citați pînă acum în favoarea tezei că în limba romînă, precum și în orientul romanic ar exista elemente vechi germane, se pot desprinde pentru noi următoarele concluzii. Problema este foarte grea, din cauză că e vorba de o limbă moartă, asupra căreia inscripțiile sînt foarte zgîrcite, reducîndu-se toate doar la cîteva rînduri. Am văzut, atît din studiul lui Gamillscheg, cît și din al lui Diculescu, numărul cu totul neînsemnat de inscripții depe teritoriul Romaniei estice. Singure mărturiile cronicarilor bizantini ne îndreptățesc să admitem pătrunderea și stabilirea, pentru un anumit interval de timp, a populației germanice pe teritoriul imperiului roman de răsărit și a creării unui contact între populația romanică și cea germanică, contact ce a putut avea ca rezultat rămășițe din limba lor în aceea a populației romanice. Descoperirile arheologice iarăși vorbesc de existența Germanilor pe teritoriul ro-

manic. Nu este exclusă, deasemenea, şi romanizarea în Dacia a unor resturi de populaţie germanică, în special a Gepizilor, după sfărîmarea imperiului lor de către Avari în unire cu Longobarzii. Acele nume romanizate, din puţinele inscripţii găsite, ca: *Tudani*, *Sparucus*, *brutis*, etc., ce pot însemna decît începerea unui proces de romanizare a populaţiei germanice care venise în contact cu cea romanică. Numirile topice sînt şi ele problematice şi lipsite de siguranţă. Incît învăţaţii care au abordat această problemă s'au lovit de multe greutăţi şi toţi au căutat să exploateze pînăla ultima limită puţinele izvoare, dacă nu chiar să le îmbogăţească cu cele procurate de intuiţie. Cel mai preţios ajutor ar putea să-l dea tot limba, însă, precum spune Gamillscheg, cu dreptate, romanistul are nevoie de cunoştinţi întinse de lingvistică, să cunoască anume limbile balcanice, ungara şi pe toate cele învecinate, afară de latina şi prelatina din ţinutul ce-l studiază. Deaceea şi Gamillscheg, în toate afirmaţiile sale, nu uită să adaoge rezerva cuvenită.

Deşi citează un număr infim de cuvinte ce ar avea origine veche germană, totuşi nu putem avea deplină siguranţă, nu numai în afirmaţiile sale, ci şi în ale celorlalţi învăţaţi. Totul trebue primit cu probabilitate. In citarea cuvintelor romîneşti de origină germanică, Gamillscheg a procedat au multă minuţiozitate şi cumpănire. Pentru identificarea cuvintelor el s'a servit de criteriul comparaţiei, trecînd cuvîntul în studiu prin limbile germanice, slavă şi limbile vecine în general. Numai atunci, cînd între faptele fonetice şi semantice ale limbilor germanice şi romîna vede un paralelism şi nu constată abateri dela istoria sunetelor romîneşti, afirmă, cu rezerva cuvenită, originea germanică. Puţin probabile sînt cuvintele presupuse de origine longobardă, fiindcă Longobarzii n'au venit în contact cu Romînii niciodată, iar şederea lor în Pannonia vreme de 22 ani este insuficientă pentru stabilirea unui contact cu populaţia romanică de acolo. O importanţă cu mult exagerată a dat Diculescu elementelor germanice din limba romînă, din care cauză a şi ajuns la tot felul de afirmaţii inexacte. Numărul cuvintelor care ar fi, după Diculescu, de origină gepidă este enorm, şi se vede că el procedează la identificarea lor cu prea multă uşurinţă. Din acest punct de vedere are dreptate P. S k o k, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?*, cînd spune că Diculescu găseşte în diferite limbi germanice cuvinte ce sună la fel şi sînt sinonime cu unele din romînă şi trage de aici imediat concluzia la un împrumut din limba germanică, fără a examina suficient situaţiunea cuvintelor în studiu şi în limbile învecinate şi fără a ţine sama de formele secundare aparţinătoare romînei, iar din această cauză de multe ori forţează şi legile fonetice romîneşti. Spre

a-şi întemeia afirmaţiile sale în privinţa originei gepide a cuvintelor romîneşti, el le pune în legătură directă cu limbile nord-germanice (scandinavice), cu cari limbi, crede el, gepida a avut raporturi mult mai strînse decît cu gotica. Dintre numele proprii presupuse de Diculescu ca gepide multe nu pot fi admise, precum, cu dreptate, observă Philippide, depildă: *Bahluiu, Călmăţuiu, Urluiu. Vasluiu,* care ar fi compuse din cuvinte germ. + sufixul *-uiu.* Această afirmaţie presupune că noi am împrumutat dela Gepizi nu numai cuvinte, ci şi chipul de a forma cuvinte derivate, adică forme gramaticale, care se împrumută foarte greu dela o limbă la alta şi mai ales dintr'o limbă germanică, atît de contrară firii noastre. Altele ca: *Gondea, Mondea, Monea, Onea, Manea, Bodea, Gofea,* dacă ar fi vechi, cum le presupune el, ar trebui să sune: *Gundea, Mundea, Munea, Unea, Mînea, Goafea* şi *Boadea.* Deasemenea pare exagerată afirmaţia lui Diculescu că Gepizii erau în Dacia faţă de Romîni în acelaşi raport numeric în care au fost neamurile germanice faţă de populaţia romanică în celelalte provincii ale imperiului, adică la fel, dacă nu mai mult, cu partea pe care au luat-o Francii la formarea poporului francez ori Longobarzii la formarea poporului italian. Cu toate aceste imperfecţiuni, firesti pentru cineva care abordează o problemă atît de obscură, Diculescu a reuşit, prin numeroasele sale contribuţii aduse spre clarificarea acestei chestiuni, să ne convingă despre o influenţă veche germană asupra limbii noastre şi să clatine dogma înrădăcinată printre învăţaţii noştri despre absenţa totală a elementelor germanice în limba romînă. Problema rămîne, totuşi, deschisă pentru romanist, ca să precizeze în mod sigur originea germanică a cuvintelor, căci cele citate pînă în prezent nu pot fi admise decît cu foarte mare rezervă.

V. Aslărăstoaiei.

Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine.* I: *Emploi des mots à flexion,* Paris 1936. 374 pag. 8°.

Studiile de gramatică prezintă uneori dificultăţi, mai ales cînd limbile despre care e vorba au intrat mai tîrziu în arena vieţii culturale. In această situaţie se află şi limba romînă. Din împrejurările ştiute, a început să se scrie relativ tîrziu romîneşte, aşa că, drept vorbind, n'am avut o literatură, în înţelesul adevărat al cuvîntului, decît în secolul XIX. Deaceea limba literară nici azi nu este deplin fixată.

Am spus că cercetări de felul acesta prezintă greutăţi, şi lucrul este foarte explicabil. In primul rînd n'avem texte unitare. Scriitorii îşi iau libertăţi mari în privinţa scrisului, libertăţi folositoare,

să zicem, pentru nuanţări stilistice, uneori însă primejdioase pentru caracterul unitar pe care trebue să-l aibă o limbă literară. Sextil Puşcariu şi T. A. Naum, *Indreptar şi vocabular ortografic* spun la pag. 4: „rar se găseşte o limbă mai puţin gramaticalizată decît a noastră".

Observaţiile de mai sus se referă la o gramatică la bază căreia să stea limba literară pe care nu gramaticii, ci marii scriitori o crează.

Studii de gramatică romînă s'au făcut, ce-i dreptul, de prin secolul XVIII. A lui Dimitrie Eustatie Braşoveanu este prima în serie (1757), dar a rămas netipărită. Samuil Micu este acela care, ajutat de Şincai, dă la iveală în 1780 o gramatică a limbii romîne, scrisă latineşte. Dela aceasta încoace au apărut un număr relativ mare de gramatici. Prea puţine din ele au însă un caracter ştiinţific propriu zis, unele nefiind decît manuale pentru şcoli, scrise adesea după modelul tratatelor străine. Trebue să menţionăm faptul că în mai toate cărţile de această natură sintaxa a fost mai puţin cercetată decît morfologia. Pedealtăparte autorii s'au mărginit mai ales la sintaxa generală, sintaxa specială a limbii ocupînd un loc relativ restrîns. Micu, în opera lui, s'a ocupat şi de această parte a gramaticii. Alţii, ca Molnar, Tempea, l-au urmat pe Micu. Budai-Deleanu, în gramatica sa manuscrisă (1800), deasemenea cercetează sintaxa specială. Preocupări similare mai găsim la C. Diaconescu-Loga (1822), Eliade-Rădulescu (1828), Săulescu (1833), Laurian în *Tentamen Criticum* (1840), Golescu (1840), Cîmpeanu (1848), Ianoviciu (1851), Munteanu (1860), Cipariu (1854-1866), Strajan (1881). Mulţi dintre aceştia nici n'au avut o pregătire de specialitate. Deabia dela Lambrior începe o epocă în care studiile privitoare la limbă sînt alcătuite după spiritul ştiinţific al vremii. I. Nădejde (1884) tratează pe larg sintaxa specială şi mai sumar pe cea generală. El a avut ca model pe Diez. Tiktin (1891) dă la iveală o sintaxă bună, unde partea specială ocupă însă un loc destul de mic. Acel ce s'a ocupat cu deosebire de această problemă este A. Philippide, care în Gramatica sa din 1897 cerceteaza înţelesul formelor, dînd un foarte mare număr de exemple din scriitorii vechi şi contemporani (în special dintre cei mai reprezentativi: M. Costin, Neculce, Creangă, Eminescu, Alecsandri, etc.). Putem spune că este singura operă care are un caracter strict ştiinţific, fiind unică pînă astăzi din acest punct de vedere.

S'au mai făcut cercetări de sintaxă în diferite articole publicate în revistele de specialitate de către Hasdeu, Nădejde,

Tiktin, Sandfeld, Mario Roques, Drăganu, Puşcariu, etc.[1]

După această incursiune, necesară, cred, în istoricul sintaxei, să revenim la opera despre care mi-am proopus să vorbesc. Autorii se ocupă în acest volum numai de sintaxa părţilor de vorbire flexibile, urmînd ca propoziţiunea şi fraza să fie studiate în alt volum. Ei ne sînt cunoscuţi şi prin alte cercetări asupra limbii romîne. Aşa Sandfeld a publicat un articol despre dispariţia infinitivului: *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen* (în *XI. Jahresbericht* al lui Weigand, pag. 75-131), apoi *Die Konstruktion mit de im Rumänischen* (în *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVIII, pag. 11-35). Din lucrarea sa *Linguistique balkanique* se vede că acest învăţat are temeinice cunoştinţi despre limba noastră. Nici Hedvig Olsen nu este un nume necunoscut în domeniul filologiei romîneşti. A publicat, între altele, *Etude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*, Köbenhavn 1928.

Se înţelege că dela învăţaţi cu o astfel de pregătire trebue să ne aşteptăm la o operă de valoare. Afară de aceasta, studiile de sintaxă romînească sînt la începutul lor, aşa că strădania autorilor este cu atît mai lăudabilă, iar opera lor umple un gol simţit a acest domeniu.

Intreaga lucrare este împărţită în trei cărţi. Cartea întîia se ocupă de nume, a doua de pronume şi numerale, a treia de verbe.

Vom reda pe scurt conţinutul fiecărei cărţi în parte.

In cartea I se tratează despre substantiv şi adjectiv. Capitolele privitoare la substantiv cuprind o mare bogăţie de fapte, şi autorii au căutat să cerceteze, pe cît posibil, toate funcţiunile sintactice ale substantivului şi, într'o mare măsură, au reuşit. Aşa, de-pildă, se arată cu multe exemple bine alese înţelesul singularului şi pluralului la substantive. Tot în legătură cu substantivul se cercetează articolul definit sufixat, al cărui rol determinativ pelîngă substantiv este analizat cu multă pricepere. Nu sînt neglijate nici alte moduri de determinare a substantivului, de ex. prin adjectiv, pronume, numeral, etc. Se cercetează apoi întrebuinţarea articolului nehotărît şi împrejurările cînd el poate lipsi. Cazurile sînt examinate astfel: genetivul e pus la un loc cu dativul, avînd o formă identică, iar vocativului i s'a rezervat un capitol întreg, Cartea se termină cu un capitol despre adjectiv.

1. Multe din informaţiile privitoare la istoricul sintaxei le-am luat din Romulus Ionaşcu, *Gramaticii romîni*, Iaşi 1914.

Cartea II cuprinde pronumele. Se ocupă mai întîiu de pronumele personal. Formele atone şi tonice sînt cercetate deosebit. Autorii arată poziţia acestor forme în propoziţiune, scoţînd adesea la iveală deosebiri de exprimare între limba literară şi cea vorbită.

Pronumele posesiv. Autorii caută şi aici, ca pretutindeni, să arate sensul neutru pe care-l au cîteodată unele cuvinte în limba romînă. Tot aşa au făcut cînd au vorbit de adjectiv, pronumele personal aton o, pronumele posesiv, demonstrativ, etc. Articolul hotărît şi formele atone de dativ ale pronumelui personal fac concurenţă posesivului. In capitolul privitor la pronumele demonstrativ se cercetează, cam sumar însă, articolul adjectival *cel* şi articolul posesiv *al, ai, a, ale.* Vine apoi pronumele care arată identitatea şi contrariul (*acelaşi, însumi*), apoi pronumele care exprimă reciprocitatea (*unul, altul*), pronumele ce arată totalitatea (*fiecare, oarecare*), iar la urmă este cercetat pronumele nedefinit.

Dintre numerale sînt studiate cardinalele, fracţionalele şi ordinalele.

Trecem acum la ultima carte care cuprinde verbul. Aici se arată mai întîiu funcţiunile sintactice ale modurilor nepersonale (infinitiv, supin, gerunziu şi particiu trecut), după aceea funcţiunea sintactică a persoanelor şi, însfîrşit, modurile personale. Se arată înţelesul fiecărui mod în parte. Modurile sînt studiate cu timpurile pe care le au, arătîndu-se sensurile şi rolul ce-l îndeplinesc în frază, cu ajutorul a numeroase exemple.

Am spus chiar dela început că vom da pe scurt cuprinsul lucrării. In general n'am putut decît să semnalăm capitolele. Cînd e vorba de o operă ca aceasta, credem că acest procedeu se impune, căci altfel ar însemna să se reproducă exemple şi o mulţime de clasificări, şi nu aceasta este intenţia noastră.

Urmează acum unele observaţii, care nu scad întru nimic valoarea operei. Autorii nu fac aproape deloc consideraţii de ordin general, socotind, poate, că nu sînt necesare, întrucît ei se ocupă cu sintaxa specială. Şi totuşi ele ar fi fost binevenite. Nu trebue uitat că privitor la limba romînă nu avem decît foarte puţine lucrări de acest gen, aşa că lectorul simte nevoia să fie iniţiat pe cît posibil asupra principiilor de care au fost călăuziţi autorii la întocmirea operei, altfel rămîne adesea nedumerit. Să dăm cîteva exemple. Articolul definit sufixat este cuprins în capitolele privitoare la substantiv, tot aşa articolul nehotărît. Despre articolul adjectival este vorba atunci cînd se studiază pronumele demonstrativ. N'ar fi fost mai po-

trivit să se fi alcătuit un capitol aparte, pentru tot ce privește articolul? Sau, dacă autorii au crezut altfel, trebuiau să arate pentruce. Deasemenea credem că ar fi trebuit să cerceteze mai de aproape rolul lui *cel* ca articol adjectival, căci lucrurile au rămas cam neclare din exemplele date. Așa în construcția *să-l sugrumăm pe cel slab și umilit* e considerat articol adjectival, iar în *trecuse vara cea secetoasă* pronume, cu motivarea că aici reprezintă un substantiv înaintea unei calificații. De fapt, în primul exemplu *cel* are sens de pronume, pecînd în cel de-al doilea este articol adjectival. Deasemenea *al, ai, a, ale* sînt studiați ca pronume, însă autorii trebuiau să le cerceteze mai ales funcțiunile sintactice, căci aceste cuvinte sînt forme gramaticale cu înțeles de articol, funcțiunea de pronume pierzîndu-se prin izolare.[1]

Cahul este nearticulat (articulat face *Cahulul*). In exemplul *Poveștile bătrînului Radomir* numai *bătrînului* este socotit că stă în cazul genetiv. De fapt și *Radomir* este tot la genetiv, însă după declinarea nearticulată. Astfel de păreri greșite mai apar și cu alte prilejuri, așa în exemplul *Cucoană Ralucă* este socotit la cazul vocativ numai *Ralucă*. Deasemenea un substantiv + adjectiv se află ambele la cazul vocativ, numai cînd adjectivul precede substantivul. Nu știm pe ce s'au bazat autorii, cînd au făcut asemenea afirmații. Trebuiau în astfel de cazuri să se sprijine pe argumente, căci din exemplele date nu reiese deloc ceeace vor ei să arate. Autorii atrag atenția asupra dativului interesului, dar printre exemplele date se găsesc unele în care avem a face cu dativul etic, care-i cu totul altceva. Deasemenea n'au făcut distincția între posesiv, demonstrativ și alte cuvinte din aceeași categorie, care au uneori funcție substantivală, alteori adjectivală, mai ales de aici decurg roluri sintactice deosebite. Nu știu dece au fost omise numeralele adverbiale, multiplicative și nehotărîte.

Cu privire la verb am avea de făcut următoarele obiecții. In primul rînd ar fi fost bine să se arate cele trei înțelesuri ale timpurilor (status relationis, actionis și temporis), cu toate clarificările lor, care-s bine cercetate în Gramatica lui Philippide. Verbul *a avea* + supinul precedat de prepoziția *de* este un mod aparte, al necesității, cum îl numește Philippide: *am de făcut*, așa că aici supinul are funcțiune verbală, nu atributivă. Dealtfel autorii

1. In exemplul dat din I. Agîrbiceanu: *locuința popii cel bătrîn*, menit să arate că demonstrativul rămîne neschimbat pelîngă un genetiv-dativ, *cel* este articol adjectival, iar construcția este greșită (trebuia: *popii celui bătrîn*). Articularea numelor feminine cu articolul *lui* pus înainte: *lui Mary, lui maman* sînt în dezacord cu sistemul limbii romînești.

înţeleg uneori prin atribut şi complement altceva decît în gramaticile obişnuite. Participiul trecut are înţeles pasiv, nu numai la verbele transitive, ci şi la cele reflexive. Astfel în exemplul *sgomotul unei frăsuri oprită peste drum*, pe care autorii îl dau spre a arăta că la participiul trecut reflexivul are sens activ, este, de fapt, la pasiv.

Privită în total, lucrarea se prezintă în foarte bune condiţii. Expunerea este clară şi sistematică. Se compară adesea fenomene sintactice romîneşti cu cele franceze (mai rar cu cele latineşti), un principiu de care trebue să se ţină samă la alcătuirea unei sintaxe romîneşti (vezi Iorgu Iordan, *Bulefinul* II, pag. 246). Exemplele numeroase sînt scoase din operele celor mai de samă scriitorii: Creangă, Ispirescu, Sadoveanu, Slavici, Agîrbiceanu, Brătescu-Voineşti, etc. Ne miră totuşi lipsa lui Eminescu şi Alecsandri, mai ales a operelor lor scrise în proză. (*Hronicul măscăriciului Vălătuc* este opera lui Alexandru O. Teodoreanu, nu a lui Ionel Teodoreanu.)

Credem că volumul următor, care va cuprinde sintaxa propoziţiei şi a frazei, va conţine nouă şi interesante contribuţii la gramatica romînească.

I. Weisbuch.

Atlasul linguistic romîn, publicat sub înaltul patronaj al M. S. Regelui Carol II de Muzeul limbii romîne din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I (ALR. I), vol. I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj 1938. — Ca anexă: *Micul atlas linguistic romîn*. Partea I (ALRM. I), vol. I: acelaşi titlu şi autor ca şi la vol. I din ALR. I, Cluj 1938.

Fără îndoială că Atlasul lingvistic romîn, care a început să apară anul acesta va aduce servicii imense lingvisticii romîne, şi din punctul de vedere al cercetărilor lexicale va însemna chiar începutul unei noi epoci. Deaceea trebue să aducem toate laudele şi mulţumirile d-lui Sextil Puşcariu, ca organizator şi conducător, şi d-lor Sever Pop şi Emil Petrovici, ca anchetatori şi autori. Socotesc inutil să mai dau informaţii cu privire la această operă monumentală. Din acest punct de vedere ar fi doar de spus că atlasul romînesc a folosit experienţa tuturor celorlalte atlase lingvistice romanice şi că prezintă faţă de ele şi oarecare inovaţii, care sînt fericite. Voiu spune, deci, cîteva cuvinte numai cu privire la lucrurile discutabile, şi anume cu privire la numele date unor sunete, — numele ascunde şi o concepţie despre felul în care sînt articulate sunetele dezignate prin ele —, şi la notaţia fonetică adaptată, precum şi cu privire la unele

afirmații făcute de S. Pop în *Introducere* la ALRM. I. Voiu relevă și cîteva fapte de fonetică statică pe care le impune atlasul.

*

In ALR. apare, dacă nu mă înșel, pentru prima oară, terminul 'vocale centrale' pentru sunetele *ă* și *î*. Terminul este, desigur, creat de S. Pușcariu, care îl întrebuințează în *Prefață* (pag. 8-9), și e adoptat și de S. Pop, în tabloul semnelor fonetice atașat la ALR. și ALRM. El este în legătură cu o concepție a lui Pușcariu despre felul în care se articulează *ă* și *î* (vezi *Dacoromania* VII, pag. 6-12), părere care, credem noi, nu este în întregime justă. Este adevărat că o concepție asemănătoare despre articulația lui *ă* și *î* au și A. Lombard, *La prononciation du roumain*, pag. 122-126 și A. Rosetti, *Bull. lingu.* III, pag. 85-98, IV, pag. 54-56 și V, pag. 200, și că această convergență de păreri ar putea fi elocventă. Lombard a și numit vocalele acestea 'medii' ('mijlocii'), iar Rosetti, *Bull. lingu.* V, *loc. cit.*, 'mediale'. Pușcariu, care în *Dacoromania* VII, *loc. cit.*, le spusese 'vocale heterorganice', acceptă acum un termin care vrea să spună același lucru ca și al celorlalți: 'vocale centrale'. Toate aceste numiri se întemeiază pe părerea că vocalele *ă* și *î* nu s'ar articula în partea posterioară a gurii, la vălul palatului, acolo unde se produce și articulația linguală a lui *o* și *u*, ci mai înainte, adică între aceasta și articulația linguală a lui *e* și *i*. Probabil că cei trei cercetători au dreptate să susțină că articulația linguală a lui *ă* și *î* se face înaintea celei linguale a lui *o* și *u*, dar e sigur că greșesc dacă își imaginează că ea se produce la cerul gurii, la mijlocul distanței dintre *e*, *i* și *o*, *u*. Ele se articulează tot în regiunea velară, așa cum susținea Philippide, iar mai înainte de dînsul Tiktin și Sbiera. Greșesc Pușcariu și Rosetti, cînd cred că Philippide a avut o concepție falsă despre articulația lui *ă* și *î*. Greșește și Procopovici, *Dacoromania* IX, pag. 56-57, cînd își imaginează că soluția dată de cercetătorii recenți problemei este cu totul nouă. Pușcariu și Rosetti au înțeles greșit cele spuse de Philippide, și ei cred că sînt de altă părere decît dînsul, atunci cînd n'au făcut decît să reia teoria lui Philippide, impunîndu-i oarecare modificări. Căci nu e adevărat că Philippide ar fi considerat ca un fapt esențial pentru articulația lui *ă* și *î* lipsa rotunzirii buzelor și că nu s'ar fi gîndit deloc la un rost al limbii în articulația acestor sunete. Pentru Philippide, dimpotrivă, buzele n'au niciun rost la articularea lui *ă* și *î*. El spune tocmai că articularea labială trebue să lipsească. Apoi dacă Philippide a descris articulațiile lui *ă* și *î* printr'o comparație cu *o* și *u*, nu înseamnă că a considerat pe cele dintîiu ca o varietate a celor din urmă și că a admis ca element esențial al articulației lui *ă*

şi *î* lipsa articulaţiei labiale, La *ă* şi *î* buzele erau pasive pentru Philippide, tot aşa cum admit Puşcariu şi Rosetti. Şi pentru dînsul tot numai limba era activă, întocmai ca şi pentru Puşcariu şi Rosetti, şi comparaţia cu *o* şi *u* s'a impus pentrucă după dînsul articulaţia lingvală a lui *ă* şi *î* era la fel ca şi articulaţia lingvală a lui *o* şi *u*. Pentru Philippide *ă* şi *î* sînt vocale articulate la vălul palatului, deci v e l a r e, p o s t e r i o a r e sau, pentru a le da şi un nume mai puţin potrivit, g u t u r a l e. Aceşti termini sînt, după noi, cei mai potriviţi şi trebuesc întrebuinţaţi şi astăzi. Vocale c e n t r a l e pentru noi nu pot fi decît nişte *ă* şi *î* anteriori, despre care vorbeşte şi Philippide, *O. R.* II, pag. 4, adică acei *ă* şi *î* pe care Weigand îi credea nişte *e* şi *i* speciali şi pe care Puşcariu îi notează cu ë şi *î* (*Dacoromania* VII, *loc. cit.*), iar S. Pop cu ë şi un *î* cu accentul circumflex rotunzit. Asupra acestor lucruri vom insista altădată, într'un articol special. Am crezut deocamdată necesar să atrag atenţia că cercetătorii recenţi, pelîngă că n'au înţeles aşa cum trebuia cele spuse de Philippide, exagerează caracterul central al lui *ă* şi *î*.

In legătură cu această concepţie despre *ă* şi *î* stă şi numele 'vocale posterioare' dat în ALR. vocalelor *o* şi *u*. Se înţelege însă că ele trebuesc numite, de fapt, p o s t e r i o a r e (sau v e l a r e) l a b i a l e, sau, dacă vreţi, chiar l a b i o v e l a r e. — Vocala *a* este considerată m i j l o c i e: „(*a* mijlociu) în muntenescul *cap*". Intrebuinţînd acest termin, S. Pop a vrut, desigur, să spună că e vorba de un *a* cu deschidere mijlocie, iar nu de un *a* central, în felul lui *ă* şi *î*. Mulţi lingvişti şi foneticieni, printre care şi Puşcariu (*Dacoromania* VII, pag. 9-10), cred însă că *a* se articulează în romînă la cerul gurii. Părerea aceasta e greşită. Articulaţia lingvală a lui *a* romînesc este, cum a arătat Philippide, posterioară, constînd într'o mişcare a limbii înapoi faţă de starea de repaos. (Vezi şi cele spuse de mine în *Bul. Inst. Fil. Rom.* I, pag. 195-196.) Pentru a nu ne face să ne gîndim la un *a* mai anterior, ar fi fost, deci, mai bine dacă S. Pop s'ar fi exprimat altfel, şi anume '*a* cu deschidere mijlocie', cum o face, dealtfel, de atîtea ori, cu ocazia altor vocale. — Terminul de vibrantă, întrebuinţat pentru *r*, nu e cel mai potrivit, iar cel de laterală, pentru *l*, este greşit, pentrucă nu acesta este caracterul esenţial al articulaţiei lui *l*. — Nu-i potrivită nici numirea 'ocluzivă velară... palatalizată' dată sunetelor *k'* şi *g'*. Din moment ce aceste sunete sînt palatale, nu mai pot fi numite velare. Faptul însă că autorul acceptă pentru ele şi cuvîntul 'velar' ne arată că el le consideră ca nişte varietăţi ale lui *k* şi *g*. Aşa se şi face că în loc de 'palatal' apare terminul 'palatalizat'. După părerea mea, *k'* şi *g'*, deşi

sînt înrudiți cu *k* și *g*, trebuesc considerați ca sunete independente. Vezi *Bul. Inst. Fil. Rom.* IV, pag. 205-211 și V, pag. 93-97 și 104-107. Spirantele *χ'* și *γ'*, notate de el prin *h'* și *y'* sînt numite însă, corect, palatale, deși ele se află, față de *χ* și *γ*, exact în aceeași situație în care sînt *k'* și *g'* față de *k* și *g*. — Este de remarcat că autorul nu întrebuințează terminii 'prepalatal' și 'postpalatal', care se întîlnesc atît de des la lingviștii și foneticienii francezi. — Pentru a termina cu discuția asupra terminilor, vom spune că, în loc de 'afonic', ar fi fost mai potrivit 'afon', astfel cum spune școala dela Iași. Precum se vede însă, aici nu e vorba de terminul propriu zis, ci de forma pe care trebue s'o aibă acest termin în romînește.

In ce privește semnele întrebuințate, faptul că s'au adoptat, din motive ușor de înțeles, o parte din semnele întrebuințate astăzi în scrierea romînească cu valorile lor curente nu poate incomoda cu nimic. Transcrierea fonetică prezintă și o serie de inovații, dintre care nu toate mi se par fericite. Nu înțeleg astfel dece pentru africatele foarte cunoscute, notate deobiceiu prin č și ǧ, s'au întrebuințat *c* și *g* cu accent circumflex, iarsemnele și č ǧ au fost întrebuințate pentru notarea africatelor din maramureșenele *čăr* 'cer', *ǧăr* 'ger', în care, după cele ce spune S. Pop, elementul fricativ ar fi *ș* și *j*. Cred că tocmai africatele muntenești ar fi trebuit notate cu semnele č și ǧ. Spirantele palatale, asemănătoare la timbru cu cele velare, ar fi trebuit notate prin *χ'* și *γ'*, din moment ce pentru spirantele velare sînt adoptate semnele *χ* și *γ*. Spirantele din bănățenele *fáše* [de fapt, *fášĕ*, cum e notat acolo unde se arată valoarea fonetică a lui ĕ] 'face' și *žánă* 'geană' ar fi trebuit notate cu alte semne decît *š* și *ž*, care, dată fiind valoarea accentului ascuțit pus deasupra unei consonante, ar trebui să noteze pe *s* și z muiați. (Această observație cade și asupra altor ortografii fonetice, precum aceea a lui Densusianu și, în general, a școlii dela București.) Ar fi fost apoi bine dacă s'ar fi adoptat un paralelism mai strîns între semnele care reprezintă sunete paralele sau însușiri paralele (exemplu pentru acestea din urmă: 'mai închis' 'și mai închis'). Astfel, pecînd în seria vocalelor palatale diferitele varietăți de *e* din punctul de vedere al închiderii sînt notate prin *e* cu un punct dedesupt (*e* mai închis) și cu două puncte dedesupt (*e* și mai închis), *î* obișnuit e notat cu *â*, iar cel mai închis decît acesta cu *î*. (Aici, precum se vede, s'au dat valori deosebite celor două semne care în ortografia romînească de azi au aceeași valoare). *â* anterior e notat cu ĕ, pecînd *î* anterior e notat cu un î la care accentul circumflex e rotunzit. (In *Dacoromania* VIII, pag. 6-12, Pușcariu nota pe *î* obișnuit cu *â*, iar pe cel anterior cu *î*.) Tot așa č nu înseamnă un sunet pa-

ralel cu cel notat prin *g'*, ci pe altul. Acest semn din urmă, întrebuinţat pentru ocluziva numită de el velară palatalizată, are de corespondent pe *k'*, precum s'a văzut mai înainte, iar *c'* pe ḓ (*c'* şi ḓ sînt întrebuinţaţi pentru africatele din bănăţenele *fraće*, 'frate' şi *ḓes* 'des'). Dintre inovaţiile celelalte, care-s nimerite, merită mai ales atenţie revenirea la un semn întrebuinţat în scrierea noastră din secolul trecut şi părăsit astăzi, anume la semnul *d* cu o virgulă dedesupt pentru africata *dz*. (Tot o revenire la un semn din aceeaşi ortografie avem şi în cazul lui ĕ.) Era, într'adevăr, necesar un semn alcătuit dintr'o singură literă pentru această africată, şi *d* cu o virgulă dedesupt e cel mai potrivit, cel puţin pentru noi, Romînii, care întrebuinţăm atît în scrisul nostru curent de astăzi, cît şi în transcrierile fonetice, semnul *f* pentru africata corespunzătoare afonă. N'ar fi rău dacă aceste semne ar fi adoptate şi de învăţaţii străini.

Din însuşi tabloul cu semne aflăm lucruri noi cu privire la fonetica romînească. Constatăm mai întîiu marea varietate dela un subdialect la altul a unor sunete care pînă acum erau socotite identice. Astfel, africatele č şi ǧ, de exemplu, sînt de mai multe varietăţi. In Ardeal există *h* fonic (cel de-al doilea *h* din *hohot*). Probabil, prezenţa lui se explică printr'un amestec al bazei de articulaţie romîneşti cu baza de articulaţie maghiară, slovacă sau ruteană, la care acest sunet este normal. Tot în Ardeal *h* din *haină* este spirantă laringală (afonă), pecînd în Muntenia avem în locul lui o spirantă velară. Cu privire la *h* moldovenesc nu putem afla nimic din tabloul dat de S. Pop, dar pot preciza că el este, ca şi în Ardeal, spiranta laringală afonă. P h i l i p p i d e, *O. R.* II, pag. 210-212 nu are dreptate cînd înclină a crede, — la pag. 210-211 o afirmă chiar cu siguranţă, însă numai despre unele cuvinte —, că în limba romînă n'ar exista *h* (spiranta laringală afonă), ci numai χ. Probabil însă că Philippide pronunţa χ acolo unde Moldovenii şi Ardelenii au *h*, căci el era prea fin observator al articulaţiilor, ca să putem admite că s'a înşelat. In *Bul. Inst. Fil. Rom.* III, pag. 152-157 am vorbit despre spiranta laringală afonă din limba romînă (de fapt, din graiul moldovenesc), fără a atrage atenţia că Philippide se îndoieşte, pe nedrept, de existenţa ei.

*

In *Introducere* la ALRM. I, S. Pop nu se mărgineşte a arăta cuprinsul volumului I şi apoi felul în care a prezentat materialul, în care a redactat hărţile, ci şi cum trebue interpretată sau, mai bine zis, explicată configuraţia actuală a ariilor lingvistice, în special lexicale. El anticipează, deci, asupra cercetărilor care s'ar putea face pe

baza atlasului lingvistic. Vom spune aici cîteva cuvinte despre afirmațiile sale în această privință.

Incă din 1936 S. Pușcariu făcuse constatarea că regiunile vestice ale țării sau, cu alt termin, Ardealul și Banatul, sînt mai arhaice, din punct de vedere lexical, decît restul țării, prinurmare, decît Muntenia și Moldova. Cuvinte de origine latină sau, în orice caz, vechi, înlocuite în acestea din urmă cu elemente străine, s'au păstrat în restul țării. S. Pop face și el aceeași constatare, cum nici nu se putea altfel (*Introducere*, pag. 16-17 și 27), numai că în loc de vestul țării vorbește de nordul țării, și nu consideră această regiune numai decît ca mai arhaică decît cea dela sud, ci ca avînd un graiu deosebit de cel literar. Căci deosebirile dintre nord și sud pot fi și în felul că nordul este mai avansat, mai ales dacă luăm în considerație și fenomenele fonetice, pe care Pușcariu le lăsase la o parte în discuțiile sale. Totuși, din punct de vedere lexical, nordul este aproape întotdeauna mai arhaic decît sudul, precum recunoaște S. Pop însuși la pag. 27, așa că unele din aceste elemente nordice se găsesc și în dialectele transdanubiene, în special în dialectul macedoromîn. Considerarea ca nordice a acestor elemente mi se pare mai potrivită decît considerarea lor ca vestice, și anume din cauză că Moldova (în sensul de pînă în sec. XVIII al acestui cuvînt) merge de multe ori împreună cu Ardealul, ca regiune mai conservatoare sau mai avansată. (Sînt și cazuri în care, atît nordul cît și sudul, prezentînd o inovație, o fac fiecare în mod diferit.) Probabil că S. Pop a observat acest lucru, care este impus de numeroase hărți (hărțile colorate 4, 9, 11, 14, 16, 24, 25, etc.). S. Pop mai constată, pag. 26, că „valea Dunării din regiunea Olteniei și a Munteniei, Bărăganul și Dobrogea" păstrează elemente care se găsesc numai în Ardeal.

Această configurație actuală a ariilor lingvistice este, după autor (pag. 25), „rezultatul unor prefaceri și schimbări determinate de deplasări de populațiune, de desnaționalizări succesive de elemente străine, de configurația terenului, de tradiții sociale, de evenimente istorice și economice. Cauze deosebit de complexe au pricinuit actuala înfățișare a limbii noastre [de fapt, înfățișare geografică]. Particularitățile fonetice din hărți arată, se pare, alte direcții de deplasare decît cele cunoscute pînă astăzi". Toate acestea pe drept. Iar la pag. 26-27 el aplică aceste principii la explicarea configurațiilor geografice lexicale pomenite. Astfel, pentru Pop, elementele (cuvintele) „ardelenești" depe valea Dunării, Bărăgan și Dobrogea au fost aduse de către ciobani prin transhumanță, iar faptul că nordul țării este mai arhaic „ilustrează că, după separarea Romînilor, regi-

unile sudice ale Romîniei, supt influenţe politice şi sociale etc., au împrumutat un număr mai mare de cuvinte străine". Autorul nu dezvoltă această ultimă afirmaţie, care constitue o explicaţie deosebită de aceea dată aceluiaşi fapt de S. Puşcariu în 1936 (*Prospect* ALR, şi *Revue de Transylvanie* III, pag. 13-22; vezi şi *Revista Fundaţiilor Regale* IV, nr. 5, pag. 296-323, *La Transylvanie* II, Bucureşti 1938, pag. 37-69, *Dacoromania* IX, pag. 444-446), deşi ar fi meritat. După Puşcariu, în unele regiuni s'au păstrat mai multe elemente latine din cauză că populaţia romanizată a fost acolo mai numeroasă, aşa că influenţele străine n'au putut avea acelaşi efect ca şi în regiunile unde ea era mai rară. Această explicaţie se poate admite, dar cu o modificare : să nu o considerăm valabilă pentru tot timpul dela imperiul roman pînă astăzi, cum face Puşcariu, ci numai pentru cel dela începutul influenţei vechi bulgare pînăla întemeierea principatelor. Cu începere dela întemeierea Munteniei şi a Moldovei încoace, populaţia romînească a fost destul de numeroasă şi în regiunile dela sudul şi vestul Carpaţilor, iar în timpurile anterioare influenţei vechi bulgare, dupăcît ne arată o serie de fapte, Romînii nu ocupaseră încă Ardealul sau erau acolo în prea mic număr. Faptul că regiunile cu mai puţine elemente slave sînt astăzi în Ardeal nu ne dă nicidecum dreptul de a admite că Romînii cei mai numeroşi au fost, pe timpul influenţei slave, în număr mai mare numai în Ardeal. Singura concluzie care se poate scoate e că pe acea vreme strămoşii Ardelenilor erau mai numeroşi decît strămoşii Muntenilor şi ai Moldovenilor; atîta tot. Noi însă ştim din altă parte sau putem bănui pe baza unor fapte istorice că pe vremea influenţei slave şi după aceea, pînă în sec. XIV, Romînii erau în mai mare număr în Ardeal decît în Moldova şi Muntenia. Deaceea, pentru această epocă, teoria lui Puşcariu poate fi justă. Dar ea mai are şi altă parte slabă. Puşcariu a luat în consideraţie mai ales (sau numai) acele cazuri în care Ardealul sau vestul ţării e mai conservator decît Moldova şi Muntenia. Sînt însă, precum am arătat, şi cazuri extrem de numeroase în care Moldova merge împreună cu Ardealul, şi anume tot ca mai conservatoare. Acestea, cum se pot explica în cadrul teoriei lui Puşcariu? Au fost strămoşii Moldovenilor pînă în sec. XIV mai numeroşi decît strămoşii Muntenilor din acel timp? Faptul că Moldova merge de atîtea ori împreună cu Ardealul, — şi e vorba de fenomene petrecute pînăla întemeierea principatelor —, trebue luat numai decît în consideraţie, dacă vrem să dăm o dezlegare problemei puse de Puşcariu. Şi acest fapt ne arată că Moldovenii au alcătuit la origine, adică pînă prin sec. XI-XIV, cînd vor fi ocupat teritoriile dela răsăritul Carpaţilor, un grup cu Ardelenii, aşa

cum susţine Philippide. Pe acea vreme Muntenii alcătuiau, după acelaşi învăţat, un grup deosebit. Ei ar fi fost atunci în Bulgaria actuală şi s'ar identifica cu Romînii din imperiul romîno-bulgar. In spiritul acestei teorii, faptul că regiunile sudice prezintă astăzi mai multe elemente vechi bulgare s'ar putea explica, deci, prin aceea că Muntenii ar fi stat într'un mai îndelung şi strîns contact cu Bulgarii. Lexicul ar putea sprijini, deci, şi el părerile lui Philippide cu privire la grupurile de Dacoromîni din evul mediu (căci Philippide ajunsese la aceste concluzii numai pe baza evoluţiei fonetice). Şi atunci, dacă unele cuvinte latine s'au păstrat numai în Banat şi Ardeal, acest fapt trebue să se explice altfel decît vrea Puşcariu, şi anume prin condiţii speciale numai Banatului şi Ardealului, şi, deci, mai recente decît despărţirea Moldovenilor de Ardeleni. Se poate observa uşor, dealtfel, că, atunci cînd numai Ardealul e mai arhaic, şi nu şi Moldova, în aceasta din urmă şi în Muntenia avem a face de multe ori numai cu inovaţii recente, adică de după întemeierea principatelor, şi datorite legăturilor cu neamurile din Peninsula Balcanică (mai întîiu Slavii, după aceea Grecii şi Turcii). Acest lucru a fost înţeles şi de Pop, care, precum am văzut, afirmă că sudul nu e tot aşa de conservator ca şi nordul, din cauza influenţelor politice şi sociale care s'au exercitat asupra lui. Dar aceste influenţe politice şi sociale s'au exercitat şi asupra Moldovei. Cum se face atunci că ea merge de atîtea ori împreună cu Ardealul? S. Pop a scăpat din vedere că fenomenele comune Ardealului şi Moldovei sînt, deobiceiu, mai vechi decît întemeierea principatelor şi că, prin influenţele politice de care vorbea, se explică nu numai unele inovaţii muntene, dar şi unele inovaţii moldovene. Reţinem însă dela el invocarea unor condiţii recente pentru a explica fenomenul. Aceste condiţii este greu să fie arătate înainte de a avea un material mai bogat. Dar, probabil, faptul că în Muntenia şi Moldova, pelîngă clasa ţăranilor, a existat şi o clasă a boierilor, care a fost întotdeauna în legături mai strînse cu neamurile străine cu care am venit în contact, a prilejit intrarea în limba poporului a mai multor elemente străine decît în Ardeal, unde o asemenea clasă, care să facă legătura cu străinii, lipsea. E. Petrovici a dovedit (*Balcania* I, pag. 83-87) că o serie de elemente, considerate pînă acum vechi bulgare, au intrat în limba romînă după întemeierea principatelor, din limba scrisă, prin intermediul boierilor.

La pag. 25 Pop dă cîteva asemănări dintre unele regiuni dacoromîne şi unele dialecte suddunărene, spunînd că va fi nevoie să se facă o revizuire a tuturor afirmaţiunilor enunţate despre evoluţia limbii noastre" (ar fi trebuit să se vorbească însă nu despre e-

voluţia limbii noastre, ci despre configuraţia ariilor lingvistice în cele dintîiu timpuri ale limbii romîne). Astfel se arată că istroromîna are comun cu regiunea vestică a ţării inovaţia lexicală *foale* 'pîntece' şi schimbarea lui *ğ* în *j*, iar macedoromîna are comun cu nordul ţării (în special cu Nordul Transilvaniei) forme cu *a* protetic. Dintre apropi[illegible] istroromîna cea dintîiu se impune, şi ea nu face decît să sprijine şi mai mult teoria lui Densusianu şi Philippide despre originea Istroromînilor, fără a se putea preciza însă dacă avem a face cu o emigrare tîrzie a Istroromînilor din nordul Dunării la sud, sau dacă nu cumva avem a face cu o vecinătate în cele dintîiu timpuri ale limbii romîne şi cu o separare a lor de Romînii nordici din capul locului. Cu privire la asemănările de evoluţie fonetică se pune problema dacă nu avem a face cu apariţii independente, cum e cazul şi cu alte fenomene fonetice care s'au petrecut atît în dacoromînă, cît şi în macedoromînă. (Concepţia aceasta este reprezentată mai ales de Philippide, care i-a dat şi o legitimare teoretică: identitatea de bază de articulaţie a Romînilor, existentă şi după ce Romînii s'au despărţit în mai multe ramuri, a făcut ca sunetele să se schimbe în mod independent în acelaşi fel. Vezi *O. R.* II, pag. 245-309 şi 338-385.) Totuşi este adevărat că nordul ţării prezintă o serie de asemănări cu macedoromîna, care să arăte o vecinătate a acestor dialecte în romîna din cele dintîiu timpuri. Aş putea cita aici un fapt care se pare că n'a putut fi constatat prin anchetele autorilor atlasului. După informaţiile pe care le am, la Moldovenii dintre Prut şi Nistrul superior (Bucovina şi Basarabia) şi la Transnistrieni se întîlneşte *să ştibă* 'să ştie', întocmai ca şi la Macedoromîni. Dacă fenomenul de analogie după *să aibă*, care a avut loc aici, nu este o apariţie independentă de felul celor constatate de Meillet la limbi „surori" şi numite de el fenomene de convergenţă, atunci el ar dovedi că în patria primitivă a Romînilor strămoşii Macedoromînilor erau în vecinătatea strămoşilor acestor Moldoveni.

G. Ivănescu.

B. P.-Hasdeu. *Cuvente den bătrăni. Texte alese, ed. J. Byck.* Bucureşti, 1937. 272 pag. in 8°.

Cele trei tomuri ale lui Hasdeu întitulate „Cuvente den bătrăni" constituesc, ca dealtfel tot ce a scris în domeniul istoriei şi filologiei, acest „enciclopedist", o operă de vastă informaţie ştiinţifică, un material greu de mînuit tocmai prin vastitatea lui. La aceasta se mai adaugă şi faptul că nu toate subiectele tratate prezintă aceeaşi importanţă. Ediţia lui J. Byck, conţinînd texte alese din toate

trei volumele, înlătură inconvenientele amintite, căci editorul a publicat numai acele texte care prezintă un mai mare interes ştiinţific.

Acesta e, desigur, meritul de samă al prezentei ediţii: autorul a ştiut să aleagă ceeace are o reală valoare pentru specialişti, ceeace poate arăta „personalitatea lui Hasdeu ca filolog, lingvist şi istoric literar", cum se exprimă Byck însuşi, la pag. 10.

Caracteristica activităţii lui Hasdeu, în toate domeniile, este exageratul său romantism, predominarea imaginaţiei asupra intelectului, care l-a dus la construirea de ipoteze fanteziste, ce trebuiau să se darme odată cu progresul ştiinţific. Acesta va fi fiind motivul care-l determină să preţuiască mai mult tomul I: „Limba vorbită între 1550-1600". In acest volum, Hasdeu „ne-a dat acum 60 de ani cea dintîiu imagine a unei ediţii ştiinţifice de texte romîneşti vechi" (pag. 6). Prinurmare, acolo unde imaginaţia era, prin forţa lucrurilor, înlăturată, Hasdeu a izbutit să fie un riguros om de ştiinţă, reproducînd cu exactitate textele vechi şi, cum spune Byck, adunînd, în capitolul „Notanda", particularităţile grafice, morfologice, sintactice şi lexicale ale textelor. Trecînd însă la studierea cărţilor populare, Hasdeu a lăsat frîu liber imaginaţiei, spre a construi, în vol. II: „Cărţile poporane ale Romînilor, în sec. XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă", teorii care, deşi ingenioase, s'au dovedit a fi, unele din ele, netemeinice. Poate că ar fi trebuit să i se acorde o mai mare atenţie tomului III: „Istoria limbii romîne", unde, între altele, (§ 19) pentru prima dată se pune în discuţie teoria circulaţiei cuvintelor, care, chiar dacă nu elucida definitiv spinoasa problemă a influenţelor străine în limba romînă, constituia totuşi o ideie originală pentru lingvistica acelui timp. Aceasta e una dintre teoriile care, cu unele modificări, a mai rămas şi azi în picioare.

Hasdeu, datorită tot romantismului său, îşi concepea operele pe un plan prea întins pentru a fi realizate într'o viaţă de om. De-aceea tomul III a rămas neisprăvit (la fel cu alte opere ale sale), adica tocmai partea în care autorul trata probleme de lingvistică generală.

Metoda de publicare a textelor utilizată de Hasdeu e ştiinţifică stricto sensu. Alături de textul cirilic, a dat transcrierea cu litere latine. Pentru ilustrarea metodei, Byck publică în întregime primul text: „Istoria unui proces". Textul, cu litere cirilice şi apoi în transcriere latină, e precedat de o notă în care i se face amănunţit descrierea. După transcriere, urmează „Notanda", un veritabil studiu ştiinţific al limbii textului respectiv: observaţii de ordin fonetic, morfologic, sintactic, lexicologic. Meritul lui Byck, afară de faptul că a înţeles necesitatea prezentării unui text neciuntit, pen-

tru a se vedea metoda de cercetare a lui Hasdeu, constă în adăugarea notelor explicative dela sfîrşitul volumului, unde vine cu întregiri, eventual cu rectificări, la spusele lui Hasdeu. Textul următor, „Cronica lui Mihail Moxa", e dat numai fragmentar, fără „Notanda".

Extrasele din tomul II încep cu o „Ochire asupra cărţilor poporane, Insemnătatea lor. — Raportul lor către literatura poporană în genere", un studiu asupra literaturii populare, demn de toată atenţia. Iată, în puţine cuvinte, justa caracterizare a literaturii poporane nescrise şi a cărţilor poporane: „literatura poporană cea nescrisă[1] se naşte într'un mod spontaneu... Un sentiment involuntar — şi iată o doină; o întîmplare, o catastrofă — şi iată o baladă; un fenomen, o credinţă, un joc de cuvinte — şi iată o legendă, un basm... Cartea poporană, din contra, nu este şi nu poate fi spontanee. Ea presupune totdeauna o intenţiune, o tendinţă, o ţintă precisă din partea autorului. Scriitorul vrea ca alţii să petreacă, să rîză, să creză, să înveţe, să imite sau să se ferească... In literatura poporană cea nescrisă predomneşte elementul liric; în cartea poporană — elementul didactic" (pag. 55-56).

Dintre cărţile poporane studiate de Hasdeu, Byck se opreşte asupra celor din *Codex Sturdzanus*, pe care le împarte în două grupe, — aşa cum se găsesc şi în Cuvente den bătrîni —: deoparte Textele Măhăcene, scrise în mare parte de popa Grigore, dealta Textele Bogomilice.

Printre particularităţile fonetice ale limbii vechi l-a impresionat în deosebi rotacismul. Dacă explicaţiile propuse de Hasdeu erau încă departe de adevăr,[2] în schimb el are meritul de a fi cercetat, printre primii, fenomenul rotacismului în mod ştiinţific. Byck trimete (pag. 267, nota), pentru cunoaşterea detailată a problemei, la *Étude sur le rhotacisme en roumain* par A. Rosetti, Paris 1924.

Textele Bogomilice publicate de Hasdeu sînt precedate de un studiu despre influenţa bogomilismului asupra cărţilor noastre

---

1. După Hasdeu, „literatura poporană cea nescrisă, cîntece, basme, etc., se poate scrie, şi totuşi, fie chiar tipărită, ea nu încetează de a fi nescrisă, căci se naşte şi trăieşte într'un mod nescris. Scrisul o copiază; dar copia nu este originalul cel viu, original ce continuă a se mişca şi a se schimba după ce i s'a scos portretul, încît ajunge cu timpul, în bine sau în rău, a nu mai semăna unul cu altul" (pag. 52-53).

2. Marea greşală o comite Hasdeu în special cînd vorbeşte de rotacismul de forma *nr*: „luptîndu-se *-n-* şi *-r-* în două forme ale aceluiaşi cuvînt, fără a se mai şti de către popor care anume din două este cea mai corectă, s'a dat naştere, prin confuziune, unei a treia forme cu *-nr*" (pag. 105).

poporane. D. R u s s o, în *Studii bizantino-romîne*, Bucureşti 1907, apoi în *Studii şi critice*, Bucureşti 1910, în urma unor amănunţite cercetări, a ajuns la concluzia că în cuprinsul niciuneia din cărţile poporane presupuse bogomilice de Hasdeu nu se vede influenţa acestei secte religioase. Şi în acest de-al doilea volum, după textul cărţilor poporane, urmează „Notanda", despre importanţa cărora, în ce priveşte observaţiile lingvistice, s'a vorbit mai sus.

La noi, cercetările lingvistice ale secolului trecut se manifestă între cele două extreme: pedeoparte exagerăţiile latiniştilor, pornite dint'un exces de naţionalism, pedealta direcţia antilatină sau chiar „latinofobă", cum o numeşte Hasdeu, reprezentată de C i h a c în *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Hasdeu, în tom. III al Cuventelor den bătrâni, îşi propune să dea un studiu obiectiv al limbii noastre: „Ambele exagerăţiuni, zice el, provoacă deopotrivă necesitatea de a se supune graiul romîn unui nou studiu, ale cărui rezultate pot fi înţelese şi primite de astă dată în toată obiectivitatea lor, dezbrăcată de orice sensaţionalism, deoarece lumea s'a săturat de prea-prea dintr'o parte şi de foarte-foarte din cealaltă" (pag. 186). In acest volum întîlnim interesantul capitol: Limba în circulaţiune, de a cărui importanţă însuşi Hasdeu îşi dădea sama.

Principiul circulaţiei îl împrumută Hasdeu din Economia politică, încercînd să-l aplice şi în lingvistică. Important, după el, pentru limba noastră, spre ex., nu e faptul „că elementul latin nu reprezintă decît o cincime din vocabularul său, în timp ce elementul slav intră în proporţia de două cincimi, iar cel turc — aproape o cincime", cum se exprimă Cihac; important e faptul că elementul latin din limba noastră, circulînd incomparabil mai mult decît cel slav sau cel turc, îşi măreşte prin aceasta valoarea. „Un *şi*, un *să*, un *că*, un *cu*, spune el, fără cari nu e chip a construi o singură frază romînă, sînt ca 100 contra 1 chiar în privinţa unui *drag* (pag. 237). Din toate acestea, Hasdeu trage concluzia: „Din două l u c r u r i l i n g v i s t i c e de o valoare intrinsecă identică, unul poate să aibă o valoare utilă înzecită şi chiar însutită decît celalt, dacă în graiul comun al poporului circulează de zece sau de o sută de ori mai mult în acelaşi interval de timp (pag. 230). Evident că Hasdeu nu e numai original, ci ştie să-şi susţină în mod ştiinţific teoria emisă. Cercetările lingvistice ulterioare însă au făcut ca problema să alunece pe altă pantă. Hasdeu, în cercetarea unei limbi, lua în consideraţie numai sistemul lexical, adică tocmai sistemul căruia i se acordă cea mai mică importanţă. Limba engleză, cu toate cele 13.000 de cuvinte germanice faţă de 30.000 de cuvinte romanice, e totuşi o limbă germanică, dar nu pentru motivele invocate de Hasdeu, ci pentrucă în

studiul unei limbi accentul cade pe sistemul ei fonetic şi, mai ales, pe cel morfologic.

Limba romînă e o limbă romanică, cu tot covîrşitorul număr de cuvinte slave impregnate în lexic, pentrucă fonetica şi, mai cu samă, morfologia continuă fonetica şi morfologia latină. Aceste două sisteme, adică cel fonetic şi cel morfologic, sînt foarte rezistente şi deaceea foarte greu de împrumutat dela o limbă la alta. Din contra, cuvintele se împrumută cu mult mai uşor. Astfel, limba noastră a putut împrumuta cuvinte slave, morfologia însă a rămas aproape intactă. Iată pentruce teoria lui Hasdeu, atît de ingenioasă dealtfel, trebuia să-şi piardă din importanţă.

Ediţia lui Byck are şi meritul de a fi simplificat ortografia lui Hasdeu, destul de complicată, din cauza etimologismului către care tindea. Astfel au fost reduse consoanele duble şi înlăturate liniuţele şi apostrofele inutile, iar multe cuvinte, — lista lor se poate vedea la pag. 264 —, au fost transcrise aşa cum se pronunţă astăzi.

Toate aceste simplificări, înlăturînd o întreagă serie de dificultăţi ortografice, facilitează mult lectura capitolelor publicate. Dovedind astfel de calităţi, se poate afirma că Byck prezintă o ediţie de texte ştiinţific alcătuită, care în lumea specialiştilor trebue să se bucure de o deosebită atenţie.

V. Croitoru.

Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti-Tifuleşti.* (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea). Jena-Leipzig 1936. VIII+230 pag. 8°.

Aprecieri de ordin general asupra acestei lucrări am făcut în recensia din *Indogermanische Forschungen* LVI (1938), pag. 123-4. Aici voiu înşira numai observaţiile de amănunt, menite, cel puţin în parte, să sprijine obiecţiile de principiu aduse acolo, mai ales pe cele privitoare la abuzul de reconstrucţii şi de regresiuni, care caracterizează în gradul cel mai înalt toate studiile lui Gamillscheg, adevărat campion al unui neogramaticism anacronic.

Pag. 9, r. 11 de jos: ce poate însemna *iarnă mai r a r ă ca asta n'am văzut?* Pag. 10: şi în limba comună se accentuiază *cel* (= *ăl*) într'o construcţie ca *dă-mi o ocă de vin de cel bun.* Este sigur autorul că în *dă multe ori, n'inchinăm la ea,*[1] etc. accentul stă pe prepoziţiile *dă*, resp. *la?* Aceeaşi întrebare se poate pune cu privire la auxiliarul din *nu cred c'o să plouă, iel afuncia a spas*, etc., la pronu-

1. Mă folosesc, în general, de ortografia curentă, acolo unde discuţia se referă la alte fapte decît cele pur fonetice.

mele din *ieu ştiu să fermec.*[1] Pag. 11, r. 16-17 de jos: *fié-fà, fié-sà*, sînt accentuate greşit (trebue *fie-fà, fie-sà*). Pag. 13: deosebirea dintre *ştérgeţi* şi *ştergéţi-vă* se datoreşte faptului că forma pronominală a acestui verb are două silabe mai mult şi, dacă accentul s'ar fi menţinut pe silaba iniţială, ar fi urmat ca el să stea pe anteantepenultima, ceeace nu corespunde sistemului fonologic al limbii noastre. Cred că schimbarea de conjugare la verbe de acest fel, care se întîlneşte adesea în vorbirea familiară şi populară, a pornit tocmai dela (sau şi dela) formele de imperativ însoţite de pronumele reflexiv. Pag. 13, r. 10 de jos: este sigur G. că a auzit accentul pe *i* în *ieri, învierea?* Pag. 14: *muşfereu* pentru *muşferiu* se explică mai bine prin schimbare de sufix (cf. *anfereu — anferiu, vezefeu — vezefiu*. etc.). Tot aşa *femelei* pentru *femelie*, notat de Weigand, pentru Măgureni-Prahova (*VIII. Jahresberichf*, pag. 318), unde punctul de plecare a fost plur. *femelii*, devenit *femelei*, după care sing. *femelei* (cu *i* sonant). Pag. 16: *zua* pentru *zîua* şi *befu* pentru *befîu* se datoresc asimilaţiei lui *î* la *u* următor, care apoi a dispărut (*zîua* > *zuua* > *zua* şi *befîu* > *befuu* > *befu*). Pag. 19: *dăsupra* provine din *desupra*, nu invers, căci *deasupra* s'a prefăcut în *desupra*, din cauză că *ea* este neaccentuat (cf. *fofdeuna* > *fofdeauna*). Pag. 20-1: în *altu ce-i pasă...*, *altu* n'a rezultat, prin dispariţia lui *-i*, din *altui*,[2] ci este nominativul cu funcţiune de dativ, aşa cum se întîlneşte foarte des în vorbirea oamenilor inculţi (cf. *să nu-i ajufe D-zeu care minfe* = *...căruia minfe*). Pag. 28, n. 1: *mease* n'ar fi putut da niciodată **mase*, fiindcă *me-* > *mă-*, numai cînd în silaba următoare nu este un sunet palatal sau muiat (cf. constatările făcute de G. însuşi, la pag. 29, nr. 21). Pag. 33, r. 5 urm. de jos: *dă* şi *pă* nu sînt deloc paralele. Textele dialectale, oricare ar fi ele, arată că *pă* este mult mai răspîndit decît *dă* (lucru firesc, deoarece după labiale *e* > *ă* apare oarecum regulat). Pag. 35, mijloc: pot fi puse alături *de* (prepoz.) şi *fe* (pronumele), în privinţa lui *e* > *ă*? Primul cuvînt s'a prefăcut în *dă*, nu pentrucă ar fi avut un accent secundar, ci pentrucă e prepoziţie, pe cînd *fe* păstrează pe *e*, fiindcă-i pronume şi ca atare prezintă o importanţă deosebită, care-l fereşte de modificări fonetice prea profunde. Dacă admitem, cu G., existenţa unui accent secundar la prepoziţii, trebue să facem acelaşi lucru şi cu pronumele (cf. *pădure de stejari* şi *spală-fe frumos*). Deasemenea nu trebue să comparăm prep. *de* cu silaba *de* dintr'un cuvînt ca *vede* şi să spunem că aceasta din urmă

1. Afară de cazul cînd subiectul vorbitor vrea să insiste asupra lui *ieu* (adică i e u, nu t u).

2. Dealtfel, dacă ar fi vorba de dativ, ar trebui să avem *altuia* (pronume), nu *altui* (adjectiv).

păstrează pe *e*, fiindcă se află după accent. In *vede*, al doilea *e* reprezintă dezinenţa pers. 3 sing. a indicativului prezent şi deaceea nu se poate schimba în *ă*, care-i semnul caracteristic al pers. 3 sing. dela conjunctivul prezent. Pag. 35-36: *beate* > *beţte* trebue să se deosebească de *berze*, plur. lui *barză*, fiindcă în primul cuvînt avem (sau am avut) un diftong (*ea*), iar în al doilea un *e* (cf. sing. *beată*, resp. *barză*). Deşi *ea* după labiale se reduce la *a* (cînd în silaba următoare n'avem un sunet palatal sau muiat), acest *a* continuă să se deosebească de *a* primar, adică să fie simţit ca deosebit de acesta, şi, deci, este natural ca cuvintele respective să se deosebească unul de altul şi la plural, chiar dacă *ea* — *e* > *e* — *e*, întocmai ca *a* — *e* > *e* — *e*. Pag. 39: crede G. că *e* > *ă* după labiale numai în silabă deschisă? *Merg* (cu *e*) faţă de *păr*, *măr*, etc. se datoreşte influenţei lui *mergi*, *merge*, etc., unde *e* rămîne, din cauza lui *i* şi *e* următori. Prin Moldova se spune însă şi *mărg*, iarăşi analogic (după *să margă*). In discuţii ca acestea cuvintele propriu zise trebuesc separate de verb, la care influenţele dela o formă la alta, graţie marelui lor număr, se exercită mult mai uşor şi pe o scară mult mai întinsă. Pag. 40 urm.: diftongarea în *uo* a lui *o* iniţial accentuat există, se pare, mai pretutindeni în dacoromînă (cf. *Arhiva* XXX, pag. 23-4 [= 151-2], pentru Tecuciu, şi *Buletinul* de faţă, vol IV, pag. 58 pentru regiunea Năsăudului). Fenomenul se produce, probabil, la fel de des, deşi mai puţin vizibil, şi în poziţie medială, chiar după consoană. Prof. A. Lombard, care, în lucrarea sa *La prononciation du roumain*, a dovedit înţelegere atît de fină pentru chestiile de fonetică descriptivă romînească, a perceput în vorbirea mea personală un *uo* chiar la un cuvînt ca *poĭ*, atunci cînd, la cererea sa, i-am cetit un pasaj din Ispirescu. Din foarte bogatul material discutat de G. rezultă clar că diftongarea are loc mai cu samă în poziţie accentuată, lucru firesc, dealtmintrelea. Fiind vorba de o modificare fonetică oarecum generală, cel puţin din punct de vedere geografic, ipoteza unei influenţe bulgăreşti (pag. 46, n. 2) nu-i necesară. Pag. 50-51: din chipul cum se exprimă autorul despre *ploaie* s'ar putea trage concluzia că *i* consonant există numai la forma articulată (aşadar *ploae* al. de *ploaia*), ceeace, evident, nu corespunde sistemului fonologic al limbii noastre. Pag. 54: pentru explicarea lui *ă* — *á* > *a* — *á* G. presupune vorbire repede. Totuşi fenomenul este general sau aproape general în graiurile moldoveneşti, care, între altele, se caracterizează tocmai printr'un ritm lent. Pag. 68-9: *şorĭc*, plur. *şoriciuri* nu-i urmaşul lat. *sorice* 'Maus', ci este cuvîntul *şoriciu* 'Schwarte', cunoscut de toţi Romînii. Faptul că autorul l-a putut confunda cu *şoarece*, pedeoparte arată nesiguranţa cunoştinţelor sale de limbă

romînească, ceeace nu-i prea grav pentru un străin,[1] iar pedealta ne îndreptăţeşte să suspectăm anumite înregistrări fonetice, care, dacă le luăm drept bune, ar dovedi o fineţă de auz neobişnuită (şi exemplul acesta pledează hotărît contra). Este drept că sunetele, considerate izolat, sînt foarte asemănătoare, dar deosebirea de accent (şi, în consecinţă, *oá* la unul, *ó* la celălalt) este suficientă, pentruca orice confuzie să pară exclusă. Nu mai vorbim de marea deosebire semantică dintre aceste două cuvinte. Pag. 70: *fetelеastea*, *fetelealea* > *fetеli astea*, resp. *alea* se explică prin faptul că după *l* limba noastră cere un *ea*, nu un *ia*. Pag. 77: *-r* muiat (în cuvinte ca *poflogar*, *cer*, *dator*) este, foarte probabil, general în vorbirea populară. Pag. 81: crede serios G. că *tifof* (= *tifus*) şi *coraj* sînt împrumuturi nemţeşti (primul din timpul războiului!)? Şi este nevoie să invoace fenomenul v. bulg. ŭ > o, v. germ. ŭ > o, pentru a lămuri prefacerea în o a lui *u* din aceste două cuvinte? Se ştie doar că o şi *u* neaccentuaţi alternează în limba noastră, la tot felul de elemente, dar, mai ales, la neologisme (cf. *arficol* — *arficul*, *coloare* — *culoare*, *ridicol* — *ridicul*, etc.; am auzit, la oameni mai puţin culţi, şi *ficos* pentru *ficus*, numele cunoscutei plante exotice).[2] Dar mai este ceva: v. bulg. ŭ şi v. germ. ŭ sînt sunete identice? Pag. 82: *ceaon* al. de *ceaun* se datoreşte faptului că, alături de cuvinte în *-ún*, există numeroase altele în *-ón*, astfel că înlocuirea uneia din aceste finale prin cealaltă se poate lesne produce. Pag. 86: *şăf* şi *şăz*, pentru liter, *şes*, se explică, foarte probabil, prin rara întrebuinţare şi, deci, relativa izolare a acestui cuvînt, pe care eu, depildă, îl simt ca un termin 'savant', tocmai fiindcă nu-l cunosc din graiul meu de acasă (şi nici din vorbirea populară). Cît despre *-z*, cred că a lucrat analogia lui *(a)şez*, *(a)şezi*, etc., de care a fost alăturat, din cauza asemănării fonetice şi semantice. Pag. 87: exemplele de fonetică sintactică din primul alineat sînt, cu siguranţă, generale în vorbirea populară (şi chiar familiară). Aceeaşi observaţie pentru *-m* ≻ *n* (pag. 88). Pag. 92: ca să explicăm pronunţarea populară *filorman* (şi *felorman*) ≺ *Teleorman*, nu-i nevoie să recurgem la o fază anterioară *fieliorman*, din care *ielorman* (cu *li* ≻ *l* prin disimilaţie la *i* din silaba precedentă; dar *ie* ≻ *e*, *i* cum se explică?). Să nu uităm că *Teleorman* este nume de judeţ şi ca atare s'a răs-

1. Deşi i se poate pretinde să ştie că dela un substantiv masculin nume de fiinţă dacoromînesc este exclus ca pluralul să facă în *-uri*. Afară de asta, ce însemnează „*şorič* ist die alte Pluralform, die singularisch-kollektiv gebraucht... wurde"?

2. *Tifus* însuşi este pronunţat de mai toţi Romînii, indiferent de cultură, *tifos*. Poate că numai medicii întrebuinţează forma cu *u*, evident supt influenţa modelului străin (frc. *typhus*, germ. *Typhus*).

pîndit printre ţărani, foarte probabil, în ultimul timp, prinurmare a fost tratat ca un neologism, căruia nu i se aplică aşa zisele „legi fonetice" obişnuite. Pag. 101: (*să*) *muşce* nu provine din *muşfe*, ci este o formă recentă, născută prin analogia lui *muşc*, *muşcăm*, etc. (lui *c* „trebue" să-i corespundă un č, atunci cînd urmează *e* sau *i*, vocalele care provoacă africatizarea lui *c*). Pag. 104 urm.: o mulţime de presupuneri privitoare la faze reale sau imaginare ale palatalizării labialelor, cu atît mai neverosimile, cu cît sînt mai ingenioase. Aici se vede în chip foarte izbitor tendinţa irezistibilă pe care o simte G. de a reconstrui şi a „desreconstrui" (să mi se ierte această creaţie personală şi de moment), numai de dragul principiului. Mă întreb, depildă, cum vor fi putînd pronunţa oamenii din partea locului *oi fthi*[1] pentru *oi fi?* Ideile foarte complicate pe care le are autorul, tot pe baza teoriilor sale lingvistice, despre sunetele regiunii în discuţie (ca şi despre sunetele limbajului articulat, în general, şi despre evoluţia lor), îl fac să audă şi ce nu este. Astfel la pag. 107, n. 2 declară singur: „Forma *vzine!* 'er kommt schon', pe care o menţionez în Festschrift für Tappolet, pag. 86, nu s'a putut confirma."[2] Deoarece strigătul a fost auzit dela o depărtare mai mare, am înregistrat pe *vhiine* probabil falş. Astfel cade şi explicaţia lui *viesfre* 'zestre', pe care am dat-o acolo". Mă întreb, cum pot fi confundate, chiar de o ureche normală, două pronunţări atît de deosebite ca *vzine* şi *vhiine*? Sînt îndreptăţit să extind întrebarea şi cu privire la alte pronunţări date de G. Pag. 109: cred că e o subtilitate... teoretică deosebirea dintre *dor* (cu *r* lung), pers. 2 imperativ, şi *dorm*[i], pers. 2 sing. indicativ. Inaintea unui cuvînt care începe cu anumite consoane, *m*[i] se asimilează în ambele forme verbale, fie influenţînd, în sensul arătat de autor, asupra lui *r* (ceeace nu mi se pare tocmai probabil), fie nelăsînd nicio urmă. Că am dreptate, cel puţin în ce priveşte punerea la un loc a imperativului şi indicativului, probează exemplul dat de G.: *cîn nu te mustrează nimenia, dor liniştit*, unde contextul spune lămurit că *dor* stă la indicativ, nu la imperativ. La aceeaşi pagină se afirmă că *jandari* e pluralul lui

1. In lipsa semnului consacrat, redau prin *th* spiranta afonă, corespunzătoare explozivei *t* (G. spune, la pag. 103: „spirantă care se articulează în dosul dinţilor superiori").

2. Subliniat de mine, fiindcă formula este caracteristică pentru numeroase constatări şi afirmaţii ale lui G. Ai, într'adevăr, impresia că lingvistul berlinez porneşte la anchetă ca şi cum ar şti bine de mai înainte cum se pronunţă în graiurile pe care le cercetează şi ar avea nevoie numai să facă verificarea pe teren, spre a se convinge că realitatea se potriveşte cu... construcţiile sale.

jandarm (şi că subiectul interogat s'a corectat mai tîrziu, zicînd *jandarmi*). Evident că-i vorba de un singur cuvînt, dar cu două forme: *jandar* — plur. *jandari* şi *jandarm* — plur. *jandarmi*. Revenirea asupra primului plural nu înseamnă că *jandar* face plur. *jandari* şi *jandarmi*, ci că subiectul cunoştea ambele aspecte (popular şi cult) ale cuvîntului şi a căutat să se „corecteze" (în cazul cînd a avut impresia că anchetatorului nu-i „place" *jandari*), întrebuinţînd pluralul formei culte, sau a vrut pur şi simplu să arate că o cunoaşte şi pe aceasta din urmă. Cît despre *jandar*, G. îşi închipue că provine din *jandarm*, în felul următor: plur. *jandarmi* s'a prefăcut în *jandari*, cam aşa cum *dorm*[i] s'a prefăcut în *dor*. De fapt, *jandarm*, neologism (şi încă destul de recent), a fost perceput de ţăranul nostru din capul locului ca *jandar* (a fost pus alături de cuvintele în *-ar*, printre care se găsesc unele înrudite semantic cu el, de ex. *pîndar*). Aşa sună, cred, pretutindeni în vorbirea populară acest substantiv. In orice caz, *jandar* este extrem de răspîndit. Dar G. nu ştie acest lucru, şi atunci, fiindcă l-a găsit atestat numai pentru regiunea Someş-Tisa, este principial gata să admită o influenţă, poate o imigraţie, din nordul Ardealului, pentru a explica pe *jandar*. Căci iată ce spune la pag. 109, n. 1: „Deoarece lipsesc date mai precise, nu se poate hotărî, dacă există vreo legătură între forma *jandari* dele Jarcaleţi şi acest *jandar* [din Someş-Tisa]". Cum autorul presupune mereu că în satele anchetate de el s'au produs amestecuri şi influenţe lingvistice prin oameni veniţi din regiunea unde apar fenomene asemănătoare sau identice, mă întreb iarăşi ce temeiu putem pune pe astfel de constatări, dacă ele pornesc dela fapte ca *jandar* (Jarcaleţi) = *jandar* (Someş-Tisa)? Pag. 112 (§ 88): *inſi* pentru *inſri* (pe care l-am auzit la Buzău, în vorbirea unor copii de 10-15 ani), G. îl explică tot complicat, imaginînd fazele intermediare *intr'i* şi *inſry*. Ştim că *i* modifică anumite consoane şi dela distanţă, de ex. *noşſri*, *voşſri* (cu *ş* < *s*, supt influenţa lui *i*). Prinurmare *ſ* din *inſri* a putut deveni *ſ* din cauza lui *i* final, fără ca *r* să se înmoaie, iar apoi elementul lui palatal să se transforme în *y*. Mai greu este de spus cum a dispărut *r*. G. aplică norma dela palatalizarea labialelor, adică, după ce se palatalizează, sunetul vechiu dispare. Avem astfel de cazuri şi la *r*: cf. *ceie* < *quaereaſ*, *pieie* < *pereaſ*, etc., dar nu ştiu dacă în altă poziţie decît cea intervocalică se întîmplă acelaşi lucru. Oricum ar fi, cred că *inſi* < *inſri* s'a produs dintr'odată, nu trecînd prin stadii intermediare (a ajutat paradigma atît de răspîndită la verbe: pers. 1 *ſ* — pers. 2 *ſ*, poate şi *cer* — *cei*, etc.). Pag. 128: *draculi* pentru *dracului* (în constr. *a draculi om*) se aude şi pela Tecuciu. Pag. 130: ce fel de b o a l ă este *răcori*, plur. lui *răcoare*? Se zice *a-l trece*

răcorile, dar nu-i vorba de o boală, ci, cel mult, de simptomul unei boli. Pag. 133: *-uri*, n u *-e*, este semnul colectivului la pluralul ambigenelor. Plur. *leşi* dela *leasă* se întrebuinţează şi în vorbirea tecuceană, dar numai pentru a numi nişte hambare enorme, din nuiele, în care se păstrează păpuşoii (pe moşia depe vremuri a unui mare proprietar). Pag. 139 (jos): în *ăl care...*, *ăl* are altă funcţiune decît în *ăl bogat* (este demonstrativ, nu determinativ). Tot aşa pag. 140: *ăi dă văd* faţă de *ăi d'acas*. Pag. 141: *al citeşte dintr'o carte* 'dieser liest in einem Buch' nu-i construcţie romînească. Pag. 145: deasemenea nu poate fi romînească propoziţia *ca să nu ăf pié cugetul* 'ca să nu-i pieri [sic] cugetul'. Pag. 147: pentruca adjectivul posesiv să se aglutineze cu substantivul precedent pe care-l determină, este necesar ca acesta să nu aibă articol, aşadar *faţă-mea*, *casă-mea*, *nevastă-mea*, etc., nu *faţa-mea*, *casa-mea*, *nevasta-mea*, etc. Cînd substantivul e articulat, posesivul nu se aglutinează (*faţa mea*, etc.). Dealtfel nu orice substantiv se poate combina în chipul acesta cu adjectivul posesiv, aşa încît *faţa-mea*, *casa-mea* dovedesc şi ele că e vorba de *faţa mea*, *casa mea*, *nevasta mea*, etc. Pag. 149: infinitivul lung apare numai „ocazional" ca substantiv? Zice vreun Romîn, care-şi cunoaşte cît de cît limba, *învierea a Jesus Kristos* [sic!]? Pag. 150: limba cultă întrebuinţează dela *a curăţi* tot formele fără sufix (altfel nu s'ar explica trecerea acestui verb la conjug. I chiar în limba scrisă a multor Romîni de astăzi). Pag. 153: în *atuncia i pune lume* (= *nume*) n'avem un acord greşit, căci subiectul lui *pune* e nehotărît (s'ar putea reda prin 'cineva', 'lumea', etc.). Cf. *îi zice Gheorghe*. Pag. 169: *fu bei şi apă* nu însemnează 'auch du trinkst Wasser', ci 'du trinkst auch Wasser'. Pag. 171: se poate spune romîneşte *un deavolu?* Tot aşa trebue suspectat *pînă'n noaptea* (auzit greşit pentru *pînă noaptea*). Pag. 172-3: dece *suspinatu ieste mai tare ca oftatu* nu poate fi popular? Tocmai *suspinarea* şi *oftarea* sînt mai puţin, ca să nu zic deloc romîneşti. Pag. 173: *acest om ce scrie mai sus Stănilă* trebue tradus prin 'dieser Mann von dem man oben schreibt (sau von dem oben geschrieben wird), Stănilă', nu prin 'der weiter oben als Stănilă unterschrieben ist'. Pag. 174: tot greşită este interpretarea (şi traducerea!) frazei *cînd îi cade părul din cap, atuncia o cunoaşte că ie brîncă şi o dăscîntă pe la vrăjitori* 'wenn ihm das Haar vom Kopfe fällt, dann erkennt man, dass (die Krankheit) Rotlauf ist und er (nämlich der Rotlauf) wird von den Zauberern durch Beschwörung behandelt'. In sprijinul traducerii prin pasiv a lui *o dăscîntă* G. aduce prepoziţia *pe!* Pag. 174: *sfrigoiu* nu însemnează niciodată 'Zauberer'. In fraza: *arac este un lemn care întrebuinţează pentru ţinerea frupinii vii*, verbul *întrebuinţează* n'are valoarea sintactică pe care o

are *spune* în *strigoii spune că* (= *lumea spune că strigoii...*). Propoziția relativă din prima frază este construită greșit, din cauza verbului *întrebuința*, care, fiind rar în vorbirea populară (cred că țăranii complect lipsiți de învățătură nu recurg niciodată la el), prezintă dificultăți de construcție. *Și el duce la groapă* 'und er wird zu Grab getragen' nu-i nici romînește, nici exact tradus în nemțește. Dealtfel întreg § 131 (pag. 173-5) ar avea nevoie de o discuție amănunțită, fiindcă se bazează pe înțelegere (foarte probabil și pe percepere) greșită. Pag. 175: faptul că *a căpia* n'are o formă de prezent **capiu* nu dovedește că acestui verb îi lipsește prezentul (și că deaceea trebue spus totdeauna *sînt căpiat*). Această formă există în romînește și sună *căpiez*. Fraza: *m'an dus vo doo zîle, dar, că m'a bătut domnul învățător, cîn făceam prostii, nu mai m'an dus* nu poate fi luată în serios de cineva care știe măcar binișor romînește. G. afirmă că propoziția *că m'a bătut...* este cauzală, așadar *că* ar sta în loc de *pentrucă*. Este adevărat că limba populară cunoaște, și încă foarte des, funcțiunea cauzală a lui *că*, dar nu în cazuri ca acesta. Singura explicație pe care o putem da frazei citate de autor este că a perceput-o greșit. Cred anume că „subiectul" a spus: *m'an dus vo doo zîle; dacă m'a bătut..., nu mai m'an dus.* (Cf. *dacă am văzut că aștept degeaba, am plecat* = *cînd am văzut că...* sau chiar *fiindcă am văzut...*). Pag. 176: în *de greu ce-a adormit copilul* nu avem *ce* pentru *că*. *Le-a mînat la ușă dă să mulgă* (trad. „er hat (die Schafe) an den Ausgang getrieben, um sie zu melken") nu-i romînește, nici chiar dacă înaintea lui mulgă ar fi un *le*, cum cere construcția cu *de* (conjuncție). Exemplele *puteai să tai lemne și nu sîmța* și *plopul ie nalt și-l spîrcăie ciorile* nu sînt potrivite spre a arăta valoarea adversativă (= *ci*) a lui *și*, care se întîlnește, într'adevăr, chiar la oamenii culți (exemplul al doilea nu-i nici bine tradus: „die Pappel ist hoch und d o c h beschmutzen sie die Krähen"; din punct de vedere logic, tocmai faptul că e înalt înlesnește... operația ciorilor). Pag. 177: *căci* pentru *că* se aude, cred, pretutindeni în vorbirea oamenilor inculți, dar influențați oarecum de limba scrisă. Foarte răspîndită este formula epistolară a unor astfel de oameni: *aflați despre mine căci sînt sănătos*. Pag. 179: în *dă-i brînci* avem plur. lui *brîncă* < lat. *branca*, pecînd în exemplele următoare este vorba de b o a l a numită *brîncă*, așadar alt cuvînt decît în primul. Afară de asta, *dă-i brînci* nu însemnează „schlag ihn auf die Hände", ci 'grăbește, dă-i zor, etc.' (v. D i c ț. A c a d., s. v. *brîncă*). Nici *a da peste brînci*, echivalentul „literar", după presupunerea lui G., al pop. *dă-i brînci*, nu cred că există: strict gramatical vorbind, construcția este corectă, dar mă îndoiesc de existența ei reală. Pag. 181-2: *gîjganie*, pentru *gînganie* n'a

putut căpăta pe *j* dela *guzgan*, care dealtfel n'are el însuşi un *j* şi se deosebeşte semantic[1] de *gînganie*; contaminaţia s'a produs cu sinonimul *jiganie*, tradus în Dict. Acad. prin 'insecte parasite' (şi, evident, prin 'bête, monstre', înţeles mult mai răspîndit, dar neinteresant aici). Pag. 182: în ce constă „contopirea" lui *mîna* 'treiben', 'schicken' cu *mînea* 'ubernachten' în formele date de G. (*îl mîi la prăvălie; tu mîi, mînă; mînăm,*[2] *am mînaf*)? In *miş fărîmi* avem forma de plural a subst. *mică*, sinonim cu *fărîmă* şi care a dispărut cu vremea, păstrîndu-se numai în izolări ca *pe mică pe ceas* şi *într'o mică* (v. Tiktin, s. v. *mică*). Cînd s'a pierdut conştiinţa etimologică (iar drept consecinţă, şi cea sintactică), unii Romîni au văzut în *mici* plur. lui *mic*, alţii pluralul subst. *mie* (v. Dict. Acad., s. v. *fărîmă*). La început *mici* şi *fărîmi* erau legate prin *şi*, deoarece amîndouă erau substantive, şi această construcţie există încă (G. însuşi înregistrează *miş şi fărîmiş*). Cum i-a venit în minte autorului că *miş* ar putea fi «*mirf*, formă scăzută din *marf*, expresiune întrebuinţată pînă astăzi de către jucătorii de cărţi: „*l-am făcut marf*"» (citat din Hasdeu)? Pag. 183: *moşaţă* este, desigur, un eufemism (ironic!) pentru 'moarte', iar *duce-te-ai la moşaţă* ar trebui să aibă substantivul acesta supt forma-i articulată. *Pentrujel* (= pătrunjel) nu cred să fie o pronunţare greşită. La Tecuciu am auzit în copilărie regulat forma *pintrijel*. *A pune pirostiile* 'die Traukrone aufsetzen' este ironic (aşa se spune, probabil, pretutindeni, căci cununa pusă de preot pe capul mirelui şi al miresei seamănă cu pirostiile). Ce poate însemna *mă muf dela un laf*, dat de G. ca echivalent cu *mă plimb*? Pag. 184: *sfîngă* < *sfîncă* seamănă cu *bangă* < *bancă*, *frang* < *franc*, etc. Pag. 185: Nu văd, pentruce *Ungurei*, *Tătărăi*, etc. n'ar putea fi forme diminutivale dela *Ungur*, *Tătar*, etc., cum susţin eu în *Rumänische Toponomastik*? Foarte probabil, n'avem a face, în toponimie, cu diminutivele numelor etnice respective, deşi nici această posibilitate nu-i exclusă, ci cu nişte derivate avînd altă însemnare, pentru care să se compare *unguraş* 'bălţătură', *tătărcuţă*, etc. (nume de plante). In orice caz G. nu va convinge pe nimeni că *Ungurei* şi *Tătărăi* au rezultat din *Ungureni*, resp. *Tătăreni* prin „denazalizare". In ce priveşte „lucrurile", nici *Tătăreni*, nici *Tătăreşti* nu arată populaţie de origine tătărească. Este vorba numai de indivizi izolaţi, nu-

1. Este drept că, după G. *gînganie* însemnează şi 'reptilă' (sens atestat în Dict. Acad., mai mult, poate excluziv, pentru limba veche). Dar fie şi aşa, tot rămîne destul de mare deosebirea dintre 'reptilă' şi 'şoarece'.

2. Chiar dacă admitem pe *mănăm* al autorului, încă nu poate fi vorba de confuzie cu *mînea*, a cărui pers. 1 plur. indic. prez. sună *mînem*, cel mult *mănem*, aşadar cu *-em*, nu cu *-ăm*.

miți *Tătaru*, după care s'au chemat apoi satele întemeiate, stăpînite sau conduse de ei. (*Tătăreni* mai poate însemna și 'locuitori veniți din *Tătaru*'.) Pag. 187, n. 2: ce-am spus eu în *Rum. Topon.*, pag. 227 despre originea g r e c e a s c ă a familiei Caracostea este reprodus după *Marele Dicționar Geografic*, așa că, dacă autorul este mai bine informat asupra adevărului, nu mie trebuia să-mi aducă imputări. Pag. 189: pe ce se întemeiază G., cînd afirmă, ca un lucru clar pentru toată lumea, că *Bacea* însemnează 'Hirtensiedlung' (așadar un derivat dela *baciu* 'Hirte')? D i c ț. A c a d., s. v. *baciu*[2] (= *bade*) înregistrează vocativul *bace*, care apoi a devenit și formă a nominativului: *bacse* = „frater major natu", Anon. Car., și se articulează — ca *nene*: *nenea* — *bacea*». Dacă ar fi căutat în D i c ț. A c a d., sînt sigur că autorul ar fi renunțat la explicația dată lui *Bacea* și, în plus, ar fi găsit încă un argument pentru... imigrație de peste munți, pe care o invoacă necontenit (ca să explice unele fapte de limbă). Pag. 193: pronunțarea *miljoc* (pentru *mijloc*), cu metateza lui *l*, provocată și de natura fonetică a acestei consoane, dar și de faptul că s'a pierdut conștiința etimologică (*mijloc* < *medius locus*), se întîlnește și la Tecuciu, cu siguranță și aiurea, așa că teoriile lui G. despre originea ei transcarpatică (complicată cu amestec... uman) sînt, în cazul cel mai bun, de prisos. Pag. 194: în localitatea Drăguș mai-mult-ca-perfectul ar avea numai formă perifrastică. Ar fi fost bine să ni se fi arătat cum sună această formă. Pag. 195: *socrî-tău* (pentru *socru-tău*) se spune și la Buzău; deaceea nu cred că această pronunțare poate fi invocată ca argument în favoarea unei imigrații din nordul Olteniei, unde apare deasemenea *-î-* pentru *-u-*. Cît despre modificarea fonetică însăși, ce este „surprinzător" în ea? Fiind neaccentuat, ba încă precedat și urmat de silabă accentuată (*sócru-tă'u*) *u* s'a prefăcut ușor în *î*, desigur și prin disimilație la *ó* precedent.[1] Pag. 201, r. 3 jos: trebue cetit *s'a 'nsurat*, n u *ș'a 'nsurat* și *unu-l chiamă* în loc de *unul chiamă*. In textele reproduse sînt destule inadvertențe și perceperi greșite, dar le las nerelevate, ca să nu lungesc din cale afară discuția.

Iorgu Iordan.

Emil Petrovici, *Graiul Caraşovenilor. Studiu de dialectologie meridională.* Cluj 1935. Bibl. Dacoromaniei Nr. 8, XII + 270 pag. 8°.

Materialul prelucrat în studiul de față de E. P e t r o v i c i, profesor de Slavistică la Cluj, este rezultatul cercetărilor făcute de

1. Să nu uităm că *-tău* se pronunță, deobiceiu, *-tu* sau *-to*, încît și *u* sau *o* al posesivului, acolo unde el există, a putut contribui la transformarea lui *u* în *î*.

D-sa cu ajutorul chestionarului pentru Atlasul lingvistic al Romîniei. Adunat din comuna Caraşova, el caracterizează graiul Caraşovenilor dimpreună cu al celor şapte sate învecinate. Prezentat descriptiv, fără prea multe raportări la alte graiuri, materialul de faţă constitue o încercare de monografie lingvistică, deşi, dupăcum afirmă autorul, el este destinat, în forma sa primă, Atlasului lingvistic. P. studiază particularităţile fonetice şi morfologice; sintaxa o atinge în treacăt, iar asupra lexicului nu insistă deloc, dîndu-ne numai cîte-va pagini de „exemple din graiul Caraşovean", urmate de un bogat indice-glosar şi de cîteva texte scurte (pag. 224-258).

In privinţa sintaxei nu are dece să insiste, căci ea este influenţată de cea romînească (cf. pag. 218), şi autorul nu urmăreşte stabilirea de raporturi şi influenţe între limba romînă şi graiul Caraşovenilor, ci mai curînd o prezentare de ansamblu, în ce are el mai caracteristic. Dealtfel ceeace dă fizionomia unei limbi este fonetica şi, mai ales, morfologia; pedealtăparte, nici nu se poate face o deosebire totală între particularităţile sintactice şi cele morfologice. Ele sînt amintite, de cîte ori vine ocazia, alături de celelalte. (Cf. şi Iorgu I o r d a n, *Gramatica limbii romîne*, pag. V-VI.)

In ordinea expunerii sale, P. stabileşte condiţiile geografice speciale, favorabile conservării acestui graiu de origine sîrbo-croată, vorbit de locuitorii celor şapte sate din regiunea Caraşului, aşezaţi într'o mare masă romînească, cam la 40 km. depărtare de graniţă. Numărul locuitorilor care vorbesc această limbă se ridică la 6500 de suflete. Ei sînt de religie catolică şi se cred Croaţi, — fapt ce i-a făcut să reziste asimilării totale —, deşi în cîteva sate se vorbeşte romîneşte. Desigur că situaţia lor se aseamănă, cel puţin în aparenţă. cu a Istroromînilor: aceeaşi descreştere a natalităţii şi acelaşi proces lent de desnaţionalizare, cu toată rezistenţa de veacuri şi cu toată diferenţa de religie. P. crede — în privinţa toponimiei — că *Krašova* şi *Karaševo*, toponimicele mai vechi, au la bază forma romînească *Caraşova* ◁ *Karašovo*, o formă dialectală slavă. D-sa nu exclude nici oarecare împrumuturi fonetice dela Unguri sau dela Sîrbo-Croaţi (pag. 6). Supoziţia cu privire la forma romînească a toponimicului *Karáševo* nu mi se pare justă. Exemplele luate din toponimia romînească, precum *Panciova*, *Maciova*, etc., nu constitue un argument: alternarea lui *-ovo*, *-ova* ▷ *-evo*, *-eva* este un fenomen general în limba străslavă. Afară de asta nu vedem dece *-a* din *Krašova* ar fi împrumutat din numele romînesc *Caraşova*, cum afirmă autorul, de vreme ce această vocală finală în poziţia actuală se găseşte la atîtea cuvinte slave.

La fel de neprobabilă apare şi reslavizarea numelui *Vasiova*,

supt forma de *Vasil'évo*, dintr'o formă problematică, creată de autor, **Văsil'ova*, corespunzătoare lui *Vasíl'ę*, păstrat pînă astăzi în graiul lor. Existența lui *Vasíl'ę* la Caraşoveni ar putea fi explicată printr'o influență romînească ulterioară existenței toponimicului reslavizat *Vasil'évo*, a cărui etimologie nu pare să fie *Vasile*.

Dealtfel chiar P. nu înclină în mod definitiv pentru ipoteza de mai sus. Aş ține să adaug şi cu această ocazie că tendința de a căuta urme romîneşti acolo unde ele, de fapt, nu există, nu mi se pare folositoare ştiinții romîneşti. E drept că se pot găsi explicații istorice pentru atitudinea învățaților clujeni, dar nu trebue să subordonăm naționalului ştiința.

In paginile următoare (9-14) P. continuă discuția asupra altor cuvinte toponimice şi onomastice.

Cu privire la originea etnică şi locală a Caraşovenilor D-sa enumeră părerile savanților Miletič, Cvijić, Melich, etc., care cred că graiul Caraşovenilor este sîrbo-croat, şi nu bulgar, cum îi considerau vechii slavişti în frunte cu Dobrovsky şi Miklosich. Apariția Caraşovenilor prin aceste locuri este pusă între sec. XIII-XV (pag. 16-18).

P. ne dă apoi cîteva lămuriri asupra felului cum a adunat materialul, asupra anchetelor întreprinse, a metodei, etc. (pag. 18-25). Partea cea mai întinsă (pag. 25-145) este rezervată „fonologiei". Se discută sistemul de transcriere, adaptat la formele slave, vocalismul, consonantismul şi sufixele.

Un fapt caracteristic în privința accentului. Graiul Caraşovenilor nu cunoaşte intonațiile atît de specifice limbii sîrbo-croate, ci numai un accent dinamic, iar cantitatea vocalică este neexistentă, fapt ce nu se întîlneşte la niciun dialect sîrbo-croat. P. atribue influenței romîneşti, şi aici cred că are perfectă dreptate, pierderea cantității şi dispariția intonației. D-sa nu neagă nici existența unui accent arhaic, remarcat de Miletič, nici influența limbii ungare. Comparația pe care o face între graiul caraşovean, limba literară sîrbo-croată şi limba romînească, la un număr apreciabil de forme (pag. 39-54), îl îndreptățeşte cu prisosință să tragă concluziile mai sus amintite.

Din totalul de nouă vocale cîte există în limba comună sîrbo-croată, graiul Caraşovenilor a păstrat opt, pecînd limba literară sîrbo-croată are numai şase vocale.

Graiul Caraşovenilor apare mai conservator decît limba literară. Astfel păstrează pe ĕ şi pe *l* silabic din sîrbo-croata comună. In schimb, el este mai evoluat, cînd e vorba de pierderea cantității. Cu privire la *o* accentuat, este interesant de remarcat o uşoară tendință spre diftongare în *uo*, «cu un *u* foarte puțin perceptibil» (pag.

61). Faptul că fenomenul nu este general îl face pe P. să nu-l apropie de cel din graiurile čakaviene depe insulele Adriaticei, semnalate de Oblak.

Discuţia cea mai importantă o cer vocala arhaică ě şi *l* silabic, care dau graiului caraşovean un caracter conservator.

Cercetările savantului bulgar Miletič au stabilit că acest graiu aparţine dialectelor sîrbo-croate štokaviene, şi anume graiului ekavian din grupul kosovo-resavian, pentrucă confundă pe ě cu *e* < slav. com. *e*, ę. (Grupul opus, zeto-herţegovino-bosniac păstrează deosebirea dintre ě şi *e*. Deosebirea e stabilită de Beli[ć].) P. stabileşte totuşi că graiul caraşovean, deşi merge cu primul grup (care confundă pe ě cu *e*), „distinge în mod net pe ě de *e*“, caracteristică neobservată de nimeni pînă acum (pag. 64). Cu toate acestea, autorul nu pune grupul Caraşovenilor în grupul dialectal opus, pentrucă celelalte caracteristice îl leagă de graiul ekavian.

Cum rămîne atunci cu această deosebire netă între ě şi *e* la un graiu care face parte din grupul ekavian?

P. ajunge la următoarea concluzie, care pare verosimilă, evident dacă deosebirea dintre ě şi *e* e o realitate fonetică în graiul caraşovean, adică dacă premisele sînt reale. Anume: D-sa crede că această deosebire este arhaică (cu atît mai mult, cu cît Caraşovenii pronunţă pe ě ca pe ę). Ea este conservată din timpul cînd grupul ekavian distingea pe ě de *e*, iar pronunţarea lui ě ca ę „poate fi considerată ca pronunţarea štokaviană comună dinainte de despărţirea în grupurile ekavian, jekavian şi ikavian“ (pag. 67-8), adică înainte ca ě să fi dat *-je-*, *-ije-*, *-i-*.

Concluzia lui P este însemnată pentru caracterizarea grupului dialectal štokavian şi pune în discuţie problema formării dialectelor sîrbo-croate. Ea este o reală contribuţie în domeniul dialectologiei slave, în cazul cînd, repetăm, premisele dela care a plecat autorul sînt o realitate.

P. notează chipul cum se adaptează vocalele *ă* şi *î* în cuvintele romîneşti din graiul caraşovean (pag. 82): *ă* şi *î* > *a*, de ex. *papúa* < *păpuşă*, *váduva* < *văduvă*, etc. Fenomenul nu este specific graiului pe care îl studiază. Îl întîlnim în toate limbile slave, chiar şi Bulgarii, care au *ă* (= ѫ, ѧ), pronunţă *másа* < rom. *masă*, etc.

Cu privire la *l* şi *r* silabici, am spus că P. consideră aceste sunete, ca şi pe ě, arhaice în graiul caraşovean, pentru faptul că astăzi nu le mai găsim în limba literară sîrbo-croată; *l* şi *r* silabici nu s'au vocalizat la Caraşoveni şi în limba bulgaro-macedoneană. A-

utorul nu exclude posibilitatea vocalizării lui *l* silabic în *u*, aşa cum s'a întîmplat în celelalte graiuri sîrbo-croate (pag. 84).

Ipoteza emisă de P., că despărţirea graiului caraşovean de restul dialectelor kosovo-resaviene s'a făcut înainte de vocalizarea lui *l* în aceste graiuri, poate fi primită fără rezerve (pag. 85). E mai greu de stabilit secolul cînd a avut loc despărţirea.

Ar fi fost interesant de arătat, în legătură cu *r* silabic din împrumuturile romîneşti, cum se adaptează *-îr-* din cuvintele (date de P.) ca: *bîrcari* > *brkári, ciocîrlie* > *čok*ⁱ*rlĭa*, etc.

Cred că s'ar putea stabili că vocala fugitivă dinaintea lui *r* nu se pronunţă tot atît de puţin perceptibil ca în cuvintele slave; tratarea lui *r* silabic din împrumuturile romîneşti nu pare să fie aceeaşi.

Caracteristicele consonantelor din graiul caraşovean sînt mai puţin importante.

Nazala *n* este velară, cînd e urmată de ocluzivă velară. Găsim un *l'* asemănător lui *lj* din sîrbo-croată (pag. 98). In cuvintele de origine romînească, *l* apare puternic palatalizat înaintea vocalelor *e* şi *i* (pag. 99). Mai mult decît atît. Autorul crede, pe baza cuvîntului *strigl'áta* < r. *străgĭátă*, că Caraşovenii păstrează pe *gl'* vechi romînesc (aşa cum se găseşte în arom. *străgl'iată* şi megl. *strigl'átă* 'lapte de oaie închegat').

P. susţine, ca şi N. D r ă g a n u, că *gl, cl* s'au păstrat în limba romînă tîrziu de tot, pînă în sec. XV. Nu cred că poate fi acceptată această supoziţie. Dacă admitem că *gl'* s'a păstrat pînă în sec. XV, cum explicăm apariţia acestei particularităţi fonetice în graiul Caraşovenilor, care, după părerea lui P., s'au aşezat în aceste regiuni în a doua jumătate a sec. XV?

Fonemul *h* intervocalic a dispărut întotdeauna în graiul Caraşovenilor (pag. 109), tot aşa şi *h* iniţial. Dispariţia lui *h* este caracteristică graiurilor sîrbo-croate. Pot adăuga că dispariţia lui *h* intervocalic este un fenomen general la Romînii dela Timoc şi Vidin: *pabar* > *pár*.

Nu putem fi de acord cu P., cînd afirmă „că *dz* caraşovean a fost împrumutat din graiul romînesc bănăţean, unde *dz* este foarte frecvent". Chiar D-sa nu-i poate explica originea romînească, căci observă că *dz* apare şi în elementele slave (pag. 113). Pentru č, ǧ autorul deosebeşte două aspecte: în com, Gad. č, ǧ sînt identici cu č, ǧ din Banat, iar în com. Caraşova avem un č, ǧ „mai moale" (pag. 114).

P. notează cîteva sufixe necunoscute în limba literară sîrbo-croată şi cîteva sufixe împrumutate dela Romîni (pag. 127-144).

Trecem acum la caracterele morfologice. Materialul morfologic

este mai puțin bogat decît cel fonetic. Chiar autorul ne spune că partea morfologică are numeroase lacune, fiindcă chestionarul, alcătuit pentru Atlasul lingvistic, are un caracter mai mult lexical și fonetic.

Flexiunea nominală, repartiția în declinări, etc., este aceeași ca în graiurile sîrbo-croate. Deosebirea dintre flexiunea tare și cea moale a dispărut. Locativul nu se deosebește de dativ nici măcar prin intonație, ca în limba literară sîrbo-croată (pag. 155). Alternarea *ове* — *ęвę* la pluralul monosilabicelor este la fel ca în celelalte graiuri sîrbo-croate.

Găsim cîteva terminații arhaice pentru loc., dat. și instr. plural în flexiunea nominală, adjectivală și pronominală.

Latura cea mai caracteristică a morfologiei graiului caraşovean o formează v e r b u l, prin dispariția imperfectului, întrebuințarea foarte rară a aoristului, evitarea, pe cît posibil, a infinitivului, etc. (pag. 189-199). Se întrebuințează mult viitorul, iar unele verbe prezintă la imperfect forme arhaice (pag. 207-208).

Am spus încă dela început că partea sintactică este discutată pe scurt (pag. 219-220). După P. unele procedee sintactice caraşovenești s'au născut supt influența limbii noastre, de ex. întrebuințarea dativului cu valoare de genetiv, apariția prepoziției *s* înaintea instrumentalului, etc.

In privința topicei, autorul crede că punerea, în majoritatea cazurilor, a adjectivului după substantiv, ceeace nu e în spiritul limbii sîrbo-croate, se datorește deasemenea influenței romînești.

„Concluziile" studiului de față au ca obiect timpul cînd s'au așezat Caraşovenii în Banat și, implicit, cînd s'au despărțit de grupul sîrbo-croat. P. nu ia atitudine contra teoriei lui Miletić, pe care am amintit-o mai sus, dar nu exclude probabilitatea că graiul Caraşovenilor a stat cîndva în contact cu graiurile albaneze. Ipoteza lui P. e foarte neverosimilă. D-sa ar înclina să creadă că Caraşovenii fac parte din zona sud-vestică a graiurilor kosovo-resaviene, pecînd Miletić, dimpotrivă, îi situiază în partea estică. Miletić se bazase pe o sumă de caracteristice lingvistice, iar P. aduce în sprijinul supoziției sale un singur cuvînt: verbul *baním*, care ar putea să fie albanezul *banój* 'sich aufhalten'. Neexistența altor elemente albaneze în graiul Caraşovenilor dovedește cît de șubredă este presupunerea pe care o face autorul nostru.

In rezumat, studiul de față este o serioasă contribuție la dialectologia slavă. El ne interesează în mod direct, deoarece arată în ce măsură o insulă slavă sufere influențe romînești în fonetică, sintaxă, lexic. Ar fi interesant de văzut ce fel de influență exercită, în astfel de ocazii, grupurile minoritare asupra limbii romînești.

Valentin Gr. Chelaru.

Dr. Petru Iroaie, *Cîntece populare istro-romîne.* Cernăuţi 1936 (Extras din „Făt-Frumos").

Culegerile de materiale folclorice dela Romînii din Istria, apărute în ultimul deceniu, trebuesc considerate, fără îndoială, drept un important eveniment cultural. Ele constituesc un foarte preţios aport atît pentru folclorul, cît şi pentru dialectologia romînă, care se resemnase definitiv la prea modestul număr de texte trecute deja în istorie. Cei ce au lucrat pe teren, în această direcţie, au dreptul la toată lauda. In fruntea lor, prof. Leca Morariu are meritul de a fi redeschis calea de mult părăsită — aproape uitată — şi de a fi purces la treabă cu un entuziasm şi cu o încredere pe care cercetările asupra vieţii şi limbii acestui vitregit grup romînesc nu le-au cunoscut niciodată.

El dă la iveală şi cel mai bogat material folcloric istro-romînesc.[1] Morariu a creiat un adevărat curent; a făcut şcoală, punînd efectiv la lucru, în satele istriene, elevi formaţi de dînsul. Se credea că, în afară de puţinele texte publicate de Weigand[2] şi mai tîrziu de Iosif Popovici,[3] tot ceeace a mai fost cunoscut, — din timpul cel mai îndepărtat şi pînă azi, în graiul istroromîn relativ la popor —, a fost codificat de conştiincioasa şi erudita lucrare a lui Sextil Puşcariu,[4] care părea a fi pecetluit definitiv zestrea de limbă a unui neam în agonie.

Dar iată că deodată răsar la lume, ca prin minune, mai multe texte istororomîne decît cuprind toate culegerile anterioare la un loc! Şi mai bogate, mai complecte, şi mai variate, şi mai vii... Este profund regretabil totuşi că expediţiile folclorico-dialectologice ale şcolii prof. Morariu n'au avut în vedere toate aspectele vieţii sufleteşti şi materiale ale Istro-Romînilor, ci s'au fixat numai la culegerea de texte dialectale (poetice, poetico-muzicale sau de limbă curentă) şi la

1. Cf. Leca Morariu, *Cât av trei frat proveit*, Jeiăni 1927 (republicată, anul următor, în cuprinsul cărţii succedente); *Lu frafi noştri — Libru lu Rumeri din Istrie*, Susńevița (Valdarsa)-Jeiăn (Seiane) — Suceava 1928; *De-ale Cirebirilor* I (texte din Susńevița); II (texte din Bîrdo, Sucodru şi Grobnic); III (texte din Jeiăn); IV (scrisori istroromîne din Jeiăn şi Susńevița), Cernăuţi 1929-1934. Cf. apoi Leca Morariu, *Drumuri cirebire* (publicat în rev. „Făt-Frumos", începînd cu an. III [1928] urm.; *Istro-Romînii*, Conferinţă... la „Inst. de ist. şi limbă", Univ. Cern., Cernăuţi 1927; *Pentru folclorul istrorom.* („Făt-Fr." IV); *Noterelle istro-rumene* (Extras din „Studi Rumeni" vol. III), Roma 1928.

2. *Erster Jahresbericht des Instituts f. rum. Sprache zu Leipzig*, 1894.

3. *Dialectele romîne din Istria* II, Halle 1909.

4. *Studii istroromîne* I-III, Bucureşti 1905-1929.

un număr restrîns de fotografii.[1] E de prisos să stăruim ssupra urgentei necesităţi de a se da maximum de amploare explorărilor istro-romîne, în acest al XI-lea ceas! Insă poate timpul nu-i încă perdut... „Il n'est jamais trop tard pour bien faire!"... au dovedit-o chiar culegerile despre care vorbim.

*

Un rezultat cu totul neaşteptat, — şi, desigur, cea mai frumoasă surpriză a întregii expediţii —, a fost în deosebi bogata recoltă de cîntece istro-romîne, care vine în chip atît de fericit să desmintă afirmaţia făcută dela distanţă, pe baza culegerilor anterioare, cum că Romînii din Istria n'ar mai fi cîntînd de mult în limba maternă![2] Am în faţa mea tocmai colecţia acestor cîntece, făcută de Dr. P. Iroaie, unul din elevii profesorului Morariu.[3]

Frumos prezentată supt raportul tehnicei tipografice, ea este totodată şi metodic împărţită pe speciile de cîntece (erotice, elegiace, satirice...). E precedată şi de o introducere, interesantă pentru relevarea împrejurărilor specifice în care a fost realizată, precum şi pentru datele referitoare la persoanele dela care a fost adunat materialul.

Această culegere are în anexă note şi adnotaţii, în deosebi stilistico-lingvistice, şi unele paralelisme folclorice dacoromîneşti sau croate. In final, aflăm 12 figuri, în cea mai mare parte fotografii ale lui L. Morariu.

In acelaşi timp, Iroaie dă şi traducerea în graiul drom. a tex-

---

1. Lăsăm, evident, afară din discuţie activitatea care iese din cadrul ştiinţific, aceea depe tărîmul naţional, desfăşurată chiar pe teren prin contact cu poporul istro-romîn. Dar nu şi pe cea atît de inteligent concepută, — în forme pur culturale —, ca în: L. M o r a r i u, *Lu frafi noştri...* (cf. mai sus, nota dela pag. 350, supt nr. 1). Căci aceasta din urmă nu-i numai o activitate cu caracter practic. Indirect, ea se subordonează, de fapt, tot interesului ştiinţific: acela de a întîrzia o clipă mai mult dispariţia totală a acestui original grup etnic aşa de important pentru cercetătorul lingvist şi etnograf. (Dacă'n adevăr prin astfel de procedee se poate atinge cît de puţin acest obiectiv, ea ar merita să fie continuată şi întărită.) Dar mai ales direct, prin ea însăşi, o carte ca cea sus-citată slujeşte în acelaşi timp scopuri ştiinţifice; căci cea mai mare parte din materialele prezentate (cu excepţia paginilor 5-21), — fiind texte istroromîneşti perfect autentice şi nouă (cf. pag. 25 urm.) —, sînt utilizabile şi pentru studii de specialitate în domeniile amintite.

2. Aceasta a afirmat-o chiar Sextil P u ş c a r i u, *Studii istroromîne* II (1926), pag. 49. Şi trebue să subliniem că toate aparenţele justificau perfect convingerea prof. P u ş c a r i u, pînăla apariţia culegerii lui Iroaie.

3. Alt elev este Traian C a n t e m i r, care a publicat *Ciripiri-Ciribire*, fasc. I, Cernăuţi 1935.

telor culese, şi ideia e bună, fiindcă, evident, astfel ele pot fi accesibile întregului public romînesc, nu numai grupului foarte restrîns de iniţiaţi în dialectologia istroromînă.

Relatăm că redactarea ortografică a textelor, repartiţia lor, precum şi adnotările sînt făcute după modelul culegerilor publicate anterior de prof. L. Morariu. [1]

Materialul prezintat — de o noutate atît de neaşteptată — este extrem de important... o adevărată comoară.

Toată aprecierea, deci, rodnicei pasiuni cu care Iroaie s'a devotat muncii de colector, trudnice, mai ales în condiţiile aşa de deosebite ce se întîlnesc la acea fărîmă etnică pe cale de desnaţionalizare complectă.

Luînd însă contact mai apropiat cu această colecţie folclorică, bucuria pe care am avut-o dela distanţă mi-a fost simţitor eclipsată de o samă de defecte ce ar fi putut lipsi cu mare folos pentru cetitori. Din fericire, defectele nu privesc înşişi textele istro-romîneşti, care, evident, constituesc partea esenţială, ci mai ales traducerea sau comentarea lor. Dar aceasta nu le face mai puţin primejdioase, căci ele se răsfrîng asupra textelor, falşificîndu-le sensul şi informînd rău pe lectori. Vom urmări erorile acestei lucrări în ordinea paginaţiei. [2]

muşaf govor (14, X, v. 2) trebue tradus ‚graiu frumos', nu 'frumos răspuns'. E vorba aici — în formă sinecdotică — despre iubită.

Verbul ‚a zecoli' (< cr. *zaklati*) nu înseamnă 'a zugruma', cum e tradus (17, XXIII, v. 4), ci a înjunghia sau a străpunge cu cuţitul ori cu sabia. Numai în cazul cînd ar fi fost redat prin 'a ucide', n'ar fi fost greşală. Versul „voi ţie apa *digni*" (< cr. *dignuti, di'i*) înseamnă 'îţi voiu ridica pe umăr cofa cu apă' (ad litt. 'îţi voiu ridica apa'), iar nu 'îţi voiu duce apa', cum e tradus (cf. 17, XXV, v. 3).

La versul „Fratelui am dăruit" (18, XXVIII, v. 2), nu înţeleg dece în traducere este înlocuit verbul 'a dărui' prin 'a da'. Sînt doar două nuanţe cu totul diferite, care există ambele în ir., ca şi'n dr. Chiar acelaşi cîntec le ilustrează pe amîndouă, căci mai departe (cf. ibid., v. 4) urmează verbul 'a da', într'un loc unde nu i s'ar putea substitui 'a dărui'. Deci nu se poate nicidecum face confuzie între ele. In acelaşi cîntec (18, XXVIII, v. 5), „s'au cu mire mîñaveit", care poate fi perfect tradus în dr. ad litteram: „s'a mîniat cu mine"

1. Cf. în special *De-ale Ciribirilor*, I-IV.

2. In trimeterile ce vom face la texte, citäm întîiu pagina cu cifră arabă, apoi cîntecul cu latină şi la urmă versul, tot cu arabă, însă precedată de v. (spre a nu se confunda cu pag.).

(sau: pe mine), a fost tradus greşit 's'a mîhnit pe mine' (sic!), care nici nu sună deloc romîneşte.

‚Mie va fi ja' (19, XXXIII, v. 5), — ad. litt. 'îmi va fi jale' — trebue tradus: *îmi va părea rău*, n u 'aş suferi'. Iar versul *Cum ăi mie ja* (22, XL, v. 8), care e aceeaşi expresie cu verbul la alt timp, e rău tradusă: 'cît de mult îl doresc'. Trebuia redat prin 'cît îmi pare mie de rău'. Desigur Iroaie face aici confuzie între 'a jeli' (< cr. *željeti*), care înseamnă 'a dori' şi între 'a-i fi ja' (< cr. *žao biti nekomu* > *žao mi je*, *žao ti je*, *žao mu je*... etc.). In altă parte, aceeaşi expresie cu verbul la optativ: 'Ma-m ra fi iaco ja' (20, XXXV, v. 7) ar fi bine tradusă, dacă şi aici n'ar fi omis, la transpunerea în dr., adv. *iaco* (< cr. *jako*). Deci just trebue tălmăcit: *dar mi-ar părea fare rău.*

Ortografia expresiei *ăn fruşe* (21, XXXIX, v. 4) nu-i deloc cea mai nimerită. Trebue scris ori 'ăntr'uşe' (sau 'ăntr-uşe'), ori chiar 'ăntruşe'. Forma adoptată de Iroaie este o piedică pentru cetitor de a vedea clar originea expresiei şi, deci, de a o înţelege.

Pac l-av reshitei (22, XLI, v. 17) cred c'ar fi trebuit tradus: „*şi* [pămîntul] *l-a aruncat afară* [pe necredinciosul iubit, ucis de trăsnet"][1]; iar nu 'şi l-a înghiţit'.[2]

Vedru cer[3] (22, XLI, v. 14; 23, XLIV, v. 10) este foarte nepopular şi neromîneşte redat prin 'limpedele cer', cînd exactă, şi perfect paralelă cu izolarea sîrbocroată *vedro nebo*, este izolarea romînească 'cer senin'.

Mai ales în traducerile de texte folclorice e necesar ca o expresie consacrată să fie redată prin expresia corespunzătoare a graiului în care se traduce.

In aceleaşi cîntece, aceleaşi versuri, Iroaie traduce greşit ver-

---

1. Se ştie că aceasta, după credinţa populară, este cea mai grozavă pedeapsă dumnezeiască ce poate lovi pe cineva pentru o nelegiuire.

2. *Reshitei* ≺ slov. *razhitati* = auseinanderwerfen, verwerfen (A. J a n e ž i č, *Slowenisch-deutsches Wörterbuch*; Iosif P o p o v i c i, *Dial. rom. din Istria* II, pag. 144). Cf. şi verbele simple din cr. *hititi*, *hitati*. In limba sîrb.-cr. numai în graiul din regiunea Dubrovnikului *hitati* (< *hvatati*) are sensul 'a apuca' (cf. *Rj. hrv. ili srpsk. jez. Jugosl. Akad.* III), adică ceva mai apropiat de 'a înghiţi' din traducerea lui Iroaie, dar nu din acela derivă verbul istroromîn. E probabil totuşi, — fiindcă, logic, întîiu ar trebui să-l înghită pămîntul şi apoi să-l arunce —, ca între versul 16 şi 17 al resp. cîntec să fie omis un vers unde va fi fost vorba de înghiţire.

3. 'Cer negru' (23, XLIII, v. 13) e, desigur, dacă nu chiar o eroare tipografică, o scăpare sau o neînţelegere a persoanei dela care a fost cules textul.

bul 'a zăgărmi' (< cr. *zagrmjeti*, slov. *zagrméti*) prin 'a fulgera', pecînd el înseamnă 'a tuna', iar aici chiar are sensul special de 'a trăsni'.[1]

„*Capléscu* cordelele" (28, LXI, v. 4) trebue tradus: 'curg cordelele'. Aşa-i exact, şi apoi e şi mai sugestiv şi mai satiric decît 'cad'.

Ce din versul 'Ce tu mişleşti fetiţe...' (28, LXIV, v. 1) cred că trebue transpus simplu în dr. 'ce gîndeşti tu, fetiţo'...?, iar nicidecum prin 'au doară[2] gîndeşti tu fată',..? Aceasta cu atît mai mult, cu cît însuşi Iroaie, în notele sale (pag. 75, nr. 143), arată printr'un exemplu că respectiva nuanţă semantică a lui *ce* există şi'n dr.

In versurile:

„B o r a puşe,
I u g u sope..." (33, LXXXIII, v. 1-2),

traduse: 'bora suflă, nevremuirea (sic!) cîntă', b o r a trebue redat prin c r i v ă ţ u l[3] sau v î n t u l d e m i a z ă n o a p t e, iar i u g u prin v î n t u l d e m i a z ă z i. Căci ce rost are barbarul ‚nevremuirea', fabricat de Iroaie pentru dr. din ir. 'nevreme'?! In dr. chiar a v r e m u i se referă la vremea rea; iar *nevremuire* nu există în acest dialect. De-ar exista, logic ar fi să însemne *vreme bună!*

In ce priveşte originea lui *bora* în dialectul ir., e greu de spus dacă este veche zestre balcanică primită direct dela Greci (< *βορέας*), încă din perioada cînd grupul istrian nu se desprinsese de cel mrom.[4] spre a emigra către nord, sau dacă e primit mai tîrziu, — pe litoralul adriatic ori poate chiar după aşezarea în Istria —, din it. *bora*, care, evident, este tot împrumut grecesc. Dar indiferent dacă-i de origine sudbalcanică ori italiană, iată ce aflăm din ambele surse: la Mrom. *bora* = 'furtună, ploaie mare cu vînt'[5]; iar la It. *bora* = 'vento di NE o E—NE che soffia con particolare violenza lungo le coste dell'Istria, della Dalmazia e nel Quarnero'.[6] Deci 'bora' nu-i nici el deloc un cuvînt dulce, cum reiese din traducerea lui Iroaie. Tocmai deaceea a şi fost pus în cîntec, alături de „iug", pentruca

1. Comp. cu echivalentul dr. 'a trăsni pe cineva din senin'. Aici avem a face tot cu o pedeapsă trimeasă pe cale supranaturală pentru o vină mare: fata părăsită de iubit, — care se însoară cu alta —, îl blestemă 'să-l trăsnească Dumnezeu din senin'.

2. *Au doară* este azi în rom. un arhaism. Originea-i livrescă de esenţă ecleziastică se resimte. Cred că nu mai e în uz la popor.

3. Cum îl traduce şi M o r a r i u, *De-ale Cirib.* I, 42; cf. i d., *Lu fraţi noştri*, pag. 31-32.

4. In mr. există supt aceeaşi formă: *bora* (s. f.)

5. Cf. I. D a l a m e t r a, *Dicţ. macedo-rom.*, Buc. 1906, pag. 42.

6. Cf. *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, Roma 1930, vol. VII, 444.

ambele să constituie un tablou al vremii rele, prin contrast cu petrecerea fără de grijă a cumetrilor, cărora nu le pasă de ceeace se întîmplă în jurul lor.

Subst. *comaru* e tradus în mai multe locuri, în două variante ale cîntecului comico-satiric „Piru lu comaru" (36, CI, v. 1 ; 37, CII, v. 1, 6, 19), prin 'tăunul'. Aceeaşi traducere o aflăm şi la Iosif Popovici[1]. Dar 'komar' în limbile slave, incluziv croata şi slovena, înseamnă obişnuit 'ţînţar'. Nu cumva are şi aici acelaşi sens ? Tema folclorică din citatul cîntec ir. e larg răspîndită la Slavi. Ea e cunoscută nu numai Sîrbo-croaţilor, ci şi Slavilor orientali[2], şi totdeauna e vorba de nunta ţînţarului cu musca.

Versul *Cobasiţele visesc* (39, CXII, v. 2) este fals tradus : 'cîrnaţele (sic !) cresc'. *Visesc* (< cr. *visiti*) înseamnă 'a atîrna, a fi atîrnat, a fi agăţat'. Deci : 'cîrnaţii stau atîrnaţi'. Tot în acest cîntec, care e un colind ('coledva'[3]) de Crăciun pentru copii mici, apare în două locuri cuvîntul 'coliani' (v. 1 şi 4) :

„Coliani viñu,
Cobasiţele visesc.
Se nu-s nego trei,
Lu colianii tote trei".

Iroaie traduce pe *coliani*[4] prin *caloianii !* Pecînd în realitate e :

„*Colindătorii* vin,
Cârnaţii stau atîrnaţi.
De nu-s decît trei,
[să fie] toţi trei pentru *colindători*".

Traducerea lui Iroaie falşifică realitatea folclorică şi induce în eroare pe cetitor, care se duce cu mintea, firește, la datina rom. de vară a caloianului !

La pag. 39, supt CXIII, aflăm un *descîntec de deochiu* istro-romîn. Chiar aşa e transpus în dr. titlul *gasitu de urokhi*, supt care a fost pus şi care e numele popular ir. pentru formula respectivă. Traducerea este foarte justă. Remarc însă că citatul nume se referă la

---

1. Cf. *Dial. Rom. din Istria* II, 99 ; îl traduce prin „Pferdebremse".

2. De ex. la Bĕloruşi — cf. šejn P., *Bĕlorusskij Sbornik*, pag. 512-7, 6 variante supt Nr. 632-7 : „Zenit'ba i smert' komara" — în *Sb. otd. russk. jaz. i slov.*, tom. XLI (1887), Nr. 3.

3. < cr. *kòledva*, formă caracteristică pentru Istria. Cf. *Ak. Rj.* V, 186.

4. < cr. *kòlijani* (pl.) — *kòlijanin* (sg.), mai frecvent *kòlejani—kòlejanin*, forme čakave, care, alături de *kolèdvâć* (< *kòledva*), sînt în uz prin Istria şi prin insulele din vecinătate. Ele corespund lui *kòlegjanin — kòlegjâni* din alte regiuni sîrbo-croate. Cf. *Zb. za nar. živ. i ob. južnik Slav.* kñ XXII, 17 urm., 20 urm. ; *Ak. Rj.* V, 187.

practica magică a stingerii cărbunilor în apă, care însoţeşte formula. Subst. 'gasitu' e un derivat participial dela *gasi* < cr. *gasiti* (= a stinge). Deci 'gasitu de urokhi' înseamnă ad. litt. „stingerea [de cărbuni] pentru deochiu". E acesta un fapt lingvistic şi folcloric deosebit de interesant, pe care Iroaie, traducînd cum a tradus, se cuvenea totuşi să-l comenteze la note.

Irima l'-a zebolit (41, CXX, v. 22, 23) tradus, probabil, spre a salva construcţia cu pron. pers. în dativ, 'inima i s'a îmbolnăvit', e greşală, oricît de fericită i se va fi părut autorului supt aspectul poetic. Versul acesta trebue redat în dr. prin 'l-a durut inima'. Aceasta cu atît mai mult, cu cît şi în l. croată verbul 'zaboljeti' e tot transitiv (în slovenă idem). Deaceea chiar mă îndoiesc dacă textul ir. a fost just notat. Cred mai verosimil să fie : 'irima l-a zebolit'.

La cap. „Note Literare", Iroaie, citînd două variante croate ale cîntecelor istrorom. de supt nr. XII şi XIII, traduce în două locuri pe „hladan vitar" prin „vînt grozav" (pag. 55, v. 1-2) şi în alte două locuri prin „vînt impetuos" (pag. 56, v. 1-2), pecînd *hladan* nu înseamnă altceva decît rece. Tema cîntecului e următoarea : vîntul smulge fetei cununa depe cap şi i-o duce departe. Fata promite atunci :

„— Ki bi meni krunu našal.
Ja bim njemu ljuba bila..."
= —„Cine mi-*ar găsi* cununa,
[Aceluia] *i-aş fi* ibovnică"...

(Iroaie traduce greşit acest optativ prin viitor.) O găseşte un Ţigan urît de tot, recte, un „Maur negru", care i-o aduce, amintindu-i făgăduiala. Atunci fata înspăimîntată exclamă :

— „Volila bim krmče pasti,
Neg Morova ljuba biti!" (pag. 55, v. 12-13).

Primul vers e tradus fantasmagoric de Iroaie :

„Aş dori mai degrabă să cad dela cîrma corăbiei"... (sic!),

pecînd traducerea justă e :

—„Aş prefera să pasc porcii
Decît să fiu ibovnica unui Maur!"

Şi nu este singura greşală de neiertat în traducerile ce face Iroaie din limba croată.

Ci-că pentru comparare cu cînt. istrom. XXVII (pag. 18), Iroaie citează două versuri dintr'un cîntec croat, cu care ar prezinta analogii :

„O pusti moji mladići,
Za kega san vas gojila"... (p. 56).

Ele sînt traduse în ciuda oricărui bun simţ :

„L-am părăsit pe mîndrul,
Pentru care am crescut"... (sic!),

pecînd în realitate înseamnă cu totul altceva. Şi anume, mama, adresîndu-se copiilor (nici vorbă nu e de fată care să vorbească despre iubitul ei!), le spune:

—„O, puişorii mei făr' de noroc,
Pentru cine v'am crescut eu...?!"

Cititorul singur poate judeca acum, dacă e vreo cît de slabă înrudire între cîntecul istrorom. şi cel croat!

Mai departe, tot ca o paralelă croată, — la cînt. istror. XXXII—, Iroaie citează versurile:

„Basilak se zeleni
Junak *mu se veseli.*
Ki če basilak vonjaf,
Rano mu se je sfajaf
Friškom vodom zalivaf". (pag. 56)

Şi le traduce:

„Busuiocul înverzeşte,
Mîndrul mi se veseleşte.
Cine va lua busuiocul
Se va afla rău.
In apă proaspătă se va ofili". (sic!)

Ceeace e deadreptul non-sens şi'n acelaşi timp n'are absolut nicio legătură cu textul croat[1]. Trebue tradus:

„Busuiocul înverzeşte,
Flăcăul *se bucură de el.*
Cine va mirosi busuiocul,
Va avea poftă să se scoale dimineaţă
Şi să-l stropească cu apă proaspătă".

Înţelege oricine din asemenea exemple ce valoare prezintă paralelismele şi coincidenţele croato-istroromîne stabilite de Iroaie!

Ca paralelă la cîntecele istrorom. XXXVII-XXXVIII, Iroaie citează un cîntec croat auzit chiar de el în Jeián, însă îl notează eronat, de ex.:

„Od kad tenis ja vidila"... în loc de „od kad te nisam vidila" (= de cînd nu te-am văzut...). Apoi „iz gubljuje" în loc de „izgubljuje"; „doide", „doidem", în loc de „dojde", „dojdem" (dacă nu chiar „dogje", „dogjem")...[2] Deunde se vede că, neştiind temeinic

1. Pe baza acestei traduceri, Iroaie continuă apoi să afle analogii şi în dr. cîntecului croat (şi închipuitului său corespondent din ir.), citînd din Iarník-Bîrseanu. Cf. *ibid.*, pag. 56.

2. Cf. pag. 57.

o limbă străină, cu atît mai puțin îți poți îngădui cutezanța de a culege texte folclorice în ea. La 'Note', supt. nr. 10 (pag. 63), — unde ilustrează cu exemple intercalarea de expresii străine între elementele strîns legate între ele d. p. v. sintactic —, citează și următorul ex. dintr'un basm croat: 'na jedánput póčel bogataš *sè* màlo po màlo *pàdat*'. Iroaie vede în *sè* un corespondent al conjuncției drom. *să* și-și închipuie că împreună cu p à d a t formează subjonctivul prez.! Astfel, după dînsul, 'malo po malo', care se află între acele două cuvinte, sînt 'elemente externe' intercalate, și în consecință, spre a evidenția topica în chestiune, traduce în romînește ad-litteram:

'Deodată începu bogatul *să* încetul cu încetul *cadă*',[1] ceeace e cu totul greșit. In realitate p a d a t (< *padaf'* < *padafi*) e un infinitiv în dialect; iar *sè* tot o formă dialectală (< *svè* < *vsè*), care înseamnă „m e r e u" sau „t o t m e r e u". Integrat în izolarea „sè malo po malo" (= încetul cu încetul), acest adverb poate nici să nu mai fie tradus în romînește, el avînd rolul de a întări procesul de gradare al acțiunii. Deci trebue tradus:

„Deodată începu bogătașul a cădea încetul cu încetul". Dar această construcție, evident, nu mai ilustrează deloc fenomenul sintactic pe care voia să-l exemplifice Iroaie!

Termin relatînd și o notă stilistică, cea de supt nr. 95 (pag. 71). Iroaie, citînd versurile 5-6 ale cînt. istror. XXXIX (pag. 21):

„Murgva se va cretei,
Ție se va pocloni"...
(= Dudul se va clătina,
Ție ți se va închina...),

spune că aici avem o h i p e r b o l ă (sic!). Și-o defineste mai jos că „denotă participarea firii la viața sufletească omenească" (pag. 71). Noi ceilalți știm că această figură de stil se chiamă p r o s o p o p e e[2] (ori, cu term. lat., personificare!). Iroaie citează mai departe o întreagă serie de exemple, — din poezia pop. a diferitelor dialecte —, de asemenea „hiperbole", care toate sînt, de fapt, personificări (cf. pag. 71-72).[3]

Este aproape de neiertat că Iroaie și-a permis astfel de erori, dintre care unele foarte grave. Cele mai multe provin din superfi-

1. Cf. pag. 63.

2. Este altă chestie că în orice personificare avem, la urma urmei, și un element hiperbolic. La determinarea figurii interesează caracterul dominant, care aici este tocmai umanizarea naturii.

3. Tot ca o inexactitate, de data aceasta de natură ortografică, generală la Romîni, relevăm și la Iroaie alterarea terminologiei de orig. vgr. c o r e g r a f i e - c o r e g r a f i c. Cf. pag. 43, nota **): „mișcări *coreografice* .."!

ciala cunoaştere a limbii croate şi slovene. Ele aruncă bănuiala neseriozităţii asupra întregii colecţii, şi e păcat. Căci, totuşi, dacă traducerile şi comentariile trebuesc mereu puse supt semnul îndoielii, textele folclorice istrorom., adică ceeace, de fapt, e principalul, sînt bine notate. Iroaie, din dorinţa pedantă de a apărea cît mai erudit cu putinţă, punînd la contribuţie larg şi limba croată, şi-a dăunat enorm propriei sale trude. Dar, dacă această ambiţie a fost aşa de tare, că nu i-a putut rezista, dece n'a publicat întîiu excluziv textele istrorom., amînînd traducerile şi comentariile bazate pe materiale comparative, pentru o dată mai tîrzie, după ce va fi studiat suficient limba croată ? ?

Faptul că am întîrziat aşa de mult la criticarea culegerii lui Iroaie e o dovadă de preţuire a ei şi a autorului, în care, cu restricţiile momentului de faţă, văd o nădejde serioasă pentru folclorul romînesc. Fiind vorba de un material aşa de nou şi de rar, ca cel istroromîn, m'am crezut cu deosebire dator de a contribui la înlăturarea unor impurităţi, care i-ar întuneca mult valoarea, şi în acelaşi timp de a preveni asupra lor pe cetitorii acestei colecţii, pentruca astfel s'o poată cerceta în adevăr cu folos.

P. Caraman.

NOTIŢE BIBLIOGRAFICE.

Pubblicazioni dell'Istituto di Filologia Romanza della R. Università di Roma.

De cîţiva ani, a luat fiinţă, la Universitatea din Roma, un Institut de Filologie Romanică, pus, din capul locului, supt conducerea lui Giulio B e r t o n i. Din informaţiile care se dau în *Relazioni sull'attività dell'Istituto... durante l'anno accademico 1936-37* putem uşor vedea ce scopuri urmăreşte şi de ce mijloace înţelege să se folosească pentru atingerea scopurilor. Este vorba, în general, de un seminar, cu o activitate paralelă, dar în afară de aceea desfăşurată la catedra de Filologie Romanică, totodată mult mai largă şi mai felurită decît a unui simplu seminar. Se ţin lecţii şi conferinţe, nu numai de profesori italieni, ci şi de străini, invitaţi special de director, iar la ele participă atît studenţii propriu zişi, cît şi cei cu studiile terminate şi care vor să-şi desăvîrşească cunoştinţele. Dupăcum profesorii sînt şi străini, tot aşa pot fi străini şi auditorii. Alături de activitatea pur didactică, Institutul desfăşură şi una publicistică, făcînd să apară o colecţie de „T e s t i e m a n u a l i", din care au ieşit în anii 1937 şi 1938 şapte volumaşe (şi anume : 1. *Canfari di Trisfano*, edit. G. B e r t o n i ; 2. *Cinque volgari di Bonvesin da la Riva*, edit. Gianfranco C o n t i ; 3. *Antiche poesie provenzali*,

edit. G. Bertoni; 4. *Antiche liriche portoghesi*, edit. G. Bertoni; 5. *Il Cantare del Cid*, edit. G. Bertoni; 6. Feruccio Blasi, *Epopea spagnuola*; 7. *Rabelais, episodi scelti*, edit. G. Bertoni). Cu excepţia nr. 6, care conţine un studiu sumar despre epopeia spaniolă, celelalte sînt culegeri de texte, lucrate toate după acelaşi plan, deosebirile fiind neînsemnate dela una la alta: textele sînt precedate de o introducere, cu informaţii succinte de natură istorico-literară, filologică sau lingvistică, şi urmate (nu totdeauna) de un glosar. Dată fiind menirea lor, se înţelege că nu poate fi vorba de lucrări prea pretenţioase, nici ca întindere, nici ca adîncime. Totuşi exigenţele ştiinţifice, care nu trebuesc pierdute din vedere chiar la alcătuirea unor manuale modeste, sînt satisfăcute pedeplin.

Pentru preocupările noastre interes mai mare prezintă unele din prelegerile ţinute de specialişti ca C. Merlo (*Il linguaggio infantile come elemento di perturbazione delle leggi fonetiche*), C. Battisti (*La Toponomastica Otrantina dimostra l'importanza della romanità e la seriorità degli stanziamenti bizantini nel Leccese*),[1] G. Bottiglioni, *La posizione del côrso nelle lingue romanze*,[2] G. Rohlfs, *Concordanze linguistiche tra la Sardegna e i dialetti dell'Italia Meridionale*, A. Griera, *El Catalá frente al provenzal*, L. Gauchat, *Il Glossaire des patois de la Suisse romande* ş. a. Deasemenea se anunţă (poate că vor fi apărut deja) B. E. Vidos, *Termini marinari di origine italiana penetrati nella lingua francese* şi „Dottoressa" Kahane, *Termini marinari di origine italiana nel neogreco*.

Deasemenea trebue amintit că în ziua de 20 Martie 1937 Institutul a comemorat pe W. Meyer-Lübke. A vorbit Carlo Battisti, fost elev (la Viena) al marelui romanist. Conferinţa lui a apărut în *Archivum romanicum* XXI (1937), nr. 2-3 şi apoi în broşură specială, supt titlul *Guglielmo Meyer-Lübke e la linguistica contemporanea*. In general, Battisti se arată fidel principiilor maestrului său, ceeace, din punct de vedere pur omenesc, este foarte onorabil şi frumos. La sfîrşitul conferinţei se dă bibliografia operei lui Meyer-Lübke. In total 166 numere, care, evident, nu reprezintă toate publicaţiile fostului profesor dela Bonn. Mult mai complect este G. Moldenhauer, *Verzeichnis der Veröffentlichungen von Wilhelm Meyer-Lübke*, Jena-Leipzig 1937 (extras din *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, vol. LXI, nr. 7-8), 56 pag. 8°.

Iorgu Iordan.

---

1. Se vede, din titlu chiar, că Battisti continuă a combate teza susţinută de G. Rohlfs, *Scavi linguistici nella Magna Grecia* (cf. vol. IV al acestui *Buletin*, pag. 237 urm.).

2. Un rezumat amănunţit al acestei conferinţe a fost publicat în *Archivum romanicum* XXI (1937), nr. 4 şi în broşură aparte, scoasă de Institut.

Publications de la Faculté des Lettres de l'Université d'Istanbul: *Travaux du Séminaire de Philologie Romane* I (1937). 314 pag. 8⁰.

In scurtul timp cît a profesat la Facultatea de Litere din Constantinopole, unde împrejurări vitrege l-au silit să se expatrieze, fostul profesor al Universităţii din Colonia, Leo Spitzer, a înţeles să lucreze şi ştiinţific cu elevii săi, deşi condiţiile găsite acolo erau, în această privinţă, dintre cele mai defavorabile. Volumul de faţă cuprinde roadele activităţii desfăşurate la seminarul de Filologie Romanică atît de studenţii propriu zişi, cît şi de asistenţi. Căci, judecînd după nume (unele, deja cunoscute printre romanişti), o bună parte dintre autorii articolelor trebue să fie foşti colaboratori ai lui Spitzer din vremea cînd acesta era încă profesor în Germania. Amănuntul interesează nu numai din punct de vedere ştiinţific, ci şi, cu deosebire, supt raportul moral. Ce puternice legături se vor fi creat între profesor şi ajutoarele lui, pentruca aceştia, fără nicio constrîngere, să-l urmeze pe cel dintîiu în exil!

Majoritatea studiilor sînt de istorie literară şi de stilistică, aparţin, aşadar, domeniilor preferate de Spitzer în ultimii ani ai activităţii sale publicistice. Cam o treime din volum este scrisă de el însuşi: *Bemerkungen zu Dantes «Vita Nuova», Molières Arnolphe und die tote Katze* şi *Kleine Beiträge zur Stil- und Wortforschung.* O subtilă analiză a unui pasaj din „Madame Bovary", cu consideraţii generale de stilistică şi critică literară, găsim în studiul *Über die ernstliche Nachahmung des Alltäglichen* al lui Max Auerbach, succesorul lui Spitzer la catedra de Filologie Romanică din foasta capitală a Turciei. D-ra Rosemarie Burkart urmăreşte istoria frc. *truchement*, cuvînt de origine orientală, acelaşi, în toate privinţile, cu *dragoman*, şi anume < arab. *tarğuman* (cf. rom. *tergiman*, cu varianta *terziman* < turc. *terğüman*). Ar mai fi de notat *Die Fabel in „Pointed Roofs" von Dorothy Richardson* de Eva Buck (studiu de literatură engleză, pe baze stilistice, după modelul lui Spitzer), *Diderots Naturempfinden und Lebensgefühl* de Herbert Dieckmann şi *La première poésie de Rimbaud* de Traugott Fuchs.

Două articole sînt scrise în turceşte: *Üslup ilminde yeni bir usul* de Azra Ahat (prezintă metodele de cercetare ale lui Spitzer) şi *Türk Halk Bilmeceleri* de Sabahattin Eyüboğlu (se ocupă de cimilliturile turceşti, din punct de vedere literar).

Sînt sigur că vrednicul urmaş al lui Spitzer va continua acest început, promiţător chiar în ce priveşte pe colaboratorii indigeni ai Anuarului. In orice caz eu doresc din suflet să nu se oprească la

primul volum, atît pentru folosul muncii ştiinţifice în sine, cît şi ca omagiu adus întemeietorului, unul dinte numele cu adevărat ilustre ale disciplinei noastre.

Iorgu Iordan.

Dr. Karl T a g l i a v i n i, *Rumänische Konversations-Grammatik*, Heidelberg 1938. XX + 452 pag. 8° mic.

Regret sincer că, din tot felul de cauze, nu pot consacra acestei excelente gramatici romîneşti decît o scurtă notiţă bibliografică. Sper totuşi s'o pot discuta aşa cum merită şi cu deamănuntul într'o recensie specială.

Autorul, poate cel mai bun cunoscător, printre străini, al limbii noastre, pe care o şi vorbeşte cu o uşurinţă remarcabilă, deşi n'a stat în ţară decît puţină vreme (şi, după cît ştiu, o singură dată, acum mulţi ani în urmă), a publicat, încă din 1923, în aceeaşi colecţie (a lui Julius Groos) şi după aceeaşi metodă („Gaspey-Otto-Sauer"), o *Grammatica rumena*, favorabil apreciată de specialişti. Lucrarea de faţă se întemeiază pe cea precedentă, dar o întrece prin întindere, prin adîncirea unor chestii mai dificile şi prin precizarea multor lucruri de detaliu.

Ceeace surprinde foarte plăcut este că Tagliavini, depăşind cadrul fixat de editură pentru alte opere similare (depildă gramaticile limbilor italiană, spaniolă, portugheză, engleză şi rusă, pe care le-am utilizat personal), a alcătuit o operă care să servească la învăţarea limbii noastre, dar totodată a avut în vedere şi pe atîţi oameni, cunoscători, într'o măsură oarecare, ai acestei limbi şi curioşi să î n ţ e l e a g ă anumite fenomene în evoluţia lor. Aşa se explică foarte numeroasele discuţii de natură istorică, precum şi bogatele referinţe bibliografice. Ca deobiceiu, Tagliavini se dovedeşte a fi la curent cu toate publicaţiile de lingvistică şi gramatică romînească, indiferent de epoca apariţiei lor şi de direcţia căreia aparţin.

Interesante şi instructive din acest punct de vedere sînt, chiar pentru specialişti, prefaţa şi, mai cu samă, introducerea, în total 15 pagini, pline de informaţii bibliografice dintre cele mai variate. Acelaşi lucru se poate spune şi despre capitolul privitor la scrierea chirilică (pag. 430-443).

Bucăţile de lectură sînt, în general, bine alese. Aproape toate au drept autori pe cei mai buni scriitori ai noştri (Eminescu, Creangă, Caragiale, Alecsandri, Bălcescu, I. Ghica, Coşbuc, Goga ş. a.).

Un glosar (romîn-german şi german-romîn), conţinînd cuvintele care apar în temele şi textele părţii a doua a Gramaticii, se gă-

seşte în anexa acesteia (*Wörterbuch und Schlüssel zur Rumänischen Konversations-Grammatik*), unde sînt date şi traducerile tuturor temelor şi versiunilor existente în aceeaşi parte a operei principale.

Iorgu Iordan.

Sextil Puşcariu şi Ion Breazu, *Antologie Romînă*. (Sammlung romanischer Übungstexte, XXIX. Band.) Halle (Saale) 1938. VIII + 87 pag. 12°.

Este îmbucurător că, după 13 ani dela apariţia primului volumaş din colecţia publicată supt conducerea profesorului G. Roblfs dela Universitatea din München, s'a găsit un locuşor, în cadrul ei, şi pentru o colecţie de texte romîneşti. In ciuda aparenţelor modeste ale acestei antologii,[1] sarcina autorilor n'a fost deloc uşoară. Să concentrezi, pe un spaţiu atît de restrîns, un număr de bucăţi oarecum reprezentative aparţinînd literaturii populare, celei culte moderne şi celei vechi, este un adevărat „tour de force", pe care Puşcariu şi elevul său Breazu au izbutit să-l facă în chip mai mult decît mulţumitor.

In prima secţie figurează producţii populare de toate genurile şi speciile. A doua, cea mai întinsă ca număr de pagini, lucru mai mult decît firesc, conţine numai compoziţii versificate, începînd cu Grigore Alexandrescu şi sfîrşind cu Ion Pillat. Eminescu figurează cu cele mai numeroase (şapte, în total), urmează apoi Iosif (cu patru), Coşbuc şi Goga (cu cîte trei), etc. Atenţia acordată primului dintre aceşti trei poeţi ardeleni este, evident, exagerată şi nu se explică, probabil, decît prin legăturile de prietenie ale lui Puşcariu cu Iosif (cred că au fost şi colegi, în orice caz camarazi de liceu la Braşov). Interesant este că i s'a făcut loc şi lui Arghezi. Nu văd însă pentruce lipseşte, între alţii, Al. Philippide, poet cu mult superior lui Cincinat Pavelescu, Adrian Maniu ş. a. S'ar putea critica şi faptul că autorii au înţeles să dea din literatura cultă numai versuri, şi aceasta cu atît mai mult, cu cît cărticica este menită să servească studenţilor germani drept mijloc de a învăţa sau, poate mai exact, de a aprofunda limba noastră. Dacă dintre modelele cele mai recomandabile pentru realizarea acestui scop sînt lăsate la o parte tocmai bucăţile în proză, a căror limbă se apropie atît de mult de realitatea noastră lingvistică, înseamnă că imaginea ce-şi vor face cetitorii despre această realitate nu poate fi completă. In partea a treia se dau texte nu numai vechi (printre ele două facsimile: scrisoarea bo-

1. Nu înţeleg dece-i spun r o m î n ă, şi nu r o m î n e a s c ă.

ierului Neacșu și o pagină din Codicele Voronețean), ci și dialectale (aparținînd celor patru grupuri principale).

Primele două serii de texte sînt precedate de cîte o introducere explicativă de ordin istorico-literar (și cu aprecieri critice), scrisă românește. In aceeași limbă se dau și unele lămuriri de natură lingvistică (în general, variantele așa zicînd literare ale formelor „neregulate" întrebuințate de scriitorii respectivi).[1] Inovație fericită, ca și aceea de a fi „ales cîteva doine cîntate la plăci de gramofon", „pentru a da și cîteva exemple de muzică populară românească".

Iorgu Iordan.

CRONICĂ.

Ovid Densusianu †. Știința filologică românească a suferit o pierdere grea și, pentru multă vreme, ireparabilă, prin moartea destul de timpurie a aceluia care, după plecarea dintre noi a lui A. Philippide, rămăsese decanul filologiei naționale. Pasionat pentru cercetările sale de specialitate, curios față de toate produsele spiritului, persistent, pînăla exagerare, în părerile sale, puțin accesibil în raporturile cu oamenii, Ovid Densusianu a fost o pildă rară de conștiinciozitate și de probitate în căutarea adevărului cu privire la trecutul Românilor, văzut prin prizma limbii lor. Deși Ardelean, s'a dovedit absolut liber de prejudecăți naționaliste, iar din ideia latinistă a compatrioților săi transcarpatici a păstrat atît cît trebuia: sensul unei afinități spirituale, pe care a urmărit-o în diverse manifestări ale sufletului romanic de pretutindeni.

Am arătat aiurea (*Insemnări ieșene*, Februarie 1939), redînd esențialul lecției de deschidere a cursului de lingvistică românească pe anul 1938-9, care sînt meritele lui Ovid Densusianu în numeroasele domenii cultivate de dînsul. Deaceea nu socotesc necesar să stăruiu din nou asupra lor. Am vrut numai să înregistrez și aici evenimentul cu adevărat dureros pe care-l constitue moartea acestui învățat și totodată să aduc, în numele Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide", un pios omagiu de admirație memoriei sale.

Moses Gaster †. Aproape la un an după Ovid Densusianu, a murit, încărcat de ani, fostul nostru compatriot, Moses Gaster, care a intrat în istoria filologiei românești prin numeroase și meritoase opere de folclor, istorie literară și lingvistică. Forța lui a fost

1. Cuvintele și expresiile mai grele, care nu se găsesc totdeauna în dicționarele accesibile studenților germani, sînt traduse în limba acestora.

folclorul, pe care l-a cultivat pînăla sfîrşitul vieţii, în ciuda suferinţelor fizice, oarecum fireşti, la un om trecut de vrîsta psalmistului. Valoarea pur umană a lui Moses Gaster a fost cel puţin tot atît de mare ca şi cea ştiinţifică. Silit să părăsească ţara unde se născuse, n'a manifestat niciun fel de duşmănie faţă de poporul romînesc, deşi avea conştiinţa că i se făcuse o nedreptate. Dimpotrivă, a căutat să-i sprijine cauzele oridecîteori se ivea prilejul. Datorită acestei atitudini de om bun, dar şi înţelept, a avut norocul, care se iveşte foarte rar în lumea noastră trecătoare, de a i se da satisfacţia cuvenită: cu ocazia unei vizite în Romînia, autorităţi, presă şi opinie publică în general i-au arătat, cu impresionantă sinceritate, sentimentele lor de admiraţie şi de dragoste. Astfel s'a realizat o împăcare aşteptată şi dorită de ambele părţi.

Şi pentru amintirea acestui interesant şi caracteristic erudit, nu lipsit de oarecare diletantism, foarte simpatic, dealtmintrelea, omagiul nostru de recunoştinţă.

N. S. Trubetzkoy †. In Iunie 1938 a murit, la Viena, unde-l dusese transformările politico-sociale din Rusia, N. S. Trubetzkoy, creatorul fonologiei. Abia împlinise 49 ani. Pentru cine cunoaşte, măcar şi parţial, lucrările publicate de acest om extraordinar de înzestrat, care a trebuit să lupte cu atîtea dificultăţi, nu numai materiale, ci şi, mai ales, morale, nu va părea exagerată afirmaţia că pierderea lui trebue socotită printre cele mai grele pe care le-a suferit lingvistica în ultimul deceniu. Ceeace caracterizează în primul rînd personalitatea ştiinţifică a lui Trubetzkoy este marea lui originalitate şi profunzime. Norocul, dacă se poate spune, a vrut ca, înainte de a muri, să-şi termine opera-i fundamentală în domeniul pe care el l-a deschis cercetărilor actuale: *Grundzüge der Phonologie* (publicată de prietinii săi cehi ca al VII-lea volum din *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, 1939).

Şi ca om Trubetzkoy impunea dela prima vedere, prin modestia şi bunătatea lui cu adevărat excepţionale şi care contrastau, aparent numai, cu dîrzenia atitudinii sale ştiinţifice, cînd trebuia să-şi susţie şi apere ideile.

Numele lui va continua, încă multă vreme, să răsune şi în discuţiile lingvistice de tot felul şi în sufletul acelora care au avut norocul să-l cunoască.

Dela Administraţia „Buletinului". In ciuda speranţelor exprimate în volumul precedent, întîrzierea apariţiei celui de faţă este mai mare ca niciodată. O scuză, parţială, ar fi cuprinsul lui mai bogat din punct de vedere strict cantitativ. Cauza adevărată este

însă alta, aceeaşi care face ca numeroase publicaţii periodice, nu numai romîneşti, ci şi străine, să nu poată ieşi la timp: sînt greutăţile de tot felul cu care trebue să lupte, în aceste vremuri de nelinişte, munca ştiinţifică.

Pentru acoperirea cheltuielilor de imprimare, mult mai ridicate decît la celelalte volume, ne-au ajutat, ca şi pînă acum, Rectoratul Universităţii Mihăilene şi Fundaţiile Regale. Ne facem o plăcută datorie să le mulţumim călduros şi pe această cale.

Iorgu Iordan.

INDREPTĂRI ŞI ADĂUGIRI.[1]

Pag. 55, prima frază din al. 2 este de fapt ultima din al. 1.

Pag. 55, rîndul 3 din nota 1: să se cetească *studiile* în loc de *studie-*

Pag. 58, rîndul 10 de jos: să se cetească *produse* în loc de *produs*

Pag. 58, rîndul 7-6 de jos: să se cetească *memorăm, le* în loc de *memorăm. le*

Pag. 73, rîndul 8 de sus: să se cetească *îi* în loc de *i*

Pag. 77, rîndul 10 de jos: să se cetească *nici o* în loc de *nicio* (accentul frazei cade pe *nici*)

Pag. 79: fraza a doua şi a treia din al. 2 (ultima frază trece şi pe pag. 80) trebuesc scoase din text.

Pag. 88, rîndul 8 de sus: să se cetească *următoare* în loc de *ulmătoare*

Pag. 94, rîndul 13 de sus: să se cetească *ŭ* în loc de *ii*

Pag. 101, rîndul 17 de sus: să se cetească *faptului* în loc de *faptul*

Pag. 103, rîndul 19 de sus: să se cetească *m* în loc de *m*
+

Pag. 109, rîndul 11 de jos: să se cetească *sunet şi* în loc de *sunet, şi*

Pag. 110, rîndul 3 de sus: să se cetească *spune* în loc de *spun*

Pag. 110, rîndul 3-4 de sus: să se pună în paranteză de linii (—) propoziţiunea: după cele ce spune K. Bühler, Travaux IV, pag. 23-24

Pag. 113, rîndul 8 de jos: să se cetească *partea* în loc de *parte*

Pag. 120, rîndul 11 de sus şi 7 de jos: să se cetească *Karcevskij* în loc de *Karčevskij*

Pag. 123, rîndul 6-7 de sus: să se cetească *înfelesului* în loc de *terminului*

Pag. 123, rîndul 16 de sus: să se cetească *fonetica care* în loc de *fonetică, care*

Pag. 123, rîndul 17 de jos: să se cetească *iau* în loc de *i-au*

Pag. 125, rîndul 13 de sus: să se cetească *Karcevskij* în loc de *Karčevskij*

Pag. 125, rîndul 13 de sus: să se cetească *de fapt* în loc de *de, fapt*

Pag. 132, rîndul 16 de jos: să se cetească *Privite lucrurile aşa* în loc de *Privite aşa*

---

1. Din motive asupra cărora nu e nevoie să insist, în articolul meu s'au strecurat multe greşeli de tipar.

Pag. 133, rîndul 15 de jos: să se cetească *şi* în loc de *şî*

Pag. 133, rîndul 13-12 de jos: să se cetească *articulatoriu* în loc de *articulatorii*

Pag. 133, rîndul 9 de jos: să se cetească *neamestecată* în loc de *amestecată*

Pag. 135, rîndul 8 de sus: să se cetească *pentru* în loc de *peutru*

Pag. 137, rîndul 9 de sus: să se cetească *am pufuf* în loc de *am putea*

Pag. 137, rîndul 16 de jos: să se cetească *o are* în loc de *a are*

Pag. 139, rîndul 2 de jos: să se adauge (*§ 29-33*).

Pag. 267, rîndul 10 de sus: să se cetească *prin raport* în loc de *printr'o comparaţie*

Pag. 271, rîndul 3 de sas: să se cetească *fonetica* în loc de *fonetică*

Pag. 271, rîndul 7 de sus: să se cetească *principială* în lpc de *principală*

Pag. 271. rîndul 1 de jos: să se cetească *fa* în loc de *la*

Pag. 276, rîndul 3 de sus: să se cetească *ajuns* în loc de *ajunşi*

Pag. 277, rîndul 10 de sus: să se cetească *ca un fel* în loc de *la un fel*

Pag. 277, rîndul 17 de jos: să se cetească *mi se pare* în loc de *ni se pare*

G. Ivănescu.

Unele dintre cuvintele înregistrate şi discutate de mine le-am găsit, ulterior, la P. Ştefănucă, *Cercetări Folklorice pe Valea Nistrului-de-Jos* în *Anuarul Arhivei de Folklor* IV (1937), pag. 31 urm. Iată-le:

baistruc: «La fatî mari, cari o făcut on baistruc, sî botedz, cî-ţ merźi la gospodării» (pag. 81), iar la Glosar, pag. 219 cuvîntul este explicat prin 'copil din flori (ironic)'. Sensul 'ironic' mie îmi este necunoscut.

pitac: «Găsăm pitaśi di miedi...» (pag. 187, text nr. 202); la Glosar, pag. 223 *pitaśî di medi* (sic!) 'monete (de 5 copeici) de aramă'.

rubaşcă 'cămaşă rusească' (pag. 49, 224).

śiuhoasî: »Ian taśi tu acolo, fa śiuhoaso şî ńiţoaso, nu mai ştii di tăti!» (pag. 145); la Glosar, pag. 225 *śiuhoasî* 'murdară, cu părul vîlvoiu'.

tufli 'pantofi' (pag. 84, 225).

fîrniśi: «on toc di ţîrniśi»; la Glosar, pag. 225 *fîrniśi* 'chibrite'. Autorul menţine aceeaşi transcriere a lui *sîrnici* 'chibrituri'.

zametcî 'însemnare'; *a lua 'n zametcă* (sic!) 'a însemna, a înscrie' (pag. 226; cf. şl pag. 184). Am neglijat să notez acest cuvînt, pe care l-am auzit mereu la liceu, cu sensul 'hîrtiuţă pe care sînt însemnaţi cei ce au fost prinşi copiind la teză'. Unii profesori avertisau pe elevi, înainte de teză, că-i va nota *la zametcă*, dacă vor copia. Este rus. *zam'ĸ'tka* 'observaţie.

G.-M. Dragoş.

INDICE.[1]

a) MATERII.

a c c e n t: accentul de intensitate 312; sistemul de accentuare al limbii romîne 312; accentul în graiul Carașovenilor 364

a c c e s i u n e sau a d ă u g a r e 115

a c u s t i c ă 59, 62; imagine ~ 57, 77

a d a p t a r e a c u v i n t e l o r 294; adaptare convențională 228; schimbări de adaptare bruscă 124

a d j e c t i v 320; adjectiv calificativ 144; adjectiv determinativ 144

a f e c t: caracter afectiv 285

a f o n (i c) 326

a n a l i z ă: metoda analizei prin asociație 87

a n a l o g i e 4-5, 17; ~ derivatelor cu suf. *-órniță* 180

a r g o t 185-186, 238, 239; ~ basarabean 237-263, 340

'a r h a i c' 4-5

a r t i c o l: adjectival 321, 322; ~ definit 320; ~ nehotărît 320; ~ posesiv 321, 322; ~ *-u* 157

A r t i c u l a ț i e 61; baza de ~ 275, 276; schimbări de ~ 114-116; sisteme articulatorii 119; tendințe articulatorii 119

a s i m i l a ț i e 115

b r e v i l o c v e n ț ă 235

c a z u l 310, 311, 320; ~ genetiv 320; originea genetivului cu *de* 311; ~ dativ 320; dativul etic 332; dativul interesului 322; ~ vocativ 320

c l a r i t a t e 110

c o n t a m i n a ț i e 233

c r i t i c i s m n e g a t i v 229

d e z i n e n ț ă: dezinențe de plur. la subst. masc. 2-3; dezinențe de plur. la subst. fem. 3-6, 9; dezinențe de plur. la subst. ambigene 6-8; ~ zero 47; *ă* ~ de fem. sing. 6; *ă* ~ de plur. 8; *e* ~ de plur. 3, 18, 32-33; *i* ~ de plural 2, 3-5, 7; originea lui *i* (dezinență de plural) 3-5; *ii* ~ de plur. la substantive ambigene 30; *iu* ~ de sing. la subst. ambigene 30; *le* ~ de plur. 3; *uri* ~ de plur. 5-7, 18, 24-31

d i c ț i o n a r e t i m o l o g i c 305

1. Lucrat de D-ra Maria M e r e u ț ă și D-l G. I s t r a t e.

diferenţiere 115
dilaţie 115
disimilaţie 115
doctrina idealistă 278; ~ neogramaticilor 278
eliminare 115
etimologism 228
expresie caustică 228; ~ ironică 228; ~ satirică 228
fiziofon 76
fiziologie 59; ~ fonetică 266
fonem 56, 57, 60, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 88, 137, 266, 267; arhifonem 100, 112
fonetic 71, 72; cuvînt ~ 121; fapt ~ 131; sistem fonetic 131; origine fonetică 6; intenţie ~ 76; legi fonetice evolutive 99; legi fonetice statice 99; legi fonetice 113; fraza fonetică 121; schimbare ~ 131; stare ~ 131; tendinţe fonetice 271-276, 278
fonetică 55, 56, 59, 60, 62, 65, 83, 99, 100, 137, 264-279; ~ disciplină autonomă 269; ~ evolutivă 112, 113, 114, 115, 268-279; ~ generală 268; ~ impresivă 125; ~ istorică 268-279, 304; ~ limbii poetice 125; ~ pură 269; ~ specială 268; ~ statică 112, 113, 114, 115, 268-279; ~ ştiinţă auxiliară 269
fonic 71, 72
fonologie 55, 59, 59, 71, 72, 99, 100, 137, 266, 267, 268, 274; ~ cuvîntului 119, 125; ~ frazei 125; ~ sintactică 126; ~ sintagmei 119; calităţi fonologice 110; opoziţii fonologice 71; unitate fonologică 71
gen: ~ 'animat' 45; ~ eterogen 6; ~ 'neanimat' 28, 45; ~ neutru 6; confuzia genurilor 44; treceri dela un gen la altul 45
gramatică: ~ evolutivă 277; ~ istorică 271-272, 304; ~ statică 277
hiperbolă 358
imagine acustico-motrice 77
influenţe: ~ ruseasca 235
interversiune 115
irelevanţă 88, 89, 90, 91, 92, 93
ironia 229
istoria formelor gramaticale 305
istoria cuvintelor 305
înmuiere 111
înţelesul formelor 319
labiovelare 325
lexicologie evolutivă 305
limbaj 126, 127, 288; ~ poetic 289
limbă 126, 127, 288; ~ adygă 90, 91, 93, 94, 95; ~ latină vulgară 308; ~ latină comună 308; ~ latină populară 308; ~ panromană 308; ~ romană primitivă 308; ~ romană comună 308; condiţiile de modificare a limbii 292; deformaţie caricaturală în ~ 235; expresivitate în ~ 41-43; istoria limbii 302-312; înrudirea limbilor 307-308; sensibilitate în ~ 46
lingvistică: ~ balcanică 307; ~ evolutivă 112, 305; ~ statică 112, 305; convergenţa schimbărilor linguistice 309; uniune lingvistică 308

metaforă 228
metateză 115, 227-228
morfem 120
morfologie: ~ istorică 304; origine morfologică 6
morfologie 120
neologism 293
numeral: ~ cardinal 321; ~ fracţional 321; ~ ordinal 321
originea Albanejilor 311; ~ Romînilor 302-303
palatalizare 179
percepţie 73
permutare (sau înlocuire) 115
personificare 358
planul unei lucrări 302-306
plenitudine 98
'popular' 4
poziţii de neutralizare 139
prefixe: *stra-* 173
pronume: ~ alocutiv 293; ~ demonstrativ 321; ~ nedefinit 321; ~ personal 321; ~ posesiv 321
prosopopee 358
psihofon 76
psihofonetică 59
realism naiv 64
relevanţă 88-93
reprezentare 73
saturaţie 110
semantem 120
simboale arbitrare 125; ~ necesare 125
sintaxă: ~ generală 319; ~ istorică 304; ~ specială 319
stilistică 284
substantiv 6, 320; ~ verbal 311; substantive feminine abstracte 36; substantive feminine în *-á* 15; pluralul subst. feminine 9-18; forme aberante de plural 8-9; formarea pluralului 2-3; forme duble de plural 32-38
sufixe: *-aj* 30, 31; *-agiu* 7, 30, 31; *-ariu* 31; *-easă* 157; *-egiu*; 7; *-eu* 190; *-ev* 246; *-giu* 189; *-ială* 32; *-orniţă* 180; *-ov* 246; *-foare* 9; *-foriu* 31; *-ură* 33
sunet 57, 58, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 88, 131, 137; ~ al limbajului 81, 226; ~ decăzut 274; ~ degenerat 274; ~ muiat 111; ~ tip 79; fiziologia sunetelor 55 59, 60, 62; istoria sunetelor 305; reprezentări de sunete 72; ştiinţa sunetelor 65
şuierătoare 111
toponimie 295-299
unitate: ~ autonomă 98; ~ funcţională 98
varianţă: ~ accesorie 274; ~ combinatorie 107; ~ fundamentală 274
verb 321; moduri personale 321; moduri nepersonale 321; imperfect 180; conjunctiv 179; perfect simplu 179; status actionis 322; status relationis 322; status temporis 322
vocale: ~ centrale 324, 325; guturale 325; ~ heterorganice 324; ~ labiale 325; ~ mediale 324; ~ medii 324; ~ posterioare 325; ~ velare 325; vocală implicită 96, 97; vocală neutră 96

b) AUTORI.

A

Agavriloaei 205, 247
Agîrbiceanu 181, 322, 323
Ahat 361
Alecsandri 22, 199, 319, 323, 362
Alexandrescu, Gr. 363
D'Annunzio 293
Apuleius 148
Arabu, N. 19, 22, 23
Arghezi 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 30, 43, 50, 363
Ariosto 291
Armeanu 219, 242
Arsene, Maria 14
Auerbach 361
Augustin 184

B

Bacinschi 4, 5
Bally 284, 285, 286, 287, 288, 299
Barcianu 188
Baronzi 240
Barnoschi 253
Bartoli 278, 295
Battisti 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 295, 296, 297, 298 360
Bauche 184
Băcescu 24
Bădărău, Gh. 18
Bălcescu 362
Bărbulescu 208
Becker, Ph. Aug. 141
Belić 347
Benni 76
Berchet 291
Berger 288
Bertoni 279, 288, 289, 290, 291, 295, 359, 360
Biberi 18
Bîrlea 157, 163, 165, 166, 172
Blaga 22
Blasi 360
Boccaccio 219
Boceanu 168
Bonnet, M. 153, 288
Bogaci 18
Bogrea 234
Botez, Dem. 12, 19
Bottiglioni 360
Boz 22, 23
Braşoveanul, D. Eustatie 319
Brăescu, G. 24
Brătescu-Voineşti 183, 333
Bréal 288
Breazu, I. 363
Bremer 264, 265, 268
Brenous 281
Brînzeu 159, 160, 168, 170, 171, 172, 175
Brunot 305, 307
Buck, Eva 361
Bucur, Doina 23
Budai-Deleanu 319
Burkart 361
Bühler 84, 88, 89, 110, 366
Byck, A. 19
Byck, J. 331, 332, 333, 335

C

Caesar 145, 223
Candrea 259
Cantemir, Tr. 351
Capidan 20, 23, 169, 175, 300
Caragiale 225, 362
Carducci 291
Cassiodorus 140, 145, 148, 149, 154
Catullus 145, 146, 147, 154
Cazimir, Otilia 12
Călinescu 12, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25
Chelaru 240, 241, 248, 250, 251, 255
Chiurlo 289
Ciauşanu 160, 162, 163, 164, 166, 167, 170, 172, 173, 175
Cicero 140, 145, 146, 147, 154, 282, 283
Cihac 229, 230, 231, 232, 237, 334
Cipariu 7, 319
Ciprian, G. 22
Ciureanu 249, 255
Cîmpeanu 319
Claudianus 148, 154
Coliu, Em. 24
Comşa 20
Conea 20
Conti 359
Costin, M. 319
Coşbuc 157, 362, 363
Cota 244
Cotovu, Sandra 20
Courtenay, B. de 55, 56, 57, 59, 60, 64, 68,

76, 77, 82, 83, 84, 93, 137
Creangă 319, 323, 362
Cristureanu 25
Croce 264
Cuesta, D. Nemesio Fernandes 143
Cvijić 346

D

Dalametra 167, 169, 354
Dalu 16
Damé 143, 160, 161, 167, 169, 175
Damian, Mircea 52
Dan, S. 24
Daniel 14
Dante 290
Darmesteter 213, 288
Delavrancea 26
Densusianu, Ov. 8, 26, 32, 33, 35, 37, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 326, 331, 364
Diaconovici-Loga 319
Diaconovich 234
Diaconu, I, 11, 183
Dianu, R. 24
Diculescu 313, 314, 315, 316, 317, 318
Dieckman 361
Diez 319
Dima, F. 13
Dinu, T. 164
Dionisie Eclesiarhul 25, 35
Doboşi, Al. 23
Donea, Valer 12, 21
Doroszewski 56, 63, 64, 68, 78, 79, 80, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 106
Dosofteiu 34
Dracontius 147
Dragoş, G.-M. 22
Drăganu 166, 167, 320, 348
Dumitraşcu 172, 174

E

Eftimiu, V. 13, 14
Eg., Ion 21
Eliade - Rădulescu 52, 319
Eminescu 12, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 319, 323, 362, 363
Ernout 132, 315
Eyüboğlu 361

F

Filippo, L. de 290
Flechter 110
Florescu, Bon. 21
Fonseca, José Da 143
Forcellini 184
Francesco de Sanctis 291
Fuchs 361

G

Gache 288
Galitza 19
Gamillscheg 11, 313, 314, 317, 318, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Gaster 364, 365
Gauchat 360
Gentile 264
Georges 142
Georgescu - Tistu 158, 165, 167, 168, 171
Gesticone 14
Ghica, I. 362
Gilliéron 48
Ginneken, van 79, 80
Giuglea 161, 315, 316
Gîlcescu 160
Goga 20, 23, 362, 363
Gogol 185
Goidànich 114, 118, 275, 278
Golescu 319
Gorovei 26
Grammont 55, 56, 59, 115, 125, 130, 132, 264, 265, 268, 271, 272, 273, 277, 278
Graur, Al. 6, 179, 189, 190, 191, 236, 259, 304, 307
Gregorian, M. 14
Griera 360
Grigore din Tours 153, 154
Grigorovitza 240, 242, 243, 245, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 258, 259

H

Hasdeu 22, 23, 229, 230, 232, 313, 319, 331, 332, 333, 334, 335
Herzog-Gherasim 27
Hetzer 148

I

Iarník-Bîrseanu 357
Ianoviciu 319
Ionaşcu 320
Iordan, Iorgu 157, 159, 161, 162, 163, 171, 184, 193, 195, 202, 204, 208, 210, 211, 215, 216, 218, 219, 230, 232, 233, 240,

242, 243, 244, 248, 250, 254, 255, 256, 257, 260, 306, 307, 323, 345
Iosif 363
Iovescu 250
Iroaie 350, 351, 352
Ispirescu 323
Istrătescu 157, 161, 171, 172, 174, 175
Ivănescu, G. 8, 309

J

Jaberg 299
Jagić 234
Jakobson 83, 112, 120, 138
Jakovlev 91, 92, 93
Janežič 353
Jespersen 268, 299
Jud 299

K

Kahane 360
Karcevskij 120, 125, 366
Kluge 184

L

Lafaye 146
Lambrior 319
Laurian 7, 319
Lăzurică 22
Leka 12
Leopardi 291
Lewy 236
Lombard 324, 337
Löfstedt 279, 280, 281, 283
Lucretius 145, 146, 147, 154
Lungeanu 157, 174, 179

M

Madách 20, 23
Madolciu 223
Magheru 21
Maior 313
Maiorescu 22
Maniu, A. 363
Marian 161, 164, 166, 169, 174
Marouzeau 144, 285, 286, 287, 288
Mathesius 79
Mărgineanu 19
Meillet 45, 56, 118, 119, 142, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 305, 307, 308, 309, 331
Melich 346
Merlo 360
Meyer-Lübke 5, 140, 184, 272, 276, 309, 360
Meriggi 264
Micle 22
Micu, C. 20
Micu, S. 319
Migliorini 291, 292, 293, 294, 295
Migne 140, 145, 149, 150, 151, 152, 153
Mihăescu, Gib. 22, 23
Mih., V. 21
Miklosich 164, 184
Milescu 243
Miletić 346, 347, 349
Milian 13
Minulescu 183
Mironescu, I. I. 14, 16
Missir, I. 11, 13, 14, 16, 19, 20, 259, 261
Mistral 143
Molnar 319
Morariu, Leca 350, 351, 352, 354
Moroianu 168
Mörland 283
Munteanu 319

N

Naum, T. A. 319
Nägelsbach 288
Nădejde, G. G. 25
Nădejde, I. 319
Neculce 319
Nieminen 236
Norden 279
Noreen 115

O

Ohienko 234, 237
Olsen 318
Ovidiu 146, 147

P

Paget 110
Pamfile, Tudor 21, 166, 174
Panconcelli-Calzia 264
Panţu 164
Panu, Gh. 30
Pandrea 20, 21
Parodi 278
Pascu 16, 26, 160, 200, 208, 243
Paul 23
Pavelescu, Cinc. 363
Pawlowsky 240, 242, 243, 248, 254, 256
Păsculescu 168
Peltz 20
Petrarca 291

Petrescu, Camil 25
Petrescu, Cezar 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 52,
Petroniu 153
Petrovici, E. 103, 323, 330, 344, 345, 346, 347, 348, 349,
Philippide, A. 8, 30, 33, 34, 36, 39, 40, 53, 57, 79, 114, 270, 271, 272, 302, 303, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 316, 318, 319, 322, 323, 324, 325, 327, 330, 331, 364
Philippide, Al. 20, 21, 23, 363
Pillat 363
Pisani, V. 278
Plaut 153, 154
Plinius 147
Polivanov 55
Pop, S. 166, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330
Popa, Gr. T, 20, 21
Popa, N. I. 21
Popovici, D. 53
Popovici, Iosif 350, 353,
Popp, Mara N. 22
Procopios 5
Procopovici 5, 324
Puşcariu 4, 5, 173, 234, 235, 299, 300, 301, 302, 313, 319, 320, 326, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 350, 351, 363

R

Raynouard 143
Rădulescu, Codin 26, 169, 171, 173, 174
Rădulescu, Marta 183
Rebreanu 20
Rigutini 143
Robot 18
Rohlfs 296, 360, 363
Romanescu 22
Roques 320
Rosetti, Al. 32, 33, 35, 78, 79, 80, 103, 105, 106, 157, 168, 237, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 324, 325, 333
Rosetti, R. 161
Rousselot 264
Russo, D. 334

S

Sadoveanu, Iz. 13, 19, 20, 22
Sadoveanu, M. 12, 13, 16, 20, 21, 38, 52, 53, 181, 323
Sahia 14, 22
Salvioni 296
Sandfeld 307. 318, 320
Sanielevici 23
Saussure 55, 56, 57, 59, 112, 130, 132, 136, 271, 315
Savella 206, 221
Săcăleanu 19
Sărmanul Klopştock 181
Săulescu 319
Sbiera 324
Schuchardt 299, 300, 301, 311
Sereanu 20
Serghi 168
Sevastos 163
Sievers 264, 268
Skoh 5, 317
Slavici 26, 323
Smochină 12
Somerfelt 273
Soroceanu 16
Sperantia 165
Spinu 20
Spitzer 296, 361
Stănoiu 181
Stere 21, 25
Stino 22, 23
Stoglav 234
Stoian, I. I. 158, 160, 167, 174
Strajan 319
Stumpf 110
Suchianu 30
Svennung 283

Ş

Şandru 12, 13, 14, 159, 160, 168, 170, 171, 172, 175
Şăineanu, L. 159, 160, 163, 166, 170, 171, 173, 230, 244, 250, 259, 260
Ščerba 55, 57. 93
Šejn 355
Şerbulescu 20
Şiadbei 309
Şincai 319
Ştefănescu-Galaţi 25
Ştefănescu, M. 237
Ştefănucă 234, 237, 254, 257, 367

T

Tacitus 146, 147, 283
Tagliavini 362
Tassani 291
Teleor 169

Tempea 319
Teodoreanu, Al. O. 323
Teodoreanu, I. 12, 243, 261, 323
Terenţiu 153
Tesmière 129
Tiktin 8, 13, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 34, 35, 36, 39, 52, 143, 158, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 194, 230, 235, 243, 319, 320, 324, 343
Tobler 140
Torouţiu 21
Trost, D. 21
Trubetzkoy 56, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 102, 107, 109, 110, 111, 112, 118, 120, 122, 123, 126, 138, 139, 267, 299
Tudor, Stoian G. 16, 22, 25, 49

V

Vaillant 175
Vasiliu 172, 212, 224, 240, 241, 254
Vendryes 45, 56, 120, 121, 123, 299
Vergilius 145, 146, 147, 154, 282
Vidos 360
Villatte 184
Vinea 21
Vissarion 24, 161, 164, 181
Vişoianu 23
Vîrcol 162, 164, 168, 169, 171, 173, 175
Vossler 141, 142, 143, 153, 278

W

Wagner, M. L. 299
Walde 142
Wechssler 275
Weigand 325, 336, 350

Z

Zamfirescu, G.-M. 20, 245

c) CUVINTE.

ROMÎNEŞTI. [1]

a 310
abis 39
abiturient 198
abiziana 249
acarete 18
acelaşi 321
acina 158
acoperişe 18
adaos 39
adălmaş 39
adevere 37
-adia 315
adstrat(e) 23, 39
aer 233, 234
aeroplane 39
aeroplanuri 39
aghezmuit 210
ai 310
aibă 331
aivă 179
ajutor 6, 39
ajutoare 18
ajutoruri 18
al 310
alame 29
alămi 29
alămuri 24, 27, 29, 36
alături 218
alb 38
albie 7
albine 33
albini 33
albume 18
alburi 38
Aldea 315
ale 310
alea 158
aleitări 218
aletre 218
alfons 249
alivanca 229, 231, 232, 233
alivanca-plăcinta 233
alivanta 229, 230, 231, 232, 233
alivanta = plăcinta 230, 231, 232
alivenciu 233

1. N'am trecut în această listă numele de oameni şi de animale dela pag. 176-178, pe care cetitorul le găseşte acolo în ordine alfabetică.

Alma Mater 201
altoaie 18
altoiuri 18
altui(a) 336
altu(l) 321, 336
amanete 18
amazoană 215
amărunt 39
ambiţie 158
ambiţios 180
amenzi 11
amic 17
amintiros 221
amînat 195, 205
ancontra 183
angajamente 18
angajamenturi 18
angronom 158
antereu 336
anteriu 336
antichitate 200
apis 249
apogee 18
apuca 237
apus 38
apuse 37, 38, 48, 49
arămuri 24, 27, 36
arc 39
arce 18, 37
arcuri 18
arde 247
arĕol=areşca 257
areşca 258
argintar(iŭ) 31
arii 43
aripi 11
arîndaş 158
arman 158, 180
articol 338
articul 338
ascuns 38
ascunse 37, 38
ascunsuri 37
asistent 228
aşchii 43
aşternute 37, 38
ateia 314, 315
aur 38
austru 158
avantagii 31
avantagiu 7, 31
avantaj 30, 31
avantaje 31
avantajii 31
avanti 230
avea 159, 180, 322
ăl 341
ălbii 43
=ădia 315
ălghii 157
ării 43, 157, 159, 180
ăripi 43
ăşchii 43, 157
baba 249
babaşcă 249
baboi 178
Baboieni 178
bace 344
Bacea 344
baciu 344
bacşiş 39
bade 344
Badea 315
bag 316
Bahluiu 318
baieră 34
baiere 32
bainet 159
baistruc 254, 361
balaur 186
balete 18
baleturi 18
balii 43
baloane 249
balon 186
balsam 39
balte 33
bal'u 314
banc(ă) 258, 250, 343
banchete 18
bancheturi 18
bancioc 258, 259
bandă 34
bangă 343
barbă 34, 159, 180
bardac 249
bardacă 250
bardă 314
barză 337
basarabeni 186
base 18
basene 19
basmale 42
basmă 19
basme 19
basuri 19
başcă 187
bate 241=243
baterii 212
batjocure 33
batjocuri 33
băclăvăli 16
bădănăli 16
bădiţă 209
bălămăli 16
bălii 43
bălţi 33
bălvan 250
băniţi 11
bănzi 11
bărăci 11
bărbat 6
bărbi 11
Bărbuleşti 179
bărbulistica 208
băsmăli 16, 42, 49, 52

băsmuri 19
băsota 255
băşcălie 187
băşcărie 187
băşcău 187
bătaie 159, 180
bătătură 180
băţ 316
băţos 216
băucă 316
bea 211, 243-245
beate 338
beęte 337
beizadea 3
bel 159
belciug 40
belciuge 37
belciugure 37
benzi 11
Berea 315
berze 337
berzi 11
beşîcuri 24
betejale 32
beton armat 260
beţe 187
beţîu 337
beţu 336
beucă 316
bidoane 193
bifla 203
bigam 246
bilanţ 187
Bili 222
biliard 39, 246
bină 16
binăi 16, 49
bindiujnic 254
biplane 39
birlic 259
Bisericani 246
biştari 190, 261
bişţoc 255
bix 255, 256
bîcioc 255
bîrcari 348
Bîrnova 246
bîta 159
bîtcă 315, 316
bîtlan 214
bîtlănărie 214
bîtu 159
blană 27, 29
blat 183
blăni 11, 27
blănuri 24, 27, 36
blătui 183
bleadî 250
bleaha 250
bleav 159
blestem 40
blidiuha 250
block-hause 19
Boadea 318
boală 49
boale 51
boare 314, 315
boarfă 187
bobiţă 243
boboacă 199
boboc 199, 209
bobociţă 199
Bodea 315, 318
bojdeucă 34
bold 159
boli 11, 50, 51
bolnav 245
bolovan 250
bolţi 11
bolz 11
bombă 243
bombeu 187
bomboană 250
bonlav 159, 180
bonzi 11
bora 354
borcan 187
bordele 19
borsalină 187
borş 187
bortă 34
bort 316
boseac 254
bosecărie 254
bosecărime 254
bosoiu 255
botez 209
braţe 19, 159
braţuri 19
Brăgăreasa 179
bria 206
briceag 40
brigăzi 11
brioşi 11
brişcă 34
brîe 19
brîncă 342
brînză 26
brînzelea 250
brînzeturi 26
brînzoiu 250
brîuri 19
broscoiu 255
bruderschaft 211
brusture 314
bucate 33
bucătărie 187
bucăţele 159, 180
bucăţi 33
bucăţică 180
buche 203
bucher 203
buchi 203
bufet 184
bufete 19
bufeturi 19

bug 160
bui 160, 180
buia 180
buiangiu 180
bujavercă 160, 180
bulimac 160
bulşoi 187
buluvan 250
Buluvănescu 250
bulz 315
bumbac 39
bumbace 19
bun 44, 160
bunătate 28, 40
bunătăţuri 24
bune 19, 37, 44
burduf 315
buric 40, 309
bursac 256
burtă 34, 315
buruieni 11
bus 243
busăială 243
busăit 243
busov(ş)cic 243
buşuma 160
butelii 212
butuc 314
butură 314, 315
buzunări 43
cabac 243, 244
cabacioc 244
cacialma 260
cacică 250
cadavru 212
cadă 358
cadre 19
cadril 188
cadruri 19
cafră 222
cafri 222
Cahul 322
caimac 39
calfă 34
calibard 187
calibre 19
calici 241
calu, calu 160, 166
canal(e) 19, 39, 53
canat 39
candelă 34
candeli 11
caniotă 260
cantă 160
cap 160
capac 242
capeică 261
capernaum 260
capital 160
capitoliu 250
*capiu 342
capră 222
car 8
caragaţ(ă) 187
caraman 240
Caraşova 345
cară 8
carboavă 261
cargoboate 19
carnaval 188
cartaboi 240
carte 3
carto(a)fă 14, 34, 188, 250
casă 3, 15, 34, 41, 47
case 41
casî 47, 48
catalcă 247
cataloage 19
cataloguri 19
catarămi 11
catarg 39
catastif 39
caterincă 188
catîr 222
catrilemă 220
caţaon 222
caţaveică 250
cavalerist 251
cazna 247
caznaprava 247
cazmaprav(ş)cic 247
că 334, 342
căci 342
căciuli 11
căina 314
călin 309
Călmăţuiu 318
călugăriţă 244
cămine 19, 53
căpcăni 11
căpia 342
căpiez 342
căpitan 195, 256
căpşuni 11
cărăbuşi 245
cărămide 32
cărnuri 24, 35, 36
căruţi 11
căs 41, 48
căsoaie 9
căş 41
căşi 11, 41, 48, 50, 51
cătăi 247
cătăială 247
cătră 222
cătune 19, 53
cătunuri 19
căţea 15, 188, 244
căţel 15
*căţeli 15
Căţeluşul 222
Căzăneştii 179
căzărmi 12
căzmăli 16
căzut 195

ce 342
cea 310
ceai 244
ceaon 338
ceapă 188
ceardaşe 19
ceardaşuri 19
cearlău 160, 180, 182
ceaşcă 34
cei 310
ceie 340
cel(e) 310, 322
cenacle 19, 53
cendină 198
centru 39
cenzura 257
cepi 12
cer 338, 340
cerb 251
cerdace 19
cerneluri 24
certuri 24, 36
cetere 33
ceteri 33
cetvert 234
ceţuri 24
Cheibăreasa 179
chel 15
cheltuiale 32
chepsis 247
chibiţ 259
chibiţa 259
chibiţi 259
chibrit 39
chibrite 19, 160, 180
chimir 39
chip 160
chipie 19
chipiu 39
chiomb 188
chiostec 255
chiridă 160
chişcă 34
chiştoc 195, 255, 256
chitanţiie 182
chitănţi 12
chitonag 39
chitră 251
chiulangiu 207
chiuli 206
chivale 251
ci 183
ciaclauz 160
cicio 160
ciclu 39
cicle 19, 53
cilivizat 161
cimotie 7
cinci ori cinci 246
cinsturi 24, 27
ciobani 43
ciobean 157, 161, 180
ciobeni 43, 157, 180
cioc 251
ciocănari 223
ciocîrlie 348
cioco-longo 251
ciomeag 157, 161
cioară 34, 188
cip 260
circumflexe 19
circumflexuri 19
cire(a)şă 34, 44
cireaşe 157
cireşe 44
cireş(i) 12, 14, 44
cirip 192, 260, 261
ciripi 260
cismă 205
ciste 161, 180
cistit 161, 180
cişală 161
citaţii 43
citătii 44
citfirtuşcî 234
ciubuce 19
ciuciubat 161
ciupercă 188
ciurel 161
ciutură 224
cîne 2, 259
cînt 38
cîntare 188
cîră 161, 180
cîrîi 180
cîrlig 188
cîrlionţ 40
cîştig 38
cîtcărăghi 161
cîtră 222
clacă 161, 180
clapon 251
cleace 251
cleampă 188
clempă(n)i 188
clicuşă 252
client 207
clift 184
clintişanie 161
cloapete 43
cloaţă 250
cloporniţă 180
clopotniţă 180
clopotniţi 12
cloşcă 34
coală 34
cobzar 215, 216
cobzări 215
cocărzi 12
cocînzău 161
cocoş 161
codice 46
codoş 249
codru — codri 2
cofet 24
cofétură 24

cofeţuri 24
coită 161
Cojani 168
colete 19
coleturi 19
coli 12
colibi 12
colinzi 12
colivie 188
coloare 338
colonel(i) 15, 17
coltuc 40
colţar 162
comaru 355
comenzi 12
comerţe 19
comitet 162
comitete 19
comiteturi 20
compas 39
compase 20, 21
compănii 44
complexe 20
complexuri 20
complimente 20
complimenturi 20
comuni 12
conac 40
conced 162
condac 40
consilie 8
consilii 43
consorţii 30
contacte 20
contăşe 20
contăşuri 20, 53
contra 162
contrabandă 257
contră 162
conture 20
conţîliŭ 32
conţinut 44
conţinute 20, 44
conţinuturi 20
copcă 34
copci 12
coperimînte 37
coperimînturi 37
coperţi 12
copia 206
copie 206
copietoare 206
copil 254-255
copite 188
corabii 43
coraj 338
corăbii 43
cortegii 30
corvezi 12
corzi 12
cost 259
coşmare 20
coşteie 162
cot 252
coteiu 315
coteţ 40
coteţe 20
coteţuri 20
cotizaţie 190
cotîngan 315
cotobaghiţă 162
cotobiţă 162
coţăi 252
coţăială 252
covată 188
cozi 12
cozonac 162
crastavete 181
craston 162, 181
cratiţi 12
craţi 162
crăp 235
crăpa 235
crătiţi 43
crăvăţi 12
credinţi 12
creiţar 261
crematór 31
crematoare 32
crenele 20
creneluri 20
crengi 12
creştin 234
creţ 44, 316
creţe 20, 44
crivăţ 159, 162
crivele 162
croinod 162
cu 334
cucu 184
cuie 162
culmuri 24, 26
culoare 338
cult 39
cumătră 222
cumnat 310
cumnată 310
cunoşteală 221
curaje 20
curajuri 20
curăţi 341
curcă 34, 252
curea 163
cuşcă 34
cutiuţă 34
Cuza-Vodă 246
căr 326
dadă 163
daică 163
Dandy 222
daravelă 190
daraveluri 52
dată 41
date 41
dator 338
dă 336

dălii 44
dălți 12
dărabe 20
dăraburi 20
dăscîntă 341
dăsupra 336
dăți 41
de 336, 342
deadevere 37
deal 188
deasupra 336
debușee 20
debușeuri 20
delicatese 24
delicatesuri 24
denghi 187
departe 163
desemne 20
destine 20
desupra 336
detalii 30
detaliu 7, 8
detaliuri 8, 30
dezaxa 242
dezechilibre 20
dezgheț 38
dezgust 38
dialog 39
dialoage 21
dic 163
dihanie 7
dihanii 43
dihănii 43
dihoniță 163
dilemă 220
discentra 242
disprețe 20
divan 39, 52
divane 52
divanuri 52
dîrlău 189
doajă 163
dobînde 32
doftangiu 189
doică 34
dolar 261
dolii 30
domn 163
Don Juan 249
dop 314
dor 281, 339, 340
dorișor 163
dormi 339, 340
două ori două 240
drac 163
draculi 340
dracului 340
drag 334
dragoman 361
drandavelă 190
drăcui 163, 181
Drăgoiasa 179
drichie 163
droșcă 34
drug — drug(i) 2
drugi 164
drumeț 24
dubă 252
dubarale 259, 260
duce 206
dugheni 12
dughie 164, 181
dulapi 164
dulămi 12
dulceț(i) 24
dulcețuri 24
duminică 164, 181
dunia 246, 252
durlige 189
dușîș 259
duști 12
duzini 12
dvoinac 262
dzăstruri 27
echilibre 20
echipaj 30
echipaje 20
echipajuri 20
ediție 225
elefant 184, 189, 213
emerit 209
emeritat 209
entuziasme 20
ep=ec 160, 259
epizoade 20
epizoduri 20
eres 39
esențiie 182
etaj 244
eunuc 251
evantaie 20
exercit 31
face 164, 326
fanar 242
fară 314
fașă 34
faśe 326
fată 41, 310
făbrici 44
făină 29
făini 29
făinuri 24, 29, 36
fălăngi 12
făpture 32
fărîmă 343
fărîmi 12, 343
fărîmiș 343
făși 34
făt 310
femeie 6
ferestre 33
ferestri 33
ferești 33
fermece 43
festine 20
feși 34

feşnic 164, 181
fetelealea 338
feteleastea 338
fetil 164
fetişe 20
feţî 41
fi 339
fiară 8, 47, 48
fiare 48
fiarî 47
ficos 338
fiecare 321
fier 8, 48, 164
fieri 48
fie-sà 336
fie-tà 336
figură 164, 181
fiinţă 34
fildeş 38
filolog 17
filoxeră 189
fioare 26
fiori 26
fioruri 26
fireturi 26
firidă 34
fituică 206
fîneţuri 25
fîşîc 39
flauer 164
fleaţă 247
fleos 247
fleţ 247
fluide 20
foale 43, 331
foc 164
fodul 164, 181
fofează 164
foi 43
folosure 37
folosuri 37
fosilă 200
fotolii 30
fotoliuri 30
fragi 14
fraće 327
frahte 20-21
fraier 213, 244
fraiereală 213
fraieri 213
franc 343
frang 165, 181, 343
frate 2
frăţîni 8-9
freca 204
frecuş 204
friptură 28, 182
frîe 21
frîuri 21
fruct 255
frumuseţă 28, 40
frumuseţuri 25
fthi 339
fucs 209
ful 260
fulimendru 260
fuma 255-257
funie 7
fúntic 244
furcă 165
furcărie 165
fuse 21, 187
fusuri 21
gadine 33
gadini 33
Galda 315
galeorcă 247
galerie 247
Galibardi 187
galicisme 21
galicismuri 21
galop 260, 261
gaman 201
garabet 257
gard 314
gare 165
Garibaldi 187
gaz 39
gazeturi 25, 35
găină 34
găinuşă 34
găluşcă 34
gămănie 201
gărăfi 12
gărgăuni 245
găsi 314
geantă 34
gemar 165
gheabă 21
gheb 21, 39
ghebe 21
gheburi 21
ghem 39
gheme 21
Gheo 165, 181
gheţuri 25
ghifla 203
ghijălie 157
ghilan 189
ghilant 189
ghimpe 312
ghinaraleturi 26
ghindă 34, 310
ghinzi 34
ghio(a)gă 314, 315
ghirlănzi 12
ghis 157
ghiţăl 157
ghiuj 312
ghivece 21
ghiz 165
gigolo 252
Gilort 315
ginerică 165
gioarsă 165
giudecate 33

giudecăţi 33
giulgii 30
giur 312
gîjganie 342
gîlcevuri 25, 36
gîldăbaş 165
gîndăcei 245
gînganie 342, 343
gîţă 165
glugă 165
gluguci 165
gluguş 165
Goatea 318
golan 198, 235, 236
gomos 215
Gondea 315, 318
gonoree 245
Gotea 314, 315, 318
Goteşti 314
graci 252
graniţi 12
grapă 316
gratii 43
graţii 43
grădine 32
grăniţi 43
grăpi 12
grătii 43
greaţă 28
greşale 32
greţuri 25
gri 38
grij 41, 47
grijă 28, 47
grije 47
griji 47
grijî 41
grijuri 25
grilaj 39
grind 315
griuri 38
grîe 21
grîuri 21
groapă 49
groape 32, 51
gropi 50, 51
gruba 240
grupă 240
gudur 316
guleaiu 235, 236, 244
guleraşul 195
guşi 356
Gundea 318
guşă 189
guzgan 342
Ğăr 326
γin 157
γinovat 157
γită 156
habar 247
hagiică 34
hai 188, 189, 240
haie 240
haimana 165
haină 34, 327
halat 40
hală 34
hale 34
hali 189
halice 21
haliciu 39
haliciuri 21
halimatură 189
halimos 189
hamant(ă) 165
hamur 165
hamurează 165
hamurez 165
harabale 42
harc 165
haur 198, 199
hăi, hăi 189
hăini 34
hăli 34
hămeiu 39
hărăbăli 16, 42
Heidelberg 200, 201
Hepites 222
hiori 165
hiţ 165, 189
hîrcă 34
hîrzoabe 21
hîrzob 39
hîrzoburi 21
hîtru 191
hladan 356
hodîr 165
hodoronc-tronc 232
hogeag 40
hohot 327
holeac 235, 236
holşurub 165
hopai 226
horn 39
horzi 12
hotară 8
hotozbir 165, 166, 181
hrubă 34
hulubegi 166
hulubej 166
huscă 34
huşte 34
huşti 34
huţopină 251
iaco 353
iapa, iapa 166
iapă 183
iarmaroc 40
Iaşi 312
iazmă 315
ideal 44
ideale 21, 44
idol 184
iepar 166
iepure 214
iepuri 214

iepuroiu 222
ierburi 25, 36
ieri 336
ieşi 166, 181
ifoase 43
ifos 39
ilău 40
impase 21
indice 46
inteligenţă 245
interioare 21, 44
interior 44
intri 340
inţi 340
inventare 31
inventarii 31
inventar(iu) 31
invitarisi 215
Ioa' 165
iordanistică 208
iscălituri 33
ispectăr 167
ispector 167
isprave 32
istrucţiie 173
iţari 189
iubarisi 215
iubeşti 220
iugu 354
iunior 209
ivalid 167
ivalist 167
izbînde 32
izbînzi 12
izvoară 8
îmburda 315
împistri 166
împonta 166
împopistrat 166
începută 37
începute 37, 38, 48, 49
înconcentra 166
încondura 166
încontra 166, 167, 181
îndelecat 167, 181
îndreptare 21
îndreptaruri 21
înfigăreţ 216
înfipt 216
înforţa 167
îngădui 181
înghеţaturi 25
înghеţăţi 12, 50, 51
înscrie 189
însumi 321
întinde 190
întrebuinţa 342
întrebuinţează 341
întreţinută 257
învăţăminte 21
învăţămînturi 21
învăţătoare 9
învierea 336
învîrtită 190
jagardea 167
jalbă 34
jale 353
jandar 340
jandari 339, 340
jandarm 340
jandarmi 340
Japoneza 222
jăcmăneală 261
jăcmăni 261
jălburi 25
jelburi 25
jeli 353
jiganie 343
jirighi 167
jîrîghi 167
jlob 244
Jobidar 222
Jolly 259
juc 248
jug 248
juncă 34
jur 312
jurnale 21
jurnaluri 21
juvaere 21
kilometru 213
kopf 245
labagiu 246
laboratorii 43
laborator(iu) 31
labov 246
laci 167
Laciu 167
lacrăme 33
lacrămi 33
lastic 167
laţi 253
laudirisi 215
lămpi 12
lăpăi 252
lăpăială 253
lăptoc 40
lăuţi 12
le 342
leasă 34, 341
lebădă 34
lebezi 12
lefi 25
lefter 214
lefuri 25, 36
legămînt 39
legături 33
legături 33
legumuri 25
leliţă 209
lese 34
leşi 34, 341
leu 181
leucă 34
libelulă 199, 200
limbaje 21

limbric 190
limese 21
lindină 310
lingure 32
lipă 242
lipi 242
lipsă 28
lipsuri 25, 36
litră 213
liţ 165
lînă 6, 29
lînuri 25, 36
locaş 39
logariftmi 252
logodaci 167
logondă 167
Lotru 315
lovele 190, 261
loz 190
lozei 190
lozel 190
lozeu 190
lua 236, 237
lucrător 31
lucrătoriu 31
lup-lupi 2
macalîc 188
máchină 167, 181
maestru 222
mahorcă 256
maiestos 221
maimuţă 249
malac 190
malacucea 242
malafee 246
malafeev 246
malahie 246
mandavoşca 252
mandravelă 190
Manea 315, 318
manevre 25
mańevuri 25
mangîri 190, 261
mangleală 190
mangli 190
manglîi 190
maniş 167
mantà 16
mantale 42
mantăi 168
mantii 43
mansardă 245
Mara 315
mardeu 190
marfă 6, 42
margă 337
margini 42
marinari 260, 261
marinat(ă) 25
marmelăzi 12
marne 168
marţ 343
masă 41, 347
*mase 336
masî 16
maslinarii 223
maşinuri 25
matahală 34
matcă 34
matce 32
material 40, 190
motori 168
matracucă 168
mazac 193
mădulări 43
măgăoaie 168, 182
măgăoană 168
măhălăli 16
măhreme 32
mănăm 343
mănem 343
mănînc 310
măntăi 42, 49, 52
măntăli 16, 17, 42, 49
măntii 43
măr 337
măreţ 24
mărfuri 25, 36, 42
mărg 337
mărgini 43
mărinaturi 25
măruntaie 6
măscare 168
măşi 12
mătăsuri 25, 36
mătuş 47
mătuşă 34, 47
mătuşe 47
mătuşi 47
mătuşî 47
măzăcie 193
mease 336
meastic 168
medie 30
medii 30
mediŭ 32
megarium 209
merg 337
merge 261, 337
mergi 337
mesî 41
meterezuri 21
metănii 43
meterez 39
metereze 21
mică 343
mici 343
microb 190
mie 343
mijloc 40, 344
miljoc 344
minciună 310
Minea 315
minte 143
mioară 34
miraje 21

mirajuri 21
mirț 343
mistere 21
miș 343
mișighini 245
mișighinikopf 245
mite 21
Mitică 226
mitoc 244
mitroacă 244
mitroc 244
mizã 190
mîncare 25, 27, 28
mîncări 27
mîncăruri 25, 28, 35
mînea 343
mînem 343
mînu 310
mînz 2
mîrțoagă 315
mîstînă 168, 182
miță 34
mobile 21
mocan 222
molament 168
molan 190
moloaze 21
molcuț 247
Monea 315
monedă 34, 214
monetă 34
monete 34
Mondea 318
monezi 12
monogam 246
monoloage 21
monolog 39
monoplane 39
mops 190
morători 168
morișcă 34
morîtori 168, 182
mormînte 37
mormînture 37
mormoloc 255
Moroian 168
morotori 168
mosorel 168, 182
motanaș 190
Motîlva 179
motorină 244
moț 39
moțată 343
movili 12
mreajă 34, 41
mrej 41
mreje 32
mudac 253
muha 253
Muha 253
muie 191
mulament 168, 182
Mundea 318
Munea 318
munte 5
Muntele Gotului 314
murători 182
Murători 168
murdal 168
murdalîc 168
murdălie 168
muri 12, 14
musaca 28
Muscă 253
mușc 339
mușca 191
mușcăm 339
mușce 339
muște 339
muștereu 336
muștériu 336
muști 13
mutră 191
nadă 34, 168
naftalină 191
nagarea 169
namilă 34
naroga 202
nastur(e) 314, 315, 316
nasturi 169
năș 209
natantol 169
năfrămi 13
năluci 13
nămili 13
nămoale 21
nămol 39
nămoluri 21
năpăști 13
năpîstroc 169
năroade 37
nărodure 37
nătăfleț 247
nea 310
nebun 228
negrețuri 25
negru 38
negruri 38
nemțoici 13
nene 249
nepoată 310
nepot 310
nevremuire 354
ni... ni 169
nivele 21
noaptea 191, 311
noatim 182
noatin 169
noroc 40, 202
noru 310
noștri 340
novice 209
nu 169, 182
nume 46
nunte 32
ńihai 182

ńihăi 169
ńiljoc 169, 182
ńolgĭuc 169
oaie 191
oală 34, 191
oameni 8-9
oarecare 321
oarze 21
obeadă 157
obiceie 21
oboaie 21
obor 169
obraze 21
obştie 7
ocăruri 25
ochiu 260
ocnă 191
ocoale 21, 37
ocoluri 37
odor 40
of 184, 191
oficialul 207
oftarea 341
ograde 32
-oiu 316
omenesc 169, 182
omide 32
onánie 246
Onea 318
orgoliu 30
oricare 310
orlénie 258
orz 39, 241
orzuri 21
os 259
ospăţ 40
ostroave 37
ostropăţ 40
otînci 170
otînji 170, 182
otuzbir 181
oţopină 251
ovăs 38, 39
ovăsuri 21, 38
ovese 21, 38
pachet 170, 261
pachete 21
pacheturi 21
pacícă 242, 256, 257
pacte 21
padnoşcă 243
pagini 13
pagube 33
pagubi 33
pahar 348
palat 40
palate 22
palaturi 22
palavră 230
palmă 34
pandalii 170
panglică 209
panorămi 13
papaciocar 246
papagal 244
pár 348
paracíki 261
paradoxe 22
paradoxuri 22
paralizat 170
parăs 261
parfume 22
parla 217
parlagele 182
parlagică 182
partizi 13
pas 192
pasăre 192
pasări 43
pasculiada 208
pasculistica 208
pastele 22
paşcă 257
Paştele calului 192
patată 191
pată 191
patrat 192
patrii 43
pavaj 30
pă 336
pălmi 13
pămînt'e 22
păpuşă 347
păr 337
păring 181
părlăgea 170, 182
păsa 170
păsări 43
păsărică 192, 260, 261
păstramă 6
păstrămuri 36
pătcui 261
pătrunjel 210
păţănii 43
pe 170, 182, 341
peară 157, 170
pensie 192
pentrucă 342
peptocat 205
periuţă 207
permandol 170
perni 13
perung 181
pescui 206
peşte 249
petece 22
petecuri 22
petrunjel 343
piatră 48
piaţă 34
pieie 340
pieliţeei 33
pieliţiei 33
pieptea 170, 182
piepţini 43
piesă 192

pietre 48
pietri 48
pieţi 13
pilă 206
pilduri 25
pileală 192, 210
pili 192, 210
pintrijel 343
pisică 191, 192
pisoiu 192
pitac 262, 367
piţule 261
pîndar 340
pînzeturi 26
pîrae 22
Pîrăul Gotului 314
pîrîuri 22
pîrleaz 39
pîrleze 22
pîrlezuri 22
plafoane 22
plafonduri 22
plafonuri 22
plambică 170
plan 39, 40
plane 22
plapănă 170, 182
plapîni 182
plapumă 34
plate 32
plăcintă 34, 230, 231, 232, 233
plăcinţi 13
plăji 13
plăpumi 13
plăşi 13
plaznă 170
pleosc 231
pleoşti 231
plită 34
pliţi 13
plînse 22
ploae 337
ploaia 337
plod 255
ploscă 231
ploşniţă 231
ploşti 13
plută 35
plutoner 215
pluţi 13
poaşcă 187
poci 243
podeţ 24
podgorie 7
podiş 39
podvezi 13
poieni 13
pol 192
polăţică 171
poli 261
polidor(i) 192, 261
polocre 171
polog 171
pomet 39
pomete 37, 39
pometuri 39
ponoară 8
pontoane 192
Popescu 226
popici 246
popistrela 166
porînce 33
porunci 33
postăţi 13
pot 337
potcovi 261
potlogar 338
potol 193
potoleală 193
potoli 193
povesturi 26
prade 32
prăfuit 193
prăjală 171, 182
prăjene 32
prăjitură 182
prăpăşti 13
prezidium 209
pridvoare 37
primu 204
prinoase 37
prisos 39
privilegie 8
privilegii 30
privilegiu 7, 8, 32
privilegiuri 8
procedee 22
procedeuri 22
procovăţ 233, 234
profite 22
prosit 212
proţape 22
publicaţii 43
puchini 253
puică 34
pul 260
pulpi 13
pune 341
punesem 157
pungă 314
pustiu 8
puşcă 248
putea 171
putregaiu 39
puzderie 7
ras 171
rasibus 184
Radu 171, 182
Ra'le 181
rane 32
raniţi 13
rapănă 171
rapoarte 22
raport 39
raporturi 22

rara 181, 182
raţă 35, 47
raţea 171
rază 47
razî 47
răbdător 171
răboaşcă 240
răcoare 340
răcori 340
răcorile 341
rădăcine 32
Răghiga 179
răpizîie 183
răsărită 37
răsărite 37, 38
Răsturnica 171
răsuflat 193
răţi 13
războaie 37
războiure 37
reflexe 22
reflexuri 22
refrene 22
regelui 311
regini 13
regine 22
reguli 14
reliefe 22
ren 251
repauze 22
repizie 171, 182, 183
resfet 171
reshitei 353
respectiva 215
respectivul 215
respins 195, 205
rezervor 221
rezervor(iu) 31
rezidii 30
ribca 253
ricipistă 171
ridicol 338
ridicul 338
rilă 171
rimont 171
rimontă 171, 183
rişcă 257, 258
rîuri 22
roată 41, 49
roate 41
roduri 37
rofii 315
rohătci 14
rolă 193
roţi 14, 41
roz 38
rozuri 38
rubaşcă 240, 367
rudă 314
ruine 212
ruini 14
rumîn 315
Rumîn vechiu 172
ruşinat 171
sabii 43
saboţi 193
saca 16
sacrificii 30
sacrilegii 30
saivan 172
salbă 35
salcîm 172
salcînghi 172
salut 202
salutare 202
salve 202
samar 39
same 32
sanatoare 32
sanator 31
sape 32
sarcine 32
satîre 22
satîruri 22
să 334, 358
săbii 43
săboară 37
săgete 32
sălaşuri 39
sălăţi 14
sălbi 14
săpuneală 34
sărire 309
scandale 22
scapet 251
schepsis 247
scobeli 172
scodoli 172
scorboli 172
scormoli 172
scormoni 172
scorţuri 26
script 172
scruntar 314
scul 22
sculă 22
scule 22
sculuri 22
scumpete 28
scumpeturi 26
secară 310
secundă 204
sedii 30
seminarie 7
seminariu 8
seminţuri 26
senior 209
serenăzi 14
servicii 30
serviciu 7, 8
servitoare 261
servitori 261
servitorile 172
servus 202
sfinţi 244
sfîrşite 37, 48

sfulger 172
sicrie 22
sicriu 39
sicriuri 22
silică 245
siliotcă 253
simpatie 195
simpaticoşcă 253
simpatie 215, 253
simpatiu 215
simpatizant 225
sisi 245
sisilică 245
sîrnici 257, 367
sîrnişi 257
slave 32, 202
slobozi 246
slobozia 246
smetie 315
smeuri 14
smicea 315
soacră 310
soamne 39
sobă 193
socoţoi 172
socrî-tău 344
socru 310
socru-tău 344
solemn 220
somn 39
sondă 172
Sorca 315
soţie 172, 184
spasme 22
spaţii 30
spăimuri 26
spic 39
spital 40
spori 172
sprijini 22, 44
st 172, 183
stadnĭovcă 244
stan 23
stană 32
stane 23
stanuri 23
stavilă 35
stărluci 172, 173, 183
stărnut 172, 315
stărnuta 172, 173
stăţii 44
stea 3, 15
steauă 15
Steirdorf 246
stele 15
*steli 15
stem 183
stematu 173
steţi 183
stinge 210
stinghe 314
stinghie 316
stîncă 343
stîngă 343
stradă 49
strade 51
Strapazan 179
strat 39, 40
strate 23
străgĭată 348
străini 14
străjăreşte 221
străluci 173
strănuta 173
străzi 14, 50
stroi 237
stropit 193
structĭie 173
strugure 315
strungă 316
struţ 193
studie 8
studiu 8
stufiş 23
substrat 39
substrate 23
sucală 173
sudălmi 14
sufla 218
suian 173
suliţi 14
supă 28
suplinitor 253
supnic 253
supra doi 220
suprastrat 39
suprastrate 23
surori 8-9
sus 193
suspin 40
suspinare 341
sută 219
suvenire 23
suveniruri 23
s'i 183
s'uhoasî 367
şaibă 173
şaitău 173
şale 32
şancăr 245
şantane 23
şapcaliu 173
şapsî 193
şapte 193
şarpe 193, 219
şase 193, 207
şase sute şase 245
şăncărel 245
şăndrămăli 16
şăţ 338
şăz 338
şcalic 253, 254
şcoală 41, 49, 173
şcoale 41
şcoli 14, 41
şcur(c)a 254

şecspir 221
şei 14
şerbaniada 208
şes 338
şest 193
şezătoare 165
şi 173, 183, 334, 342, 343
şioi 173
şir 39
şire 23
şirete 23
şireturi 23
şliúha 254
şmecherzon 185
şmuţig 193
şoarece 337
şocolăţi 14, 50, 51
şoriciu 337
şpagă 248
şpargalcă 247, 248
şparli 206
şpriţui 210
ştérgeţi 336
ştergéţi=vă 336
ştibă 331
ştimă 314, 315
ştreang 193
şubă 35
şufări 261
tabără 35
tabjă 174
tablou 184
tact 39
tacte 23
taior 174
taiur 174
talan 174, 183
talániţă 174
talaz 39
talaze 23
tamjă 174
tampoane 254
tampon 243
tampona 243
tanjă 174
tapa 214
tapă 314
targă 314
tarife 23
tată 2
tazmalîc 174
tăblăli 16
tămîie 193
tăpşan 174
Tătar(u) 343, 344
Tătărăi 343
tătărcuţă 343
Tătăreni 343, 344
Tătăreşti 343
=tău 344
te 336
teatre 23
teatruri 23
teleorman 338
Teleorman 338
temeie 37
temelei 336
temelie 336
temple 23
tempuri 23
tender 243, 254
teraz 174
teren 217
tergiman 361
teritor 31
termine 23
terminuri 23
terziman 361
texte 23
texturi 23, 53
tezec 174
tie 338
tieliorman 338
tielorman 338
tifos 338
tifoţ 338
tifus 338
tilorman 338
timp 6, 214
tiopcă 262
tip 215
tipar 39
tipesă 215
tipici 174
tîrîş 174
Tîrlaşi 174, 179
tîrlă 174
tîrlici 183
tîrligi 174, 183
tîrnafes 174
tîrnişi 257
tîrziu 8
=to 344
tocilar 203
tocilescu 185
tocmele 32
tombat 205
topi 210
torţi 14
totde(a)una 336
trage 174
traistă 35
tramvai 213
tranşei 174
trap 261
trăiască 203
trăişti 14
treabă 35
treburi 26, 36
trenchi 210
tricol 175
trilemă 220
trinac 262
trinchi 210
trinchist 210

trion 175
triper 245
triperman 245
trînti 205
trocar 193
trompa 213
trompetă 193
tronc 232
tu 344
tufă 314
tufiș 39
tufișe 23
tuflă 241
tufli 367
tuleri 261
tumulte 23
tunel 39
tunete 37
tuneture 37
turbincă 193
tureatcă 205
tureci 314, 315
turnee 23
turti 231
țac 193, 194
țap 2
țăran 43
țărancă 34
țărănci 14, 50, 51, 52
țărani 43
țăreni 43
țesut 44
țesute 23, 44
Țigancă 34
Țigănci 14, 50, 51
țignal 175
țintirim 39
ținute 37
ținuturi 37
țipa 194
țilică 194
țîr 253
țîrlic 194
țîrniși 367
țoșcă 35
ubor 169
uita 315
uliți 14
Unea 318
Ungur 343
unguraș 343
Ungurei 343
Ungureni 343
universe 23
unul 321
Urluiu 318
urs 2
uș 41
ușî 41
ușurel 194
uțopină 250
vagon 261
vale 194
vame 32
Vampu 222
vangă 175
Vasile 346
Vasluiu 318
văcsi 175
văduvă 347
vătălug 175
veadră 157, 175
vede 337
vedea 175, 183, 194
venit 44
venite 23, 44
verde 4
verdețuri 26, 36
veresie 194
versete 23
veteran 200
vezeteu 336
vhiine 331
vicirincă 245
viestre 339
vieți 33
viiațe 33
vinchel 175
vinci 175
vinclu 175
vinj 175
vinovați 43
vinoveți 43
violet 38
violeturi 38
viori 14
vis 39
vise 23, 37
visesc 355
visuri 23
vișin 44
vișină 34, 44
vișine 44
vișini 14, 44
vitrină 254
vituperat 204
viței 15, 179
viței 15, 179
*viței 15
vizitiu 336
vîrteje 23
vîrtejuri 23
vîstră 175
vlagăre 175
vlăgăraie 175
vorbă 315
vorbi 194
vopseluri 26
voștri 340
vrabii 43
vrajbe 32
vrăbii 43
vremui 354
vremuri 26, 35, 36
vutcă 35
vzine 339

zaicic 248
zalupa 249
Zalupinschi 249
zametcî 367
zăgărni 354
zăloage 23
zăltat 175
zămuri 36
zăpri 175
Zărand 312
zbondi 249
zbucium 23
zbuciume 23
zbuciumuri 23
zburda 315
zdarova 203
zeamă 42
zecoli 352
zemuri 26, 42
zestruri 27
zgărzi 14
zgorni 175, 183
zgribulesc 316
zgripca 176
zgudui 314, 315
zi 15
ziua 311
zîua 336
zmicui 314
zoică 176
zorzologi 176
zotcă 176, 243
zua 336
zubreală 249
zubrénie 249
zubri 249
zubric 249
zugrumarisi 215
żană 326

LATINEȘTI.

-a 6, 8
-as 5
ad- 282, 283
adducere 281
adjutoria 6
adoratus 281
adtunc 284
*adtunce 284
animadversus 281
animalia 45
animus 142
arida 281
Augustas 5
Basternas 5
-bilis 280
branca 342
caecus 281
*calinus 309
cantas 310
cantis 310
carrum 8
casa 3, 15
centum [1] 198
con- 282
conclusus 281
corpus 142
Crispas 5
Dalmatas 5
de- 282
debet 281
decipere 281
dicit 281
dignitate 281
divinari 281
divinitas 281
dolor 281
dolus 281
-es 4
etiam 280
evenire 281
ex 211
ferrum 8
fieri 281
fleo 247
habeam 311
habeas 311
habeat 311
hodie(que) 280
horae 280
iam(que) 280
idem(que) 280
ille 310, 311
imponere 281
incredibilis 280
inscriptus 281
inter 281
inungere 281
-io 281
-is 4
iterare 281
iudex 281
iustitia 281
junior 209
laesibilis 280
libella 200
loqui 280
lupus 3
memini 142
mendacium 281
mendax 281
mendosus 281
mendum 281
mens 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 153, 154
mente 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148
mentio 281
mentior 281

1. Nu *centus*, cum s'a imprimat, din eroare, în text.

minutalia 6
montem 5
mora 281
morosus 281
mox 280
nam(que) 280
nec=nec 280
nisi 280
Novas Tugurias 5
nunc 280
omnes 281
=ora 6, 27
orbus 281
paene 145
pati 281
patibulum 281
pensare 141, 143
percurrere 281
peregrina 281
periculum 281
persequi 281
pesare 141, 143
pira 45
placibilis 280
pleri(que) 280
poma 45
post 280
postea 280
potest 281
potestas 281
praeterea 281
primum 204
proximus 280
quam 280
=que 280
quod 280
reformatus 281
reperior 281
reprehensus 281
ruga 316
salire 309
salus 202
secretum 280
secundus 204
sed 280
senior 209
Septe casas 5
sicca 281
sicut 280
sorice 337
statim 280
stella 3, 15
sternutare 172
*stranutare 173
tamquam 280
testimonium 281
testis 281
toti 281
(trans)portare 281
tum 284
tunc 284
=tus 281
ubi 280
ut 280
umbilicus 309
utinam(que) 280
vendi 310
vendis 310
vitupero 204

FRANȚUZEȘTI.

à côté 218
aidable 281
*(à la) fonfé 184
Alphonse 249
bonjour 202
bouchonner 160
briller 206
brioche 11
buffet 184
cagnotte 260
carré 250
délicatesse 24
foule 260
gigolo 252
gommeux 215
incrédible 280
manège 168
ment 143
parler 217
passe 192
pourboire 244
rasibus 184
rencontre 183
secourable 281
tableau 184
témoin 281
terrasse 174
tomber 205
tromper 213
truchement 361
typhus 338

PROVENSALE.

ment 143

ITALIENEȘTI.

a= 293
all'avanti 230
alla banda 229
altipiani 292
altopiani 292
arruolamento 293
auditorio 293
automobile 292
bongiorno 203
bora 354
dicasi 293
=iere 293
inter= 293
=ista 293
Lei 293
macchina 167
mente 143
notare 293
nuotiamo 292
nuoto 292